МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Осінні юридичні читання – 2023»
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА, ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
(23 листопада 2023 р.)

Вінниця
2023

УДК 340.134(477)

Редакційна колегія:
докт. юрид. наук, професор І.Ф. Коваль (голова і відп. редактор),
докт. юрид. наук, доцент Ю.В. Гоцуляк (відп. секретар) й ін.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 29.11.2023 р.)

Осінні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXIV: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2023». 23 листопада 2023 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. 630 с.

Випуск містить тези виступів учасників на Всеукраїнській науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки», що відбулася 23 листопада 2023 р.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ в матеріалах виступів і повідомлень несуть автори.

Для науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів вищої освіти, а також юристів-фахівців.

УДК 340.134(477)
© Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2023
© Колектив авторів, 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА 18
Бондар Вадим Русланович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВИТОКІВ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СУВЕРЕНІТЕТ» ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)..... 18
Верхолюк Максим Миколайович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.) 20
Гаврилюк Олександр Вікторович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕТИЧНІ ПРАВИЛА В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 21
Деребуха Анна Євгеніївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 24
Забарата Анастасія Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СМЕРТНА КАРА: СПРАВЕДЛИВИЙ ФІНАЛ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.) 28
Іваненко Олександра Михайлівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ЗАРОДЖЕННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 31
Ільченко Катерина Романівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.) 34
Карташова Олександра В'ячеславівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.) 38
Кіріченко Владислав Сергійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ЛИТОВСЬКИХ СТАТУТІВ ЯК ВИЗНАЧНОГО ДЖЕРЕЛА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.) 40
Костишена Ангеліна Василівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАХИСТ КЛІЄНТА: МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 42
Крамар Дар'я Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 45
Куделя Юлія Олегівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ СУДІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 49
Лаврентій Зореслава Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)..... 52
Макогін Ольга Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПЕРСПЕКТИВИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ»** (науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.) 55

Максюта Наталя Віталіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.) 58
Пастух Діана Вадиміна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.) 61
Письменна Олена Пилипівна доцент кафедри теорії, історії держави і права та філософії права, к.ю.н., доцент. **РЕФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: НОВИЙ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЗАКОН** 65
Присакар Катерина Євгеніївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ АЛЬТРУЇСТИЧНИХ ВІДНОСИН** (науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.) 68
Сокорчук Денис Олександрович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ У ПЛОЩИНІ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.) 71
Стаднік Ірина Василівна доцент кафедри теорії, історії держави і права та філософії права, к.ю.н. **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ** 73
Шкробот Григорій Сергійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЕТИКИ СУДДІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.) 77
Яковенко Діана Дмитрівна здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ УНІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.) 82
СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ, МІЖНАРОДНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО 85
Андрійчук Артур Анатолійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **БЮДЖЕТ УЧАСТІ (ГРОМАДСЬКИЙ БЮДЖЕТ): ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 85
Андрушко Іван Андрійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПОНЯТТЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 87
Бевз Юлія Володимирівна здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ІНСТИТУТУ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебентун І.С.) 90
Берегова Дар'я Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 93
Білий Ярослав Андрійович здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка **АРБІТРАЖНІ УГОДИ У ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.) 96
Білик Валерія Романівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРАДІЖКУ, ВЧИНЕНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.) 100

Білоус Владислав Олександрович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ» ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЙОГО ВІД СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 104
Бобик Ірина Віталіївна здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка **КОНФЛІКТ КВАЛІФІКАЦІЙ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.) 107
Васюта Вікторія Русланівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – КРАЙНІЙ ЗАСІБ БОРОТЬБИ З МОБІНГОМ** (науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.) 110
Волошина Катерина Юріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕКСТРАДИЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 113
Газдун Марія Ігорівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Яновицька А.В.) 116
Горіховська Єлизавета Романівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ПРАВОНАСТУПНИЦТВІ ДЕРЖАВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 118
Грачанюк Анастасія Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **КОНЦЕПЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 120
Груценко Юрій Іванович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ З ПЕРЕБУВАННЯ ФЛОТУ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 124
Гусар Валерія Василівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 127
Дворницький Максим Олександрович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 130
Дедяєв Владислав Васильович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 132
Дем'янчук Остап Ростиславович здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка **ІЄРАРХІЯ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., професор. Репецький В.М.) 135
Дудоладов Денис Анатолійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДО ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 138

Душевська Олена Вікторівна здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ДОПОВНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ СТ. 111-1 – КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?** (науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.) 140
Дяченко Олександр Миколайович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.) 142
Житар Діана Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 146
Загороднюк Дмитро Андрійович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ НА ПРИКЛАДІ ОПИТУВАНЬ НА ПОРТАЛІ «ДІЯ»** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 148
Іванченко Олег Ярославович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ОМБУДСМАНІВ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.) 152
Кавун Сергій Миколайович старший викладач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права ДонНУ імені Василя Стуса **ДНК-АНАЛІЗ ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА** 155
Камінний Дмитро Валентинович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК СКЛАД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 159
Кушніренко Євгеній Олександрович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 161
Лабик Олеся Теодорівна здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка **ЗАСТОСУВАННЯ ІМПЕРАТИВНИХ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.) 165
Лабунська Ірина Сергіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 168
Лелюх Олег Дмитрович здобувач вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка **ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИМУСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ В УКРАЇНІ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЇЇ РЕЗИДЕНТІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.) 170
Мазур Ярослав Васильович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 174
Мазуренко Дмитро Віталійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.) 177
Максименко Анастасія Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВИБОРИ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 180

Малига Вікторія Анатоліївна доцент кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, к.ю.н., доцент **ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК ЯК КАТЕГОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА** 183
Мальована Вікторія Сергіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 186
Міліціанов Роман Валерійович суддя Господарського суду Вінницької області, к.ю.н. **ГНОСЕОЛОГІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД І ПРИНЦИПІВ СУДОУСТРОЮ** 189
Москвичова Олена Романівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.) 192
Плахотник Вадим Васильович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВТРАТИ ГРОМАДЯНСТВА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 196
Поліщук Руслана Василівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 198
Походзяєва Марія Сергіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОПЕРАЦІЇ ООН ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ І БЕЗПЕКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.) 201
Рева Ксенія Юріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ «ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ»** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.) 204
Ровінська Владислава Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ – ВИМОГА СУЧАСНОСТІ ЧИ АРХАЇЗМ?** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 207
Саюк Вікторія Борисівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.) 210
Соболєва Анастасія Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.) 213
Страшок Анна Анатоліївна доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, доктор філософії в галузі права **СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** 216
Тригуб Тетяна Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.) 218
Турченко Ольга Григорівна в.о. завідувача кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, к.ю.н., доцент **СЕПАРАТИЗМ ЯК ЗАГРОЗА СУВЕРЕНІТЕТОВІ ДЕРЖАВИ** 221
Фітьо Василина Михайлівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ВИДИ ТА ФОРМИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ** (науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.) 225

Фурман Віталій Васильович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)..... 228
Чуба Сергій Анатолійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)..... 231
Шаповал Яна Валеріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ДІЗНАВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.)..... 234
Швець Вікторія Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ. ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЧИ ЇЇ РОЗОСЕРЕДЖЕННЯ?** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)..... 237
Шуляк Софія Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВЧЕННЯ МОНТЕСК'Є У ФОРМУВАННІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)..... 239
Щебетун Ірина Степанівна доцент кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права, к.ю.н., доцент **ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ**..... 243
Юрченко Вікторія Тарасівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)..... 246
Янівський Володимир Миколайович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА УМИСНОГО НЕПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ – АНАЛІЗ З ПОЗИЦІЙ «ULTIMA RATIO»** (науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.) 250
Яремчук Василь Йосипович здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МАРОДЕРСТВА** (науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.) 254
СЕКЦІЯ 3 АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО..... 257
Антонюк Софія Русланівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОЦЕДУРА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГОЛОВИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)..... 257
Зелінська Ангеліна Олегівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)..... 261
Лабунський Олександр Олександрович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В АВСТРІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)..... 266
Лазарчук Ганна Євгеніївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.) 269

Наумова Анастасія Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **Краковська Анжеліка Євгеніївна** доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент.
ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ..... 272
Пасічник Ангеліна Сергіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **Краковська Анжеліка Євгеніївна** доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент.
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ..... 276
Поліщук Марина Геннадіївна доцент кафедри права Міжрегіональна Академія управління персоналом, Дніпровський інститут, к.ю.н., доцент **Черепанова Мирослава Ростиславівна** здобувач вищої освіти Міжрегіональна Академія управління персоналом, Дніпровський інститут. **АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**..... 280
Поліщук Марина Геннадіївна доцент кафедри права Міжрегіональна Академія управління персоналом, Дніпровський інститут, к.ю.н., доцент **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ**..... 282
Сінельник Вікторія Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.) 285
СЕКЦІЯ 4 ЦИВІЛЬНЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО 289
Андрійчук Артур Анатолійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕПІДПИСАНОГО ДОГОВОРУ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 289
Атаманчук Ірина Володимирівна доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент **ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ**..... 291
Ванжула Дар'я Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ НА ВИМОГУ ДАРУВАЛЬНИКА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)..... 295
Васильєв Гліб Ігорович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВИДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 297
Гелитюк Вікторія Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 300
Глевич Марина Володимирівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.) 303
Глимбовська Ольга Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕФЕКТИВНІСТЬ АДВОКАТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 308

Годз Вікторія Володимирівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СПЛАТА ІНДЕКСУ ІНФЛЯЦІЇ ЗА ПРОСТРОЧЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИЗНАЧЕНІ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 310
Горобінська Єлизавета Андріївна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ФІЗИЧНА ОСОБА ПІДПРИЄМЕЦЬ (ФОП) ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА СТАРТАПУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Яновицька А.В.)..... 313
Горупашенко Вікторія Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОЦЕДУРА «SQUEEZE-OUT» (СКВІЗ-АУТ): ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 315
Гусар Валерія Василівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПУБЛІЧНЕ ВИБАЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА** (науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.) 319
Гуцол Наталія Анатоліївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ ТА ЇХ ВИДІВ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 323
Дигас Іван Володимирович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВИГЛЯДІ ТРЬОХ ВІДСОТКІВ РІЧНИХ ТА ІНФЛЯЦІЙНИХ ВТРАТ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 326
Діжак Вікторія Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПОРУШЕННЯ НАБУВАЧЕМ ОБОВ'ЯЗКУ НАДАВАТИ УТРИМАННЯ (ДОГЛЯД) ВІДЧУЖУВАЧУ ЗА ДОГОВОРОМ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.) 330
Драч Дар'я Леонідівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СПАДКОВЕ ПРАВО БЕЛЬГІЇ ТА УКРАЇНИ: КОМПАРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.) 333
Зелінська Ангеліна Олегівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 339
Кирій Марія Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 341
Крупельницький Віталій Леонідович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРО ДОГОВІР ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА/АБО ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА** (науковий керівник – д.ю.н., професор Беляневич О.А.)..... 343
Кубрак Єлизавета Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПОДАЧІ УЧАСНИКОМ ПОХІДНОГО ПОЗОВУ В ІНТЕРЕСАХ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У СПОРАХ З ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАПОДІЯНИХ ЇЇ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)..... 346
Кулачко Ігор Андрійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **НЕУСТОЙКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 350

Лебєдєв Максим Русланович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 353
Лобач Гліб Сергійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 356
Мамедова Світлана Маліківна доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса, доктор філософії в галузі права **ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ПИТАННІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 625 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ШКОДИ** 358
Мельник Крістіна Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **НОВЕЛИ У РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: ШЛЮБ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 361
Ольхович Микола Олександрович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ У МЕРЕЖІ INSTAGRAM** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 365
Писарєва Елла Анатоліївна доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент **ЩОДО ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ, УКЛАДЕНОГО ПІД ВПЛИВОМ НАСИЛЬСТВА АБО ТЯЖКОЇ ОБСТАВИНИ** 369
Повх Дмитро Олегович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ТА ІСТОТНІ УМОВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ (КОНТРАКТУ)** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)..... 372
Почапська Лія Володимирівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 376
Товстун Наталія Михайлівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ БОРГІВ ЗА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.) 380
Швець Вікторія Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СПЛАТА КРЕДИТНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПОДРУЖЖЯМ ПІСЛЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ МІЖ НИМИ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.)..... 382
Шевчук Юлія Тарасівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ З НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА СПАДКОВИМ ДОГОВОРОМ ПІСЛЯ СМЕРТІ ВІДЧУЖУВАЧА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)..... 384
Щербак Євген Романович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПИТАННЯ СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Мамедова С.М.) 388

СЕКЦІЯ 5 ГОСПОДАРСЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО 391
Баранецька Олександра Ігорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **НОВЕЛИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА» ТА ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.)..... 391
Бахур Олександр Валерійович доцент кафедри господарського та адміністративного права ДонНУ імені Василя Стуса, доктор філософії в галузі права **ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** 393
Беляневич Олена Анатоліївна професор кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса, д.ю.н., професор **ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ НЕ Є ЇЇ СТОРОНОЮ** 398
Білаш Софія Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФРАНЧАЙЗИНГУ В УКРАЇНІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 401
Боднар Тетяна Анатоліївна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **АВТОМАТИЗАЦІЯ ВСІХ ДОПОМІЖНИХ ПРОЦЕСІВ В ЮРИДИЧНІЙ СФЕРІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)..... 404
Бурденюк Ірина Сергіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.) 407
Гільчук Каріна Володимирівна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **ПАКЕТНІ ЮРИДИЧНІ ПОСЛУГИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 411
Глазков Євген Станіславович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)..... 414
Гнатюк Ніка Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **НЕДІЙСНІСТЬ ПАТЕНТУ НА ВИНАХІД ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ДОГОВОРУ, ЩО БУВ УКЛАДЕНИЙ НА ЙОГО ОСНОВІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.) 417
Годз Вікторія Володимирівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА У ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)..... 419
Гуменюк Вікторія Віталіївна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 423
Демчишина Оксана Віталіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОКРЕМІ ЗМІНИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Бахур О.В.) 427
Дерев'янко Анастасія Юріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДО ПИТАННЯ ПОЧАТКУ ПЕРЕБІГУ СТРОКУ ДІЇ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.) 430

Завертана Оксана Василівна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **НАДАННЯ ПОСЛУГ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 434
Кабанова Аліна Дмитрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПИТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 437
Кирнасюк Олександр Васильович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ВИДІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 440
Лесько Олена Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У ТОВ З РОЗПОДІЛОМ ЧАСТОК 50/50** (науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.) 443
Назаренко Євген Сергійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПЕРЕГОВОРИ ЯК СПОСІБ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 445
Недоборська Карина Леонідівна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 448
Нешик Ольга Степанівна здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЧЛЕНАМИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.) 452
Пєтухова Наталя Олександрівна здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА УЧАСТЮ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ, ЯКИЙ ПЕРЕБУВАЄ У ШЛЮБІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.) 456
Прокопова Анна Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДОГОВІР ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Бахур О.В.) 460
Прокопова Анна Вікторівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 464
Рапинець Катерина Віталіївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЮРИДИЧНІ СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.) 467
Самофал Владислав Миколайович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.) 470
Сичук Іван Володимирович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.) 473
Сліпак Валентин Геннадійович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ** (науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.) 477

Слободян Тетяна Андріївна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **ЮРИДИЧНІ ПОСЛУГИ «PRO BONO»** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 480
Совган Богдана Сергіївна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **ЮРИДИЧНИЙ КРАУДСОРСИНГ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.) 484
Сопрун Володимир Володимирович здобувач ступеня «Доктор філософії» ДонНУ імені Василя Стуса **ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)..... 486
Тримбашевська Христина Миколаївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ПИТАННЯ ДОБРОСУСІДСТВА У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Бахур О.В.) 490
Швець Анна Миколаївна здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова **ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ: ПОНЯТТЯ, ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)..... 494
Юрченко Ангеліна Олегівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ** (науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Бахур О.В.) 498
Якушов Дмитро Юрійович здобувач вищої освіти Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Мамутова Національної академії наук України» **РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., с.н.с. Сошников А.О.)..... 502
СЕКЦІЯ 6 ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 507
Антонюк Софія Русланівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 507
Борівська Анастасія Анатоліївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ВІДПОЧИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н. Міліціанов Р.В.)..... 510
Буравська Аліна Андріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 513
Гаврилюк Альона Василівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ІЗ СЕЗОННИМИ ПРАЦІВНИКАМИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 517
Гандлер Олександра Павлівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ. **ПРАВА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)..... 520
Гілей Вікторія Андріївна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ДИСКРИМІНАЦІЯ У СФЕРІ ПРАЦІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.) 523

Джемула Ілона Юріївна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ПРО ДИСТАНЦІЙНУ ПРАЦЮ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 525
Зелінська Ангеліна Олегівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)... 528
Коваленко Олена Олександрівна завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, д.ю.н., професор **ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ «РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ», «ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД РОБОТИ» ТА «ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ»** 530
Кравець Анастасія В'ячеславівна *здобувач* вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 533
Макарчук Вікторія Максимівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ФРІЛАНС В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ВАКУУМ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.) 536
Міхач Олена Теодорівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **РОЛЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ЯК ГНУЧКОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 538
Наумова Анастасія Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АУТСТАФІНГУ ЯК НЕТИПОВОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 541
Паньковецька Юлія Василівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ПОНЯТТЯ І ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)..... 543
Питчак Христина Іванівна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)..... 547
Саволюк Дар'я Володимирівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.) 550
Сакевич Ігор Васильович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ВИДИ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.) 553
Скорук Валерій Русланович здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ ТА ПОМІЧНИКІВ НОТАРІУСІВ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 555
Тартасюк Дар'я Олександрівна здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ** (науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)..... 557

Чепурна Вероніка Андріївна здобувач вищої освіти Львівського державного університету внутрішніх справ **ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ** (науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.) 560
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС ТВОРЧИХ ЕСЕ З ПРАВОВОЇ ТЕМАТИКИ «ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ» 564
Балабан Дмитро Миколайович здобувач вищої освіти Одеського національного університету імені І.І. Мечникова **СТРАХУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ ВІД РИЗИКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННИМИ ДІЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ** 564
Безлисюк Ірина Юріївна здобувачка вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **СМАРТ-КОНТРАКТИ – «РОЗУМНІ УГОДИ»** 567
Дишко Петро-Віктор Костянтинович здобувач вищої освіти Вищого навчального закладу «Національна академія управління» **ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ З ТЕРИТОРІЙ, ДЕ ВЕДУТЬСЯ БОЙОВІ ДІЇ ТА/АБО Є ЗАГРОЗА БОЙОВИХ ДІЙ** (науковий керівник – *к.ю.н., доцент Веселовська Н.О.)* 571
Кияниця Дмитро Григорович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». **ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** 575
Ковальчук Наталія Тимофіївна здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **ЯКІ ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ МОЖНА ЗАСТОСУВАТИ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ?** 578
Крисько Артем Сергійович здобувач вищої освіти Сумського державного університету **ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** 580
Максименко Каріна Василівна здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ** 584
Марценюк Анастасія Ігорівна здобувачка вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса **ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ** 588
Маслова Маргарита Олександрівна здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ** 591
Мельник Володимир Вадимович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ:ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ** 595
Мельник Дмитро Миколайович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **ВИКЛИКИ, ЯКІ ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** 598

Новицький Владислав Андрійович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ 601
Редько В'ячеслав Дмитрович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИЧИНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ..... 604
Савченко Микола Олександрович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
АДАПТАЦІЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАКТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ..... 607
Савчук Владислав Олегович здобувач вищої освіти Сумського державного університету **ІНІЦІАТИВИ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК НОВАЦІЇ ПОЗИТИВНИХ ЗМІН** 611
Самарін Нікіта Михайлович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ..... 614
Старовойт А.В. здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ..... 616
Хабенюк Олександр Олегович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ..... 620
Чухрай Дмитро Олександрович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ..... 622
Шевчук Дмитро Вікторович здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ..... 627

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Бондар Вадим Русланович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВИТОКІВ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «СУВЕРЕНІТЕТ» ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

Однією із базових та невід'ємних ознак сучасної держави є суверенітет. Ця категорія має глибоке доктринальне та нормативне коріння. Задля більш чіткого розуміння змісту такого важливого поняття варто звернутись до витоків правової думки, що дасть можливість більш точно аналізувати сучасні проблеми, пов'язані із реалізацією державного та народного суверенітету.

Х. Машура вказує: «Поняття «суверенітет» було введено французьким мислителем Жаном Боденом у своїй праці «Шість книжок про республіку». Жан Боден стверджував, що суверенітет – це постійна та абсолютна влада держави, є сутністю та ознакою влади як такої. Відсутність суверенітету, на думку Ж. Бодена, вказує на відсутність самої держави. Ж. Боден виокремлював два аспекти суверенітету: постійність державної влади, що необмежена у часі, та її абсолютний характер, на який не впливають жодні чинники»[1]. Отже, саме Ж. Боден є фундатором поняття суверенітет, що засноване на принципі влади, її єдності та абсолютності для окремої держави.

«Теорії Ж. Бодена та Т. Гоббса відобразилися у концепції «народного представництва» Жан-Жака Руссо. Народ, що укладає суспільний договір, на його думку, є сувереном. Ж.-Ж. Руссо пов'язує принцип суверенітету з народом, який уособлює колективну волю, а не волю окремої особистості. У своїй праці «Про суспільну угоду, або принципи політичного права» Ж.-Ж. Руссо докладно розглядає суверенітет та його права, зазнаючи, що він безпосередньо залежить від загальної волі та від загального інтересу, знаходиться у рамках закону»[2]. Отже, якщо Ж. Боден був родоначальником поняття державний суверенітете, то Руссо був ідеологом абсолютного народного суверенітету, що заснований на принципі повного народовладдя, який активно намагались впровадити лідери Французької революції.

[1] Машура Х. А. Еволюція поняття "суверенітет". Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2013. Т. 212, Вип. 200. – С. 79.
[2] Тут же

М. Саракуца відзначає вагомий внесок у теорії суверенітету Монтеск'є: «Значний внесок у розвиток політико-правової думки епохи Просвітництва був зроблений відомим французьким мислителем Ш. Л. Монтеск'є, який у своєму творі трактат «Про дух законів» піддав критиці договірні теорії, що розглядали формування держави як своєрідну суспільну угоду, де дві сторони (правителі та народи) визначають свої взаємні права та обов'язки по відношенню один до одного. Ще більшій критиці Ш.-Л. Монтеск'є піддав теорії «монархічного суверенітету» у добу абсолютизму, згідно з якими правителі наділялися всіма правами, а народ – обов'язками і підкоренням»[1]. Відтак, Монтеск'є принцип абсолютної влади Бодена піддав критиці, оскільки державний суверенітет повинен корелюватись і з іншими політико-правовими цінностями, властивими для тогочасній державі, зокрема, принцип поділу та обмеження влади.

Х. Мацура висвітлює критичну позицію щодо класичної теорії суверенітету з боку М. Вебера: «Новий поштовх у розробці концепту суверенітету дав німецький соціолог Макс Вебер, який розглянув його з точки зору застосування насилля. Суверенітет, на думку вченого, є монополія держави на використання насилля. Держава являє собою відносини панування та підкорення. Умовою ефективності держави є здатність державної влади забезпечити безпеку, свободу громадян, проявляючи при цьому політичну волю»[2]. Варто визнати правоту точки зору Вебера, адже справді винятковою ознакою політичної влади є можливість застосування законного насилля, що звісно створює значні ризики під час її реалізації.

М. Саракуца висвітлює бачення суверенітету вітчизняними вченими, зокрема, М. Палієнком: «Поняття «суверенітет» у трактуванні М.І. Палієнка майже не відрізняється від сучасного. Український вчений виходить з того, що суверенітет – це характер, властивість влади, через яку вона є вищою, незалежною правовою владою. Він зазначає, що така вища правова влада може належати тільки державі, оскільки лише держава серед усіх людських союзів володіє наймогутнішою і всебічною організацією володарювання. Суверенітет не сама державна влада, а лише певна її властивість, через яку вона є вищою і незалежною правовою владою. Суверенітет панує тільки в певній, обмеженій сфері, оскільки всесвітньої універсальної правової влади не існує»[3]. Отже, вітчизняні дослідники зробили значний вклад у розвиток сучасної теорії державного суверенітету, виокремивши ключові характеристики цього поняття для сьогодення.

---

[1] Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. Форум права. 2010. № 4. С. 785.

[2] Машура Х. А. Еволюція поняття "суверенітет". Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2013. Т. 212, Вип. 200. – С. 79

[3] Саракуца М. О. Поняття та зміст державного суверенітету: визначення, становлення, розвиток. Форум права. 2010. № 4. С. 785.

Верхолюк Максим Миколайович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

Конституція Пилипа Орлика є важливою історичною пам'яткою українського народу, яка у багатьох аспектах лягла в основу вітчизняної правової традиції.

С. Лащенко наголошує: «Основу «Пактів і конституцій» складала угода між гетьманом і козацтвом, що виступав від імені українського народу, про взаємні права й обов'язки. Уперше новообраний гетьман укладав офіційну угоду зі своїми виборцями, чітко визначаючи умови, при яких він отримував владу. Крім того, в документі обумовлювався державний порядок України. Саме тому його вважають першою українською Конституцією»[1]. Так закладались основи української концепції суспільної угоди та народного суверенітету.

Н. Атаманова вказує: «Публічна рада», «публічна ухвала сторін», «вільні вибори за давнім звичаєм і за стародавніми законами», «вільне голосування» тощо – цією, фактично демократично-конституційною, термінологією насичена вся друга половина «преамбули», що зайвий раз підтверджує європейсько-цивілізаційну зорієнтованість тогочасного українського козацтва»[2]. Отже, доходимо висновку, що Конституція Пилипа Орлика багато в чому узагальнила та оформила демократичні основи суспільно-політичного устрою українського народу.

С. Лащенко слушно підсумовує характеристику Конституції П. Орлика: «Вона не тільки проголошувала незалежну Українську державу, але і закріплювала найпрогресивніші для того часу ідеї державного життя. Значно обмежуючи права гетьмана, Конституція закладала основи принципу розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, вводила виборність посад. Таким чином, статті Конституції Пилипа Орлика далекоглядно передбачили головні основи розвитку демократичних держав»[3]. Справді, варто погодитись, що Конституція була на той час дуже прогресивним документом та ввібрала у себе найбільш ключові ідеї політико-правової думки того часу, що актуально і нині.

---

[1] Лапенко С. К. Конституція Пилипа Орлика: Історія створення та місце в українському конституційному процесі. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Історія та географія". 2013. Вип. 47. С. 6

[2] Атаманова Н. Конституція П. Орлика в сучасному державотворенні України. Юридичний вісник. 2014. № 6. С. 229.

[3] Лапенко С. К. Конституція Пилипа Орлика: Історія створення та місце в українському конституційному процесі. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Історія та географія". 2013. Вип. 47. С. 6.

Стаття 2 вказує: «Кожна держава постає й існує завдяки непорушності кордонів. Так і територія нашої Вітчизни, Малої Русі, нехай не постраждає ані від нападу, ані внаслідок неправомірного рішення у своїх кордонах, що закріплені договорами з Річчю Посполитою, з найяснішою Портою Оттоманською та з Московською імперією»[1]. Отже, можна простежити закріплення ідеї державного суверенітету у Конституції П. Орлика, що на той час також було дуже прогресивним та новим явищем. «На виборах гетьмана призначаються одностайною ухвалою три сесії Генеральної ради, які повинні кожного року проводитися у гетьманській резиденції: перша – на Різдво Хрістове, друга – на Великдень і третя – на празник Покрови Пресвятої Богородиці. На ті сесії повинні прибути не лише полковники зі своєю старшиною і сотниками, не лише генеральні радники з усіх полків, але також посли від Війська Запорозького Низового для участі і дорадчування; по одержанні універсалу від гетьмана вони зобов'язані бути присутніми і прибути точно у визначений час»[2]. Відтак у цьому документі закріплювались принципи та порядок роботи виборних органів, аналогічний до сучасних сесій.

«Військові і посполиті урядовці, а надто полковники, неодмінно мають обиратися на виборах свобідним голосуванням і волевиявленням, а по виборах затверджуватися владою гетьмана, проте вибори таких урядовців повинні проводитися виключно зі згоди гетьмана»[3]. Вкотре можна переконатись у демократичних засадах Конституції, що виражаються у виборності ключових посад.

Отже, доходимо висновку, що Конституція П. Орлика була справді прогресивним документом, у якому відображені фундаментальні інститути сучасного державотворення.

Гаврилюк Олександр Вікторович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕТИЧНІ ПРАВИЛА В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Етика з давньогрецької означає звичай, характер. Етика – це наука про мораль та моральність, яка надає цим ідеальним та абстрактним категоріям відносної визначеності, системності, упорядкованості. Адвокатська етика – це розділ професійної етики, що визначає правила поведінки адвокатів виходячи з особливостей цієї юридичної професії та вимог до неї. Відповідно до статті 21 Закону України «Про адвокатуру та

[1] Кресіна І.О. Гетьман Пилип Орлик і його конституція. К.: Веселка,1994. С. 248
[2] Тут же, С. 259
[3] Тут же, С. 265

адвокатську діяльність» під час здійснення адвокатської діяльності адвокат зобов'язаний, зокрема дотримуватися правил адвокатської етики. [1]

Питання адвокатської етики були предметом розгляду вітчизняних і зарубіжних вчених та юристів-практиків, зокрема, К. Білоус, Є. Васьковського, Д. Святоцького, Г. Симоненко та ін.

Правила адвокатської етики закріплюють традиції і досвід української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві.

Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів професійної правничої (правової) допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури.

Правила адвокатської етики слугують обов'язковою для використання адвокатами системою орієнтирів при збалансуванні, практичному узгодженні своїх багатоманітних, іноді суперечливих професійних прав та обов'язків відповідно до статусу, основних завдань адвокатури і принципів її діяльності, визначених Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законодавчими актами, а також закріплюють єдину систему критеріїв оцінки етичних аспектів поведінки адвоката.[2]

При здійсненні адвокатської діяльності від адвокатів вимагається слідування високим етичним стандартам поведінки; водночас специфіка обов'язків, та окреслюється необхідність збалансування служіння адвоката інтересам окремого клієнта з інтересами суспільства в цілому при вирішенні соціальних конфліктів дотриманням принципів законності і верховенства права.

Вироблення адвокатурою і дотримання адвокатами особливих деонтологічних вимог і правил – необхідна наріжна передумова повноцінного функціонування адвокатури, виконання нею її важливої соціальної ролі в демократичному суспільстві.

Адвокат, відповідно до Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятого у жовтні 1988 року, посідає окреме особливе місце серед інших юридичних професій, адже він виконує унікальну та універсальну функцію у суспільстві – захищає права та свободи громадян.[3]

В Україні єдиним корпоративним актом, що містить етичні норми діяльності адвокатів, є Правила адвокатської етики. Ґрунтовне знання

---

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

[2] Правила адвокатської етики зі змінами, затвердженими З'їздом адвокатів України 2019 року від 15 лютого 2019 року. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MUS28627

[3] Загальний кодекс правила для адвокатів країн Європейського Співтовариства.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text

цього документу вимагається для успішної здачі іспиту на заняття адвокатською діяльністю. Правила були вироблені з метою уніфікованого закріплення традицій і досвіду української адвокатури в сфері тлумачення норм адвокатської етики, а також загальновизнаних деонтологічних норм і правил, прийнятих у міжнародному адвокатському співтоваристві. Вони покликані слугувати системою орієнтирів для адвокатів України відповідно до статусу, основних завдань адвокатури та принципів її діяльності.

Ознаки адвокатської етики 1) сукупність правил поведінки адвоката не взагалі, а у зв´язку із здійсненням ним своїх професійних обов´язків; 2) сукупність норм поведінки, що випливають із загальних положень моралі; 3) правила, що регулюють такі сторони діяльності адвокатів, які нерозривно пов´язані з честю і гідністю кожного з них окремо і адвокатури в цілому.[1]

Все частіше наразі мають місце, недоброчесна поведінка адвокатів, всупереч інтересам клієнта виникають порушення принципів дотримання адвокатом норм чинного законодавства та правил адвокатської етики, це недоброчесна поведінка всупереч інтересам клієнта, певні домовленості з органами слідства, прокуратури. В інших випадках такі домовленості, навпаки, відбуваються в інтересах клієнта. Законодавство визначено таким чином, що правила адвокатської етики є підзаконним нормативним актом необов'язкової дії. Цей звід приписів, який не є законом і незатверджений Міністерством Юстиції, має рекомендаційний характер. Водночас причина порушення норм адвокатської етики, полягає в тому, що правова свідомість як суспільства в цілому, так і окремих адвокатів є досить низькою.[2]

Актуальним питанням порушення адвокатами Правил адвокатської етики активно вивчається сьогодні й Національною асоціацією адвокатів України. Валентин Загарія зазначав, що «Адвокат, вживаючи ті чи інші фрази, котрі він уважає крилатими чи «гострими», повинен дуже обережно до цього ставитись й аналізувати власну поведінку на предмет відповідності Правилам адвокатської етики. Крім того, адвокати мають дотримуватись етичних правил і у соціальних мережах». Маємо задатися питанням, чому адвокати, які отримали вищу юридичну освіту та свідоцтво адвоката, вчиняють дані правопорушення, а іноді й злочини, і що є причиною порушень прав та свобод людини послідовниками Феміди та хранителями справедливості у державі, наразі залишаються без відповіді. Безумовно, що однією із головних причин є низький морально-етичний рівень розвитку адвоката як особистості, відсутність моральних орієнтирів та сенсу людської справедливості, а тому, й низькі показники

[1] Мего-Інфо – Юридичний портал №1. URL : http://mego.info/
[2] Закон і бізнес. Етичне питання. URL : https://zib.com.ua/ua/124278.html

дотримання морально-етичних норм, встановлених Правилами адвокатської етики, підчас виконання службового обов'язку.[1]

Англійський адвокат Р. Мюллер зазначав, що адвокати мають показати, що дотримання принципу незалежності – це не просто спосіб збереження їхніх корпоративних привілеїв, але спосіб забезпечення реального захисту прав клієнта, що досить часто не відповідає практичному виконанню обов'язків адвокатами України.[2]

Отже, для подолання проблеми не належного дотримання адвокатами Правил адвокатської етики, а також для її вирішення доцільним звернутися до засад адвокатської професії – до Alma Mater кожного майбутнього адвоката – до принципів вітчизняної юридичної освіти виховання у майбутніх юристів правової та морально-етичної свідомості. Також доцільним для подолання даної проблеми є впровадження більш ефективних, форми відповідальності адвоката за порушення правил адвокатської етики та професійного обов'язку.

Дербуха Анна Євгеніївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Питання реформування освіти в Україні в даний час відіграє важливу роль у житті молоді. За роки незалежності України неодноразово робилися спроби її реформування. Беручи до уваги сучасні тенденції, є потреба у новій концепції підготовки майбутніх фахівців, що призведе до підвищення рівня професіоналізму та компетентності випускників. У 2005 році Україна приєдналась до Болонського процесу, який мав на меті підвищити рівень освіти на території нашої держави.

Питання щодо проблем ефективного реформування вищої освіти зокрема, порушувалися в останнє десятиріччя в працях таких науковців, як В. Андрущенко, Я.Болюбаш, М. Кісіль, Ю. Жук, Л.Зязюн, О. Навроцький, Н. Пасічник, В. Суханцева та ін.

Освіта – це інструмент, який дає людям знання, вміння, інформацію, дозволяє їм знати свої права та обов'язки щодо своєї сім'ї, суспільства, нації. Освіта збагачує світогляд, розширює можливості боротьби з несправедливістю, насильством, корупцією та багатьма іншими неприємними моментами в житті суспільства. Освіта дає нам знання про навколишній світ, які розвивають прогресивні погляди на життя.

[1] Череватюк В. Б.,Рогатюк А. В., Адвокатська етика і практика: невідповідності.К. Юридичний вісник 4 (29) 2013. С 38-41
[2] Фіолевський Д. Актуальні проблеми юридичної освіти. Право України. 2004. №2. С. 114–11

В Україні перший Закон України «Про освіту» був ухвалений в травні 1991 року який став базою для реформ наступних років у сфері освіти.

За період незалежності України було проведено чимало реформ стосовно освіти. Вони стосувалися як шкіл, так і інших, а особливо вищих навчальних закладів.

Якщо говорити про вищу освіту, то період перших значних реформ припадає на 1997-1998 роки. В Україні впроваджують двоступеневу освіту, а також вводять новий перелік напрямів і спеціальностей. Відбувається перехід на нові професійні програми підготовки фахівців з вищою освітою. Це стає значним поштовхом для розвитку вищої освіти та безпосередньо студентів, а також це не оминуло викладачів, яким прийшлося поглиблювати свої знання і навички в нових спеціальностях, вивчати щось нове, щоб стати компетентними в цих сферах та мати можливість надати якісну інформацію та знання тим, хто вступив на ці спеціальності. Також не варто забувати, що у 2005 році Україна приєдналася до Болонської системи освіти. У результаті ми отримали позитивний ефект для реформування вищої освіти.[1]

Перший – це загальна вища освіта, яка триває від трьох років. Друга – це вища спеціалізована освіта. У 2006 році МОН затверджує наказ «Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України», який надав можливість студентам вступати до вишу на рівних правах та за результатами складання ЗНО. Далі і цей наказ почали аналізувати, реформувати, змінювати та доопрацьовувати. Також важливим кроком було в 2012 році визнати електронні підручники – офіційними «учасниками» освітнього процесу.[2]

Надалі знову реформують вищу освіту. Вперше якість вищої освіти контролює незалежний орган – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Виші отримують право впроваджувати власні освітні та наукові програми, мають право відкривати власні рахунки, брати кредити, розпоряджатися майном. А головне – навчальні заклади можуть вільно розпоряджатися власними доходами. Скасували ступінь спеціаліста та молодшого спеціаліста, на томність маємо молодший бакалавр, бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук. У 2017 році ухвалено новий Закон України «Про освіту».[3]

Він замінює собою однойменний закон 1991 року.

---

[1] Наказ Міністерства освіти і науки Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки: від 23.01.2004 №49 URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0049290-04#Text (дата звернення: 06.11.2023)

[2] Наказ Міністерства освіти і науки Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: від 01.10.2012 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text (дата звернення: 06.11.2023)

[3] Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 06.11.2023)

Тепер розглянемо освіту за останні 3 роки. У 2020 році почалася пандемія, і тому навчальні заклади і, звичайно, виші також були змушені перейти на дистанційне навчання. МОН видав наказ, під назвою «Деякі питання організації дистанційного навчання», чим підтвердив перехід до такої форми навчання.[1] За тих 2 роки всі навчальні заклади встигли адаптуватися до цього та знайшли альтернативні способи, як надавати студентам та учням якісну освіту. Однак, на початку 2022 року сталося те, що зовсім перевернуло життя українців.

З початком вторгнення країни-агресора в Україну, життя всіх громадян зазнало великих змін, які не оминули і сферу освіти. Президентом України був виданий указ «Про введення воєнного стану в Україні».[2]

Із введенням воєнного стану навчання в навчальних закладах ненадовго припинилося, більше уваги почали акцентувати на допомогу військовим, і лише через певний період українці змогли організувати та стабілізувати допомогу для тих, хто її потребує. Але не потрібно забувати, що війна на сході України та той час тривала вже понад 8 років.

Сфера освіти зазнала доволі великих реформ. З тих областей, яких безпосередньо торкнулася війна, деяким навчальним закладам, у тому числі і вишам потрібно було переїхати в інші області України, щоб продовжити свою роботу. Школи та виші зазнали людських втрат – під час бойових дій та/або російської окупації гинули вчителі, викладачі, учні, студенти та їх батьки. Сотні Навчальних закладів зруйновано або пошкоджено. Мільйони дітей і тисячі українських вчителів і викладачів були вимушені змінити місце проживання всередині країни або виїхати за кордон. Щодня всі учасники навчального процесу мають долати виклики війни: вимушені перерви у навчанні, перехід на дистанційну або змішану форму навчання, повітряні тривоги та відключення електроенергії.

Повномасштабна війна погіршила доступ до освіти, поглибила наявні освітні нерівності, негативно вплинула на якість освітнього процесу й успішність, а також відобразилася на психоемоційному стані учнів, студентів, викладачів і вчителів. Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки.[3] Ця Стратегія визначає напрями розвитку системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни та визначає її основні характеристики, що повинні бути сформовані до 2032 року. Для реалізації мети цієї Стратегії передбачено стратегічні та операційні цілі та завдання

[1] Наказ Міністерства освіти і науки Деякі питання організації дистанційного навчання: від 08.09.2020 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text (дата звернення: 06.11.2023)
[2] Указ Президента України Про введення воєнного стану в Україні: №64/2022 від 24.02.2022 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 06.11.2023)
[3] Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: від 23.02.2022 № 286-р URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text (дата звернення: 06.11.2023)

на найближче десятиліття з відповідними показниками досягнення, механізм, очікувані результати, заходи щодо проведення моніторингу реалізації цієї Стратегії на кожному етапі та ресурсні потреби. В основу цієї Стратегії покладені прагнення України стати рівноправним членом європейської спільноти, а визначені нею стратегічні та операційні цілі відповідають зобов'язанням України згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоди про асоціацію закріплено курс на активізацію співпраці України та Європейського Союзу у сфері вищої освіти, зокрема щодо:

- реформування та модернізації системи вищої освіти;
- сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу;
- покращення якості та підвищення важливості вищої освіти;
- поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти;
- розширення можливостей закладів вищої освіти;
- активізації мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників.

Ця Стратегія узгоджена з положеннями Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти. Глобальна конвенція спрямована на регіональне та міжнародне співробітництво, підвищення рівня міжнародної академічної мобільності, що вимагає створення нормативної бази для успішної реалізації цих процесів. Стратегічні та операційні цілі щодо проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень як основи якісної вищої освіти та популяризації науки, а також відповідні завдання спрямовані на забезпечення інтеграції України до Європейського дослідницького простору та узгоджуються з пріоритетами дорожньої карти інтеграції науково-інноваційної системи України до європейського дослідницького простору. Цілі цієї Стратегії відповідають принципам формування та шляхам реалізації державної політики, визначеним статтею 3 Закону України "Про вищу освіту".[1]

Також МОН планує скасувати бюджетні місця та запровадити систему грантів, які в свою чергу повинні покривати частину вартості навчання. На те, скільки вступники повинні будуть платити за навчання, впливатимуть їх бали НМТ/ЗНО. Проте для деяких спеціальностей все таки будуть збережені бюджетні місця.

Україна має намір приєднатись до Європейського освітнього простору, а тому повинна впроваджувати реформи, які будуть спрямовані на Європейські стандарти. Це буде покращувати нашу освіту. Щодо бюджетних місць, запровадження грантів, то це також буде більшим

[1] Про освіту: Закон України від 28.05.2023 №1556-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення 06.11.2023)

заохоченням студентів до навчання, і тоді в Україні буде більше здобувачів, які отримали якісну освіту та є справжніми спеціалістами і фахівцями у своїх сферах.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сьогоденна ситуація, у якій опинилася Україна, не повинна слугувати причиною для зупинення реформування освіти, а тим більше вищої, а навпаки, стати сильним поштовхом на шляху до покращення її стану. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах має здійснюватися з урахуванням потреб суспільства та країни. Неякісна освіта вже сьогодні суттєво гальмує економічний розвиток держави через нездатність більшості випускників не тільки створювати нові інновації, нові технології, а й використовувати те, що створене вже кимось. Вища освіта в Україні потребує вдосконалення. Тому необхідно усунути всі недоліки та відзначити позитивний ефект Болонського процесу. У нас є можливість отримувати вищу освіту на європейському рівні. Однак перш за все потрібно втілити європейські стандарти в нашій системі освіти, беручи звідти тільки найкраще, та не забувати про власні освітні традиції та культуру. Як казав Т.Г. Шевченко: «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь».

Забарата Анастасія Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СМЕРТНА КАРА: СПРАВЕДЛИВИЙ ФІНАЛ ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.)

У сучасному світі смертна кара зберігає своє значення в якості виду покарання за вчинений злочин шляхом позбавлення людини життя за вироком суду. Втім її поширеність, підстави і форми застосування варіюються в різних країнах і регіонах, що зумовлюється сукупністю факторів, зокрема історичного, політичного, соціального, економічного, культурного характеру. Так, згідно дослідження Amnesty International протягом 2022 року кількість страт досягла найвищого показника за останні п’ять років. Зростання кількості страт (без врахування тисячі випадків, що, як вважається, сталися в Китаї) демонструють країни Близького Сходу та Північної Африки, де зареєстровані цифри зросли з 520 випадків 2021 року до 825 випадків 2022 року. Не може залишатися поза увагою, що 90 % відомих у світі страт за межами Китаю були здійснені лише трьома країнами регіону, зокрема кількість страт в Ірані зросла з 314 у 2021 році до 576 у 2022 році; у Саудівській Аравії вона потроїлася – із 65 у 2021 році до 196 у 2022 році, у Єгипті було страчено 24 особи, що є найвищим зафіксованим показником за останні 30 років. Водночас такі країни як Казахстан, Папуа-Нова Гвінея, Сьєрра-Леоне та

Центральноафриканська Республіка скасували смертну кару за всі злочини, Екваторіальна Гвінея та Замбія – лише за загально-кримінальні злочини, Ліберія і Гана зробили законодавчі кроки до скасування смертної кари, а влада Шрі-Ланки та Мальдівських островів відмовилась від виконання смертних вироків[1]. Останнє дає змогу позитивно оцінювати зміни, що відбуваються в світі, однак повернення смертної кари окремими державами і заклики щодо аналогічних дій в Україні зумовлюють необхідність додаткового аналізу цього явища та його наслідків для людини, суспільства, держави.

Різні аспекти смертної кари неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема в роботах М. Ю. Веселова, О. І. Мухай, П. Ф. Мартиненка, О. І. Соболя, О. Л. Тимчука, Д. Г. Ткачука та інших. В той же час проведені дослідження не вичерпують всієї проблематики щодо застосування смертної кари в якості покарання, оскільки залишається низка дискусійних питань, які потребують вирішення. Зазначене вище підтверджує актуальність теми дослідження, що і зумовило її вибір.

Мета дослідження полягає в узагальненні аргументів «за» та «проти» застосування смертної кари як найвищої міри покарання та обґрунтування на цій основі висновків щодо доцільності її запровадження в Україні.

Стаття 3 Конституції України в якості найвищої соціальної цінності проголошує людину та її життя[2]. Саме тому слід погодитися, що смертна кара є найбільш суворою мірою покарання, оскільки спрямована на позбавлення людини найціннішого блага – життя, при цьому ця втрата є незворотною[3]. Не викликає сумнівів, що наявність і практика застосування смертної кари обумовлюється культурним розвитком суспільства, цивілізаційними характеристиками населення, зовнішніми факторами, зокрема впливом з боку іноземних держав та міжнародних організацій. Водночас досвід різних країн (що відмовилися / не відмовилися від неї) дає підстави визнати, що застосування смертної кари не обов’язково залежить від рівня злочинності, зокрема кількості умисних убивств, та у свою чергу не забезпечує його зниження.

Незважаючи на цивілізаційний вибір багатьох країн у вигляді скасування смертної кари або принаймні мораторію на виконання смертних вироків, палкі дискусії щодо доцільності цього не вщухають як в середині наукової спільноти, так і у владі та суспільстві загалом. Обидва табори (прихильників та супротивників її запровадження) аргументують свою позицію, іноді посилаючись на одні й ті ж самі принципи, однак при

[1] Смертна кара протягом 2022 року – доповідь Amnesty International. *Amnesty International Ukraine*. URL : https://www.amnesty.org.ua/smertna-kara-protyagom-2022-roku-dopovid-amnesty-international/

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254./96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141. (Із змінами)

3. Веселов М. Ю., Моргун Н. М, Каптур О. С. Смертна кара як виключна міра покарання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 4. С. 100.

цьому надають їм протилежне тлумачення. Тому важливо проаналізувати доводи обох сторін та надати їм критичну оцінку.

Узагальнення позицій прихильників смертної кари (від І. Канта, Г. В. Ф. Ґеґеля, Й. Г. Фіхте до представників сучасної юриспруденції), дає змогу в якості основних аргументів «за» виокремити такі:

1) це ефективний засіб попередження особливо жорстоких злочинів;

2) захист суспільства від злочинності та справедливе покарання за вчинене насильство;

3) скорочення витрат на утримання довічно позбавлених волі злочинців (насамперед вбивць та маніяків), що здійснюється за рахунок податків та викликає обурення в суспільстві щодо доцільності таких витрат;

4) є більш надійним способом покарання ніж довічне ув'язнення, оскільки виключає можливість помилування або умовно-дострокове звільнення.

Окремо наголошується, що саме смертна кара може виступати механізмом залякування, що врятує багатьох людей. За такого сприйняття викликає заперечення позиція, що смертна кара є кращою альтернативою довічному покаранню.

На відміну від цього в якості головних аргументів «проти» смертної кари (прибічниками чого були Т. Гоббс, Вольтер та інші) особливої уваги заслуговують такі:

1) застосування страт порушує право на недоторканність людського життя;

2) смертна кара несе в собі елементи катування та приниження, що заперечує положенням ст. 28 Конституції України, що кожен має право на життя, і ніхто не повинен відбирати його;

3) вірогідність судової помилки, що може призвести до страти невинуватої людини;

4) відсутність належного стримуючого впливу, тому що в більшості випадків правопорушник розраховує на відвернення покарання.

Представляється, що запропонований перелік може бути розширений за рахунок того, що застосування страти підриває людську гідність, оскільки очікування виконання смертного вироку має негативний психологічний вплив. Окремо необхідно визнати, що само по собі застосування смертної кари без відповідної виховної роботи, проведення комплексу заходів щодо формування позитивної правосвідомості та високого рівня правової культури ніяк не впливає на рівень злочинності.

Отже, проведений аналіз дав змогу провести узагальнити аргументи «за» та «проти» застосування смертної кари як найвищої міри покарання та на цій основі зробити наступні висновки. По-перше, видається, що смертна кара самим своїм існуванням порушує право людини на життя, що є найвищою соціальною цінністю. По-друге, запровадження смертної кари в

Україні може бути великою перешкодою щодо перебування України в Раді Європи. По-третє, Україна прагне стати повноцінним членом Європейського союзу, система цінностей якого в частині прав людини та верховенства права виключає застосування смертної кари як виду покарання, що необхідно враховувати в процесі розвитку законодавства України. Ці та інші аргументи свідчать на користь відмови від будь-яких спроб повернення смертної кари як найвищої міри покарання. Видається, що запропонований підхід є цілком обґрунтованим і може бути взятий за основу для подальших досліджень в цій сфері.

Іваненко Олександра Михайлівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ЗАРОДЖЕННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Розвиток України як демократичної правової держави передбачає розвинуту правозахисну систему яка забезпечується незалежним професійним інститутом адвокатури. Але вважаємо за необхідне розкрити історичний шлях походження адвокатури, окреслити історичні джерела які засвідчують, засади виникнення адвокатури ще у древніх народів, коли у племенах або між ними виникали суперечки і їх врегулювання потребувало від вождя племені виконання функцій, подібних до правосуддя. Знаходилися радники вождя, котрі інформували його про суть конфлікту, надавали йому поради щодо врегулювання ситуації, прийняття рішення. Одночасно з'явилась і потреба у захисті, який здійснювали батьки або друзі, так звана родинна адвокатура. Під час розгляду суперечки збиралися родичі, сусіди, знайомі, які висловлювали свою думку на користь кожного з супротивників, або радили, яка зі сторін є правою, допомагали звернутися до вождя тим, хто був невдоволений прийнятим ним рішенням, виголошували промови на захист певної особи. Тобто вже тоді вирізнялися люди, які захищали чиїсь інтереси.

Інститут адвокатури за часів Київської русі був не розвинений, перебував у своєму первісному стані, в стані судового представництва. Основні функції представництва визначались звичаєвим правом, відповідно до якого роль захисників обвинуваченого виконували його родичі та приятелі[1].

Перша згадка про адвокатів (прокураторів) в Україні ми знаходимо у львівських актовим книгам ще в 1383 році. Адвоката того часу, за польським зразком, називали прокуратор, умоцований (моць – свідоцтво).

[1] Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури та адвокатська діяльність. Блог Олександра Пономаренко. URL : http://advokatponomarenko.blogspot.com/2017/02/i.html

У польській історіографії зазначено, що у XII ст. у всіх документах уже зазначається чітке слово адвокат.

Письмово положення звичаєвого права, в тому числі з приводу судового представництва, обвинувачення, захисту, були вперше закріплені у Руській правді, якою, в свою чергу, керувалися до кінця 15 століття. В середині XVI ст., за німецькою правовою традицією було встановлено присягу адвоката перед богом і судом, сумлінне виконання свого професійного обов'язку а також дотримання професійної етики і відповідальності за її порушення. Покарання за порушення етики:

– безчестя за свідому передачу адвокатом конфіденційної інформації опонуючій стороні;

– відрізання язика за перехід до протилежної сторони під час процесу;

– в'язниця за програш справи з причин недбальства адвоката;

– покарання різками і вигнання з міста за неявку до суду без поважних причин і без попереднього повідомлення сторін;

Законодавство, що регулювало діяльність адвокатури:

Вислицький Статут або «Велика хартія польської адвокатури», виданий королем Казимиром III у 1347р., ввів польську адміністративну та судову систему та право жінок брати участь у процесі;

Нешавський Статут 1454р., зобов'язував суд надавати адвоката малозабезпеченим особам;

Судебник Казимира 1468р., ст. 22 – обов'язок адвоката бути особисто присутнім під час судового процесу.

Конституція 1543р. регулювала діяльність комерційної адвокатури, вводила обов'язкову присягу адвоката: сумлінне виконання своїх професійних обов'язків, заборона братися за відомо несправедливі справи, встановлювати завищений гонорар та подавати позови без відома своїх клієнтів. Присяга адвокатів відбувалася в храмах з дотриманням всіх традицій.[1]

Конституція 1548р. – фіксувала адвокатські тарифи. Постанова Варшавського сейму 1638р. створювала перші дисциплінарні органи адвокатури, з метою етичного рівня адвокатів, запровадила суворі покарання, підвищувала вимоги до вступу в професію адвоката, містила положення про запобігання зловживань у стосунках адвокатів і клієнтів.

Покарання адвоката: за змову адвоката з опонуючою стороною – смертна кара. Покарання клієнта: за незаконні дії клієнт карався грошовим штрафом на користь адвоката.

[1] Ірина Василик. Правила адвокатської етики в історичній ретроспективі.
URL : https://advokatpost.com/pravyla-advokatskoi-etyky-v-istorychnij-retrospektyvi-iryna-vasylyk/

Становлення Інституту Адвокатури українського зразка відбулося в XVI – XVIII ст. В ті часи адвокатів називали “заступництво в речах” і “приятель”.

Сеймова Конституція від 1543р. поділяла адвокатів на платних і тих, які надавали правову допомогу безоплатно, представляючи у суді інтереси друзів, родичів чи працедавців.[1]

Основна вимога до адвоката – особиста присутність на судовому засіданні. Єдиною причиною, через яку адвокат міг не з’явитись до суду була тяжка хвороба.

Традиції, які діють до сьогодні:

- правила адвокатської етики;
- процедура участі адвоката у судових засіданнях;
- обмеження на здійснення адвокатської діяльності;

За часів Гетьманщини XVII – XVII ст., адвокатами могли стати полковники, сотники, полкові писарі, козаки, монахи (у справах монастиря), прості міщани. Заборонялось бути адвокатом: жінкам, чоловікам, молодшим за 21 рік, духівництву, суддям, підсудкам, судовим писарям (якщо справа розглядалась в суді, де ці особи виконували свої обов’язки).[2]

Тобто можна зробити висновок, що поява адвокатури Київської Русі тісно пов’язана із появою перших паростків судової системи. Спочатку правосуддя справляла, як правило, одна людина – голова племені. І по мірі того, як поступово ускладняється політична організація через об’єднання декількох племен під владою однієї людини – вождя, здійснення правосуддя стає не під силу одній особі. Адвокатами були сусіди, друзі, родичі, співмешканці, а в особливості ті, які відомі як гарні оратори. Красномовні оратори які і були першими примітивними адвокатами за професією, прообразами адвокатів, якими ми їх уявляємо. С часом прослідковується створення професійного прошарку осіб, які на професійній основі займаються діяльністю з надання правових порад, захисту від обвинувачення – адвокатів, та формування зародків інституту адвокатури.

[1] Ірина Василик. Правила адвокатської етики в історичній ретроспективі.
URL : https://advokatpost.com/pravyla-advokatskoi-etyky-v-istorychnij-retrospektyvi-iryna-vasylyk/
[2] Ірина Василик. Правила адвокатської етики в історичній ретроспективі.
URL : https://advokatpost.com/pravyla-advokatskoi-etyky-v-istorychnij-retrospektyvi-iryna-vasylyk/

Ільченко Катерина Романівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

РОЛЬ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТА У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.)

Українська правова система, яка перебуває в процесі становлення, стикається з проблемою відповідності законодавства швидкому розвитку соціокультурних відносин. Це пов'язано з різноманітністю цих відносин та демократизацією суспільства, які призводять до виникнення нових правових потреб. Трансформація соціальних зв'язків та демократизація суспільства призвели до посилення ролі суду в Україні. Судова практика стала важливим інструментом для удосконалення законодавства та еволюції правових норм. Це актуалізує питання визначення ролі судової практики в українській правовій системі та статусу актів судової влади в системі джерел права.

В українській юридичній науці тривалий час існувала думка, що судовий прецедент в Україні не є джерелом права. Однак, аналіз законодавства європейських країн демонструє, що судова практика відіграє важливу роль у правотворчому процесі, особливо в країнах романо-германської правової сім'ї. У сучасних умовах ринкової економіки законодавство не завжди може забезпечити необхідну деталізацію правової регуляції та здатність правової системи динамічно реагувати на розвиток суспільства. Тому судовий прецедент стає все більш важливим джерелом права, особливо в умовах євроінтеграції України.

Сучасне українське право не заперечує роль судового прецеденту. Необхідно проаналізувати його вплив на правотворчість, правозастосовчу діяльність та формування юридичної практики. Розглядаючи прецедент як можливе джерело українського права, варто виділити два аспекти цієї проблеми: прецедент – безпосереднє джерело права, тобто належним чином оформлене положення, на яке можна посилатися при прийнятті юридично значущих рішень; прецедент, який безпосередньо впливає на процеси правотворчості та правозастосування, а також на формування юридичної практики в цілому [1].

У світі спостерігається тенденція до зближення національних правових систем. У країнах англосаксонської правової сім'ї зростає роль статутів і законів. Зазначимо, що основною відмінністю судового прецеденту романо-германської правової сім'ї від англосаксонської можна визначити те, що судовий прецедент англосаксонської правової сім'ї може бути сформований лише одним єдиним судовим рішенням, а прецедент країн романо-германської правової сім'ї породжується низкою судових

[1] Серьогін С. Судовий прецедент як джерело права в Україні. Legalitas. URL:http://legalitas.com.ua/ua/ukr-s-serogin-sudovij-precedent-yak-dzherelo-prava-v-ukra%D1%97ni/2

рішень [1]. У Великій Британії, наприклад, відбувається активний законотворчий процес, який призводить до істотних змін у старому праві. У США судові прецеденти та нормативні акти є рівноправними джерелами права. У країнах романо-германської правової системи відбуваються процеси, які можна порівняти з дзеркалом. Наприклад, у Франції питання про те, чи є судова практика джерелом права, є предметом дискусій. Деякі вчені вважають, що джерелом права є тільки рішення Касаційного суду, інші ж стверджують, що французьке право поступово перетворюється на право загальне, тобто право, яке формується на основі судової практики.

Прецедент має значний вплив на процеси правотворчості, правозастосування та формування юридичної практики в цілому. У процесі правотворчості узагальнення судової практики враховується при створенні та удосконаленні нормативно-правових актів. Прецедент надає судовому рішенню по конкретній справі силу закону, тобто визначає правову позицію судді, яка є обов'язковою для застосування в аналогічних справах. Ця ознака відрізняє прецедент від судової практики, яка є сукупністю судових рішень із конкретних правових питань.

Згідно із законом „Про судоустрій та статус суддів", суд здійснює правосуддя, тобто вирішує справи відповідно до закону. Суд не створює закони, а лише застосовує їх у конкретних випадках. Стаття 13 Закону України „Про судоустрій та статус суддів" містить норму, згідно з якою висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, ураховуються іншими судами при застосуванні норм права. Верховний Суд має право тлумачити вже чинні норми права та визначати, як вони повинні застосовуватися в конкретних випадках. Така позиція підтверджується ч. 4 ст. 17 Закону України „Про судоустрій та статус суддів", що передбачає, що всі суди в Україні повинні застосовувати право однаково. Ця єдність забезпечується, зокрема, єдністю судової практики [2].

Для того, щоб зрозуміти, що таке судовий прецедент, необхідно розглянути його ознаки. Серед них виділяють такі: 1) письмова юридична зовнішня форма вираження; 2) становить собою волевиявлення правозастосовчого органу, котрий наділений правом формулювати юридичні норми; 3) містить норму або принцип права; 4) його виникнення спричинено наявністю певної прогалини в нормативно-правовому

[1] Жерьобкіна Є.А. Судовий прецедент як джерело права в романо – германській правовій сім'ї. 2019. URL:http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/72860

[2] Про судоустрій та статус суддів: Закон України: від 07.07.2010 р., № 2453-VI. *Урядовий кур'єр*. 12.08.2010. №148.

регулюванні; 5) використовується під час розгляду аналогічної справи та поширюється лише на них [1].

Що стосується судового прецеденту як джерела права України, то слід зазначити, що не всі рішення судових органів є прецедентами. Прецедентними є лише ті рішення, які містять у собі нормативні приписи, тобто такі, що встановлюють нові правила або інтерпретують теперішні правила. До таких рішень належать: Рішення Конституційного Суду України, які є обов'язковими для всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, а також громадян і їх об'єднань. Тлумачення нормативного характеру Пленуму Верховного Суду, які є обов'язковими для всіх судів України. Рішення судів загальної юрисдикції, які скасовують дію нормативних актів, оскільки такі рішення фактично встановлюють, що нормативні акти не відповідають закону. Рішення Європейського суду з прав людини, які є обов'язковими для України відповідно до положень Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Є.В. Черняк під час дослідження актів тлумачення, що належать Конституційному суду України, зробив висновок щодо віднесення рішень даного органу конституційної юрисдикції до прецеденту тлумачення, адже такі рішення наділені ознаками, котрі характеризують цей вид прецеденту, а саме це: загальнообов'язковий характер, багаторазовість використання, наявність положень, які підтверджують зміст норми права або роз'яснюють зміст такої й публікуються офіційно.

Судовий прецедент і судова практика – це дві різні категорії, які мають різні значення. Тому важливо розрізняти їх, щоб не ототожнювати.

Отже, коли йдеться про судовий прецедент, слід розуміти, що це акт нормотворчої діяльності суду, який встановлює нову правову норму. Судова практика – це процес узагальнення і застосування норм права судами. Також відмінність між судовим прецедентом і судовою практикою полягає в тому, що судовий прецедент – це конкретний результат діяльності суду, тобто судове рішення, а судова практика – це сукупність таких результатів, які мають загальний характер і обов'язкові для застосування [2].

Розглянувши судовий прецедент, слід звернути увагу на його форми вираження. Серед таких виділяють: акт правозастосування, інтерпретаційний акт, правовий звичай, правову позицію суду та нормативно-правовий акт. Щодо класифікації прецедент може бути диференційований на такі види: офіційний та неофіційний, формальний та фактичний, такий, що має обов'язковий характер та необов'язковий. У

[1] Коваленко Ю.О. Судовий прецедент як джерело права: автореф. магістр. роботи: спец. 081; Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2019. 15 с.

[2] Іванюра І.С. Судовий прецедент як джерело права в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 28-30.

сучасних дослідженнях поняття прецеденту часто застосовується до судових рішень, які мають особливе значення, наприклад, якщо вони встановлюють нові норми права або розв'язують політичні питання. Якщо розглядати судовий прецедент з точки зору його юридичної природи, то можна зробити висновок, що він є конкретним судовим рішенням, яке може встановлювати нові норми права або застосовувати чинні норми до конкретних обставин справи. Однак вищезазначене розуміння не вважається судовим прецедентом з тієї підстави, що містить у собі тільки тлумачення та розкриття змісту закону. Інший випадок коли простежуються подальший розвиток смислу загального правового припису, яке і є за своїм змістом правотворчістю. У такому разі виникає питання про те, де проходить межа між правотворчістю, яка є прерогативою законодавчих органів, і діяльністю судів, яка має правозастосовний характер. Отже, судовий прецедент є важливим об'єктом дослідження з точки зору розмежування судової правотворчості та правозастосування.

Висновки. Отже, сучасні тенденції розвитку права в Україні вимагають запровадження прецедентного права та судового прецеденту як джерел права. Це зумовлено такими факторами, як формування нового образу права, в якому право розглядається не лише як воля держави, а і як об'єктивна реальність, заснована на принципах справедливості та рівності; переход від панування позитивістської моделі права до сприйняття природно-правового підходу, який передбачає визнання існування природних прав людини, що не залежать від волі держави; переосмислення традиційних позитивістських уявлень про монопольне становище закону в системі джерел права; поєднання в межах української правової системи різних форм права, таких як закон, звичаєве право, судовий прецедент тощо; інтегративні процеси щодо зближення основних правових сімей; визнання обов'язковості юрисдикції Європейського суду з прав людини.

Впровадження прецедентного права та судового прецеденту в Україні матиме такі позитивні наслідки: сприяє прогресу України на шляху до об'єднаної Європи; приносить стійкість, прогнозованість і сприяє стабільності правових відносин у нашій державі; право виконуватиме роль стимулятора суспільного життя, а не гальмівного чинника.

Оскільки судовий прецедент усе більше відіграє ключову роль у розвитку системи «загального права», нові тенденції в правопізнанні вимагають перегляду сталих традиційних уявлень щодо монопольного становища закону. При цьому судовий прецедент потрібно розглядати як спосіб балансування між позитивістським і природним правом та як важливе джерело права, що зображає багатогранність реального життя. Отже, для подальшого переосмислення суті судового прецеденту

необхідно провести всебічний аналіз теоретичних і практичних аспектів його визнання як джерела права в Україні.

Карташова Олександра В'ячеславівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ЗА РУСЬКОЮ ПРАВДОЮ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

Питання системи покарань за Руською правдою є одним із важливим для вивчення вітчизняної правової традиції, її особливостей, що були закладені ще у часи Київської Русі.

Найдавнішою формою покарання вважається кровна помста злочинцю з боку потерпілого або його родичів за принципом око за око. «Цей вид приватної кари також знайшов власне місце на сторінках Руської правди. В Короткій редакції Руської Правди зазначається, що помста є прерогативою виключно родичів потерпілої особи, що власне і робило її «кровною». Наприклад, у п.1 Короткої редакції Руської Правди зазначалося: «Якщо вб'є муж мужа, то помститься брат за брата, син за батька, або батько за сина, чи двоюрідний брат, або син сестри». Незважаючи на таку згадку про кровну помсту, у змісті Короткої редакції про неї майже не згадується, так само відбувається і у Складеній редакції. Спричинення винній особі тілесних ушкоджень або смерті потерпілим чи його родичами згідно з текстом Руської правди не є поширеним видом кари»[1]. Отже, принцип кровної помсти як вид приватного покарання був первісним розуміння принципу справедливості у праві за відсутності інституту суддів.

Також значного поширення отримало покарання у вигляді грошового стягнення (штрафу) та майнового стягнення. «Такого роду грошовий «штраф» мав два прояви: перший – грошове стягнення як покарання за вчинене правопорушення (так, у п.22 вказується: «за (вбивство) княжого тіуна платити 80 гривень»); другий – як майнове відшкодування спричиненої шкоди потерпілій особі (п. 7.: «Якщо (комусь) відрубають будь який палець, то (винуватець повинен сплатити) 3 гривні за образу (потерпілому)»; п.18: «Якщо хтось пошкодить спис, або щит, або одяг і (власник) захоче їх залишити собі, то (винуватець) платить за пошкоджене; якщо ж (власник) відмовляється від пошкодженого (майна), то (винуватець) сплачує (власнику майна) стільки, скільки він (власник) витратив на цю річ»). Здебільшого на сторінках Короткої редакції Руської

[1] Шинкарьов Ю. В. Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за Руською правдою. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". 2011. Вип. 16. С. 119-124.

правди мова не йде про майнове покарання у сучасному його розумінні. Стягнення сплачуються потерпілій особі за образу або каліцтво»[1]. Отже, майнові стягнення у Руській правді свідчать про диференційований підхід до покарання відповідно до ступеня важкості правопорушення, що до речі свідчить про більш прогресивний характер Руської правди порівняно з іншими правовими пам'ятками Середньовіччя, які переслідували мету залякування людей для запобігання проступкам.

Також Руська правда містить і елементи тілесного покарання. «У Статуті Володимира вперше можна знайти згадку про тілесне покарання, не пов'язане із смертю винної особи. У п. 77 зазначається: «Якщо холоп вдарить вільного мужа і втече в хороми, а господар його не видасть, то господар платить за нього 12 гривень, а після цього, якщо побитий знайде свого кривдника, то як Ярослав постановив, він (побитий) може кривдника вбити, а сини його (Ярослава) постановили брати грошові стягнення і прилюдно сікти його (холопа), або взяти гривня кун за сором». Згідно з цією нормою холопа належало сікти, що, безумовно, відноситься до тілесних покарань, але у змісті не вказується у якому розмірі це покарання повинно було виконуватися»[2]. Отже, можна дійти висновку, що система покарань за Руською правдою характеризувалась класовим характером, мало велике значення якого статусу особа вчинила злочин для обрання міри покарання, що загалом було дуже характерним для європейського права того часу.

Відповідальність за пошук злочинця за відсутності окремих органів покладалась на громаду, при чому під страхом покарання за бездіяльність та відсутність результату. «Руська правда встановлює, що у випадку вбивства громада, на території якої знайшли тіло, мала розшукувати злочинця. І лише при відмові шукати повинна була сама сплатити віру»[3].

[1] Шинкарьов Ю. В. Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за Руською правдою. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". 2011. Вип. 16. С. 119-124.

[2]Шинкарьов Ю. В. Покарання як основний захід кримінально-правового характеру за Руською правдою. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. "Право". 2011. Вип. 16. С. 119-124.

[3] Коваль Т. Система покарань за Руською Правдою та Двинською статутною грамотою 1397 р.: порівняльно-правове дослідження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. Вип. 82. – С. 75-79.

Кіріченко Владислав Сергійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТРУКТУРИ ЛИТОВСЬКИХ СТАТУТІВ ЯК ВИЗНАЧНОГО ДЖЕРЕЛА ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Гоцуляк Ю.В.)

Литовські статути є важливою правовою пам'яткою українського народу, коли через литовські та польські політико-правові інститути зароджувались окремі демократичні та прогресивні правові традиції. Відтак, вивчення особливостей структури та змісту цих документів дасть можливість краще висвітлити витоки українських правових традицій.

Так В. Румянцев та Л. Перчакова вказують на передумови кодифікації як такої на території ВКЛ: «Політичні причини кодифікації були обумовлені подоланням у першій чверті XVI ст. феодальної роздробленості і зміцненням політичної єдності Великого князівства Литовського й у тому числі й українських земель. Важливе значення для кодифікації мав економічний чинник. Посилення економічних зв'язків між окремими регіонами Великого князівства Литовського потребувало створення єдиної системи феодального права, дія якого б поширювалася на всю територію князівства і на всі соціальні прошарки»[1]. Отже, формування Литовських статутів є результатом серйозного прогресу у сфері політичної та економічної консолідації тогочасних еліт. «Кодифікація на початку XVI ст. протікала в умовах гострої політичної боротьби. З одного боку, консолідувавшись як соціальна група, шляхта прагнула обмежити всевладдя і судову сваволю магнатів і настійно вимагала видання писаного зводу законів, а з іншого – магнати всіма силами перешкоджали цьому, оскільки розуміли, що видання зводу законів істотно обмежить їхні права»[2]. Відтак, Литовські статути стали символом балансу влади між різними суспільними прошарками, що сприяло як наданню певних привілеїв, так і встановленню певних обмежень, що є певним зародком демократичності правової системи.

Н. Долматова вказує на особливості структури першого та другого Статутів: «Статут 1566 р. поділявся на 14 розділів і 367 артикулів. Як і І Статут, він охоплював норми, що належали до різних галузей права: державного, цивільного, військового, земельного, сімейного, кримінального, кримінально-процесуального. Коли після Люблінської унії 1569 р. до Польської Корони були приєднані Київське, Волинське та Брацлавське воєводства, на цих територіях продовжував діяти ІІ Статут, хоча і без другого розділу («Про оборону земську»), який не відповідав політичній ситуації того часу. Оскільки ця редакція з'явилася внаслідок

[1] Рум'янцев В. О., Перчакова Л. О. Історія розробки і джерела Литовського статуту 1529 року. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2001. Вип. 16. С. 114
[2] Тут же.

домагань волинської шляхти, що виступала за злуку з Польщею, ІІ Статут отримав також назву Волинського. Статут 1566 р. остаточно скасував всі обмеження шляхетської земельної власності. Тепер шляхтичеві не потрібен був дозвіл великого князя на відчуження «отчини», досить було повідомити про це земський суд. Досягненням шляхти у Литовсько-руській державі було запровадження за Віленським привілеєм 1565 р. повітових шляхетських сеймиків за польським зразком, в яких брали участь місцеві пани і шляхта»[1]. Отже, можна дійти висновку, що перший та другий Статути мали доволі прогресивну структуру із виділенням галузей публічного та приватного права, хоч і багато в чому переслідував мету укріплення шляхти як домінуючого суспільного стану.

Однак, цей статут мав і деякі зародки демократичності, хоч і багато в чому декларативні: «У Статуті 1556 р. була зроблена спроба проголошення політичних прав простих людей. Так, в арт. 2 розд. ІІІ говорилося про те, що будуть дотримуватися права всіх груп класу феодалів, а також міщан і («всих людей посполитих у Великом Князстве Литовском и во всих землях того панства... в которьіх они, яко люде вольне, вольно обираючи... з вечньїх своїх продков собе панов и Господарей Великих князей Литовских»). У цьому артикулі звертає на себе увагу заява про те, що ніби у виборах великого князя брали участь «прості люди – мещане и все люди посплитые», хоча відомо, що вони у виборах не тільки великого князя, але й навіть депутатів до сейму участі не брали». Отже, варто зазначити, що попри складне становище звичайних посполитих, на нормативному рівні все зароджувались ідеї народовладдя, що у майбутньому зіграє важливу роль у формування відповідних правових та державних інститутів[2].

Т. Литвиненко вказує на особливості структури Статуту 1588 р.: «Загалом, структура Статуту 1588 р. складається з назви, чотирнадцяти розділів, 488 артикулів. При формулюванні назви Статуту 1588 р. його творцем використано вказівку на вид акта «Статут» та найменування держави «Велике князівство Литовське». Назва цього акта передусім спрямована на виконання орієнтаційно-нормативної функції в системі суспільних відносин. Виконуючи зазначену функцію, його назва відображає рівень відповідної нормотворчої компетенції суб'єкта, вказує на юридичну силу цього акта. Назва Статуту 1588 р. орієнтує суб'єктів на виконання певних загальних, основних принципів і норм, які в ньому закріплено, зумовлює сприйняття суб'єктами Статуту 1588 р. як акта, що виступає як правостворюючий чинник. Отже, назва Статуту 1588 р. виступає як своєрідний інформаційний початок, що розкриває його

[1] Долматова Н. І. Волинський статут як джерело Статуту Великого князівства Литовського 1588 року. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 40.
[2] Долматова Н. І. Волинський статут як джерело Статуту Великого князівства Литовського 1588 року. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 40.

офіційну результативну значимість»[1]. Отже, із такої назви нормативно-правового акта як Статут можна дійти висновку про зародження конституціоналізму, тобто бачення необхідності наявності фундаментальної норми, що є базовою для всією правової системи.

«Створюючи Статут 1588 р., законодавець використав техніку поділу його тексту на відповідні частини, кожну з яких назвав «розділ». У свою чергу розділи мають номери і назви. У переважній більшості назви розділів Статуту 1588 р. відображають загальний зміст уміщених у них правових норм. У Статуті 1588 р. розділи I – присвячені публічно-правовим відносинам, а саме стосуються основ державного і суспільного ладу, розділи V-X регулюють приватноправові відносини, зокрема шлюбно-сімейні відносини, відносини спадкування та власності на землю, кримінально-правові відносини врегульовані розділами XI-XIV Статуту». Відтак, Статут 1588 р. продовжив та деякою мірою вдосконалив структуру поділу на галузі приватного та публічного права, чим продовжив тенденцію до класичної техніки формування фундаментальних нормативно-правових актів[2].

Костишена Ангеліна Василівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАХИСТ КЛІЄНТА: МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Захист прав та інтересів клієнта є обов’язком кожного правника, проте питання полягає в необхідності дотримання ними моральних принципів. Розкрити дане питання пропонується на прикладі адвоката – це, насамперед, юрист, який надає юридичну допомогу учасникам правовідносин. І загальновідомо, що практику адвокатів складають випадки, коли захищатися повинні інтереси не лише законослухняних громадян. У цьому аспекті виникає необхідність дослідження факту порушення адвокатом моральних принципів задля відстоювання інтересів осіб, що в свою чергу порушують закон.

Метою роботи є аналіз поєднання моральних принципів та професійної етики у роботі юриста, насамперед адвоката. Розглянути деякі правила адвокатської етики, які закріплені законодавством України.

В першу чергу варто зазначити, що у своїй професійній діяльності адвокат зобов’язаний використовувати всі свої знання та професійну майстерність для належного захисту й представництва прав і законних

[1] Литвиненко Т. М. Структура Статуту Великого князівства Литовського 1588 року. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 75
[2] Литвиненко Т. М. Структура Статуту Великого князівства Литовського 1588 року. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 49. С. 75

інтересів фізичних і юридичних осіб, дотримуючись чинного законодавства України, сприяти утвердженню та практичній реалізації принципів верховенства права та законності. Адвокат не може давати клієнту поради, свідомо спрямовані на полегшення скоєння правопорушень, та іншим чином умисно сприяти їх скоєнню[1]. Проте поняття «де-юре» у багатьох випадках відрізняється від «де-факто».

Якщо правові відносини – це певний комплекс, центральне місце у якому, як визначають деякі вчені-юристи, належить правовідносинам між судом і підсудним, або між органами влади і обвинуваченим, то моральні відносини – це відносини, у які вступає і в яких знаходиться окрема людина, керуючись уявленнями про моральне або аморальне, добро і зло, обов'язок і совість[2].

Особливою професійною рисою адвоката є його висока моральність. Адвокат повинен бути чесним і порядним, не вдаватися до погроз, шантажу, підкупу, використання протизаконних засобів для досягнення своєї професійної чи особистої мети. Адвокат повинен, дбаючи про престиж свого звання, забезпечувати високий рівень культури поведінки, поводити себе гідно, стримано, тактовно, зберігати самоконтроль і витримку під час здійснення своєї професійної діяльності[3].

Діяльність адвоката – це захист, направлений на виправдання або на пом'якшення відповідальності. Тому в цьому аспекті важливо використовувати всі можливі законні способи захисту, з'ясовувати лише ті обставини, які виправдовують обвинуваченого або пом'якшують відповідальність. Адвокат зобов'язаний захищати обвинуваченого навіть тоді, коли його вина доведена, і не має права відмовитись від захисту, крім випадків, передбачених законом[4].

У своїй діяльності адвокат повинен узгоджувати всі дії з підзахисним, враховувати його думку з принципових питань, перш за все у питаннях визнання вини, або її заперечення. Навіть якщо позиції захисника і підзахисного не співпадають, підсудний не визнає своє вини, а під час суду вина підсудного доведена, адвокат не може відмовлятися від захисту. Він повинен пояснювати сенс обраної ним лінії захисту, але ні в якому разі не суперечити закону і моралі. Так Л. Т. Кокорев зауважує: "Керуючись моральними принципами адвокат не може стверджувати те, у чому сам не переконаний, не може брехати, не може чинити проти своєї совісті і

---

[1] Адвокатська етика та мораль.
URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Telegram%20Desktop/3_Адвокатська%20етика%20

[2] TTORNEYS AT LAW Bachynskyy & partners. Моральні основи законодавства про правосуддя і правоохоронну діяльність. URL : https://juresprudency.com.ua/moralni-osnovi-zp-i-pravookhoronnu-diyalnist/

[3] Професійна етика юриста. Навчально-методичний посібник. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2018 р.
URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2357/1/ПЕЮ%20.pdf

[4] TTORNEYS AT LAW Bachynskyy & partners. Судовий захист і моральнісні основи.
URL : https://juresprudency.com.ua/sudovyj-zahyst-i-joho-moralnisni-osnovy/

внутрішнього переконання. І якщо у ході розслідування адвокат прийшов до висновку, що вина обвинуваченого доведена, він з цього і повинен виходити, будувати свій захист, інший шлях буде брехнею, угодою з совістю". Проте, така позиція має досить уразливу аргументацію. Справа у тому, що адвокат не може всупереч волі підзахисного переходити на позицію обвинувачення. І як зазначає О.С. Кобліков, судова практика останніх часів, як правило, виходить з того, що визнання захисником винуватості підсудного, коли останній її заперечує, означає порушення права на захист, обов'язку захисника використовувати всі законні засоби і способи захисту, не діяти на шкоду обвинуваченому[1].

Незалежність адвоката у здійсненні ним адвокатської діяльності передбачає його свободу від будь-якого зовнішнього впливу, тиску чи втручання в його діяльність з надання правової допомоги, здійснення захисту або представництва клієнта, зокрема з боку державних органів, політичних партій, інших адвокатів тощо, а також від впливу своїх особистих інтересів. Адвокат зобов'язаний не допускати у своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться із законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності[2].

Варто зауважити, що тією морально-етичною категорією, яка формує адвоката як захисника прав і свобод свого клієнта, є доброчесність. Дотримання принципу доброчесності має лежати в основі дотримання інших принципів адвокатської професії, які закріплені в Правилах адвокатської етики[3]: незалежності, законності, домінантності інтересів клієнта, неприпустимості конфлікту інтересів, конфіденційності і компетентності[4].

Намагаючись допомогти людині, яка нехай і з власної вини, потрапила на лаву підсудних, або тому, хто невинний, але не в змозі сам спростувати обвинувачення, адвокат виконує гуманну місію. Його захисна промова має представити суду все те позитивне, що характеризує підсудного, а також всі обставини, що можуть пом'якшити покарання[5].

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки.

---

[1] Кобілков О.С. «Судовий захист та його моральні основи». URL : https://juresprudency.com.ua/sudovyj-zahyst-i-joho-moralnisni-osnovy/

[2]Асоціація правників України. Ukrainian bar association. Основні принципи адвокатської етики. Максим Шевердін. 4 квітня 2017р. URL : https://uba.ua/ukr/news/4919

[3] Правила адвокатської етики. *Відомості Верховної Ради України.*
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

[9] Основні принципи адвокатської етики. Асоціація правників України. Ukrainian bar association. Максим Шевердін. 4 квітня 2017р. URL : https://uba.ua/ukr/news/4919

[10]Судовий захист і моральнісні основи. TTORNEYS AT LAW Bachynskyy & partners.
URL : https://juresprudency.com.ua/sudovyj-zahyst-i-joho-moralnisni-osnovy/

При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права.[1]

Отже, бачимо, що адвокат – це особа, яка захищає інтереси своїх клієнтів в умовах довірливих відносин. Адвокат повинен дотримуватися доброчесності, адже це є основою дотримання інших принципів адвокатської професії. Ця професія вимагає не тільки знання законодавства, але і винахідливість, що дозволяє правильно вибудувати лінію захисту. Потрібно розуміти, що саме в таких ситуаціях найчастіше існує ризик порушень моральних принципів, що і є її специфікою.

Крамар Дар'я Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Належне функціонування сучасної правової держави України неможливо усвідомити без втілення принципу верховенства права. Оскільки верховенство права – фундаментальний правовий принцип, першочерговим напрямком якого є захист людини від свавільного втручання держави у її фундаментальні права, недопущення узурпації державної влади та забезпечення правопорядку. Варто зауважити, що питання реалізації даного принципу досить активно досліджується у правовій доктрині, проте й надалі залишається відсутнє єдине розуміння значення верховенства права та його елементів, залишаються проблеми реалізації принципу верховенства права при здійсненні правосуддя. Все це і обумовлює актуальність обраної теми.

Питання верховенства права привертало увагу багатьох відомих вчених-правознавців, а саме: С. Головатий, М. Козюбра, П. Рабінович, С. Погребняк, О. Петришин, Н. Когут, С. Максимов, Р. Падалка, М. Цуркан, О. Кучма, В. Погорілко та інші.

Забезпечення належної реалізації верховенства права є запорукою правової держави, адже відмова від принципу верховенства права, або ж намагання обмежити його дію, виходячи з вузькокорпоративних інтересів (владних, фінансових, бізнесових тощо) неминуче призводить до вкрай негативних, навіть катастрофічних, наслідків – безправ'я людей,

[1] Правила адвокатської етики. *Відомості Верховної Ради України.*
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text

соціального хаосу, а врешті-решт до розпаду держави[1]. Перш ніж визначити проблемні аспекти та шляхи удосконалення реалізації верховенства права в України, необхідно розглянути поняття «верховенство права».

У доктрині права відсутнє уніфіковане визначення верховенства права, що зумовлено складністю та багатогранністю даного поняття і, як підкреслює М. Козюбра, «різноманітність аспектів цього принципу не дозволяє його вмістити в межах будь-якої юридичної дефініції».[2] Однак, у науковій площині даний принцип прийнято розглядати у широкому та вузькому розумінні.

Так, у широкому значенні принцип верховенства права розглядається як принцип правової організації державної влади в суспільстві, а у вузькому розумінні – це співвідношення права й закону в системі регулювання суспільних відносин, їх ролі та місця в забезпеченні правопорядку, тобто у сенсі «верховенства права над законом»[3].

Зауважимо, що позитивним аспектом у процесі реалізації принципу верховенства права є тлумачення даного принципу Конституційний Судом України. Підтвердженням цього є рішення № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року, де поняття «верховенство права» тлумачиться як панування права в суспільстві[4].

Однак, проблема уніфікованого розуміння верховенства права залишається не вирішеною і на законодавчому рівні, оскільки в більшості нормативно-правових актах міститься тільки вказівка на дію принципу верховенства права: ст. 8 Конституції України та в кодифікованих нормативно-правових актах: ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України, ст. 11 Господарського процесуального кодексу України, ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України та інші.

Підкреслимо, що окрім відсутності єдиного розуміння верховенства права, немає і загального переліку елементів даного принципу. На нашу думку, наразі найбільш загальновизнаними складовими даного принципу є еталонні тести, визначенні Венеційською комісією. У пункті 41 доповіді Європейської комісії за демократію через право (Венеційська Комісія), закріплені такі обов'язкові елементи верховенства права, як: 1) законність; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільності; 4) доступ до

[1]Козюбра М.І. Верховенство права в Україні. 2010. С. 1-26. URL:https://npu.edu.ua/media/kunena/attachments/legacy/files/03.pdf (дата звернення 06.11.2023)

[2] Козюбра М. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1–2. С. 30–63.

[3] Петришин О.В. Верховенство права в системі правового регулювання. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки: Зб. наук. праць. К.: Вид-во «Юридична думка», 2010. С. 74-84.

[4] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання): Рішення від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Голос України. 2005. № 3.

правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів; 5) дотримання людських прав; 6) недискримінація та рівність перед приписами права[1].

Особливу роль у забезпеченні принципу верховенства права відведено суду, як основному гаранту захисту прав та свобод людини та громадянина.

Ключовими аспектами, які відображають реалізацію принципу верховенства права в судовій практиці України є конституційний та судовий контроль; обов'язок суддів дотримуватися закону; право громадян на доступ до суду; дотримання судами законності та справедливості у рішеннях та під час розгляду справ; незалежне та неупереджене правосуддя.

Не дивлячись на позитивні напрями впровадження принципу верховенства права у сферу правозастосування у судочинстві України, існує певна сукупність проблем та недоліків реалізації цього принципу.

Про це свідчить наступне. У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році зазначено, що ключовими проблемами доступу до правосуддя у 2022 році стало недодержання розумних строків судового розгляду справ, порушення процесуальних прав під час досудового розслідування, неналежне виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), обмеження доступу до судових рішень. Окрім цього, невирішеними проблемами, які зазначені у доповіді є неналежне фінансування судової системи та недоукомплектованість судів суддями; відсутність повноважної Вищої ради правосуддя[2].

Про значні недоліки у забезпеченні верховенства права в Україні свідчать численні негативні висновки Венеційської комісії: «Незадовільна реалізація законів після їхнього прийняття, яка наявна через невирішену проблему корупції та відсутності доброчесності в частині судової влади»[3].

Таким чином основними проблемами, що заважають становленню верховенства права в Україні є високий рівень корупції; низька якість законів та законотворчого процесу; формальне відношення судів національної судової системи до практики ЄСПЛ; критично низький рівень ефективності виконання судових рішень; слабкість органів державної

---

[1] Доповідь Венеційської комісії «Про Верховенство права»: Venice Commission: the Rule of Law. 25-26 березня 2011. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr

[2] Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Голос України. 242 с. URL : http://www.golos.com.ua/article/371539

[3] Спільний висновок Венеційської комісії і Генерального Директорату з прав і верховенства права Ради Європи щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» (проєкт Закону №3711) від 09 жовтня 2020 р. 20 с.

влади; наявність збройного конфлікту; неналежне фінансування судової системи.

У правовій доктрині виокремлюють дві групи заходів, які мають бути проведеними для реалізації принципу верховенства права в Україні. Виділяють загальні заходи – це заходи, що стосуються забезпечення середовища, в якому принцип верховенства права буде дотримуватися на інтуїтивному рівні; та спеціальні заходи – заходи, що спрямовані на реформування судової системи.

До загальних заходів належить: забезпечення економічного благополуччя населення; реформування освітнього процесу та громадянського суспільства; зниження рівня корупції в державі, а до спеціальних – встановлення надійного механізму притягнення суддів до відповідальності за неправосудні рішення та корупційні правопорушення та збалансованого взаємозв'язку між судовою та правоохоронною гілками влади; уніфікація судової практики та встановлення надійного механізму подолання правових прогалин і колізій; удосконалення системи виконання судових рішень; доступ громадськості до судочинства[1].

На нашу думку, для належного забезпечення та реалізації принципу верховенства права в Україні необхідно провести реформування судової гілки влади, яка б включала такі напрямки: 1) перегляд процедур призначення суддів. Запровадження конкурсних відборів дозволить відібрати суддів на конкурсній основі, оцінюючи їхню професійну компетентність, досвід та знання юриспруденції незалежно; 2) створення незалежних судових органів, які б відповідали за рецензування суддівських рішень та контроль над їх діяльністю; 3) зміцнення незалежності судової системи через створення судових рад відповідальних за призначення суддів, просування по службі та дисципліну; 4) модернізація судової інфраструктури. Такий аспект забезпечить ефективне функціонування судової системи і підвищить якість правосуддя; 5) вдосконалення суддівської етики.

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що питання належного забезпечення та реалізації принципу верховенства права й надалі залишається не вирішеним та потребує подальшого розгляду. Принцип верховенства права становить базис для розвитку суспільства та пронизує практично всі сфери життя, тому необхідно провести всеосяжну реформу судової гілки влади України, яка справді забезпечить верховенство права.

[1] Когут Н.Д. Перспективи подальшого реформування судової системи України. *Часопис Київського університету права.* 2020. С. 186- 191.

Куделя Юлія Олегівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДОТРИМАННЯ ЕТИЧНИХ ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ СУДІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Повномасштабне вторгнення на територію України стало серйозним викликом для української судової системи та країни в цілому. На фоні останніх подій все частіше висвітлюються гучні новини про корумпованих та недоброчесних суддів. Багато дій переходять межі допустимого та порушення етичних правил.

Професійна етика була предметом наукових досліджень численних українських учених, зокрема О. В. Петришина, В. М. Сущенка, В. З. Ухача, Д. П. Фіолевського, В. О. Лозового, проблеми та гарантій її дотримання у практичній діяльності судді, зберігають свою актуальність. Це зумовлено розвитком судово-правової реформи, а також необхідністю виконання правил етики і поведінки правника з міжнародними стандартами в цій сфері.

Суддівська етика – це набір правил і норм поведінки, яких має дотримуватися судді або галузь вчення про етику, що досліджує та розвиває спектр морально-етичних стосунків між суддею та учасниками судового процесу в час служби та поза службою. Судовий етикет є невід'ємною частиною культури правосуддя, служить авторитету судової влади.

Відповідно до чинного законодавства діє Кодекс суддівської етики, затверджений у редакції, затвердженій XI черговим з'їздом суддів України 22 лютого 2013 року, де чітко розкриті основні положення та правила суддівського етикету. [1]

Для зручнішого та всебічного тлумачення норм Кодексу суддівської етики експерти розробили Коментар, який стане в нагоді суддям для визначення їх поведінки в конкретній ситуації.

Коментаря до Кодексу суддівської етики, відповідно до частини п'ятої статті 131 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та Положення про Раду суддів України, затвердженого рішенням X позачергового з'їзду суддів України 16 вересня 2010 року (зі змінами рішенням Ради суддів України від 04 лютого 2016 року № 1).

У Кодексі суддівської етики йдеться про «Здійснення права кожного на судовий захист на основі принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави Україна виключно на підставі Конституції та законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість

[1]Кодекс суддівської етики. Офіційний вебпортал парламенту України.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text (дата звернення: 08.11.2023).

яких надана Верховною Радою України, висувають високі вимоги до моральних якостей кожного судді» [1].

Також було відкрите питання рішенням Ради суддів України від 15 червня 2018 року № 26 створено робочу групу для оновлення положень Кодексу суддівської етики та підготовки коментаря до Кодексу суддівської етики. Проєкт змін до Кодексу суддівської етики станом на 05.02.2021, залишається досі не розглянутим. "Необхідність оновлення положень Кодексу суддівської етики та підготовка коментаря до нього, це не чиясь примха, це вимога часу, яка зумовлена як змінами у законодавстві, так і швидким розвитком демократичних процесів у суспільстві й усвідомленням того, що етика суддів перебуває під ретельною увагою громадськості. Бо авторитет суду, найперше, залежить від авторитету суддів, їхньої фаховості та поведінки як під час здійснення правосуддя, так і поза межами їхньої службової діяльності", – наголошує керівник робочої групи, голова Комітету Ради суддів України з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів, суддя Верховного Суду Єгор Краснов. В період стрімкого розвитку інтернет-технології і суспільства потрібно удосконалювати та розширювати погляди та бачення етичних правил поведінки [2].

Основи судового етикету закладені також в кримінально-процесуальному законодавстві. КПК "Проголошення вироку" встановлює, що під час проголошення вироку всі присутні в залі судового засідання, не виключаючи складу суду, вислуховують вирок стоячи. Таке ж правило діє при проголошенні вердикту колегії суддів.

Інші вимоги судового етикету, полягають в обов’язку підтримувати в суді необхідну урочистість процедури. Всі звернення один до одного при спілкуванні суддів і осіб, що беруть участь в справі, повинні проводитися у ввічливій формі. Суд при цьому рівно відноситься до учасників процесу. У суді бажано уникати багатослівності, створити атмосферу діловитості, цілеспрямованості, своєчасно присікати порушення прийнятих в офіційних установах правил поведінки.

Також недотримання суддею етичних правил являється підставою для дисциплінарної відповідальності відповідно до п. 3. ч. 1. ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» є недопущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників

[1] Кодекс суддівської етики. *Офіційний вебпортал парламенту України*.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text (дата звернення: 08.11.2023).
[2] Про затвердження Коментаря до Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням V з’їзду суддів України 24 жовтня 2002 року. *Офіційний вебпортал парламенту України*.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr001414-16#Text (дата звернення: 08.11.2023).

судового процесу. До дисциплінарної відповідальності суддів може бути притягнуто незалежно від застосування інших видів юридичної відповідальності, передусім кримінальної та адміністративної [1].

Етичні вимоги до поведінки судді несуть собою розуміння узагальнення моральних правил поведінки судді, таких як справедливість, сумлінність, відданість, гідність, людяність тощо. У дані професії закладено принципи зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України.

Здійснення основних принципів правової держави основоположною є діяльність судів використання права кожного на доступне та справедливе правосуддя. У правових державах судова система неначе арбітр, який слідкує за дотриманням законів. Судді повинні бути гарантом законності та верховенства права, щоб забезпечити правове суспільство. Отже, що зобов'язує суддів демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, саме через це до них прикута увага суспільства та ЗМІ.

На даний час рівень довіри українських громадян до органів державної влади є досить низьким, про що свідчать результати опитування засобів масової інформації. За результатами Національного опитування, проведеного ГО «Відкрита Україна» (Проект «Відкритий Суд») у 2016 році рівень довіри до судової влади склав лише близько 37 %. За даними опитування «Юридичної-газети» у липні-серпні 2021 року рівень довіри становив 15,5%. У серпні 2022 року – 18,2%, а за лютий–березень 2023 року становить 24,8%. Отже, якщо зрівнювати із Європейськими виданнями середньостатистичний рівень довіри до судової влади складає 63-80 % та є дуже високим, про що свідчить стабільність країни та судової системи загалом.

Про підвищення довіри до судової влади завдяки визначеності процесуальних правил йшлося 12 жовтня 2023 року під час конференції високого рівня «Процесуальні правила суду як методологія забезпечення передбачуваності та прозорості здійснення правосуддя», організованої нідерландсько-українським проєктом «Судова влада і суспільство». Також на дані конференції піднімалися питання стосовно суддівського етикету та курсу з метою наближення національної системи судочинства до європейських стандартів, її побудови на засадах верховенства права[2].

Міжнародні стандарти суддівської етики покладено в основу нормативного регулювання суддівської професії на національному рівні. Відповідні принципи та правила відтворено в актах законодавства України, які визначають статус суддів.

[1] Про судоустрій і статус суддів. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text (дата звернення: 08.11.2023).
[2] Новини | Вища рада правосуддя. *Новини | Вища рада правосуддя*. URL : https://hcj.gov.ua/ (дата звернення: 08.11.2023).

Отже, можна зробити висновок, що збереження та дотримання етичних правил поведінки суддів є одним із перших кроків до якісної суддівської системи. Етичні правила – це перш за все, зобов'язує суддю бути еталоном справедливості, обличчям правосуддя, адже суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності системи правосуддя. Зазначимо, що судді мають співпрацювати з засобами масової інформації, адже у медійний час висвітлення суддівської системи, у хорошому світлі змінило би думку багатьох українців. У такий важкий період для країни потрібно прагнути до більшої довіри до суддів та законності в цілому. Тому дотримання представниками судів високих стандартів етичної поведінки повинно передувати основним каталізатором для підвищення рівня довіри з боку громадян до судової влади. Щоб об'єднатися в правову країну в майбутньому, потрібно працювати сьогодні.

Лаврентій Зореслава Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Україна, як незалежна країна, що вийшла з кола впливу Радянського Союзу, зіткнулася з численними викликами в сфері правового регулювання. Одним із найбільших серйозних проблем, які виникли в процесі формування правової системи, є правовий нігілізм.

Актуальність теми зумовлена тим, що існування правового нігілізму безпосередньо впливає на стан правопорядку та законності в суспільстві. Подолання правового нігілізму в Україні є ключовим завданням для побудови справедливого і розвинутого суспільства, де право і справедливість стануть важливими цінностями для кожного громадянина України.

Проблеми правового нігілізму досліджувались не одне десятиліття такими науковцями: Д. Стрілко, М. Бурдоносова, А. Луцький, В. Копейчикова, О. Зрячкіна, І. Голосніченко, Н. Волковицька та інші.

Правовий нігілізм – це один з напрямків суспільно-політичної думки, яка заперечує соціальну й особисту цінність права, вважає його найменш сучасним способом регулювання суспільних відносин. Суть його – в загальному негативно заперечувальному, неповажному відношенню до права взагалі і, зокрема, до Законів, інших нормативних актів і до

встановленого правопорядку. [1] З цього слідує, що правовий нігілізм є динамічним явищем і змінюється під впливом різних чинників.

[1] Копайгора І.Д. Правовий нігілізм в Україні: поняття, причини виникнення, етапи становлення. Forum Prava, 2017. С.189–194.

Для з'ясування основних причин утворення правового нігілізму в Україні згадаємо радянську владу, де сформувалося зневажливе ставлення до права, і згадаємо слова О. Герцена, «вбило всяку повагу до законності».[1]

Україна як колишня частина Радянського Союзу має складну історію, пов'язану із тотальним контролем влади над суспільством та відсутністю правової культури. І це справило великий вплив на формування правового нігілізму серед громадян. Наслідки колишнього радянського режиму та багаторічної влади авторитарних структур залишили певні сліди в менталітеті українців щодо відношення до права і законів.

Ще однією причиною правового нігілізму в Україні є значні корупційні ризики та, як результат, недовіра громадян до влади. Коли громадяни спостерігають, що представники влади, включаючи політиків, чиновників та правоохоронців, зловживають своїм становищем для особистого збагачення, це призводить до втрати довіри до держави та її інституцій. Громадяни починають сприймати правоохоронні органи і судову систему як інструменти для захисту корупціонерів, а не для захисту прав і справедливості.

Порушення прав особи, особливо таких, як право на життя, честь, гідність, житло, майно, безпеку, слабкий механізм їх правового захисту підриває віру в закон, в можливість держави забезпечити порядок і спокій у суспільстві, захистити людей від злочинних посягань. Безсилля ж права не породжує позитивного ставлення до нього з боку населення, а спричиняє лише роздратування, невдоволення і протест.[2]

Соціально-економічна нестабільність також стимулює розвиток правового нігілізму. Підвищення вартості комунальних послуг, безробіття, зростання цін, низький рівень соціальної захищеності населення- все це викликає нігілістичне ставлення до законів і права в цілому незалежно від соціально-психологічної стійкості особи.

Також важливо зазначити, що в наш час в Україні відсутній достатній рівень правової культури, правосвідомості та правового виховання. Багато громадян України мають недостатні знання про свої права та обов'язки. Це сприяє поширенню правового нігілізму, оскільки люди не розуміють, як правові норми впливають на їхнє життя та як вони можуть відстоювати свої права.

О.В. Дручек вважає, що правовий нігілізм це свідомо-вольове заперечення чинного права активною або пасивною поведінкою конкретних осіб чи окремих суспільних груп, що ускладнює чи унеможливлює правове регулювання й призводить до руйнування держави

[1] Герцен А. Про розвиток революційних ідей у росії. Твори 1851-1872 років. Збір. Тв.: в 30 т. М.: Вид-во Академії наук СРСР 1956. Т. 7. 251 с.

[2] Турчин О. С. Правовий нігілізм: сутність та шляхи подолання. XIV Міжнародна наукова інтернет-конференція ADVANCED TECHNOLOGIES OF SCIENCE AND EDUCATION. 23–26 березня 2021.

та занепаду суспільства.[1] Цей підхід був визначений давно, але він актуальний і сьогодні та зазначає певну форму класифікації явища правового нігілізму серед різних груп людей.

Активна поведінка правового нігілізму означає вчинення дій, які явно порушують закони та правила. Це може включати в себе такі дії, як злочини, шахрайство, вандалізм, публічні акти протесту, інші правопорушення. Люди можуть виявляти активний правовий нігілізм з різних причин, включаючи незгоду з певними законами, невдоволеність системою правосуддя, або відчуття безпеки або вигоди при порушенні закону. Така поведінка часто має правові наслідки, такі як арешти, судові процеси та покарання.

Пасивна поведінка правового нігілізму означає відмову дотримуватися законів та правил, але при цьому не виражається в активних порушеннях закону. Це може включати в себе ігнорування правових норм, відмову від участі у судових процесах, несумлінне дотримання правил тощо. Пасивний правовий нігілізм може мати різні причини, включаючи недовіру до системи правосуддя, відчуття безсилля перед несправедливістю, або просто байдужість до правових норм.

Хоча правовий нігілізм у свідомості особи на початках не викликає бажання порушувати правові норми, проте при певних умовах правова свідомість може настільки трансформуватися, що вчинення злочинних діянь не видається особі чимось забороненим, бо право для неї в цілому неправомірне явище. За статистикою це одна із причин вчинення протиправних діянь [2]

Загалом, вплив правового нігілізму на становлення України включає в себе негативні наслідки для економічного, політичного і соціокультурного розвитку країни і великою мірою ускладнює становлення України як правової, стабільної та розвинутої держави.

Найголовнішим для подолання правового нігілізму в Україні на нашу думку є пробудження інтересу до правових знань і забезпечення їх доступності. Вдосконалення правової освіти населення (адже це стосується не лише студентів-правників, а й кожного громадянина України). Це також сприятиме розбудові правової, соціальної та демократичної держави загалом.

Варто погодитися з думкою Л. Мороз, що «мінімізація правового нігілізму потребує комплексних заходів щодо економічної, політичної та правової стабілізації суспільства. Необхідно спрямувати політику держави на: захист інтересів особистості, всебічне забезпечення добробуту громадян, суворе дотримання Конституції і законів України усіма

[1] Дручек О.В. Детермінанти правового нігі лізму: загальна характеристика. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. No 3. С. 16–27.

[2] Баганець О. Стан організованої злочинності та протидія їй на території України у 2020 році (Частина 2). URL : https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-organizovanoyi-zlochynnosti-ta-protydiya-yij-na-terytoriyi-ukrayiny-u-2020-rotsi-chastyna-2/ (дата звернення: 23.03.2022

державними органами; професійну законодавчу діяльність, широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, вдосконалення правової експертизи нормативно-правових актів; підвищення професійного рівня посадових осіб і державних службовців; застосування різних форм правового виховання та правової освіти населення» [1]

Зазначені вище шляхи подолання правового нігілізму не є вичерпні та можуть можуть бути доповнені, проте, наразі їх буде достатньо для зменшення рівня правового нігілізму в Україні.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сьогодення свідчить, що правовий нігілізм багатоликий, здатний швидко мімікрувати, змінюватись, пристосовуватись до різних обставин. Існує багато форм і аспектів його прояву. Правовий нігілізм в Україні є серйозною проблемою, що загрожує правовому порядку, економічному розвитку та соціальному спокою в країні. Щоб подолати цю проблему, необхідно впроваджувати комплексні реформи, спрямовані на зміцнення правової системи, боротьбу з корупцією, підвищення довіри до державних інституцій та створення умов для активної громадянської участі. Тільки таким шляхом Україна зможе розвивати себе як справедлива та правова держава, забезпечуючи права та свободи своїх громадян.. Ми згодні з тим, що повністю подолати його неможливо і це утопія. Однак, звести його до рівня мінімуму шляхом застосування всеосяжних заходів для реального забезпечення верховенства права на міжнародній арені цілком можливо.

Макогін Ольга Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НЕДОЛІКИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОТВОРЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ»

(науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.)

Дотримання загальновизнаних у міжнародній практиці та національному законодавстві принципів права є головним пріоритетом у правовій державі. З цією метою здійснюється постійний аналіз чинного законодавства, його вдосконалення шляхом внесення змін та реформування. Так, протягом останніх років фахівцями активно обговорювалась актуальність прийняття фундаментального закону України, що регламентував би ієрархічну систему нормативно-правових актів, узагальнив правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, правила техніки проектування норми, тощо – тобто, усе те, що наче і визнано науковцями, практиками, використовується у правотворчості та вивчається студентами, однак не

[1] Мороз Л.І Мінімізація правового нігілізму як умова національної безпеки держави. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 2 (1). С. 117–126

консолідовано в межах одного нормативно-правового акту, який міг би впорядкувати таке важливе та складне питання.

Відтак, було прийнято довгоочікуваний Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX від 24.08.2023 р. (далі – Закон № 3354-IX)[1] (або «Закон про закони» – як його прозвали неофіційно). Тому, вкрай актуальним питанням залишається правовий аналіз такого перспективного та фундаментального нормативно-правового акту, який попри це встиг отримати неоднозначну критику.

Очевидним позитивним аспектом є те, що Закон № 3354-IX вперше в законодавстві України визначив ієрархію нормативно-правових актів, що раніше визнавалось суттєвою прогалиною та створювало проблему у правозастосуванні при колізіях, конкуренції норм. При цьому, серед іншого положеннями даного Закону визначено, що суд для подолання правової прогалини може застосовувати у випадках передбачених законом аналогію закону та аналогію права, а Верховний Суд за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики зможе звернутися до суб'єкта правотворчої діяльності з пропозицією щодо необхідності прийняття, внесення змін, зупинення або дострокового відновлення дії структурного елемента відповідного нормативно-правового акта, визнання його таким, що втратив чинність[2].

Крім того, на аналізований Закон № 3354-IX покладались суттєві очікування, адже він регламентував єдиний категорійно-понятійний апарат, а саме визначив такі базові поняття, як «норма», «закон», «кодекс», «нормативно-правовий акт», крім того, передбачено їх форми та структуру, що раніше в більшості трактувалось лише правовою доктриною. Проте, викликає певні суперечки аналіз запропонованої в ст. 2 даного Закону дефініції «правотворча діяльність», що розкривається радше через процес («розроблення проектів нормативно-правових актів», їх «прийняття (видання)», «ведення обліку» і т.д.). Такої позиції щодо аналізованої норми дотримується також І.А. Сердюк, стверджуючи, що запропонована дефініція відображає не стільки сутнісний аспект правотворчої діяльності, скільки технологічний, що вказує на необхідні процедури, які має здійснити суб'єкт правотворчості задля досягнення визначеної мети, тому ведеться мова про підміну авторами законопроекту поняття правотворча діяльність іншим – правотворчий процес[3]. Таким чином, об'єктивовано результат правотворчості нормативно-правовим актом, звужено її поняття та практично прирівняно до нормотворчості.

---

[1] Про правотворчу діяльність: Закон України №3354-IX від 24.08.2023 р. *Голос України.* 2023. № 32.
[2] Про правотворчу діяльність: Закон України №3354-IX від 24.08.2023 р. *Голос України.* 2023. № 32.
[3] Сердюк І.А. Зміст поняття правотворчої діяльності в інтерпретації розробників проекту закону України «Про правотворчу діяльність». *Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні та світі:* матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 26 травня 2023 р.). Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. С. 18-22.

Попри це, прискіпливість саме до цієї дефініції пояснюється однойменною назвою самого Закону, адже таке розуміння поняття «правотворчість» є суперечливим у співвідношенні із предметом правового регулювання, до якого в даному Законі включено в т.ч. і реалізацію нормативно-правового акту, що виходить за межі правотворчості. Тому, більш доречним вбачається назва, що була запропонована в перших розробках відповідного законопроєкту – «Про нормативно-правові акти».

Викликають питання і принципи правотворчої діяльності, передбачені с. 3 Закону № 3354-IX, які не містять визначень, що було б особливо актуально, зокрема, для принципу «ресурсної забезпеченості», оскільки з самої лише назви не зрозуміло особливостей його реалізації з точки зору авторів даного Закону та далі по тексту про нього не згадується.

Натомість не залишається сумнівів щодо реалізації принципу наукового забезпечення правотворчої діяльності, адже законом прямо передбачено підготовку Наукової концепції розвитку законодавства України, яку розроблятиме Національна академія правових наук України як експертна інституція (ч. 4 ст. 22 Закону № 3354-IX)[1], що має сприяти вдосконаленню та розвитку законодавства України загалом.

Варто погодитись з Н.М. Оніщенко, що однією з основних задач при вивченні процесу правотворчості є удосконалення механізму правотворчості. Аналіз міжнародно-правової практики, демонструє, що, наприклад, у Бельгії, в Інституті соціального права, на вимогу Уряду розробляється нормопроектувальна система під назвою «SOLON» для визначення якості законодавства, яка включає в себе матеріальний критерій (зміст нормативно-правових актів) та формальний критерій (структура, спосіб оформлення тощо)[2]. Тоді, як в Україні Закон №3354-IX регламентував нові підходи до удосконалення механізму правотворчості і в Україні, зокрема щодо процедури підготовки проектів нормативно-правових актів, які повинні будуть розроблятися на підставі концепції проекту нормативно-правого акту, де мають бути викладені результати проведених суб'єктом правотворчої ініціативи необхідних аналітичних досліджень: аналіз відповідних суспільних відносин, обґрунтування необхідності та підстав розроблення проекту, результати необхідних фінансово-економічних розрахунків, оцінка відповідності запропонованого правового регулювання міжнародно-правовим зобов'язанням України[3], тощо. Також, вважається позитивним запровадження правового моніторингу як систематичної комплексної контрольної діяльності,

[1] Про правотворчу діяльність: Закон України №3354-IX від 24.08.2023 р. *Голос України.* 2023. № 32.
[2] Оніщенко Н. М. Правотворчість: доктринальні позиції та практика реалізації. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 10 (24). С. 49-61.
[3] Про правотворчу діяльність: Закон України №3354-IX від 24.08.2023 р. *Голос України.* 2023. № 32.

спрямованої на відстеження, аналіз та оцінку реалізації прийнятих нормативно-правових актів.

Положення статті 37 Закону №3354-IX визначають вимоги до назви нормативно-правового акту, зокрема, щодо її лаконічності, відповідності предмету регулювання, а також забороняє збіги з назвами інших чинних нормативно-правового актів, однак жодних заборон щодо використання у назвах оціночних понять не містить, що варто було б врахувати з огляду на останню практику правотворчості. Так, трапляються випадки вживання слів «найкращий», «найефективніший», «справедливий», тощо, наприклад існував Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про захист суспільної моралі" щодо захисту прав та найкращих інтересів дитини» № 2047-IX від 15.02.2022 р. (втратив чинність 13.12.2022 року»).

Попри це, виявлено ще багато проблемних аспектів в межах Закону № 3354-IX, які потребують суттєвого доопрацювання з огляду на масштаб правового регулювання даного акту та важливість його значення для правотворчості та правозастосування загалом. Однак, разом з тим, варто зауважити, що даний Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні (окрім деяких виключень), тому слушним було б внесення відповідних змін до даного Закону до того часу, як дія його положень створить нові проблеми при правозастосуванні. Таким чином, аналізований Закон України «Про правотворчу діяльність» залишається необхідним і актуальним, але надто недосконалим.

Максюта Наталя Віталіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.)

Нігілізм – це: 1) філософська доктрина, яка заперечує будь-яку об’єктивну основу істини (особливо моральної істини); 2) політико-ідеологічна концепція, основу якої складає віра, що умови в соціальній організації настільки погані, що роблять руйнування бажаним заради неї самої незалежно від будь-якої конструктивної програми чи можливості[1]. І в обох своїх іпостасях він знайшов своє втілення в праві у формі деформованого стану правосвідомості особи, групи, суспільства, що характеризується запереченням регулятивних властивостей та цінності права, зневажливим ставленням до правових принципів та традицій, результатом чого є ігнорування правових приписів конкретними суб’єктами права (як носіями правосвідомості). За такого сприйняття

[1] «Nihilism». Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, URL : https://www.merriam-webster.com/dictionary/nihilism. Accessed 27 Oct. 2023.

цивілізований розвиток суспільства, основу якого складають справедливість та фундаментальні цінності (права і свободи людини, верховенство права, демократія), і правовий нігілізм є абсолютно несумісними, внаслідок чого забезпечення першого зумовлює необхідність викоренення другого.

Різні аспекти правового нігілізму неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема такими авторами як Р. Ньюхаус, М. Боулз, А. Дершовіц, М.Л. Кінг, Р. Ллойд, Дж. Ролз та іншими. В той же час зміни, що відбуваються в суспільстві, призводять до нових проявів та появи нових форм правового нігілізму, що актуалізує пошук шляхів його подолання, викоренення зі свідомості суб'єктів права.

Незалежно від часу існування людства, можна виокремлення конкретні проблеми, що зумовлені правовим нігілізмом, а саме недосконалості справедливості та моральності закону, правової системи, стійкості та стихійності правового нігілізму в свідомості індивідів та необхідності дієвих шляхів подолання правового безсилля.

Отже, метою дослідження є критичний аналіз існуючих підходів та обґрунтування на цій власних пропозицій щодо шляхів подолання правового нігілізму в свідомості суспільства.

Формування законодавства – це надзвичайно складний процес, що залежить від багатьох факторів, зокрема стану правосвідомості суспільства. В більшості випадків індивіди ототожнюють мораль, право, закон, хоча вони є самостійними явищами, що часом взагалі не мають нічого спільного. В цьому сенсі заслуговує на увагу позиція Р. Ньюхауса, на думку якого, право часто не походить від моралі, а закон не завжди породжується правом. В продовження цього він зауважує, що:

– закон сам по собі не існує взагалі, він генерується через повсякденну діяльність індивідів;

– людина, яка сама собі є законом – поза законом;

– право є явищем трансперсонального й трансінституційного характеру.

За такого сприйняття він робить висновок, що ідея права пов'язана з ідеєю універсальності, а не з узурпацією прав окремих індивідів через деформований стан їх правосвідомості, що формує усвідомлене ігнорування суб'єктивних потреб інших. Відповідно універсальність закону означає більше, ніж обґрунтування закладене суспільством, а саме те, що у випадку, якщо норми права сформовані певною нігілістичною групою не мають спільних рис з правилами поведінки інших груп, то вони є поза правом. Саме тому основою справедливого суспільства є принцип рівності прав та можливостей, відповідно до якого закони повинні застосовуватися однаково до всіх людей, незалежно від їхньої раси, статі, релігії, національності чи іншого статусу. Саме тому, на думку Р. Ньюхауса, там, де присутній правовий нігілізм, там присутня не лише

зневага до права, а й певна чи цілковита неповага до соціуму[1]. Варто зазначити, що дієвим шляхом подолання правого нігілізму в сфері законодавства є створення правових норм, які реально забезпечують існування справедливого та юридично рівного суспільства й створити умови, де всі люди мають рівні права та можливості, незалежно від їхнього походження чи статусу.

Американський філософ Дж. Ролз наголошує на важливості соціальної рівності та співпраці. У своїй праці «Теорія справедливості» він доходить висновку, що правовий нігілізм можна подолати за умови створення правової системи на принципах рівності та справедливості[2]. Схожої позиції дотримується А. Дершовіц, що є автором правової теорії, яка сконцентрована на важливості соціальної справедливості та прав людини. Так, в своїй роботі «Закон та справедливість» він обґрунтовує висновок, що правовий нігілізм можна подолати за умови формування правової системи, яка спрямована на захист прав людини та сприяння соціальній справедливості, основу якої складає принцип рівності індивідів[3]. У свою чергу М. Л. Кінг-молодший підкреслював, що правовий нігілізм можна подолати лише шляхом побудови правової системи, яка захищає права всіх людей, незалежно від їх раси, статі чи релігії[4]. На думку М. Боулза однієї рівності недостатньо, тому важливою умовою подолання правового нігілізму є правова система, яка заснована та функціонує на принципах співпраці та діалогу[5], а Р. Ллойд вбачає в якості такої правову систему, яка захищає права людини та сприяє демократії[6]. Узагальнення цих та багатьох інших позицій беззаперечно свідчить, що подолання правового нігілізму вимагає реформування правової системи, забезпечення її функціонування на принципах справедливості, ефективності та інклюзії.

Отже, зазначене вище дозволяє зробити низку умовиводів. По-перше, важливою умовою подолання правового нігілізму є правова система, заснована на принципах соціальної справедливості, рівності та участі людей у законодавчому процесі. По-друге, провідну роль в процесі підвищення ролі правової культури суспільства, що є важливою умовою подолання правового нігілізму, відіграє механізм комунікації влади та

[1] Richard John Neuhaus. Nihilism without the Abyss: Law, Rights, and Transcendent Good. *Journal of Law and Religion*, Vol. 5, No. 1 (1987), pp. 53-63 (11 pages).URL : https://www.jstor.org/stable/1051016
[2] Джон Ролз. Теорія справедливості. *Philosophy & Public Affairs* №2. 2010. С. 131-182. URL : http://kyiv-heritage-guiD0%BC%201971(2010)%20536%D1%81.pdf
[3] Alan M. Dershowitz. The Genesis of Justice: Ten Stories of Biblical Injustice That Led to the Ten Commandments and Modern Morality and Law Paperback. February 1, 2001. URL:https://www.amazon.com/Genesis-Justice-Biblical-Injustice-Command46676772
[4] Martin Luther King, Jr.: «I Have a Dream and Other Great Writings» (King Legacy Book 9) Kindle Edition URL : https://www..com/Essential-Martin-Luther-KingG32
[5] Murray Bowles. Law and politics. *Oxford University*. URL : https://sccid.sc.gov/about-us/the-commission/bio/1745/yvonne-murray-boyles
[6] Gillian Rose. Dialectic of Nihilsm: Post-Structuralism and Law 1st Edition**.** *Wiley-Blackwell*. 2021. ISBN-13978-0631137085.

населення. Особливого значення він набуває в умовах сьогодення, коли пересічні громадяни отримують владні розпорядження, в більшості випадків, через інтернет (загальні НПА, локальні акти місцевих рад, система оповіщення про повітряну тривогу, статистичні дані різних галузей тощо). В умовах діджиталізації певна владна інформація є загальнодоступною, проте не варто забувати про її внутрішній зміст, основу якого повинні складати принципи права та можливість отримання зворотного зв'язку з боку громадян. По-третє, правовий нігілізм є результатом розриву між правом і повсякденним життям людей, внаслідок чого умовою його подолання є відновлення цього зв'язку шляхом зміцнення соціальної справедливості та участі людей у законодавчому процесі на принципах діалогу, співпраці, відкритості і прозорості. Вочевидь запропоновані шляхи не є вичерпними, однак їх реалізація може створити необхідне підґрунтя для подальшої роботи в цьому напрямі, що дозволить з часом якщо не викорінити повністю негативні прояви правового нігілізму, то хоча б значно мінімізувати його вплив на особистість, суспільство, державу.

Пастух Діана Вадиміна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Стаднік І.В.)

Права і свободи людини та громадянина є найвищим здобутком демократичного суспільства та основоположною цінністю людської цивілізації. Водночас не всі вони мають абсолютний характер, що зумовлює можливість їх обмеження, законність чого зумовлюється конкретними вимогами, зокрема чітким законодавчим закріпленням підстав, що відповідають міжнародним правовим стандартам та не порушують фундаментальні принципи цивілізованого світу. Війна або інша суспільна небезпека є тими ситуаціями, за яких відступ держави від своїх зобов'язань щодо забезпечення прав і свобод людини є припустимим. Саме тому ст. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» закріплює можливість тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених певними статтями Конституції України на час дії воєнного стану в державі. Окремо закріплюється можливість введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб в обсязі,

який є необхідним для забезпечення виконання заходів, передбачених правовим режимом воєнного стану згідно законодавства[1].

Різні аспекти прав і свобод людини в умовах воєнного стану неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема такими авторами як М. В. Корнієнко, А. В. Марущак, А. С. Славко, О. В. Славна, О. О. Тихомиров та іншими. Водночас проведені дослідження не вичерпують зазначеної проблематики, оскільки залишається низка дискусійних питань, що потребують додаткового аналізу, зокрема щодо міри, доцільності та обґрунтованості обмежень певних прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Зазначене вище підтверджує актуальність теми дослідження, що і зумовило її вибір.

Метою дослідження є узагальнення основних обмежень прав людини в умовах воєнного стану та обґрунтування їх відповідності принципам законності та справедливості.

Загалом воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»)[2].

Водночас запровадження будь-яких обмежень прав і свобод людини відповідно до міжнародних правових стандартів не повинно супроводжуватися дискримінацією окремих осіб або груп населення за їх статевою, расовою, національною або етнічною приналежністю, мовою, походженням, фінансовим або соціальним статусом, місцем проживання, релігійними переконаннями, членством в громадських організаціях, а також за іншими критеріями.

Аналіз законодавства щодо можливих обмежень прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного стану дає змогу конкретизувати їх, зосередивши увагу на таких з них:

1) примусове працевлаштування для деяких працездатних осіб, які не задіяні у галузі забезпечення життєдіяльності населення та оборони, і не

---

[1] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затверджений Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX. *Голос України,* від 24.02.2022 р. № 37. (Із змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

[2] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. С. 1509. Ст. 250. (Із змінами) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

працюють на підприємствах, установах та організаціях. Відповідно умови такого працевлаштування регламентуються Порядком залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, що припускає можливість залучення осіб віком від 16 років без обмежень за станом здоров'я, що є безробітними, працівниками підприємств, студентами, особами, які самостійно себе забезпечують[1];

2) введення комендантської години (тобто заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень);

3) встановлення обмежень на пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також на рух транспортних засобів;

4) перевірка документів осіб, а в разі потреби – огляд їх майна, багажу та вантажів, транспортних засобів, службових приміщень і житла, за винятком обмежень, які встановлені Конституцією України.;

5) встановлення заборони або обмеження на проживання на певній території під час дії воєнного стану;

6) заборона продажу алкогольних напоїв та речовин, що містять спирт, а також зброї, сильнодіючих хімічних і отруйних речовин.

Крім того, можуть вводитися певні обмеження щодо діяльність підприємств та засобів масової інформації, а також передачі інформації через комп'ютерні мережі.

Якщо стосовно зазначеного вище законодавство передбачає можливість обмеження (заборони), то в частині проведення виборів та референдумів (на будь-якому рівні), а також страйків, масових зібрань та акцій під час дії правового режиму воєнного стану встановлено пряму заборону (ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

За таких умов викликають зацікавленість намагання дослідників класифікувати обмеження прав і свобод людини в умовах особливих правових режимів. Зокрема, пропонується поділ обмежень основних свобод та прав в умовах особливих правових режимів на дві групи: обмеження у рамках кримінального процесу та обмеження у межах виборчого процесу[2]. Водночас М. І. Маєтний вказує на необхідність виділення двох основних груп обмежень прав та свобод осіб під час дії воєнного стану: загальні обмеження (які стосуються всіх фізичних та юридичних осіб) і кримінальні процесуальні обмеження[3].

[1] Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2011-%D0%BF#Text

[2] Проць І. М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 381–384.

[3] Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 2(43). С. 13–17.

При цьому заслуговує на підтримку позиція С. О. Кузніченко[1], що на обмеження прав людини в умовах воєнного стану поширюються загальні вимоги щодо:

1) заборони втручатися у сферу дії окремих прав (абсолютні права);

2) обмеження не може посягати на сутнісний зміст самого права людини;

3) застосування трискладового тесту перевірки правомірності обмеження прав і свобод.

Аналіз положень міжнародного права свідчить, що конституційні права і свободи людини можуть бути обмежені державою відповідно до міжнародних правових актів, які регулюють ці права та свободи. Однак необхідно зазначити, що не всі акти містять конкретний перелік підстав для таких обмежень. В контексті викладеного видається доволі обґрунтованою позиція О. В. Сенаторової, що більшість прав і свобод людини, закріплених у Європейській конвенції про права людини та її Протоколах, не є абсолютними і можуть бути обмежені в інтересах суспільства або для захисту прав інших осіб. Лише чотири права, які зазначені у Конвенції, є абсолютними і не підлягають жодним обмеженням: заборона катувань (ст. 3), заборона рабства (п. 1 ст. 4), заборона покарання без закону (п. 1 ст. 7) та право на неподвійне притягнення до суду або покарання (п. 1 ст. 4 Протоколу № 7 до ЄКПЛ)[2].

В свою чергу М. В. Савчин, порівнюючи законодавство України щодо обмеження прав і свобод людини з міжнародним правом, підкреслює необхідність дотримання принципу пропорційності при обмеженні прав людини. Це повинно відбуватися виключно на підставі закону, прийнятого парламентом як найвищим представницьким органом влади, і з урахуванням інтересів інших осіб[3].

Отже, проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки. По-перше, введення правового режиму воєнного стану в Україні створює значні труднощі в забезпеченні державою прав громадян в умовах об’єктивної необхідності обмеження деяких з них. По-друге, будь-які обмеження прав та свобод людини повинні бути закріплені законом та не можуть суттєво обмежувати основоположні права громадян. По-третє, будь-які обмеження повинні бути обґрунтованими відповідно до цілей, які вони переслідують. Забезпечити останнє можливо лише на основі трискладового тесту перевірки правомірності обмеження прав і свобод, до змісту якого входять такі критерії: законність, легітимна мета та пропорційність (рівновага) між засобами обмеження та метою, задля досягнення якої обмежуються права

[1] Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №1-2. С. 32-36.

[2] Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посібн. Київ: «ФОП Голембовська О.О». 2018. 208 с.

[3] Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком-Інтер, 2019. 328 с.

та свободи людини. Представляється, що запропонований підхід може бути взятий за основу для подальших досліджень в цій сфері.

Письменна Олена Пилипівна
доцент кафедри теорії, історії держави і
права та філософії права, к.ю.н., доцент.

РЕФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ: НОВИЙ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ЗАКОН

На сьогодні проблема прав громадянин у сфері споживання, є надзвичайно актуальною, адже наближення України до вступу в Європейський Союз потребує застосування європейських стандартів якості продукції та створення передумов для реалізації права кожного громадянина на достойний рівень отриманих послуг та спожитої продукції. Україна крокуючи впевненими кроками до Європейської спільноти та з метою наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС, був прийнятий 10 червня 2023 року Верховною Радою України, Закон України «Про захист прав споживачів».

Вагомий внесок у дослідження питань сфери захисту прав споживачів зробили такі вчені, як М. Парасюк, Є. Конак, В. Хижняк, О. Письменна, О. Черняк, Г. Пілігрім, Л. Сатир, А. Непочатенко, та інші.[1]

Закон України «Про захист прав споживачів» прийнятий 1991 році, незважаючи на численні зміни та доповнення до нього, наразі не відповідає європейській системі захисту і є застарілим. Намагання доповнити та реформувати систему захисту прав споживачів в Україні, зазнавали певних деструктивних змін, але це призвело до її суттєвої невідповідності системі країн ЄС та невідповідності кращим європейським практикам. Наміри синхронізувати національну систему захисту прав споживачів з системою ЄС без зміни Закону носили не системний, а ситуативний характер.

Хоча Україна однією з перших країн пострадянського простору в 1991 році прийняла Закон України «Про захист прав споживачів», система захисту прав споживачів в Україні хоч і зазнала певних деструктивних змін, але це призвело до її суттєвої невідповідності системі країн ЄС та невідповідності кращим європейським практикам. Наміри синхронізувати національну систему захисту прав споживачів з системою ЄС. Усі намагання синхронізувати національну систему захисту прав споживачів з

[1] Траченко Л. А. Проблеми захисту прав споживачів в умовах Євроінтеграційних процесів. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. № 65. URL : http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1032

системою ЄС не давали продуктивних результатів, без зміни Закону носили не системний, а більш ситуативний характер. Тому на шляху України до європейської інтеграції постала необхідність пристосування створеної у 1991 році системи захисту прав споживачів до європейських стандартів та практик.[1]

Але нажаль з повномасштабним вторгненням РФ до України та веденням воєнного стану Закон України «Про захист прав споживачів» підписаний Президентом України 05 липня 2023 року, та офіційно опублікований 7 липня в газеті «Голос України» новий Закон № 3153-IX «Про захист прав споживачів»., набере чинності через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", за виключенням деяких положень Закону.[2]

Але вже сьогодні ми маємо можливість проаналізувати новели Закону:

– актуалізовано визначення та терміни, приведено їх у відповідність до умов сучасного бізнесу, в тому числі щодо електронної комерції (інтернет-торгівлі);

– передбачено запровадження Єдиного державного веб-порталу для споживачів у сфері електронної комерції (Портал е-покупець) – електронної системи для збирання, накопичення, обробка, захист, облік та надання споживачам інформації про суб'єктів електронної комерції, комунікації суб'єктів електронної комерції, споживачів, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів, та інших державних органів, які здійснюють захист прав споживачів у відповідних сферах у межах компетенції;

– створення автоматизованої системи перевірених продавців інформаційної системи, яка є складовою частиною Порталу е-покупець;

– визначаються права споживача у разі придбання непридатного чи небезпечного харчового продукту;

– обмеження доступу до веб-сайту суб'єкта господарювання за зверненням Держпродспоживслужби до провайдера у разі порушення законодавства таким суб'єктом господарювання;

– інші положення, які на сьогоднішній день не врегульовано законодавством про захист прав споживачів.[3]

[1] Держпродспоживслужба. Офіційний сайт. URL : https://dpss.gov.ua/news/volodymyr

[2] Безпека бізнесу. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/220747_noviy-zakon-pro-zakhist-prav-spozhivachv-oftsyno-opublkovano

[3] PRAVO. Видавництво Юридична практика. URL : https://pravo.ua/novyi-zakon-ukrainy-pro-zakhyst-prav-spozhyvachiv-kliuchovi-novatsii/

Також Законом передбачаються нові розширені повноваження Держпродспоживслужби як центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів, а саме:

– взаємодія із суб'єктами господарювання, споживачами та іншими ЦОВВ в Порталі е-покупець;

– подання до суду позовів про захист прав споживачів, у тому числі щодо невизначеного кола споживачів;

– вжиття заходів, передбачених законодавством, відносно суб'єктів господарювання – виробників товарів, тощо.

Законом передбачено нові норми, що стосуються мовного питання. Врегульовано питання надання споживачеві інформації про продукцію. Так, інформація про продукцію розміщуються на поверхні, яка має найбільшу площу, товару чи харчового продукту та/або упаковки, етикетки, приєднаної до товару чи харчового продукту і не повинна приховуватися або спотворюватися іншою текстовою чи графічною інформацією, при цьому розмір шрифту, яким наноситься інформація державною мовою, не може бути меншим за розмір шрифту, яким наноситься інформація іншою мовою. Крім того, Законом встановлено, що така інформація не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта. Таким чином, посилено вимоги до надання інформації про продукцію, встановлені на сьогодні день чинними законами «Про захист прав споживачів» та «Про забезпечення функціонування української мови як державної».[1]

Законом також встановлено, що така інформація не може надаватися державною мовою держави-агресора або держави-окупанта. Таким чином, посилено вимоги до надання інформації про продукцію, встановлені на сьогоднішній день чинними законами України «Про захист прав споживачів» та «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Питання мови обслуговування та інформації для споживачів перебуває на постійному контролі Держпродспоживслужби та Уповноваженого із захисту державної мови. В рамках взаємодії Держпродспоживслужбою та Уповноваженим із захисту державної мови було підписано Меморандум про співробітництво. Співпрацю у напрямку сприяння забезпеченню застосування української мови як державної у сфері захисту прав споживачів буде посилено, в том числі завдяки новим положенням Закону.

Отже, важко передбачити ефективність нового закону на практиці, перш ніж він набуде чинності. Однак прийняттям нового Закону України «Про захист прав споживачів» наша країна демонструє свою рішучу

[1] Безпека бізнесу. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/220747_noviy-zakon-pro-zakhist-prav-spozhivachv-oftsyno-opublkovano

готовність до європейської інтеграції, зокрема до змін у законодавчому полі. Отож новели цього закону викликані швидкоплинністю технологічного розвитку, діджиталізацією суспільних процесів в Україні, та наближення національного законодавства про захист прав споживачів до законодавства Європейського Союзу та гармонізації системи захисту прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками ЄС, тому такі зміни покликані оновити українське законодавство.

Присакар Катерина Євгеніївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ АЛЬТРУЇСТИЧНИХ ВІДНОСИН

(науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.)

Під впливом соціальних відносин альтруїзм дедалі більше поширюється та розвивається. На становлення альтруїзму як такого, перш за все впливає процес правотворчості, процес застосування правових норм, стан законності й правопорядку. Зокрема, держава й інші соціальні інститути використовують державно-правові явища як певну єдність і цілісність, що становлять правову систему суспільства, для здійснення специфічного впливу на суспільні відносини. Саме подібний вплив держави на суспільство відображається поняттям правового регулювання.

Таким чином, правове регулювання альтруїзму – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на альтруїстичні соціокультурні практики з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку. У процесі регулювання альтруїстичних відносин, відбувається духовно-ідеологічний вплив на індивідуальну і суспільну свідомість, на основі поваги до свободи та гідності людської особистості виховується альтруїстичне світовідчуття та світорозуміння.[1]

Як еволюційна тенденція, альтруїзм важливий для будівництва соціальних відносини, як діяльності, спрямованої на допомогу і турботу про інших. Так, О. Конт, перший, хто використав поняття «альтруїзм», застосувавши його до справ, які показують, що суспільний інтерес переважає над егоїстичним, розуміючи альтруїзм як жертовність, безкорисливість, самовідданість, «життя для інших».[2] У цьому сенсі це поняття використовував і біолог-еволюціоніст Р. Тріверс.

Одразу після здобуття Україною Незалежності в 1991 році, утворився курс на європейські стандарти правової системи. Принципи Конституції України щодо визнання людини найвищою соціальною

[1] Фельдман О.Б. Правові регулятиви посилення альтруїзму в українському суспільстві. *Грані*. 2015. № 2 (118), лют. С. 84–89.
[2] Comte A. System of positive polity. London: Longmans, Green, 1875.

цінністю, відповідальності держави перед суспільством, спрямування державної діяльності на утвердження та забезпечення прав і свобод людини становили світоглядну основу орієнтації процесу правового регулювання на гуманістичні критерії ефективності. Адже Конституція України визначила демократичний, правовий, соціальний характер Української держави. Людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю.[1] Аналізуючи ці положення статті, можна дійти висновку, що Основний закон є першим правовим осередком альтруїзму, оскільки ставить саме людину, її життя та інтереси на найвищу ланку. Тобто держава, як елемент регулювання суспільних відносин, функціонує заради людини та несе відповідальність виключно перед нею.

У сучасних реаліях російської агресії проти України поняття «альтруїзм» набуло дещо іншого значення. Велика кількість людей щодня допомагають громадянам, які були вимушені втікати від війни. Наразі вони потребують прихистку, медичної допомоги, харчування та одягу.

Наслідком переведення поняття альтруїзму у правове поле, стала його трансформація у поняття «волонтерство».

Ще 19 квітня 2011 року був прийнятий Закон України «Про волонтерську діяльність» (Далі – Закон), який сьогодні набув особливої актуальності.

Відповідно до статті 1 вищезгаданого закону, волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги.

Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами.

Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності.

Однак, норма закону нам вводить певне обмеження, говорячи, що безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Зокрема, така діяльність базується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості.

Стаття 7 Закону, встановлює коло осіб, які можуть бути волонтерами:

– громадяни України;

– іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними;

– неповнолітні особи (проте, такі особи здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника).

[1] Конституція України: від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Відповідно до п. 3 статті 1 Закону, особливої важливості набули такі напрями волонтерської діяльності:

– надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам кримінальних правопорушень, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

– надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України;

– надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації;

– надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України;

– надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України.[1]

Отже, враховуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що альтруїзм, а в подальшому і волонтерство є саме тим чинником, через який виникають правові відносини. Тому, задля встановлення правового порядку, були створені регулятори, які так чи інакше впливають на увесь волонтерський рух. При цьому, визначаючи людину її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека найвищою соціальною цінністю.

[1] Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р., № 3236-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text.

Сокорчук Денис Олександрович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

АДВОКАТСЬКА ТАЄМНИЦЯ У ПЛОЩИНІ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Міхайліна Т.В.)

Діяльність адвоката, як і представників більшості професій, чия практика регулюється законодавством, нерозривно пов'язана із збереженням конфіденційної інформації. Причому адвокатська таємниця відноситься до найбільш охоронюваних її видів і розповсюджується не лише на персональні дані клієнта, а навіть на сам факт звернення його до адвоката. Останніми десятиліттями в Україні успішно розвивається інститут юридичної клінічної освіти, який вирішує комплексні соціальні проблеми: з одного боку, він забезпечує надання безоплатної правової допомоги для вразливих верств населення; з іншого, – допомагає здобувачам вищої юридичної освіти отримати не лише теоретичні, а й практичні навички. Разом з тим, у площині вітчизняної юридичної клінічної освіти дуже рідко озвучується та дискутується теза щодо необхідності дотримання адвокатської таємниці керівниками та студентами під час освітнього процесу у юридичній клініці. Це вбачається значною прогалиною, тому обрана тема є актуальною та потребує дослідження.

Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правничої допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності. Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливлюють доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення [1]. Причому варто зазначити, що положення про адвокатську таємницю мають поширюватися на керівника юридичної клініки та на студентів, що навчаються у юридичній клініці.

[1] Адвокатська таємниця. URL : https://protocol.ua/ua/pro_advokaturu_ta_advokatsku_diyalnist_stattya_22/

Дотримання принципу конфіденційності є необхідною і щонайважливішою передумовою довірчих відносин між адвокатом і клієнтом, без яких є неможливим належне надання професійної правничої (правової) допомоги, здійснення захисту та представництва. Тому збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [1], або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується. Адвокат зобов'язаний поінформувати та роз'яснити дотримання принципу конфіденційності його помічникам, стажистам та іншим особам, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням)[2]. Під час клінічної освіти керівник має обов'язково пояснити ці правила здобувачу освіти, а здобувач, у свою чергу, – довести до відома клієнта. Слід звернути увагу й на те, що під час навчання у юридичній клініці студент не має самостійної професійної суб'єктності, тож у разі порушення адвокатської таємниці відповідальність за це має нести керівник юридичної клініки.

Існують і певні особливості, пов'язані з тим, що матеріали юридичної практики юридичних клінік використовуються у навчальному процесі, тож обсяг відомостей, що складають адвокатську таємницю під час діяльності юридичних клінік є дещо вужчим, про що з етичної точки зору обов'язково має бути попереджений клієнт.

Разом з тим, навіть під час використання матеріалів для навчання не можна допускати розповсюдження персональних даних осіб, що звертаються до юридичної клініки за безоплатною правовою допомогою, внаслідок чого матеріали певної справи перед використанням у навчальному процесі мають бути знеособлені.

Також велике значення має збереження адвокатської таємниці під час консультування клієнтів, для чого у юридичних клініках мають бути обладнані окремі кабінети, що не завжди має місце у вітчизняній клінічній освіті.

Таким чином, можна зробити висновок, що у площині юридичної клінічної освіти виявляються певні особливості дотримання адвокатської таємниці, пов'язані з тим, що така діяльність являє собою симбіоз практики та навчального процесу. Такі особливості виявляються і в повідомленні клієнта про те, що матеріали певної справи можуть використовуватися для навчальних цілей, і в процесі опитування клієнтів

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року, № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №27. Ст. 282 (Із змінами).
[2] Правові наслідки порушення адвокатської таємниці. URL : https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php

(що може здійснюватися одразу кількома студентами, а інколи й викладачем). Але існують і певні загальні стандарти адвокатської таємниці, такі як розголошення персональних даних, заборона на обговорення справи без знеособлення суб'єктів, необхідність окремого приміщення для проведення консультування тощо. Разом з тим, варто констатувати, що у вітчизняній клінічній освіті стандарти адвокатської таємниці дотримуються абсолютно не настільки суворо, як у власне адвокатській практиці, що потребує удосконалення як на нормативному, так і на практичному рівнях.

Стаднік Ірина Василівна
доцент кафедри теорії, історії держави і
права та філософії права, к.ю.н.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У ЧАСІ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Важливу роль серед фундаментальних засад верховенства права відіграють принципи законності (legality) / вищості закону (supremacy of the law) та правової визначеності (legal certainty). Перший насамперед вимагає неухильного дотримання раніше прийнятих або встановлених приписів права. Другий підкріплює його вимогами щодо чіткості та точності юридичних норм, їх спрямованості на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишались передбачуваними[1]. З огляду на це питання темпоральної дії нормативно-правових актів (далі – НПА) набувають особливої значущості, оскільки це дозволяє визначитися з якого моменту норми права здатні здійснювати регулюючий вплив на суспільні відносини.

Різні аспекти дії НПА у час неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема такими авторами як Л. Л. Богачова, Я. М. Дупай, В. М. Косович, Л. М. Мазан, П. М. Рабінович, М. О. Теплюк, М. Ю. Щирба та інші. В багатьох випадках аргументувалася необхідність законодавчого визначення меж та принципів дії НПА у часі, результатом чого стало прийняття Закону України «Про правотворчу діяльність»[2] (далі – Закон № 3354-IX), який на сьогодні має статус чинного, але недіючого (крім декількох пунктів). Загалом схвально оцінюючи намагання законодавця врегулювати відповідну сферу суспільних відносин, слід визнати, що в питаннях темпоральної дії норм права цей Закон не додав визначеності, особливо в частині співвідношення понять «набрання чинності» та

[1] Report on the rule of law. Adopted by the Venice Commission at its 86-th plenary session (Venice, 25-26 March 2011). §§ 42,46. URL : https://rm.coe.int/1680700a61
[2] Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. *Офіційний вісник України*. 2023. № 88. С. 14. Ст. 5121.

«введення в дію» НПА. Все викладене вище свідчить про актуальність теми дослідження, що і зумовило її вибір.

Метою дослідження є узагальнення підходів до визначення змісту категорій «набрання чинності» та «введення в дію» нормативно-правового акту та обґрунтування їх застосування в контексті правової визначеності.

Закон № 3354-IX містить декілька законодавчих новел щодо дії НПА у часі, зокрема: 1) визначає дію НПА у часі як його реалізацію щодо суспільних відносин, що виникли після набрання ним чинності або до набрання ним чинності і тривали станом на дату набрання актом чинності. При цьому підкреслюється, що дія НПА поширюється на суспільні відносини, що виникли (тривають) після набрання ним чинності, якщо інше не передбачено Конституцією України чи законом (ч. 1 ст. 57); 2) закріплює, що дія НПА починається з моменту набрання ним чинності, якщо інше не передбачено законом, і закінчується моментом припинення його дії (ч. 2 ст. 57); 3) передбачає, що за необхідності первинний закон, кодекс чи окремі їх структурні елементи можуть вводитися в дію пізніше моменту набрання ним чинності (ч. 5 ст. 57). Отже Закон № 3354-IX припускає, що «набрання чинності» та «введення в дію» є різними за наслідками, а тому можуть не співпадати у часі. При цьому законодавчого визначення, що таке чинність (набрання чинності) він не містить, тим самим породжуючи питання щодо правових наслідків чинного, але не введеного в дію НПА. Тим більше, що в окремих випадках законодавець надає чинності окремим положенням НПА, який в цілому не набрав чинності. Прикладом є п. 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про колективні угоди та договори» від 23.02.2023 № 2937-IX, згідно якого «цей Закон набирає чинності через шість місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, крім пункту 5 цього розділу, який набирає чинності з дня, наступного за днем опублікування цього Закону»[1].

Не додає визначеності в цьому питанні і позиція Конституційного Суду України (далі – КСУ). Так, з позиції КСУ, викладеній в Рішенні № 4-зп від 03.10.1997 р., визнається синонімічність словосполучень «набуває чинності» та «набирає чинності», оскільки обидва вони означають, що відповідні нормативні правові акти вступили в силу[2]. В іншому випадку КСУ прямо наголосив, що «дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії

[1] Про колективні угоди та договори: Закон України від 23.02.2023 № 2937-IX. *Офіційний вісник України.* 2023. № 41. С. 9.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 р. № 4-зп у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п’ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України). *Офіційний вісник України*. 1997. № 42. С. 59.

якого вони настали або мали місце» (абзац 2 п. 2 мотивувальної частини *Рішення КСУ* № 1-рп/1999 *від 09.02.1999 р.)*[1]. За такого сприйняття цілком обґрунтованим та зрозумілим є визначення моменту початку дії через використання конструкції «набирає чинності», як це було закріплено в багатьох НПА (зокрема п. 1 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, п. 1 Розділу І Прикінцевих та перехідних положень КК України, ч. 1 ст. 28 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» тощо). Водночас в своєму Рішенні № 21-рп/2010 від 06.10.2010 р. КСУ зазначив, що Основним Законом України передбачено порядок і строки набрання законом чинності, а також введення в дію окремих його положень, та, виходячи з цього, визнав, що законодавець, враховуючи різні обставини, може встановити іншу дату введення закону в дію (абзац дев'ятий підпункту 3.1 п. 3 мотивувальної частини)[2].

Отже, законодавство України не дає чіткої відповіді на поставлене питання, що зумовлює необхідність звернення до теоретичних напрацювань в цій сфері, тим більше, що, як слушно зауважує Я. М. Дупай, в юридичній науці та практиці одне й те ж поняття не може позначатись різними термінами, оскільки результатом недотримання цього правила можуть бути правотворчі та правозастосовні помилки, зокрема неоднозначні, нечіткі та суперечливі нормативно-правові приписи[3].

Граматичний спосіб тлумачення права передбачає звернення до загальновживаного змісту понять, що містяться в правових нормах. Загалом під чинністю розуміється властивість за значенням чинний (тобто, який діє за певних умов, має юридичну силу) і підкреслюється, що набирати (набувати) чинності означає ставати законним, чинним[4]. Відповідно діючий визначається як здатний активно діяти, впливати на кого-, що-небудь[5]. Окремо підкреслюється, що в сфері юриспруденції синонімами чинності є дія, діяння, сила (закону)[6]. Тобто в загальному розумінні чинність та дія можуть виступати синонімами, що зумовлює їх

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 року № 1-рп/1999 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів). *Офіційний вісник України.* 1999. № 7. С. 160.

[2] Рішення Конституційного Суду України від 6 жовтня 2010 року № 21-рп/2010 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів). *Офіційний вісник України*. 2010. № 80. С. 88.

[3] Дупай Я. М. Деякі аспекти темпоральної дії нормативно-правових актів. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 41.

[4] Словник української мови: в 11 томах. Т. 11: Х-Ь / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова. думка, 1980. С. 326-327.

[5] Словник української мови: в 11 томах. Т. 2**:** Г-Ж **/** редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова. думка, 1971. С. 310.

[6] Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови. Київ: Рад. шк., 1960. С. 202.

вживання як взаємозамінних категорій. Водночас необхідно визнати, що юридичний зміст понять може відрізнятися від загальновживаного, що зумовлює використання спеціально-юридичного способу тлумачення, який вимагає від законодавця чітких дефініцій у тих випадках, коли мають місце такі неспівпадіння.

Аналіз обґрунтованих в науковій літературі висновків також не додає визначеності, оскільки свідчить про відсутність єдиної позиції з цього питання. Так, традиційний підхід представлено позицією О. В. Пушняка, який на основі мовного, системного та спеціально-юридичного аналізу положень Конституції України дійшов висновку про синонімічність термінів «набуття чинності» та «ведення в дію», а також інших подібних термінів щодо НПА. На його розрізнення зазначених термінів та наділення терміна «набуття чинності» новим змістом суперечить загальновизнаним уявленням про стадії законотворення, а існуючі у цій сфері проблеми можуть бути вирішені без перегляду традиційного розуміння поняття «чинність нормативного акта»[1].

На відміну від цього Л. М. Мазан розглядає дію НПА у часі як юридичний стан, що охоплює: момент набрання чинності нормативно-правовим актом; період, протягом якого нормативно-правовий акт здійснює фактичний вплив на суспільні відносини; момент втрати нормативно-правовим актом законної сили; спрямованість дії нормативно-правового акту в часі[2]. За такого сприйняття дія у часі є більш широким поняттям і момент набрання чинності є лише його складовою. Водночас це не дає відповіді стосовно різниці між введенням в дію НПА та набуття ним чинності. В свою чергу М. Ю. Щирба розмежовує ці категорії та зазначає: 1) «введення в дію» доцільно використовувати для позначення діяльності спеціально-уповноважених державних органів, яка здійснюється після прийняття проекту НПА та необхідна для його реалізації після набуття ним чинності; 2) поняття «набуття чинності НПА» (на її думку є більш доцільним), «набрання чинності НПА» та «вступ у силу НПА» є тотожними поняттями, які використовуються для позначення моменту початку дії НПА та появи у нього такої властивості, як загальнообов'язковості[3]. Останнє положення зумовлює висновок, що чинність визначає початок дії НПА, тобто ці моменти у часі співпадають. Заслуговує на увагу і позиція А. О. Шуліми, яка пропонує таке розмежування понять «чинність» та «дія»: 1) чинність та дія є правовими

[1] Пушняк О. В. До питання співвідношення термінів «набуття чинності нормативно-правовим актом» та «введення в дію нормативно-правового акта». *Форум права*. 2012. № 2. С. 589–590.
URL : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1548/1/Pushnjk_2012_2.pdf

[2] Мазан Л. М. Поняття «дія нормативно-правових актів у часі» в контексті сучасного праворозуміння. *Держава і право*. 2011. Вип. 53. С. 75.

[3] Щирба М. Ю. До питання про співвідношення понять «набрання чинності», «набуття чинності», «вступ у силу», «введення в дію». *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 4(17).
URL : https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9581/1/12smyvvd.pdf

властивостями НПА; 2) чинність та дія є властивостями НПА, які існують та обмежені в часі; 3) чинність НПА обмежена моментами набрання та втрати ним чинності. Стосовно останнього вона зауважує, що набрання НПА чинності є передумовою його введення в дію. За такого сприйняття вона робить висновок, що чинність може розглядатися як властивість НПА, що встановлює його статус, а дія – як характеристика закону, що являє собою систему норм, які регулюють певне коло суспільних відносин[1].

Отже, проведений аналіз свідчить, що в сучасній юриспруденції отримали обґрунтування два основні підходи до співвідношення «набрання чинності» та «введення в дію» НПА: 1) визнання їх синонімічності, тотожності; 2) визнання їх самостійними категоріями, що мають власний зміст та породжують різні правові наслідки. З огляду на положення Закону № 3354-IX цілком обґрунтованим видається висновок, що законодавець виходить з розрізнення цих категорій. Така позиція має право на існування, однак в контексті правової визначеності вимагає від законодавця чітких дефініцій щодо «чинності нормативно-правового акта», «введення в дію нормативно-правового акта», що дозволить зняти значну кількість питань щодо їх розмежування, правових наслідків та початку дії НПА, зокрема тих, що набрали чинності, однак в дію ще не вступили.

Шкробот Григорій Сергійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЕТИКИ СУДДІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Письменна О.П.)

Становлення України як суверенної правової держави потребує реформування судової системи з урахуванням положень міжнародних стандартів та принципів Європейського Союзу.

Наразі впровадження міжнародних принципів (стандартів) етики судді є обов’язковою умовою на шляху до Європейської співдружності, та вирішення широкого кола державно-правових проблем щодо питання професійної етики та моралі. Професійна юридична діяльність є етичною за своєю природою тож її не може здійснюватися поза моральними принципами. Невипадково ще з античних часів право визначалося як «мистецтво добра та справедливості». Такі основоположні правові принципи, як гуманізм, справедливість, об’єктивність, повага до людської гідності, рівність перед законом і судом та низка інших мають очевидний моральний характер. Тому потрібно зазначити, що етичні стандарти

[1] Шуліма А. О. «Чинність» та «дія» закону: розмежування понять. *Держава і право.* 2011. Вип. 51. С. 72-73.

лежать в основі реформування судової системи, а також підвищення рівня довіри до судової системи в Україні, є його підґрунтям і орієнтиром розвитку. Відповідно, тлумачення й застосування права має відповідати високим етичним вимогам, неухильне додержання яких є запорукою втілення правових приписів у суспільні відносини.

Питанням етичних стандартів діяльності судді, проблематиці судової етики присвятили свої дослідження такі науковці, як Л. Гуртієва, О. Капліна, А. Лапкін, М. Мазур, Х. Слюсарчук та інші.

Термін «міжнародні етичні стандарти» вважається найбільш прийнятним позначенням для комплексу закріплених у різноманітних міжнародних документах норм, що відображають певні уніфіковані стандарти поведінки суб'єктів міжнародного права у тих чи інших сферах міждержавного співробітництва. Ці стандарти закріплені у міжнародно-правових актах різної юридичної сили, які ухвалені уповноваженими органами чи інституціями міжнародних універсальних (ООН) або регіональних (РЄ, ЄС) організацій, а також міжнародними професійними асоціаціями. Для кращого їх розуміння та використання варто проаналізувати зазначені міжнародні принципи (стандарти) етики судді[1].

Міжнародні принципи (стандарти) етики судді. Під міжнародними принципами (стандартами) етики суддів слід розуміти міжнародні правові норми та принципи, закріплені в міжнародних нормативно-правових актах (загальносвітового чи європейського рівня) обов'язкового або рекомендаційного характеру, які встановлюють критерії-вимоги до поведінки суддів, якими вони повинні керуватися як у здійсненні професійної діяльності, так і в повсякденному житті.

Загальновизнані міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів (включаючи й етичні стандарти) поділяються на такі три загальні групи17:

1) міжнародні стандарти, які містяться у загальносвітових документах.

До цієї групи відносимо документи, в яких втілені загальновизнані міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів:

– правові акти, розроблені в межах ООН;

документи Юридичної асоціації країн азійського та тихоокеанського регіону (LAWASIA);

– акти Першої світової конференції з незалежності правосуддя;

– акти Міжнародної асоціації суддів (професійна неполітична неурядова організація, що об'єднує національні асоціації суддів), зокрема її Першої експертної комісії;

2) загальновизнані європейські стандарти – міжнародні стандарти, закріплені в європейських міжнародних правових актах.

[1] Алексєєва В.О. Міжнародні та національні стандарти у сфері професійної етики. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

До другої групи європейського рівня міжнародних стандартів у сфері судоустрою та статусу суддів слід віднести такі стандарти:

– принципи та норми, закріплені в міжнародних документах, ухвалених під егідою РЄ;

– загальновизнані міжнародні стандарти ЄС;

3) міжнародні стандарти, втілені у практиці міжнародних юрисдикційних органів. Ця система утворена практикою ЄСПЛ та прецедентами Суду ЄС.

Одним з основних міжнародних актів, який стосується стандартів етики судді, є Основні принципи незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками у 1985 р. та схвалені резолюціями № 40/32 та 40/146 від 29 листопада 1985 р. та 13 грудня 1985 р. Генеральної асамблеї ООН. [1]

У вказаних принципах особлива увага приділена питанням забезпечення незалежності судів від інших органів державної влади та посадовців, виключної компетенції органів судової влади у питаннях правосуддя, неправомірності втручання інших органів державної влади у судову діяльність, дотримання неупередженості у вирішенні справи, а також зобов'язання державних органів забезпечувати ефективне виконання судовими органами покладених на них функцій та повноважень.

Не менш важливого значення має Європейський статут судді, затверджений асамблеєю Європейської асоціації суддів 20 березня 1993 р.20 Зокрема, у документі вказано таке: «…Суддя підпорядкований лише закону, він не звертає уваги на політичні партії чи інші групи тиску. Він виконує свої обов'язки вільно від будь-якого зовнішнього впливу та без невиправданих затримок. Суддя не тільки повинен бути неупередженим, але й має сприйматися будь-ким як неупереджений» (п. п. 2, 3).[2]

Принципи, закріплені у Статуті, спрямовані на підтримання незалежності суддів, для забезпечення захисту їх прав та унеможливлення будь-якого роду тиску з боку держави чи інших осіб.

Ще одним вкрай важливим документом є Європейська хартія про закон «Про статус суддів», схвалена 10 липня 1998 р.22 Хартію було прийнято на багатосторонній нараді щодо законів про статус суддів в Європі, організованій Радою Європи 8–10 липня 1998 р у м. Лісабоні.

Мета Хартії полягає у тому, щоб визначити зміст будь-якого закону про статус суддів, ґрунтуючись на завданнях, що мають бути досягнуті: забезпечити компетентність, незалежність та неупередженість, яких

[1] Саленко О.В. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/

[2] Європейський статут судді: затверджений асамблеєю Європейської асоціації суд- дів 20 березня 1993 року. URL : https://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobitnitstvo/perelik- dokumentivradievropi-u-sferisudochinstva/

громадськість має право очікувати від суддів, яким довірено захист їхніх прав.[1]

Окремої уваги потребує Загальна (Універсальну) хартію судді, ухвалену 17 листопада 1999 р. Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у Тайбеї (Тайвань)24. Серед іншого, у цьому документі зазначається: «Незалежність судді є важливою умовою для неупередженого судочинства, що відповідає вимогам закону. Вона є неподільною» (ст. 1). Крім того, у здійсненні своїх повноважень суддя «…має бути неупередженим та це має виходити з його поведінки. Суддя має здійснювати свої обов'язки зі стриманістю та повагою до суду і всіх осіб, що беруть участь у процесі» (ст. 5). Загальна (Універсальна) хартія судді задекларувала принципи незалежного і безстороннього правосуддя. Так, під час здійснення своїх повноважень судді мусять підпорядковуватися лише закону, бути неупередженими та стриманими, повинні мати особисту незалежність та не займатися діяльністю, яка є несумісною зі статусом судді. Окрім цього, Хартія містить норми щодо безпеки офісу, забезпечення необхідними умовами для суддівської діяльності, посади судді, дисциплінарної, цивільної та кримінальної відповідальності, членства у професійних асоціаціях, винагороди та підтримки. Ці положення є мінімальними загальними нормами.[2]

Серед міжнародних актів Важливе значення має Висновок № 3 (2002) 87 КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. Відповідно до якого, «судді повинні за будь-яких обставин діяти безсторонньо з тим, щоб забезпечити відсутність підстав підозрювати їх в упередженості. У цьому контексті безсторонність повинна бути очевидною як під час виконання суддею судових функцій, так і під час здійснення інших дій» (п. 21).[3]

Потрібно згадати один з фундаментальних міжнародних актів у сфері судочинства є Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН № 2006/23 від 27 липня 2006 р..27 Бангалорські принципи – це універсальний правовий орієнтир, своєрідна інструкція, адресована суддям та судовим органам щодо базових принципів регламентації поведінки судді. Окрім цього, вони покликані сприяти кращому розумінню та підтримці здійснення правосуддя з боку

[1] Європейська хартія про закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 року.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text

[2] Загальна (Універсальна) хартія судді: ухвалена Центральною радою Міжнародної асоціації суддів 17 листопада 1999 року. URL : https://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne- spivrobitnitstvo/perelik-dokumentiv-radi-evropi-u-sferi-sudochinstva

[3] Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 листопада 2002 року.
URL : https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf

представників виконавчої та законодавчої влади, адвокатів та суспільства в цілому.[1]

Неменша важлива роль належить Рекомендації CM/Rec (2010)12 щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухваленої КМРЄ 17 листопада 2010 р. Рекомендація містить основні принципи незалежності функціонування судової системи і спрямована на встановлення і зміцнення незалежності суддів як носіїв судової влади. Вищевказана Рекомендація застосовується щодо кожної особи, яка здійснює судочинство, а також щодо непрофесійних суддів. Так, Рекомендація містить положення щодо зовнішньої і внутрішньої незалежності суддів, яка надається їм в інтересах верховенства права і осіб, які очікують справедливого правосуддя. Рекомендація акцентує увагу на положенні, що «основні норми системи оплати праці професійних суддів мають бути визначені законом» і «відповідати їхній професії та виконуваним обов'язкам, а також бути достатніми, щоб захистити їх від дії стимулів, через які можна впливати на їхні рішення».[2]

Звернемо також увагу на один з Висновків першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів (висновки «Відповідальність суддів». Перша експертна комісія Міжнародної асоціації суддів, Туніс, 24–25 жовтня 1980 р.). Згідно з якими, «не слід плутати принципи етики та дисциплінарні правила поведінки суддів. Навпаки, потрібно визнати, що етичні принципи походять з професій- ного досвіду всіх суддів і закріплюються для того, щоб підвищити рівень правосуддя в цілому і сприяти розумінню роботи суду. Принципи етики також допомагають розвитку суддівської культури, яка сприяє суспільному порозумінню» (п. 6).[3]

Отже, потрібно зазначити, що на міжнародному рівні вже багато років діють стандарти поведінки суддів, які знайшли своє відображення у Бангалорських принципах, схвалених резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН та інших документах. Тому в сьогоднішніх реаліях в українському суспільстві коли питання довіри до судової системи є вкрай важливим. Тому не зважаючи на те, що в Україні діє Кодекс суддівської етики, затверджений, в тому числі, з урахуванням Бангалорських принципів поведінки суддів, судова система України зараз лише на початку шляху до міжнародних стандартів, дотримання та втілення яких є вкрай необхідними для побудови та розвитку правової держави.

---

[1] Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 року. URL : https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/ perelik-dokumentiv/bangal_princ.pdf

[2] Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 року № (2010)12. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/ laws/ show/994_a38

[3] Висновки першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів. http://www.judges.org.ua/0/d8.htm

Яковенко Діана Дмитрівна
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ УНІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ ЯК ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Форма державного устрою – складний і багатогранний політико-юридичний феномен, що впливає на ефективність державного управління, економічний і культурний розвиток країни. Як зазначає Л. Гамбург, «сучасні світові тенденції розвитку форм державно-територіального устрою характеризуються спрямованістю на децентралізацію державної влади в системі публічної влади з відповідним посиленням територіального самоврядування, включаючи, перш за все, систему його представницьких органів, що зумовлено процесами соціальної демократизації та формування й укріплення правової державності»[1].

До визначення терміну «державний устрій» є різні теоретичні підходи. Так, В. Міщук під державним устроєм розуміє «політико-територіальне влаштування держави, яке визначає і характеризує порядок територіального поділу держави, правовий статус її територіальних одиниць, територіальну організацію державної влади, а також способи взаємодії загальнодержавних, центральних та місцевих органів влади»[2]. У свою чергу, А. Денісов розглядає форму державного устрою як структуру держави і взаємозв'язок її вищих та центральних органів з органами складових частин держави[3]. На думку інших авторів, форма державного устрою – це внутрішня побудова держави, яка розглядає її з погляду розподілу державної влади та державного суверенітету в центрі та на місцях або спосіб територіальної організації державної влади, взаємодія її центральних і місцевих органів[4].

У будь-якому разі поняття форми державного устрою розглядається як один з елементів форми держави в цілому, оскільки в основі його визначення лежить така ознака держави як територія, що закріплена за певними людьми (народом). Крім визначення порядку поділу території держави на складові частини (штати, землі, області), їх правового статусу, також визначається і порядок відносин центральних і периферійних органів влади.

---

[1] Гамбург Л.С. Державна влада: територіальний устрій і децентралізація: монографія. Lambert Academic Publishing, 2018. 220 с. С. 29.

[2] Міщук В.В. Державний устрій України: перспективи розвитку та удосконалення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2010. Вип. 11. С. 62-68. С. 63.

[3] Галас В.І., Попович Т.П. Елементний склад форми держави: теоретико-правовий аналіз. *Регіональні студії*. 2017. Випуск 10. С. 13-17. С. 15

[4] Толстенко В.Л. Форма державного устрою як складова поняття форми держави: до методології дослідження. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2. С. 91-97. С. 93.

Найбільш розповсюдженою класифікацією форми державного устрою є її поділ на складну і просту. На думку В. Толстенка, такий усталений підхід до класифікації форм державного устрою «наразі потребує істотного уточнення та доопрацювання як з огляду на нечіткість самих критеріїв визначення простоти або складності державного устрою…, так і з огляду на існування цілого ряду специфічних форм державного устрою, які не підпадають під подібні критерії класифікації»[1]

До складної форми державного устрою належить федерація та конфедерація. В основі федеративної держави лежить ключова концепція федералізму, що передбачає чіткий розподіл повноважень між федеральним урядом (центральним урядом) і владою суб'єктів федерації, який забезпечує певний ступінь політичної незалежності. Конфедерація являє собою асоціацію держав, які об'єднуються для досягнення певної мети через один або кілька органів (наприклад, військовий), зберігаючи при цьому повну незалежність в інших питаннях.

До простої форми територіального устрою належить унітарна держава, що являє собою державу із єдиним визначеним центом влади, територія якої поділена на адміністративно-територіальні одиниці, що не мають суверенітету. Така держава не містить державних утворень з ознаками суверенітету; наявна єдина система державних органів; в державі діє єдина Конституція, система законодавства та громадянство; у міжнародних відносинах унітарна держава функціонує як єдиний суб'єкт.

Наразі унітаризм як політико-територіальна форма організації є найбільш поширеною у світі і притаманна 169 країнам, що становить 85% від загальної кількості існуючих та визнаних держав[2].

В сучасних умовах більшість країн закріплюють державний територіальний устрій на законодавчому рівні, зокрема, у конституціях, тому унітаризм можна вважати конституційним принципом[3]. Відображений цей принцип і у Конституції України, де у статті 2 визначено, що Україна є унітарною державою. Основними засадами територіального устрою України є єдність і цілісність державної території, поєднання централізації та децентралізації, збалансованість і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

У свою чергу унітарні держави за ступенем централізованості влади поділяються на прості (централізовані) та складні (децентралізовані). Централізовані держави характеризуються контролем над місцевими

---

[1] Толстенко В.Л. Форма державного устрою як складова поняття форми держави: до методології дослідження. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2. С. 91-97. С. 95.

[2] Міщук В.В. Види унітарних держав: проблеми класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2010. №3. С. 48-52. С. 48.

[3] Явір В.А. Україна унітарна: аналіз цивілізаційного вибору форми державного устрою. *Politicus*. 2020. №5. С. 166-171. С. 166.

органами влади через чиновників, що призначаються з центру (наприклад, такими державами є Норвегія, Швеція, Фінляндія).

Децентралізовані держави відрізняються тим, що місцеві органи влади створюються незалежно від центрального уряду і мають більшу автономію у своїй діяльності (наприклад, Велика Британія, Японія)[1]. Особливістю складних унітарних держав також є наявність автономних утворень у своєму складі, що характерно й для України, оскільки відповідно до статті 134 Основного Закону Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною держави і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, що віднесені до її відання.

Таким чином, однією із самих розповсюджених форм територіального устрою є унітарна держава, яка характеризується єдиною територією, поділеною на адміністративні одиниці без ознак суверенітету, та особливостями взаємодії між центральними і місцевими органами влади.

[1] Політологія : підручник / за ред. М.М. Вегеша. Київ : Знання, 2008. 556 с. С. 95-96.

СЕКЦІЯ 2
КОНСТИТУЦІЙНЕ, МІЖНАРОДНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Андрійчук Артур Анатолійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

БЮДЖЕТ УЧАСТІ (ГРОМАДСЬКИЙ БЮДЖЕТ): ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Бюджет участі – це новий соціальний та політичний рух XXI століття, що сприяє вирішенню не лише актуальних проблем управління сучасними муніципалітетами у країнах із різним політичним устроєм та структурою доходів, а й запобігає появі нових проблем, таких як соціальне розшарування, громадянська байдужість та падіння рівня довіри до органів влади[1].

Саме громадський бюджет (бюджет участі) є демократичним процесом, який надає можливість кожному жителю брати участь у розподілі коштів місцевого бюджету шляхом створення проєктів для покращення міста та/або голосування за них, виступає як ефективний сучасний інструмент для покращання взаємовідносин між представниками місцевої влади та громадою та сприяє зростанню рівня життя на певній території; підвищує активність громадян у житті суспільства й залучає їх до процесу прийняття рішень щодо розподілу частки місцевого бюджету.

Цей механізм є протидією корупції, дає можливість кожному мешканцю відчути причетність та відповідальність за те, якою буде його громада, зробити її кращою, адже будь-який мешканець громади може подати проєкт, пов’язаний із покращенням життя у громаді (наприклад, проєкт з реконструкції історичної пам’ятки, проєкт дитячого майданчику і т.і.), взяти участь у конкурсі, перемогти в голосуванні і спостерігати за тим, як його проєкт реалізують у рамках громадського бюджету.

Вперше впровадження громадських бюджетів (їх ще називають партиципаторними) в Україні розпочалося в середині 2015 року, коли три українські міста (Черкаси, Полтава і Чернігів) у межах реалізації проекту «Партиципаторний бюджет – можливості для підвищення громадської активності і встановлення належного партнерства з органами влади», приєдналися до загальносвітової практики[2].

Як свідчить практика, цей експеримент знайшов неаби яку зацікавленість та підтримку серед місцевої спільноти, його почали широко

[1] Бюджет участі: історія і польський досвід URL : http://www.urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141
[2] Васильєва, Н. В. Залучення громадськості в українських містах (на прикладі бюджету участі) URL : https://cyberleninka.ru/article/n/vovlechenie-grazhdanskogo-obschestva-v-ukrainskih-gorodah-naprimere-byudzheta-uchastiya.pdf

впроваджувати в життя. Так, на час написання цих тез, в якості приклада можно навести наступне: сьогодні продовжується голосування в електронному форматі за проєкти у межах конкурсу «Бюджет громадських ініціатив Вінницької МТГ» і станом на 10.00 годину 29 вересня 2023 року, 5176 мешканців Вінницької міської територіальної громади віддали 6998 голосів за 43 ініціативи з допомогою платформи e-DEM на сторінці "Вінниця"[1]. Кожен вінничанин віком від 16 років може підтримати вподобані проєкти (2 великих і 2 малих) в електронному форматі.

Такі ініціативи свідчать, що насправді потрібно містянам, адже готують проєкти саме вони, а не влада, тому не слід втратити гарної можливості і скористуватись бюджетами участі!

Хоча пройшло небагато часу з моменту впровадження досліджуваного механізму, спробуємо визначити як його переваги, так і недоліки. Отже, до переваг можна віднести: 1) рішення органів місцевого самоврядування підтримуються громадою; 2) громада має можливість краще контролювати діяльність органів місцевого самоврядування; 3) чітко визначаються потреби громади і краще задовольняються; 4) зростає прозорість процесу, що сприяє взаєморозумінню та співпраці.

До певних недоліків (труднощів) відноситься: а) пасивність мешканців до залучення до бюджетного процесу; б) недостатня поінформованість населення та небажання певної їх частини знати місцеві проблеми (потреби); в) посадові особи органів місцевого самоврядування недостатньо обізнані щодо основних проблем громади; г) все ще існує недовіра громади до органів місцевого самоврядування.

Проте, поява нових механізмів залучення мешканців певних територій для вирішення питань місцевого значення потребує проведення подальших наукових досліджень у контексті вдосконалення моделей реалізації таких бюджетів, обґрунтування їх розмірів, налагодження процедур формування, відбору, перевірки проектів та голосування за них тощо.

[1] DEM Громадський бюджет: платформа електронної демократії URL:https://budget.e-dem.ua/0510100000.

Андрушко Іван Андрійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПОНЯТТЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Традиційно під екстрадицією розуміють процесуальну дію, яка виникає при передачі особи однією державою, на чиїй території вона перебуває, іншій державі на вимогу, для притягнення даної особи до кримінальної відповідальності чи для виконання судового вироку. Аналогічно стаття 541 Кримінального процесуального кодексу України визначає екстрадицію як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Проаналізувавши доктринальні підходи до розуміння поняття екстрадиції, О. Ільченко, С. Сенченко[1] зазначитиають що загалом всі вони мають спільні риси, зокрема, сприйняття екстрадиції як інституту міжнародного співробітництва між державами у сфері кримінального процесуального права, сутністю якого є видача особи державі для здійснення досудового розслідування за обвинуваченням у вчиненні злочину або виконання обвинувального вироку суду.

Як представляється, зведення екстрадиції до видачі безпідставно звужує ті можливості, які на сьогодні реально має у своєму розпорядженні інститут екстрадиції, оскільки, частіше за все, питаннями видачі екстрадиційна діяльність не вичерпується.

Екстрадиція відрізняється від видачі і передачі особи, перш за все, за змістом, оскільки включає стадію порушення питання про передачу (видачу) особи. По-друге, прийняття рішення з даного питання відбувається компетентними органами двох держав. По-третє, наявна стадія оскарження прийнятого рішення. По-четвертих, відмінним є власне процедура екстрадиції особи, зокрема, вона включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави. Крім того, має місце легалізація вироку судом тієї держави, яка прийняла особу.

Екстрадиція є обов'язковою лише на підставі взятих державою на себе міжнародних зобов'язань.

Д. Нікольський наголошує, що за відсутності договору держава не має юридичного обов'язку щодо видачі. Сама процедура видачі,

[1] Ільченко О.В., Сенченко С.М. Поняття та принципи екстрадиції у кримінально процесуальному праві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. №3. С.232-237. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/45.pdf.

передбачає юридичні відносини між двома державами, що виражається у формі взаємної угоди, яка може бути мовчазною на початку взаємності або письмовою у вигляді певного договору, конвенції про видачу. А. Штігліц ж навпаки наголошує, що «видача злочинців є юридичною обов'язковою для держав незалежно від існування договору. Цей обов'язок випливає із солідарності інтересів в переслідуванні того, що шкідливо для всіх держав-злочинності».

Більшість ж фахівців у сфері міжнародного права, міжнародного кримінального права, зокрема, А. Фердросс, підтримують позицію, що міжнародним правом не встановлено у прямій формі ніякого зобов'язання про видачу злочинці, але таке зобов'язання може бути прийняте на підставі договору про видачу.

Необхідно відзначити, що за відсутності договору про видачу кожна держава має право як видати необхідного кримінального злочинця, так і відмовити в його видачі, та кожна держава має право вирішувати питання про видачу на свій розсуд, виходячи зі своїх інтересів. Ніхто не може нав'язати державі зобов'язання дотримуватися принципу взаємності.

Таким чином, слід зауважити, що:

- підставами видачі злочинців можуть бути конвенції, двосторонні договори, національні закони про видачу, принцип взаємності і моральні принципи людства;
- зобов'язання видати злочинця виникає лише на основі відповідних договорів і конвенцій про видачу злочинців зацікавленими державами, але договірна основа видачі не поширюється на осіб, які вчинили злочини проти людства. Особи, які вчинили злочин проти людства підлягають безумовній видачі на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН та інших міжнародних документів;
- як правило, національні закони, служать підставами для укладення договорів про видачу. Вони доповнюють їх при безпосередньому виконанні, деталізуючи процедуру видачі. Національні закони, як правило, передбачають обов'язкову наявність для виникнення прав та обов'язків держав з видачі злочинця спеціального договору, при відсутності таких договорів про видачу, як правило, основою є принцип взаємності;
- принцип взаємності, будучи важливою передумовою дотримання державами умов договорів і конвенцій про видачу, в той же час служить підставою видачі винних осіб при дотриманні державами його умов.

В Типовому договорі про видачу 1990 року[1] йдеться про те, що екстрадиція можлива між договірними державами не тільки в цілях виконання вироку, а і з метою ухвали вироку, хоча посилання на ухвалу вироку є обов'язковим не для всіх держав (ст. 1). У ч. 2 ст. 5 Типового

[1] Резолюція 45/116 Генеральної Асамблеї ООН «Типовий договір про видачу». ООН; Резолюція, Договір, Міжнародний документ від 14.12.1990 року. URL : https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/995_687#Text

договору про видачу зазначено, що до прохання про екстрадицію додається:

1) коли особа обвинувачується у вчиненні злочину судом або іншим компетентним судовим органом – ордер на арешт цієї особи або завірена копія такого ордера;

2) коли особа засуджена за вчинення злочину – оригінал або завірена копія рішення або будь-якого іншого документа з викладом обвинувальної частини і ухваленого вироку;

3) коли особа засуджена за вчинення злочину за її відсутності, крім згаданих у другому пункті документів також додається опис правових засобів, які має в своєму розпорядженні ця особа для підготовки її захисту або для здійснення повторного слухання справи за її відсутності;

4) коли особа засуджена за вчинення злочину, але вирок не ухвалено, – документ з викладом обвинувальної частини і заявою, що підтверджує намір ухвалити вирок.

Зазначимо ще одну правову прогалину при регулюванні процедури екстрадиції.

Український законодавець при формуванні поняття «екстрадиція», взагалі уникає питання визначення правового статусу особи, інтерпретуючи екстрадицію як видачу особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку.

Згідно статті 2 Європейської конвенції про передачу засуджених осіб 1983 року особу, засуджену на території однієї держави, може бути передано на територію іншої держави для відбування призначеного їй покарання.

Можна дійти висновку, що передається особа, яка засуджена за вчинення злочину, відносно вказаної особи ухвалено вирок і рішення за даним вироком є остаточним, тобто особа передається для відбуття покарання в державу виконання вироку.

Не дає чіткого визначення про процесуальний статус особи, яка підлягає екстрадиції і Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року. В статті 1 Конвенції вказано те, що договірні держави зобов’язуються видавати одна одній всіх осіб, які переслідуються компетентними органами запитуючої держави за вчинення правопорушення або які розшукуються зазначеними органами з метою виконання вироку або постанови про взяття під варту (в деяких перекладах конвенції вказується не постанова про взяття під варту, а рішення про затримання).

Отже, екстрадиція є невід’ємним інститутом вітчизняного законодавства та міжнародного права, який потребує подальших удосконалень та усунення прогалин у реалізації.

Бевз Юлія Володимирівна
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ІНСТИТУТУ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебентун І.С.)

Проблеми контролю є об’єктом уваги чималої кількості дослідників і, відповідно, знайшли своє відображення в численних наукових працях, однак питання контролю за діяльністю політичних партій в юридичній літературі ще не одержали належного обґрунтування в наукових працях.

Одним із способів зовнішнього контролю над політичними партіями виступає громадський контроль.

Інститут громадського контролю функціонує лише в демократичних державах з розвиненим громадянським суспільством та відповідною нормативно-правовою базою, яка регулює відносини контролю та нагляду суспільства не лише за державними органами, але й за усією владою та політичними партіями, які прагнуть до влади.

Громадський контроль використовується для оцінки того, наскільки органи влади та інші контрольовані суб’єкти виконують свої соціальні завдання. Відмінності громадського контролю в порівнянні з іншими видами контролю полягають у тому, що цей вид контролю здійснюється громадськістю.

Отже, як слушно зазначає К. А. Ісаєв, громадський контроль – це здійснюване громадянами і громадськими організаціями спостереження за діяльністю державних органів і інших суб’єктів політичної діяльності з метою перевірки відповідності рішень і дій підконтрольного об’єкта законодавству, а також оцінювання своєчасності і якості виконання їх програм і рішень[1].

Під громадським контролем за діяльністю політичної партії, Ю. С. Тихомирова пропонує розуміти законодавчі та організаційні умови гласності, публічності, інформаційної відкритості, фінансової прозорості, що дозволяють представникам громадськості оцінювати діяльність політичної партії[2].

Вчена вважає необхідною практику поширення громадського контролю за діяльністю політичних партій для того, щоб вони не перетворювалися у закриті клуби, а дотримувалися політичних прав і свобод громадян.

---

[1] Ісаєв К. А. Громадський контроль над діяльності політичних партій у системі публічної влади. Серія: Державне управління, 2011. №4 ст. 29-34.

[2] Тетянич А. Т. Органи, що здійснюють державний контроль за діяльністю політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018 стор 103-106.

Важливо зазначати, що громадський контроль базується на чотирьох основних складових: суб'єкті, об'єкті, предметі та процедурі його проведення.

Суб'єктами громадського контролю виступають громадяни та громадські об'єднання – неорганізована та організована громадськість.

Об'єктами громадського контролю можуть бути органи публічної влади, державні та комунальні підприємства, установи та організації, а також недержавні суб'єкти будь-яких організаційно-правових форм, що забезпечують вирішення соціальних завдань.

Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю містить комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру згаданих вище компонентів[1].

Ефективність громадського контролю залежить від чіткого визначення завдань, обґрунтування стандартів і якості розробки та дотримання процедур його проведення. Україна на сьогоднішній день не має відповідного закону про громадський контроль, і ця сфера регулюється окремими положеннями Конституції та інших законах. Зокрема, згідно зі статтями 5 і 38 Конституції України, народ є носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні, яку він здійснює безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, а громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами[2].

Слід відзначити, що в Україні було подано кілька законопроектів, пов'язаних з громадським контролем, але жоден із них не був прийнятий. Один із таких законопроектів, Проект Закону про громадський контроль № 2737-1 від 13 травня 2013 року, визначав громадський контроль як діяльність громадських об'єднань, спрямовану на нагляд за додержанням Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів органами влади, а також на виконання ними державної дисципліни. Проте в цьому законопроекті об'єктами громадського контролю визначалися лише органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи[3].

Такий підхід до громадського контролю, на нашу думку, є не надто вдалим, оскільки містить доволі вузьке коло об'єктів, на які міг би поширюватись громадський контроль у випадку прийняття Верховною Радою України даного законопроекту.

---

[1] Ісаєв К. А. Громадський контроль над діяльності політичних партій у системі публічної влади. Серія: Державне управління, 2011. №4, ст. 29-34.

[2] Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – с. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

[3] Проект Закону про громадський контроль № 2737-1 від 13 травня 2015 р.
URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_12pf3511=50646

Інший законопроект суб'єктами громадського контролю визначав: органи державної влади; органи місцевого самоврядування; державні та комунальні підприємства, установи, організації та юридичні особи, у яких частка держави у статутному фонді становить п'ятдесят відсотків і більше; фізичні та юридичні особи, які отримують бюджетні кошти; фізичні та юридичні особи, які також є об'єктами громадського контролю, особливо ті, які отримують кошти з державного бюджету у порядку державного фінансування.[1]

Зазначений законопроект містив значно ширше коло суб'єктів, які наділені правами здійснювати громадський контроль, і включав політичні партії до об'єктів громадського контролю. Це відображало потребу в більшій прозорості та відкритості діяльності політичних партій, оскільки вони беруть участь у формуванні державних органів.

Слід відзначити, що контроль за діяльністю політичних партій має свої особливості. З одного боку, перевірка відповідності рішень і дій політичних партій законам та оцінювання роботи державних органів у цьому плані є відповідальністю офіційних державних органів (правовий контроль). З іншого боку, внутрішньопартійний контроль за дотриманням вимог статутів і внутрішньопартійної дисципліни регулюється самими партіями і їх виконавчими органами.

Законодавство в Україні надає можливість громадянам отримувати інформацію про політичну та фінансову діяльність політичних партій на всіх етапах їх існування, що є основою для здійснення зовнішнього громадського контролю[2].

Враховуючи вищевикладене, можемо дійти висновку, що важливо забезпечити організаційні гарантії для здійснення такого контролю протягом виборчих і міжвиборчих періодів існування політичних партій, оскільки акцент на цьому контролі може вплинути на комунікацію між політичними партіями і суспільством. Задля реалізації вищезазначеного необхідно прийняти відповідний закон, який забезпечить правове регулювання громадського контролю за діяльністю політичних партій в Україні.

[1] Проект Закону про громадський контроль № 4697 від 14.04.2014 р.
URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50646
[2] Адміністративне право: [навчальний посібник] / [О. І. Остапенко, З. Р. Кисіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кисіль]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців „Правова єдність", 2008. – 536 с., с. 471.

Берегова Дар'я Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

У сучасному світі інформаційні технології впливають на всі аспекти громадського життя, включаючи економіку, політику, медицину, освіту та особисту сферу окремих осіб. Аналогічно до інших досягнень цивілізації, інформаційні технології можуть бути використані як для загального блага, так і на шкоду. Нині існує новий вид загрози – кіберзброя, яка може тихо та непомітно завдати шкоди інформаційній інфраструктурі цілої країни. Кілька країн, таких як Естонія, Іран, Німеччина, Сполучені Штати та інші, вже були піддані кібератакам. У 2010 році британський журнал «The Economist» навіть назвав кіберпростір «п'ятою сферою війни поруч із землею, морем, повітрям і космосом»[1].

Визначення поняття «інформаційна війна» та створення відповідного міжнародно-правового регулювання є надзвичайно складним завданням. До останнього часу увага науковців в основному була зосереджена на питаннях запобігання кібератакам приватних груп.

Проаналізувавши погляди науковців та сутність цього явища, можна зазначити, що інформаційна війна – це стан, спричинений діями, які призводять або можуть призвести до порушення інформаційної безпеки. Ці дії спрямовані як на інформацію саму по собі (зміна, викривлення, додавання або видалення інформації) з метою психологічного впливу на населення держави, так і на інформаційну інфраструктуру та засоби обробки інформації інших держав з метою порушення нормального функціонування інформаційних систем і провокування труднощів в роботі санкціонованих користувачів[2].

Зазвичай виділяють наступні суттєві характеристики інформаційної війни:

1) загальний вплив: дія інформаційної зброї спрямована не на окрему особу чи структуру, а на інформаційні масиви, завдаючи шкоду населенню та державі загалом;

2) відмінність від класичної війни: інформаційна війна не потребує перетину кордонів, її складно відслідкувати і довести порушення державного суверенітету, відсутність кровопролиття, але вона може блокувати роботу інформаційних систем і виводити з ладу інформаційну інфраструктуру;

---

[1] Cyberwar. The threat from the Internet. *The Economist.* Jul. 1st 2010.
URL : http://www.economist.com/node/16481504?story_id=16481504&source=features_box1.

[2] Радутний О.Е. Чинні засоби кримінально-правової протидії Інтернеттролінгу. *Інформація і право.* 2015. №3(15). С. 110-114.

3) засоби ведення інформаційної війни можуть бути ворожими, але не завжди протиправними;

4) складність визначення походження кібератаки через маскування агресора та маршрутизацію атаки через віддалені місця;

5) глобальність загрози: кібератака на інформаційну систему однієї країни впливає на всі світове співтовариство, оскільки мережа однієї країни не ізольована від інших, і наслідки атаки можуть бути непередбачуваними. Для відмежування інформаційної війни від кібератак приватних структур важливо окреслити суб'єктний склад таких дій.

Для відрізнення інформаційної війни від кібератак, необхідно чітко визначити, хто є суб'єктом цих дій. Піддаючи інформаційну війну визначенню як особливого виду військових конфліктів, ми розглядаємо сторонами інформаційної війни держави, нації, які борються за свою державність, державо подібні утворення і міжнародні організації. Учасниками інформаційної війни є фізичні особи, які можуть бути або активними учасниками інформаційної війни (комбатантами), або пасивними (не комбатантами)[1]. Отже, якщо ініціатором кібератаки є суб'єкт, який не може бути стороною інформаційної війни, такі дії не можуть розглядатися як війна, а повинні розглядатися як кіберзлочин і підлягати кримінальній відповідальності.

Інформаційна війна, тобто стан, в якому перебуває держава, є неправомірним результатом дій іншої держави, спрямованих на порушення інформаційної безпеки. Ці дії, які включають в себе форми ведення інформаційної війни, можна розділити на два напрямки: гуманітарний та кібернетичний. Гуманітарний напрямок включає дії, спрямовані на свідомість людей, зміну та викривлення інформаційної картини світу, тобто трансформацію світогляду людей, що є вигідним для воюючої сторони. Цей напрямок включає в себе ворожу пропаганду з метою психологічного впливу на населення іншої держави, а також знищення невигідної чи важливої інформації [2]. Кібернетичний напрямок включає в себе дії, спрямовані на інформаційний простір, системи обробки, зберігання та поширення інформації, а саме несанкціоновані вторгнення (кібератаки) в інформаційну інфраструктуру іншої держави з метою порушення її функціонування, обмеження чи ускладнення доступу до інформації, атаки на важливі інформаційні об'єкти з метою порушення роботи інформаційних систем.

Щодо міжнародно-правового регулювання інформаційної війни, важливо зауважити, що Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція) 2001 року, розроблена Радою Європи, та її Додатковий

[1] Широкова-Мурараш О. Г. Кіберзлочинність та кібертероризм як загроза інформаційній безпеці: міжнародно-правовий аспект / О. Г. Широкова-Мурараш, Ю. Р. Акчурін. *Інформація і право.* 2011. № 1(1). С. 76-81.

[2] Міжнародні стандарти з кібербезпеки та їх застосування в Україні (матеріали круглого столу м. Харків, 19 квіт. 2016 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкіна. Х.:Право, 2016. 88 с.

протокол до неї 2003 року, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи, є обов'язковими юридичними документами у сфері кібербезпеки. Україна ратифікувала Конвенцію у 2005 році. Зазначений документ є першою успішною спробою регулювати питання інформаційної безпеки, але його головною метою є встановлення правових засад для боротьби з кримінальною злочинністю в цій галузі, а не регулювання міжнародних стандартів і вимог у сфері ведення інформаційних воєн. У зв'язку з цим, національні доктрини і політика країн також важливі для визначення їхнього підходу до інформаційної війни. Наприклад, США мають свою кібердоктрину, яка надає їм право на самозахист у разі кібератак на важливі об'єкти, які можуть скоординовано атакуватися іншими державами.

Європейський Союз вже впровадив певні механізми для регулювання кібербезпеки. Наприклад, у 2016 році була прийнята Директива ЄС щодо мережевої та інформаційної безпеки, яка визначає стратегію забезпечення мережевої та інформаційної безпеки та встановлює обов'язки держав щодо співробітництва, обміну інформацією та реагування на кіберінцеденти.

Значна увага приділяється інформаційній безпеці в контексті протистояння пропаганді та дезінформації з боку інших держав та недержавних суб'єктів. Однак національні та міжнародні зусилля для створення юридично обов'язкових механізмів протидії інформаційним війнам ще не досягли консенсусу. Попри актуальність проблеми інформаційної безпеки, навіть загальні підходи до її забезпечення ще не були узгоджені серед держав.

Однією з можливих шляхів вирішення цієї проблеми є використання Талліннських настанов щодо міжнародного права, застосовуваного до кібернетичних війн (The Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare), розроблених Спільним центром передових досліджень у сфері кібербезпеки (Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) НАТО і представлених у 2013 році[1]. Ці настанови є результатом тривалого дослідження та розробки інтернаціональної групи експертів і науковців у галузі міжнародного права. Вони спрямовані на встановлення правил ведення кібернетичних війн, зокрема, визначення понять кібератак, виділення різновидів атак та заборони атак на цивільних осіб і об'єкти. Талліннські настанови враховують міжнародні правила і звичаї в галузі права збройних конфліктів та інші міжнародно-правові норми. Важливо зазначити, що ці настанови не є юридично обов'язковими для держав, але вони можуть служити основою для розробки міжнародних норм та узгодження підходів до регулювання інформаційних воєн.

[1] The Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare. URL : https://ccdcoe.org/tallinn-manual.html

Певні аналогії можуть бути проведені між кібератаками та застосуванням ядерної зброї, оскільки обидві можуть призвести до масового ураження та великого руйнування. Однак принципи уникнення використання інформаційної зброї та нерозповсюдження ворожої пропаганди можуть стати пріоритетом для міжнародного права. Наразі важливо розвивати обговорення та узгодження стосовно цих питань, а також визначення понять та критеріїв для регулювання інформаційних конфліктів та ворожої пропаганди.

Отже, питання кібербезпеки та регулювання інформаційних конфліктів стають дедалі актуальнішими на міжнародному рівні. Пропозиції щодо застосування принципів космічного права та створення міжнародно-правового режиму для інформаційної війни свідчать про пошук нових підходів до цих проблем.

Білий Ярослав Андрійович
здобувач вищої освіти Львівського національного
університету імені Івана Франка

АРБІТРАЖНІ УГОДИ У ДОГОВІРНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.)

Преамбула Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», наголошує, що держава прагне всебічного розвитку зовнішньоекономічних відносин, таким чином намагаючись максимально реалізувати свою економічну функцію[1]. Україна – демократична, відкрита світові держава, що докладає чимало зусиль для будівництва взаємовигідних відносин з рештою міжнародного співтовариства у різних сферах суспільного життя, чітко слідуючи принципам сучасного міжнародного права, закладених Організацією Об'єднаних Націй (надалі – ООН)[2] та ґрунтуючи безпосередньо, зокрема й у приклад іншим, свої внутрішні відносини на конституційних засадах загального плюралізму[3]. Війна не стала значною перешкодою для здійснення підприємництва суб'єктами господарювання: як наочно показує практика, українські підприємства у своїй діяльності є стійкими й адаптивними до сучасних умов платниками податків, а Україна як держава демонструє неабиякі витривалість стосовно постійних обстрілів об'єктів критичної інфраструктури та пристосованість до обмеження, у

[1] Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Дата оновлення: 04.03.2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 04.11.2023).
[2] Статут Організації Об'єднаних націй: офіційний текст. Київ: Департамент громадської інформації ООН, 2008. 67 с.
URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 27.10.2023).
[3] Конституція України: офіційний текст. С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2023. 56 с.

зв'язку з діями агресора, шляхів експорту власної продукції. Звісно, все це не є можливими без співпраці з іноземними партнерами. І однією з найвагоміших умов зовнішньоекономічних договорів є домовленість сторін про передачу арбітражу правових спорів між собою, що має назву, як стверджує стаття 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»[1], арбітражної угоди. Її зміст, правильність укладення та визначення її істотних умов спроможні передбачити хід розв'язання небажаних наслідків з правовідносин між контрагентами, а можливо, й забезпечити їх уникнення як таке.

Арбітражна угода надає сторонам зовнішньоекономічних договорів можливість вільного волевиявлення щодо умов вирішення ймовірних спорів і є яскравим прикладом існування міжнародно-правового явища автономії волі як втілення диспозитивності приватноправових відносин. І хоча її наявність, можливість укладення полегшує здійснення положень зовнішньоекономічних договорів та регулювання правових наслідків з них, однак сторони зазначених контрактів, не розуміючи чітко цивільно-правовий принцип свободи договору, часто не повною мірою оформлюють такі угоди, що, зрештою, може спричинити повернення секретаріатом арбітражної установи позову назад[2], залишивши його без бажаного розгляду та задоволення. Відтак досягнення найефективнішого результату таких економіко-правових стосунків та подальше їх здійснення взагалі ставиться під сумнів.

Як зазначає О. Т. Волощук, цей вид правочинів зі свого боку має дві форми виразу: як окремий договір, саме арбітражна угода, котра існує поряд з основним зовнішньоекономічним договором, та як частина останнього, що називається арбітражним застереженням[3]. За суттю обидва ці різновиди є однозначними: за правильного зазначення всіх необхідних умов арбітражний суд, до якого мають намір звернутися сторони, прийме відповідне звернення й розпочне розгляд обставин переданої справи. Наразі ж як акти міжнародного права, так і внутрішнього законодавства більшості держав світу визнають тільки письмовий виклад домовленостей щодо передачі спору на розгляд в арбітражну установу як основний критерій відхилення або прийняття справи до розгляду. Проте, зважаючи на диспозитивність приватноправових галузей та їхніх предметів регулювання, умова письмової форми укладення арбітражної угоди чи застереження підлягає уточненню: національний законодавець та сторони

[1] Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 25. Ст. 198.

[2] Рященко М. Чи маю я право на помилку? Рекомендації щодо складання арбітражного застереження. Всеукраїнське професійне юридичне видання «Юридична газета online». 2020. 12 трав. № 9. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/chi-mayu-ya-pravo-na-pomilku.html (дата звернення: 30.10.2023).

[3] Волощук О. Т. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 126 – 137.

міжнародних договорів прямо зауважують, що під письмовим викладом слід розуміти також і фіксацію домовленостей контрагентів за допомогою засобів електрозв'язку або шляхом обміну позовною заявою та відзивом на неї[1]. Інші істотні умови чітко не є визначеними у згаданих правових актах, однак їхній склад випливає з наступного. До прикладу, стаття V Нью-Йоркської конвенції ООН про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року (надалі – Нью-Йоркська конвенція) містить підстави відмови у виконанні арбітражного рішення компетентними органами державної влади. Зокрема, це недієздатність сторін чи недійсність самої угоди за правом держави, якому сторони підпорядкували свої правовідносини, або, в разі відсутності вибору, відповідно до формулярної прив'язки lex loci arbitri; «неарбітрабельність» предмета спору; невідповідність рішення публічному порядку цієї країни тощо[2].

Щодо ж відповідності предмета такого договору компетенції арбітражної установи, до якої звертаються контрагенти, варто мати на увазі правову природу спорів, переданих сторонами на арбітражний розгляд: вони повинні ґрунтуватися на правовідносинах між ними (не завжди й договірних). Торкаючись же кількості подібних спорів, вимог та часу їх виникнення, стаття II Нью-Йоркської конвенції зазначає, що ці питання не є суттєві: єдине, про що слід пам'ятати, – ці спори мають виникнути аж ніяк не до укладення будь-якого із видів арбітражних угод[3]. Кожна арбітражна установа зі свого боку має власні рекомендаційні зразки, де прописані як істотні, так й інші, додаткові до них, умови, наявність яких автоматично дає підстави арбітражному суду принаймні почати розгляд справи. До прикладу, рекомендаційний зразок Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС ТПП України) визначає широкий перелік справ[4], що підлягають вирішенню ним: це не тільки спори, а й вимоги чи будь-які розбіжності, що виникають в ході всіх етапів відповідних правовідносин. МКАС ТПП України наголошує, що сторони у своєму арбітражному застереженні мають вказати не тільки матеріальне право,

---

[1] Михайлів М. Правові наслідки недотримання форми арбітражної угоди. *Підприємництво, господарство і право. Міжнародне право*. 2017. № 9. С. 218 – 222.

[2] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень: неофіційний переклад чинного міжнародного договору з російської. Київ: Міжнародний комерційний арбітраж при Торгово-промисловій палаті України. 27 с. URL : https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf (дата звернення: 29.10.2023).

[3] Конвенція Організації Об'єднаних Націй про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень: неофіційний переклад чинного міжнародного договору з російської. Київ: Міжнародний комерційний арбітраж при Торгово-промисловій палаті України. 27 с. URL : https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Text-of-UN-Convention_New-York-1958-4.pdf (дата звернення: 29.10.2023).

[4] Рекомендовані застереження – ICAC: зразки оформлень арбітражних та інших застережень. URL : https://icac.org.ua/arbitrazh/arbitrazhne-zasterezhennya/ (дата звернення: 30.10.2023).

яким повинні врегульовуватися договірні правовідносини між ними, а й кількість арбітрів (1 або 3 на вибір), місце та мову проведення арбітражного розгляду справи. Щодо цих умов загалом, то у випадку їх початкової відсутності сторони можуть домовитися згодом, навіть під час розгляду спору[1]. Стосовно іноземних арбітражних установ яскравим прикладом може слугувати Лондонський міжнародний арбітражний суд, котрий згадує ідентичні складові змісту арбітражної угоди або застереження, одначе звужує межі своєї компетенції: це лише спори, що виникають або з договору, або існують у зв'язку із ним, зокрема стосовно його існування, припинення або дійсності[2].

Не менш важливою є домовленість про визначення власне арбітражної установи, якій сторони бажають передати на розгляд спір або вимогу. Контрагенти мають чітко погодитися передати спір на розгляд або до постійного арбітражного суду (прикладами є згадані дві установи), або створити арбітражний суд ad hoc. Від цього залежатиме обсяг зусиль й витрат сторін, що сприятиме якості вирішенню спору. Також вагомим зазначенням є найменування арбітражного судового органу у випадках звернення до першого виду арбітражних судів. Часто сторони або забувають його вказати, або здійснюють це неправильно, відповідно звертаючись до неіснуючої установи. Здебільшого такі, здавалося б, незначні похибки стосовно можливого змісту арбітражної угоди є частою причиною відмови арбітражним судом у розгляді її предмета. Але, згадує О. Т. Волощук, не завжди арбітражні установи вважають це за недотримання наданих рекомендацій, а отже, неефективність арбітражної угоди чи застереження: залежно від ситуації, яка виникла після появи протиріч, вони здатні постановити, що сторони первісно мали на увазі саме той арбітражний орган, до котрого й звернулися насправді[3]. Попри відомі та подекуди вдалі спроби розширювального тлумачення, все ж такі недоліки є однією з причин так званої «патологічності» арбітражних угод та застережень, яка унеможливлює подальший розгляд арбітражною установою переданої справи[4]. Окремим питанням є встановлення способів подолання подібних перешкод та доречність внесення відповідних змін та доповнень до арбітражних угод задля уможливлення їх майбутнього належного застосування. Воно потребує ширшого визначення та опрацювання, оскільки від якісного стану дослідження цієї проблеми залежатиме дієве функціонування арбітражних судів як спеціалізованих

[1] Волощук О. Т. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 10. С. 126 – 137.
[2] Recommended clauses for LCIA arbitration: samples of recommended clauses for future and existing disputes. URL : https://www.lcia.org/dispute_resolution_services/lcia_recommended_clauses.aspx (date of access: 30/10/2023).
[3] Волощук О. Т. Арбітражна угода в міжнародному комерційному арбітражі. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2010. № 10. С. 126 – 137.
[4] Прусенко Г. Е. «Патологічні» умови арбітражної угоди. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 61. С. 350-356.

установ у вимірі врегулювання правовідносин між суб'єктами господарювання.

Таким чином, арбітражна угода, що може існувати й у вигляді арбітражного застереження, є доцільною частиною діяльності з укладення зовнішньоекономічних договорів, адже сприяє результативному вирішенню правових спорів між контрагентами. Невідповідність між дійсними та очікуваними результатами випливає не з недоліків її як правового явища, а з некомпетентності сторін зовнішньоекономічних контрактів щодо дотримання всіх необхідних умов цього кропіткого процесу. Задля полегшення такої діяльності й існують рекомендації, складені конкретними арбітражними установами, котрі діють на постійній основі. Врахування їх під час домовленостей щодо способу вирішення майбутнього спору здатне убезпечити сторони від настання негативних наслідків з визнання недійсною такої угоди та забезпечити якомога ширший вияв свободи вибору стосовно права, яке має застосовуватись до врегулювання правовідносин між ними. Правильне укладення арбітражної угоди або застереження – запорука дієвості механізму правового регулювання міжнародного приватного права як особливої системи права, покликаної забезпечувати стабільність, передбачуваність правовідносин з іноземним елементом, що є пріоритетом України на сучасному етапі розвитку економіко-правових відносин всередині неї, зважаючи на загальний безпековий стан.

Білик Валерія Романівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРАДІЖКУ, ВЧИНЕНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.)

З початком повномасштабного вторгнення російської збройної агресії проти України 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан, а згодом Верховною Радою України прийнято закони, якими внесено зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), за наслідком набрання чинності якими було посилено кримінальну відповідальність за деякі кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану, в тому числі і за крадіжку.

Одним із цих законів став Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 3 березня 2022 року, згідно якого ч. 4 ст. 185 КК України після виразу «у великих розмірах» було доповнено словами «чи в умовах воєнного або надзвичайного стану».

У відповідності до попередньої редакції кримінального закону крадіжка вважалася кримінальним проступком, а от позбавлення волі за це правопорушення передбачалося за наявності таких кваліфікуючих обставин, як вчинення повторно або за попередньою змовою групою осіб, з проникненням у житло або інше володіння чи у великому, чи особливо великому розмірі. Тепер до вищевказаного переліку була додана така обставина, як вчинення крадіжки «в умовах воєнного або надзвичайного стану», як кваліфікуючий склад злочину. Тобто, якщо особа вчиняє крадіжку за таких умов, її діяння будуть кваліфікуватись за ч. 4 ст. 185 КК України, за яке передбачається покарання у вигляді позбавлення волі від 5 до 8 років[1].

Також для правильної кваліфікації слід розрізняти, коли саме кваліфікуючою ознакою крадіжки буде вчинення в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Адже вказану ознаку законодавець пов'язує не просто на час запровадження правового режиму воєнного стану в Україні, а саме щодо місць вогневого ураження, тимчасової окупації або проходу військ.

За особливо кваліфіковані злочини відповідними частинами статей КК України передбачено значно більші покарання. Призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, суд ураховує всі інші пом'якшуючі або обтяжуючі обставини, крім тих, які є ознаками такого складу. Наприклад, якщо крадіжка в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 КК України, то вчинення злочину в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації. Це правило передбачено ч. 4 ст. 67 КК України («якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує»).

Однак, як уже зазначалося, якщо суд визнає особу винною за вчинення такого злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану – це враховується при призначенні покарання. Тобто, покарання має бути ближчим до максимальної межі, передбаченої відповідною статтею.

Науковці не можуть дійти чіткої та впевненої відповіді на питання про те, чи вдалося парламентаріям удосконалити законодавство. Нові

[1] Олексій Кравчук, Дмитро Михайленко. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. *Юридична практика*. 12.03.2022. URL : https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/ (дата звернення: 19.09.23)

зміни породили й чимало проблем, які доведеться розв'язувати на практиці[1].

Тлумачення ознаки «в умовах воєнного стану» призводить до того, що будь-яка крадіжка розглядається як тяжкий злочин, і це спотворює саме поняття «тяжкого злочину». Якщо правова система просту крадіжку шоколадки з супермаркету розглядає як тяжкий злочин, то виникає питання, як кваліфікувати ті злочини, які до цього вважалися тяжкими і заслуговували на таку кваліфікацію.

Переглядаючи наукові роботи вищезгаданої проблеми, Р. О. Мовчан в удосконалених редакціях частин четвертих відповідних норм рекомендує замінити існуюче наразі формулювання «в умовах воєнного або надзвичайного стану» на словосполучення «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану». При цьому «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану» (навіть без використання відповідних умов) могло б бути визнано і ще однією обставиною, яка обтяжує покарання (ст. 67 КК).[2]

У майбутньому (за наслідком удосконалення кримінального законодавства) диференціація відповідальності має пов'язуватися лише з вчиненням аналізованих кримінальних правопорушень проти власності «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», яке і має фігурувати в оновлених редакціях досліджуваних заборон замість існуючої наразі вказівки на «умови воєнного або надзвичайного стану»[3].

Незважаючи на посилення відповідальність за злочини проти власності в умовах воєнного стану, в Україні і продовжує мати місце тенденція до вчинення майнових злочинів. Окремі кримінальні правопорушення проти власності становлять дуже велику частину усіх правопорушень, які вчиняються в нашій державі. Насамперед це стосується крадіжок майна на незначну суму, які зазвичай кваліфікуються за ч. 1 ст. 185 КК. Однак в умовах війни не реагувати на них теж неможливо, оскільки за таких обставин відбувається активізація як професійних злодіїв, так і простих громадян, які, користуючись відповідними обставинами (окупацією території, пошкодженням будівлі чи споруди, відсутністю охорони тощо), починають вчиняти масові крадіжки, що в умовах сучасної війни називають мародерством у

[1] Вознюк А.А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення// Юридичний науковий електронний журнал,, № 6/2022. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2022/69.pdf (дата звернення: 02.10.2023)

[2] Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 1. С. 281–285. URL : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.52 (дата звернення: 01.10.2023)

[3] Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану**:** наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

широкому розумінні слова. За таких обставин ситуація в державі ще більше ускладнюється[1].

За пошуковим запитом в Єдиному державному реєстрі судових рішень за виразом «ч. 4 ст. 185 КК України і призначити» за період з 7 березня 2022 року (дата набрання чинності відповідним законом) до 6 березня 2023 року (250 робочих днів) система нараховує 7550 вироків.

Фактично кількість вироків зросла з двозначного до чотирьохзначного числа через застосування ознаки «в умовах воєнного стану».

Тільки за 22 березня 2023 року суди ухвалили 68 вироків за частиною 4 ст. 185 КК, призначивши, таким чином, не менше 340 років позбавлення волі.

У переважній більшості випадків, призначивши покарання у виді 5 років позбавлення волі і розуміючи його очевидну невідповідність тяжкості правопорушення, суди звільняють засуджених від його відбування з випробуванням.

Щодо судової практики, то не так давно Верховний суд розглядав провадження про крадіжку в умовах воєнного стану. Уродженець міста Чернівці 21 березня 2022 року вкрав 42 250 гривень, а через два місяці поцупив телефон, вартістю майже вісім тисяч гривень. Він був раніше судимий. Сам чоловік вину визнав і розкаявся, також відшкодував матеріальну шкоду власнику телефона. Першотравневий районний суд міста Чернівці присудив чоловіку п’ять років позбавлення волі. Місцева апеляція залишила вирок без змін. Засуджений і захисник подалися до Верховного суду.

«Верховний суд, розглянувши касаційні скарги засудженого та його захисника, вказав: суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що виправлення та перевиховання обвинуваченого неможливе без ізоляції його від суспільства», – зазначено в реєстрі.

Чоловік за крадіжку в умовах воєнного стану проведе п’ять років за ґратами. Вирок остаточний і оскарженню не підлягає[2].

Таким чином, злочини проти власності, а саме крадіжки, що вчиняються під час воєнного стану, є особливо кваліфікованим складом злочину.

Проведені дослідження дають підстави для висновку, що умови воєнного стану, як обставина вчинення кримінальних правопорушень, характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки. Це визначає прийнятність і зручність трактування його як особливо кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення за багатьох обставин. Щодо

[1] Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 241 с.

[2] Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 29.08.2022 у справі № 725/4274/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/105945664 (дата звернення: 19.09.2023)

кримінальних правопорушень проти власності таку ознаку можна було б позначити за допомогою наступної конструкції – «вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного або надзвичайного стану».

Наразі ж вчинення кримінального правопорушення в особливий період, під час воєнного або надзвичайного стану слід тлумачити як вчинення його впродовж усього періоду існування однієї з цих обставин, незалежно від того, чи особа скористалася нею під час вчинення кримінально-протиправного діяння, а також незалежно від місця його вчинення.

Білоус Владислав Олександрович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ» ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЙОГО ВІД СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

В науковій літературі наявна дискусія щодо розуміння та відмежування таких взаємопов’язаних понять, як «законотворчість», «правотворчість», «правоутворення», «законотворчий процес», «законодавчий процес», тому актуальним залишається визначення змісту поняття «законотворчість» і відмежування його від суміжних термінів.

В науковій літературі можна зустріти ототожнення права і закону, що супроводжується змішуванням і ототожненням понять «правотворчість» і «законотворчість». Як представляється, правотворчість не можна зводити до законотворчості, яка є виключною монополією вищих представницьких органів держави (парламентів) або народу (громадянського суспільства) у передбачених законом випадках і за встановленою законом процедурою.

Щодо тлумачення поняття «законотворчість» виділяють два підходи:

– як синонім законодавчого процесу, що включає проходження в парламенті законопроєктом стадій його прийняття та оприлюднення. Відповідно, законотворча діяльність являє собою особливу діяльність держави (її уповноважених органів), спрямовану на формування системи законодавства з метою врегулювання суспільних відносин (О. Богачова, Н. Задирака, Д. Ковачов, О. Кокотов, А. Малько, В. Погорілко).

О. Богачова визначає законотворчий процес (законотворчу діяльність, законотворчість), як «цілеспрямовану поступову діяльність, яка складається з взаємообумовлених і взаємопов’язаних стадій (етапів), і спрямована на врегулювання суспільних відносин шляхом пізнання та оцінки правових потреб суспільства і держави, створення системи законодавства».

А. Ришелюк вважає завданнями законотворчої діяльності закріплення в законі нових реалій суспільного життя, створення нових моделей поведінки людей та впорядкування наявного масиву законодавства.

– як сукупність послідовних етапів створення та прийняття законів, що розпочинаються за межами парламенту, і включає законодавчий процес як окрему парламентську стадію, що відбувається згідно з регламентними та іншими процедурними правилами.

Як зазначає О. Скакун, законотворчість – поняття, яке не вичерпується власне створенням законів, а охоплює також діяльність, пов'язану з оцінюванням їх ефективності, і можливим подальшим коригуванням.

За визначенням Ю. Тихомирова, «це процес діяльності вищих органів державної влади щодо видання законодавчих актів, який складається з шести стадій: прогнозування і планування законодавства; внесення пропозицій про зміну закону; розробки концепції закону і підготовки законопроекту; спеціального та громадського обговорення проєкту закону; розгляду і прийняття закону; опублікування закону і набрання ним чинності».

Л. Легін та В. Голубовська розглядають законотворчий процес ширше і включає до нього, окрім безпосередньо законодавчого процесу, умови, що йому передують, наприклад, обговорення законопроєктів громадськістю, і процес оцінки ефективності прийнятих законодавчих правових механізмів.

Таким чином, законотворчий процес є ширшим поняттям за законодавчий процес, розширений процесом пізнання, аналізу, оцінок правостворюючих факторів, діяльністю органів державної влади зі створення законопроєктів, прогнозування, планування законодавства й багатьма іншими аспектами, що закінчуються процесом прийняття закону.

Спільним між законотворчим і законодавчим процесами є предмет їх діяльності – закон.

Відрізняється законотворчий процес і за складом своїх суб'єктів. В процесі законотворчості можуть брати участь, окрім суб'єктів, наділених спеціальними повноваженнями, наприклад, депутати парламенту, конституційні суди які оцінюють конституційність законів та надають офіційне тлумачення конституції і законів, так і суб'єкти, ненаділені спеціальними правами, наприклад, громадські організації, дослідницькі та соціологічні центри, що збирають та аналізують інформацію для майбутнього законопроєкту, можуть брати участь у розробці проєкту до його реєстрації в парламенті.

Також можна зазначити, що на відміну від законодавчого процесу законотворчий процес не є таким, що чітко регламентований законом. Тобто на стадіях, що передують офіційній реєстрації законопроєкту,

суб'єкти законотворчого процесу мають свободу дій. Це суто творчий процес.

Особливістю законотворчості є також те, що суть законотворчості в демократичному суспільстві полягає в тому, що це вираз загальної волі громадян, які мають право брати участь особисто або через своїх представників у створенні законів. Всі інші акти правотворчості є виразом волі або окремих посадових осіб, або державних органів, у тому числі й судових, органів місцевого самоврядування.

Законотворчість – це діяльність, направлена на виявлення і реалізацію в законах соціальних інтересів. В основі законотворчого процесу на всіх його витках лежить правова свідомість, визначаючи зміст цього процесу, його цільову і функціональну спрямованість. Будь-який нормативно-правовий вплив на суспільні відносини – це свідомий вплив. Як уявна конструкція, норма закону містить у собі певні уявлення, ідеї, погляди, переконання, інтереси, що моделюють певну правову орієнтацію в конкретних соціальних відносинах, необхідний правопорядок.

Заслуговує на увагу позиція законодавчої соціології, відповідно до якої концепція правової норми – це правова модель узгодження різних соціальних інтересів на базі пошуку правотворчого інтересу, що резюмує в собі загальну волю і що є формою вільної реалізації всіх соціальних інтересів, що брали участь у його формуванні.

Будучи одним із способів випереджаючого віддзеркалення дійсності, направленого на задоволення певних потреб, законотворча діяльність виражається в умінні законодавця уявити певні соціальні явища, які можуть настати в майбутньому. Чим всебічніше і повніше законодавець здатний «передбачати майбутнє, тим ефективніше і довговічніше діятиме ухвалений ним закон».

З метою впорядкування правотворчої діяльності в Україні, посилення взаємодії між учасниками правотворчої діяльності у процесі підготовки нормативно-правових актів, а також контролю за їх реалізацією, забезпечення участі громадянського суспільства у правотворчій діяльності та якості законодавства України 24.08.2023 року був прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX.

Закон не містить окремого поняття законотворчості, але сприйняв широке розуміння правотворчої діяльності і визначає її як діяльність, що здійснюється суб'єктом з метою планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проектів нормативно-правових актів; прийняття (видання) нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу.

Отже, законотворчий процес – це не просто механізм створення нормативного акту, це професійний творчий процес в рамках якого формується воля народу і суспільні інтереси у формі законодавчого акту, з можливістю подальшої оцінки ефективності закону та коригування

шляхом прийняття змін до нього, визнання неконстуційним чи надання офіційного тлумачення.

Бобик Ірина Віталіївна
здобувач вищої освіти Львівського національного
університету імені Івана Франка

КОНФЛІКТ КВАЛІФІКАЦІЙ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.)

Головна мета міжнародного приватного права полягає у вирішенні колізій, конфліктів, ускладнених наявністю іноземного елемента. Відповідно, під час вирішення таких спорів виникає необхідність здійснити правильну юридичну кваліфікацію правової норми. Часто розбіжності у тлумаченні та змісті норми бувають приховані, що зумовлює появу конфлікту кваліфікацій.

Кваліфікація у міжнародному приватному праві – «це юридична оцінка правової норми, яка спрямована на з'ясування мети правової норми, визначення її фактичного складу, який покладено в її основу законодавцем, і, таким чином, призначена для віднесення фактичних обставин чи їх певного елементу до сфери дії відповідного правового інституту, норми»[1].

У Законі України «Про міжнародне приватне право» під правовою кваліфікацією розуміють «визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом»[2].

Тлумачення і кваліфікація є тісно пов'язані в правозастосуванні, проте різні за сутністю та значенням. Кваліфікація не існує окремо від тлумачення та застосування норми, зокрема колізійної.

Отже, головна проблема кваліфікації полягає в різному змісті здавалося б однакових на лексичному рівні понять, проте національне право передбачає інший зміст поняття, аніж це передбачено в інших законодавствах. Саме тому таку колізію розглядають як «конфлікт кваліфікацій».

Для глибшого розуміння конфлікту кваліфікацій необхідно звернутися до її коренів. Наприкінці XIX століття спостерігався різний економічний розвиток держав, у той же час римське право, в тому числі Corpus juris civilis Юстиніана, почало занепадати. Національні кодекси, які створювали тоді, посилювали розбіжності. Так, вже у перших кодифікаціях

[1] Балдинюк В.В. Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотне відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2008.
[2] Про міжнародне приватне право: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст. 422. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text

XIX – початку XX століть однакові юридичні терміни мали різне значення.[1]

Найпершими наявність прихованих колізій помітили юристи Бартен і Кан. Кожен з них був переконаний, що «колізійні норми різних правових систем, навіть у випадку їх формулювання однаковою термінологією, криють у собі «приховані колізії», що породжують «конфлікт кваліфікацій», тобто неузгодженість принципів національного права»[2]. Наприклад, позовна давність у континентальній системі належить до матеріального права, на противагу англосаксонська розглядає її як інститут процесуального права.

Крім того, необхідно розуміти співвідношення понять кваліфікація та тлумачення, які головним чином відрізняються причиною звернення, призначенням, наслідками та різним механізмом дії. До прикладу, кваліфікація зумовлює пошук компетентної норми права, а тлумачення на противагу – визначення понять, які зазначені в колізійній нормі. З іншого боку, кваліфікація передбачає визначення правової природи фактичних обставин, вона відносить норми до інституту, визначає мету, цілі і, відповідно, співвідносить життєву ситуацію з компетентною нормою; а тлумачення досліджує норму з урахуванням її змісту, поняття слів, термінів якими вона оперує.[3]

Балдинюк В.В. виділяє об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення конфлікту кваліфікацій. Так, до суб'єктивних відносять «менталітет; доктрину та розуміння права провідними науковцями; соціальні, політичні, економічні та інші чинники, які притаманні лише певному правопорядку». «Об'єктивні причини полягають у різній юридичній природі та меті інститутів, понять, норм; існування жорстких, широких колізійних норм».[4]

Зокрема, конфлікт кваліфікацій постає у наступних випадках:

а) коли за законодавством іншої країни кваліфікація відрізняється від тієї, яку визначає суд відповідно до внутрішнього права;

б) у випадку, коли відносини, що регулюються законами іншої країни, не мають відповідного правового інституту в країні, де проводиться судове розгляд, або коли іноземний правовий інститут невідомий відповідному праву країни, де ведеться справа;

в) у випадку, коли іноземному праву невідомий інститут, яким користується суд відповідно до свого внутрішнього законодавства, і

[1] Фединяк Г.С. Міжнародне приватне право: підручник./ Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк. Київ: Алерта, 2017. С.81.
[2] Так само. С.81.
[3] Балдинюк В.В. Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотне відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2008.
[4] Так само.

відповідно до цього інституту суддя визначає кваліфікацію та застосовує колізійну норму, яка вказує на застосування іноземного права;

г) з урахуванням положень підпункту в), коли в іноземному законі відсутня відповідна колізійна норма.[1]

У доктрині міжнародного приватного права різні науковці погоджуються щодо наступних способів вирішення конфлікту кваліфікації:

1) за законом суду;

2) за системою права тієї держави, до якої відсилає колізійна норма;

3) за принципом автономної кваліфікації.[2]

У ст. 7 ЗУ «Про міжнародне приватне право» міститься норма, яка вказує, що «при визначенні права, що підлягає застосуванню, суд чи інший орган керується тлумаченням норм і понять відповідно до права України, якщо інше не передбачено законом»[3]. У ч. 2 ст. 7 зазначено, «якщо норми і поняття, що потребують правової кваліфікації, не відомі праву України або відомі під іншою назвою або з іншим змістом і не можуть бути визначені шляхом тлумачення правом України, то при їх правовій кваліфікації також враховується право іноземної держави»[4].

Кваліфікація за законом суду (lex fori) є найбільш прийнятною. Прихильниками даного способу є Ф. Кан, Дж. Сторі, В. Пулет. З точки зору теоретиків, даний спосіб нехтує іноземним правопорядком, а суду, який розглядає справу, спрощує процес[5].

Іншим способом є кваліфікація за іноземним законом (lex causae), який підтримують Ф. Діспаньє М. Вольф, Р. Вандер Ельст та інші.[6]

У доктрині міжнародного права виокремлюють поступове застосування різних видів кваліфікації, коли lex fori (первинна) і lex causae (вторинна). Згідно з даним принципом відшукують конкретну відповідну норму за допомогою закону суду, а тлумачать зміст за допомогою lex causae.

Зокрема, виділяють застосування принципу автономної кваліфікації. Даний підхід застосовується в міжнародному комерційному арбітражі. Цей принцип наполягає на тлумаченні норм права незалежно від матеріального права певної держави. Він пояснює, що колізійна норма пов’язана з вітчизняним правом з іноземним правопорядком, за юридичною природою національна. Колізійна норма має «використовувати загальні для всіх

[1] Так само.

[2] Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право: теоретичні та прикладні аспекти. К: МАУП. 2004 с.88.

[3] Про міжнародне приватне право: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст. 422. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.

[4] Так само..

[5] Потапова Л.В., Бугрик А.В та ін.. Конфлікт кваліфікацій у міжнародному праві: Юридичний науковий електронний журнал. № 11/2021. С. 230.

[6]Так само. С. 230.

правових систем поняття, які встановлюються за допомогою порівняльного правознавства».[1]

Прикладом автономної кваліфікації може слугувати укладання міжнародних договорів, коли терміни наділяють наддержавним уніфікованим характером. Зазвичай усі терміни визначаються у ст. 1, тому не виникає розбіжностей.

Таким чином, автономну кваліфікацію позиціонують як ефективний запобіжний засіб конфлікту кваліфікацій. Глобалізація і пожвавлення економічних відносин сприяють постійному підписанню міжнародних угод. Проте принцип автономної кваліфікації тягне також багато викликів, оскільки необхідно проаналізувати велику матеріальну базу документів.

Отже, конфлікт кваліфікацій створює перешкоди правозастосування через різне розуміння понять і термінів у законодавстві конкретних держав. Поява та швидкий розквіт транснаціональних стандартів, а також їх все активніше використання сприяють поширенню в судовій діяльності також методів автономної кваліфікації та принципу lege causae. Ефективним способом уникнення конфлікту проявив себе принцип автономної кваліфікації.

Васюта Вікторія Русланівна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – КРАЙНІЙ ЗАСІБ БОРОТЬБИ З МОБІНГОМ

(науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.)

Конституція України закріплює принцип рівності прав та свобод громадян. Кожен працівник має гарантоване право на належні умови праці, а також на захист своєї честі, гідності та ділової репутації. Явище мобінгу є поширеною проблемою, може проявлятися у формі загрози застосування фізичного та психологічного насильства на робочому місці. Проте часто особи, які стали жертвами мобінгу, не усвідомлюють факту вчинення щодо них насильства та не володіють інформацією необхідною для вирішення цієї проблеми.

Криміналізація може сприяти ефективнішому захисту прав потерпілих та запобіганню негативним соціальним наслідкам мобінгу, передбачаючи відповідальність за такі дії.

16 листопада 2022 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 р. № 2759-IX Кодекс Законів про працю

[1]Хижняк М.О. Теорія автономної кваліфікації як спосіб вирішення конфлікту кваліфікацій у міжнародному приватному праві. С. 100.

України доповнено ст. 2^2 Заборона мобінгу (цькування). В результаті таких змін вперше на законодавчому рівні визначено поняття «мобінг», під яким слід розуміти – систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність[1].

До форм психологічного та економічного тиску відносяться наступні аспекти: створення напруженої, ворожої та образливої атмосфери щодо працівника; невиправдане виділення працівника з колективу або його ізоляція без підстав; безпідставне позбавлення працівника частини виплат (премій, бонусів та інших заохочень); нерівні умови для отримання освіти та розвитку кар'єри; нерівноправна компенсація за однаково цінну працю, виконану працівниками однакової кваліфікації тощо[2]. Останній прояв економічного тиску за статистикою гендерного розриву в економіці станом на 2023 рік в Україні стосується саме жінок і вважається порушенням рівноправності громадян за ознакою статі (дискриміногенна ознака), за що передбачена кримінальна відповідальність за ст. 161 КК України.

Аналіз міжнародної та вітчизняної практики свідчить, що проблема запобігання та протидії мобінгу є надзвичайно складною, оскільки про факт вчинення мобінгу стає відомо лише у крайніх випадках. Важливим механізмом запобігання та протидії мобінгу може бути застосування адміністративної та кримінальної відповідальності, однак у кримінально-правовому аспекті існують прогалини законодавчого регулювання проблеми мобінгу. Натомість ст. 173^2 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за вчинення мобінгу. Застосування ж КК України у випадку мобінгу можливе у двох варіантах. Перший варіант – це притягнення особи до кримінальної відповідальності за грубее порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України). Якщо детально проаналізувати вказану кримінально-правову норму, то вчинення мобінгу можна тлумачити як «інше грубе порушення законодавства про працю». Однак, віднесення поняття «мобінгу» до іншого грубого порушення законодавства про працю викликає певні труднощі у правозастосуванні.

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16 листопада 2022 року№ 2759-IX.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#n7 (дата звернення: 15.11.2023)

[2] Франкова А. Щоб не зацькували! Протидія мобінгу (аналіз міжнародних норм та українського законодавства). URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shchob-ne-zackuvali-protidiya-mobingu-analiz-mizhnarodnih-norm-ta-ukrayinskogo-zakonodavstva.html.

Законодавче формулювання «інше грубе порушення законодавства про працю» означає випадки обмеження трудових прав громадян або зневажливого ставлення до них та має оціночний характер, що визначається кількістю потерпілих, тяжкістю можливих наслідків, тривалістю, систематичністю порушень, злісністю мотивів тощо у кожному конкретному випадку[1]. Це вказує на неточне, недосконале закріплення кримінальної відповідальності щодо мобінгу.

Одним із видів мобінгу є небажані дії сексуального характеру. Такі дії можуть бути виражені як словесно, так і фізично, і у правовій літературі іменуються як «сексуальні домагання». Словесні домагання – це непристойні зауваження, жарти-спонукання до сексуальних дій. Фізичні домагання можуть включати небажані доторки до тіла, поплескування або щипання. Ці дії є формами сексуального насильства, за вчинення яких КК України передбачено кримінальну відповідальність.

Другий варіант, на думку науковців, полягає у тому, що на практиці доводиться застосовувати норми законодавства про кримінальну відповідальність, які передбачають відповідальність за подібні дії загального характеру[2]. Іншими словами, під час розгляду певних ситуацій, необхідно використовувати відповідні статті КК України, щоб встановити відповідальність за скоєні дії. Наприклад, якщо мобінг призводить до тяжких наслідків для здоров'я жертви, як от психічний розлад, то такі дії можуть бути кваліфіковані за статтею 121 КК України. Також, якщо в результаті мобінгу жертва вчиняє самогубство, то може бути застосована ст. 120 КК України.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що на сьогодні в Україні існує законодавство, яке передбачає відповідальність за мобінг. Однак існуючі правові засоби впливу є недостатньо ефективними, а соціальна проблема не може бути вирішена інакше, як за допомогою встановлення кримінальної відповідальності. Таким чином криміналізація мобінгу може стати дієвим засобом у боротьбі з таким негативним соціальним явищем.

[1] Грубе порушення законодавства про працю. URL : http://mego.info/матеріал/стаття-172-грубе-порушення-законодавства-про-працю

[2] Міхайліна Т. В., Амелічева Л. П. Новели юридичної відповідальності за мобінг у контексті прав людини на особисте життя та належні безпечні і здорові умови праці. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 36/2023. С. 225–232. С. 230.

Волошина Катерина Юріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕКСТРАДИЦІЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

Масштабність та глобальність міжнародних правопорушень обумовлює необхідність налагодження взаємовідносин між державами та міжнародними організаціями щодо боротьби з їх негативними проявами та встановлення форм міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, однією з яких є інститут видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція).

Процесуальний порядок видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) регулюється як на міжнародному (Типовий договір про видачу, прийнятий на 45-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, Римський статут Міжнародного кримінального суду, Європейська конвенція про видачу правопорушників, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків, Договір між Україною та Республікою Казахстан про екстрадицію від 29.10.2018 р., Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про екстрадицію від 10.12.1998 р. тощо), так і національному рівнях (КПК України).

Дослідження та аналіз доктрини та законодавства дає можливість визначити ряд окремих проблем правозастосування інституту видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) у кримінальному процесі.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 542 КПК України, видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. При цьому, екстрадиція включає певні етапи: 1) офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; 2) перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; 3) прийняття рішення за запитом; 4) фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

Комплексний аналіз глави 44 КПК України дає можливість говорити про існування двох порядків видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція) – звичайний (є складним і тривалим, та здійснюється у загальному порядку, передбаченому КПК України) та спрощений (є менш тривалим і відбувається за наявності затвердженої слідчим суддею згоди особи на її видачу (екстрадицію)).

Щодо встановлення наявності добровільної згоди особи на її видачу (екстрадицію) при спрощеному порядку. Як зазначає А. Б. Антонюк під час застосування спрощеного порядку видачі особи невирішеними залишаються питання: 1) як компетентний орган може всебічно встановити, що особа виражає свою згоду та добровільно погодилася на екстрадицію, а також чи усвідомлює усі її наслідки? Чи повинен компетентний орган, незалежно від згоди особи, враховувати такі питання, як наявність можливого тиску на особу або політичного контексту екстрадиції, існування серйозної загрози того, що вона може бути засуджена до смертної кари або піддана катуванню?[1].

На нашу думку, спрощений порядок видачі особи (екстрадиція) не повинен суперечити зобов'язанням України за міжнародними договорами у галузі прав людини, зокрема, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Такий порядок видачі особи має враховувати як інтереси осіб, видача яких запитується, так і інтереси держав, які здійснюють співробітництво, із дотриманням гарантованих прав і основних свобод людини і забезпечення балансу між ними та невідворотністю покарання.

Щодо проведення екстрадиційної перевірки при спрощеному порядку видачі осіб (екстрадиції). Проблемою застосування спрощеного порядку видачі осіб є те, що в такому випадку екстрадиційна перевірка здійснюється не у повному обсязі, а також законодавством не визначено, чи потрібно при проведенні такої перевірки враховувати деякі загальні правила та принципи міжнародного кримінального права. Так, ч. 9 ст. 588 КПК України визначає виключне коло випадків за яких уповноважений (центральний) орган України відмовляє у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку. При цьому, погоджуємося з думкою М. М. Фрідман-Козаченко та Т. П. Бичок, які вважають, що основними перешкодами для застосування спрощеної процедури екстрадиції, крім громадянства України, вчинення особою злочину проти прав і свобод громадян України або інтересів України, є існування серйозної загрози того, що особа може бути засуджена до смертної кари, піддана катуванню чи може зазнати нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження[2].

Щодо неналежного забезпечення прав осіб, які підлягають видачі (екстрадиції). Погоджуємося з позицією науковиці Комарницької О., яка зазначає, що найбільш складним для застосування не тільки у фінансовому, а й організаційному аспекті, як правило, є відсутність належної можливості у прокурора забезпечити особі право на

---

[1] Антонюк А. Б. Спрощений порядок видачі (екстрадиції) особи запитуючій державі. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1 (3). С. 91–95. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2016_1_17.

[2] Фрідман-Козаченко М. М., Бичок Т. П. Актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №3. С. 420-423.
URL : http://www.lsej.org.ua/3_2020/104.pdf.

користування послугами перекладача у випадку затримання іноземця, на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави (наприклад, не в усіх регіонах України є перекладачі з молдавської мови або консульські установи цієї країни). В свою чергу це не тільки призводить до порушення принципу рівності, права на своєчасну правову допомогу, недотримання процесуальних строків, перешкоджає дієвому забезпеченню прав, передбачених у ст. 581 КПК України, а й інколи унеможливлює їхню реалізацію, що є неприпустимим[1].

Щодо правового регулювання процедури застосування тимчасового арешту. Крім прогалин у національній правовій системі, існують неузгодженості законодавства України з положеннями Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. в питаннях процедури застосування тимчасового арешту. Так, відповідно до вищевказаної Конвенції тимчасовий арешт може бути припинений, якщо, впродовж 18 днів після арешту, запитувана сторона не отримує запиту про видачу правопорушника. Цей період не може перевищувати 40 днів від дати здійснення такого арешту (ч. 4 ст. 16)[2]. Також, згідно з ч. 1 ст. 583 КПК України до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт на 40 діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу. При цьому, згідно з положеннями ч. 1 ст. 62 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р., «особа, узята під варту... повинна бути звільнена, якщо вимога про її видачу не надійде протягом одного місяця зі дня взяття під варту», що, безсумнівно, не сприяє правовій визначеності у цьому питанні та має знайти правильне вирішення саме на законодавчому рівні.

На врегулювання наведених неузгодженостей спрямовані й приписи п. 7.5 Наказу Генеральної прокуратури України «Про організацію роботи органів прокуратури України у галузі міжнародного співробітництва» від 18 вересня 2015 р. №223 (зі змінами, внесеними наказами Генеральної прокуратури України від 16.01.2017 №6, від 09.10.2017 №287, від 21.12.2018 №261, від 20.08.2019 №164), в якому закріплено, що у разі надходження звернення іноземного компетентного органу, зазначеного у п. 7.3 цього Наказу, прокурор відповідного рівня зобов'язаний звертатися до слідчого судді з клопотанням про застосування тимчасового арешту такої особи на строк, передбачений кримінальним процесуальним

[1] Комарницька О. Проблеми здійснення процесуальної діяльності прокурора під час екстрадиції. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 19–26.
[2] Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12.1957 року. *Офіційний вісник України.* 2004. № 26. С. 223. Ст. 1734 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_033.

законодавством або відповідним міжнародним договором України, до надходження запиту про її видачу[1].

Значимість міжнародного співробітництва однією з форм якого є інститут видачі злочинців підтверджується наявністю низки міжнародних нормативно-правових актів, зокрема Конвенцій, та двосторонніх міжнародних договорів у сфері боротьби зі злочинністю. При цьому, даний інститут має низку правових прогалин, які потребують негайного усунення з метою забезпечення дотримання прав, свобод і інтересів осіб, які підлягають видачі, а також застосуванню до них належної правової процедури.

Газдун Марія Ігорівна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Яновицька А.В.)

Благодійні організації на даному етапі в Україні є дуже актуальною темою, адже після початку повномаштабного вторгнення росії з’явилося багато нових благодійних організацій.

Відповідно до конституційних норм, держава є гарантом захисту громадян, які потребують соціальної допомоги [2]

Сьогодні волонтерство і благодійність є одними з дуже популярних видів діяльності в українському суспільстві. За даними Центру демократії та верховенства права, за перші 4 місяці повномасштабної війни в Україні було зареєстровано 3364 благодійні організації, це в 4 рази більше, ніж протягом усього 2021 року [3]

На сам перед варто зазначити, що благодійна діяльність – добровільна особиста та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом цілей, що не передбачає сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара;

Благодійна організація – юридична особа (товариство, фонд, установа), установчі документи яких визначають благодійну діяльність в одній чи кількох сферах, визначених цим законом, як основний вид діяльності такої юридичної особи. Благодійна організація може бути благодійником або бенефіціаром (набувачем благодійної допомоги).

---

[1] Давиденко С.В. Тимчасовий та екстрадиційний арешт у кримінальному провадженні: окремі проблеми правозастосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №4. С. 294-298.

[2]Конституція України Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР

[3] Центр демократії і верховенства права. Стаття від 21.07.2022. URL : https://cedem.org.ua/news/4365-gromadskyh-ta-blagodijnyh/ (Дата звернення: 29.04.2023).

Благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа чи благодійний фонд з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» та іншими законами України. [1]

Установчим документом благодійного товариства та благодійного фонду є статут. Установчим документом благодійної установи є установчий акт. Установчі документи благодійної організації затверджуються засновником (засновниками) благодійної організації або уповноваженими ними особами.

Установчі документи благодійної організації повинні містити: найменування благодійної організації; цілі та сфери благодійної діяльності; органи управління благодійної організації, їх склад, компетенцію, порядок діяльності та прийняття ними рішень; порядок призначення, обрання або затвердження членів органів управління благодійної організації, крім вищого органу управління благодійного товариства та благодійного фонду, їх заміщення, зупинення їх повноважень, припинення їх повноважень (відкликання); порядок внесення змін до установчих документів благодійної організації; джерела активів (доходів), порядок контролю і звітності благодійної організації; підстави та порядок припинення благодійної організації, у тому числі порядок розподілу активів.

Державна реєстрація припинення благодійних організацій здійснюється відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Правонаступниками благодійної організації у разі її реорганізації має бути одна чи кілька благодійних організацій. Рішення про ліквідацію благодійної організації приймає орган управління, уповноважений установчими документами благодійної організації. Підстави для прийняття судом рішення про ліквідацію благодійної організації визначаються законодавством. Активи, що залишаються під час ліквідації благодійних організацій після задоволення вимог їх кредиторів, мають бути передані одній чи кільком благодійним організаціям у порядку, встановленому установчими документами, або за рішенням суду.[2]

Отже, підсумовуючи все вище сказане, виникає твердження, що діяльність громадських організацій відіграє вагому роль у громадянському суспільстві України, адже сприяє забезпеченню потреб армії, постраждалих і внутрішньо переміщених осіб у зв’язку з війною.

[1] Про благодійну діяльність та благодійні організації. Відомості Верховної Ради України. 2013. No 25. Ст. 252.

[2] Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб- підприємців. Відомості Верховної Ради України. 2003. No 31–32. Ст. 263.

Горіховська Єлизавета Романівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРИ ПРАВОНАСТУПНИЦТВІ ДЕРЖАВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Тема міжнародно-правової відповідальності при правонаступництві держав залишається актуальною через постійні зміни у світовій політиці та владі. Перехід влади може супроводжуватися порушенням міжнародних норм та прав людини, і важливо визначити відповідальність за такі дії. Крім того, у світі, де глобальні виклики, такі як кліматичні зміни та пандемії, потребують спільних зусиль, питання відповідальності держав має велике значення для збереження стабільності та правопорядку на міжнародному рівні.

Для характеристики міжнародно-правової відповідальності держави у випадку правонаступництва, варто звернути увагу на розуміння цих двох категорій: міжнародно-правової відповідальності та правонаступництва держав.

Концепція міжнародно-правової відповідальності найбільше розвинулася після двох світових воєн, які підсвітили необхідність застосування покарання державам, які порушили міжнародні норми. Тоді Комісія міжнародного права ООН почала глибоке дослідження даного інституту, що закінчилося прийняттям Проєкту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні дії.[1]

Комісія міжнародного права ООН визначила міжнародну відповідальність як «всі форми правових відносин, що можуть виникнути в міжнародному праві у зв'язку із правопорушенням, що вчинене державою, – незалежно від того, чи обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, що вчинила неправомірну дію, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони поширюються також на інших суб'єктів міжнародного права, і, незалежно від того, чи обмежуються ці відносини зобов'язанням винної держави поновити право потерпілої держави та відшкодувати заподіяну шкоду, включають можливість самої потерпілої держави та інших суб'єктів застосувати до винної держави будь-які санкції, передбачені міжнародним правом»[2].

Р. Морозюк зазначає, що для застосування міжнародно-правової відповідальності до держави необхідними є наступні умови: 1) має існувати міжнародно-правове зобов'язання між двома державами; 2) має відбутися дія чи бездіяльність, які порушують це зобов'язання та

[1] Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. A/CN.4/L.602/ Rev.l 26 July 2001

[2] Бехруз Х.Н. Становлення норм про правонаступництво міжнародних організацій щодо міжнародної відповідальності. *Держава та регіони*. 2021. №1 (79). С. 294-300.

призводять до приписування відповідальності конкретній державі; 3) наслідком цих дій повинні бути втрати чи збитки[1].

При цьому сьогодні на інформаційному полі часто трапляється гіпотеза про можливість геополітичних змін. Взаємодія різних факторів, таких як війни, етнічні конфлікти, політична нестабільність, економічні проблеми та невирішені регіональні інтереси можуть призвести до розпаду деяких держав та утворення на їх територіях нових. В цьому контексті виникає питання про міжнародно-правову відповідальність таких держав.

Світова історія містить багато прикладів створення нових держав у зв'язку з розпадом старих. Це викликало необхідність розробки концепції правонаступництва держав.

Виділяється важливий аспект того, що суб'єктами міжнародного права є суверенні держави, а не їхні уряди. Таким чином, міжнародні зобов'язання, права та обов'язки призначені для держави в цілому, а не для конкретного уряду. У цьому контексті питання правонаступництва виникають лише у випадках, коли відбувається передача суверенітету над певною територією, що може призвести до припинення державності та пов'язаних з нею зобов'язань. Це означає, що питання правонаступництва не стосуються ані передачі влади всередині країни від одного уряду до іншого, ані зміни офіційної ідеології[2].

Правонаступництво держав в міжнародному праві має наслідком перехід суверенітету від однієї держави до іншої. Основні аспекти цього явища включають:

1) перехід прав та обов'язків. Держава-правонаступниця бере на себе права і обов'язки, які раніше належали державі-попередниці, що може включати укладення нових міжнародних договорів, прийняття міжнародних зобов'язань та інші права, які випливають з її нового статусу;

2) міжнародно-правова відповідальність. Держава-правонаступниця може нести міжнародно-правову відповідальність за дії держави-попередниці до її зникнення;

3) дотримання міжнародних зобов'язань. Держава-правонаступниця повинна дотримуватися всіх міжнародних зобов'язань, що існували для держави-попередниці[3].

Міжнародна відповідальність держави-правонаступниці визначається в контексті прийняття нею прав і обов'язків від попередньої держави. Цей процес передбачає не лише перехід суверенітету, але й прийняття відповідальності за минулі дії.

---

[1] Морозюк Р. Відповідальність держав у міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. №11. С. 249-251.

[2] Грабинський М. І., Грушко М. В. Міжнародно-правова відповідальність держави-правонаступниці за порушення зобов'язань держави-попередниці. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 101-105.

[3] Падалка М.А., Замрига А.В. Міжнародно-правова відповідальність при правонаступництві держав. *Київський часопис права*. 2023. №3. С. 187-191.

Коли держава-правонаступниця бере на себе права і обов'язки попередньої держави, вона стає суб'єктом міжнародного права з власною міжнародною відповідальністю. Це означає, що вона може бути взята на відповідальність за дії, які порушують міжнародні стандарти, вчинені попередньою державою до її зникнення.

У Проєкті статей про відповідальність держав, статті 10 та 11 визначають ключові аспекти відповідальності держав-правонаступниць. Стаття 10 стверджує, що новостворена держава несе відповідальність за дії повстанського руху, якщо він установлює новий уряд на території колишньої держави. Стаття 11 вказує, що дії, які не присвоюються державі, можуть вважатися її дією за умови, що держава визнає і приймає цю поведінку як свою, взявши на себе відповідальність за неї[1].

Таким чином, міжнародна відповідальність не скасовується при зміні уряду чи режиму. Правонаступництво грає ключову роль у цьому контексті, забезпечуючи неперервність виконання зобов'язань між державами. Новий уряд зобов'язаний продовжувати виконувати міжнародні договори та зобов'язання, які прийняті попереднім урядом, і не може просто відмовитися від них без належного юридичного обґрунтування.

Отже, міжнародно-правова відповідальність держав у випадку правонаступництва забезпечує стабільність та передбачуваність в міжнародних відносинах, оскільки він запобігає змінам у виконанні міжнародних зобов'язань через політичні та внутрішні зміни. Це важливо для збереження довіри та ефективного функціонування міжнародної системи права та відносин. При цьому найважливішим постулатом є притягнення держави до відповідальності навіть у випадку зміни режиму чи уряду, що зменшує ймовірність уникнення новоствореною державою відповідальності.

Грачанюк Анастасія Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

КОНЦЕПЦІЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Сучасні загрози міжнародній безпеці викликані, перш за все, регіональними і локальними конфліктами, які супроводжуються найбільш масовими і грубими порушеннями прав людини, цілих етнічних груп і підривають міжнародний мир і безпеку, гальмують економічний розвиток,

[1] Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. – A/CN.4/L.602/ Rev.l 26 July 2001.

хід демократичних реформ, тягнуть загальну політичну і економічну нестабільність, голод і епідемії тощо.

Задля скорочення кількості затрачених ресурсів, підвищення ефективності врегулювання конфліктів, розробляються нові концепції і заходи. Однією з таких концепцій є використання превентивної дипломатії, перш за все як засобу раннього попередження конфліктів, превентивних дій з їхнього запобігання.

У вітчизняній науці міжнародного права проблематика превентивної дипломатії залишається поза увагою вчених. У радянський та пострадянський періоди превентивна дипломатія згадувалась частіш за все в контексті розгляду питань миротворчої зусиль ООН, інколи, як звичаєва норма дипломатичного права. Значно більшу увагу вивченню проблеми превентивної дипломатії приділено в західній літературі.

Науковці зазначають, що превентивна дипломатія – не сучасний винахід. Вона існувала у всі історичні часи і у всіх людських суспільствах. Так, наприклад, міжнародний звичай докласичного міжнародного права одруження з іноземними правителями або їхніми спадкоємцями, укладення міждинастичних шлюбів між правителями різних імперій, монархій, держав був спрямований на створення або зміцнення політичних і військових союзів між ними, укладення мирних договорів, вирішення мирним шляхом питання обміну територіями, захист інших життєво важливих національних інтересів суверенних суб'єктів.

Як зазначає юрист-міжнародник Беджауі Моххамед[1] (1982-2001 р.р. – суддя Міжнародного Суду ООН, 1994-1997 р.р. – голова МС ООН), така «традиційна превентивна дипломатія» минулих століть здійснювалася державою для того, щоб задовольняти її власні амбіції, держави не бентежилися вдаватися до превентивної війни і не обов'язково для того, щоб зберегти мир в регіоні. Учений відзначає, що незважаючи на те, що великі нації здійснюють різні дії, або таємно або відкрито спрямовані на інші нації, щоб отримувати від них вигоди або сприятливі умови торгівлі, така превентивна стратегія залишається все ще звичаєвою. Однак можна погодитись з думкою фахівця про те, що в сучасному світі з'являється повністю інший тип превентивної дипломатії. Підтримка миру у всьому світі буде забезпечена лише в тому випадку, якщо в принципі буде виключено систематичне переслідування безпосередніх особистих національних інтересів, і основні елементи цієї сучасної превентивної дипломатії базуватимуться на універсальності і глобальному характері проблем. Це диференціює традиційну превентивну дипломатію від сучасної превентивної дипломатії.

[1] Bedjaoui Mohammed. The Fundamentals of Preventive Diplomacy. Preventive Diplomacy. Stopping wars befor they start / Ed. by Kevin M., Cahill M.D. New York; London: A joint publication of Routledge, 2000. P. 30-50.

В якості першої хартії сучасної превентивної дипломатії М. Беджауі розглядає проєкт мирного договору за закінченням першої світової війни, розроблений президентом США Вудро Вільсоном і представлений конгресу 8 січня 1918 р., що був в основі Версальського миру і Ліги Націй.

Засновником та розробником сучасної концепції превентивної дипломатії можна вважати колишнього Генерального секретаря ООН, дипломата, юриста, вченого, професора міжнародного права Бутроса Бутроса Галі, який за завданням першого в історії засідання Ради Безпеки на вищому рівні за участю керівників 15 держав-членів в Нью-Йорку 31 січня 1992 р. розпочав підготовку рекомендацій щодо посилення ефективності ООН у сфері превентивної дипломатії для підтримки миру.

17 червня 1992 р. Генеральній секретар розповсюдив доповідь «Порядок денний для миру» з питань превентивної дипломатії, миротворчості, підтримки миру і миробудівництва, де визначив превентивну дипломатію як «дії, спрямовані на попередження виникнення суперечок між сторонами, недопущення переростання існуючих суперечок в конфлікти і обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення»[1].

З наведеного можна зробити висновок, що превентивна дипломатія є політико-правовим терміном, який використовується для визначення широкого діапазону превентивних заходів, які можуть бути застосовані державами, групами держав або міжнародними організаціями для підтримки миру і безпеки в межах держав.

Пізніше Б.Б. Галі, доопрацювавши дану концепцію, визначає превентивну дипломатію (preventiv diplomacy) як «використання дипломатичних методів для попередження виникнення спорів, попередження переростання їх в озброєний конфлікт, якщо він виникає, і, у разі невдачі, попередження розширення озброєного конфлікту». Фахівець відзначає, що стаття 33 Статуту ООН вимагає від сторін спору, який може загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, вирішувати спори шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або договорів, або інших мирних засобів за своїм вибором. До таких засобів Б. Галі відносить також заходи зі зміцнення довіри та інші, які можуть привести до позитивних результатів в тому випадку, якщо ворогуючі сторони їх застосують. Він зазначає, що основним в ідеї застосування превентивної дипломатії є припущення, що сторони не ефективно використовують такі засоби за власною ініціативою і що необхідна допомога третьої сторони, якщо конфлікту можна запобігти дипломатичними засобами[2].

[1] Доповідь Генерального секретаря ООН про роботу Організації «Порядок денний для світу» Документ від 02.07.1992 р. A/47/277. URL : http://www.un.org/ru/siteindex/agenda_forpeace.pdf.
[2] B. Boutros-Ghali. An Agenda for Peace. June 17, 1992. UN Document A/47/277- S/24111. Para. 20.

Превентивна підтримка миру (preventive peacekeeping) припускає розгортання міжнародного військового і поліцейського персоналу для виконання різних можливих функцій: стримувати агресію, допомагати підтримувати безпеку, сприяти заходам довіри, створювати умови, сприятливі для переговорів і/або допомагати в забезпеченні гуманітарної допомоги. Б. Галі стверджує, що засоби, які використовуються в превентивній дипломатії ті ж самі, що застосовуються в операціях з підтримки миру, які мовою ООН є дипломатичною діяльністю, а не відновленням миру силовими засобами. Єдина реальна відмінність між превентивною дипломатією і операціями з підтримки миру є те, що перша застосовується перш, ніж почався озброєний конфлікт, а інші після його виникнення.

Превентивне миробудівництво (preventive peace-bulding) застосовується в потенційних конфліктних ситуаціях з метою миробудівництва після завершення конфлікту, є особливо корисним для врегулювання внутрішніх конфліктів і супроводжується використанням широкого кола дій в інституційній, економічній і соціальній сферах. Ці дії зазвичай направлені на демократизацію, підвищення поваги до прав людини, економічний і соціальний розвиток. Крім того, вони мають політичну цінність, скорочують ризик виникнення нового конфлікту або відновлення старого.

Аналіз наведеного загальноприйнятого визначення превентивної дипломатії Б.Б. Галі і її використання в рамках ООН дає підставу зробити висновок про те, що цей вид дипломатії переслідує три основних цілі:

– попередити спори, що виникають між державами (міжнародні конфлікти) або між урядом і іншими сторонами в межах однієї держави (внутрішні конфлікти);

– попередити перерастання спорів у збройний конфлікт;

– у разі виникнення збройного конфлікту попередити його розширення і подальше розповсюдження.

Концепція превентивної дипломатії отримала подальший розвиток в працях також колишнього Генерального секретаря ООН (1997-2006 р.р.) Кофі Атта Аннана, який зробив спробу окреслити ситуації, коли ООН має право на втручання з метою запобігання конфлікту, його припинення або розростання.

У першій главі своєї доповіді про роботу ООН від 31 серпня 1999 р. «Забезпечення миру і безпеки. Превентивна дипломатія та встановлення миру» К.А. Аннан зазначає: «Зараз всіма визнано, що раннє попередження є однією з необхідних умов ефективної превентивної дипломатії». На жаль, однієї цієї умови недостатньо, як те наочно показала трагедія в Косово[1].

[1] Kofi A. Annan. The Peacekeeping Prescription. Preventive Diplomacy. Stopping wars befor they start.

З цього випливає, що, по-перше, якщо вирішальна роль Ради Безпеки в справі підтримки міжнародного миру і безпеки буде знехтувана, під сумнів будуть поставлені самі основи міжнародного права. По-друге, запобігання конфліктам, підтримка миру і встановлення миру не повинні ставати сферою суперництва між ООН і регіональними організаціями. По-третє, превентивні заходи можуть принести успіх лише за умови прояву державами-членами твердої політичної прихильності і виділення адекватних ресурсів.

Як справедливо зазначає К. Аннан, у відповідь на нові виклики і кризові ситуації за минулі декілька років традиційні завдання превентивної дипломатії з спостереження за процесами перемир'я і розмежування антагоністів значно розширилися. Вони включають такі різноманітні засоби, як: контроль за проведенням вільних і справедливих виборів, гарантії постачання гуманітарної допомоги, спостереження за земельною реформою, спостереження і повідомлення щодо зловживань або порушень прав людини, присутність в містах і селах при нападі задля запобігання жертв серед населення, сприяння захисту і безпеки навколишнього середовища, допомога у зміцненні або відновленні соціальних і політичних структур, і навіть дії, спрямовані на порятунок потерпілих невдачу держав.

Пан Ги Мун у своїй доповіді про роботу ООН від 12 серпня 2008 р. в другому розділі частини 1 «Превентивна дипломатія і підтримка мирних процесів» відзначає, що масштаби і складність завдань політичної, превентивної і миротворчої діяльності зросли, і вже давно слід було б відповідним чином укріпити відповідні механізми ООН.

Таким чином, розвиток міжнародно-правової концепції превентивної дипломатії продовжується і удосконалюється. Попередження виникнення конфліктів полягає в тому, щоб слідувати суворому і розумному режиму демократизації, захисту прав людини, рівноправного розвитку, заходів укріплення довіри, поваги до міжнародного права.

Груценко Юрій Іванович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ В СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ УГОДИ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РФ З ПЕРЕБУВАННЯ ФЛОТУ РФ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Термін «безпека» в аспекті національної безпеки згадується в Конституції України більше 30 разів. Умовно виділяють чотири основні сфери застосування принципу національної безпеки: захист суверенітету України та територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки України, зокрема, частина 1 статті 17 Конституції

України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу; забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави (частина 3 вказаної статті).

Стаття 18 Конституції додатково вказує, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки. Пункт 3 мотивувальної частини Рішення КСУ № 3-рп/99 від 08 квітня 1999 року зазначає до цього, що інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, економічних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання.

В Дослідженні Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія; Venice Commission) «Мірило правовладдя» («Rule of law checklist») (березень 2016 року) зазначається, що безпека держави та її демократичних інститутів, а також безпечність її посадовців і населення становлять життєві інтереси суспільного і приватного характеру, що заслуговують на захист і можуть спричиняти тимчасовий відступ від певних людських прав та запровадження екстраординарного розподілу повноважень.

Відповідно до статті 4 Угоди про Асоціацію про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, 2014 року в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог, що сприятиме поступовій конвергенції (зближення) із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до європейської зони безпеки.

31 березня 2023 року до Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 року, ратифікованої Законом України від 27 квітня 2010 року №2153-VI «Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з перебування флоту Російської Федерації на території України», яке після подання Уточнення 06.04.2023 року набуло форми конституційного звернення.

Суб’єкт права на конституційне подання вважає, що оскаржувана Угода не відповідає частині 7 статті 17 Конституції України, якою не допускається розташування на території України іноземних військових баз, а також стверджує, що вказана Угода суперечить принципам забезпечення національної безпеки.

В обґрунтування своєї позиції наводить, по-перше, історичний контекст укладення угоди. На момент відновлення незалежності України в 1991 році та прийняття Конституції України в 1996 році на території АРК вже існувала військова база, на якій базувався Чорноморський флот РФ.

28.05.1997 року були підписані Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України (далі – Угода), Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту і Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про взаємні розрахунки, пов’язані з розподілом Чорноморського флоту та перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, які укладались на 20 років з дати початку її тимчасового застосування, тобто до 28.05.2017 року.

21.04.2010 року дія Угоди була подовжена на двадцять п’ять років з 28 травня 2017 року. При чому був використаний не механізм пролонгації, не механізм внесення поправок до міжнародних договорів, передбачений статтею 39 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року та статтею 20 Закону України «Про міжнародні договори України», а була фактично укладена нова Угода.

Після завершення строку дії Угоди застосуванню підлягають положення пункту 14 Розділу XV «Перехідні положення» Конституції України до лютого 2019 року передбачалось, що «використання існуючих військових баз на території України для тимчасового перебування іноземних військових формувань можливе на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України»; Законом України № 2680-VIII від 07.02.2019 року цей пункт був виключено.

По-друге, цінний вимір положень Угоди та Конституції України. Цінності – категорія, що відбиває сутність основних моральних принципів та настанов. За Кантом абсолютною найвищою цінністю та проявом благ є свобода, яка утверджує абсолютну цінність людини, при цьому існують відносні цінності – «цінності для нас», речі, які співвідносяться з суб’єктивними цілями.

В конституційному праві цінності уособлюють одночасно «гносеологічний, аксіологічний, предметно-онтологічний еквіваленти філософії сучасного конституціоналізму», при цьому є категорією чинного права, що визначається і ґрунтується на правовій природі конституції. Вони є «фундаментальними, засадницькими нормативними категоріями

найвищого рівня (конституційні принципи та презумпції), що визначають нормативний зміст інших норм, інститутів, галузевих принципів, забезпечують їх збалансовану взаємодію»[1]. Як філософсько-правова категорія, «конституціоналізм є втіленням цивілізаційних цінностей, що реалізуються за посередництвом демократичної держави та її інституцій»[2].

Як вважає суб'єкт права на конституційне подання вважає, що положення Угоди про автоматичне її подовження на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна із Сторін не повідомить письмово іншу Сторону про припинення дії Угод не пізніше ніж за один рік до закінчення терміну її дії, фактично набуває вищого статусу, ніж положення статті 17 Конституції України, що призводить у ціннісному вимірі до її меншовартісності та вразливості, незважаючи на нижчий статус норм тимчасового перехідного періоду.

Треба погодитися з О. Турченко, що в сучасних умовах відбувається переорієнтація вектору безпеки, зокрема, відбувається перехід від традиційного одностороннього сприйняття феномену безпеки до розуміння його як складного і багаторівневого процесу, основною стає проблема соціальної безпеки у широкому розумінні, проблема забезпечення безпеки як загальнолюдської цінності.

Гусар Валерія Василівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – доктор філософії в галузі права, доцент Страшок А. А.)

У сучасних демократичних державах на судову гілку влади покладено обов'язок об'єктивного та неупередженого вирішення спорів задля захисту прав, свобод, законних інтересів людини і громадянина. Конституція України закріплює, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом[3], у свою чергу Закон України «Про судоустрій і статус суддів» містить положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур

[1] Турченко О.Г. Щодо розуміння категорії «безпека» як загальнолюдської цінності. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. №2. С.35.
URL : https://jpchdnu.donnu.edu.ua/issue/view/452.
[2] Бориславська О. Європейська модель конституціоналізму: формування, сучасний стан, тенденції розвитку: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.02. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2018. С.54.
[3] Конституція України від 28.06.1996 р., 254к/96-ВР.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

судочинства[1]. Отже, згідно із законодавчим положеннями, суд в Україні визнається єдиним органом, на який покладено функцію здійснення правосуддя. Проте, досить часто, на практиці спостерігається негативна тенденція часткової чи навіть повної недовіри до суду. Окремі громадяни переконані в упередженості та необ'єктивності суддів, що здійснюють правосуддя згідно з покладеними на них обов'язками. Це питання є доволі дискусійним на доктринальному рівні, оскільки серед науковців немає єдиного розуміння щодо підстав недовіри суспільства до судової гілки влади. В. М. Щерба та О. О. Юхно стверджують, що реалії сьогодення та існуюча у суспільстві думка свідчать, що суди не завжди об'єктивно вирішують судові справи по суті. Окремі громадяни і представники юридичних осіб вважають, що суди є залежними від виконавчої влади і тому не можуть забезпечити змагальності в судовому процесі[2]. Вважаємо, що з метою попередження такої недовіри, а також задля забезпечення гарантій захисту прав людини і громадянина повинен існувати суд присяжних (який на сьогоднішній день існує).

Законодавством передбачено, що у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ст. 127 КУ)[3]; судову владу реалізовують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур (ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, – колегією суддів, а також за участю присяжних (ст. 15 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). При цьому ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» містить у своєму змісті главу 3 розділу ІІІ, яким встановлено правовий статус присяжного[4]. Дані законодавчі приписи вказують, що існування та функціонування суду присяжних є чітко регламентованим в нормативних актах, що дозволяє цим суб'єктам брати участь у судочинстві.

Є. Г. Коваленко стверджує, що правосуддя в суді присяжних – це процес об'єктивного, повного та всебічного дослідження в змагальному кримінальному процесі питань винуватості та вироблення з цих питань у нестандартних морально-конфліктних ситуаціях правильного і справедливого вердикту, який відповідатиме імперативам тверезого розуму й суспільної гуманістичної совісті[5]. З цією думкою складно не погодитись, оскільки суд присяжних покликаний здійснювати своєрідний внутрішній контроль за правосуддям, задля захисту суспільних інтересів.

---

[1] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р., № 1402-VIII.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.
[2] Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних: монографія. Харків: Панов, 2018. 274 с.
[3] Конституція України від 28.06.1996 р., 254к/96-ВР.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
[4] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р., № 1402-VIII.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text.
[5] Коваленко Є.Г. Кримінальний процес України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 576 с.

Чинний КПК України також містить певні процесуальні механізми, що забезпечують реальне функціонування суду присяжних в Україні, закріплюючи, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних[1]. Важливою переумовою є обов'язок прокурора письмово роз'яснити обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних, яке додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Аналіз судової практики показав, що існує чимала кількість справ, які здійснювались та здійснюються за участю присяжних. Зокрема, розгляд кримінального провадження за обвинуваченням ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, здійснюється судом присяжних, у складі двох суддів та трьох присяжних, склад якого визначено відповідно до вимог ст. 35 КПК України (ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17 липня 2023 року, справа №442/4335/22)[2]; розгляд обвинувального акта у кримінальному провадженні №120191201100000066 по обвинуваченню неповнолітнього ОСОБА_7 у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 15 ч. 1 ст. 115, п. 13 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 263 КК України здійснюється судом присяжних у складі: двох професійних суддів та трьох основних присяжних: ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_15, за участю запасних присяжних: ОСОБА_5, ОСОБА_16 (ухвала Кіровського районного суду міста Кіровограда від 15 лютого 2022 року, справа № 383/931/19)[3]. Вищенаведені ухвали слугують доказом того, що на практиці при розгляді кримінальних проваджень в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі присяжні дійсно залучаються і даний інститут не є умовним, а є реально діючим. Що правда, варто згадати і ч. 10 ст. 615 КПК України згідно з якою кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних. Варто зазначити, що дана норма є спеціальною і діє лише на період дії особливого режиму в умовах воєнного стану.

---

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р., № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

[2] Ухвала Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17 липня 2023 року, справа №442/4335/22. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112241879.

[3] Ухвала Кіровського районного суду міста Кіровограда від 15 лютого 2022 року, справа № 383/931/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/103284585.

Слід зауважити, що процес залучення присяжних до розгляду окремих категорій справ став можливим лише після прийняття поточної редакції КПК України, оскільки раніше фактично не існувало належного процесуального механізму здійснення цими суб'єктами своїх повноважень. Суд присяжних слід розглядати як відносно новий інститут, що є проявом безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя. На сьогодні, роль присяжних у кримінальному провадженні є досить важливою, оскільки вони покликані забезпечувати прозорість діяльності суду та відновлювати довіру суспільства до судової гілки влади загалом.

Дворницький Максим Олександрович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Становлення громадянського суспільства можливе лише за умови оптимального співвідношення централізації і децентралізації у сфері державного управління, що підтверджує досвід багатьох європейських країн, які свого часу пройшли реформу децентралізації, і цей процес сприяв економічному, соціальному розвитку цих країн.

Реформа децентралізації в Україні розпочалась із приходом нових політичних груп у Парламент на хвилі Революції Гідності в 2014 р., що в цілому відповідало запиту до змін у суспільстві. Попередні кілька спроб децентралізації 1997, 2005 та 2008-2009 років не знайшли реального втілення, незважаючи на відсутність організованої опозиції проти децентралізації.

Метою реформи децентралізації є формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання якісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад

Зміст цієї реформи також полягає у передачи частини владних повноважень на місця, де відбувається безпосередня реалізація цих повноважень, передачею грошей органам місцевого самоврядування від центральної влади, внаслідок цього, тепер не чиновники в столиці, а громади відповідають за свої будинки культури, дитсадочки, школи, амбулаторії та інфраструктуру. Громади можуть самостійно вирішувати на що і скільки витрачати коштів, а більша частина зібраних податків йде не у столицю, а наповнює місцевий бюджет. Окрім цього, держава надає субвенції (грошову допомогу) на створення об'єднаних громад, медицину та освіту. Важливим є й те, що контролювати владу на місцях можуть самі

мешканці, адже вони мають доступ до інформації по бюджету, а також можуть впливати на рішення влади, радити що ремонтувати, а що будувати.

Реформу децентралізації місцевого самоврядування можна розглядати у двох етапах: перший – 2014-2018 роки; другий – 2019-2021 роки.

У 2014 році, коли реформа почала діяти в Україні, ситуація вимагала проведення кардинальних реформ як місцевого самоврядування та територіальної організації так і державного управління в Україні.

Нова система влади мала спиратися на повноваження, достатні ресурси та відповідність перед виборцями та державою, тому для її проведення варто було виконати наступні завдання:

– визначити чітку територіальну основу органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади;

– розподілити повноваження між органами місцевого самоврядування різних рівнів адміністративно-територіального устрою;

– розмежувати повноваження між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади;

– чітко визначити за кожним рівнем органів влади необхідний обсяг ресурсів;

– встановити відповідальність органів місцевого самоврядування перед виборцями та державою.

5 лютого 2015 року було ухвалено Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», згідно якого децентралізацію проводять шляхом об'єднання базових територіальних громад в укрупнені територіальні одиниці, які отримали назву Об'єднані територіальні громади (ОТГ), метою цих об'єднань і розроблених перспективних планів щодо створення об'єднаних територій була спроба уникання хаосу. Внаслідок того, що об'єднання громад відбувалося на добровільних засадах, народ міг вносити зміни у перспективні плани, а також об'єднуватися так, як вони вважають за краще. Об'єднанні територіальні громади вважаються найбільш ефективною невід'ємною частиною система управління[1].

Другий етап децентралізації почався з 23 січня 2019 року і передбачав закріплення вже здобутих успіхів і формування здатних громад, чітке розмежування повноважень та функцій контролю різних рівнів управління. У питанні формування базового рівня місцевого самоврядування ключовим став 2019 рік, до кінця якого більшість існуючих малочисельних місцевих рад мали об'єднатися і стати здатними взяти на себе більшість повноважень, відповідним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність, що створило

[1] Децентралізація: коротко про головне. URL : http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-Hovne

відповідну базу для наступних кроків реформи децентралізації й сприяло прискоренню реформи у сфері освіти, соціальних послуг, охорони здоров'я, культури, енергоефективності та інших секторах [1].

Реформа децентралізації безумовно має певні переваги, а саме: – захист прав людини; – значне підвищення ефективності органів місцевого самоврядування; -удосконалення соціально-економічного розвитку та зміцнення демократичних процедур; -створення повноцінної системи місцевого самоврядування де громади спроможні виконувати покладені на них повноваження та відповідати за їх виконання; – зміцнення громад, щоб їх об'єднані ресурси можна було використовувати для підвищення якості послуг та розвитку місцевої інфраструктури; -забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, що підвищить інвестиційну привабливість громад [2].

Проте, слід зазначити, що реформа виявила й пені проблеми, а саме: – сприйняття реформи народом, через незадовільну інформаційну роботу та відсутність будь-яких роз'яснень і громади, і районні державні адміністрації та місцеві ради гальмували її проведення; – значний брак якісних кадрів, низьку кваліфікацію органів місцевого самоврядування та службовців в об'єднаних територіальних громадах; – потребує особливої уваги питання контролю держави за діяльністю місцевого самоврядування; – необхідність внесення зміни до Конституції щодо децентралізації, які необхідні для подальшого розвитку реформи та її завершення.

Децентралізація відкриває значні можливості для громадян та органів місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого життя, впливати на процеси прийняття та впровадження рішень щодо забезпечення умов соціального та економічного розвитку суспільства, тому ці питання потребують деталізації, а дана проблематика – більш точного аналізу.

Дедяєв Владислав Васильович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВО НА ВІДПОЧИНОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Право на відпочинок – це одне із основних прав людини, яке закріплено в статті 24 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина

[1] Гнидюк І.В., Гороховська Ю.І. Децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_5%281%29__27

[2] Корнева О.В. Основні проблеми проведення реформи децентралізації в Україні у 2014-2018 роках URL:https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/710843.pdf.

має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку»[1].

Відповідно до Конституції України (ст.43) кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, при цьому кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом[2].

Із початком вторгнення російської федерації в Україні був введений воєнний стан, під час якого деякі права людей були обмежені, зокрема право на відпочинок, у чому й обумовлюється актуальність нашої теми.

З метою урегулювання трудових відносин та можливостей для реалізації права на відпочинок в умовах війни, Верховною Радою України був прийнятий Закон України від 15.03.2022р. «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX)[3]. Указаним актом, у розвиток положень Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[4] від 12.05.2015 р. в умовах воєнного стану запроваджено обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України, а саме: встановлення особливостей укладення трудового договору, переведення та зміни істотних умов праці, призупинення, розірвання трудового договору, встановлення та обліку робочого часу та часу відпочинку, роботи в нічний час, оплати праці, відпусток та інше.

Крім того, не дивлячись на те, що під час воєнного стану обмежуються гарантії прав на відпочинок, у ч. 3 ст. 20 Законі України «Про правовий режим воєнного стану», зазначено, що: «У процесі трудової діяльності осіб, щодо яких запровадження трудова повинність, забезпечується дотримання таких стандартів, як мінімальний термін відпустки та часу відпочинку між змінами, максимальний робочий час тощо[5].

Аналіз юридичної літератури свідчить, що багато науковців досліджували питання гарантій реалізації права на відпочинок в умовах воєнного стану.

---

[1] Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 18.10.2023).

[2] Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 18.10.2023).

[3] Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. №2136-IX.
Відомості Верховної Ради України. Верховна Рада України.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення 18.10.2023).

[4] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 18.10.2023).

[5] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 18.10.2023).

Так, С.М. Черноус, стверджувала, що обмеження права на відпочинок у низці випадків, закріплених у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», безпосередньо не пов'язується законодавцем із необхідністю виконання певних робіт, потрібних в умовах воєнного стану, спрямованих наприклад, на забезпечення життєдіяльності держави, регіону, тощо, тому обмеження, зазначені у цьому законі, не можна вважати, як обґрунтовані для всіх сфер економічної діяльності об'єктивними причинами обмеження можливостей для реалізації конституційного права на відпочинок [1].

Особливу увагу варто приділити гарантіям права на відпочинок військовослужбовців Збройних сил України.

М.І. Наньєва зазначила, що під час дії особливого періоду додаткові відпустки учасникам бойових дій (чинним військовослужбовцям) тривалістю 14 календарних днів не надаються. Відповідно до статті 10 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: «Щорічна основна відпустка..., надається протягом календарного року частинами не більше 15 календарних днів, за умови одночасної відпустки не більше 30 відсотків загальної чисельності військовослужбовців певної категорії відповідного підрозділу»[2], що, в свою чергу обмежує можливість реалізації військовослужбовцями свого конституційного права на відпочинок, яке закріплено у Конституції України (ст. 45).

Таким чином, право на відпочинок є важливим аспектом прав людини, проте існує чимало проблемних питань, які потребують більш детального вивчення та розробки ефективних заходів для забезпечення доступу до відпочинку для всіх людей, тому вважаємо за потрібне внести зміни до наступних нормативно-правових актів України:

1. До Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» – доповнити статтю 5 цього закону, вказавши у яких саме сферах економічної діяльності дозволяється обмеження можливостей для реалізації конституційного права на відпочинок.

2. До Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» – внести зміни у статтю 10, надавши можливість військовослужбовцям отримувати відпустку в повному обсязі, а для тих з них, що були на особливо-важких напрямках

[1] Черноус С. М. «Конституційне право працівників на відпочинок: Проблеми обмеження в умовах воєнного стану в Україні». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції,* 2022. С. 75–76. URL : http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/12.pdf (дата звернення 18.10.2023).

[2] М.І. Наньєва «Право військовослужбовців на відпустки за законодавством України». *Матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 17 червня 2022р.), 2022. С. 547. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/19497/%d0%9d%d0%b0%d0%bd%d1%8c%d1%94%d0%b2%d0%b0%20%d0%9c%d0%b0%d1%80%d1%96%d1%8f%20%d0%86%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

фронту чи проявили особливу мужність у боях, надати можливість отримати додаткові оплачувані дні відпустки.

Дем'янчук Остап Ростиславович
здобувач вищої освіти Львівського
національного університету імені Івана Франка

ІЄРАРХІЯ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., професор. Репецький В.М.)

Внутрішньодержавна система права характеризується ієрархічною структурою, в основі якої лежать норми конституції, які володіють вищою юридичною силою. Норми цієї системи мають різний ступінь юридичної сили, що визначає особливості їх застосування. Присутність такої ж структури у міжнародному праві, на перший погляд, не є очевидною і тому можливість її існування потребує детальнішого розгляду.

Міжнародне співтовариство складається, значною мірою, з суверенних, незалежних держав. Незважаючи на значні зміни, які міжнародні організації внесли в структуру міжнародної спільноти, політична влада все ще розподілена між державами, а міжнародне право продовжує залишатися надзвичайно децентралізованою, мало інституціоналізованою правовою системою. Таким чином, згода держав є логічно ключовим елементом у процесі створення міжнародно-правових норм[1]. Тому видається, що ієрархії норм у міжнародному праві немає і вона логічно неможлива: міжнародно-правові норми еквівалентні, як і джерела еквівалентні, і все це випливає з волі держав[2]. Подібно до того, як жодна держава не може підкорити іншу державу власному праву, яке відображає її власні цінності, так і міжнародне право традиційно передбачає рівність держав[3].

На противагу вищесказаному можна зауважити про наявність як мінімум трьох категорій норм у сучасному міжнародному праві: норм, що містять зобов'язання erga omnes, норм jus cogens та норм Статуту Організації Об'єднаних Націй[4]. Розглянемо їх більш детально.

Як стверджується у звіті Комісії міжнародного права з питань фрагментації міжнародного права, норма, яка створює зобов'язання erga omnes, адресується міжнародному співтовариству в цілому та всім

[1]Salcedo J. A. C. Reflections on the Existence of a Hierarchy of Norms in International Law. European Journal of International Law. 1997. № 8. P. 583-595. (p. 584).
[2] Shelton D. Normative hierarchy in international law. American Journal of International Law. 2006. № 2. P. 291-323. (p. 291).
[3] Lee J. Paradox of Hierarchy and Conflicts of Values: International Law, Human Rights, and Global Governance. Northwestern Journal of Human Rights. 2020. № 1. P. 73-92. (p. 82).
[4] Koskenniemi M. Hierarchy in International Law: A Sketch. European Journal of International Law. 1997. № 8. P. 566-582. (p. 566).

державам – незалежно від їхньої згоди. Однак характер зобов'язання erga omnes не вказує на чітку перевагу таких норм. Хоча на практиці норми, визнані такими, що мають характер erga omnes, встановлюють, безумовно, важливі зобов'язання, ця важливість не означає вищої юридичної сили. Незважаючи на те, що концепція зобов'язань erga omnes, здається, базується на припущенні про існування міжнародної системи цінностей, яка існує на рівні міжнародної спільноти держав, ця система цінностей не є явною (чітко сформульованою) та, ймовірно, об'єктивною. Щоб визначити зобов'язання erga omnes більшість дослідників посилаються на судову практику Міжнародного суду ООН, а не на ті чи інші положення міжнародних договорів чи на міжнародний звичай[1].

Відповідно до ст. 53 та 64 Віденської конвенції про право міжнародних договорів імперативна норма загального міжнародного права є нормою, що приймається і визнається міжнародним співтовариством держав у цілому як норма, відхилення від якої недопустиме, і яку може бути змінено тільки наступною нормою загального міжнародного права, що носила б такий же характер, а при умові виникнення нової імперативної норми будь-який існуючий договір, який знаходиться в суперечності з цією нормою, стає недійсним і припиняється[2]. Відповідно, на думку Комісії міжнародного права ООН імперативні норми загального міжнародного права (jus cogens) ієрархічно вищі за інші норми міжнародного права. Те, що вони (jus cogens) є ієрархічно вищими над іншими нормами міжнародного права, є як характеристикою, так і наслідком існування цих норм[3].

Проблемним аспектом імперативних норм залишається відсутність їх переліку. Комісія міжнародного права ООН пропонує невичерпний список jus cogens, зараховуючи до них: заборону агресії, геноциду, злочинів проти людства, расової дискримінації та апартеїду, рабства, катувань, недопустимість порушення основних норм міжнародного гуманітарного права, право на самовизначення[4]. Невизначений зміст jus cogens викликає підозру, що або норми jus cogens настільки незаперечні, що кодифікація нічого не додає до їх якості, або настільки спірні, що вони ніколи не відповідають критеріям їх створення, а саме прийняттю та визнанню як імперативних норм «міжнародним співтовариством держав в цілому»[5].

---

[1] Vidmar J. Norm Conflicts and Hierarchy in International Law: Towards a Vertical International Legal System? Hierarchy in International Law: The Place of Human Rights: a book / ed. Wet E. de, Vidmar J. Oxford: Oxford University Press, 2012. Ch. 2 P. 13-41. (p. 16, 17).

[2] Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дат звернення: 15.11.2023).

[3] Report of the International Law Commission Seventy-third session (18 April–3 June and 4 July–5 August 2022). 2022. URL : https://legal.un.org/ilc/reports/2022/english/a_77_10_advance.pdf (дата звернення: 15.11.2023).

[4] International Law Commission. Peremptory norms of general international law (jus cogens). 2019. URL : https://legal.un.org/ilc/reports/2019/english/chp5.pdf (дата звернення: 15.11.2023).

[5] Weiler J. H. H., Paulus A. L. The Structure of Change in International Law or Is There a Hierarchy of Norms in International Law? European Journal of International Law. 1997. № 8. P. 545-565. (p. 559).

Зважаючи на те, що більшість цих норм так чи інакше пов'язані з правами людини, виникає припущення, що норми цієї галузі, нехай і частково, теж мають вищу юридичну силу, порівняно з іншими[1]. Незважаючи на це, виходячи з можливого переліку норм jus cogens, їхнє число є доволі обмеженим, а зміст торкається тільки невеликої кількості аспектів міжнародних відносин.

Так чи інакше, введення поняття jus cogens у міжнародне право призвело до співіснування двох антагоністичних і, можливо, навіть непримиренних логік у міжнародному правопорядку: традиційна логіка суб'єктивізму (горизонтальних відносин між однаково суверенними державами) і революційний об'єктивізм, властивий поняттю імперативних норм, «нав'язаних» державам[2].

Норма міжнародного права також може мати вищу юридичну силу над іншими нормами в силу положення договору. Це стосується статті 103 Статуту Організації Об'єднаних Націй, згідно з якою «у разі суперечності між зобов'язаннями Членів Організації Об'єднаних Націй за Статутом та їхніми зобов'язаннями за будь-якою іншою міжнародною угодою, їхнє зобов'язання за Статутом матиме перевагу»[3]. Варто однак зауважити, що норми Статуту не мають такого ж ефекту, як jus cogens.

Впродовж дослідження не раз згадувалося поняття «міжнародне співтовариство» та його синоніми, що було пов'язане як із нормами, що породжують зобов'язання erga omnes, так і нормами jus cogens. Ідею можна прослідкувати щонайменше з появи Статуту ООН, в преамбулі якого мова ведеться від імені «народів Об'єднаних Націй», а не держав, які «вирішили об'єднати їхні зусилля» для досягнення перелічених у преамбулі цілей[4]. Таким чином, стає зрозуміла сутність статті 103 Статуту, а також імперативних норм та норм, які породжують зобов'язання erga omnes, а саме – захист спільних інтересів та цінностей людства (об'єктивізм), які можуть протиставлятися інтересам окремих держав (суб'єктивізм) та переважати їх. В основі даних «об'єктивних» інтересів лежать імперативні норми, а близько до них – норми Статуту ООН, володіючи вищою юридичною силою, порівняно зі звичайними договірними або ж звичаєвими нормами. Цього не можна сказати про норми, які породжують зобов'язання erga omnes, адже нічого не вказує на те, що їм має бути надана перевага перед іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями.

[1] Wet E. de. The emerging international constitutional order: the implications of hierarchy in international law for the coherence and legitimacy of international decision-making. Potchefstroom Electronic Law Journal. 2007. № 2. P. 1-27. (p. 7).
[2] Salcedo J. A. C. Reflections on the Existence of a Hierarchy of Norms in International Law. European Journal of International Law. 1997. № 8. P. 583-595. (p. 591).
[3] Slomanson W. R. Fundamental Perspectives on International Law. Boston: Wadsworth, 2011. 792 p. (p. 27).
[4] United Nations Charter from 26.06.1945. URL : https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text (дата звернення: 15.11.2023).

Отже, у міжнародно-правових відносинах присутній конфлікт між інтересами міжнародного співтовариства та державними інтересами, який відсутній всередині держави. Перші знаходять своє відображення у jus cogens та нормах Статуту ООН, через що вони наділені вищою юридичною силою порівняно з іншими нормами. Таким чином, у міжнародному праві з'являється ієрархія норм, подібна до тієї, що існує у внутрішньодержавних системах права. Проте, вона не є логічно визначальною для існування міжнародно-правової системи, а має більш доведений доктринальний характер, через що її вплив на практичну діяльність суб'єктів міжнародного права, зокрема, держав є незначним. Ці фактори не дозволяють провести повну аналогію з внутрішньодержавним правом.

Дудоладов Денис Анатолійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Ставлення кожної окремої держави до інституту подвійного громадянства не є однаковим. Так, подвійне громадянство сьогодні існує у 130 країнах світу, зокрема, у США, Канаді, низки європейських країн: Бельгії, Болгарії, Хорватії, Кіпрі, Чехії, Данії, Фінляндії, Франції, Німеччині, Угорщині, Латвії, Литві, Люксембургу, Польщі, Португалії, Румунії, Сербії, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Великій Британії, Ватикані.

Втім, більш ніж у 58 країнах, до переліку яких входить і Україна, не визнається подвійне громадянство: Норвегії, Монако, Словаччині, Чорногорії, Австрії, Естонії, Нідерландах, Сан-Марино, Ліхтенштейні, а також цей інститут відсутній у законодавстві Афганістану, Ірану, ОАЕ, Китаю, Узбекистану, Казахстану, Грузії, Індії, Японії, Саудівській Аравії та Північній Кореї.

Відповідно до статті 4 Конституції України в Україні існує єдине громадянство[1]. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом. Статтею 2 Закону України «Про громадянство України» передбачено, якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Разом з тим, відповідно до пункту 1 статті 19 Закону України «Про громадянство України» добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття, є підставою для втрати громадянства України. Добровільним набуттям громадянства іншої

[1] Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

держави вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої набуто[1].

Як було зазначено вище, заборона мати подвійне громадянство обумовлена в Конституції України, тобто формально, українцям заборонено мати паспорт іншої держави, а вищевказаний Закон України «Про громадянство України» передбачає втрату громадянства України у випадку добровільного набуття громадянства іншої держави. Однак, механізм та порядок втрати громадянства не реалізовано. На практиці це означає, що громадянин України може мати паспорти інших держав без будь-яких санкцій, тобто наразі існує ситуація, коли держава жодним чином не перевіряє факт набуття особою громадянства іноземних держав, але при цьому такі особи можуть займати посади в органах державної влади, правоохоронних органах, мати доступ до державної таємниці без належного законодавчого врегулювання. Вирішити ситуацію мають відповідні зміни до законодавства.

Як зазначив секретар РНБО О.Данілов; «Україна має намір легалізувати поширену в сучасному світі тенденцію мати кілька громадянств, але при цьому для України вкрай важливо захистити інтереси державної безпеки, тому діятимуть певні обмеження, а саме: українцям із подвійним (біпатриди) або множинним громадянством не дозволять претендувати на керівні державні посади, мати доступ до державної таємниці, брати участь у виборах або бути членами політичних партій»[2]. РНБО доручила розробити уряду відповідний проект закону, в якому слід передбачити створення спеціального органу, який буде контролювати цю ситуацію, запровадити багаторівневу систему верифікації наявності множинного громадянства,

Щодо громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України, слід зазначити, що відповідно до частини четвертої статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[3] примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України.

Проте, просто ухвалити закон за рекомендаціями РНБО буде недостатньо, оскільки механізми, про які йшлося вище, на нашу думку, більш складні, ніж просто зміни до профільного закону, оскільки

[1] Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text
[2] Подвійне громадянство: як це працюватиме і чи працюватиме взагалі?
URL : https://www.radiosvoboda.org/a/rnbo-i-podviyne-hromadianstvo/31142274.html
[3] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України:Закон України від 15 квітня 2014 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text

вимагають змін до Конституції, яка проголошує принцип рівності громадян України, і наявність іноземного громадянства не є дозволеною підставою для дискримінації і щодо виборчих прав, і доступу до державної служби та до служби в органах місцевого самоврядування. Також необхідний висновок Конституційного Суду та підтримка закону на двох сесіях парламенту, тож аби внести зміни до Конституції, знадобиться мінімум 300 голосів народних депутатів.

Душевська Олена Вікторівна
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОПОВНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ СТ. 111-1 – КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ЧИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ?

(науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.)

В умовах триваючого з 2014 р. збройного конфлікту, поєднаного з використанням гібридних методів ведення війни, частина територій України опинилися під контролем рф. Після ж повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. площа території України, яка опинилася під контролем рф, істотно збільшилась.

Питання кваліфікації співпраці із представниками окупаційного режиму досить гостро стоїть для людей, які залишились в окупації ще з 2014 р. та перебувають наразі, оскільки неможливо досить довгий час жити на окупованій території та зовсім не співпрацювати з окупантами. З огляду на суспільну небезпеку явища, потребу в знаходженні детермінантів злочинності та протидію йому, запит громадськості на встановлення справедливості та покаранні винних вітчизняні науковці, зокрема Є. О. Письменський, неодноразово писали про те, що необхідність у криміналізації дій, які полягають у співпраці з представниками окупаційного режиму, визначенні меж кримінальної відповідальності за ці дії постала перед законодавцем ще у 2014 р.[1]. Проте тривалий час жоден із розроблених законопроєктів підтриманий не був.

І лише 3 березня 2022 р., тобто вже після початку відкритої агресії ворога, вітчизняними парламентаріями було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – Закон 2108-IX), одним із наслідків ухвалення якого стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) новою ст. 111-1 «Колабораційна діяльність».

[1] Письменський Є. О. Колабораціонізм як суспільно політичне явище в Україні (кримінально- правові аспекти): наук. нарис. Сєвєродонецьк, 2020. С. 44–52, 101–103.

Однак, попри наведені вище обставини, не всі представники вітчизняної кримінально-правової доктрини підтримали відповідне рішення ВРУ. Зокрема, деякі дослідники вважають невиправданим прийняття привілейованої норми[1]; інші ж, хоча й з певними застерогами, вважають, що склад ст. 111-1 КК має розцінюватись як спеціальний щодо ст. 111 КК[2].

Так що ж насправді відбулося в результаті ухвалення Закону 2108-IX?

Тут варто зазначити, що більшість діянь, включених до ст. 111-1 КК, вже до прийняття згадано Закону могли кваліфікуватись як державна зрада за ст. 111 КК (крім ч. 4 та ч. 6 – загальний суб'єкт). А це дає підстави для висновку, що за діяння, передбачені частинами 1, 2, 3, 5 та 7 ст. 111-1 КК, вже до прийняття Закону 2108-IX існувала кримінальна відповідальність, а тому вести мову про їхню криміналізацію можна лише доволі умовно – коректніше тут говорити про диференціацію кримінальної відповідальності.

Тут доречно нагадати, що у вітчизняній юридичній літературі диференціація кримінальної відповідальності переважно трактується як законотворча діяльність, яка полягає у визначенні меж та градації можливих варіантів обмежень прав і свобод особи, яка зазнала державного осуду за вчинення кримінального правопорушення; ця діяльність законодавця спрямована на реалізацію принципу кримінально-правової політики (а також принципу кримінального права), згідно з якими кримінальна репресія не має мати зрівняльного характеру. При цьому йдеться не лише про встановлення різних видів, строків та розмірів покарань, а й про градацію усіх інших форм кримінальної відповідальності та засобів кримінально-правового впливу[3]. Н. О. Антонюк класифікувала види диференціації кримінальної відповідальності за обсягом за такими критеріями: 1) за місцем здійснення: на таку, що здійснюється в Загальній частині КК та в Особливій частині КК; 2) за рівнем узагальнення: на диференціацію-абстракцію і диференціацію-конкретизацію; 3) за формою реалізації кримінально відповідальності: на диференціацію осуду, покарання та суди мості; 4) за характером імперативності (або дискреційності) для суду – на диференціацію, яка допускає подальшу індивідуалізацію, і диференціацію, яка виключає майбутню індивідуалізацію; 5) за моделлю суспільної небезпеки вчиненого: на

[1] Марін Олександр. Парадокси кримінального права, або для чого приймати привілейовані спеціальні норми? / Facebook.
URL : https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3040631389534320&id=100007624658020 – Назва з екрана. – Дата публікації: 06.04.2022.

[2] Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 241 с.

[3] Бориславський Р. А. Диференціація кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна за кримінальним правом України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. … доктора філософії. Львів, 2020. С. 46.

диференціацію за характером суспільної небезпеки, ступенем суспільної небезпеки та суспільною небезпекою особи винного[1].

Як ми пам'ятаємо, за дії, передбачені ст. 111 КК, встановлено основне покарання у виді позбавлення волі на строк від 12 до 15 років до довічного ув'язнення з конфіскацією або без такої; за дії ж, передбачені ст. 111-1 КК, передбачено значно м'якше покарання (воно залежить від суспільної небезпеки скоєного) – від позбавлення права обіймати певні посади або займатись певною діяльністю на строк від 10 до 15 років за ч. 1 до позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі у ч. 8.

Зважаючи на це, можна констатувати, що, доповнюючи КК новою ст. 111-1, законодавець переважно не криміналізував діяння, а диференціював кримінальну відповідальність за моделлю суспільної небезпеки за діяння, які й раніше визнавалися кримінально протиправними.

Водночас вимушені констатувати, що з техніко-юридичної точки зору конструкція деяких частин ст. 111-1 КК містить суттєві вади, що негативно позначається на правозастосуванні, про що неодноразово зазначали й інші вітчизняні дослідники[2]. Зокрема, необхідно відмітити, що ознаки діяння, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК, фактично дублюють ознаки діяння, описаного у ще одній кримінально-правовій новелі воєнного часу – ст. 436-2 КК. А тому одним із перспективних напрямів досліджень у цій сфері є визначення шляхів усунення згаданої вище колізії.

Дяченко Олександр Миколайович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.)

Забезпечення конституційного права на життя в умовах війни – це принцип та завдання, спрямовані на захист життя людини під час війни, коли загроза його порушення може бути найбільш очевидною та критичною. Це важливий аспект забезпечення прав людини в умовах конфлікту.

Відповідно до міжнародних актів, в тому числі Женевських конвенцій, кожна особа має право на захист свого життя під час війни. Це включає заходи для запобігання спробам вбивства, тортур, нелюдського поводження з військовополоненими, цивільним населенням, пораненими

[1] Антонюк Н. О. Види диференціації кримінальної відповідальності. *Держава і право.* Вип. 86. 2019. С. 173–174.

[2] Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернєя. Київ: Норма права, 2022. С 92.

та хворими. Конституційне право на життя є одним із основоположних прав, які повинні захищатися, незалежно від основних.

У 2022 році, після того, як агресія російської федерації проти України набрала повномасштабний характеру після 24 лютого, правові гарантії захисту прав людини опинились під загрозою. Зазначене вторгнення російських військ на територію України призвело до введення режиму воєнного стану Президентом Зеленським. Ці умови поставили під загрозу основні права людини, включаючи право на життя. Десятиліття розвитку цивілізованого світу виявилося порушеним, останній міжнародний правопорядок не виявився ефективним перед новими викликами. Сучасні події свідчать про формування нових тенденцій у міжнародній політиці та пошуку нових стратегій подолання кризових ситуацій.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 2015 року став підставою для запровадження на всій території України воєнного стану. Стаття 20 цього Закону встановлює правовий статус і обмеження прав та свобод громадян під час воєнного стану. В умовах військового стану «не можуть бути обмежені права та свободи людини і громадянина, передбачені другою частиною статті 64 Конституції України». Стаття 22 Закону забороняє застосування тортур, жорстокого поводження чи не правомірного покарання під час воєнного стану. Після 24 лютого 2022 року були внесені зміни до цього Закону, якими передбачено порядок проведення кримінального розслідування в умовах воєнного стану[1].

Права людини, яка забезпечує Конституцію України, є недоторканими та непорушними згідно зі статтею 21. Важливо відзначити, що деякі права людини мають статус абсолютних, таких як право на життя та заборона катувань. Ці права не підлягають жодним обмеженням навіть у воєнних умовах. Крім цього, право на судовий захист (згідно зі статтею 55 Конституції України) не може бути обмежене згідно зі статтею 64 Конституції України. Хоча, деякі права людини можуть бути обмежені (згідно зі статтею 64 Конституції України), зокрема, це стосується прав, які визначені у другій частині статті 64 Конституції України, так як недоторканість житла, таємниця листування, свобода думок і слова, право на проведення мітингів, право на освіту тощо.

Важливе рішення Конституційного Суду України «Справа про посилений соціальний захист військовослужбовців, що підтримує захист прав військовослужбовців, має важливе значення через особливу проблему в країні, пов’язану зі збройною агресією Російської Федерації. У контексті захисту прав людини це рішення містить зобов’язання держави гарантувати безпеку та захист військовослужбовців, які стоять на захисті країни в умовах загострених військових дій.

[1] Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.rada.gov.ua/news/zak/page/4

Конституційний Суд України визначає, що підтримка високого рівня обороноздатності та підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із аспектів державних інтересів. Це відображає важливість і заохочення для військовослужбовців, які віддають своє життя на захист держави та її громадян[1].

Крім цієї постанови Конституційного Суду України, також проводиться перевірка конкретного законодавчого акта (п. 4 ст. 16-3 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») на відповідність Конституції. Це відображає зусилля Конституційного Суду забезпечити відповідність законодавства вимогам Конституції, що є основою захисту прав і свобод людини.

Відповідно зі частиною 5 статті 17 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що реалізація права на соціальний захист «осіб, які перебувають на службах у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей», потребує якісного та ефективного законодавчого регулювання та впровадження механізмів забезпечення державної підтримки. цієї категорії громадян. Методом цього законодавчого регулювання є забезпечення повного соціального захисту військовослужбовців, яке компенсувало умови та обмеження, пов'язані зі службою у Збройних силах, і сприяло підвищенню мотивації військовослужбовців до виконання завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності.

Важливо підкреслити висловлену думку судді Конституційного Суду України В.В. Лемака щодо важливої ролі судів у період війни та неприпустимості протиставлення «публічного (державного) інтересу» і конституційних цінностей з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини з іншого. Він зауважив, що під час військових конфліктів важливе розуміння того, що публічний інтерес, який включає індивідуальні права та свободи, є найбільшою силою. Наприклад, обмеження свободи пересування громадян чи вилучення майна для оборонних цілей є спрямованим на захист найбільш суттєвих прав і свобод людини, таких як право на життя, гідність та свободу[2].

Суддя констатує, що обмеження прав людини під час війни має цілеспрямований та масовий характер. Але він також вказує на те, що

---

[1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). м. Київ. 6 квітня 2022 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf

[2] Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf

умови воєнного стану відрізняються від мирного часу, а підстави для виправдання обмежень прав в цих умовах є інші.

Важливою є також підтверджена ним теза щодо тих прав, які абсолютно не підлягають обмеженню, зокрема, матеріали частини 2 статті 64 Конституції України.

Верховна Рада України прийняла ряд важливих законів, спрямованих на захист прав людини під час воєнних подій, спровокованих російською збройною агресією проти України. Ці закони відображають зусилля законодавчої влади для захисту інтересів людей, які перебувають у зоні військового конфлікту.

Крім того, серед прийнятих законів є Закон України від 24 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги». Цей закон покликаний забезпечити відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги.

Додатково є Закон України від 1 квітня 2022 року «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». Цей закон спрямований на захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.

Також Верховна Рада України ухвалила Закон від 21 квітня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфери зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану». Цей закон спрямований на удосконалення функціонування зайнятості та соціального страхування у період військового стану.

Зазначені закони, разом з іншими прийнятими нормативно-правовими актами, відображають зусилля українського парламенту щодо забезпечення захисту та підтримки прав людини в умовах воєнного конфлікту.

Отже, у контексті воєнного конфлікту, забезпечення конституційного права на життя виявляється складною, але важливою метою. Україна, опираючись на свою Конституцію, прийняла ряд законодавчих актів, спрямованих на захист прав людини під час війни.

Право на життя, як одне з найбільш фундаментальних прав, залишається недоторканним навіть у період воєнного стану. Обмеження деяких прав може бути обґрунтованим у період війни, але лише в тих випадках, коли це служить для захисту життя та безпеки громадян. Важливим залишається впровадження механізмів, які гарантують невідворотність та адекватність заходів, щоб забезпечити безпеку та життя кожного громадянина. Також аспектом є безкоштовне утримання основних конституційних цінностей та поваги до прав людини навіть у складних умовах воєнного стану.

Житар Діана Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАДИ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи посідає важливе місце в системі всіх засад саме через потенційну можливість обмеження цього права, втручання з боку органів правопорядку до сфери приватності людини. Реалізація в кримінальному законодавстві принципу недоторканності житла та іншого володіння особи є необхідною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства.

Право на недоторканність житла закріплено як на міжнародному (Загальна декларація прав людини (ст. 12)[1], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 17)[2], Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 8)[3]), так і на національному рівнях, зокрема у Конституції України (ст. 30)[4], Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 13)[5]. Будь-яка держава, що проголошує демократичні засади здійснення правосуддя, намагається аби ці міжнародні положення найбільш повно, чітко та послідовно були відображені в її національному законодавстві.

Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи відноситься до загальноправових засад, оскільки саме Конституція України гарантує недоторканність житла (ст. 30) та недоторканість особистого і сімейного життя, складовою частиною якого є недоторканість житла чи іншого володіння особи (ст. 32). Саме ст. 30 Конституції України спрямована на запобігання ситуації, коли будь-яка правомірна мета діяльності держави може виправдати втручання в право особи на житло. Виходячи з мети цього конституційного положення, жодне законодавство не може тлумачитися таким чином, щоб взагалі звільнити державний орган

[1] Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
[2] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
[3] Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
[4] Конституція України: від 28 червня 1996. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30. Ст. 141.
[5] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.05.2012 р. № 4651-VI
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

від судового контролю за правомірністю проникнення до житла чи іншого володіння особи[1].

Відповідно до ст. 13 КПК України засада недоторканності житла чи іншого володіння особи полягає у тому, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України.

За загальним правилом, передбаченим ч. 1 ст. 233 КПК України, ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених ч. 3 ст. 233 КПК (невідкладні випадки). Таким чином, проникнення до житла чи іншого володіння особи під час кримінального провадження відбувається лише за добровільною згодою особи або за ухвалою слідчого судді.

При цьому, проникнення до житла чи іншого володіння особи можливо за добровільною згодою особи за умови, що були наявні процесуальні гарантії, які захищали здатність особи висловлювати свою справжню думку при наданні такої згоди[2]. Аналогічну правову позицію Верховний Суд висловив у Постанові від 04 вересня 2019 року у справі №740/1347/16-к[3].

Тож, суб'єктами забезпечення права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час здійснення кримінального провадження виступають його учасники, які є: а) уповноваженими на звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення процесуальної дії, його обґрунтування та доведення в суді наявності підстав для обмеження цього конституційного права людини у спосіб, передбачений КПК України; б) уповноваженими здійснювати процесуальну дію в житлі чи іншому володінні особи на підставі ухвали слідчого судді; в) слідчий суддя, до відання якого належить розгляд клопотання про проведення процесуальної дії в житлі чи іншому володінні особи та прийняття відповідного процесуального рішення.

Наслідком ж порушення особою – суб'єктом відповідальності вимог кримінального процесуального закону щодо порядку обмеження вказаного права і проведення з таким порушенням тих чи інших процесуальних дій у житлі чи іншому володінні особи, буде визнання даних доказів недопустимими в кримінальному провадженні, так як отримані внаслідок

[1] Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі №759/19880/15-к. URL : https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81360515.

[2] Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 671/1486/17. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/77590154.

[3] Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі №740/1347/16-к. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/84120915.

істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Як зазначає А. В. Панова: «забороняючи використання фактичних даних, отриманих з порушенням передбаченого законодавством порядку, законодавець тим самим закріплює норми, які належать до охоронних та містять у своїй структурі санкції. Такі санкції є санкціями нікчемності, суть яких полягає у ненастанні для зобов'язаного суб'єкта тих правових наслідків, на які він розраховував»[1].

На жаль, практика розслідування кримінальних проваджень фіксує непоодинокі випадки проведення обшуку за відсутності вмотивованого рішення суду без підстав, а лише з відображенням мети, визначеної ч. 1 ст. 234 КПК України, що є грубим порушенням як конституційного принципу недоторканності житла, так і положень кримінального процесуального законодавства.

Проте головним проблемним питанням у цій сфері є те, що чинний КПК України не передбачає порядку оперативного оскарження порушень права на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час досудового розслідування, що в свою чергу істотно обмежує можливість належного судового захисту законних інтересів особи, у житлі якої було проведено процесуальні дії. Відсутність такої можливості посягає на саму сутність конституційного права і може призвести до втрати його змісту, адже його цінність полягає не у його декларуванні, а в належній реалізації.

Загороднюк Дмитро Андрійович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ НА ПРИКЛАДІ ОПИТУВАНЬ НА ПОРТАЛІ «ДІЯ»

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

На сьогодні першорядним завданням публічного управління є широке впровадження систем комунікативної взаємодії інститутів державної влади та громадянського суспільства, що, в свою чергу, вимагає використання найсучасніших інформаційних і комунікативних технологій.

Тематика електронної демократії, цифровізації в сфері адміністративних послуг, е-урядування є достатньо популярною протягом останніх років. Н. Гедікова, С. Глібко, О. Кожушко, Р. Сай, І. Сопілко та багато інших присвячували свої публікації цим темам. Але питання саме

[1] Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2017. 256 с.

правового регулювання електронних опитувань, майже не висвітлюються у наукових працях.

Демократичний характер України знаходить свій основний прояв у визнанні того, що влада виходить від народу. Звісно, саме безпосередня демократія має провідне значення, проте в умовах триваючої війни, до якої призвело вторгнення рф, традиційні її форми – вибори та референдуми – є недоступними, як і «збори, мітинги, походи і демонстрації» (стаття 39 Конституції України), обмежені Указом про введення воєнного стану. За такої ситуації небувалої актуальності набувають питання інших форм партисипативної демократії (демократії участі) задля дотримання найважливіших конституційних засад про неможливість узурпації влади, джерелом якої є виключно народ.

На тлі цього цікавим стало запровадження опитувань на Порталі Дія. Чи вважати їх певним замінником/доповненням демократичних інститутів? Чи спрямовані вони здебільшого на формування позитивного іміджу представників владних структур та зміцненню довіри до них? А може така новела несе більше загроз демократії ніж користі?

Варто почати з огляду нормативно-правової бази. Постановою КМУ від 7 лютого 2022 р. № 90 затверджено Порядок проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг. У даному документі зазначається, що «опитування є збором інформації, що проводиться з метою дослідження загальної думки (позиції) населення». Водночас уточнено, чим опитування в Дії не є: опитування референдумом, виборами або формою публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій з громадськістю.[1]

Також можна додати, що такі опитування не є соціологічними. Хоча б з огляду на вибірку. Застосунком «Дія» користуються близько 14 млн українців – приблизно третина всього дорослого населення України, – що не відображає повну структуру суспільства. Серед користувачів переважають соціально активні, комунікабельні люди, «скоріш за все, вже наперед лояльні до влади»[2].

Коли йдеться про репрезентативний зріз громадської думки, що є прерогативою фахових соціологів, тут має бути задіяний складний науковий інструментарій. Тому що некоректне формулювання запитання

[1] Про затвердження Порядку проведення опитування щодо ініціатив, спрямованих на вирішення питань державного управління у різних сферах суспільного життя, на Єдиному державному вебпорталі електронних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2022 р. № 90. Офіційний вісник України. 2022. № 15. Ст. 828.

[2] Антонюк Д. (2022) У «Дію» додали опитування. Соціологи кажуть, що вони не принесуть користі. Що не так з «цифровим народовладдям». Forbes. 9 лютого. URL: https://forbes.ua/inside/zelenskiy-khoche-bezkoshtovno-rozdati-ukraintsyam-smartfoni-i-provoditi-opituvannya-cherez-diyu-chi-khoroshi-tse-idei-08022022-3573.

може спотворити реальну картину і дослідження дає хибні результати. До речі, це стосується і вибору тем для опитувань, адже й це може бути інструментом маніпуляції[1].

Варто додати, що маніпулятивний характер можуть мати і форми висвітлення результатів. Показовим є приклад формулювань заголовків у ЗМІ стосовно однієї тієї самої новини про опитування:

ЗМІ 1: *«Опитування в «Дії»: стало відомо, скільки українців проголосували за вихідний 8 березня»* (портал Телеграф)*;*

ЗМІ 2: *«Більшість українців хочуть залишити 8 березня вихідним – опитування в Дії»* (портал *fakty.com.ua*).

У першому випадку йдеться про простий арифметичний показник, у другому ж абсолютно безпідставно результат, що демонструє думку більшості від тих, хто проголосував, поширений на усе населення країни («більшість українців»).

Щоб результати соціологічних опитувань можна було екстраполювати на все суспільство (звісно, з певним рівнем похибки), соціологічні служби користуються науково обґрунтованими формулами, публікують методичні коментарі щодо репрезентативності опитувань. Стосовно опитувань у Дії про це не йдеться. Отже, якщо розглядати голосування у Дії як спосіб дослідити громадську думку, то це явно нерелевантний інструмент.

Щодо зміцнення довіри до влади у такий спосіб, також дещо сумнівно. На думку Т. Федорів, довіра у публічному управлінні – це ступінь визнання суспільством діяльності, рішень органів державної влади, соціально-політичний феномен, що відображає здатність державних інституцій представляти цінності суспільства. Критерії, які можуть впливати на виникнення інституціональної довіри: узгодженість, неупередженість, точність, участь у розробці рішень, прозорість, налагоджування діалогу зі стейкхолдерами, відкритість та партнерство[2]. Окрім відкритості, опитування не відповідають озвученим критеріям.

Також у Постанові не передбачено обов'язку органів влади якось реагувати на результати опитування (наприклад, можна було по аналогії з петиціями зробити обов'язковим їх урахування за умови масової участі). Отже виглядає це просто як «нам цікава ваша думка» (або ми хочемо, щоб ви так думали). Ілюзія діалогу із владою.

Демократія основана на принципі «довіряй, але перевіряй». Зворотний зв'язок між владою і громадянами – це дуже важливий механізм, який убезпечує нас від диктатури. І саме тому він має бути регламентований і захищений від фальшування на всіх етапах, передбачати

[1] Антонов О. (2022). Опитування у Дії: ризикована гра у демократію. Український тиждень. 8 червня. URL: https://tyzhden.ua/opytuvannia-u-dii-ryzykovana-hra-u-demokratiiu/.

[2] Федорів Т. В. (2013) Довіра як методологічна основа формування репутації органів державної влади. Економіка та держава. Вип.2. С.127-130.

процедуру перевірки результатів. З урахуванням цього та наведених вище зауважень до реалізації опитувань, вони здаються не лише надлишковими, а й вельми небезпечним.

Водночас можна відшукати певні позитивні аспекти. Така своєрідна форма партисипативної демократії має сприяти підвищенню рівня обізнаності народу із тими чи іншими аспектами правової реальності. Наприклад, українці мають низький рівень обізнаності щодо суті реформ у різних сферах. «Дефіцит актуальної та об'єктивної інформації про майбутні зміни та відсутність критичного мислення, що значною мірою обумовлено неналежним функціонуванням комунікативної системи, сприяє тому, що люди охоче вірять лише популістським заявам»[1]. Можна припустити, що опитування здатні покращити дану ситуацію.

Але більш глибокий аналіз сутності опитувань як прояву електронної демократії наштовхує на іще одну тривожну думку. Згідно із класифікацією канадських дослідників Т. Беклей, Дж. Паркінс та Ш. Шепард, електронні та інтернетні дистанційні форми належать до новітніх *форм громадської участі*[2]. У дослідженні, присвяченому аналізу інтернет-участі у Великобританії, Р. К. Гібсон, С. Лусолі і С. Вард виділяють два ключові типи участі громадян у громадсько-політичних процесах суспільства: онлайн-участь (*online participation*), більш активні форми діяльності: приєднання до організації, грошові пожертви, онлайн-петиції, офіційні звернення, онлайн-демонстрації тощо, та онлайн-контактування (*online contacting*), які не вимагають великих зусиль, короткі голосування, обговорення актуальних соціально-політичних питань, поширення інформації[3].

У цьому важливо, що інтернет-контактування може чинити бар'єри реальній громадській участі через схильність до анонімної участі (уникнення відповідальності) та небажання виходити за межі звичної зони комфорту (докладати зусиль, вступати у конфронтацію, ризикувати)[4].

Отже опитування на Порталі Дія є скоріше не громадською участю, а громадським контактуванням. І радше шкодять поширенню саме активної участі в управлінні державними справами.

---

[1] Карпенко О. О., Миронова О. В. (2021) Проблеми комунікації влади і суспільства як виклик для держави. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 1. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/1_2021/4.pdf.

[2] Beckley T. (2006) Public participation in sustainable forest management: a reference guide. T. Beckley, J. Parkins, S. Sheppard. Sustainable Forest Management Network. Edmonton. 61 p. URL: https://cfs.nrcan.gc.ca/publications/download-pdf/26206.

[3] Gibson, R. K., Lusoli, W. and Ward, S. (2005). Online Participation in the UK: Testing a "Contextualised" Model of Internet Effects. Political Studies Association. The British Journal of Politics and International Relations. Vol. 7, Issue 4. P. 561–583. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.1467-856x.2005.00209.x#fn1-j-1467-856x-2005-00209-x.

[4] Варягіна А. А. (2015) Розвиток форм інтернет-участі громадян у соціально-політичних процесах сучасності. Проблеми політичної психології. зб. наук. праць / Асоціація політичних психологів України, Інститут соціальної та політичної психології НАПН України ; редакційна колегія: Л. А. Найдьонова, Л. Г. Чорна, І. Г. Батраченко та ін. Київ: Міленіум. Вип. 2 (16). С. 166-176.

Підсумовуючи, в умовах сьогодення опитування громадської думки мають як позитивні, так і негативі властивості. З одного боку, електронна демократія і цифровізація загалом можуть чинити позитивний вплив на рівень обізнаності населення у політиці і праві, але водночас є серйозна загроза підміни демократичних процесів та інститутів їх «підробками», створюючи хибне уявлення про так званий «зворотній зв'язок», про те, що влада чує народ. Це особливо небезпечно в умовах воєнного стану, коли звичні форми прямої демократії тимчасово недоступні, а політичні права громадян суттєво обмежені. І видимість налагодженого діалогу між державою та суспільством, коли насправді не відображається думка більшості, а отже ніяк не враховується, насправді може приховувати узурпацію влади. Дуже важливо залучати представників правничої науки до обговорення можливих шляхів удосконалення правового регулювання електронних опитувань.

Іванченко Олег Ярославович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ОМБУДСМАНІВ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.)

Із прийняттям Конституції України у 1996 році вперше на конституційному рівні вказувалося, що парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (ст. 101) і кожен має право звертатися до цієї посадової особи за захистом своїх прав (ст. 55 Конституції України). І вже наступного року, а саме 23 грудня 1997 року було прийнято Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», який визначає правовий статус та особливості здійснення правозахисної діяльності омбудсманом. Так, у ст. 4 Закону зазначається, що діяльність Уповноваженого доповнює існуючі засоби захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, не відміняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. У ст. 10 міститься положення, що для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється Секретаріат, а з метою надання консультаційної підтримки, проведення наукових досліджень та вивчення пропозицій щодо поліпшення стану захисту прав і свобод людини і громадянина при Уповноваженому може також створюватися Консультативна рада та він має право призначати своїх представників (ст. 11)[1].

[1] Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст.141.

Однак, з часом в Україні почали з'являтися так звані спеціалізовані омбудсмани. Першим з перелічених спеціалізованих омбудсманів в Україні був запроваджений інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини (дитячий омбудсман). Положенням про Уповноваженого, затвердженим Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини», визначено, що дитячий омбудсман забезпечує здійснення Президентом України конституційних повноважень щодо забезпечення додержання конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері[1].

Відповідно до покладених на нього завдань Уповноважений Президента України з прав дитини має право: брати участь в опрацюванні проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини; відвідувати спеціальні установи для дітей, заклади соціального захисту дітей та інші заклади, у яких перебувають діти; звертатися до державних органів щодо сприяння вирішенню питань, віднесених до компетенції Уповноваженого; звертатися до державних органів, у тому числі правоохоронних, щодо виявлених фактів порушень прав та законних інтересів дитини; вивчати в установленому порядку стан роботи із соціально-правового захисту дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установах для дітей і закладах соціального захисту дітей, стан виховної роботи з дітьми у навчальних закладах; взаємодіяти з організаціями, у тому числі міжнародними, з питань захисту прав та законних інтересів дитини тощо. Для надання консультативної допомоги Уповноваженому може створюватися Громадська консультативна рада з питань захисту прав дитини на правах робочої групи Офісу Президента України.

Першим дитячим омбудсманом був призначений у 2011 році Ю. Павленко, а з 2014 року до 2021 року ці повноваження виконував М. Кулеба, а з 15 червня 2021 року ці функції виконує Д. Герасимчук.

26 листопада 2014 року Кабінетом Міністрів України була прийнята Постанова за № 691 «Про утворення Ради бізнес-омбудсмана», яка започаткувала в Україні розбудову нового інституту омбудсмана – Раду бізнес-омбудсмана (РБО)[2]. Вона складається із самого бізнес-омбудсмана, двох заступників та десяти співробітників секретаріату. За словами І. Чистякової та І. Кривдіної суб'єктом права є не особисто бізнес-омбудсман – а саме Рада бізнес-омбудсмана, яку він очолює [3].

---

[1] Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серпня 2011 р., № 811. URL : https://www.president.gov.ua/documents/8112011-13443 (дата звернення: 07.11.2023р.).

[2] Про утворення Ради бізнес-омбудсмана: Постанова КМУ від 26.11.2014 р., № 691. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 07.11.2023).

[3] Чистякова І. М., Кривдіна І. Б. Інститут омбудсмана в Україні: історико-правовий аспект. *Інтелігенція і влада*. 2016. Вип. 35. С. 142.

Слід зазначити, що цей орган не має владних повноважень, він є консультаційно-дорадчим з рекомендаційними функціями, він є недержавним, неприбутковим, він не фінансується державою, а бізнес-омбудсман не може обіймати посаду у владі й навіть не може належати до будь-якої української політичної партії. Разом з тим, РБО має право залучати експертів до розгляду питань – як посадових осіб, так і представників об'єднань громадян, підприємств, організацій, в тому числі іноземних; має право не тільки розглядати скарги від суб'єктів господарювання, в тому числі шляхом запитів, звернень та рекомендацій в органи влади – але й самостійно формувати рекомендації органам влади аж до створення законопроектів; має право публічно оголошувати щоквартальні та щорічні звіти про свою діяльність та про діяльність органів влади у відповідь та ін.

Рада бізнес-омбудсмана координується як західними інституціями – Європейським банком реконструкції і розвитку (він є спонсором існування всієї установи), так і найбільшими українськими недержавними бізнес-асоціаціями: Федерацією роботодавців, торгово-промисловою палатою, Українською спілкою промисловців і підприємців, Європейською бізнес-асоціацією України й американською торговельною палатою в Україні, а також Кабінетом Міністрів України. Слід зауважити, що окрім згаданої постанови на законодавчому рівні немає спеціального закону, який би регулював діяльність Ради бізнес-омбудсмана.

У 2016 році з'являється також поліцейський омбудсман: у апараті Національної поліції України було створено Управління забезпечення прав людини, до складу якого входять представники практично всіх областей України.

До основних задач поліцейського омбудсмана входить забезпечення контролю за дотриманням прав і свобод людини працівниками поліції, здійснення контролю за роботою органів та підрозділів поліції з питань забезпечення прав людини, оперативне інформування начальника Національної поліції України про випадки резонансних подій, порушень прав і свобод людини у діяльності органів і підрозділів поліції, що відносяться до компетенції Управління забезпечення прав людини. Основними обов'язками омбудсмана є забезпечення у відповідності із законодавством прав і свобод людини, взаємодія з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, профільними комітетами Верховної Ради України, міжнародними та національними неурядовими організаціями (ООН, Рада Європи та ін.), участь у зустрічах, консультаціях з їхніми експертами, представниками та підрозділами правозахисних організацій, що відповідають за реалізацію міжнародних норм в галузі дотримання прав і свобод людини, інститутами громадянського суспільства. Також омбудсман забезпечує підготовку та проведення нарад,

конференцій та тренінгів з питань дотримання прав і свобод людини разом із зацікавленими органами та підрозділами поліції [1].

За останні роки в Україні з'явилися Уповноважений із захисту державної мови, запроваджений Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року, а також освітній омбудсман, який діє на підставі Постанови Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 «Деякі питання освітнього омбудсмана».

20 листопада 2019 року Конституційний Суд України надав висновок у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України щодо відповідності законопроекту № 1016 про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) вимогам статей 157 і 158 Конституції України (далі – Законопроект), в якому визначив, що згаданий законопроект не відповідає вимогам частини першої статті 157 Конституції України. Законопроектом пропонувалось закріпити в Конституції України можливість функціонування уповноважених Верховної Ради України за додержанням Конституції України і законів в окремих сферах, статус яких би визначався окремими законами. Фактично, йшлося про пропозицію створення інституту так званих спеціалізованих омбудсманів[2].

Таким чином, правова система України сьогодні відповідає особливостям формування інституту спеціалізованих омбудсманів. Інститут служби Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з об'єктивних причин не в змозі повністю втамувати потреби захисту прав і свобод людини і громадянина від протиправного впливу з боку державних органів, і тому саме спеціалізовані омбудсмани мають допомогти у розв'язанні цієї проблеми але, звичайно, за умови системних змін чинного законодавства.

Кавун Сергій Миколайович
старший викладач кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права ДонНУ імені Василя Стуса

ДНК-АНАЛІЗ ЯК КРИМІНАЛІСТИЧНА ТЕХНІКА

Варто визнати, що в умовах сьогодення маємо ситуацію яка характеризується відсутню єдиного підходу щодо визначення місця молекулярно-генетичного аналізу в судовій експертизі. Паралельними шляхами науково-практичного обґрунтування розвиваються

[1] Чистякова І. М., Кривдіна І. Б. Інститут омбудсмана в Україні: історико-правовий аспект. *Інтелігенція і влада*. 2016. Вип. 35. С. 144.
[2] Барчук В., Іванов О. Інститут спеціалізованих омбудсманів: перспективи створення в Україні. URL : http://khpg.org/index.php?id=1577956791 (дата звернення: 07.11.2023р.).

«криміналістичний» та «судово-медичний» аспекти визначеної проблематики. Поряд із цим у правоохоронній діяльності молекулярно-генетичні дослідження, з плином часу, набувають ваги та відіграють усе більш значущу роль у протидії, розслідуванні та розкритті саме категорії тяжких злочинів що мають за об'єкт посягання найвищу цінність визнану державою – життя та здоров'я людини (ст. 27 Конституції України).

Наукові досягнення створили можливість контрольовано генерувати бактерії, що синтезують інсулін, гормон росту, впливати на фактори згортання крові, посилюючи чи послаблюючи їх дію, комплексі процедури, що сьогодні сприймаються нами, як звичайні – різного роду діагностичні тести на наявність вірусу гепатиту С або ВІЛ, із використанням полімеразної ланцюгової реакції. Наведені технології є результатом, при тому що далеко не фінальним, наукового розвитку ідеї (відкриття) Джеймса Уотсона, Френціса Кріка, Розалінд Франклін та Моріса Уілкінса, яких обґрунтовано вважають першопроходьцями у напрямку вивчення саме організму людини через призму геномної інформації. Вагоме наукове значення відкриття зазначених вчених підтверджує факт присвоєння останнім Нобелівської премії 1962 року.

Базуючись на використанні явища поліморфізму довжини фрагментів рестрикції, іншими словами – розміри певних фрагментів ДНК, розрізаних бактеріальними ферментами (рестриктазами), які у кожної особи є різними, отримуємо можливість встановлювати індивідуальний генетичний профіль особи, шляхом співставлення алельності виявлених генетичних ознак на ділянках ДНК, що містять поліморфізм. Зазначене зайвий раз слугує підтвердженням важливості високопрофесійної фахової підготовки експерта-генетика, детального та ретельного аналізу, зі сторони останнього, виявлених алелів для досягнення цілі – ідентифікація особи, пошуку та встановлення генетичних ознак у змішаних слідах.

Отож, абсолютно вірним, логічним та науково обґрунтованим буде висновок, що ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота) є молекулою, детальний аналіз якої, у відповідних умовах, надає можливість ідентифікувати людину за її біологічними слідами через виявлення та порівняння сукупності генетичних ознак певних ділянок ДНК останньої. Поряд із цим ДНК-аналіз, із вірогідністю близькою до стовідсоткової, дозволяє встановити наявність або відсутність біологічного батьківства (материнства, спорідненості за батьківською або материнською лініями). Європейський суд з прав людини, рішення якого є джерелом права згідно із ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», зауважив, що на сьогодні ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини; його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства. Таким чином, висновок судово-біологічної

(судово-генетичної) експертизи є вагомим, неспростовним, доказом та має важливе значення в процесі дослідження факту батьківства, хоча і його необхідно оцінювати з урахуванням положень ч.ч. 2,3 ст. 89 ЦПК України.

Базуючись на ґрунтовному науковому фундаменті ДНК-аналіз є високоточним та дієвим інструментом (криміналістичною технікою) у вирішені питань ідентифікації людини, що у свою чергу відкриває широкі можливості для розв'язання завдань, які виникають при встановленні невпізнаних трупів, осіб що втратили пам'ять, встановленні біологічного споріднення людей, ідентифікації за слідами біологічного походження.

В історичному аспекті, використання ДНК-аналізу в якості криміналістичної техніки, слід розглядати з часів СРСР, коли у 1988 році було призначена та проведена перша генно-ідентифікаційна експертиза яка була виконана П. Івановим у справі безпритульного Сопова, якого було викрито у зґвалтуванні та вбивстві двох літніх жінок .

В Україні молекулярно-генетичні експертизи почали проводитися в 1992 році. Зокрема, першу таку експертизу методом ДНК-аналізу було проведено експертом Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України Н. Дяченко у справі про вбивство.

У тому ж році в Одеському обласному бюро судово-медичної експертизи було запроваджено методи ДНК-аналізу, близькі до тих що використовуються сьогодні, а в 1998 році Г. Кривда разом з Ю. Сиволапом у структурі цього бюро відкрили перший в Україні центр судово-медичних молекулярно-генетичних експертиз.

Серед першопроходьців у частині впровадження та використання методів ДНК-аналізу знаходився також НДЕКЦ УМВС (на той час) України у Вінницькій області, який забезпечував проведення зазначених експертних досліджень для Вінницької, Житомирської, Хмельницької, Чернівецької та Запорізької областей.

В подальшому, починаючи з 2002 р., Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр (НДЕКЦ) МВС України отримав членство у Європейській мережі криміналістичних наукових установ (англ. ENFSI) – офіційному консультаційно-дорадчому органі Європейського Союзу з питань судової експертизи. Сьогодні лабораторії судової молекулярно генетичної експертизи, що віднесені до системи НДЕКЦ, акредитовані за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025.

Базуючись на наукових досягненнях та ряді методик, молекулярно-генетичний аналіз ДНК людини, в умовах сьогодення, за оцінкою американської академії наук, є «інструментом із найвищим ступенем надійності й актуальності, ніж будь-яка інша технологія судової експертизи».

Методики криміналістичного дослідження ДНК, в умовах сьогодення базуються на двох основних підходах, що мають де-що різні бачення в частині дослідження, однаково забезпечуючи високий рівень

достовірності. Перший метод за основу обирає дослідження відмінностей (поліморфізму) довжини спеціально оброблених фрагментів ДНК (STR-локусів), другий, у своїй основі ґрунтується на дослідженні відмінностей у послідовності розташування нуклеотидів (однонуклеотидного поліморфізму – SNP).

Відкрита збройна агресія, якої сьогодні зазнає Україна зі сторони країни-терориста формує значний перелік постійних викликів та питань, що потребують чітких, однозначних відповідей у стислі терміни. Проведення операцій у зоні бойових зіткнень, постійні обстріли території призводять не лише до руйнувань та матеріальних збитків, але й до більш вагомих втрат – людських. За вказаних обставин забезпечується не лише збір та дослідження, методом ДНК-аналізу, біологічного матеріалу, з метою вирішення нагальних питань, але й формування баз даних для подальшого співставлення та використання у майбутньому. Наявність тимчасово окупованих територій, свавілля зі сторони загарбників, грубе ігнорування міжнародними конвенціями щодо прав та свобод людей, – призводить до вимушеного переміщення населення, що тягне за собою додаткові виклики, пов'язані із ідентифікацією людей. Так, 05 жовтня 2023 року, армія країни агресора ракетою «Іскандер» нанесла черговий, категорично засуджений ООН, підступний удар по населеному пункту Гроза, Куп'янського району що на Харківщині. Результатом стало руйнування споруди, під уламками якої опинилась велика кількість мирних громадян, мешканців зазначеного населеного пункту. Фахівцями, вже станом на 09 жовтня 2023 року (на протязі лише чотирьох діб), було проведено 168 ДНК-експертиз, в умовах обмеженого часу, що дало можливість оперативно ідентифікувати 49 загиблих. Крім того, з метою забезпечення ідентифікації військовополонених, Урядом прийнято Постанову Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 508 «Про затвердження порядку відбору, направлення на молекулярно-генетичну експертизу (дослідження) біологічного матеріалу військовополонених для встановлення геномної інформації та його зберігання».

Динамічний розвиток криміналістичної науки і судової експертології на сучасному етапі набуває де-далі вагомішого значення, із позиції забезпечення конституційних прав, свобод та законних інтересів громадян від різного роду викликів, перш за все пов'язаних із збройною агресією сьогодення, а також інших злочинних посягань та небезпек. Розвиток криміналістики та судового експертознавства залишається у переліку актуальних проблематик та питань, як із позиції теоретичного обґрунтування наукових розробок і досягнень, їх значення та ролі на службі у правоохоронній системі, так і з позиції реалізації викликів і завдань, продиктованих суспільством.

Камінний Дмитро Валентинович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВИКОРИСТАННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК СКЛАД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЇ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Основна мета міжнародного гуманітарного права – досягти гуманізації відносин між державами у процесі ведення бойових дій, обмежити воюючих у виборі засобів і методів ведення воєнних дій, забезпечити захист жертвам війни.

2019 року російська федерація вийшла з Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року (ДП І), блокуючи роботу Міжнародної гуманітарної комісії зі встановлення фактів своїх злочинів у Сирії та згодом в Україні. Однак частковий вихід РФ із механізму Женевських конвенцій 1949 року не означає зняття відповідальності з країни-агресорки за порушення норм міжнародного гуманітарного права та воєнні злочини під час збройного конфлікту в Україні.

Тільки за рік повномасштабної війни РФ проти України з 24 лютого 2022 року зареєстровано понад 68 тисяч воєнних злочинів російських військових та задокументовано 952 факти застосування заборонених засобів ведення війни. Всі ці злочини призвели до загибелі 9 655 осіб, в тому числі 461 дитини, поранення 12 829 осіб, з яких 926 – діти. Що дало можливість стверджувати Генпрокурору України А. Костіну, що «знищення цивільного населення України – навмисна стратегія Росії»[1].

Належне розслідування фактів використання російською федерацією заборонених засобів і методів ведення бойових дій як на національному, так і на міжнародному рівнях забезпечить притягнення до відповідальності винних осіб за скоєння воєнних злочинів.

У Консультативному висновку Міжнародного суду ООН від 8 липня 1996 року про законність загрози або застосування ядерної зброї визнається статус jus cogens за всіма нормами гуманітарного права, що стосуються засобів і методів ведення війни, їх фундаментальний характер, відступ від яких неможливо без заперечення основних понять гуманності, захисту яких вони спрямовані.

Концептуальною основою для встановлення критеріїв заборони використання сторонами збройного конфлікту засобів і методів ведення бойових дій є обмеженість права сторін збройного конфлікту в виборі таких засобів і методів, закріплена статтею 35 ДП І.

[1] Пресконференція Андрія Костіна про роботу прокуратури за рік повномасштабної агресії РФ. 22.02.2023 р. URL : https://www.gp.gov.ua/ua/posts/preskonferenciya-andriya-kostina-pro-roboti-prokuraturi-za-rik-povnomasstabnoyi-agresiyi-rf.

Методи ведення воєнних дій – це порядок використання певних засобів з метою придушення військ протилежної сторони та завдання їй втрат на найменшому допустимому рівні. Під засобами ведення війни розуміються зброя, бойова техніка та інші засоби, що застосовуються збройними силами під час збройного конфлікту задля забезпечення поразки противника.

Комплексний аналіз Женевських конвенцій 1949 року, ДП І дозволяє виділити три критерії віднесення засобів і методів до заборонених.

По-перше, невибірковість дії засобів та методів, що передбачено нормою 71 звичаєвого гуманітарного права, частинами 4 та 5 статті 51 ДП І. Так, невибірковість притаманна засобам і методам: 1) які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти (п. b) ч.4); 2) наслідки яких не можуть бути обмежені, а отже в кожному випадку уражають воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх (п. c) ч. 4); 3) що використовуються під час бомбардування, за якого як єдиний воєнний об'єкт розглядається низка явно пов'язаних один з одним і розрізнюваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти (п. a) ч. 5).

Так, задокументовано, наприклад, використання 24 лютого 2023 року для ураження Центральної міської лікарні міста Вугледар російською стороною балістичної ракети серії 9М79 «Точка» з касетною боєголовкою 9Н123, яка містила 50 суббоєприпасів, а отже мала невибіркову дію, що призвело до загибелі 4 та поранення 10 цивільних осіб, пошкодження будівлі лікарні, автомобіля швидкої допомоги та цивільних автомобілів; застосування нею 20 травня 2022 року реактивних систем залпового вогню «Смерч», «Ураган» та «Град» при обстрілі Київського району Харкова, Салтівки, Олексіївки. 12 березня 2022 року в районі міста Попасна Луганській області, яке перебувало під контролем українських сил, зафіксовано використання запалювальних боєприпасів типу 9М22С, випущених з реактивних систем залпового вогню. Зафіксовано також застосування російською авіацією осколково-фугасно-запалювальних авіабомб ОФЗАБ-500 під час обстрілів міста Чернігов, що підтверджується також свідченнями пілота збитого над містом Су-34.

По-друге, ймовірність завдання надмірних пошкоджень або надмірних страждань, що передбачається нормою 70 звичаєвого міжнародного гуманітарного права та ч.2 статті 35 ДП І.

Так, розпочато досудове розслідування в кримінальному провадженні щодо застосування 14 травня 2022 року рф запалювальних снарядів з термітними шарами проти захисників міста Маріуполя, які утримували позиції на території ПрАТ «МК «Азовсталь».

Однозначним і очевидним є порушення збройними силами росії також положень Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що

завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, 1980 року та ратифікованих росією протоколів до неї: Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II); Протоколу про заборону або обмеження використання запалювальної зброї (Протокол III); Протоколу про вибухонебезпечні предмети (Протокол V).

При цьому вагомою проблемою є те, що держави не можуть дійти єдиної думки щодо визначення надмірності шкоди, що завдається конкретним засобом ведення війни, а значить віднесення до заборонених.

По-третє, забороняється застосування методів або засобів ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу (нормі 45 звичаєвого міжнародного гуманітарного права, ч. 3 статті 35 ДП I).

Міністерство захисту довкілля та природніх ресурсів України тільки за перші три місяці війни повідомило про численні злочини росії проти довкілля, серед яких: 1 500 фактів знищення екосистем, 254 зафіксованих випадки екоциду, численні напади на інфраструктурні та промислові об’єкти тощо.

Атака й захоплення Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій є також грубим порушенням Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року та Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 року.

З розвитком інформаційних технологій до заборонених методів віднесено методи сформульовані в Резолюції Генеральної Асамблеї 53/70 від 4 грудня 1998 року «Досягнення у сфері інформатизації та телекомунікацій у контексті міжнародної безпеки».

З 17 по 24 лютого 2023 року у Гаазі відбувся неформальний трибунал над президентом Росії Володимиром Путіним за злочини, які були скоєні починаючи з 24 лютого 2022 року. Як повідомляють ЗМІ, мета цього процесу – підтримка ідеї про те, що має існувати повністю уповноважений суд для розгляду звинувачень. У неформальному судовому процесі йшлося про реальні вбивства, позбавлення волі, катування, зґвалтування, примусові переміщення і насильницькі зникнення.

Кушніренко Євгеній Олександрович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВО НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Право на достатній життєвий рівень є одним із основних характеристик соціальної держави. Його сутність полягає в тому, що кожна людина має право на матеріальні та соціальні умови, які

забезпечують її соціальне благополуччя. Це поняття визначене у статті 25 Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН у 1948 р.: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд і необхідний для підтримки здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї. необхідні соціальні послуги»[1].

Проблематика права на достатній рівень життя є актуальною темою в сфері прав людини, проте, реалізація цього права є проблематичною, оскільки відсутнє чітке визначення його сутності та процедури реалізації.

Відповідно до статті 11 «Міжнародного пакту про соціальні, економічні та культурні права держави», право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, яке включає достатнє харчування, одяг, житло, а також право на неухильне поліпшення умов життя[2], є загальновизнаним.

Варто зазначити, що економічний розвиток країни є одним із важливих завдань. Головною метою економічного розвитку є покращення добробуту населення шляхом створення робочих місць, сприятливих умов для розвитку бізнесу та підвищення якості життя.

Основними показниками економічного розвитку країни є ВВП та ІРЛП (індекс розвитку людського потенціалу). Згідно статистики у 2021 році ВВП України становило приблизно 200 млрд. доларів, а ІРЛП становило 0.779.[3] Заробітна плата є також показником рівня життя в країні. У 2021 році середня заробітна плата в Україні становила приблизно 14.1 тис. грн. [4]

Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії»[5] базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, встановлений законом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти.

---

[1] «Загальна декларація прав людини» від 10.12.1948. Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 17.10.2023).

[2] «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» від 19.10.1973 №2148-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 17.10.2023).

[3] Дані The World Bank від 12.08.2021. Інтернет – ресурс. URL:https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA&most_recent_year_desc=true (дата звернення 17.10.2023).

[4] Дані Міністерства економіки України від 29.10.2021. Інтернет – ресурс. URL: https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=9a485951-9f66-4008-810c-0d334eddd95f&title=ZaRikSeredniaZarplataVUkrainiZroslaNa18-7-#:~:text=У%20вересні%202021%20року%20середня,рази%20вище%20рівня%20мінімальної%20зарплати (дата звернення 17.10.2023).

[5] Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. від 04.05.2023 №2017-III. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text (дата звернення 17.10.2023).

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення:

- дітей віком до 6 років;
- дітей віком від 6 до 18 років;
- працездатних осіб;
- осіб, які втратили працездатність [1].

У рішенні Конституційного Суду України від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України (про мінімальний посадовий оклад, тарифну ставку) зазначається, згідно з чинним законодавством мінімальна заробітна плата (розмір мінімальної заробітної плати) належить до різновиду соціальних гарантій, що застосовується до осіб, які працюють. Виконання державою обов'язку із забезпечення інших соціальних гарантій є, безперечно, потрібним у випадках, коли особа з різних причин не здатна або не взмозі з незалежних від неї обставин самостійно забезпечити власною працею або іншим чином для себе та членів своєї сім'ї достатній життєвий рівень[2].

Щодо вищезазначеного рішення Конституційного Суду України право на гідний рівень життя є абсолютним та передбачає встановлення такого мінімуму, який дозволяє людині та її сім'ї мати достатній рівень життя. Усі доходи людини повинні бути не нижчими за прожитковий мінімум. Зниження рівня доходів нижче за прожитковий мінімум покладає на державу обов'язок надавати відповідні види соціального захисту, передбачені законодавством. Одним із таких видів соціального захисту є допомога щодо малозабезпеченості.

Проте, з 24.02.2022 року після початку повномасштабного вторгнення в Україну, життя громадян змінилось. Під час війни є масштабні руйнування, пошкодження цивільних будинків, що супроводжується втратою житла значною частиною населення, більшість людей вимушені переїхати у інші міста або країни. Через це рекордно зріс рівень безробіття до 30% і зменшився рівень доходів населення. Зниження доходів може мати значні наслідки, що охоплюють окремих осіб, сім'ї, спільноти та економіку загалом, оскільки відсутність певної кількості коштів у людей, які б вони могли витрачати на предмети першої необхідності, такі як житло, їжа, охорона здоров'я та освіта, значно ускладнюють якість життя. Це призводить до зниження рівня життя та

[1] Закон України «Про прожитковий мінімум» від 20.01.2018 №966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text (дата звернення 17.10.2023).

[2] Рішення Конституційного Суду України від 15 липня 2021 року № 2-р/2021 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 6 Закону України „Про оплату праці" від 24 березня 1995 року № 108/95– ВР у редакції Закону України. Відомості Верховної Ради України. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-21#Text (дата звернення 17.10.2023).

зростання бідності, а падіння доходів може привести до того, що все більше людей і сімей опиняться за межею бідності. збільшує нерівність доходів усередині суспільства.

Для вирішення цих проблем держава повинна вжити певних економічних заходів, а саме: заручитися підтримкою від партнерів шляхом влиття інвестицій в різні сфери життя; стимулювання економічного зростання для збільшення доходів і розширення можливостей зайнятості для бідних; сприяння програмам мікрофінансування для усунення обмежень для інновацій, підприємництва та малого бізнесу; розробити та вдосконалити систему маркетингу для розвитку виробництва.

Варто погодитись із думкою Пижової М.О., що гідний рівень життя людини передбачає достатню з точки зору стандартів сучасного суспільства матеріальну величину забезпеченості громадян, досягнуту ними самими, зберігаючи при цьому почуття власної гідності, і враховує сформовані в суспільстві правові та моральні норми. Для того, щоб зробити життя гідним, недостатньо мати лише високий життєвий рівень, важливо враховувати також і критерії якості життя. Категорія «якість життя» є складною і багатоплановою – це інтегроване поняття, яке включає в себе безліч різних характеристик і часто не піддається кількісній оцінці факторів. Вона містить показники рівня життя, умов праці і відпочинку, соціальну забезпеченість, безпеку життєдіяльності, стан природного середовища, наявність вільного часу і можливості його плідного використання, відчуття комфортності, стабільності і впевненості в завтрашньому дні» розглядає гідний рівень життя не тільки з фінансової точки зору, але й моральної [1].

Таким чином, право на достатній рівень життя навіть в умовах війни є важливою гарантією загального права людини на гідне існування в суспільстві, тому держава повинна підтримувати фінансове та соціальне благополуччя людини, а ООН та інші міжнародні організації повинні не лише закликати країни дотримуватись Загальної декларації прав людини, а й вживати заходи щодо забезпечення його виконання.

[1] О. Пижова «Гідний життєвий рівень людини в аспекті трудового права». *Науковий юридичний журнал.* 2020. С. 7. URL:http://legalnovels.in.ua/journal/11-2_2020/3.pdf (дата звернення 17.10.2023).

Лабик Олеся Теодорівна
здобувач вищої освіти Львівського
національного університету імені Івана Франка

ЗАСТОСУВАННЯ ІМПЕРАТИВНИХ НОРМ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.)

Імперативні норми в міжнародному приватному праві становлять сукупність особливо важливих положень, які застосовуються навіть у випадках відсилання колізійної норми до права іншої держави, або ж при попередньому узгодженні іншого правопорядку за принципом автономії волі сторін. Згадані вище норми також іменуються в національній доктрині як «надімперативні норми», «імперативні норми національного права», «норми прямої дії», «норми безпосереднього застосування», або ж «mandatory rules», «mandatory norms» та «lois de police» в іноземній літературі.

Наукова доктрина розглядає імперативні норми як своєрідний фактор, що обмежує застосування іноземного права[1]. Тобто, можемо стверджувати, що імперативні норми права повинні застосовуватися до міжнародного правовідношення незалежно від права, що регулює таке правовідношення[2]. Варто зазначити, що імперативні норми виступають інститутом міжнародного приватного права. У сфері приватного права такі норми призначені встановлювати межі диспозитивної поведінки суб'єктів права з метою захисту економічно та соціально слабкої сторони у договірних відносинах, захисту прав третіх осіб, забезпечення стабільності цивільного обороту або суспільної безпеки[3]. Імперативні норми певним чином виражають інтерес держави до запобігання негативного впливу іноземного правопорядку на певні правовідносини та мають деяку схожість із механізмом застереження про публічний порядок, проте, на нашу думку, їх все ж варто розмежовувати. У науковій доктрині знаходимо різні погляди на цю проблему, адже одні вчені зазначають, що імперативні норми є вираженням позитивного застереження про публічний порядок, інші науковці виражають думку, що незважаючи на відносну схожість цих механізмів, їхній зміст та інструментарій відрізняються, або ж, що механізм дії імперативних норм суттєво відрізняє їх від публічного

[1] Міжнародне приватне право. Загальна частина: Підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. Г. Кисіля. – К.: Алерта, 2012. С. 169.

[2] Нагнибіда В. І. Загальна характеристика застосування імперативних норм під час вирішення спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2020. №45. С. 78.

[3] Боярський Є. Д. Інститут надімперативних норм у міжнародному приватному праві України: характер дії та методологічна приналежність. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер. «Юридичні науки».* 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 1. С. 233.

порядку[1]. На підтвердження позиції щодо повного відокремлення правового інституту імперативних норм від ordre public, необхідно підкреслити, що саме такої точки зору, вочевидь, дотримуються розробники сучасних норм міжнародного приватного права, оскільки вони, як правило, розглядають ці два поняття як окремі категорії, не вказуючи на те, що вони повинні якимось чином перетинатися[2].

Для аналізу імперативних норм необхідно визначити їх основні ознаки. Насамперед, такі норми вирізняються прямим застосуванням до правовідносин з іноземним елементом, незважаючи на або превалюючи над колізійними нормами держави суду[3]. Імперативні норми також мають особливо важливий характер, адже мета, на реалізацію якої спрямована надімперативна норма, є настільки важливою для законодавця, що він ставить її вище за мету, на реалізацію якої спрямоване колізійне право взагалі[4]. Необхідно підкреслити, що виділяються два критерії, які застосовуються для визначення норм як імперативних. Найперше, сторони не можуть відступити від норми шляхом укладення договору, по-друге, норма повинна відображати високий рівень захисту публічного порядку на його різних рівнях[5].

Інститут імперативних норм виступає доволі новим явищем у правовій доктрині міжнародного приватного права. Його витоки можна простежити з середини XIX століття, а саме в праці німецького правознавця Фрідріха Карла фон Савіньї «System des heutigen romischen Rechts» (1849), у якій він визначив «суто позитивні імперативні норми», які у жодному випадку не можуть бути витіснені іноземним правом, оскільки вони відповідають істотно важливим інтересам держави[6]. Проте категорія, що була згадана Савіньї, охоплювала не лише те, що ми зараз визначаємо як інститут імперативних норм, а також й застереження про публічний порядок. Більш комплексне дослідження імперативних норм було здійснене німецькими вченими, які для вирішення практичної проблеми розробили теорію «Sonderstatut». Згодом, у 1940-х роках ця доктрина була доопрацьована Венглером і Цвайгертом у Німеччині[7], а в

[1] Нагуш О.М. Імперативні норми та застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві. *Правова держава.* 2016. №21. С. 260.
[2] Wojewoda M. Mandatory Rules in Private International Law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2000. Vol. 7, №2. P. 193.
[3] Боярський Є. Д. Інститут надімперативних норм у міжнародному приватному праві України: характер дії та методологічна приналежність. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер. «Юридичні науки».* 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 1. С. 233.
[4] Нагнибіда В. І. Загальна характеристика застосування імперативних норм під час вирішення спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2020. №45. С. 78.
[5] Fazilatfar H. Overriding Mandatory Rules in International Commercial Arbitration: Monograph Book. Edward Elgar Publishing, 2019. С. 22.
[6] Wojewoda M. Mandatory Rules in Private International Law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2000. Vol. 7, №2. P. 185.
[7] Wojewoda M. Mandatory Rules in Private International Law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2000. Vol. 7, №2. P. 186.

наступні роки вона стала більш поширеною в академічних роботах представників інших європейських держав, зокрема Франсескакіса у Франції, та де Вінтера і Деліна у Нідерландах.

Першим судовим рішенням з цього приводу стало рішення Верховного суду Нідерландів 1966 року у справі «Alnati». Опісля цього можемо простежити появу перших законодавчих закріплень категорії імперативних норм. Це, зокрема, ст. 13(2) Договору Бенілюксу про єдині правила міжнародного приватного права 1969 р. (який так і не набув чинності), ст. 16 Гаазької Конвенції про право, що застосовується до договорів про посередництво та представництв 1978 р., ст. 9 Гаазької Конвенції про право, що застосовується до відповідальності виробника товарів 1973 р.[1], та ст. 16(2) Гаазької конвенції 1984 року про право, що застосовується до трастів[2]. Імперативні норми також згадуються Римською Конвенцією про право, що застосовується до договірних зобов'язань (1980 р.), у ст. 7 якої закріплено: «Ніщо у цій Конвенції не обмежує застосування норм права країни суду, якщо вони є імперативними, незалежно від права, що застосовується до договору»[3]. Міжамериканська конвенція про право, що застосовується до міжнародних договорів, підписана в Мехіко в 1994 році, також містить положення, що відсилає до імперативних норм lex fori та третіх країн.[4]

Надалі, концепція імперативних норм набула поширення в національних законодавствах держав. Зокрема, у ст. 18 і 19 Статуту міжнародного приватного права Швейцарії, що був прийнятий 1987 року, прямо передбачають застосування імперативних норм, схоже правило також закріплено у Вступному законі до Німецького цивільного уложення (1986 р.)[5]

На сьогодні, положення щодо застосування імперативних норм знайшло закріплення в законодавствах численних держав. Наприклад, у ст. 10 Закону про міжнародне приватне право Венесуели[6], ст. 6 Закону про міжнародне приватне право Грузії, Ст. 3079 Цивільного кодексу канадської провінції Квебек[7] та ін. В європейському законодавстві також наявні положення щодо імперативних норм, це зокрема статті 3.3, 5.2, 6.1,

---

[1] Нагуш О.М. Імперативні норми та застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві. *Правова держава.* 2016. №21. С. 257.
[2] Wojewoda M. Mandatory Rules in Private International Law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2000. Vol. 7, №2. P. 187.
[3] Чевичалова Ж. В. Надімперативні норми у міжнародному приватному праві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2014. №1(16). С. 268.
[4] Wojewoda M. Mandatory Rules in Private International Law. *Maastricht Journal of European and Comparative Law.* 2000. Vol. 7, №2. P. 193.
[5] Чевичалова Ж. В. Надімперативні норми у міжнародному приватному праві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2014. №1(16). С. 268.
[6] Міжнародне приватне право. Загальна частина: Підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. Г. Кисіля. – К.: Алерта, 2012. С. 175.
[7] Нагуш О.М. Імперативні норми та застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві. Правова держава. 2016. №21. С. 257.

7, 9.6 Римської конвенції про право, що застосовується до договірних зобов'язань та статті 3.3, 6.2, 8.1, 9 Регламенту Рим I щодо права, яке підлягає застосуванню до договірних зобов'язань.

В Україні ж ідея про включення застереження про надімперативні норми у міжнародне приватне право України найперше була втілена у статті 1560 проекту Цивільного кодексу України від 25 серпня 1996 року.[1] Але остаточного закріплення положення про імперативні норми набуло в статті 14 Закону України «Про міжнародне приватне право», яка носить назву «Застосування імперативних норм».

Отже, незважаючи на те, що інститут імперативних норм, які з огляду на їх особливо важливе значення, повинні застосовуватися незалежно від принципу автономії волі сторін, є відносно новою категорією в доктрині, він вже отримав закріплення в численних багатосторонніх міжнародних договорах, а також у внутрішньому законодавстві держав. На сьогодні, імперативні норми виступають важливим механізмом у забезпеченні особливо значущих інтересів держав.

Лабунська Ірина Сергіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Згідно зі статтею 49 Конституції України: «Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм» (частитна 2). «У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена» (частина 3)[2].

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29.05.2002р. № 10-рп/2002 встановлено, що положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» треба розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім

[1] Боярський Є. Д. Інститут надімперативних норм у міжнародному приватному праві України: характер дії та методологічна приналежність. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Сер. «Юридичні науки».* 2013. Т. 26 (65). № 2-1. Ч. 1. С. 234.

[2] Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги [1].

Оскільки вищевказаним Рішенням Конституційного Суду визначено, що «не забороняється положенням статті 49 Конституції України щодо безоплатності медичної допомоги можливість надання громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги (за термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я – «медичних послуг другорядного значення», «парамедичних послуг»), у зазначених закладах за окрему плату», то, на думку Конституційного Суду України, необхідно чітко визначити та затвердити перелік медичних послуг, що надаються за плату, причому, поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом, однак, відповідного Закону з порушеного питання не прийнято.

Сьогодні склалася така ситуація, що заклади охорони здоров'я не мають фінансової можливості надавати весь спектр медичних послуг безоплатно, навіть їх гарантований обсяг, потрібне додаткове джерело фінансування, і таким джерелом можуть стати кошти загальнообов'язкового держаного соціального медичного страхування, що має бути визначено на законодавчому рівні, але відповідний Закон також відсутній, не зважаючи на наявну кількість відповідних проектів, що знаходіться у парламенті.

Разом з тим, слід вказати, що питання щодо обов'язкового медичного страхування на сьогодні визначено лише для окремих верств населення, зокрема, працівники, які надають медичну допомогу хворим на туберкульоз, працюють із живими збудниками туберкульозу чи матеріалами, що їх містять, проводять діагностичні дослідження на туберкульоз і надають лікувально-діагностичну допомогу хворим (Закон України «Про протидію захворюванню на туберкульоз»[2]) та працівники, зайняті наданням медичної допомоги населенню, проведенням лабораторних і наукових досліджень з проблем ВІЛ-інфекції, виробництвом біологічних препаратів для діагностики, лікування і профілактики ВІЛ-інфекції та СНІДу (Закон України «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та соціальний захист населення»[3]).

---

[1] Рішення Конституційного Суду України від 29.05.2002р. № 10-рп/2002(справа про безоплатну медичну допомогу) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-02#Text

[2] Про протидію захворюванню на туберкульоз: Закон України від 5 липня 2001 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2586-14#Text

[3] Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунодефіциту (СНІД) та соціальний захист населення: Закон України від 23 грудня 2010 року: URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2861-17#Text

Дефіцит державних коштів призводить до того, що безоплатна медична допомога заміщується платною; фінансування закладів охорони здоров'я не більше 40 відсотків від потреби і здійснюється за так званим «подушним» принципом, що на практиці призводить до створення так званих «лікарняних кас», у яких під виглядом добровільних внесків де-факто здійснюється збір коштів громадян за надання медичної допомоги.

Тому нагальним питанням на сьогодні є внесення змін до чинного законодавства в сфері охорони здоров'я, зокрема, Основ законодавства України про охорону здоров'я, та прийняття Законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» й «Про платні медичні послуги», в яких варто унормувати питання щодо визначення гарантованого обсягу безоплатної медичної допомоги; видів та порядку надання платних медичних послуг у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та умов запровадження медичного страхування.

Лелюх Олег Дмитрович
здобувач вищої освіти Львівського
національного університету імені Івана Франка

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРИМУСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ В УКРАЇНІ ОБ'ЄКТІВ ПРАВА ВЛАСНОСТІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЇЇ РЕЗИДЕНТІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Малига В.А.)

Правову основу примусового вилучення об'єктів права власності держави-агресора закладено у прийнятому 3 березня 2022 року Законі України № 2116-IX «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»[1]. Цей закон визначив принципи, підстави та порядок примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, а також правовий режим таких об'єктів. В пункті 2 частини 1 статті 1 Закону № 2116-IX примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів визначається як примусове вилучення об'єктів права власності Російської Федерації та об'єктів права власності її резидентів з мотивів суспільної необхідності (в тому числі у випадках, за яких це вимагається військовою необхідністю) на користь держави Україна на підставі і в порядку, встановленому даним законом. При цьому об'єктами права власності Російської Федерації та її резидентів визнається рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України та безпосередньо або через афілійованих осіб

[1] Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03.03.2022 № 2116-IX. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 55.

належать Російській Федерації та її резидентам (ч. 1 ст. 1 Закону № 2116-IX).

Згідно зі ст. 3 Закону № 2116-IX рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України за проектом, внесеним Кабінетом Міністрів України, та вводиться в дію указом Президента України. Вказується, що проект рішення повинен містити: перелік об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів, що підлягають примусовому вилученню; ідентифікацію (місцезнаходження, реєстрацію тощо) об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів; найменування осіб, об'єкти права власності яких підлягають примусовому вилученню; строки проведення примусового вилучення кожного об'єкта; інші положення, визначені законом. При цьому, резидентами Російської Федерації за термінологією цього закону є юридичні особи (їх філії, представництва), які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України на території України, засновником (учасником, акціонером) або бенефіціаром яких прямо або опосередковано є Російська Федерація та/або у яких Російська Федерація прямо або опосередковано чи юридичні особи, засновником (учасником, акціонером) або бенефіціаром яких є Російська Федерація та/або у яких Російська Федерація прямо або опосередковано має частку у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, інше членство (участь у будь-якій формі) у юридичній особі (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону № 2116-IX).

Прийняття даного закону викликало бурхливі дискусії серед вчених. Як зазначають Бондаренко Є. та Ярошенко М., серед необхідних елементів проекту Рішення, що вноситься до РНБО Кабінетом Міністрів України, зазначених у частині 3 статті 3 ЗУ № 2116-IX, відсутні будь-які вказівки на необхідність включення положень щодо структури власності юридичної особи; кінцевих бенефеціарів; зв'язки фізичних осіб зі збройною агресією Російської Федерації проти України[1]. Також суперечливим, з точки зору правозастосування, є закріплення невиключного, широкого переліку «активів», які можуть бути примусово вилучені, адже застосовуючи саме таке формулювання, законодавець надає органу, уповноваженому приймати рішення щодо примусового вилучення, широкий обсяг повноважень без наявного механізму недопущення зловживання, що ставить під питання доцільність.

На думку Нестора В. Р., фундаментальною позицією демократичного міжнародного співтовариства з цього питання має бути непоширення на об'єкти права власності держави-агресора, у тому числі фінансові активи її центрального банку та державних підприємств, юрисдикційного імунітету

[1] Ярошенко М., Бондаренко Є. Стабільність інституту власності та вилучення активів і корпоративних прав російських компаній: правове регулювання в України та досвід країн ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія Право. Вип. 74: част. 1. С. 158-165.

та будь-яких інших правових гарантій, що випливають з норм та принципів міжнародного публічного права та вимог принципу верховенства права, у тому числі тих, що стосуються недоторканості власності[1].

Конфіскація активів, які належать громадянам держави-агресора або іншим особам з центром інтересів у ній та перебувають поза юрисдикцією держави-агресора, має допускатись з повним дотриманням стандартів верховенства права, що включає справедливу адміністративну правову процедуру й судовий розгляд, для запобігання свавіллю та безпідставному й непропорційному втручанню у право власності.

Як вказують Бондаренко Є. та Ярошенко М., у законі не передбачено контролюючого чи наглядового органу, уповноваженого діяти в цій сфері; відсутні алгоритми аналізу структури власності юридичної особи, або зв'язку фізичних осіб для встановлення афілійованої ознаки з Російською Федерацією та/або її резидентами.

Бондаренко Є. та Ярошенко М. вважають, що частиною 2 статті 2 Закону № 2116-IX було допущено виключення: 1) положень, передбачених статтею 41, 64 Конституції; 2) фундаментальних прав людини, гарантованих на міжнародному рівні (стаття 1 Протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 року), 3) не відповідність загальним нормам діючого національного законодавства (зокрема, ЗУ «Про правовий режим воєнного стану»). На думку автора, такі аргументи справедливо покриваються фактом порушення Російською Федерацією основних принципів міжнародного права та своїх зобов'язань за міжнародним правом, що й зумовлює застосування відповідних заходів до об'єктів її права власності.

11 травня 2022 року було винесено Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» (введено в дію Указом Президента України від 11 травня 2022 року № 326/2022). Аналіз змісту рішення викликає питання про відсутність належної «мотивувальної» частини, яка б описово вказувала на наявність зв'язку між юридичними особами, до яких застосовується «примусове вилучення активів».

Як зазначають Бондаренко Є. та Ярошенко М., на відміну від примусового відчуження, ознакою «безоплатності», відповідно до частини 3 статті 3 ЗУ № 4765-VI, характеризується лише режим «вилучення майна», тобто такий, який може застосовуватися лише до майна державних підприємств, державних господарських об'єднань. Тобто, можна говорити про специфічність новосформованого інституту примусового вилучення.

[1] Нестор В. Р. Конфіскація об'єктів права власності держави-агресора та пов'язаних з нею осіб для відшкодування шкоди, що заподіяна внаслідок бойових дій: зарубіжний досвід та шляхи реалізації. *Право і суспільство.* 2022. № 4. С. 83-92.

Правовий режим примусово вилучених в Україні об’єктів права власності РФ та її резидентів регулюється ст. 4 Закону України № 2116-IX.

Так, примусово вилучені відповідно до цього Закону об’єкти права власності Російської Федерації та її резидентів (крім коштів та корпоративних прав держави у статутних капіталах банків, що перебувають у процедурі ліквідації відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а також державних облігацій України та державних деривативів) за рішенням КМУ передаються у господарське відання на тимчасовій основі спеціалізованим державним підприємствам, установам, організаціям та/або господарським товариствам, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі чи в управління суб’єктам господарювання, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать державі, шляхом укладення договору управління майном у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Примусово вилучені відповідно до цього Закону об’єкти права власності РФ та її резидентів у вигляді державних облігацій України та державних деривативів підлягають переказу/зарахуванню на рахунок у цінних паперах Міністерства фінансів України для подальшого погашення та анулювання. Кошти від погашених та анульованих державних облігацій України та державних деривативів, а також нараховані як дохід за державними облігаціями України та державними деривативами до моменту їх погашення та анулювання, перераховуються до Державного бюджету України та спрямовуються до фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Крім цього, важливим моментом є доповнення розділу II пунктом 3 згідно із Законом № 2792-IX від 01.12.2022, яким встановлено, що чистий прибуток господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі, з якого розраховуються та сплачуються дивіденди, зменшується на суму доходів або збільшується на суму витрат, що виникли у звітному періоді у зв’язку з отриманням об’єктів права власності РФ та її резидентів відповідно до Закону, та/або зменшується на суму боргу, право вимоги за яким примусово вилучено як об’єкт права власності РФ та її резидентів відповідно до Закону і який вважається погашеним з дня набрання чинності законом про затвердження указу Президента України про введення в дію рішення РНБО України про примусове вилучення відповідних об’єктів права власності РФ та її резидентів.

Враховуючи вказане, можна говорити про надзвичайну важливість та своєчасність прийняття Закону України № 2116-IX, оскільки примусово вилучені об’єкти права власності РФ та її резидентів у вигляді коштів зараховуються до Державного бюджету України та спрямовуються до фонду ліквідації наслідків збройної агресії. До того ж, цей закон став нормативною основою для подолання імунітету державної власності РФ в Україні, що є важливим досягненням в контексті довготривалого

панування в Україні концепції абсолютного імунітету (завдяки ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Важливим є також те, що цей Закон не виключає і не обмежує прав держави Україна вимагати відповідно до норм міжнародного права притягнення до відповідальності держави РФ, у тому числі вимагати відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної внаслідок повномасштабної агресивної війни, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу з порушенням норм міжнародного права, вчиняючи злочини проти людства.

Отже, Закон України № 2116-IX прийнятий своєчасно. Однак, він потребує подальших змін та доповнень. Зокрема, існує необхідність внесення змін щодо визначення контролюючого чи наглядового органу, уповноваженого діяти в цій сфері, щодо напрацювання алгоритмів аналізу структури власності юридичної особи, або зв'язку фізичних осіб для встановлення афілійованої ознаки з РФ та/або її резидентами.

Мазур Ярослав Васильович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

Кінець XX – початок XXI століття можна по праву називати ерою інформаційних технологій, так як сучасний світ важко уявити без засобів зв'язку, мобільних телефонів чи мережі Інтернет. Це й не дивно, оскільки сьогодні майже кожна сфера діяльності людини так чи інакше пов'язана із застосуванням інформаційних технологій. Водночас потрібно розуміти, що така діяльність не завжди пов'язана з працею, для прикладу, це може бути навіть перегляд улюбленого фільму на онлайн платформі чи банальна переписка з друзями, чи навіть процес навчання на одній із освітніх платформ. Таким чином Інтернет та інформаційні технології стали для нас буденністю.

Дані нововведення не оминули і сферу юриспруденції, зокрема й кримінальне процесуальне право, оскільки дедалі частіше місцем вчинення кримінальних правопорушень стає кіберпростір. Проте, перш ніж перейти до дослідження поняття «електронного доказу» варто розібратись з тим, що являють собою докази у кримінальному провадженні. Так, у ст. 84 КПК України вказано, що доказами є фактичні дані отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають

значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню[1]. Зважаючи на це, можна говорити, що докази являють собою фундамент кримінального провадження, оскільки на їх підставі здійснюється формування власних правових позицій суб'єктів кримінального провадження та їх реалізація. Здавалося б, що поняття «електронного доказу» можна розкрити за допомогою визначення, яке закріплене у ст. 84 КПК України, проте у даному випадку все доволі неоднозначно.

Варто заначити, що ЦПК України, ГПК України та КАС України ще у 2017 р. були доповненні поняттям «електронного доказу», проте КПК України даного не містить по сьогоднішній день. Для прикладу, ст. 100 ЦПК України зазначає, що електронним доказом є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі[2]. При цьому, у КПК України, законодавцем електроні докази ототожнено з документами (п. 1 ч. 2 статті 99 КПК України) і вказано, що до них можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі комп'ютерні дані).

Варто зазначити, що дана норма зазнала змін в березні 2022 року шляхом зміни терміну «електронні дані» на «комп'ютерні дані», які були обумовлені наявністю суспільно небезпечних діянь, котрі пов'язані зі збройною агресією росії проти України проти основ національної безпеки України. В свою чергу, вважаємо, що даний крок є правильним, адже різниця між цими двома поняттями є досить вагомою. Так, згідно ЗУ «Про електронні документи та електронний документообіг», дані – це інформація, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами[3], тобто у даному випадку під електронними даними варто розуміти документ, що відображений у електронній формі. У свою чергу згідно із Конвенцією про кіберзлочинність «комп'ютерні дані» – це будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою[4]. Таким чином, можна зробити висновок, що

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2013, № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення: 03.11.23)
[2] Цивільний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2004, № 40-41, 42. Ст.492. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 03.11.23)
[3] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2005 №36. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 09.11.23)
[4] Про кіберзлочинність: Конвенція ратифікована Верховною Радою України від 07.09.2005р. Відомості Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення 09.11.23)

«комп'ютерні дані» є більш ширшим поняттям за своїм змістом ніж «електронні дані» та виходить за рамки розуміння документу.

Дослідження та аналіз судової практики дає можливість сформувати ряд проблемних питань, які виникали під час розгляду кримінальних проваджень, а саме визначення співвідношення оригіналу та копії електронного доказу, правову оцінку тверджень щодо цілісності електронного доказу, що міститься на диску або флешкарті, відмінностях між одними та іншими файлами, оцінку скріншота. Так, поширеною є практика заявлення клопотань захисниками про недопустимість електронного доказу на підставі того, що він є копією невідповідного оригіналу, оскільки було копіювання з карти пам'яті на комп'ютер, а лише після цього записано на оптичний диск внаслідок чого, на думку сторони захисту, порушено цілісність електронного доказу. Проте запис копії файлів, які є оригіналом доказу, може бути здійснено за допомогою технічних засобів, відмінних від тих, на які здійснюється запис оригіналу, внаслідок чого є різниця у форматах запису файлів або поділ запису на декілька файлів без втрати його змісту. Лише в деяких випадках суди визнавали докази недопустимими, погоджуючись із доводами сторони захисту про те, що різниця у форматі запису може свідчити про редагування електронного доказу. Також одним із проблемних питань є оцінювання скріншота, оскільки трапляються справи, у яких усе провадження побудовано на скріншотах, публічних виступах на заходах тощо. Проте скріншот може відображати не лише електронний документ у розумінні ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», а й окремі кадри відеозаписів, фрагменти контенту вебсайтів, сторінок у соціальних мережах, порядок виготовлення копій яких (як і їх засвідчення) не регламентовано законом.

У постанові ККС ВС від 22 жовтня 2020 року у справі № 677/2040/16-к йдеться про те, що в касаційній скарзі захисник зазначив, що досліджені судом докази не підтверджують вини засуджених. Так, під час досудового розслідування не встановлено джерела походження відеозаписів, на яких зафіксовано підпали автомобіля і будинку, не перевірено їх на можливість фальсифікації, а тому вказані докази суд мав визнати недопустимими. Суд установив, що наявні у справі CD-диски з відеозаписами підпалів автомобіля та будинку з камер відеоспостереження були добровільно надані потерпілим слідчому.

Постановою ККС ВС від 15 січня 2021 року у справі №161/5306/16-к вказується на те, що терміни «копія» і «дублікат» не є синонімами. У цій справі ВС посилається на «Національний стандарт України. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. ДСТУ 2732:2004», відповідно до якого копія (документа) – це документ, що містить точне знакове відтворення змісту чи документної інформації іншого документа і в окремих випадках – деяких його зовнішніх ознак. Дублікат оригіналу

(службового документа) – це повторно оформлений службовий документ для використовування, замість втраченого чи пошкодженого оригіналу, що має таку саму юридичну силу.

Останнім прикладом варто навести Постанову ККС ВС від 29 березня 2021 року у справі №554/5090/16-к де вказано, що ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа є безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія.

Підсумовуючи вищезазначене, варто вказати на необхідність доповнення КПК України положеннями щодо електронних доказів. Найперше законодавцю слід чітко визначити поняття та види електронних доказів, доповнивши перелік процесуальних джерел доказів, і розмежувати поняття електронного документа як офіційного документа та інших документів, які подаються в електронній формі. Позитивним кроком є те, що на сьогоднішній день у Верховній Раді України вже зареєстрований законопроєкт «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів» від 31 серпня 2020 року № 4004, яким пропонується главу 4 «Докази і доказування» розділу І «Загальні положення» доповнити параграфом 4^1 «Електронні докази», який міститиме поняття «електронного доказу» та його види, порядок зберігання електронних доказів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію тощо.

Мазуренко Дмитро Віталійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОДНОСТОРОННІ АКТИ ДЕРЖАВ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.)

За останні 50 років міжнародне право зазнало фундаментальних змін та трансформації. Сфера міжнародної нормотворчості не є винятком, і спостерігається зростаюча тенденція стверджувати, що права і обов'язки держав можуть виникати не тільки на основі міжнародних договорів, звичаєвого права або загальних принципів права, а й головним чином на основі рішень міжнародних організацій або односторонніх правових актів держав. Зростання кількості односторонніх актів у практиці держав свідчить не лише про необхідність проведення їх всебічного аналізу, а й про необхідність розробки відповідного міжнародно-правового режиму для належного регулювання цього явища на універсальному рівні.

Окремі аспекти односторонніх актів як джерела міжнародного права неодноразово досліджувалися в науковій літературі, зокрема, такими авторами як В. Деган, С. А. Мельник, М. Байерс, Р. А. Каламкарян, В. Г. Буткевич, В. Р. Седеньо, М. О. Ушаков, О. М. Сіваш, М. В. Буроменський, Н. Л. Лехник, О. Кононова та інші. В той же час проведені дослідження залишили низку невирішених питань, зокрема щодо визначення поняття, ролі та місця односторонніх актів у системі міжнародного права. Все це зумовило вибір теми дослідження, мета якого полягає в узагальненні основних підходів до характеристики односторонніх актів держав як джерела міжнародного права.

В першу чергу слід з'ясувати саме поняття односторонніх актів держав. Для того, аби надати визначення цьому поняттю, ми звертаємося до наукових джерел, оскільки в юридичних джерелах відсутнє чітке офіційне визначення цього терміну. Це пов'язано, зокрема, з тим, що односторонні акти можуть існувати в різних формах (визнання, обіцянка, відмова, протест тощо), що призводить до розбіжності характерних ознак кожної форми.

На думку окремих науковців, односторонній акт держави – це односторонній прояв волі, сформульований публічно щодо його адресатів, що виражає намір викликати наслідки з міжнародного права і здатен незалежно від втручання волі інших держав породити, відповідно до проявленої волі, такі наслідки, які, будучи здатні надати права, не можуть виступати в формі зобов'язань для третіх держав[1].

В свою чергу О. В. Сіваш тлумачить дане поняття, як дію суб'єкта міжнародного права, що застосовується ним в односторонньому порядку і має міжнародно-правове значення. Юридичним одностороннім актом є лише таке волевиявлення або дія держави, з яким міжнародне право пов'язує настання правових наслідків, тобто яке має значення юридичного факту за міжнародним правом[2]. Однак інші вчені вважають, що для того, щоб односторонні акти мали певний сенс, необхідно волевиявлення, спрямоване на виникнення міжнародно-правових наслідків, оскільки не всі односторонні дії суб'єкта міжнародного права тягнуть за собою їх.

Таким чином, можна узагальнити поняття «односторонній акт держави» як односторонній прояв волі, сформульований публічно щодо його адресатів, який виражає намір викликати наслідки з міжнародного права та має міжнародно-правове значення. Такий акт є дією суб'єкта міжнародного права, за яким міжнародне право передбачає юридичні наслідки, і ці наслідки не залежать від втручання волі інших держав, не виступають у формі зобов'язань для третіх держав.

---

[1] Кононова Є. В. До питання про визначення поняття односторонніх актів держав. *Журнал міжнародного права та міжнародних відносин*. 2008. № 3. С. 3 – 8.

[2] Сіваш О. М. Діяльність комісії міжнародного права по кодифікації і прогресивному розвитку теми «Односторонні акти держав». *Форум права*. 2016. № 4. С. 283–290.

Звертаючись до практики застосування односторонніх актів, можна зробити висновок, що в наш час вона є досить поширеною для регулювання міжнародних відносин. Ці акти мають важливе значення, але при цьому відносяться до одних з найменш вивчених у науці міжнародного права. Попри це, в доктрині існують різні точки зору щодо можливості односторонніх актів породжувати міжнародно-правові зобов'язання: на думку одних вчених односторонні акти є самостійним джерелом права; є науковці, які вважають, що такі акти породжують тільки моральні зобов'язання; ще одна позиція полягає в наступному – односторонні акти не є джерелом міжнародного права, бо не спроможні створювати норми, але при тому породжують для держави юридичні зобов'язання в силу міжнародно-правового принципу добросовісності.

Розглядаючи дану проблематику науковці часто звертаються до Статуту Міжнародного Суду ООН, вважаючи, що саме в ньому в загальній формі втілена така воля, оскільки в цьому договорі приймають участь майже всі держави світу. Стаття 38 Статуту зазначає наступне: «суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує:…»[1]. Однак про односторонні акти в ній не згадується.

Як зазначає О. М. Сіваш, деякі науковці виділяють ряд недоліків, що не дозволяють розглядати дану статтю як універсальну норму, яка вичерпно закріплює всі джерела міжнародного права. Один з таких недоліків якраз вбачають в тому, що з еволюцією практики міжнародних судових інституцій виникають розбіжності міжнародної правозастосовної практики зі змістом ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, з чим варто погодитися, адже у низці справ рішення виносилися на основі односторонніх актів держав, порушення яких державою-автором стали підставою для міжнародно-правової відповідальності.

Звертаючись до наукових праць, які були присвячені даній темі варто назвати аргументи, які наводяться на підтримку того, що односторонні акти є джерелами міжнародного права. Іноді вчені ототожнюють джерела міжнародного права та джерела міжнародних зобов'язань. Таке ототожнення дає підстави охопити більше коло аргументів, що доводять приналежність односторонніх актів держави до джерел міжнародного права. Зокрема, Є. В. Кононова зазначає, що саме на цю здатність односторонніх актів держав – створення міжнародних зобов'язань – посилаються вчені, які стверджують, що односторонні акти держав можна розглядати як джерело міжнародного права[2]. Дійсно, в одному з навчальних посібників досить впевнено зазначається: «односторонні акти, безумовно, є джерелами міжнародного права, бо створюють міжнародні

[1] Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду.
URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 29.10.2023)
[2] Кононова Є. В. Про місце односторонніх актів держав у системі джерел міжнародного права. БДУ, 2013. № 5. С. 52 – 62.

зобов'язання»[1]. Однак цей аргумент не є абсолютним, оскільки існує точка зору, яка виділяє джерело міжнародних зобов'язань в іншу категорію, яка є ширшою, ніж джерело міжнародного права.

Існує така позиція науковців, відповідно до якої односторонні акти не є джерелами міжнародного права, бо не спроможні створювати норми, але в той же час породжують для держав юридичні зобов'язання в силу міжнародно-правового принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань[2].

Таким чином проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що у наш час не існує універсального визначення поняття «одностороннього акту держави», але узагальнюючи різні підходи до визначення поняття, одностороннім актом держави є односторонній прояв волі, сформульований публічно щодо його адресатів, який виражає намір викликати наслідки з міжнародного права та має міжнародно-правове значення. Такий акт є дією суб'єкта міжнародного права, за яким міжнародне право передбачає юридичні наслідки, і ці наслідки не залежать від втручання волі інших держав, не виступають у формі зобов'язань для третіх держав. Щодо місця і ролі односторонніх актів держав в системі міжнародного права можна говорити про існування переважно доктринальних підходів до визначення їх місця в системі джерел міжнародного права. Враховуючи це, не можна однозначно сказати про те, чи є односторонні акти держав джерелами міжнародного права, чи ні.

Максименко Анастасія Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВИБОРИ ПІД ЧАС ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

У липні 2019 року відбулися позачергові парламентські вибори за рішенням новообраного на той час Президента України Володимира Зеленського. Як відомо, у жовтні 2023 року малиі б відбутись вибори народних депутатів до Верховної Ради України, у березні 2024 року – Президента України, а у жовтні 2025 року – чергові місцеві вибори, проте, через повномасштабне вторгнення РФ в Україну та окупацію частини українських територій постало питання, чи відбудуться вибори до парламенту цього року.

28 липня Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук заявив, що Конституція не забороняє проводити вибори під час війни, що викликало чималий резонанс.

[1] Бурменський М. В. Міжнародне право: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 205. С. 52 – 55.
[2] Сіваш О. М. Односторонні акти держав як джерело міжнародного права. *Теорія та практика сучасної юриспруденції*: матеріали VI Всеукр. наук -практ. конф. Харків, 2015. С. 287 – 288.

Чинне законодавство України не дозволяє проведення виборів у період дії правового режиму воєнного стану, разом з тим, проведення різних типів виборів в умовах воєнного стану Конституція України врегульовує у різний спосіб. Так, частина 4 статті 83 фактично унеможливлює проведення під час надзвичайного або воєнного стану виборів народних депутатів Украини: «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану». Згідно з цією статтею, Верховна Рада, повноваження якої завершуються, залишається повноважною до першого засідання нової ради, обраної після скасування надзвичайного або воєнного стану. Вносити зміни до Конституції в умовах надзвичайного або воєнного стану не дозволяє частина 2 статті 157[1].

Щодо інших типів виборів, то Основний Закон такої заборони не встановлює також. Відповідні обмеження передбачено Законом «Про правовий режим воєнного стану» та Виборчим кодексом, тобто, для проведення виборів Президента України або місцевих виборів в умовах воєнного стану достатньо внести зміни до законів.

При цьому, є певні зауваження щодо конституційності норм вищевказаних законів, які стосуються перенесення чергових виборів Президента України. З одного боку, стаття 64 Конституції України не відносить до переліку прав громадян, які не можуть бути обмежені під час воєнного або надзвичайного стану, виборче право. З іншого боку, норми Конституції прямо встановлюють дату чергових виборів Президента України та народних депутатів України (на відміну від місцевих виборів. Перенесення голосування у зв'язку з дією правового режиму надзвичайного або воєнного стану обставинами для виборів Президента України не обумовлюється. Вважаємо, що це питання міг би вирішити Конституційний Суд України, але на сьогодні жоден із уповноважених суб'єктів до нього не звертався за роз'ясненням.

Велика кількість політиків і юристів заявили, що вибори до парламенту під час воєнного стану неможливо проводити, при цьому вони посилалися на чинне законодавство.

Так, на статтею 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено: "1. В умовах воєнного стану забороняються:...проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування.

Верховна Рада України не пізніше ніж у 90-денний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові

[1] Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

вибори до відповідних органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів»[1].

Як заявив член Центральної виборчої комісії А. Магера: «Чисто з правової точки зору дивно чути таку заяву спікера та доктора юридичних наук. Бо закон про правовий режим воєнного стану також приймався на основі Конституції. Частина 4 ст. 83 говорить, що в разі закінчення повноважень ВРУ під час дії ВС і надзвичайного стану її повноваження продовжуються до першого дня засідання ВРУ нового скликання після скасування ВС та проведення виборів. Як на мене, норма чітка, зрозуміла, жодних двозначностей немає. І бути не може. На моє глибоке переконання, принцип вільних виборів неможливо реалізувати в умовах воєнного чи надзвичайного стану з обмеженням певних прав і свобод громадян, тому апріорі під час воєнного стану будь-які вибори провести неможливо. У протилежному разі це буде імітація вільних виборів»[2].

Таку ж позицію займає й колишній суддя Конституційного Суду (у 1996–2005 роках) і голова Центральної виборчої комісії (у 2007–2013 роках) Володимир Шаповал, який звернув увагу на те, що відсутність прямої заборони на вибори в Конституції ще не означає, що можна все: «Бо є стаття 19 Конституції, де один з важливих принципів: орган державної влади чи посадова особа може діяти в межах та порядку, які визначені Конституцією та законами. Те, що передбачено, дозволено. Інше – ні. Вибори заборонені під час дії воєнного стану. Оголошувати їх не можна за законом і відповідно до Конституції, статті про повноваження органів влади чи посадових осіб»[3].

Як заявив член Центральної виборчої комісії А. Магера: «Чисто з правової точки зору дивно чути таку заяву спікера та доктора юридичних наук. Бо закон про правовий режим воєнного стану також приймався на основі Конституції. Частина 4 ст. 83 говорить, що в разі закінчення повноважень ВРУ під час дії ВС і надзвичайного стану її повноваження продовжуються до першого дня засідання ВРУ нового скликання після скасування ВС та проведення виборів. Як на мене, норма чітка, зрозуміла, жодних двозначностей немає. І бути не може. На моє глибоке переконання, принцип вільних виборів неможливо реалізувати в умовах воєнного чи надзвичайного стану з обмеженням певних прав і свобод громадян, тому

[1] Про правовий режим воєнного стануURL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
[2] Вибори під час великої війни. Навесні чи восени 2024 року? https://lb.ua/news/2023/08/02/568063_vibori_pid_chas_velikoi_viyni_navesni.html
[3] Вибори під час великої війни. Навесні чи восени 2024 року? https://lb.ua/news/2023/08/02/568063_vibori_pid_chas_velikoi_viyni_navesni.html

апріорі під час воєнного стану будь-які вибори провести неможливо. У протилежному разі це буде імітація вільних виборів»[1].

Таку ж позицію займає й колишній суддя Конституційного Суду (у 1996–2005 роках) і голова Центральної виборчої комісії (у 2007–2013 роках) Володимир Шаповал, який звернув увагу на те, що відсутність прямої заборони на вибори в Конституції ще не означає, що можна все: «Бо є стаття 19 Конституції, де один з важливих принципів: орган державної влади чи посадова особа може діяти в межах та порядку, які визначені Конституцією та законами. Те, що передбачено, дозволено. Інше – ні. Вибори заборонені під час дії воєнного стану. Оголошувати їх не можна за законом і відповідно до Конституції, статті про повноваження органів влади чи посадових осіб»[2].

Утім наші європейські партнери неодноразово наголошували, що демократичні процеси не слід заморожувати, а глава ПАРЄ Тіні Кокс нещодавно прямо заявив, що Україні потрібні вільні та чесні вибори, попри війну.

Ми вважаємо, поки в Україні триває війна, жорстка боротьба за існування, реальність свідчить, що провести вільні, чесні та безпечні вибори поки що неможливо. До того ж варто зауважити, що історія знає приклади, коли певні демократичні держави утримувались від проведення голосування під час боротьби за своє існування, зокрема, Велика Британія не проводила парламентські вибори під час війні проти нацистської Німеччини; Канада, попри те, що країна не зазнала воєнних дій на своїй території, відкладала проведення парламентських виборів під час обох світових воєн, тож Україна буде не першою демократичною державою у світі, яка утримується від проведення голосування під час боротьби за своє існування.

Малига Вікторія Анатоліївна
доцент кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, к.ю.н., доцент

ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК ЯК КАТЕГОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Міжнародне приватне право (далі – МППр) виникло як відповідь на питання про те, яке право (право якої саме держави) має бути застосоване щодо правовідносин з іноземним елементом. Йдеться про ті випадки, коли

[1] Вибори під час великої війни. Навесні чи восени 2024 року? https://lb.ua/news/2023/08/02/568063_vibori_pid_chas_velikoi_viyni_navesni.html
[2] Вибори під час великої війни. Навесні чи восени 2024 року? https://lb.ua/news/2023/08/02/568063_vibori_pid_chas_velikoi_viyni_navesni.html

суб'єкти (або об'єкти) таких правовідносин мають різну державну приналежність, чи певні юридичні факти відбулися на території різних держав. Тоді важливо встановити підпорядкованість цих правовідносин праву конкретної держави. Цю проблему і вирішує міжнародне приватне право. Завдяки йому відбувається прив'язка до права певної держави.

Але в цьому процесі є «підводні камені», які не укладаються в загальну логіку. Одним з них виступає застереження про публічний порядок, яке фактично представляє собою своєрідне виключення з загального правила. На підставі цього застереження суд відмовляється застосовувати іноземне право, яке мало би бути застосоване згідно колізійних норм, передбачених діючим законодавством держави суду.

Виключний характер публічного порядку, який полягає в тому, що зазвичай держава застосовує норми іноземного права, як це передбачено для правовідносин з іноземним елементом. Тобто фактично публічний порядок – це певна аномалія (в розумінні Савіньї)[1].

Історично склалися два варіанти викладення змісту поняття «публічний порядок» в МППр. Перший передбачав перелік всіх норм, які складають публічний порядок.

Другий – створення загальної формули, яка дає змогу чітко окреслити межі поняття «публічний порядок». При цьому найчастіше основою такої формули стає так званий «інтерес держави». Але по суті абсолютно всі без виключення закони, які діють в державі, спрямовані на захист її інтересів, тому складно окреслити межі. До того ж, «публічний порядок» фактично виступає певним чинником, який створює реальний баланс (гармонію) між публічними та приватними інтересами. Найчастіше до вказаного поняття звертаються саме для захисту приватного інтересу, але від імені держави (її органів).

Внаслідок цього навіть з'явилася думка про невловимість (неможливість встановлення) змісту поняття «публічний порядок» в МППр (хіба що для кожного конкретного випадку суддею).

Стало зрозуміло, що необхідно шукати якийсь інший варіант щодо наповнення поняття «публічний порядок». Цілий ряд вчених (Бар, Цительман, Кан та ін.) спільними зусиллями змогли закріпити в науці МППр новий критерій, який надав більше конкретики змісту поняття ПП. Мова йде про те, що ПП завжди прив'язаний до території тієї держави, суд якої розглядає справу з іноземним елементом («території судді»).

Досить часто можна зустріти у літературі з МППр назву «застереження про незастосування іноземного права» (хоча фактично йдеться про «застереження про публічний порядок»).

Прикладом невдалої спроби чітко визначити наповнення терміну «публічний порядок» є проект конвенції про спадкування 1905 р., де

[1] Кисіль В.І. Питання публічного порядку і законодавче регулювання в міжнародному приватному праві. *Наукові записки.* Том 19. Спеціальний випуск. 2001. С. 212.

намагалися сформулювати виключний перелік тих випадків, коли застосування іноземних норм виключається наявністю національних норм права.

Закон України «Про міжнародне приватне право» містить статтю 12 «Застереження про публічний порядок»[1], де не міститься самого поняття «публічний порядок», а акцент зроблено на негативні наслідки, які «явно несумісні з основами правопорядку (публічним порядком) України».

При цьому слід зазначити, що п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань
про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів
і про скасування рішень, постановлених у порядку
міжнародного комерційного арбітражу на території України» задовго до прийняття вищевказаного закону (ще у 1999 році) пояснював, що «під публічним порядком … належить розуміти правопорядок держави, визначальні принципи і засади, які становлять основу існуючого в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо)»[2].

Традиційно в Україні прийнято ототожнювати поняття «публічний порядок», передбачене ст. 228 ЦК України[3], що фіксує наслідки вчинення правочину, який порушує публічний порядок, та «публічний порядок» у міжнародних приватно-правових відносинах (у розумінні Закону України «Про міжнародне приватне право»), хоча це не відповідає дійсності.

ЦК України вказує, що правочин «порушує публічний порядок, якщо він був спрямований на порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина, знищення, пошкодження майна фізичної або юридичної особи, держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади, незаконне заволодіння ним». Таким чином закон побічно вказує на зміст поняття «публічний порядок» в Україні, але чи співпадає він з дефініцією у міжнародному приватному праві.

Слід зазначити, що «на основі законодавчого закріплення поняття «публічний порядок» в законодавстві України, можна припустити, що, за задумом законодавця, принцип публічного порядку повинен стояти на захисті головних суспільних інтересів у разі виникнення спорів з іноземним елементом та визнання і виконання іноземних судових рішень національними судовими установами»[4].

---

[1] Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35. Ст. 422.

[2] Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 12 «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України». URL : https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7F7E95345D22E769C2257AF4005298B7.

[3] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

[4] Мальський М.М. Публічний порядок у транснаціональному виконавчому процесі. *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* Серія: Юридичні науки. 2015. № 827. С. 82.

Відповідно, на нашу думку, розуміння публічного порядку щодо міжнародних приватно-правових відносин є набагато ширшим, ніж щодо цивільно-правових, оскільки у міжнародному приватному праві «публічний порядок» концентрує в собі окрім норм, закріплених в законі, загальновизнані норми моралі, принципи природнього права, справедливості, співрозмірності відповідальності, сумлінності сторін та інші, які ідентифікують саме цю державу у міжнародному співтоваристві.

Слід наголосити, що поняття «публічний порядок» не є чимось застиглим і визначеним один раз і назавжди. Зміст цієї дефініції весь час трансформується, оскільки його складові характеризуються динамічним характером.

При цьому сама назва «публічний порядок», з одного боку, свідчить про належність до інститутів публічного права, що вказує на безпосередній зв'язок з правовою системою конкретної держави, з іншого боку, цей явно публічний інститут стає своєрідним критерієм (може навіть «шлагбаумом») при вирішенні питання про застосування іноземного права щодо правовідносин з іноземним елементом (тобто інститут приватного права). Такий дуалізм дозволяє використовувати «публічний порядок» з метою захисту інтересів держави та потреб окремих фізичних та юридичних осіб.

Мальована Вікторія Сергіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВО НА СВОБОДУ ДУМКИ І СЛОВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Право на свободу слова і думки є невід'ємною складовою демократії та гарантією вільного обміну ідеями та інформацією. Це пов'язано з правом кожної людини мати можливість вільно висловлювати свої думки, переконання, ідеї без страху переслідування, цензури чи обмежень з боку держави або інших осіб з метою поліпшення соціального та політичного життя.

Проблематика свободи думки та слова залишається завжди актуальною, адже зміст свободи думки та слова полягає в тому, що ніхто не може заборонити людині висловлювати свої думки, погляди, переконання, проте в умовах дії режиму воєнного стану це право може бути обмежено, що прямо передбачено Конституцією України[1].

Стаття 10 Європейської Конвенції з прав людини, прийнятої Консультативною асамблеєю Ради Європи в Римі 4 листопада 1950р.,

[1] Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

закріпила, що кожен має право на свободу вираження поглядів, а також визначила, що здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації, або для підтримання авторитету і безсторонності суду[1].

З 24 лютого 2022 року Указом Президента України «Про запровадження воєнного стану» №64/2022 передбачені обмеження певних конституційних прав, зокрема й право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, що відповідає змісту статті 34 Конституції України: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України»[2].

Варто зауважити, існує вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які можуть бути тимчасово обмежені у зв'язку з введенням режиму воєнного стану із обов'язковим зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дій цих обмежень, які, зокрема, зазначені у наведеному вище Указі Президента України.

Як зазначається у постанові Верховної Ради України 2190-IX від 14.04.2022р. «Про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану», українська держава не має права копіювати тоталітарні практики держави-агресорки, однак, під час воєнного стану існує певна цензура, яка стосується безпосередньо ЗМІ і також всіх громадян України [3]. Саме ця цензура існує для захисту держави та її громадян. Працівники преси мають право здійснювати збір і відеозйомку в ході військових дій, але після завершення роботи, вони повинні надати матеріали для перевірки інформації, яка не підлягає розголошенню. Згідно наказу Головнокомандувача Збройних сил України[4], доповнено перелік інформації, яку не можна розголошувати у період дій воєнного стану. Витік цієї інформації, може призвести до обізнаності

[1] Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.10.2023 р.).
[2] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. N° 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення 10.10.2023 р.).
[3] Постанова Верховної Ради України 2190-IX від 14.04.2022р. «Про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану» *Відомості Верховної Ради.* Верховна Рада. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-20#n9 (дата звернення 10.10.2023 р.).
[4] НАКАЗ №49 від 27 лютого 2023 року «Про внесення змін до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 03.03.2022 №73». *Відомості Верховної Ради України*.
URI: https://ips.ligazakon.net/document/MUS37953 (дата звернення 10.10.2023)

противника про дії Збройних Сил України та Сил оборони та негативно вплинути на процес виконання завдань за призначенням у процесі функціонування української правової системи. Відповідні зміни були внесені до наказу Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року №73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану». До інформації, яку не можна розголошувати належить:

- результати ракетних ударів;
- переміщення зброї, озброєння і бойових припасів;
- рух, або розташування підрозділів сил оборони;
- місце розташування сил і засобів підрозділів протиповітряної оборони.

Таким чином, свобода слова і думки має незаперечно вагоме значення в житті громадянина і держави, є однією із основоположних загальносвітових цінностей людства. Крім того, варто зазначити, що в умовах збройного конфлікту та воєнного стану країнам необхідно знайти баланс між забезпеченням національної безпеки та захистом свободи слова і преси. Важливо враховувати, що свобода слова та преси є ключовими цінностями демократичного суспільства, тому їх обмеження мають бути розумними та пропорційними загрозам, з якими стикається країна.

На прикладі країни-загарбниці ми бачимо, яким може стати суспільство в країні, яка живе в умовах жорсткої пропаганди та відсутності свободи слова. Жорстка маніпулятивна пропаганда стала однією з головних причин, що підштовхнули країну до війни, громадяни якої готові вбивати мирних жителів лише тому, що їм про це говорять по телебаченню. Якщо всі інформаційні канали, засоби масової інформації такої країни будуть боятися розповісти правду, висловити власну думку через певні цезурні заборони, а незалежні джерела інформації повністю заблоковані, майже щодня припиняється діяльність незалежних ЗМІ та не дозволяється проводити жодні політичні дискусії, то рано чи пізно суспільство стикнеться з бунтами та мітингами з боку населення, що призведе до важких наслідків.

Враховуючи вищевикладене, можна підкреслити важливість існування та реалізації права на свободу думки і слова, законодавчому чіткому врегулювання підстав та механізмів його обмеження, щоб не виникало проблем і непорозумінь між народом і державою.

Міліціанов Роман Валерійович
суддя Господарського суду Вінницької області, к.ю.н.

ГНОСЕОЛОГІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД І ПРИНЦИПІВ СУДОУСТРОЮ

Дослідження конституційних засад і принципів судової гілки влади, судоустрою, судочинства, правосуддя, діяльності окремих судових інституцій здійснюється постійно.

Здебільшого відповідні правові категорії розглядають як майже подібні, що мають єдину мету та призначення, не створюючи між собою конкуренції. Наукові ідеї як правило спрямовані на класифікацію засад чи принципів судоустрою, визначення їх ролі, тощо.

Однак, задля розуміння ієрархії конституційних норм, їх співвідношення та підпорядкування, визначення загальних та спеціальних положень Основного Закону, важливого значення набуває чітке розмежування конституційних категорій «засада» і «принципу» у широкому розумінні, а також конституційних засад і принципів сфери судоустрою, яка вимагає спеціального конституційно-правового регулювання.

За тлумачним словником української мови, засада – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, основа світогляду, правило поведінки[1].

Засади – це підґрунтя, на основі якого здійснюється певна діяльність; або ж ідеї, які визначають стратегічний напрям діяльності держави[2].

У свою чергу, особливістю ідеї є здатність виявляти найсуттєвіші, підпорядковані риси і закони об’єктивних процесів і створювати цілісний, взірцевий образ предмета в пізнанні або творчості. Ідея споріднена з ідеалом, спрямована на досягнення вищої істинності й довершеності[3].

Таким чином, засада це термін основоположного та керівного спрямування, за допомогою якого визначається вектор діяльності та напрям розвитку суспільних процесів.

Засади, які регламентовані Основним Законом, слід визначати як ідеї (ідеали), котрі закріплені Конституцією та є базовими для функціонування і розвитку громадянського суспільства, державного механізму в цілому, а також судової гілки влади.

Відносно розуміння принципів судової влади Марочкін І.Є. та Сибільова Н.В. стверджують, що це норми найбільш загального, керівного

---

[1] Академічний тлумачний словник. Словник української мови [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://sum.in.ua/s/zasada.

[2] Божко В. Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України. Вісник Львівського університету імені Івана Франка. 2011. Вип. 54. – С. 124.

[3] Вікіпедія. Категорія: Ідея [Електронний ресурс] // Вікіпедія (Wikipedia). – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%B4%D0%B5%D1%8F.

характеру, що визначають місце судової влади а системі єдиної державної влади, побудову її основних інститутів та спрямовані на реалізацію завдань, що стоять перед судовою владою[1].

*К*ожний принцип права – це продукт людської діяльності, котрий спершу функціонує як загально соціальний, а в подальшому, внаслідок використання його юридичною практикою, осмислення юридичною наукою, як принцип правосвідомості, перетворюючись у результаті процесу правоутворення на принцип права[2].

Підтримуючи наведені позиції слід дійти висновку, що принцип судоустрою за функціональним призначенням є наближеним до усталеного правила поведінки, котрий заснований на загальному розумінні стабільної діяльності судової гілки влади.

Таким чином, визначаючись щодо розмежування конституційних засад і принципів судоустрою (як спеціальної правової категорії, порівняно із загально правовими засадами і принципами), зауважуємо, що сутнісне розуміння конституційних засад є наближеним до поняття «ідеї», принципів – до «правила поведінки».

Принцип формується в результаті однакових, узгоджених, закономірних дій.

Засада є ідеєю, яка визначає загальні рамки такої поведінки.

Засада визначає керівний напрям конституційного державотворення, а принцип наповнює його змістом та втілює конституційну ідею судоустрою, що підтверджує тісний зв'язок та наступність цих категорій.

Відповідні висновки також сформовані шляхом системного аналізу положень Конституції України.

Термін «засада» використовується у тексті Основного Закону 29 разів, переважно з метою утвердження основ побудови унітарного ладу, взірцевих, узагальнених та фундаментальних ідей розвитку нашої держави, до втілення яких повинні прагнути усі державні інституції, включно із судовими органами.

Зокрема, термін «засада» вживається у назві Розділу І «Загальні засади», ст. 6 (засади поділу влади), ст. 15 (суспільне життя), ст. 19 (правовий порядок), ст. 92 (засади підприємництва, засади зовнішніх зносин), ст. 129 (основні засади судочинства), ст. 132 (територіальний устрій) Конституції України.

Тобто, через застосування терміну «засади» у тексті Основного Закону закладено фундамент усіх найважливіших сфер державного конституційного ладу та суспільного життя.

Водночас, категорія «принцип» вживається у тексті Конституції лише чотири рази, а відносно регулювання питань судоустрою – двічі:

---

[1] Марочкін І. Є. Сибільова Н.В. Організація судової влади в Україні / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова. – Х.: Право, 2007. – С. 31, 32.

[2] Колодій А.М. Принципи права України / А. М. Колодій. – К.: Юрінком, 1998. – С. 7.

система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації (ст.125), при визначенні принципів діяльності Конституційного Суду України (ст. 147).

Тобто, вживання у Конституції принципів пов'язується не з ідейними положеннями (засадами), а з вузькою сферою практичної діяльності, активною формою поведінки, правилами судоустрою та відправлення судочинства судом окремої юрисдикції, що додатково аргументує попередні тези з приводу змісту конституційних принципів та їх підпорядкування засадами судоустрою.

Застосуванню принципу передує засада, яка створює базу для його виникнення. Певна діяльність, в результаті якої формується принципи, вже повинна підпорядковуватись загальним правилам, що формуються на основі засади. Конституційна засада визначає кінцеву мету та напрям такої діяльності, дотримання яких дозволяє створити принципи.

Тобто, конституційно-правовий статус засад і принципів судоустрою слід співвідносити як загальні та спеціальні норми; застосування чинних і запровадження нових принципів слід здійснювати з суворим дотриманням та у межах конституційних засад, як положень вищого порядку.

Наведений підхід до сприйняття і застосування норм Конституції дозволить одночасно вирішувати декілька важливих конфліктів у правозастосуванні та нормотворчій діяльності.

Першочергово, буде усунуто суперечності у застосуванні положень Конституції та галузевого законодавства у сфері судоустрою. Також, принципи, котрі суперечитиму конституційним засадам не підлягатимуть застосуванню, що знизить рівень прийняття неправових законів.

Крім того, підлягатимуть систематичному застосуванню саме положення Основного Закону, як норми прямої дії, котрі мають максимальний ступінь захищеності від законодавчих змін.

Законодавець, приймаючи Конституцію України, зупинився на виборі поняття «засада», а не «принцип», і, враховуючи наведені вище наукові напрацювання, це було зроблено невипадково, оскільки закріплення основ судочинства як засад підкреслює їх базовий характер по відношенню до норм процесуальних кодексів та законодавчих актів, які субсидіарно регулюють питання провадження різних видів судочинства (ст. 129 Основного Закону)[1].

З огляду на таку позицію, конституційне поняття «засади судоустрою» є більш широким по відношенню до терміну «принцип судоустрою».

Тому, засади судочинства мають стати виключно конституційної категорією законодавчої техніки, закріплюватись у акті найвищої

[1] Конституція України: за станом на 01 січ. 2020 // Офіційний веб – портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

юридичної сили – Конституції держави та створювати базис для побудови принципів судоустрою в інших нормативно – правових актах.

Дублювання конституційних засад порушуватиме вимоги ч. 3 ст. 8 Конституції України та перешкоджатиме безпосередньому застосуванню її норм, створить підґрунтя для конкуренції понять конституційних засад та галузевих принципів судоустрою.

Москвичова Олена Романівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО РОЗУМІННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)

Судова система є однією з основ держави і суспільства, гарантом захисту прав людини, збереження законності і відновлення справедливості. Такою вона має бути у правовій демократичній державі, яка будує свою правову систему на принципах поваги до прав людини і верховенства права.

Привести судову систему до європейських стандартів в Україні намагаються з 2014 року. Запровадження реформи очищення та оновлення суддівського корпусу в 2016 році не дало очікуваного результату. Практика показує, що всі судові реформи в Україні починаються з «реорганізації судової системи», тобто спочатку утворюються нові спеціалізовані ланки судів, потім змінюються їх компетенції та повноваження, а закінчується все тим, що новоутворені ланки через певний час ліквідуються. Фактично таке реформування не змінює судову систему зсередини, не викорінює тих явищ, які відомі кожному українцю (з власного досвіду або зі ЗМІ). Тому рівень недовіри суспільства до судової влади з роками збільшується, кількість заяв проти України до Європейського суду з прав людини зростає.

Основна причина продовження реформ полягає у необхідності відновлення довіри до судової влади. За останні роки судова влада отримала репутацію корумпованої, несправедливої і залежної від влади (недовіру збільшила ситуація навколо Верховного Суду у 2023 році). Вважається, що вона не забезпечувала свого головного призначення – захисту прав і законних інтересів людини у відповідності до закону і положень основоположних міжнародних актів у сфері прав людини – Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ін. Проведення подальших реформ в Україні – це покликання часу і запит суспільства на справедливий суд. Адже, як часто зазначається останні роки, реформа є необхідною для очищення судової системи від корумпованості, несправедливості, від нечесних суддів, які виносять

завідомо неправомірні рішення, від політичного впливу і адміністративного втручання. Все це так, судова система потребує оновлення і позбавлення старих вад і ризиків.

З часом судова влада повинна еволюціонувати і змінитися, враховуючи помилки та недоліки минулого, вбираючи у себе позитивний досвід вирішення спірних питань. Лише після цього з'явиться розуміння реальної необхідності існування та гарантування права на справедливий суд з боку державних інституцій [1].

Проблематика розуміння права на справедливий суд знайшла своє відображення у наукових напрацюваннях багатьох учених-правників, серед яких Г. Бережанський, О. Бойко, І. Гриценко, Є. Діденко, М. Ентін, В. Комаров, О. Кучинська, У. Коруц, М. Погорецький, С. Погребняк, Н. Сакара, Н. Сиза, О. Ткачук, Т. Цувіна та ін.

Аналіз статті 6 Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, практики Європейського суду з прав людини та наукових підходів до цієї проблеми викликають необхідність подальшого розуміння сутності права на справедливий суд, що і є метою цієї статті. Забезпечення на національному рівні стандартів права на справедливий суд є міжнародним обов'язком держави відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний судовий розгляд (у тому числі належне сповіщення і слухання) справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Ключовими принципами ст. 6 є верховенство права та належне здійснення правосуддя, які є основоположними елементами права на справедливий суд. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. оперує поняттями «справедливий суд» і «право на справедливий суд». У преамбулі до Закону вказано: «Цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд». Забезпечення кожному права на справедливий суд визначається як одне із завдань суду: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» (ст. 2 Закону).

[1] Бережанський Г. І. Особливості розуміння права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства.* № 3. 2017. С. 191-196. URL : https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2017_Berejanskyi.pdf

Контекстуально у ст. 7 Закону право на справедливий суд розглядається як засада правосуддя.

Наведемо різні підходи щодо класифікації елементів права на справедливий суд. Так, М. Ентін виокремлює органічні (право на доступ до суду та право на виконання рішення суду), інституційні (незалежність і неупередженість суду, встановленого законом), процесуальні (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки судового розгляду) й спеціальні (гарантії кримінального провадження – п.п. 2, 3 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини) елементи права на справедливий суд.

Д. В. Сімонович висловлює точку зору щодо поділу елементів права на справедливий судовий розгляд як фундаментальні (незалежність та неупередженість суду, публічність розгляду справи, розумність строків провадження у справі) та статусні (рівність та змагальність сторін у кримінальному процесі, право на правову допомогу)[1].

На думку Н. М. Грень, основні елементи права на справедливий суд визначені в міжнародних стандартах та тлумачаться ЄСПЛ. А тому до них слід відносити: доступ до суду, публічність судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, розумний строк розгляду, рівність учасників, справедлива (належна) процедура розгляду справи[2]. Аналогіні бачення цього питання мають В. В. Комаров і Н. Ю. Сакара[3] та У. З. Коруц[4].

О. Бойко розширив класифікацію права на справедливий судовий розгляд та виокремив такі його структурні елементи: 1) забезпечувальний (попередній) елемент, що гарантує можливість користування цим правом (доступ до суду); 2) інституційні елементи (умова справедливості судового розгляду) – вимоги щодо створення і функціонування судової системи загалом та окремого суду зокрема (незалежний, безсторонній суд, створений на підставі закону); 3) процесуальні (процедурні) елементи – загальні процесуальні вимоги щодо порядку і правил здійснення судочинства (змагальність процесу, рівність сторін, розумні строки, публічний розгляд, можливість закритого судового розгляду, публічне проголошення судового рішення, обґрунтованість та вмотивованість рішення, справедлива процедура); 4) спеціальні (кримінальні процесуальні) елементи – додаткові процесуальні гарантії, які стосуються

---

[1] Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 20 с. (С. 13).

[2] Грень Н. М Право на справедливий суд: проблеми доступності та публічності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Юридичні науки». 2015. № 825. С. 132-237. URL : http://journals.uran.ua/index. php/2415-3818/article/view/87949 (дата звернення: 30.10.2023).

[3] Комаров В.В., Сакара Н.Ю.. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: навчальний посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с. (С.13).

[4] Коруц У.З. Теоретичні аспекти регулювання права особи на справедливий судовий розгляд у національному праві та практиці Європейського суду з прав людини. Право і суспільство. 2013. № 6-2. С. 371–375. (С. 373). URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/index.php/ archiv?id=38 (дата звернення: 28.09.2023).

розгляду кримінальних справ (презумпція невинуватості, обґрунтованість обвинувачення, обізнаність щодо характеру і причини обвинувачення, право на захист, достатність часу і можливостей для підготовки захисту, право на допит, право на безоплатну допомогу перекладача); 5) легітимаційний елемент – гарантії досягнення мети правосуддя, що забезпечує правову визначеність кримінальних процесуальних відносин (остаточність рішення, його виконання)[1].

Отже, наведені класифікації мають більш-менш однакові елементи, при цьому їх зміст включає засади судочинства (правосуддя), які закріплені в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», також процесуальних кодексах тощо.

Крім того, Консультативна рада європейських суддів наголосила на необхідності підтримки та підвищення якості й ефективності судових систем в інтересах усіх громадян. Тому в подальших процесах судово-правових реформ необхідно приділяти більше уваги участі громадськості в публічній площині діяльності органів судової влади. В цьому контексті ефективна реалізація міжнародних стандартів справедливого правосуддя вимагає підвищення правової освіти та свідомості громадян щодо їх прав та можливостей взаємодії з правоохоронними та судовими органами. Це сприятиме збільшенню довіри громадян до системи правосуддя та підвищенню їхньої активної участі в правових процесах.

М. Ю. Віхляєв і Р.В. Миронюк зазначають, що зміст громадського контролю за діяльністю суддів проявляється у його процедурних формах, зокрема: моніторингу способу життя судді, який здійснюється з метою встановлення відповідності рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам, проводиться моніторинг способу життя судді відповідно до закону; зверненні до суду для отримання інформації про його діяльність; діяльність громадської ради доброчесності, та інституційних елементах. Інституційними елементами громадського контролю за діяльністю суддів є: суб'єкт, об'єкт, предмет та процедура його здійснення. Суб'єктами такого громадського контролю виступають громадяни та громадські об'єднання – неорганізована та організована громадськість. У якості об'єкту громадського контролю виступають самі судді, результати їх діяльності… Предметом громадського контролю є діяльність вказаних об'єктів з реалізації прав і свобод громадян, задоволення їх потреб та інтересів. Процедура громадського контролю містить комплекс форм і методів його здійснення відповідно до завдань та характеру згаданих вище компонентів[2]. До суб'єктів громадського контролю за діяльністю суду (суддів) які наділені

[1] Бойко О. Зміст права на справедливий судовий розгляд. Підприємництво, господарство і право. № 5. 2020. С. 294-298. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/5/52.pdf

[2] Віхляєв М.Ю., Миронюк Р.В. Поняття, зміст та суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльністю судів. *Право і суспільство.* № 2. 2023. Т. 1. С. 152-159.

повноваженнями щодо його здійснення слід віднести: громадську раду Ради суддів України; громадську раду доброчесності; громадську раду міжнародних експертів, діяльність яких потребує окремого дослідження.

Отже, право на справедливий суд охоплює надзвичайно широке поле різноманітних категорій – воно стосується як інституційних та організаційних аспектів, так і особливостей здійснення окремих судових процедур. Сучасне наукове трактування права на справедливий суд є неоднозначним, потребує подальших доопрацювань. Проте, можна констатувати, що право на справедливий суд містить у собі чотири основні аспекти (змістовний, інституційний, матеріальний, процесуальний), які доповнюють один одного та формують більш цілісне розуміння права на справедливий суд.

Плахотник Вадим Васильович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВТРАТИ ГРОМАДЯНСТВА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Україна за попереднього Президента П.Порошенка переживала скандали, пов’язані з позбавленням громадянства, найвідоміший з них є приклад з М.Саакашвілі, якому Президент спочатку дав український паспорт, а потім у 2017 році його забрав, що викликало тривалу політичну кризу. Пізніше Указом наступного Президента України В.Зеленського, М.Саакашвілі отримав свій паспорт назад. Цей факт спричинив юридичні та політичні дискусії щодо законності вказаних дій, враховуючи аргументи експертів і правозахисників стосовно наявних суперечностей у частині втрати громадянства.

Стаття 4 Конституції зазначає, що в Україні існує єдине громадянство, підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом, а стаття 25 Конституції вказує, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства та вигнаний за межі країни[1]. Це фундаментальне конституційне право, проте стаття 106 Конституції містить положення, що Президент ухвалює рішення про прийняття до громадянства України або його припинення, тобто, позбавити не можна, а от припинити – цілком. Саме навколо цих норм точаться всі суперечки.

Чимало українців добровільно виходять з українського громадянства за спеціальною процедурою, коли отримують інші паспорти і Президент видає укази щодо них, коли ж мова йде про недобровільне позбавлення громадянства, виникають політичні скандали і різночитання.

[1] Конституція України прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Цю проблему міг би вирішити новий закон про множинне громадянство, але поки що він відсутній.

З правової точки зору вірно говорити не про позбавлення особи громадянства, а про втрату нею громадянства України і між цими поняттями є одна принципова різниця, яку не можна відкидати, що чітко передбачена Основним Законом: – в Україні існує єдине громадянство; – громадянин України не може бути позбавлений громадянства, але існує право змінити громадянство; – підстави набуття та припинення громадянства визначаються виключно на рівні закону, тобто ані Президент, ані Кабмін, ані Державна міграційна служба чи будь-який інший орган, не можуть встановлювати правила.

Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року[1] та Конвенція про статус апатридів 1954 року[2], до яких Україна приєдналась у 2013 році, закріплюють такі принципи:

– якщо законодавство держави дозволяє відмову від громадянства, така відмова не повинна призводити до втрати громадянства, крім випадків, коли відповідна особа має або набуває інше громадянство;

– держава не може позбавити особу її громадянства, якщо таке позбавлення зробить цю особу апатридом.

Таким чином, особа, навіть коли вона вчинила злочин проти держави, ані добровільно, ані примусово не може припинити правовий зв'язок з Україною, якщо вона не має громадянства іншої країни.

Відповідно до Закону «Про громадянство України»[3], втрата громадянства по своїй суті є розплатою громадянина за певні активні дії, які можна умовно позначити як моральну зраду своїй країні, до яких відносяться: 1) добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави; 2) коли особа отримала громадянство України шляхом обману (наприклад, подання фальшивих або неправдивих документів); 3) добровільний вступ на військову службу іншої держави.

Тому, оскільки особа знехтувала зв'язком з Україною, вона, хоча цього і не бажає, втрачає статус громадянина і держава виконує похідну роль у вигляді оформлення факту втрати громадянства, а ініціювати припинення громадянства/позбавляти особу громадянства держава не може!

Закон також допускає добровільний вихід із громадянства за клопотанням, який за загальним правилом допускається, якщо особа набула громадянство іншої держави або отримала документ, виданий уповноваженими органами іншої держави, про те, що громадянин України набуде її громадянство, якщо вийде з громадянства України, однак закон

[1] Конвенція про скорочення безгромадянства від 30.08.1961 р.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_240#Text
[2] Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text
[3] Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

не дозволяє вихід із громадянства особі, яка клопоче про вихід з громадянства України, якій в Україні повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або стосовно якої в Україні є обвинувальний вирок суду, що набрав законної сили й підлягає виконанню. Отже, навіть якщо Україна прагне позбутися свого громадянина, останній повинен або мати громадянство іншої держави (тоді можливе оформлення втрати статусу), або хоча б ініціювати отримання громадянства іншої держави та подати клопотання про вихід з громадянства України.

Україна запровадила абсолютну заборону позбавлення громадянства з метою запобігання поверненню до радянської тоталітарної практики припинення громадянства як санкції щодо тих, хто виступав проти офіційної ідеології, відмовлявся підтримувати політику уряду та/або чия поведінка суперечила уявленням про життєво важливі інтереси радянської держави і ідея покарання припиненням громадянства виглядає як здебільшого державний тиск, що не є єдиним або найкращим способом забезпечення відданості громадян, особливо під час збройного конфлікту, тому є сенс приділити більше уваги іншим способам і засобам консолідації нації, поважаючи Конституцію України та її зобов'язання за міжнародним правом.

Поліщук Руслана Василівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Актуальність проблеми полягає в тому, що на сьогоднішній день, ефективне формування кадрової політики є головним пріоритетом у всіх сферах діяльності. До того ж, для побудови сильної країни, потрібно мати сильні регіони, які могли б стати міцною основою нашої могутності, але це складно зробити без ефективних органів місцевого самоврядування (далі – ОМС), успішність яких безпосередньо залежить від їх кадрового забезпечення. Вищезазначене зумовило обрання теми.

Поняття кадрового забезпечення ОМС включає в себе цілий комплекс дій та заходів, спрямованих на формування кадрів, управління цими кадрами, їх розвиток та підтримку[1].

Сьогодні питання кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування регулюється Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 року. Згідно зі статтею 1

[1] Золотарьов В. Ф. Сутність кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування. Державне будівництво. 2014. № 2. 3-9 с. http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_2_21

цього Закону: «Служба в органах місцевого самоврядування – це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом»[1].

Закон гарантує право громадян України на службу в органах місцевого самоврядування незалежно від таких критеріїв як раса, колір шкіри, політичні або релігійні переконання, стать, етнічне або соціальне походження, фінансовий статус, термін проживання на відповідній території, проте, встановлює певні критерії та вимоги для осіб, які бажають працювати в органах місцевого самоврядування. Важливо зауважити, що ці вимоги не мають на меті обмежувати доступ до служби, оскільки вони стосуються освіти, професійної підготовки та володіння українською мовою на рівні, достатньому для виконання службових обов'язків[2].

Сьогодні зростає важливість створення нового покоління управлінських кадрів – службовців місцевого самоврядування, які б відповідали вимогам сучасності, а також вимогам українського народу до системи якісного забезпечення управління, що пояснюється низкою проблем, які потребують вирішення. Йдеться насамперед про наступні проблеми:

– Корупцію, низький рівень моральності та політичну упередженість;

– Низький рівень професіоналізму, який викликаний слабим розвитком інститутів професіоналізації системи управління, зокрема підготовки та використання кадрового резерву;

– Обмежене фінансування;

– Застарілість та недоліки нормативно-правової бази, яка регулює організацію роботи органів місцевого самоврядування;

– Неефективний відбір кадрів на службу;

– Непривабливість служби в ОМС;

– Недостатня прозорість діяльності органів місцевого самоврядування в кадровій сфері[3].

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» містить правове підґрунтя для формування кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування, але певні норми є недосконалими.

Яскравим прикладом є положення статті 17 вищевказаного Закону «Атестація посадових осіб місцевого самоврядування»: нібито вірно

[1] Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №33. Ст. 175.
[2] Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №33. Ст. 175.
[3] Ілюшина Т.В. Сучасні проблеми в сфері політики кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні. Одеса, 2018. 163-165 ст. http://surl.li/mdqst

зазначено, що посадові особи місцевого самоврядування один раз на 4 роки мають проходити атестацію, проте, цю атестацію проводить атестаційна комісія, яка створюється головою (селищної, районної, обласної, міської) ради, або ж сам голова (сільської, селищної) ради може проводити атестацію посадової особи, тому ми поділяємо думку дослідників, які вважають цю норму недоліком, адже «з'являються можливості для корупції, особливо в малих населених пунктах, під час такої «атестації»[1], тому першим кроком для вирішення проблеми кадрового забезпечення ОМС може стати проведення обов'язкової атестації, яка допоможе вчасно визначити потребу в підвищенні кваліфікації, професійній підготовці або перепідготовці працівника[2].

Ще одна проблема пов'язана з фінансуванням роботи службовців органів місцевого самоврядування. Вона полягає в тому, що вони мають обмежену можливість самостійно визначати політику стосовно оплати праці, зокрема встановлення окладів для посадових осіб і створення системи міжкваліфікаційних рівнів в оплаті праці. Ця ситуація створює труднощі в залученні нових спеціалістів до роботи в органах місцевого самоврядування. Для вирішення цієї проблеми варто погодитись із думкою дослідників, що корисною може бути системна освітня та інформаційна робота, спрямована на формування активної громадянської позиції серед нових спеціалістів, які б розуміли свою роль у розвитку свого рідного міста або селища, а також впровадження програм індивідуального кар'єрного планування для працівників органів місцевого самоврядування, що дозволить новим фахівцям бачити чіткі перспективи щодо їхнього професійного розвитку та відповідного збільшення рівня оплати праці[3].

Корисними можуть бути і здійснення переміщень працівників між структурними підрозділами, що сприятиме створенню загального розуміння їхньої діяльності в цілому та підвищенню адаптаційних можливостей і універсальності працівників.

Ще одним шляхом покращення кадрового забезпечення може стати активне використання сучасних цифрових технологій. Необхідно розробити прозору систему функціонування органів місцевого самоврядування з активним використанням електронних систем обліку та обігу документів і вважаємо за доцільне підтримати пропозицію щодо створення окремої системи, спрямованої на боротьбу з будь-якими

[1] Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №33. Ст. 175.

[2] Мосумова Айнура Кярам Кізі. Інструментарій підвищення якості кадрового забезпечення органів місцевого самоврядування. Харків, 2020. 276-280 с. https://maup.com.ua/assets/files/expert/9/27.pdf

[3] Демихіна О.І. Кадрова політика органів місцевого самоврядування: проблеми та шляхи удосконалення. Праці XIV Міжнародної наукової інтернет-конференція «Advanced technologies of science and education». 2017. http://intkonf.org/demihina-oi-kadrova-politika-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya-problemi-ta-shlyahiudoskonalennya/

проявами корупції в органах місцевого самоврядування на рівнях держави та місцевого самоврядування[1].

Таким чином, для вирішення проблеми кадрового забезпечення необхідно запровадити комплексну реформу в сфері публічної влади, яка буде включати в себе: підготовку нових кадрів; проведення належної атестації службовців; удосконалення кадрової політики на місцевому рівні з метою підвищення професіоналізму та компетентності посадовців різних рівнів; забезпечення прозорості інформації про дії службовців.

Походзяєва Марія Сергіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОПЕРАЦІЇ ООН ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ І БЕЗПЕКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Останнім часом все частіше з’являються дискусії, який термін слід вживати, коли мова йде про миротворчу діяльність. Статут ООН не передбачає термінів «миротворча діяльність» або «операції з підтримання миру», тому ці поняття виходять з цілей і принципів діяльності ООН. Для найбільш прийнятного визначення, слід пригадати еволюцію операцій.

Військові спостерігачі ООН («блакитні берети») вперше до зони конфлікту були спрямовані в 1948 році, перша ж операція із застосуванням збройних сил («блакитних шоломів») була здійснена на Близькому Сході в 1956 році.

Протягом тривалого часу, практично до 90-х рр. XX століття, в теорії та практиці міжнародного права проводилося чітке розмежування між примусовими операціями з використання збройних сил та операціями з підтримання миру. Останні зазвичай і називали операціями з підтримання миру за Главою VI Статуту ООН або «класичною» чи «традиційною» миротворчістю. До завдань таких операцій належали: спостереження за обстановкою в зонах конфлікту, контролювання, сприяння налагодженню контактів між сторонами конфлікту та проведення переговорів між ними для досягнення домовленостей про припинення вогню чи встановлення миру.

На другій стадії або в «еру сучасної миротворчості» завдання таких операцій розширились, окрім традиційно миротворчих, до них додалось надання гуманітарної допомоги, захист цивільного населення, розмінування доріг та інших об’єктів, підготовка та спостереження за виборами тощо. Все це призвело до того, що миротворчі операції ООН набули полікомпетентного або багатофункціонального характеру.

[1] Сергій Настин. ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ. – 2017. http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/24906/1/118-121.PDF

Саме в цей період і з'являються двозначні тлумачення терміну «операції з підтримання миру». Одні автори вважають, що коли мова йде про миротворчість, слід застосовувати термін «операції з підтримання миру». Інші говорять про «операції із забезпечення миру», «операції миру». Після «доповіді Брахімі» був запропонований новий термін – «операції на користь миру». Але сутність цих понять єдина – встановлення і підтримання міжнародного миру та безпеки.

Генеральний Секретар ООН у 1992-1996 р.р. Бутрос Бутрос-Галі у «Порядку денному заради миру» визначив миротворчість як дії, спрямовані на те, щоб схилити сторони до згоди, головним чином, за допомогою таких мирних засобів, які передбачені у Главі VI Статуту ООН. Міжнародна Академія Миру визначила миротворчість як зусилля для врегулювання конфлікту за допомогою посередництва, переговорів та інших засобів мирного врегулювання[1].

На думку В. Заємського, миротворчість – сукупність заходів, які вживаються в інтересах збереження і підтримання міжнародного миру та безпеки. Професор І. Лукашук вважає, що миротворчість – це операції збройних сил без застосування зброї, за виключенням випадків самооборони, які здійснюються за згодою основних воюючих сторін і призначені для спостереження за дотриманням угод про перемир'я. Метою миротворчості він називає підтримку дипломатичних зусиль заради досягнення політичного врегулювання спору. О. Теличкін наводить сім визначень миротворчості, серед них: діяльність, яка зазвичай виникає після початку конфлікту і спрямована на спонукання сторін до згоди мирними засобами; дипломатичні дії, які застосовуються після початку конфлікту з метою укладення мирного договору; дипломатичні зусилля, спрямовані на мирне врегулювання конфліктів, передбачених Главою VI Статуту ООН тощо.

Італійський автор Джорджіо Джаймо дотримується точки зору, що операції з підтримання миру – це багатофункціональні операції, в яких неупереджені дії військових та поліцейський сил призначені для створення безпечного та спокійного середовища з метою полегшення зусиль різних цивільних елементів місії для створення самозабезпечуваного миру[2].

Миротворчість або примирення, заохочення до миру або встановлення миру – це дипломатична діяльність, спрямована на те, щоб схилити ворогуючі сторони до згоди шляхом переговорів, використовуючи такі мирні засоби, які передбачені у Главі VI Статуту ООН.

Операції з підтримання миру можуть включати включати в себе превентивну дипломатію, миротворчість або примирення, підтримання

[1] Жесткое миротворчество: армия и полиция в операциях в пользу мира. Глоссарий / А. Теличкин, М. Бонни. Европейский центр изучения проблем безопасности им. Дж. К. Маршалла, Германия, 2007. 51 с.
[2] 6th Middle Management Course. Peace Support Operations. Tactical Doctrine. Center of Excellence for Stability Police Units, Italy, 2007. 854 p.

миру, примушення до миру або примусове введення миру, миробудування або постконфліктну відбудову миру, що включають в себе дипломатичні дії, традиційну миротворчу діяльність, військові та поліцейські дії, які необхідні для встановлення мирних умов існування задля досягнення виконання цілей та дотримання принципів, передбачених Статутом ООН, для відновлення та підтримки миру. Зазвичай використовуються засоби вирішення спорів і конфліктів, передбачені в Главі VI Статуту ООН, зокрема: переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд та звернення до регіональних органів чи домовленості.

Підтримання миру – це присутність ООН в конкретному районі (зазвичай за участю військового, поліцейського та цивільного персоналу) за згодою конфліктуючих сторін, що має на меті здійснення або нагляд за здійсненням домовленостей, пов'язаних з врегулюванням конфліктів (припинення вогню, роз'єднання сил тощо) та їх розв'язанням (часткове чи всезагальне врегулювання) або забезпечення безпечної доставки вантажів гуманітарної допомоги.

Підтримання миру проводиться відповідно до Глави VI Статуту ООН, має на меті підтримку миру на лініях фронту під час проведення переговорів щодо мирного вирішення конфлікту, тобто створення буферу між сторонами, що домовляються. Персонал може включати неозброєних чи злегка озброєних спостерігачів, військові загони, поліцейських та цивільних осіб. Підтримання миру не має на меті попередження порушення перемир'я чи угоди про припинення вогню за допомогою активного використання сили; присутність сил ООН має бути достатньою для підтримання миру.

На відміну від підтримання миру, сили по примусовому введенню миру не потребують згоди сторін конфлікту, і не можуть бути нейтральними чи неупередженими.

Дії з визначення та відновлення допоміжних структур для посилення та підтримки миру з метою запобігання повторення конфлікту охоплюються поняттям миробудування або постконфліктної відбудови миру. Такі дії включають в себе заходи укріплення довіри і взаємодії між колишніми супротивниками з ціллю попередження відновлення конфлікту, реінтеграцію колишніх комбатантів у суспільство, укріплення правопорядку (наприклад, через підготовку та перебудову місцевої поліції, проведення реформ судової та пенітенціарної систем), забезпечення великої поваги до прав людини шляхом моніторингу, просвітництва і розслідування минулих і теперішніх правопорушень та злочинів, надання технічної допомоги в цілях демократичного розвитку (включаючи допомогу у проведенні виборів і підтримку засобів масової інформації), а також заохочення методів врегулювання конфліктів і примирення задля зміцнення внутрішньої і зовнішньої безпеки, зміцнення політичних інститутів та сприяння економічному та соціальному відновленню.

Виходячи з вищеозначеного можна стверджувати, що миротворчі операції ООН є важливим інструментом підтримання миру, метою якого є встановлення та підтримання міжнародного миру і безпеки. Операції з підтримання миру являють собою багатофункціональні операції, в яких неупереджені дії військових та поліцейських сил призначені для створення безпечного та спокійного середовища.

Рева Ксенія Юріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМА ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ «ПИТАНЬ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ»

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Визнання та гарантування місцевого самоврядування є однією з основних засад Конституції України, що забезпечує демократію та самостійність громадян під час вирішення питань місцевого значення, під якими у загальному розумінні слід вважати ті питання, які мають важливе значення для певної територіальної громади (ч.1 ст. 143 Конституції України [1] та глави 1 і 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»)[2]. Але, не зважаючи на вагому роль питань місцевого значення, в законодавстві України, як і у міжнародних документах та рішеннях ЄСПЛ, відсутнє чітке формулювання їх поняття та обсягу, що обумовлює актуальність цієї проблематики та потребує ґрунтовного дослідження як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Аналіз сучасної юридичної літератури свідчить про підвищення уваги науковців до пошуку поняття «питань місцевого значення», що має значення не лише для розвитку місцевого самоврядування в Україні, а й для розмежування повноважень місцевих органів публічної влади з метою ефективного здійснення управління на місцевому рівні.

Так, український вчений В.В. Кравченко вважає, що питання місцевого значення – це питання, що мають локально-територіальний характер і виникають у процесі функціонування територіальної громади, задоволення потреб її членів. Ці питання носять виключно комплексний характер, оскільки пов’язані з реалізацією інтересів членів територіальної громади в усіх сферах місцевого життя: економіка, освіта, культура, громадський порядок. Крім того, потрібно чітко визначити коло питань місцевого значення, адже відмежувати їх від питань загальнодержавного чи регіонального значення надзвичайно важко, оскільки сама Європейська

[1] Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 23.09.2023).
[2] «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р.№ 280/97. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL:https://ips.ligazakon.net/document/Z970280 (дата звернення 23.09.2023).

Хартія не містить будь-яких критеріїв такого розмежування, надаючи національному законодавству повну свободу з цього питання[1].

М.А. Баймуратов та Т.М. Буряк з цього приводу стверджують, що аналіз наявної конституційної та законодавчої бази нормативно-правової регламентації об'єктного складу місцевого самоврядування свідчить про те, що основна проблематика легалізації і легітимації питань місцевого значення лежить у сфері визначення компетенції органів місцевого самоврядування, щодо якої в національному законодавстві досі не вироблено єдиних підходів та наявні певні прогалини[2].

В.А. Григор'єв звертає увагу на те, що законодавець, застосовуючи в нормативно-правових актах термін «питання місцевого значення», робить акцент на «всіх» питання місцевого значення, однак не надає їх дефінітивного визначення. Тут варто зауважити, що Закон УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 7 грудня 1990 року містив у своїй преамбулі згадку «питань місцевого життя»[3]. Частина перша статті 1 Закону України «Про внесення змін до Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 26 березня 1992 року називав «питання місцевого життя» основним об'єктом місцевого самоврядування[4]. Конституція України ж називає їх «питаннями місцевого значення» (ч.1 ст.143)[5]. При цьому тлумачення законодавства з метою виявлення специфіки «питань місцевого значення», незважаючи на наявність бланкетної відсилки в конституційній дефініції місцевого самоврядування про те, що питання місцевого значення вирішуються в межах Конституції та законів України, також не дає конструктивного результату. Причиною цього на думку В.А. Григор'єва, є те, що в сучасному законодавстві України повністю зберігся вагомий фундамент радянського типу влади – це майже повна тотожність функцій і повноважень органів різного рівня, що натепер є першопричиною конфліктів, які виникають через дублювання чи нечітке розмежування

[1] Кравченко В. В. До питання про сучасну концепцію місцевого самоврядування. Переваги місцевого самоврядування: *Міжнародна конференція «Переваги місцевого самоврядування»* (29-30 травня 2001 р., м. Ірпінь, Київ. обл.). Київ: Логос, 2011. С. 147-157.

[2] Баймуратов М. А. Объектный состав публичной самоуправленческой (муниципальной) власти: телеологические установки, идентификация, конституционно-правовая регламентация. Сумы: *Университетская книга*; Москва: ТрансЛит, 2007. С. 231.

[3] Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування: Закон УРСР від 7 грудня 1990 року № 533-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 2. С. 5.

[4]. Про внесення змін до Закону Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»: Закон України від 26 березня 1992 року № 2234-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL : http://ua-info.biz/legal/basefi/ua-rmpqwt/str5.htm (дата звернення: 23.09.2023).

[5] Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 23.09.2023).

компетенції між різними органами місцевого управління і самоврядування[1].

Таким чином, вказані підходи науковців до визначення поняття «питання місцевого значення» не тільки не виключають один одного, а фактично пропонують основні кваліфікуючі ознаки досліджуваного явища та доповнюють специфіку.

Варто зазначити, що питання місцевого значення – це, перш за все, ті, що виникають у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Вони можуть включати в себе правові, економічні, соціальні або інші аспекти, які стосуються виключно конкретної території. Розгляд питань місцевого значення зазвичай належить до компетенції уповноважених органів місцевого самоврядування, проте, в окремих випадках, ці питання можуть також потребувати втручання центральних органів влади, судових органів та територіальної громади.

Тому, на нашу думку, до питань місцевого значення можна віднести наступні:

1. Наявність і розташування місцевих адміністративних установ (міська рада, муніципалітет, районна адміністрація) та їх функціональні обов'язки.
2. Основні проблеми, з якими зіштовхується місцеве населення, а саме як: стан доріг, обсяг та якість муніципальних послуг чи благоустрій території.
3. Можливості для розвитку місцевого підприємництва і працевлаштування.
4. Інфраструктура та інші важливі для розвитку громади об'єкти.
5. Організація та проведення культурних і спортивних заходів.
6. Екологічні проблеми та ініціативи щодо їх вирішення.
7. Стан історичних та культурних пам'ятків, музеїв та галерей.
8. Місцевий культурний контекст, традиції та святкування.
9. Питання щодо покращення ситуації в сфері енергоефективності, відновлюваних джерел енергії та сталого розвитку території.
10. Діяльність політичних партій та громадських організацій, що існують на певній території.

Таким чином, визначення «питань місцевого значення» – актуальна проблема, що потребує законодавчого врегулювання, яку потрібно вирішити шляхом законодавчого визначення дефініції «питання місцевого значення» у відповідному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», визначення їх обсягу та меж, створення відповідних демократичних публічних контрольних механізмів, що гарантуватимуть реалізацію вирішення питань місцевого значення за широкої участі місцевих територіальних громад.

---

[1] Григорьев В.А. Эволюция местного самоуправления: Отечественная и зарубежная практика: монография. Київ: *Истина*, 2005. С. 424.

Ровінська Владислава Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ІНСТИТУТ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ – ВИМОГА СУЧАСНОСТІ ЧИ АРХАЇЗМ?

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

Україна проходить етап масштабних трансформацій у суспільстві, державній політиці та законодавстві з метою євроінтеграції та побудови правової держави, який не оминає і галузі кримінального процесуального права. Кримінальний процес, поступове реформування якого триває вже понад 20 років, досі містить в собі застарілі, суперечні та актуальні, з точки зору правової проблематики, інститути, що вимагають перегляду на предмет доцільності їх застосування та відповідності вимогам сучасності. Зокрема, під цю категорію підпадає один з найбільш давніх та консервативних інститутів кримінального процесу – інститут понятих.

Різні аспекти інституту понятих, його проблемні та колізійні питання та напрями удосконалення вивчали такі науковці в області кримінального процесу, як Ю. І. Азаров, Ю. П. Аленін, О. Л. Булейко, А. Я. Дубинський, А. В. Іщенко, Н. С. Карпов, Л. М. Лобойко, О. Р. Михайленко, А. А. Страшок та інші, проте дослідження саме доречності понятих у кримінальному провадженні лише набуває актуальності.

Метою роботи є дослідження інституту понятих у кримінальному процесі з метою визначення його проблем правового регулювання, відповідності сучасності та надання відповіді на запитання: «Це все-таки необхідність чи архаїзм?».

Варто почати з того, що ранні згадки про присутність сторонніх осіб при проведенні процесуальних слідчих дій закріплені в нормах Руської Правди, а отже становлення та розвиток інституту понятих розпочався ще у XI-XII століттях. Така форма народного контролю була досить прогресивним явищем для інквізиційної форми кримінального процесу, проте, крізь призму часу, інститут понятих почав поступово втрачати свою первинну цінність та актуальність як засіб забезпечення достовірності процесуальних фактів[1]. Насамперед, це зумовлено історичною тенденцією правоохоронних органів працювати переважно у власних та державних інтересах, що почала інтенсифікувати на етапі пізнього середньовіччя, досягла піку в період масових репресій влади Радянського Союзу, та поступово пішла на спад, але все ж зберігалася тривалий час після його розпаду та здобуття Україною незалежності. Інститут понятих є однією з форм громадського контролю, яка на думку А. А. Страшок, завдячує радянській формі мислення, яка не мала нічого спільного з реальністю,

[1] Маленко О. В. Інститут понятих у кримінальному процесі України. Інтернет-ресурс. URL : https://protocol.ua/ua/institut_ponyatih_u_kriminalnomu_protsesi_ukraini/

адже його існування в радянські часи не перешкодило масовим порушенням прав людини, було формальною вимогою, яка не могла істотно впливати на забезпечення законності під час досудового розслідування[1].

Дослідження та аналіз законодавства щодо функціонування інституту понятих дав можливість виокремити низку теоретичних та практичних проблем.

Щодо теоретичних проблем функціонування інституту понятих. Даному учаснику кримінального провадження присвячено лише декілька норм, а саме п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, що розкриває основні терміни Кодексу, виокремлює понятого як учасника кримінального провадження, ч. 3 ст. 66 КПК України закріплює обов'язок понятого на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії до якої його було залучено. Найбільш ґрунтовна згадка про понятих міститься у ч. 7 ст. 223 КПК України, що встановлює вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій і вказує, що слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України. Також даною нормою закріплено перелік осіб, які не можуть бути понятими.

Варто зазначити, що таке законодавче закріплення не є належним та не може повною мірою забезпечити функціонування даного інституту у зв'язку з чим підтримуємо думки тих науковців, які вважають за необхідне закріпити у КПК України норми, які міститимуть поняття «понятий», вимоги до нього та його процесуальний статус.

Щодо практичних проблем функціонування інституту понятих. Першою проблемою практичного характеру є пошук понятих. Зазвичай громадяни неохоче погоджуються співпрацювати з правоохоронними органами, у зв'язку з чим найбільш поширеними підставами такої відмови є зайнятість, відсутність вільного часу, небажання піддатися можливому допиту в майбутньому, стурбованість щодо можливого ускладнення у стосунках з особами, щодо яких проводяться процесуальні дії, побоювання

[1] Страшок А. А. Процесуальне становище суб'єктів кримінального процесу, які здійснюють функцію сприяння кримінальному провадженню: дис. на здоб наук. ступеня доктора філософії в галузі права. Харків, 2022 рік. 275 с. URL : https://nauka.nlu.edu.ua/nauka/download/diss/strashok/d_strashok.pdf.p7s

щодо можливої помсти та небажання надавати допомогу правоохоронним органам[1]. Випадки відмови громадян від залучення у якості понятих мають масовий характер, і це стає «особистою проблемою» пошуку понятих, яка виникає у сторони обвинувачення, а процесуальний обов'язок залучити понятих все ж таки присутній, що істотно затягує проведення процесуальної дії.

Другою проблемою є з'ясування відсутності заінтересованості особи, яке покладається на особу, яка провадить процесуальну дію. Нерідко сторона обвинувачення оперується тими особами, які опинилися на місці провадження процесуальної дії за збігом обставин і встановити незаінтересованість таких осіб у справі не завжди можливо[2], тому таким особам слідчий зазвичай змушений вірити на слово.

Аналіз зарубіжного досвіду провідних демократичних країн щодо функціонування інституту понятих свідчить про те, що для правових держав з високим рівнем правової культури та правосвідомості громадян, не притаманно функціонування даного інституту. Прикладом є Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Канада, Північна Ірландія, Нова Зеландія – в цих державах повністю відсутній інститут понятих чи його аналоги. Такі європейські держави, як Німеччина, Франція, Латвія, Литва, Естонія та Грузія досі зберігають у своїй правовій системі інститут понятих, проте він є виключним або обмеженим[3].

Підсумовуючи, хочемо зазначити, що функціонування інституту понятих має ряд теоретичних та практичних проблем, частину з яких нами було досліджено. Вважаємо, що на сьогоднішній день, норма ч. 7 ст. 223 КПК України, яка зазначає, що поняті можуть не залучатися, якщо застосовується безперервний відеозапис ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, дозволяє відмовитися від їх участі під час проведення процесуальних дій. Враховуючи стрімку цифровізацію сфери права та діяльності державних установ, не варто ігнорувати той факт, що гарантією достовірності та законності відомостей, фактів і доказів, отриманих під час здійснення тих чи інших процесуальних дій, можуть бути об'єктивно виражені дані технічних засобів фіксації відповідної інформації. Повний і безперервний відеозапис процесуальних дій є доцільним аналогом інституту понятих та характеризується низкою переваг: по-перше, це дозволить значно пришвидшити проведення процесуальних дій без прив'язки до людського фактору; по-друге, такі дані набагато складніше піддаються фальсифікації, адже технічні пристрої зазвичай автоматично фіксують дату та час запису, а будь-які спроби

[1] Булейко О. Л. Участь понятих у кримінальному процесі: дис… канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 196 с.

[2] Азаров Ю. І. Колізійні питання процесуального статусу понятого. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 148--155. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2015_2_20

[3] Перцова-Тодорова Л. М. Деякі питання участі понятих під час проведення обшуку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* 2019. № 2. С. 176-179.

змонтувати чи підробити отриманий матеріал будуть досить швидко виявлені відповідними фахівцями. Саме такі переваги, на нашу думку, є вимогою сучасності і забезпечать законність та прозорість здійснення кримінальних процесуальних дій. Тому в Україні, що притримується курсу євроінтеграції та побудови сучасної правової держави інститут понятих доцільно вважати архаїзмом та замінити його застосуванням цифрових технологій задля фіксування відповідних кримінальних процесуальних дій, що характеризується низкою переваг і за своєю суттю повністю відповідає вимогам сучасності та суспільства. Також на сьогоднішній день у Верховній Раді України зареєстровано проєкту закону «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо дотримання розумних строків кримінального провадження)» (№6454-1 від 04.01.2022 року)[1], яким запропоновано замінити понятих відеофіксацією слідчих дій.

Саюк Вікторія Борисівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Мартинюк О.В.)

Ідея захисту людей від лихоліть воєнного часу зародилася на зорі людської цивілізації і виявилася надзвичайно важливою і сьогодні. Тому неможливо обговорювати сучасне міжнародне гуманітарне право, не торкаючись питання збройної агресії росії проти України. Для України після 24 лютого 2022 року галузь МГП має особливе значення, оскільки війна має широкомасштабний характер і носить ознаки особливої жорстокості за якими можна її порівняти хіба що зі злочинами часів Другої світової війни[2].

Питання проблемних аспектів застосування міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів у своїх дослідженнях розглядали такі науковці, як: С. І. Денисенко, А. М. Мернік, М. В. Грушко, М. І. Жаровська та інші.

В реаліях сьогодення, коли проти України розпочато повномасштабну війну, коли у ЗМІ щодня з'являються новини, підтверджені численними фото та відео з місця подій, про порушення Женевських конвенцій, про масштабні воєнні злочини, що спричини масову загибель мирного населення, про жорстоке поводження з військовополоненими, увесь цивілізований світ отримав виклик. Усе, що

[1] Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо дотримання розумних строків кримінального провадження: Проєкт Закону України №6454-1 від 04.01.2022 р. №6454-1. URL : https://ips.ligazakon.net/document/JI06758I

[2] Жаровська І. М. Проблеми та недоліки норм міжнародного гуманітарного права. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2022. №12. С. 13-17.

ставилось ціллю захисту засобами міжнародного гуманітарного права, було піддано сумніву існування заради досягнення геополітичних амбіцій однієї країни[1].

Агресія рф проти України спочатку в Криму, а потім на Сході України актуалізувала питання щодо грубих порушень міжнародного гуманітарного права та відповідальності за ці порушення.

До лютого 2022 року рф заперечувала твердження, що вона є стороною збройного конфлікту і називала його громадянською війною, але не могла заперечити присутності своїх військових та зброї в зоні конфлікту, а Україна наполягала на тому, що має місце антитерористична операція проти терористів, які є найманцями рф, відтак постало питання кваліфікації цього збройного конфлікту і відповідальності за порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права в цьому контексті. Часто агресію рф проти України в тій формі, в якій вона відбувалася до лютого 2022 року, називали гібридною війною, однак дія міжнародного гуманітарного права поширюється і на такий різновид збройних конфліктів[2].

Однак у сучасному світі збройний конфлікт може мати одночасно ознаки як внутрішнього, так і міжнародного збройного конфлікту. Наприклад, конфлікт який з 2014 року відбувався на сході України, за зовнішніми ознаками на його початку можна було віднести до внутрішнього конфлікту. За ознаками, що формально дозволяли віднести його до внутрішнього було те, що він відбувався в межах території України, а його учасниками були урядові війська з одного боку та незаконні збройні формування з іншого. Тобто, на початку конфлікту у лютому-березні 2014 року не було прямого збройного протистояння між військами двох різних держав[3].

Денисенко С. І. зазначає, що «постійна військова підтримка рф незаконних збройних формувань та засилання на територію України озброєних найманців вказувало на те, що даний збройний конфлікт вже мав міжнародний характер. Треба також звернути увагу на те, що з лютого 2022 року цей конфлікт переріс у відкрите повномасштабне збройне протистояння двох держав»[4].

---

[1] Human Rights Committee General Comment №36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life.
URL : https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_-36_8785_E.pdf (дата звернення 05.11.2023)

[2] Антонович М. «Відповідальність за порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права в умовах гібридної війни:[розділ монографії].» 2016. С.20.

[3] Черниш В. Що відбувається на Сході України. Ще раз про термінологію. URL : http://osvita.mediasa-piens.ua/media_law/law/scho_vidbuvaetsya_na_skho-di_ukraini_sche_raz_pro_terminologiyu/ (дата звернення 05.11.2023)

[4] Денисенко С.І. «Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах». Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 травня 2022 р. Суми. С. 103-107.

Свідченням того, що рф застосовувала нетрадиційні засоби ведення війни проти України, є такі дії: засилали на територію України диверсантів та збройних найманців для дестабілізації людства, вчинення терористичних актів на території України з метою залякування цивільного населення, розповсюдження в російських засобах масової інформації неправдивої та недостовірної інформації щодо, здійснення економічного та політичного тиску на України.

На сьогоднішній день триває російсько-українська війна більшість науковців називають, таку війну «гібридною», аргументуючи тим, що Росія використала раніше невідомі способи та методи за допомогою політичного, психологічного та технічного впливу на суспільство.

Нетрадиційні засоби ведення війні у сучасних умовах отримали нову назву – «гібридна війна» або «гібридний метод ведення війни». Треба зазначити, що само поняття «гібридна війна» не є офіційним. Визначення «гібридна війна» відсутнє в міжнародно правових документах[1].

На даний момент міжнародне гуманітарне право не містить положень щодо поняття «гібридна війна». МГП насамперед спрямоване на захист некомбатантів (цивільних осіб, журналістів, медичного персоналу тощо) та гуманне поводження з військовополоненими.

Однак у даному випадку норми міжнародного гуманітарного права взагалі не можуть діяти, так як у сучасних гібридних війнах спочатку приймають участь не регулярні збройні сили іноземної держави, а незаконні збройні формування які нікому не підконтрольні, нелегально фінансуються і озброюються державою агресором та використовують терористичні методи ведення війни, без дотримання будь яких норм міжнародного гуманітарного права[2].

Отож, підсумовуючи все вище зазначене, можна дійти висновку, що міжнародні-правові акти міжнародного гуманітарного права у сучасних умовах є доволі нефункціональними, оскільки унеможливлюють регулювання сучасних збройних конфліктів, а також захисту порушених прав та свобод людини. Відтак пропонується оновити, доповнити норми міжнародного гуманітарного права з урахуванням сучасних реалій або розробити нові міжнародні договори, що регулюють збройні конфлікти, які виникають у сучасному світі; створити ефективний механізм притягнення до відповідальності осіб, які порушують норми міжнародного гуманітарного права.

[1] Магда Є. В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 5. 2014. С.5-9.

[2] Денисенко С.І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 19–20 травня 2022 р. Суми. С. 103-107.

Соболєва Анастасія Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

У сучасному світі електронні технології все більше проникають у всі сфери людської діяльності, у тому числі і в кримінальне процесуальне право. Електронні докази відіграють все більш важливу роль у кримінальному провадженні, оскільки вони використовуються для встановлення обставин кримінального правопорушення, ідентифікації осіб, які його вчинили, доказування вини, тощо. Але законотворення не завжди встигає за стрімкістю розвитку ІТ-технологій і прогалини правового регулювання зараз доводиться заповнювати за рахунок судової практики.

Проблематика електронних доказів є відносно новою і, не зважаючи на наявність низки позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду, дана тема є досить дискусійною у наукових кругах зважаючи на велику кількість неврегульованих законодавством питань. Тому актуальність цієї теми пов’язана не лише з існуючими прогалинами нормативного регулювання сфери електронного доказування, а й із недостатнім науковим доробком у цьому розрізі.

Однією з основних проблем є відсутність у КПК України визначення «електронного доказу», для прикладу, ЦПК України, ГПК України та КАС України ще у 2017 р. закріпили електронний доказ як одне із процесуальних джерел доказів, тому серед науковців виникли дискусії щодо необхідності внесення таких змін і до чинного КПК України. При цьому, дослідження доктрини показало існування різних позицій вчених щодо назви таких доказів, а саме: «електронні докази», «електронно-цифрові докази», «комп’ютерні докази», «цифрові докази», «електронні відображення», тощо.

О. В. Сіренко вважає доцільною класичну назву «електронні докази» та визначає їх як дані про обставини, що мають значення для кримінального провадження й існують у нематеріальному вигляді в межах технічного носія чи каналу зв’язку та сприйняття і дослідження яких можливе за допомогою технічних засобів і програмного забезпечення[1]. А. В. Столітній та І. Г. Каланча хоча також підтримують термін «електронні докази» та, при цьому, надають інше визначення, а саме – інформація, що зберігається в електронному вигляді на будь-яких типах

[1] Сіренко О.В. Електронні докази у кримінальному провадженні. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2019. Вип. 14. С. 208–212.

електронних носіїв, в електронних пристроях чи електронних інформаційних системах та відповідає вимогам ст. 84 КПК України[1].

Натомість Д. М. Цехан є прибічником терміну «цифрові докази», слід зазначити, що такий термін є найпоширенішим і в більшості англомовних джерел («digital evidence»). На його думку, «цифрові докази» можна визначити як фактичні дані, представлені в цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія, що стають доступними для сприйняття людиною після обробки електронно-обчислювальною машиною та на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню[2].

Варто навести і положення ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», яке визначає, що електронним документом є документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа[3]. Але це визначення зовсім не враховує особливостей та специфіки процесуального доказування різних галузей права та юрисдикцій судів.

Таким чином, через відсутність у КПК України закріплення поняття «електронного доказу» в кримінально-процесуальній практиці їх відносять до документів. Що є цілком логічним, оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає можливості виділити електронні докази як окреме процесуальне джерело.

При цьому окрім відсутності термінологічного визначення «електронного доказу» в кримінальному процесі існує ряд проблем, які пов'язані даним видом доказу, серед яких: 1) правильність та надійність зберігання електронних доказів; 2) допустимість тих чи інших електронних доказів; 3) відсутність конкретизованих вимог щодо особливостей їх формування; 4) специфіка процедури їх отримання чи використання; 5) відмінності сфальсифікованого електронного доказу та оригіналу, тощо.

О. П. Метелев вважає, що окрім зазначених проблемних питань у розрізі електронних доказів, важливо виділяти відсутність окремого чіткого механізму збирання (отримання) саме цифрової інформації і цифрових носіїв інформації. Крім того, законодавцем досі не розроблені необхідні процесуальні гарантії щодо захисту громадян від надмірної зацікавленості з боку правоохоронних органів під час проведення процесуальних дій. Вчений виділяє чотири етапи вилучення цифрової

[1] Столітній А.В., Каланча І.Г. Формування інституту електронних доказів у кримінальному процесі України. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 179–191.

[2] Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2019. Вип. 5. С. 256–260.
URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2013_5_58

[3] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV: станом на 1 серп. 2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 07.11.2023).

інформації: 1) вилучення або копіювання цифрової інформації; 2) пред'явлення виявленої цифрової інформації учасникам слідчих дій; 3) закріплення у протоколі слідчих дій; 4) пакування і опечатування вилучених носіїв цифрової інформації. Однак на відміну від процесу вилучення речей та документів як доказів, процедури вилучення цифрових носіїв під час обшуків чи оглядів достатньо не формалізовані та визначені, що може призвести до зловживань, особливо з боку правоохоронних органів, які отримують доступ до тих чи інших цифрових носіїв інформації, яка для власника є особисто важливою (наприклад: тексти повідомлень у соціальних мережах, особисті паролі, доступ до систем електронних платежів, тощо) [1].

Ще одним проблемним питанням використання електронних доказів є їх допустимість у кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом. Недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення[2]. В науковій доктрині традиційно виділяються наступні вимоги щодо допустимості доказів: законність джерела отримання доказів (ст. 84-87 КПК України) та законність способу отримання доказів (ст. 223 КПК України, ст. 224-232 КПК України). У своїй праці «Проблеми визначення допустимості та належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному провадженні» О. П. Метелев зазначає, що беручи до уваги особливу нематеріальну природу електронних доказів, особливості їх виникнення та існування, копіювання й дублювання, зберігання і візуалізації – вбачається за доцільне виділити в окремі слідчі дії «електронний огляд інформаційного середовища» і «електронне копіювання» та відокремити збирання (отримання) електронної інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження[3]. Ми підтримуємо таку позицію і вважаємо, що такі нововведення дозволять забезпечити належну збереженість та достовірність електронних доказів, гарантувати дотримання прав учасників кримінального провадження, а також удосконалити процедуру збирання та дослідження електронних доказів.

Проаналізувавши вищезазначені факти, можна помітити низку законодавчо неврегульованих питань щодо правового регулювання та використання електронних доказів у кримінальному провадженні. На нашу

[1] Метелев О.П. Збирання цифрової інформації як окремий спосіб отримання доказів під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 60. С. 179.

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 6 листоп. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text(дата звернення: 14.11.2023).

[3] Metelev O. Problems of determining the admissibility and appropriateness of digital (electronic) evidence in criminal proceedings. *Herald of criminal justice*. 2019. No. 3. P. 224–238. URL : https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/224-238 (date of access: 14.11.2023).

думку, одним з перших і найважливіших кроків у вирішенні цих проблемних питань буде нормативне закріплення поняття «електронного доказу», а також чітке врегулювання окремих процедурних механізмів вилучення, зберігання, використання, тощо.

Страшок Анна Анатоліївна
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права,
доктор філософії в галузі права

СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінальне процесуальне законодавство визначає свідка як фізичну особу, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань (ч. 1 ст. 65 КПК України). При цьому, КПК України закріпив у своєму змісті свідоцький імунітет, який за критерієм можливості відмовитись від нього, поділяють на два види, які в доктрині кримінального процесу називаються по-різному: обов'язковий і факультативний, загальний і спеціальний, безпосередній та опосередкований, безальтернативний і альтернативний. Саме остання назва, на наш погляд, є найбільш вдалою, оскільки підкреслює сутність того чи іншого виду імунітету та критерію, який лежить в основі їх виділення.

Безальтернативний імунітет свідка має місце у випадках, коли закон передбачає неможливість його допиту, навіть у випадках, коли він бажає дати показання (ч. 2 ст. 65 КПК України), *альтернативний* ж має місце тоді, коли закон передбачає можливість вибору скористатися ним чи відмовитись від давання показань й не нести за це відповідальності (ст. 18, ч. 4 ст. 65 КПК України).

Згідно з ч. 2 ст. 65 КПК України не можуть бути допитні як свідки: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на

сповіді віруючих; 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи; 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних; 11) експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків.

При цьому ч. 3 ст. 65 КПК України закріплює, що особи, передбачені п. 1-5 ч. 2 ст. 65 КПК України, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. У зв'язку з цим виникає питання чи може бути допитаний священнослужитель як свідок і чи зобов'язаний він дати показання у випадку звільнення його від обов'язку зберігати таємницю особою, що довірила йому ці відомості?

Висловлюючи власну думку з даного приводу, варто відзначити, що нами підтримуються позиції тих науковців, які критично ставляться до даної норми КПК України та висловлюють думку щодо неможливості допиту священнослужителя навіть у випадку його звільнення від обов'язку зберігати таємницю сповіді.

Взагалі, право на свободу віросповідання є одним з невід'ємних прав людини. Віросповідання пов'язане з дотриманням певних таїнств, одним з яких є сповідь. Сутність сповіді полягає в тому, що вона відноситься до божественного, а не людського порядку, і під час неї священнослужитель отримує відомості не як людина, а як служитель Бога (або навіть як Бог). Як стверджував святий Тома Аквінський в «Сумі теології», «священик дізнається про гріхи не як людина, але як Бог». З цієї причини, пише святий Тома, священик може навіть заявити під присягою, «що він не володіє відомостями, які відомі йому як Богу» («Сума теології», додаток 11,1.3).Таємниця сповіді має священний характер. Мовчання сповідника – це священний знак поведінки самого Бога, якому він служить і так само, як Бог забуває про гріхи, в яких кається людина, про них повинен забути священик. Тому навіть, якщо священнослужитель постає перед судом або отримує наказ від вищого церковного начальства, він не може порушити таємниці сповіді.

Таємниця сповіді відрізняється від адвокатської чи лікарської таємниці, вона має інші виміри і відноситься до надприродної сфери.

Відповідно до канонічного права вона повинна залишатися непорушною навіть у випадках:

1) коли священнослужитель зрікся чи його позбавили сану;

2) коли той, хто кається дозволить сповіднику (чи навіть його попросить) відкрити те, що йому було повідомлено під час сповіді.

В мусульманському праві великим злом для мусульманина є розкриття таємниці свого брата мусульманина. Все, що мусульманин має, чим володіє, є для іншого мусульманина забороненим. Саме останні положення, як бачимо, суперечить чинному КПК України (ч. 3 ст. 65).

Підсумовуючи викладене варто відзначити, що відповідно до канонічного та мусульманського права таємниця сповіді носить абсолютний характер. Вона не містить виключень і не може бути нікому розкрита (в тому числі органам розслідування чи суду), навіть коли сповідник звільнить священнослужителя від обов'язку її збереження. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що положення ч. 3 ст. 65 КПК, яке передбачає таке звільнення, є таким, що не може бути застосовним, оскільки жоден священнослужитель не піде на порушення церковних канонів. Таким чином, вважаємо за необхідне із вказаної частини виключити посилання на п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України.

Тригуб Тетяна Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.)

У часи ведення активних бойових дій у збройних силах істотно зростає кількість злочинів проти порядку проходження військової служби. Така тенденція в цей непростий час для нашої країни властива також і Збройним Силам України, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України та іншим військовим формуванням[1]. Актуальні кримінально-правові проблеми самовільного залишення військової частини або місця служби посідають чільне місце у вивченні та дослідженні проблематики злочинів проти встановленого порядку несення або проходження військової служби. Такі злочини підривають обороноздатність, ефективність сил і засобів Збройних Сил України. Самовільне залишення військової частини або місця служби відрізняється серед інших військових протиправних діянь як особливо небезпечне. Вчиняючи такі дії, військовослужбовці тим самим грубо порушують

[1] Ганьба О. Б. Правопорушення військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України: поняття, класифікація та особливості. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2016. № 2 (14). С. 1.

положення Конституції України, вимоги Військової присяги та військову дисципліну, відповідно до яких, захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України. Також дестабілізується процес виконання завдань особовим складом підрозділу, що пояснюється некомплектом особового складу, знижується бойовий дух військовослужбовців, відбувається девіація психологічного клімату у військовому колективі, спричиняючи подальшому вчиненню протиправних дій та інші негативні наслідки. Тому, досліджуючи кримінально-правову характеристику цього питання, нагальною проблемою є чітке розмежування міри кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Військові кримінальні правопорушення – це кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. На жаль, попри свідоме та чесне виконання обов'язків військової служби абсолютною більшістю військовослужбовців, у Збройних Силах України мають місце випадки самовільного залишення військових частин чи місць служби. Щодо причин, які спонукають військовослужбовців до таких дій, то вони здебільшого особисті і їх можна розцінювати як індивідуальні соціально-психологічні мотиви.

Самовільним є таке залишення частини або місця служби, що вчинене без дозволу начальника (командира), який згідно з законодавством уповноважений надавати такий дозвіл. За вчинення такого правопорушення передбачена кримінальна відповідальність за статтею 407 Кримінального кодексу України (далі КК України), яка містить п'ять частин. Відповідно, у ч. 1 та 2 визначено ознаки простих складів кримінальних правопорушень – караються триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років або позбавленням волі на строк до трьох років, штрафом до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років; ч. 3 – кваліфікованого – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, ч. 4 та 5 – особливо кваліфікованих – караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років та на строк від п'яти до десяти років.

Цікавим є той факт, що граничні строки відповідальності за діяння, передбачені різними частинами статті 407 КК України, є неспіврозмірними із тяжкістю самого вчиненого діяння. Тобто, особа, що залишила місце несення служби на 4 доби за певних обставин може нести відповідальність у формі позбавлення волі строком аж до трьох років, а особа, яка вчинила ті самі діяння. але тривалістю більше місяця – від двох років позбавлення волі. Авжеж, для останніх передбачено виключну форму відповідальності – позбавлення волі. Однак, на нашу думку, санкцію частини третьої статті

407 КК України варто викласти в наступній редакції: «…караються позбавленням волі на строк від **трьох** до п'яти років». Такі зміни сприятимуть більш чіткому розмежуванню складів злочинів в залежності від кваліфікуючих ознак та зменшать можливість виникнення ситуацій, коли особа, що вчинила злочин, передбачений ч. 1 ст. 407 КК України, буде притягнута до відповідальності більш «жорстко» (три роки позбавлення волі) ніж особа, яку притягнули до відповідальності за ч. 3 ст. 407 – від двох років позбавлення волі.

Діяння (можливе у формі дії та бездіяльності) може бути виражено у двох альтернативних формах: 1) самовільне залишення військової частини або місця служби; 2) нез'явлення вчасно без поважних причин на службу. При цьому, друга форма викладена шляхом вичерпного переліку можливих видів нез'явлення, які стосуються і інших складів, передбачених ч. 2-5 ст. 407 КК України.

Усі зазначені вище склади кримінальних правопорушень є формальними. Положення статті 407 КК України визначають, що злочин вважається закінченим з моменту залишення військової частини і триває протягом усього періоду, поки особа не буде затримана або не з'явиться із зізнанням. Важливою зазначити, що дане правопорушення є триваючим, хоча злочин і вважається закінченим із моменту вчинення самого діяння. Період вчинення правопорушення значною мірою впливає на кваліфікацію злочину, що чітко визначено у положенням статті 407 Кримінального Кодексу України.

Військовослужбовець, переховуючись від військового командування, слідства за скоєння злочину з кожним днем лише обтяжує свою вину. Така особа все одно не зможе уникнути кримінальної відповідальності, проте тривале продовження протиправної поведінки може унеможливити застосування судом більш м'яких заходів кримінального впливу чи навіть звільнення від кримінальної відповідальності відповідно до Закону[1]. З'явлення із зізнанням до правоохоронних органів, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину є обставинами, які зможуть пом'якшити чи бути підставою для звільнення від покарання.

Із суб'єктивної сторони самовільне залишення військової частини або місця служби передбачає умисну форму вини, а нез'явлення вчасно без поважних причин – як умисну, та і необережну.

Як висновок, хочеться зазначити, що кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини є важливим аспектом в забезпеченні дисципліни та порядку в армії. Вона має спрямовувати військовослужбовців на своєчасне та відповідальне виконання обов'язків. Однак, важливо також враховувати конкретні обставини, що призвели до самовільного залишення, аби визначити відповідність покарання.

[1] Дмитренко Н.А. Дезертирство: кримінально-правовий аналіз і проблеми кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2019. № 40. С. 138.

У сучасних умовах важливим викликом є підвищення професійної культури та уміння вирішувати проблеми в армії, що може допомогти у зменшенні випадків самовільного залишення військової частини. Важливим аспектом є також забезпечення прав військовослужбовців та надання підтримки військовим у складних ситуаціях, що може вплинути на зниження кількості подібних правопорушень.

Здійснення справедливого та розумного правосуддя є ключовим для збереження довіри та морального духу військових. Тому важливе подальше дослідження цієї теми та вдосконалення законодавчої бази з метою забезпечення ефективного та справедливого регулювання питань кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Турченко Ольга Григорівна
в.о. завідувача кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права, к.ю.н., доцент

СЕПАРАТИЗМ ЯК ЗАГРОЗА СУВЕРЕНІТЕТОВІ ДЕРЖАВИ

Сучасна міждержавна система доповнюється певною двосистемою, в якій, як писали Б. Баді та П. Бірнбаум, «логіка розвитку держави співіснує з логікою зростаючої автономізації суб'єктів», ускладнення процесу прийняття рішень призвело до зменшення здатності національних урядів самостійно протистояти сучасним викликам і загрозам їхньому суверенітетові. З іншого боку, світопорядок, що базується на принципі державного суверенітету, за твердженням американських соціологів Г. та П. Міше[1], є своєрідною перепоною для розвитку людства, вирішення глобальних проблем; обов'язковою ж передумовою «людської революції» стирання національних кордонів. Необхідно погодитися з Я. Тімбергеном та Д. Фішером, що у сучасному світі забезпечення безпеки не можна довірити виключно рішенням суверенних національних держав, оскільки суверенітет та патріотизм, формуючи уявлення про безпеку, можуть надавати останнім «сумнівних та ірраціональних аспектів»[2]. Отже, політика будь-якої суверенної держави обумовлена політикою інших суверенних держав, безпека окремої держави неподільно пов'язана з безпекою інших держав та міжнародною безпекою загалом.

На сьогодні зберігає актуальність питання, яке виникло на початку XX ст. і було основним при розгляді проблеми суверенітету, – питання сумісності суверенітету з нормальним функціонуванням та розвитком міжнародного спілкування, з посиленням інтеграційних процесів.

[1] Mishe G., Mishe P. Towards a Human World Order. N.Y., 2002. P.113.
[2] Турченко О.Г., Овчарова А.Г. Трансформация категории «суверенитет» в условиях глобализации. Вісник Донецького національного суверенітету. Серія В. Економіка і право. 2014. №2. С.126.

О. Ейхельман зазначав, що незважаючи на необмеженість державного суверенітету, держава в сучасному світі широко користується можливістю та фактичною необхідністю для себе вступати у міжнародне спілкування; при цьому наголошуючи на абсолютності державного суверенітету, який повинен охоронятися міждержавними угодами. Відомий теоретик інтеграції С. Хоффман також наполягає на необхідності збереження державного суверенітету, хоча підходить гнучкіше до визначення його змісту і не заперечує можливості його еволюції відповідно до змін, що відбуваються у сфері державного будівництва, та зовнішніх факторів. На його думку, регіональна інтеграція – це поміркування пристосування до глобального тиску.

Як зазначає М Баймуратов, «суверенітет», будучи абстрактним вираженням сутності держави, є своєрідною «перепусткою» держав на міжнародну арену. При цьому зовнішній суверенітет, хоча і є важливим інструментом позиціонування держави на міжнародній арені, насправді є другорядним відносно внутрішнього суверенітету. Зовнішній суверенітет сам по собі не здатний гарантувати територіальну цілісність держави і навіть її існування. У той же час, реалізувати внутрішній суверенітет без суверенітету зовнішнього, можливо лише в умовах повної економічної та політичної ізоляції, неможливої в сучасному світі[1].

Концепцію суверенітету, що ґрунтується на висновку, що сучасний світ обмежує умови для держави бути повністю незалежним у прояві своєї влади, висловлює також Х. Дрієр, який стверджує, що вже у XX столітті зростання взаємних зобов'язань об'єктивно призводить до марності концепції суверенітету та «втрати монолітності суверенітету». Майже аналогічно висловлюється і Л. Вильдхабер.

Україна сьогодні перебуває в складному соціально-економічному становищі, яке, в свою чергу, ускладнюється військовим протистоянням із росією та певним переліком факторів, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам нашої держави.

Однією з актуальних загроз суверенітетові України є прояви сепаратизму в її окремих регіонах.

Безпосередня загроза державному суверенітету і територіальній цілісності України випливає з розуміння самого поняття «сепаратизм», що походить від латинських слів «separatio», «separatus» і розуміються як «відокремлення», «окремий». У XVII столітті сепаратизм визнавався синонімом таких понять, як індепендентизм і конгрегаціоналізм, що позначали «великий релігійно-соціальний рух в Англії», спрямований «проти королівського абсолютизму та абсолютизму англіканської

[1] Баймуратов М.А. Суверенитет государства и его роль в становлении конституционного строя Украины в условиях глобализации. URL : http://www.viu-online.ru/tl_files/docs/conferencii/22Bajmuratov.docs.

церкви»[1]. Сутність сепаратизму тривалий час трактувалась як «дух відступництва у справах віри»[2], але, починаючи з XIX століття, поряд із трактуванням як «прагнення до відділення в питаннях віри» це поняття використовується для позначення «прагнення відокремлення частини держави від цілого».

В сучасному розумінні сепаратизм – це політика і практика відокремлення частини державної території для створення окремої, більш меншої, суверенної держави, подальшого розпаду країни та/або переходу до іншої держави (ірредентизм) чи набуття дуже широкого статусу самоврядування[3]. Так, однією з ознак самопроголошених в результаті реалізації сепаратиських ідей квазідержав є т.зв. «протосуверенітет, як первісна стадія державного суверенітету, що має лише внутрішню складову, але таку, яка вже знаходиться у процесі свого формування»[4]. До цього континіум «автономія – відокремлення» може змінюватися разом зі зміною динаміки діяльності суспільно-політичного руху, його вимог та мети[5].

В Аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні» зазначається, що найбільш відомими в новітній історії України проявами регіонального сепаратизму є популярні на початку 90-х років XX століття, по-перше, серед частини донецьких суспільно-політичних діячів ідея відродження «Донецько-Криворізької республіки», що незначний час існувала 1918 року (серед основних чинників: переважання російськомовного населення в цих областях; значний рівень урбанізації цієї території України, що обумовлює високий економічний потенціал; підвищена етнічна строкатість регіону). По-друге, закарпатський «русинський» сепаратизм, що базувався на спробі довести мовно-культурну та історичну окремішність «підкарпатських русинів» від українців і на географічному розташуванні (район, навколо якого мала бути «Підкарпатська Русь», є географічним центром Європи, що сприятиме розвитку туристичної галуззі та ймовірним зацікавленням регіоном із боку іноземних держав (Закарпаття ще напередодні Другої світової війни розглядалося як ідеальне місце для розміщення військових

[1] Грубов В. М. Національно-особливе у практиці протидії сепаратизму у Великобританії. *Держава і право*. 2019. Вип. 85. (С.393-410). С. 395.
[2] Толль Ф. Э. Настольный словарь для справок по всем отраслям знаний. Санкт-Петербург: В. Безобразов. и комп., 1864. Т. 3. 1172 с.
[3] Носач А. В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України: дис. …. доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – Кримінальне право та кримінологія; кримінальновиконавче право» (081 – Право) / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2022. (418 с.) С.52.
[4] Талдикін О.В. Поняття та класифікація квазідержав. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2017. №1. (С.110-116). С.112.
[5] Халанчук В. Етнічний сепаратизм та війна проти України: як не нашкодити невдалою термінологією. *Українська правда.* 29.06.2022 року. URL : https://www.pravda.com.ua/columns/2022/06/29/7355239/.

баз). По-третє, кримсько-російський сепаратизм, що культивувався навіть на рівні Верховної Ради АРК та виконавчої влади Криму[1].

Як зазначає П. Лисянский, директор Інституту стратегічних досліджень та безпеки, розвиток сепаратизму в Україні в XXI столітті є наслідком проведення росією через своїх агентів впливу політики за технологією «експорт сепаратизму» (наприклад, реалізація транскордонних російськів проєктів «Єврорегіон», що реалізовувалися в Україні, починаючи з 2008 року під виглядом створення платформ для соціально-економічного співробітництва прикордонних територій України та РФ; відкриття в кінці 2021 року у Донецьку під егідою «Русской гуманитарной миссии» т.з. «Русского дому» (загалом це проєкт дипломатичної структури росії «Россотрудничество», офіційне представництво якого в було заборонено Україні в тому ж 2021 році)[2].

Своєрідна позиція висловлюється доктором політичних наук Л. Чекаленком, який стверджує, що державний суверенітет як штучно утворений, юридично закріплений й не завжди успішно запроваджений механізм існування держави, як засіб захисту й виживання, невпинно послаблюється і поступово заміщується «суверенізмом», який заповнює прорахунки суверенітету (від внутрішніх до зовнішніх, від голодомору до війни, від біженців до нескінченних жертв, від заявлених прав людини до потоптання гідності), як ідеологія протистоїть федералізму й наднаціональним об'єднанням[3].

При цьому, як відмічається в багатьох наукових дослідженнях за тематикою сепаратизму, в умовах збройного конфлікту може відбутися не розкол суспільства за етнічною ознакою, а навпаки зміцнення надетнічної національної ідентичності.

Треба погодитися з О. Задорожним, що в сучасних умовах відбувається не ліквідація суверенітету, а зміна змісту цього поняття. Суверенітет держави необхідно тлумачити здебільшого як обов'язок, а ніж як право. Відповідно, суверенітет держави є її обов'язок у межах поширення своєї юрисдикції забезпечити основні права та свободи людини, а держава вбачається суб'єктом, відповідальним за збереження надбань світового співтовариства на її території.

---

[1] Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні». URL : http://surl.li/nexjw.

[2] Лисянский П. Регіональний сепаратизм в Україні. *LB.ua.* 11.02.2022 року. URL : https://lb.ua/blog/pavel_lisianskiy/505346_regionalniy_separatizm_ukraini.html.

[3] Чекаленко Л. Д. Вчора й сьогодні феномену державного суверенітету. *Україна дипломатична.* 2020. Випуск XXI. URL : http://ud.gdip.com.ua/vchora-j-sohodni-fenomenu-derzhavnoho-suverenitetu.html.

Фітьо Василина Михайлівна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

ВИДИ ТА ФОРМИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ

(науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.)

Проблема насильства щодо дітей є актуальною у всьому світі. Жорстоке ставлення до дитини, нехтування її інтересами можуть проявлятися у різних формах та видах, а наслідки такого поводження завжди спричиняють шкоду здоров'ю, розвитку та соціалізації дитини, часто становлять загрозу для її життя. Воєнний стан, масові евакуації, переміщення сімей з дітьми, інколи без супроводу дорослих підвищують ризик загрози застосування насильства щодо дітей. З'ясування та вирішення цієї проблеми перш за все обумовлює необхідність теоретичного осмислення змісту поняття насильства, визначення його основних видів та форм прояву.

У правовій літературі виділяють чотири форми насильства: 1) фізичне насильство; 2) сексуальне насильство; 3) психологічне насильство та 4) економічне насильство. Для правової оцінки необхідно з'ясувати зміст цих понять. Так, під фізичним насильством розуміють навмисні нанесення дитині батьками або особами, котрі їх заміняють, або особами, відповідальними за її виховання, фізичних ушкоджень, які можуть призвести до смерті дитини або викликають серйозні (такі, що потребують медичної допомоги) порушення фізичного чи психічного стану, або ведуть до відставання в розвитку. Вказані дії можуть вчинятися у формі побиття, катування, штовхання, у вигляді ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими цигарками та у вигляді укусів[1]. Фізичне насильство охоплює також дії, які полягають у втягненні дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй засобів, що отруюють, або медичних препаратів, які викликають одурманювання.

Наступним видом насильства щодо дітей є сексуальне насильство, суть якого полягає у втягнення дитини без її згоди чи без такого, усвідомлене чи неусвідомлене в силу функціональної незрілості або інших причин, у сексуальні дії з дорослими з метою отримання останніми задоволення чи вигоди. Сексуальним насильством є не тільки статевий акт, а й інші дії сексуального характеру. Чинне кримінальне законодавство покликане забезпечувати захист статевої свободи та статевої недоторканності дітей. Так, ч. 4 ст. 152 КК України передбачено кримінальну відповідальність за вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних з вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло

[1] Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. URL : https://core.ac.uk/download/pdf/153579867.pdf

особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, незалежно від її добровільної згоди; ч. 3 ст. 153 КК України встановлено кримінальну відповідальність за вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних з проникненням в тіло неповнолітньої особи; ч. 4 вище вказаної статті передбачено кримінальну відповідальність за сексуальне насильство, вчинене щодо особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, незалежно від її добровільної волі. Стаття 156 КК України, передбачає кримінальну відповідальність за розбещення неповнолітніх, а ст. 156-1 КК України за домагання дитини для сексуальних цілей.

Дані соціологічного дослідження про поширеність сексуального насильства щодо дітей в Європі свідчать, що кожна п'ята дитина постраждала від тієї чи іншої форми сексуального насильства, часто з важкими наслідками для фізичного і психічного здоров'я і розвитку дитини[1]. Прикметно, що сексуальне насильство є найбільш прихованою формою насильства. Дослідження показують, що в 75% випадків ґвалтівники знайомі дітям в тій чи іншій мірі, причому у 45% випадків з них нападником стає родич (частіше за все батько, вітчим, піклувальник), у 30% – більш далекий знайомий (наприклад, друг брата, коханець матері)[2].

Вказане свідчить, що сексуальне насильство щодо дітей залишається серйозною проблемою в більшості держав, часто оповитою завісою секретності, стигми і табу. Зареєстровані кримінальні правопорушення, пов'язані із сексуальним насильством не завжди ведуть до кримінального розслідування чи суду, розкривається лише невелика кількість таких видів кримінальних правопорушень. Тому заниження даних продовжує залишатися серйозною проблемою в усій Європі, в тому числі і в Україні.

Наступним видом насильства, який може вчинятися щодо дітей є психологічне насильство. Психологічне насильство – це насильство, пов'язане з дією особи на психіку дитини шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно викликається емоційна непевність, нездатність захистити себе, і може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю. Психологічне насильство щодо дитини виникає у ситуації постійної нестачі доброзичливої, здорової атмосфери, яка б сприяла емоційному зростанню та росту самооцінки дитини[3]. Психологічне насильство може виявлятись у таких формах:

Нехтування дитиною – хронічна нездатність батьків або осіб, які здійснюють догляд, надати дитині належну підтримку, увагу, турботу, забезпечити основні потреби дитини в їжі, одязі, житлі, медичному

[1] Захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Техніко-економічне обґрунтування тестування моделі Barnahus в Україні. URL : www.coe.int/children

[2] Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник,О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с. С. 52.

[3] Там само. С. 54-55.

обслуговуванні, освіті, захисті та догляді через ряд об'єктивних причин (бідність, психічне захворювання, недосвідченість), а також без них. До нехтування дитиною відноситься потурання заподіянню шкоди, включаючи приохочення до наркотиків та алкоголю, яке призводить до втрати дитиною самоконтролю та формування в неї стійкої залежності[1].

Психологічне жорстоке поводження – хронічне приниження, образа та висміювання дитини, знущання з неї.

Економічне насильство полягає в умисному позбавлення дитини житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, що може призвести до її смерті, викликати порушення її фізичного й психічного здоров'я. Типовими різновидами економічного насильства щодо дітей є: трудова експлуатація дитини, існування за рахунок дитини, а також відібрання документів, без яких дитина не може продовжувати освіту або влаштуватися на бажану для неї роботу. Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволено працевлаштування, шляхом використання її праці є найбільш поширеним видом економічного насильства, яке перешкоджає або унеможливлює здобуття нею освіти та ставить під загрозу її життя, здоров'я, нормальний фізичний та психічний розвиток. Відповідно до ст. 150 КК України за вчинення зазначених дій передбачено кримінальну відповідальність. Економічне насильство щодо дитини у сім'ї може проявлятися також шляхом використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом. Вказані дії є суспільно небезпечними, за вчинення яких відповідно до ст. 150-1 КК України передбачено покарання.

Проведене дослідження засвідчило актуальність обраної тематики. Поширення насильства щодо дітей виявляє зв'язок із загальним зростанням кількості випадків насильства в суспільстві, насильницьких злочинів, суїцидів та нещасних випадків з летальними наслідками. Тому пріоритетними напрямками державної політики України у сфері запобігання та протидія насильству щодо дітей, перш за все є належне правове регулювання захисту прав дитини, в тому числі шляхом імплементації норм міжнародного права у чинне законодавство України, постійний моніторинг дотримання прав дітей та захист від різноматінтих форм насильства, а також забезпечення своєчасного виявлення та розслідування випадків насильства щодо дитини.

[1] Методичні рекомендації щодо опитування дітей, що стали свідками та/або жертвами насильства, а також вчинили насильство: Метод. посіб. / Автори-упоряд.: Д. Пурас, О. Калашник,О. Кочемировська; Т. Цюман; за заг. ред. Т. Цюман. К.: ФОП Клименко, 2015. – 114 с. С. 54.

Фурман Віталій Васильович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

На сьогоднішній день основоположні права і свободи людини і громадянина закріплені у низці міжнародних нормативно-правових актів, таких як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (1966 р.). Україна як правова держава, поряд з іншими демократичними державами, законодавчо закріпила у Конституції України широкий каталог прав і свобод людини і громадянина та забезпечує реальне їх здійснення. Вказані правові акти закріплюють певні політичні, соціальні, культурні, економічні права тощо, при цьому, варто зазначити, що кожне з цих прав пройшло свій розвиток (еволюцію) та знайшло подальше закріплення в системі прав людини.

Традиційно виділяють три покоління прав людини. Людство поступово визнавало, що існують такі речі, які держава робити не може, що народ повинен мати певний вплив на ті політичні процеси, наслідки яких позначаються на ньому, внаслідок чого почали формуватися громадянські та політичні права – *перше покоління прав людини*. Двома центральними ідеями були ідея особистої свободи та ідея захисту особи від державного свавілля. Сьогодні громадянські та політичні права докладно викладено у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. До їх складу входять право на життя, на особисту свободу та недоторканність, на свободу думки, совісті та релігії, на свободу слова та переконань, на громадянство, брати участь в управлінні державою та заборона катувань тощо.

Права другого покоління ґрунтуються на ідеях рівності й гарантованого доступу до основних соціальних і економічних благ, послуг і можливостей. Ці права стали набувати широкого міжнародного визнання внаслідок виникнення робітничого класу на початковому етапі індустріалізації, що привело до появи нових вимог і нових уявлень про гідне життя. Людство усвідомило, що людська гідність потребує більшого, ніж просто невтручання держави, як передбачено громадянськими і політичними правами. Основні соціальні, економічні та культурні права визначено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також в Європейській соціальній хартії Ради Європи, а саме право на працю, на страйк, на соціальне забезпечення, на достатній життєвий рівень, на державну підтримку та захист сім'ї, володіти, користуватися та

розпоряджатися своєю власністю, на підприємницьку діяльність, на освіту, на участь у культурному житті тощо.

В основу *прав третього покоління* покладена ідея солідарності, ця категорія прав охоплює колективні права суспільства або народів, такі як право на стабільний розвиток, мир та безпечне навколишнє середовище. Війни, екологічні і стихійні лиха в багатьох районах світу призвели до того, що прогрес в області дотримання прав людини там виявився дуже обмеженим, як наслідок багато хто відчув необхідність визнання нової категорії прав людини, які гарантували б суспільствам, особливо у країнах, що розвиваються, необхідні умови для забезпечення вже визнаних прав першого і другого покоління. Конкретні права, які зазвичай відносять до категорії прав третього покоління, – це право на розвиток, мир, право на безпечне навколишнє середовище, право на участь у користуванні спільною культурною спадщиною людства, право на інформацію та гуманітарну допомогу.

Дослідження наукових праць дало можливість сформувати три групи позицій науковців щодо питання віднесення права на інформацію до певного покоління прав людини. Перша група зазначає, що специфіка інформаційної безпеки людини, на відміну від державної безпеки, полягає в тому, що вона базується, передусім, на чітких та дієвих гарантіях прав і свобод людини у сфері інформації. Та наголошує на тому, що права на свободу інформації, свободу думки і слова належать до так званих прав «першого покоління» – громадянських та політичних прав, які від початку вважалися і вважаються невід'ємною частиною людської особистості. Права і свободи людини у сфері інформації є важливим фактором, що визначає не лише умови існування конкретного індивіда, а й багато в чому долю політичного устрою держави. Нами не підтримується позиція даної групи науковців, оскільки як відомо, права першого покоління, тобто політичні, громадянські та особисті права, були проголошені першими буржуазними революціями у Франції, Англії та США і закріплені відповідними деклараціями, але в цих документах ще не йшлося про інформаційні права та свободи.

Друга група вказує, що за періодизацією права і свободи людини у сфері інформаційних відносин можна віднести до третього покоління, до яких належать права і свободи, що забезпечують якість життя, серед яких досить вагоме місце посідає свобода інформації. Саме ці права стали одним із правових інструментів боротьби людства з інформатизацією життя у період переходу до постіндустріального суспільства. Виняткове значення має особлива група прав, що характеризують свободу висловлення думок, до якої входять свобода слова, друку, право на одержання інформації, а також свобода поширення інформації. Варто зазначити, що третє покоління прав людини – колективні права народів (націй), тобто права всього людства, що ґрунтуються на солідарності

людей, їх належності до якоїсь спільноти (асоціації). Це право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства в цілому, тоді як право на інформацію є, перш за все, індивідуальним.

Третя група науковців, думка яких нами підтримується, зазначає, що у сучасному інформаційному суспільстві проходить складний і багатогранний процес становлення *четвертого покоління прав людини*, до якого слід віднести інформаційні права. Становлення інформаційного права як самостійної комплексної галузі права в правових системах різних країн, є наслідком виникнення інформаційних відносин як особливого виду суспільних відносин, що вимагають правового регулювання. Постіндустріальне суспільство, як відомо, базується на знаннях, інформації. Саме інформаційні ресурси стають рушійною силою для всіх сфер суспільства. Протягом останніх років в Україні спостерігається ключова роль інформатизації в розвитку вітчизняної економіки, у забезпеченні доступності та підвищення ефективності судового захисту із впровадженням в судочинство та в діяльність судів системи подачі документів в електронному вигляді, діяльність електронного Уряду, електронної демократії. Сучасна людина за лічені дні отримує і обробляє стільки ж інформації, скільки в минулі роки людина за все життя, і це при тому, що, за прогнозами вчених, кількість даних на планеті буде, як мінімум, подвоюватися кожні два роки. Зазначені інформаційні технології наразі справляють значний вплив на статус фізичних осіб, реалізацію належних їм прав і вимагають перегляду правового регулювання як на міжнародному, так і національному рівнях. Забезпечення окремих прав людини в умовах поширення інформації неодноразово ставало об’єктом уваги з боку спеціальних доповідачів ООН (зокрема, Спеціального доповідача по праву на заохочення і свободу думок і Спеціального доповідача по просуванню і захисту прав людини в період боротьби з тероризмом).

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що інформаційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути віднесені до традиційних трьох поколінь прав людини, оскільки, базуючись на постійних змінах у суспільстві (перехід від індустріального до суспільства знань, першочергову роль у якому відіграє саме інформація, яка і є об’єктом права на інформацію, а також науково-технічний прогрес), інформаційні права мають специфічні ознаки і повинні становити окреме четверте покоління.

Чуба Сергій Анатолійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЗАСТОСУВАННЯ СИЛИ ПРИ ВИРІШЕННІ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Турченко О.Г.)

Частина 4 статті 2 Статуту ООН закріплює принцип, згідно з яким держави «утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями Об'єднаних Націй», таким чином, забороняючи jus ad bellum (право на війну).

При цьому очевидно, що застосування сили може виявитися необхідним для запобігання й усунення загрози миру й придушення актів агресії або інших порушень миру. Військова сила, яка застосовується законним і належним чином, є життєво важливою складовою частиною будь-якої діючої системи колективної безпеки в будь-якому її визначенні, як традиційно вузькому, так і більш широкому.

Статут ООН допускає два виключення з вказаного принципу і, відповідно, можливість легітимно застосовувати силу:

- дії у порядку самооборони у відповідності до статті 51 Статуту;
- вживання заходів військового характеру, яке санкціоноване Радою Безпеки ООН на підставі глави VII Статуту (і шляхом розширення стосовно до регіональних організацій на підставі глави VIII) у порядку реагування на «будь-яку загрозу миру, будь-яке порушення миру або акт агресії».

Стаття 51 Статуту ООН визначає, що «дійсний Статут ні в якій мірі не порушує невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на члена Організації доти, поки Рада Безпеки ООН не прийме мір, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки». Однак держава, що є об'єктом загрози, відповідно до давно уже сталої норми міжнародного права, може почати воєнні дії, якщо загроза нападу є безпосередньою і ніякі інші засоби не в змозі усунути її, а дії – адекватні та пропорційні загрозі.

Під час застосування вказаних положень Статуту на практиці можуть виникати три проблемні ситуації:

- ситуація, коли держава заявляє про своє право нанести в порядку самооборони превентивний удар у відповідь на загрозу, що не носить безпосереднього характеру. Певні експерти визнають за державою в даному випадку право на самооборону, наводячи як доказ те, що збиток, який може стати наслідком деяких загроз, настільки великий, що просто небезпечно чекати, коли ці загрози стануть безпосередніми, і що завчасні дії можуть завдати меншої шкоди. У випадку, якщо є вагомі аргументи на

користь превентивних воєнних дій і вагомі докази, що їх підтверджують, то вони повинні бути доведені до відома Ради Безпеки ООН, яка може санкціонувати такі дії, якщо порахує це необхідним. Якщо вона не вважатиме це потрібним, то необхідно використати інші шляхи, включаючи переконання, переговори, попередження й стримування, і потім знову розглянути варіант воєнних дій;

- ситуація, коли держава створює зовнішню загрозу, реальну або потенційну, іншим державам або людям, що перебувають за її межами, але при цьому в Раді Безпеки ООН наявні розбіжності з приводу того, що робити в цьому випадку. Глава VII Статуту дозволяє Раді Безпеки ООН схвалити будь-які примусові дії, включаючи і воєнні дії, проти держави, коли вона вважатиме їх «необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки» (стаття 42). Мова йде про ситуації, коли загроза вже матеріалізувалася або може матеріалізуватися в найближчому майбутньому; коли вона пов'язана з діями самої держави або діями недержавних суб'єктів, яких вона переховує або підтримує; коли вона приймає форму дії або бездіяльності, реального або можливого акту насильства або просто виклику авторитету Ради Безпеки;
- ситуація, коли загроза носить головним чином внутрішній характер, тобто небезпека загрожує самому населенню тієї або іншої держави. Статут ООН не є настільки чітким, яким він міг би бути, коли справа стосується порятунку життя людей у країнах, де складаються ситуації, пов'язані з масовими заворушеннями, масовими порушеннями прав людини в державі. Він «затверджує віру в основні права людини», однак мало що містить для їхнього захисту, а стаття 2 Статуту ООН забороняє втручання «у справи, які по суті належать до внутрішньої компетенції будь-якої держави». Тому в рамках міжнародного співтовариства давно йде суперечка між тими, хто наполягає на «праві втручатися» у ситуації, пов'язані з катастрофами, породженими людиною, і тими, хто твердить про те, що Рада Безпеки, незважаючи на всі її повноваження на «підтримку або відновлення міжнародної безпеки», передбачені Главою VII Статуту, не має права санкціонувати які-небудь примусові дії проти суверенних держав, щоб не відбувалося в їхніх межах.

При цьому принцип невтручання у внутрішні справи не може використовуватись для прикриття актів геноциду або інших злодіянь, таких, як широкомасштабні порушення норм міжнародного гуманітарного права або масові етнічні чищення, які можуть обґрунтовано розглядатися як загроза міжнародної безпеки й зважаючи на це вважатися підставою для вживання заходів Радою Безпеки.

Низка гуманітарних катастроф, що відбулися в Сомалі, Боснії й Герцеговині, Косово, Руанді й Сьєрра-Леоне змусили сконцентрувати увагу не на імунітетах суверенних урядів, а на їхніх обов'язках як перед власним народом, так і перед міжнародним співтовариством у більш

широкому плані. Все ширше визнається, що мова йде не про «право якої-небудь держави втручатися», а про «відповідальність з захисту», що лежить на кожній державі, коли справа стосується людей, що страждають у результаті катастроф, яких можна було б уникнути, – масових вбивств і зґвалтувань, етнічних чисток, що виражається у вигнанні й залякуванні людей, і навмисного створення умов, у яких люди голодують і хворіють. І все більш широкого визнання набуває думка про те, що, хоча суверенні держави несуть головну відповідальність за захист своїх власних громадян від таких катастроф, у тих випадках, коли вони не можуть або не бажають забезпечити такий захист, відповідальність за це повинне взяти на себе міжнародне співтовариство. І ця відповідальність передбачає прийняття цілої низки мір, включаючи превентивні міри, реагування на насильство, якщо це необхідно, і відновлення зруйнованого суспільства.

Головну увагу варто приділяти сприянню припинення насильства за допомогою посередництва й інших інструментів і захисту людей за допомогою таких мір, як направлення гуманітарних, правозахисних і поліцейських місій. Сила, якщо вона потрібна, повинна застосовуватися як крайній засіб.

Рада Безпеки ООН була не надто послідовною або не дуже ефективною у зазначених ситуаціях, нею вживаються дії занадто пізно, надто нерішуче або взагалі не вживалися. Однак поступово Рада Безпеки й міжнародне співтовариство в більш широкому плані прийшли до визнання того, що, діючи на підставі Глави VII й відповідно до норм колективної міжнародної відповідальності за захист, вона завжди може санкціонувати воєнні дії для виправлення катастрофічного положення, породженого внутрішніми злодіяннями, якщо вона готова оголосити, що ситуація створює «загрозу міжнародному миру й безпеці», що зробити особливо нескладно, коли мають місце порушення норм міжнародного права.

Варто підтримувати норму, яка передбачає, що існує колективна міжнародна відповідальність за захист, яка реалізується Радою Безпеки і яка санкціонує військове втручання як крайній засіб у випадку, коли мова йде про геноцид і інші масові вбивства, етнічні чистки або серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, яким суверенні держави не змогли або не побажали запобігти.

Ефективність глобальної системи колективної безпеки, так само як і будь-якого іншого правового порядку, залежить у підсумку не тільки від законності рішень, але й від загальної уявлення про їх легітимність: вони повинні мати під собою міцну доказову базу й ґрунтуватися на вірних у правовому відношенні посиланнях.

Для прийняття рішення про те, санкціонувати чи ні застосування сили, Рада Безпеки повинна прийняти й постійно враховувати комплекс погоджених керівних принципів, причому вона повинна відразу ж

зайнятися питанням не про те, чи можна законно застосувати силу, а питанням про те, чи необхідно це робити.

Під час розгляду питання про те, чи санкціонувати або чи схвалити застосування військової сили, Рада Безпеки повинна завжди враховувати незалежно від інших міркувань, які вона може взяти до уваги, принаймні наступні п'ять базових критеріїв легітимності: чи носить загроза заподіяння збитку безпеки держави або людини такий характер і чи є вона в достатній мірі ясною і серйозною, щоб виправдати застосування військової сили.

Що стосується внутрішніх загроз, то чи пов'язано це з геноцидом і іншими масовими вбивствами, етнічним чищенням або серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права, які носять реальний характер; чи є очевидним, що головна мета воєнних дій, які передбачаються, полягає в тому, щоб нейтралізувати або запобігти даній загрозі, які б інші цілі або мотиви не існували при цьому; чи були вивчені всі варіанти відбиття даної загрози, які носять невоєнний характер, та чи існують розумні підстави припускати, що інші міри виявляться безуспішними; чи є передбачувані воєнні дії за своїми масштабами, тривалістю й інтенсивністю єдиним і можливим засобом для відбиття даної загрози; чи існує розумна надія розраховувати на те, що при успішному здійсненні воєнних дій щодо відбиття даної загрози дії не викличуть гірших наслідків, ніж бездіяльність.

Шаповал Яна Валеріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ДІЗНАВАЧА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Страшок А. А.)

Відповідно до положень ст. 3 Конституції України утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Права і свободи є головним та невід'ємним елементом статусу людини і громадянина з метою забезпечення реалізації яких Конституція України встановлює відповідні правові гарантії[1].

Зміни до КК України відповідно до яких кримінальні правопорушення було поділено на злочини та кримінальні проступки обумовило доповнення КПК України новим учасником кримінального

[1] Конституція України: Закону України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

провадження – дізнавачем[1], яким, згідно з п. 4-1 ч. 1 ст. 3 КПК України є службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу Бюро економічної безпеки України, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, у випадках, установлених КПК України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків.

До основного завдання, яке постає перед дізнавачем та яке випливає зі змісту ст. 2 КПК України відносять швидке і повне розкриття кримінального правопорушення, викриття винних та забезпечення правильного застосування законодавства з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнений до відповідальності в міру своєї вини і жоден невинний не був покараний.

Повноваження дізнавача закріплені у статті 40-1 КПК України, при цьому формулювання даної норми дає можливість зробити висновок, що їх перелік не є вичерпним. Одним із аспектів є те, що при здійсненні дізнання, дізнавач наділяється повноваженнями слідчого, проте його процесуальна діяльність у порівнянні зі слідчим є більш спрощеною. Повноваження дізнавача закріплені у ч. 2 цієї ж статті, а саме: 1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених КПК України; 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених КПК України; 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених КПК України, відповідним оперативним підрозділам; 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених КПК України, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК України; 8) здійснювати інші повноваження, передбачені КПК України.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. № 4651-VI. ULR: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Виходячи з вищенаведеного, дізнавач є учасником кримінального провадження, який з метою здійснення належного та законного кримінального провадження наділений низкою повноважень. При цьому, аналіз норм КПК України дає можливість прийти до висновку про наявність прогалин правового регулювання процесуального статусу даного учасника кримінального провадження в частині не визначення його як особи, яка наділена правом проведення С(Р)Д в певних нормах КПК України, для прикладу, ст. ст. 228 КПК України: «Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує…», 229 КПК України: «Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор…», 234 КПК України: «У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді…», 240 КПК України: «З метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право…» тощо.

Показовим прикладом даної прогалини правового регулювання є рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 2 лютого 2022 року (справа №127/2832/22), яким слідчий суддя задовольнив клопотання дізнавача про надання дозволу дізнавачу сектору дізнання Вінницького районного управління поліції ГУНП у Вінницькій області лейтенанту поліції ОСОБА_6 та дізнавачам, які діють у складі групи дізнавачів у кримінальному провадженні №42020020110000099 від 12.11.2020, на проведення огляду будівельного майданчика та прилеглих територій, які розташовані на земельній ділянці з кадастровим номером 0510100000:02:057:054, за адресою: м. Вінниця, вул. Князів Коріатовичів, б/н, яка належить на праві власності Приватному підприємству «РІВЕР АПАРТМЕНЬ РОЯЛ», код ЄДРПОУ: 44064409, з метою фіксування обставин вчинення кримінального правопорушення та визначення розміру завданої шкоди посилаючись на ст. 40-1 КПК України відповідно до якої дізнавач при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого[1]. Згідно рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 15 березня 2023 року (справа № 344/4423/23), яким слідчий суддя задовольнив клопотання дізнавача про надавання дозволу у кримінальному провадженні старшому дізнавачу сектору дізнання Івано-Франківського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області ОСОБА_3 та експертам Івано-Франківського відділення КНІДСЕ, на проведення огляду земельної ділянки із кадастровим номером 2625880201:04:002:0081, що розташована в урочищі «Лази» в с. Братківці Івано-Франківської МТГ та перебуває у

[1] Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області у справі №127/2832/22 від 02.02.2022р. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/102925676

власності гр. ОСОБА_6, посилаючись на статтю 40-1 КПК України[1]. Ще одним прикладом є рішення Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 20 лютого 2023 року (справа № 279/1101/23) слідчий суддя задовольнив клопотання дізнавача про надання дозволу дізнавачу СД Коростенського РУП ГУНП в Житомирській області ОСОБА_4 в кримінальному провадженні №12023065490000053 від 20.02.2023 року за ст. 309 ч. 1 КК України на проведення огляду легкового автомобіля марки «Вольцваген Пасат» д.н.з. НОМЕР_1, який перебуває у володінні ОСОБА_6, посилаючись на статтю 40-1 КПК України[2].

Підсумовуючи можна зробити висновки, що норми чинного законодавства повною мірою закріплюють самостійний статус дізнавача, але при цьому містять певні прогалини в частині не визначення його як особи, яка наділена правом проведення С(Р)Д в певних нормах КПК України.

Швець Вікторія Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ. ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ ЧИ ЇЇ РОЗОСЕРЕДЖЕННЯ?

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Реформа децентралізації в Україні, що дала поштовх для створення найбільш наближеного до громадян інституту влади – місцевого самоврядування, стала новою сторінкою в історії українського державотворення. Власне, ключовою ідеєю її реалізації було прагнення забезпечити даний інститут влади спроможністю самостійно вирішувати питання місцевого значення за рахунок власних коштів[3]. До запровадження реформи децентралізації, ключем до вирішення проблем зменшення населених пунктів та сільського населення вважалось додаткове фінансування, проте це не вирішило проблему нераціонального розподілу коштів та надлишкового фінансування управлінського апарату. Корупція, «розпорошування» коштів і розподіл ресурсів за залишковим принципом – ті явища, на протидію яким формувались основні принципи реформи децентралізації влади. Ба більше, у той період бажання змінити встановлену систему розподілу коштів державного бюджету і повністю знищити напрацьовані роками корупційні схеми, можна було вважати

[1] Ухвала Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області у справі №344/4423/23 від 15.03.2023 р. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109576673
[2] Ухвала Коростенського міськрайонного суду Житомирської області у справі №279/1101/23 від 20.02.2023 р. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109129599
[3] Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні: наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2020. 153 с.

благородними, проте марними прагненнями. Саме за таких умов зароджувались основні ідеї реформування тогочасної моделі організації державної влади.

Безпосереднє впровадження реформи децентралізації принесло разом з собою докорінні зміни у державному управлінні, проте суспільство стикнулось й з новими викликами – слабкою поінформованістю населення, спричиненою відсутністю розуміння необхідності таких змін, недовірою до вже існуючих органів управління з причин їх корумпованості.

Корупція на місцевому рівні відбувається при безпосередній взаємодії громадянина та посадової особи органу місцевого самоврядування. Приватні особи та підприємці стимулюють існування корупції шляхом дачі хабаря чиновнику з метою отримання індивідуальних привілеїв і конкурентних переваг. Це, як правило, рішення щодо надання права власності чи оренди на земельні ділянки; питання, пов'язані зі зміною форми власності, дозволів на будівництво та розміщення тимчасових об'єктів торгівлі чи послуг. Враховуючи те, що корупція на місцевому рівні має характер повного задоволення сторін, фактично вигоду від незаконних дій отримують всі сторони. Скарг зазвичай не буває, оскільки корупційні діяння є специфічними і незрозумілими для широкого загалу громадян[1].

До основних проблем, які виникли в процесі проведення реформи децентралізації, можна справедливо віднести неузгодженість повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, неефективну комунікацію між владою та громадянами, неспроможність новоутворених громад через низьку якість кадрів, неефективне використання ресурсів, спротив проведенню реформи обласного керівництва, по причині неможливості задовольнити свої «особисті фінансові інтереси»[2]. Попри всі намагання заявити про абсолютну перебудову, де-факто ми отримуємо й переформатування старих невирішених проблем. Однією з них є корупція, яка виступає наслідком системної неефективності державного управління.

З одного боку, дійсно децентралізація може бути ефективною протиотрутою від корупції, тому що вона підвищує підзвітність державних органів перед громадянами. З іншого боку, децентралізація призводить до створення нових органів, кожен з яких має повноваження в частині податків, витрат і регулювання, і ці органи можуть стати об'єктами зловживань в умовах слабкого управління[3].

---

[1] Шеремет О. С. Корупція в органах місцевого самоврядування та її запобігання в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 182-192.

[2] Рік децентралізації: досягнення, зміни та наступні кроки. Результати опитування. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2532249-rik- decentralizacii-dosagnenna-zmini-tanastupni-kroki-rezultati-opituvanna.html. (дата звернення: 17.12.2021).

[3] Олійник В. В. Форми та методики розробки стратегій боротьби з корупцією в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління.* 2020. № (6(12).С. 209-217.

Отож, при вирішенні проблем, що постали у ході реформування, варто звертатись до принципів забезпечення прозорості та впровадження функціонуючих систем надання адміністративних послуг у електронному форматі. Не варто залишати поза увагою й такі ключові процеси, як закупівлі та звітність про їх здійснення, контроль з боку громадськості. Саме найпростіші буденні операції із коштами та майном зазвичай привертають найменшу кількість уваги та стають простором широких можливостей для провертання корупційних схем.

Важливим кроком також стало б підвищення кваліфікації службовців, а у подальшому – встановлення вимоги стосовно наявності вищої освіти у сільських, селищних та міських голів, що допомогло б сформувати базу кваліфікованих спеціалістів з нульовою терпимістю до корупції.

Залучення ЗМІ, створення платформ для спілкування влади з громадою та, головне, формування гідної громадської свідомості, стали б надійним підкріпленням усіх перелічених вище змін.

Отже, розглядаючи питання децентралізації в Україні в аспекті протидії корупції, можна сформувати такі висновки:

1. Реформа децентралізації в Україні, що дала поштовх для зміцнення місцевого самоврядування, також обумовила собою і ряд можливостей для зменшення корумпованості на місцях.

2. Нині існує ряд проблем, таких як неузгодженість повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, неефективна комунікація між владою та жителями міст та сіл, що водночас пов’язані із корупцією на цьому рівні і т.п. Якнайшвидше їх вирішення посприяло б покращенню загального добробуту у повсякденному житті жителів відповідних територіальних громад, оскільки б скоротило широкий спектр фінансових проблем та сприяло б встановленню високого рівня взаємодовіри як всередині суспільства, так і з відповідними органами місцевого самоврядування.

3. Ефективна децентралізація може стати однією з ключових стратегій у протидії корупції в Україні, проте, важливо також враховувати індивідуальні особливості кожного регіону для досягнення найбільш ефективних результатів.

Шуляк Софія Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВЧЕННЯ МОНТЕСК’Є У ФОРМУВАННІ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щебетун І.С.)

Ідеї державно-правових концепцій XVII століття пронизані концепцією «розумного» устрою суспільства та природної рівності між

індивідами, які обдаровані розумом. Роль розуму як головної сили, що керує ходом історії та є джерелом рівності, братерства і свободи людства, тобто стану, коли дії відповідають вимогам розуму (відомого як «царства розуму»), стає більш актуальною в XIX столітті, у концепції Просвітництва, яке виступає як політична ідеологія, філософія та культурний рух, що виникли в епоху розповсюдження буржуазних відносин.

Спочатку ці ідеї виникли в Англії у XVII столітті завдяки праці Джона Локка і пізніше поширилися в Франції у XVIII столітті, знайшовши своє віддзеркалення в творчості Монтеск'є. Просвітники піднімали питання про необхідність освіти для народу з метою очищення свідомості людей від забобонів, які, на їхню думку, заважали відкинути застарілі феодальні устрої та сприяли суспільному прогресу.

Однією з важливих рис думки про державу та право в епоху Монтеск'є є поєднання теоретичних розробок і їхньої практичної реалізації. Це було можливо завдяки поширенню практики ухвалення конституцій, перших спроб кодифікації права та створення нових держав під час буржуазних революцій. В цей період зростала популярність свідомого створення держави, що робить цю тему дослідження актуальною.

У середині XVIII століття у Франції, за часів феодального порядку, вже почали формуватися капіталістичні відносини, а соціально-економічні умови того часу сприяли розвитку буржуазної світоглядної концепції. Твори видатних філософів, таких як Шарль Луї Монтеск'є та Жан-Жак Руссо, відіграли важливу роль у формуванні передових політичних і правових теорій XVIII століття.

Політичні та правові погляди Шарля Луї Монтеск'є (1689—1775 роки) характеризуються як узгодження різних концепцій і компроміси, проте його розвинута правова доктрина, спрямована на потреби буржуазного суспільства, робить його одним із найвидатніших мислителів того часу.

Основним твором Монтеск'є, в якому він формулює свої погляди, є трактат «Про дух законів». опублікований у 1748 році. Він розрізняє два типи законів: природні, що існували до створення суспільства і включають в себе принципи рівності, миру, пристрасті до забезпечення життя та бажання спільного сусідства, і позитивні, які створюються владами у процесі переходу людей із природного стану до суспільства[1].

За Монтеск'є, «закони в їх широкому розумінні – це необхідні відносини, які випливають із природи речей». Природа речей визначалася основними факторами, такими як клімат, якість грунту, розмір території,

[1] Крестовська Н. М. Теорія держави і права: підручник: практикум: тести. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Одес. держ. ун-т внутр. справ. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 583 с.

спосіб життя народу, ступінь свободи і багатство людей, розвиток торгівлі та інші аспекти[1].

У працях Монтеск'є можна помітити певні концепції, які сприяють глибшому розумінню природи законів. Він висловлює думку, що закони мають взаємозв'язок з тим, як різні нації забезпечують свій засіб до існування. Водночас Монтеск'є вважає, що метод забезпечення життя корениться в географічному середовищі. Цей погляд на взаємозв'язок між законами та природними та соціальними умовами життя людей є основоположним у його теорії та використовується для розв'язання правових питань.

У своїх роботах Монтеск'є порівнює авторитарні режими з державами, які базуються на монархії та республіці. Він вказує на те, що в авторитарних режимах покарання є жорсткими та стримуючими, оскільки вони ґрунтуються на страху. З іншого боку, у монархіях і республіках, які спираються на принципи чесності та порядності, покарання призначені для запобігання злочинам, а не лише для покарання тих, хто їх вчинив.

Монтеск'є також зауважує, що люди народжуються рівними в природному стані, але суспільство спричиняє нерівність, яку можна контролювати розумними законами. Він розглядає свободу як можливість вчиняти лише те, що дозволено законами, та підкреслює необхідність чітких законів, які визначають злочинні дії для збереження свободи[2].

У своїх роздумах Монтеск'є віддає велику увагу формі управління державою, вважаючи, що ця форма визначає сутність законів. Залежно від кількості правлячих осіб, він виділяє три основні форми правління: республіку, монархію та деспотію. Для оцінки кожної з цих форм управління він вводить поняття «принцип правління», під яким він розуміє той чинник, який визначає поведінку держави.

Важливим принципом деспотії є страх. У такій державі панує беззаконня, і закони відсутні. Навіть, якщо б закони і існували, вони б не мали значення, оскільки в деспотії немає механізму, щоб гарантував їх виконання. Деспотизм Монтеск'є протиставляє «поміркованому правлінню», яке існує в конституційних монархіях і республіках. Під монархією він розуміє обмежену законом владу, схожу на англійську конституційну монархію, і вважає, що її принципом є честь. Він вбачає, що монархія може забезпечувати політичну свободу, яка полягає в обмеженні можливості робити те, що завгодно, і регулюється законом[3].

За Монтеск'є республіка також є формою поміркованого правління, де важливі принципи – це рівність, патріотизм, любов та свобода. Республіка – це форма управління, в якій влада належить народу повністю

[1] Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 464 с.
[2] Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 464 с.
[3] Крестовська Н. М. Теорія держави і права: підручник: практикум: тести. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», Одес. держ. ун-т внутр. справ. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 583 с.

або частково, і Монтеск'є розрізняє демократичну та аристократичну республіку. Незважаючи на те, що конституційна монархія була політичним ідеалом Монтеск'є, він підкреслює, що республіканська форма держави є такою самою закономірною, як і монархія.

Монтеск'є одночасно висловлював думку, що форма управління державою повинна корелювати з її розміром. Таким чином, малі держави повинні бути організовані у вигляді республік, держави середнього розміру мають бути монархіями, а великі держави – деспотіями. Проте відзначимо, що Монтеск'є також вважав, що можливо створити республіку на великій території, якщо вона має федеративну структуру[1].

Його ідея політичної свободи була взаємопов'язана з громадянською свободою, яка полягає в гарантованій безпеці громадян і їх впевненості в цій безпеці.

Для забезпечення цієї свободи та запобігання переворотам, Монтеск'є підкреслював важливість строгого дотримання законів. Цього можна досягти за допомогою розподілу влади на законодавчу, судову та виконавчу гілки. Монтеск'є підкреслював, що розподіл влади не лише означає технічний поділ обов'язків між державними органами, але і розподіл самої влади між різними соціально-політичними силами. Він рекомендував надавати кожному частину верховної влади, включаючи розподіл законодавчої влади між буржуазією та феодалами, створюючи таким чином двопалатний парламент з представників народу і аристократичної знаті. Щодо виконавчої влади, Монтеск'є рекомендував залишити її уряду, але зробити його відповідальним перед народним представництвом, іншими словами, перед буржуазією[2].

Судову владу можна довірити не постійному органу, а обраним представникам, які призначаються на певний термін для виконання судових обов'язків. Важливо, щоб судді мали однакове положення в суспільстві з підсудними. У випадку серйозних обвинувачень підсудний повинен мати можливість відсторонити суддю. Ця організація робить судову владу соціально та політично нейтральною і запобігає її деспотизму.

Монтеск'є також підкреслював, що кожна з трьох гілок влади має свій власний орган для виконання своїх функцій. Він вважав неприпустимим, щоб ті самі особи виконували обов'язки більш як однієї з трьох гілок влади, наприклад, щоб міністр або суддя були членами парламенту, а депутат водночас приймав закони і виносив судові рішення.»[3]

---

[1] Принцип правної держави: конституційно-правні та адміністративно-правні аспекти / відп. ред. О. Сироїд. Київ: ВАІТЕ, 2013. 608 с.

[2] Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведєрніков. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. 468 с.

[3] Історія вчень про державу і право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.; за ред. Г.Г.Демиденка, О.В.Петришина; Нац. юрид. акад. ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2009. 251 с.

Монтеск'є віддавав перевагу своїй ідеї про рівновагу влади та систему «стримування і противаг» і переконував, що кожна гілка влади повинна мати власні юридичні засоби для вирішення державних завдань незалежно одна від одної, при цьому вони мають контролювати одна одну, щоб запобігти зловживанням та деспотизму. Наприклад, монарх як голова виконавчої влади, мав право вето щодо законопроектів та право на законодавчу ініціативу. З іншого боку, законодавча влада мала право наглядати за виконанням створених законів, і уряд повинен був давати звіт перед парламентом за свою діяльність[1].

Але ця доктрина, що виражала інтереси буржуазії в політичній владі та їхнє бажання поділити владу з ліберальним дворянством для забезпечення «поміркованого управління», мала класовий характер і призводила до відмови від народного суверенітету. Монтеск'є вважав, що народ недостатньо компетентний у державних справах, обмежуючи його участь у виборі влади.

Отже, у працях Монтеск'є можна помітити певні концепції, які сприяють глибшому розумінню природи законів, а саме – закони мають взаємозв'язок з тим, як різні нації забезпечують свій засіб до існування. У своїх роздумах Монтеск'є приділяє значну увагу формі управління державою, вважаючи, що ця форма визначає сутність законів. Залежно від кількості правлячих осіб, він виділяє три основні форми правління: республіку, монархію та деспотію. Для забезпечення свободи та запобігання переворотам, Монтеск'є підкреслював важливість строгого дотримання законів, що можна досягти за допомогою розподілу влади на законодавчу, судову та виконавчу гілки, що є основою сучасного конституціоналізму.

Щебетун Ірина Степанівна
доцент кафедри конституційного, міжнародного
і кримінального права, к.ю.н., доцент

ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ: СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Становлення та розвиток органів самоорганізації населення як демократичного механізму участі членів територіальних громад у вирішенні окремих питань місцевого значення надзвичайно важливі і мають свої особливості.

Правове поле, що регламентує діяльність органів самоорганізації населення, є досить широким: правовий статус, порядок організації і діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання

[1] Принцип правної держави: конституційно-правні та адміністративно-правні аспекти / відп. ред. О. Сироїд. Київ: ВАІТЕ, 2013. 608 с.

визначаються Законом «Про органи самоорганізації населення»[1] та іншими законами, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади, рішеннями відповідних органів місцевого самоврядування, статутами територіальних громад, розпорядженнями сільського, селищного, міського голови, положеннями про органи самоорганізації населення, рішеннями зборів громадян за місцем проживання, які їх обрали, проте, чинне законодавство в цій сфері є вкрай застарілим, а чисельні спроби його реформувати не досягли успіху, тому нині стоїть завдання створити ефективні правові умови для забезпечення дієвості, життєздатності та впливовості органів самоорганізації населення, оскільки здатність громадян згуртовуватися навколо задоволення своїх нагальних потреб є запорукою розвитку всієї нашої країни, що й розкриває актуальність обраної теми.

Незважаючи на недосконаліть чинного регулювання, інститут територіальної самоорганізації населення як інститут безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування має важливе значення, оскільки він максимально наближений до населення та забезпечує тісний зв'язок діяльності цих органів з повсякденними інтересами широких верств населення.

Особливість органів самоорганізації населення проявляється в їх подвійній природі: вони створюються громадянами, однак починають діяти лише після офіційної реєстрації відповідними органами місцевого самоврядування, тобто, з одного боку, виступають формою участі населення у вирішенні питань місцевого значення і здійснюють передані повноваження відповідних сільських, селищних, міських рад, що характеризує їх як владні структури із спільними з органами місцевого самоврядування рисами, а з іншого боку, – працюють на громадських засадах. До речі, саме цей факт обумовлює їх подвійне підпорядкування – перед відповідними радами та перед жителями, які обрали орган. Отже, органи самоорганізації населення хактеризуються як окремими рисами органу публічної влади, так і рисами громадської організації.

Власними повноваження, що передбачено статтею 14 чинного Закону «Про органи самоорганізації населення», є наступні:

– вносити пропозиції до проектів місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць і проектів місцевих бюджетів;

– організовувати на добровільних засадах участь населення у здійсненні заходів щодо охорони пам'яток історії та культури, ліквідації наслідків стихійного лиха, будівництві і ремонті шляхів, тротуарів, комунальних мереж, об'єктів загального користування;

[1] Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text

– здійснювати контроль за якістю послуг, що надаються громадянам, які проживають у житлових будинках на території відповідного органу;

– організовувати допомогу громадянам похилого віку, інвалідам, сім'ям загиблих воїнів та військовослужбовців, малозабезпеченим та багатодітним сім'ям, а також самотнім громадянам, дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування;

– сприяти правоохоронним органам у забезпеченні ними охорони громадського порядку;

– вести облік громадян за віком, місцем роботи чи навчання, які мешкають у межах території діяльності відповідного органу;

– сприяти депутатам відповідних місцевих рад в організації їх зустрічей з виборцями, прийому громадян і проведенні іншої роботи у виборчих округах[1] та інш.

Проте, існує чималий перелік проблемних питань, з якими стикаються органи самоорганізації населення, а саме:

– ускладнена процедура їх створення;

– процедура легалізації (якщо йдеться про створення юридичної особи), яка не відповідає загальним правилам реєстрації юридичних осіб та покладається на жителів;

– правова невизначеність території діяльності цих органів;

- відсутність чіткого переліку підстав для відмови у наданні дозволу на створення органу самоорганізації населення, підстав припинення повноважень як самих цих органів, так і повноважень їх керівного складу;

- неврегульованість процедур розгляду заяв, ініційованих органами самоорганізації населення, виконавчим комітетом без винесення їх на сесії ради і т.і.

Як свідчить аналіз досвіду діяльності органів самоорганізації населення, є потреба у розширенні переліку їх повноважень, зокрема, з питань контролю за місцевою владою і не лише в тоді, коли мова йде про розгляд питань, що стосуються конкретного органу самоорганізації. Органам самоорганізації має бути надане право й механізми його реалізації щодо здійснення загального моніторингу дій влади.

Органам самоорганізації населення слід надати повноваження щодо так званого «права вето на місцевому рівні» при прийнятті рішень органами місцевого самоврядування про виділення земельних ділянок, початок будівництва тощо, відкриття торгових точок, кафе і. т. д. у разі порушення інтересів громади; безумовно, слід спростити процедуру їх реєстрації; варто розробити та запровадити у реальне життя чіткий механізм освоєння бюджетних коштів органами самоорганізації населення.

[1] Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text

Органи самоорганізації населення – це партнер місцевої влади, який реалізує важливу функцію опрацювання проблематики, яка виникає на рівні будинку, вулиці, мікрорайону й доносить інформацію про такі проблеми місцевим органам влади, отже органи самоорганізації населення необхідно активно залучати до процесу вироблення рішень органами та посадовими особами місцевого самоврядування.

Юрченко Вікторія Тарасівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНОСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербак І.А.)

Протягом багатьох років Верховна Рада України намагалася вирішити питання стосовно встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Лише після початку відкритої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, Верховна Рада України змогла реалізувати один з варіантів криміналізації колабораційної діяльності. Це було досягнуто шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України (далі – КК) доповнень, включаючи статтю 111-1 «Колабораційна діяльність» згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-1Х від 03.03.2022 р.[1] Тобто дано визначення юридичного поняття колабораціонізму та відповідальність за таку діяльність.

Стаття 111-1 КК складається їз восьми частин та примітки. Кожна частина містить колабораційні дії, за які передбачено відповідне покарання, а у примітці містяться уточнення щодо розуміння окремих з таких дій. Отже, розділ 1 Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» доповнено відповідальністю за колабораційну діяльність.

Вважається, що колабораціонізм: 1) у широкому сенсі – співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант. 2) у вузькому сенсі – співробітництво французів із німецькою владою у період окупації Франції

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України № 2108-1Х від 03.03.2022 р. *Голос України*. 2022. № 56.

у ході Другої світової війни. Іноді розрізняють колабораціонізм і кооперування (вимушений колабораціонізм)[1].

О. Марін виділяє основні сфери діяльності, які можуть підпадати під колаборайну діяльність: 1. Інформаційна співпраця з державою-агресором – найпоширеніший вид (публічно підтримувати агресію, заперечувати агресію, закликати та підтримувати проведення референдумів на окупованих територіях і т.д.). 2. Дійова підтримка (допомагати державі-агресору реалізувати свою політику на окупованих територіях, організовувати та проводити вибори або референдуми); 3. Робота на державу-агресора або робота в її інтересах (обіймати посади або виконувати різну роботу в окупаційних адміністраціях держави-агресора); 4. Економічна співпраця з державою-агресором (ціла низка різновидів пов'язана із передачею майна)[2].

Науковці і практики О. Кравчук, М. Бондаренко при аналізі статті 111-1 КК зазначають, що ця стаття охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. Фахівці вважають, що «по суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами. Уже в перші дні дії нової статті 111-1 КК, за повідомленнями в пресі, були зареєстровані провадження за фактами учинення цих злочинів». Також О. Кравчук, М. Бондаренко зазначають, що до статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК), вносились зміни, розширюючи підстави застосування цієї норми, тому наразі можуть виникати труднощі у відмежуванні складів правопорушень, передбачених цими статтями. Основною контекстуальною відмінністю можна вважати те, що колаборайні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії[3].

Недарма термін «колабораціонізм» уважають об'ємним, тому, мабуть, в особливій частині кримінального закону вперше з'явилась стаття з восьми частин та приміткою. При цьому майже кожна з частин містить декілька складів кримінальних правопорушень, тому можемо спрогнозувати ще багато дискусій практиків і науковців, задля покращення її змісту, та з аналізом майбутньої судової і слідчої практики».

Дослідники (О. Кравчук, М. Бондаренко) визначили основні аспекти відмежування колаборайної діяльності від державної зради. Колаборайну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради,

---

[1] Колабораціонізм. *Вікіпедія*.
URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC (дата звернення: 16.11.2023).

[2] Марін О. Колаборайна діяльність: юрист зі Львова пояснює, що підпадає під це визначення.
URL : https://suspilne.media/300038-kolaboracijna-dialnist-urist-zi-lvova-poasnue-so-pidpadae-pid-ce-viznacenna/ (дата звернення: 16.11.2023 р.)

[3] Кравчук О., Бондаренко М. Колаборайна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Електронне видання «Вектор прав людини».* URL : https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo (дата звернення: 16.11.2023).

хоча формулювання об'єктивної сторони злочину державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади злочину, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі випадки (в окремих випадках – привілейовані склади) державної зради[1].

В якості ознак для відмежування вказуються наступні. Державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (хоча саме поняття колабораціонізму логічно стосується в першу чергу громадян України, однак склади злочинів, передбачені самою статтею 111-1 КК, є різними: частина з них за вказівкою диспозиції статті може вчинятися лише громадянами України, а частина – такої вказівки не містить).

Державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Приклади державної зради вказані прямо в ст. 111 КК, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Згідно ч. 6 ст. 111-1 КК відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради.

М. Хавронюк проаналізував відмежування ст.111-1 КК від інших кримінальних правопорушень. Дослідник вважає, що «слід відмежовувати публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України (ч. 1 ст. 111-1 КК) від публічних закликів до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ст. 110 КК). Якщо публічні заклики передбачають і те, і те (наприклад, не визнається державний суверенітет України на території ОРДЛО і пропонується змінити межі території України), то діяння слід кваліфікувати за сукупністю. Але можуть мати місце заклики змінити межі території України, при цьому території ОРДЛО проголосити автономіями України, тобто фактично державний суверенітет України над ними визнати, – тоді діяння слід кваліфікувати тільки за ст. 110 КК. Слід відмежовувати публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 111-1 КК) від заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту,

[1] Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. *Електронне видання «Вектор прав людини».* URL : https://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo (дата звернення: 16.11.2023).

заперечення тимчасової окупації частини території України (ч. 1 ст. 436-2 КК) та виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році (ч. 2 ст. 436-2 КК) – за такими ознаками: 1) у ч. 1 ст. 111-1 обов'язковою ознакою є публічність заперечення, а в ст. 436-2 КК заперечення може бути і не публічним; 2) у ч. 1 ст. 111-1 спеціальний суб'єкт – громадянин України, а в ст. 436-2 КК суб'єкт загальний; 3) відповідно до ч. 1 ст. 111-1 зазначене заперечення здійснюється в умовах окупації, у формі співпраці з державою-агресором та з метою спричинити шкоду державі Україна, її патріотам чи союзникам[1].

Таким чином, можна узагальнити загальні ознаки колабораційної діяльності: 1) «колабораціонізм», як явище, можливе лише на окупованих територіях; 2) така діяльність полягає у добровільній усвідомленій співпраці з ворогом; 3) така діяльність повинна здійснюватися населенням окупованих територій; 4) така діяльність повинна спрямовуватись на шкоду Україні і/або союзникам нашої держави, або громадянам; 5) така діяльність є кримінально караною.

Окремо необхідно зазначити, що науковці і практики продовжують досліджувати зміст статті 111-1 КК і вказують на необхідність уточнення окремих її положень. Наприклад, М. Хавронюк зазначає: «тяжкі наслідки – це тільки майнова шкода, яка в 1000 і більше разів перевищує НМДГ (див. п. 4 примітки до ст. 111-1 КК). Попри те, що у ч. 8 ст. 111-1 КК йдеться про «інші тяжкі наслідки», жодних тяжких наслідків, крім загибелі людей і майнової шкоди вона не передбачає. Це прямо випливає з редакції п. 4 примітки до цієї статті. Науковець вважає, що ч. 8 ст. 111-1 КК взагалі застосовувати неможливо через допущену законодавцем помилку: у цій частині не вказано, які саме діяння повинні спричинити зазначені наслідки.[2]

Крім того, О. Шадрін вважає дискусійним в контексті статті 111-1 КК відповідальність за зайняття посади у судових та правоохоронних органах з огляду на обов'язок за міжнародним гуманітарним правом, який покладається на державу-окупанта – забезпечити на окупованих територіях право на справедливий судовий розгляд ще й за законодавством такої окупованої країни. Науковець зазначає, що «законодавче вимагання лояльності від судової влади викликає сумніви у її інституційній незалежності та вчергове актуалізує питання створення міжнародного трибуналу для розгляду справ, пов'язаних із збройним конфліктом чи більше широке використання вже існуючого Міжнародного кримінального

[1] Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм.
URL : https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/ (дата звернення: 16.11.2023).
[2] Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм.
URL : https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/ (дата звернення: 16.11.2023).

суду для чого доцільним є щонайменше ратифікація Римського Статуту (хоча юрисдикція вже визнана Україною, ратифікація дозволить призначити туди суддю та прокурора від України)»[1]. Метою зазначених новел є забезпечення ефективної протидії колабораціоністським діям та покарання тих, хто сприяє агресії проти України та підтримує окупаційну діяльність ворожої держави.

Погоджуємося, що реалізація законодавчих рішень допоможе зміцнити національну безпеку та захистити суверенітет України, а дискусійні питання, що ставляться, потребують подальших досліджень з метою удосконалення норм, які стосуються кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Янівський Володимир Миколайович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА УМИСНОГО НЕПОДАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ – АНАЛІЗ З ПОЗИЦІЙ «ULTIMA RATIO»

(науковий керівник – д.ю.н., професор Мовчан Р.О.)

Як відомо, одним із соціальних та соціально-психологічних принципів криміналізації є *принцип співмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації,* врахування в процесі криміналізації якого припускає з’ясування двох взаємозалежних питань:

1) чи можлива успішна протидія суспільно небезпечним діянням не кримінально-правовими засобами;

2) а якщо ні, то чи є здійсненним ефективний вплив на нього заходами кримінальної репресії[2].

При цьому необхідно враховувати резонні зауваження Д. О. Балобанової, яка підкреслює, що з наведеного зовсім не випливає, що акт криміналізації стає неминучим, якщо інших соціальних норм недостатньо для надійної охорони суспільних відносин. Принцип економії репресії диктує необхідність всебічно вдосконалювати інші заходи, звертаючись до кримінального права як до останнього засобу (принцип *ultima ratio*) лише в крайніх випадках[3].

---

[1] Шадрін О. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм: дискусійні моменти статті закону. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2023. URL : https://www.helsinki.org.ua/articles/kryminalna-vidpovidalnist-za-kolaboratsionizm-dyskusiyni-momenty-statti-zakonu/ (дата звернення: 16.11.2023).

[2] Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 198.

[3] Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права: доктринальні положення (теоретико-прикладне дослідження): дис. … докт. юрид. наук. Одеса, 2021. С. 219.

У випадку ж із такими кримінальними правопорушеннями, як декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 КК України) та умисне неподання декларації (ст. 366-3 КК України), дослідження аналізованого принципу криміналізації стає ще більш актуальним через те, що розглядувані делікти відносяться до категорії правопорушень, пов'язаних з корупцією – тобто вчинених відповідними суб'єктами діянь, що не містять ознак корупції, але порушують встановлені Законом вимоги, заборони та обмеження, за які законом встановлено – це ключове – не лише кримінальну, а й адміністративну (ст. 172-6 КУпАП), дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції»)[1].

Однак, на думку В. В. Кузнецова, існування адміністративної та дисциплінарної відповідальності за відповідні правопорушення не дозволяє категорично говорити про неможливість кримінальної відповідальності за таке діяння. При цьому, обґрунтовуючи свою точку зору, науковець посилається на те, що законодавець має у своєму арсеналі достатні інструменти для визначення ступеня суспільної небезпеки такого діяння в залежності від розміру коштів, які не бути задекларовані (відповідальність за ст. 366-1 КК наставала у випадку, якщо відомості відрізнялися від достовірних на суму понад 250 прожиткових мінімумів для працездатних осіб). Також в якості прикладу вчений звертається до існування адміністративної (ст. 51 КУпАП) та кримінальної відповідальності (ст. 185 КК) за крадіжку майна. «Тому, – висновує фахівець, – не правильно було б говорити про скасування кримінальної відповідальності за крадіжку – і це не викликає сумнівів»[2].

Загалом погоджуючись із досить аргументованою позицією юриста, водночас хотіли б звернути увагу на ту принципово важливу для нас обставину, що вона стосується виключно такого діяння, як декларування недостовірної інформації, щодо якого ВРУ справді були встановлені достатньо чіткі критерії для визначення його різного ступеня суспільної небезпеки, залежно від якого (розмір коштів, які не були задекларовані) настає або ж адміністративна (ч. 4 ст. 172-6 КУпАП), або ж кримінальна відповідальність (ст. 366-2 КК України). При цьому, мабуть, не випадково, що В. В. Кузнецов жодного слова не говорить про таке правопорушення, як умисне неподання декларації, підстав для диференційованої

[1] Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Сеник В. Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики). Київ: ВД «Дакор», 2020. 508 с.; Мовчан Р. О., Янівський В. М. Криміналізація діянь, передбачених статтями 366-2 та 366-3 Кримінального кодексу України: аналіз на предмет відповідності принципу суспільної небезпеки. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 7. С. 74–78. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/14. URL : http://lsej.org.ua/7_2022/14.pdf

[2] Кузнецов В. В. Декларування недостовірної інформації: сучасні проблеми криміналізації. С. 159–162. URL : http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/19287/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86i%D1%8F_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p160-163.pdf

відповідальності за вчинення якого (ч. 1 ст. 172-6 КУпАП та ст. 366-3 КК України, відповідно) якраз-таки й не має.

Ще більш чітко із розглядуваного питання висловилися І. Б. Газдайка-Василишин та Д. М. Міських, які у своїх працях послідовно наполягають на тому, що, на відміну від недостовірного декларування інформації, відповідальність за таке діяння, як умисне неподання декларації, має бути не кримінальною, а адміністративною, що, поряд із вказівкою в Законі «Про запобігання корупції» на те, що складання адміністративного протоколу за правопорушення, пов'язане з корупцією, тягне за собою звільнення із займаної посади, буде достатнім засобом реагування держави на подібні факти. На думку правників, така пропозиція: по-перше, забезпечить гуманізацію відповідальності за такі діяння; по-друге, усунить проблему в розмежуванні умисного неподання декларації від її несвоєчасного подання, оскільки потреба в останній формі відпаде[1].

Аналізуючи доцільність запровадження кримінальної відповідальності за діяння, передбачені раніше чинною ст. 366-1 КК України, той-таки В. В. Кузнецов припускає, що важливим аргументом існування саме кримінальної відповідальності за відповідні дії є те, що це, іноді, єдиний інструмент для правоохоронних органів для того, щоб розпочати більш ґрунтовне розслідування щодо законності походження статків суб'єкта декларування. Це, на думку криміналіста, можна порівняти зі ст. 263 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Адже, як відомо, у судовій практиці наявні випадки, коли правоохоронці у потенційних правопорушників спочатку виявляють незаконні боєприпаси, що достатньо для складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України, а вже потім починали розслідувати та документувати більш суспільно небезпечні діяння таких осіб[2].

Водночас, коментуючи висловлену позицію, маємо зазначити, що ґрунтовне розслідування щодо законності походження статків суб'єкта декларування так само має розпочинатись і у випадку неподання декларації навіть після отримання декларантом відповідного повідомлення НАЗК. До речі, уважаємо, що це положення могло б бути закріплено і на законодавчому рівні, зокрема, шляхом внесення змін до ст. 51-4 («Моніторинг способу життя суб'єктів декларування») Закону України «Про запобігання корупції».

---

[1] Міських Д. М., Газдайка-Василишин І. Б. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації та за неподання декларації суб'єктом декларування: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 126–127.

[2] Кузнецов В. В. Декларування недостовірної інформації: сучасні проблеми криміналізації. С. 159–162. URL : http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/19287/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86i%D1%8F_%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_1_%D0%92%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%A2%D0%9A%D0%90_p160-163.pdf.

Продовжуючи розгляд відповідної проблематики, хотілося б зазначити, що окремі вітчизняні науковці вважають недоречним запровадження кримінальної відповідальності не лише за умисне неподання декларації, а за обидва аналізовані діяння. При цьому маємо визнати, що, окрім дозволеної собі не лише багатьма правознавцями, а й КСУ, виключно суб'єктивної оцінки того, що декларування недостовірної інформації та умисне неподання декларації безпосередньо не досягає рівня суспільної небезпечності для того, щоб визнаватися кримінальними правопорушеннями, деякі фахівці наводять і інші причини, які, на їхнє переконання, вказують на недоцільність криміналізації досліджуваних посягань.

Наприклад, В. П. Попович акцентує увагу на тому, що метою внесення до декларації завідомо неправдивих відомостей стосовно майна, доходів, цінних паперів та інших матеріальних чи нематеріальних благ, які належать суб'єктові декларування та членам його сім'ї, здебільшого буде приховування інших протиправних діянь, за вчинення яких передбачена доволі сувора відповідальність. Зважаючи на це, юристка висновує, що додаткова криміналізація ще й фактично «способу» приховування раніше вчинених протиправних діянь буде надмірною[1].

Утім, вагомі та обґрунтовані контраргументи щодо такої позиції наводить К. П. Рубан, який слушно наголошує, що норма про декларування недостовірної інформації не випадково розміщена одразу після ст. 366 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за службове підроблення, котре також використовують у сфері службової діяльності для вчинення або приховання посадовцями інших злочинів, пов'язаних чи із розкраданнями, чи зі зловживаннями тощо[2]. До речі, у цьому контексті варто пригадати не лише ст. 366, а й ст. 209 КК України, в якій також передбачається відповідальність за посягання, що виступають лише як спосіб приховування раніше вчинених протиправних діянь, однак про безпідставність криміналізації яких чомусь ніхто мову не веде.

[1] Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. *Репозитарій Національного Авіаційного Університету.* 2015. URL : http://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/13445

[2] Рубан К. П. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (9 грудня 2016 р.). URL : http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/5124

Яремчук Василь Йосипович
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА МАРОДЕРСТВА

(науковий керівник – к.ю.н. Ясінь І.М.)

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 введено воєнний стан, відповідно до якого запроваджено заходи, необхідні для забезпечення оборони України. Для багатьох громадян війна у державі змінила їхнє життя та світогляд, додаючи нові факти та події, що призводять до змін у їхній поведінці. Одним з таких негативних явищ є мародерство, яке на жаль, у сьогоднішніх реаліях набуває негативних тенденцій, а тому з'ясування змісту ознак досліджуваного складу кримінального правопорушення має важливе практичне і теоретичне значення.

Відповідно до ст. 432 КК України мародерство – це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. Поняття «мародерство» походить від французького слова maraudeur, що означає «грабіжник»[1]. Суспільна небезпека досліджуваного складу кримінального правопорушення полягає у привласненні чужого майна на полі бою або з використанням трагічних обставин, бойових дій з метою власної наживи, шляхом пограбування поранених чи вбитих. Таким чином, об'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 432 КК України є встановлений порядок несення військової служби під час ведення бойових дій. Принагідно слід зазначити, що до загальних обов'язків військовослужбовця належать обов'язок дорожити бойовою славою Збройних Сил та своєї військової частини, честю і гідністю військовослужбовця, поважати бойові та військові традиції, честь і гідність кожної людини. Мародерство, як негативне суспільно небезпечне явища дискредитує зазначені цінності, оскільки в результаті вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 432 КК України шкода заподіюється бойовій славі Збройних Сил, честі військовослужбовця, порушується порядок дотримання звичаїв та правил війни.

Особливістю досліджуваного складу кримінального правопорушення є те, що він, водночас із основним безпосереднім об'єктом завдає шкоди й іншим суспільним відносинам, які виступають додатковим об'єктом досліджуваного складу кримінального правопорушення. Таким чином, додатковим обов'язковим об'єктом цього складу кримінального

[1] Мародерство. URL : https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/maroderstvo

правопорушення у випадку викрадення речей на полі бою, що знаходяться при вбитих чи поранених є суспільні відносини власності[1].

Як випливає із диспозиції ст. 432 КК України, передбачене нею кримінальне правопорушення завжди вчиняється стосовно відповідного предмета, а тому належить до, так званих, предметних кримінальних правопорушень. Відповідно предметом можуть бути особисті речі, що знаходяться при вбитих чи поранених, а саме предмети обмундирування, інші особисті речі убитого чи пораненого (годинник, гроші та ін.). До них не відносяться озброєння і боєприпаси, документи, які мають військове значення, технічні засоби ведення війни та інші предмети, які збираються з метою подальшого бойового застосування[2].

Прикметно, що речі, які утворюють предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 432 КК України, на відміну від речей у кримінальних правопорушеннях, які посягають на власність, характеризуються специфікою місця їхнього розташування в момент викрадення. І можуть детермінувати мародерство лише в випадку їхньої наявності при вбитій чи пораненій особі[3].

Об'єктивна сторона досліджуваного складу кримінального правопорушення полягає у викраденні речей загиблих або поранених. Таке викрадення може бути як прихованим, так і відкритим, насильницьким або ненасильницьким. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є місце вчинення діяння, передбаченого ст. 432 КК України – зона бойових дій, тобто це територія, на якій ведуться або велися активні бойові дії, а також тилова зона, що піддається вогневому впливу супротивника. У кримінально-правовій літературі під формулюванням «поле бою» розуміють місцевість, в тому числі населені пункти, морський чи повітряний простір, на якій відбуваються бойові дії[4]. Для складу мародерства не має значення, до якої армії належать вбиті і поранені, речі яких розкрадалися на полі бою.

Щодо суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 432 КК України, слід зазначити наступне. Суб'єктом мародерства може бути лише особа, якій крім загальних ознак суб'єкта притаманні спеціальні ознаки, які характеризують її як спеціального суб'єкта. Суб'єктом мародерства може бути військовослужбовець. Це можуть бути військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії

[1] Сябренко В.В., ТатароваА.В. Мародерство: ключові аспекти правової природи поняття та кваліфікації як кримінального правопорушення. URL : *http://lsej.org.ua/10_2022/148.pdf*

[2] Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / О.В. Попович та ін. Чернівці, 2022. 319 с. С. 300

[3] Лизогуб Я.Г. Мародерство: питання кваліфікації та диференціації на тлі деяких кримінальних правопорушень проти власності. URL : *https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/aa715839-b33e-4d9b-8310-69ea6a433964/content*

[4] Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / О.В. Попович та ін. Чернівці, 2022. 319 с. С. 300

України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, військовослужбовці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інші особи, визначені законодавством України, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів[1].

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом та завжди має корисливі мотиви (внутрішнє спонукання заволодіти цінними речами вбитих чи поранених осіб).

Мародерство є тяжким злочином за вчинення якого, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Таким чином мародерство, законодавцем поміщений до Розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» є військовим злочином, який полягає у таємному чи відкритому викрадені речей на полі бою у поранених чи вбитих.

[1] Мародерство: поняття, особливості, відповідальність.
URL : HTTPS://JURFEM.COM.UA/MARODERSTVO-PONYATTYA-OSOBLYVOSTI-VIDPOVIDALNIST/

СЕКЦІЯ 3
АДМІНІСТРАТИВНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО

Антонюк Софія Русланівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОЦЕДУРА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ГОЛОВИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

У зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації проти України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» на території України було введено дію воєнного стану. Ця подія стала початком нових викликів для нашої держави, а також для окремих її інституцій, однією з яких є Антимонопольний комітет України.

Згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. В ч. 2 цієї ж статі наголошується, що особливості спеціального статусу Антимонопольного комітету обумовлюються його завданнями та повноваженнями, зокрема в особливому порядку призначення та звільнення Голови Антимонопольного комітету України[1]. Беручи це до уваги, стає зрозумілим, що спеціальний статус Антимонопольного комітету зумовлений тим, що його існування передбачає особливий порядок призначення на посаду та звільнення з посади Голови наступного. Зважаючи на це, виникає потреба в проведенні дослідження такої процедури, аналізі відповідного законодавства, а також розробці пропозицій щодо приведення її у відповідність до Конституції України.

Говорячи про проблему відповідності існуючої процедури призначення на посаду та звільнення з посади Голови Антимонопольного комітету, то відповідні норми чинного Закону України «Про Антимонопольний комітет України» суперечать приписам Основного Закону України. Так, відповідно до п. 12 ч.1 ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради відноситься призначення за поданням Прем'єр-міністра Голови Антимонопольного комітету та звільнення його з посади[2]. Водночас, Законом України «Про Антимонопольний комітет

[1] Про Антимонопольний комітет України: Закон України №3659 від 26.11.1993.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text.
[2] Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

України» передбачено, що його Голова призначається на посаду та звільняється з посади Президентом за згодою Верховної Ради України[1], як це було встановлено ще попередньою редакцією Конституції. Втім, згідно з чинною редакцією Основного Закону такого повноваження у Президента не має. Таким чином, основна проблема полягає в наявності колізії в законодавстві щодо порядку здійснення такої процедури.

У науковій літературі після прийняття змін до Конституції України питанням, пов'язаними із правовим статусом органів виконавчої влади, в тому числі зі спеціальним статусом, а також питанням адміністративних процедур, процедур призначення на посади, питанням щодо адміністративно-правових засад формування системи та правового статусу антимонопольних органів України, правової основи діяльності Антимонопольного комітету України та його територіальних підрозділів, особливостей функціонування Антимонопольного комітету України були присвячені роботи таких вчених як Плетньова О.О., Попова Л.М., Малюк М.О., Краковська А.Є., Хачатрян В.В. та ін. Також не залишились осторонь практики Слободянюк М.В., Турковський О.Я. та інші[2]. Однак питання щодо процедури призначення Голови Антимонопольного комітету України містить колізії, потребує подальшого дослідження та вирішення питання і з наукової точки зору, і з практичної.

Доцільно зазначити, що Берназюк Я.О. вважає, що колізія у законодавстві характеризується одночасним виконанням таких умов: 1) наявність невідповідності (різних за змістом приписів), суперечності (протилежних за змістом приписів) або певної неузгодженості (частково неоднакових за змістом приписів) між нормами різних актів законодавства або нормами одного акта; 2) регулювання цими нормами одних і тих самих суспільно-управлінських правовідносин; 3) чинність обох норм права (одна з колізійних норм може бути визнана такою, що втратила чинність чи бути скасованою у встановленому порядку)[3].

Вважаємо, що логічним розв'язанням наведеної правової колізії повинні стати відповідні внесення змін до чинного Закону України « Про Антимонопольний комітет України». Водночас, доцільно проаналізувати пропозиції законодавця щодо вирішення цієї проблеми.

Передусім звернемо увагу на те, що на сьогодні реформування антимонопольного законодавства є серед зобов'язань України перед Європейським Співтовариством, а також перед Міжнародним Валютним

---

[1] Про Антимонопольний комітет України: Закон України № 3659-XII від 26.11.1993. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text.

[2] Краковська А.Є. Процедура призначення голів Антимонопольного комітету України та Фонду державного майна України: колізії в законодавстві та шляхи їх розв'язання. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* 2021. № 4. С. 157 – 161. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/254758/252200.

[3] Берназюк Я.О. Поняття, причини виникнення та види колізій у законодавстві. *Право і суспільство.* 2022. № 5. С. 136. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.20.

Фондом. У зв'язку з цим, інституційна спроможність Антимонопольного комітету є важливою віхою євроінтеграції України. Крім того, реформування Антимонопольного комітету, безумовно, і в інтересах України, оскільки, далеко не секрет, що конкуренція забезпечує загальний економічний сталий розвиток держави, якісніші товари та послуги для споживачів, а також є запорукою стійкості української економіки в умовах дії воєнного стану та у період повоєнного відновлення.

Зазначимо, що сучасна фаза реформування Антимонопольного комітету почалася в 2020, з моменту укладання меморандуму між Україною та Міжнародним Валютним Фондом. Задля дотримання зобов'язань якого було розроблено Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо конкуренційно-антимонопольної реформи» (далі – Законопроект №2730). Слід зазначити, що цим законопроектом передбачалося врегулювання суперечностей процедури призначення на посаду та звільнення з посади Голови Антимонопольного комітету, яка міститься в ст. 9 Закону України «Про Антимонопольний комітет України», Основному Закону. Загалом Законопроєктом №2730 було запропоновано виключити ст. 9 Закону та ввести ст. 11-1 про особливості призначення Голови, державного уповноваженого Антимонопольного комітету України. В наведеній статі Законопроекту №2730 передбачалася кардинально нова процедура призначення Голови Антимонопольного комітету. Точніше кажучи, йшлося про те, що призначення на посаду Голови, державного уповноваженого Антимонопольного комітету України здійснюється за результатами відкритого конкурсного відбору на зайняття цих посад. Організацію та проведення конкурсного відбору здійснює Конкурсна комісія з добору кандидатів на посади Голови, державного уповноваженого Антимонопольного комітету України, яка утворюється і діє відповідно до Закону. До складу такої Конкурсної комісії мали входити: 1) три особи, яких визначає Президент України; 2) три особи, яких визначає Верховна Рада України; 3) три особи, яких визначає Кабінет міністрів України[1].

Принагідно слід зазначити, що повноваження Президента України вичерпно передбачені у п. 31 ч. 1 ст. 106 Конституції України і не можуть бути розширені шляхом надання йому додаткових повноважень на підставі закону, на що у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу Конституційний Суд України. Саме тому, з огляду на те, що Конституція України не наділяє Президента України повноваженнями щодо призначення Уповноважених з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель, запропонований у Законопроекті №2730 порядок формування Комісії суперечить Основному

[1] Про внесення змін до деяких законів України щодо конкуренційно-антимонопольної реформи: проєкт Закону № 2730 від 14.01.2020
URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67870&pf35401=517182.

Закону України. Аналогічно чином можна сказати про Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України.

Таким чином, згідно висновку до Законопроєкту №2730 щодо відповідності положенням Конституції України, він є таким, що суперечить Конституції[1]. Саме тому, вважаємо логічним те, що за нього так і не було проголосовано у Верховній Раді України, втім він, у будь-якому випадку, ознаменував перший крок до майбутніх змін, зокрема було піднято проблему наявності невідповідностей у процедурі призначення на посаду та звільнення з посади Голови Антимонопольного комітету.

Через рік, Україна взяла на себе оновлений перелік зобов'язань перед Міжнародним Валютним Фондом. Одним із головних зобов'язань України стало забезпечення інституційної незалежності Антимонопольного комітету, а саме «прозорості, конкурентності та захищеності від політичного втручання процесів призначення та зняття з посади Голови Антимонопольного комітету та державних уповноважених». Також варто наголосити, що Директива Ради (ЄС) 2019/1 від 11 грудня 2018 визначає, що держави-члени забезпечують, аби відбір, залучення до роботи чи призначення керівництва національних органів з питань конкуренції відбувалися відповідно до чітких і прозорих процедур, заздалегідь визначених у національному законодавстві[2].

У зв'язку з необхідністю виконання покладених зобов'язань було розроблено та зареєстровано новий Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України» № 5431 від 27.04.2021 (далі Законопроект №5431). Він тривалий час лежав у Верховній Раді. Не дивлячись не те, що висновки міжнародних експертів щодо нього були позитивні, його прийняття затягувалося. Попри це, 9 серпня 2023 року Верховна Рада України все-таки ухвалила його у другому читанні та в цілому. Момент його підписання Президентом України ознаменувався початком реальних реформ Антимонопольного комітету та потужним кроком на шляху до ЄС. До того ж, згідно з пояснювальною запискою до Законопроекту №5431, з метою наближення українського законодавства про захист економічної конкуренції до acquis communautaire ЄС було розроблено план пріоритетів законодавчих змін, який було поділено на два етапи[3]. Зокрема цей, законопроект розроблений на виконання першого

[1] Висновок щодо проєкту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо конкуренційно-антимонопольної реформи №2730 від 14.01.2020.
URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=67870&pf35401=523409.

[2] To empower the competition authorities of the Member States to be more effective enforcers and to ensure the proper functioning of the internal market: Directive (Eu) 2019/1 Of The European Parliament And Of The Council of 11 December 2018. *Official Journal of the European Union L 11/3*. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0001&from=en.

[3] Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення діяльності Антимонопольного комітету України» №5431 від 27.04.2021. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/685943.

етапу реформи. Відзначмо, що до другого читання Законопроекту №5431 була пропозиція призначати Голову Антимонопольного комітету парламентом за результатами конкурсу (конкурсне призначення, а також чіткий перелік підстав для звільнення, могли б підвищити незалежність Антимонопольного комітету), однак профільний комітет відхилив таку пропозицію. Зауважимо, що, відповідно до польського законодавства Голову антимонопольного комітету і його першого заступника призначає прем'єр-міністр країни з числа осіб, обраних в результаті відкритого та конкурентного конкурсу[1].

Щодо другого етапу реформи, то наразі відповідного законопроєкту не має. Втім передбачається, що саме з межах цього законопроєкту може бути запропонована нова процедура призначення на посаду та звільнення з посади Голови Антимонопольного комітету. Та на сьогодні це питання все ще потребує доопрацювань законодавця.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, вважаємо, що, з метою приведення Закону України «Про Антимонопольний комітет України» у відповідність до Конституції України та вирішення проблеми наявності колізії в законодавстві щодо проаналізованої процедури призначення на посаду та звільнення з посади Голови Антимонопольного комітету, доцільним врегулюванням цієї проблеми є відповідне внесенням змін до Закону України «Про Антимонопольний комітет України». Зокрема, слід врахувати та чітко розуміти, положення Основного Закону, а саме п. 12 ч. 1 ст. 85 про те, що лише в повноваженнях Верховної Ради України є призначення за поданням Прем'єр-міністра Голови Антимонопольного комітету та звільнення його з посади.

Зелінська Ангеліна Олегівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

Неповнолітній, як і будь-який громадянин, несе юридичну відповідальність за свої діяння перед державою та іншими людьми. Перш за все, проблемним постає питання визначеності віку з якого особа може усвідомлювати значення свого діяння та нести відповідальність за адміністративним законодавством. До того ж, слід звернути увагу на види заходів впливу, що застосовуються до них за вчинення адміністративних

[1] Реформа Антимонопольного комітету України у рік війни. Олег Іванов: Аналітика Реформи. *Вокс Україна.* 17 Січня 2023. URL : https://voxukraine.org/reforma-antymonopolnogo-komitetu-ukrayiny-u-rik-vijny.

правопорушень. Адже чинне законодавство не містить чіткого визначення цих заходів, що ускладнює його розуміння.

Відповідно до статті 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), визначено нижню вікову межу – 16 років, з якої фізична особа може нести адміністративну відповідальність, тобто це вік, коли фізичні особи мають неповну дієздатність, проте є деліктоздатними. З цього приводу О. М. Соловйова зазначає, що адміністративна деліктоздатність – це «сукупність умов, передбачених адміністративним законодавством, за наявності яких особа має здатність нести адміністративну відповідальність за вчинений нею адміністративний проступок» [1].

При цьому, варто звернути увагу, що вік може бути як обставиною, що пом'якшує відповідальність, так і обставиною, що обтяжує її. Якщо адміністративне правопорушення (проступок) скоїла особа віком від 16 до 18 років, то це буде пом'якшуючою обставиною (п. 4 ч. 1 ст. 34 КУпАП). Пояснюється це тим, що неповнолітні не завжди усвідомлюють шкоду від заподіяного, легко піддаються впливу інших осіб, особливо старших за віком, що часто стають організаторами правопорушень, ураховується також, що неповнолітні легко піддаються виховному впливу і можуть виправитись без застосування до них жорстких заходів адміністративного стягнення. А у випадку залучення такої неповнолітньої особи до вчинення правопорушення іншою особою – обтяжуючою обставиною (п. 3 ст. 35 КУпАП). Це пов'язано з тим, що особа, яка залучила неповнолітню особу до вчинення правопорушення, фактично скористалася її неповноліттям і нерозумінням наслідків її дій.

За загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 13 КУпАП «до осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП»[2]. Однак постає питання стосовно відповідальності за правопорушення скоєні неповнолітніми віком від 14 до 16 років. Згідно статті 184 КУпАП, за таке правопорушення відповідальність несуть батьки або особи, що їх замінюють[3].

Так, О. В. Алєксєєва зазначає, що складність проблеми полягає в тому, що адміністративна відповідальність батьків пов'язана не з юридичним фактом, а з їх сукупністю, які мають юридичне значення, тобто правопорушення виступає у вигляді фактичного складу. Такий різновид адміністративних проступків можна визначити як протиправні, винні, адміністративно карані діяння батьків або осіб, які їх замінюють, з

[1] Соловйова О. М. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: чи потрібні зміни. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 316–322. URL : http://lsej.org.ua/12_2022/74.pdf.
[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.
[3] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

невиконання своїх юридичних обов'язків із виховання дітей і нагляду за ними, що призвели до порушення правових норм неповнолітніми. Тому, адміністративна відповідальність зазначених суб'єктів за ч.2 та ч.3 ст.184 КупАП повинна наставати лише за наявності протиправної поведінки батьків і протиправної поведінки неповнолітньої особи[1].

Оскільки питання віку відповідальності має вагоме значення при застосуванні заходів адміністративної відповідальності, то більшість вчених дискутують щодо доцільності зниження віку адміністративної відповідальності неповнолітніх до 14 років. Вони пов'язують це з тим, що правопорушення, які ними вчиняються, характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки та їх поширеністю в підлітковому середовищі.

Зокрема О. В. Горбач обґрунтовує доцільність визначення суб'єктом адміністративної відповідальності особу, якій на момент вчинення адміністративного проступку виповнилося 14 років, та пропонує визначити протиправні діяння підлітків віком від 14 до 16 років, як «особливий різновид протиправних, антисуспільних діянь» і встановити самостійну відповідальність цих осіб[2].

Крім того, звертаючи увагу на закордонний досвід, зазначимо, що у США неповнолітня особа, що досягла 14-річного віку, відповідає за вчинене нею діяння в повному обсязі, оскільки у вказаному віці вона повністю усвідомлює сутність свого діяння в силу своєї достатньої розумової та моральної зрілості[3]. Таке зниження віку відповідальності за кордоном є досить дієвим, оскільки базується на реальності розуміння 14-річним вчинюваного ним діяння та його наслідків.

Так, у Постанові Кабінету міністрів України «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» основними завданнями Міжвідомчої координаційної ради визначено вивчення, узагальнення, імплементація та сприяння використанню позитивного досвіду інших країн, зокрема європейських, під час удосконалення нормативно-правової бази з питань правосуддя щодо неповнолітніх, а також підготовка пропозицій стосовно запровадження ефективного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з урахуванням вікових, соціально-психологічних,

---

[1] Алєксєєва О. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. № 14. С. 93–96. URL : http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc14/part_1/28.pdf.

[2] Горбач О. В. Адміністративна відповідальність неповнолітніх, батьків або осіб, які їх замінюють. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2006. С. 16. URL : https://mydisser.com/dfiles/68872040.doc.

[3] Павловська А. А. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх (зарубіжний досвід). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1. С. 166–174. URL : http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/172962.

психофізичних та інших особливостей їх розвитку[1]. Тому варто знизити вік з 16 до 14 років, оскільки така особа усвідомлює скоєне нею правопорушення та негативні наслідки свого діяння.

Втім також постає проблема пов'язана із заходами реагування держави на протиправну поведінку неповнолітнього. Попри те, що неповнолітні особи можуть вчиняти адміністративні проступки різного ступеня суспільної шкідливості, законодавець, керуючись гуманними міркуваннями, вважає за необхідне застосувати до них не заходи адміністративної відповідальності, а заходи впливу. Такі заходи передбачені в статті 24-1 КУпАП: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Перш за все, варто зазначити, що КупАП не дає докладні роз'яснення понять та цілей застосування цих заходів, що створює складність у визначенні їх правової природи.

Одним із таких заходів є зобов'язання публічно чи в іншій формі попросити вибачення в потерпілого. Він застосовується в тих випадках, коли неповнолітній усвідомив неправомірність своєї поведінки, суспільну шкідливість вчиненого діяння та розкаявся в ньому. Публічність вибачення полягає в тому, що винуватий робить це в присутності інших осіб, а не лише в присутності потерпілих[2].

Також варто погодитися з думкою Л. В. Шетак та С. В. Веремієнко, які вважають, що попередження як захід адміністративного впливу, що застосовується до неповнолітніх більш доречно назвати застереженням. Це дозволить уникати термінологічної плутанини в ході застосування даного заходу, адже попередження – це також вид адміністративного стягнення, що передбачений п. 1 ст. 24-1 КУпАП[3]. Головною метою попередження як заходу адміністративного впливу є недопущення протиправної поведінки неповнолітнього в майбутньому.

Для того аби забезпечити належне виконання неповнолітнім покладеного на нього відповідного заходу впливу, О. О. Кукшинова пропонує доповнити КУпАП нормою, в якій передбачити відповідальність неповнолітнього у разі ухилення від застосування до нього заходів впливу

---

[1] Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх: постанова КМ України від 24.05.2017 № 357. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-%D0%BF#Text.

[2] Шакало Л. С. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (26–27 трав. 2022 р., м. Рівне). 2022. С. 114-117. URL : https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/3894.

[3] Шестак Л. В., Веремієнко С. В. Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 61–65. URL : http://ir.stu.cn.ua/123456789/16096.

або у випадку вчиненого ним повторного адміністративного правопорушення протягом року[1].

Підсумовуючи зазначимо, що на сьогодні існують певні проблеми адміністративної відповідальності неповнолітніх, до яких слід віднести зниження віку адміністративної відповідальності та покращення заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх за вчинення адміністративних правопорушень. Перш за все, підтримуючи думки науковців, зниження віку адміністративної відповідальності до 14 років є оптимальним, оскільки психологічний стан такої особи дозволяє їй усвідомлювати всю повноту своїх діянь і передбачати наслідки. Тому, слід у ч. 1 ст. 13 КУпАП замінити вік та викласти її у наступній редакції: «До осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу» [2]. Адже більшість правопорушень, скоєних особами до 16 років залишаються безкарними й породжують ще більше свавілля з боку підлітків. А враховуючи, що 14-річний вік виступає в законодавстві України як найменший, то юридично вірним буде встановлення його і в адміністративному праві України.

Втім, також для подальшого вдосконалення адміністративної відповідальності неповнолітніх, слід в КУпАП виділити окремий структурний підрозділ щодо такої відповідальності, для кращої систематизації та розуміння які саме наслідки передбачені за певне діяння. В ньому необхідно зазначити визначення понять та цілей заходів адміністративного впливу, що застосовуються до осіб віком від 14 до 18 років. Доцільним також є змінення такого заходу впливу як попередження на застереження й встановлення його основним. А такі заходи, як зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення та догана або сувора догана, віднести до заходів додаткового (факультативного) характеру. Наслідком таких нововведень буде забезпечений належний вплив на неповнолітніх та можливо в подальшому це призведе до зменшення кількості вчинених ними адміністративних правопорушень.

[1] Кукшинова О. О. Особливості адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі торгівлі. *Молодий вчений.* 2015. № 3(1). С. 55–63. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_3(1)__33.

[2] Тріпак Ю.Р. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Том 1 №.11: 23-28. URL : https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6668.

Лабунський Олександр Олександрович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В АВСТРІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)

Враховуючи євроінтеграційні процеси та поступову адаптацію українського законодавства до законодавства ЄС важливо досліджувати питання щодо вдосконалення оподаткування суб'єктів малого бізнесу з урахуванням зарубіжного досвіду, адаптованого до національної економіки та реалій в Україні. Аналіз міжнародного досвіду державної підтримки малого бізнесу свідчить виключно про позитивні ефекти його розвитку. Звернемося безпосередньо до практики оподаткування в таких країнах, як Австрія та Німеччина.

Так, для суб'єктів малого підприємництва індивідуальні податкові пільги законодавством Австрії не передбачаються, за винятком податку з обороту (ПДВ), який не сплачується, якщо річний оборот підприємства не перевищує 22 тис. євро. При цьому, допускається однократне перевищення зазначеної суми підприємством протягом п'яти послідовних років, але не більш як на 15 %. Як форма державної підтримки в Австрії передбачається можливість запровадження індивідуального графіка сплати податків для підприємств, що потрапили у складну фінансову ситуацію (як правило, він розраховується на рік, виходячи із рентабельності)[1].

Оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності підпадає під загальне регулювання Законом «Про прибутковий податок» (Einkommensteuergesetz)[2]. Зокрема, австрійська модель оподаткування доходів від здійснення підприємницької діяльності передбачає прогресивне оподаткування, при якому розмір ставки обумовлений виключно річним (за календарний рік) розміром доходу, а сам: а) до 11000 євро ставка податку становить – 0 % (йдеться про так званий неоподатковуваний мінімум); б) від 11000-18000 євро – 25 %; в) 18000 – 31000 євро – 35 %; г) від 31000-60000 євро – 42 %; д) від 60000 – 90000 євро – 48 %; є) від 90000 – 1000000 євро – 50 %; ж) більш ніж 1000000 – 55 % [3]. Слід зауважити, що законодавством закріплено право використання податкової знижки (оплата різних медичних послуг, догляду за дитиною тощо) незалежно від виду отриманого доходу, зокрема, підприємницького. Окрім цього австрійський уряд запровадив податкову пільгу у формі податкових відрахувань на понесені витрати (плата за

[1] Коваль Л. П. Використання зарубіжного досвіду оподаткування в системі фінансової підтримки розвитку малого бізнесу. *Гроші, фінанси і кредит.* 2017. № 19. С. 405. URL : http://global-national.in.ua/archive/19-2017/79.pdf
[2] Einkommensteuergesetz. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/estg/
[3] Income tax in Austria for foreigners. URL : https://www.academics.com/guide/income-tax-austria

навчання, за придбання спеціального одягу та літератури, мовні курси, вартість транспорту тощо) для дослідників (Zuzugsfreibetrag), які переїжджають до Австрії з метою стимулювання та розвитку відповідних науково-інноваційних сфер. Таке відрахування надається в розмірі 30 % від отриманого доходу за календарний рік. При цьому, будь-яка фізична особа (самозайнята особа чи підприємець), яка підпадає під умови надання такої пільги має право на єдиноразове щомісячне відрахування в сумі 132 євро незалежно від того, чи були понесені їм такі витрати. Скористатися таким правом можна протягом п'яти років поспіль.

Окрім цього фізичні особи-підприємці, самозайняті особи в обов'язковому порядку сплачують податок на соціальне забезпечення, який консолідує низку обов'язкових платежів: 1) пенсійне страхування (ставка для роботодавців складає – 12, 55 %, для найманого працівника – 10,25 %; 2) страхування від нещасних випадків (виключно для роботодавців – 1,30 %); 3) медичне страхування (для роботодавців – 3,78 %, для найманого працівника – 3,87 %); 4) страхування від безробіття (єдина ставка для всіх категорій – 3%)[1].

Оподаткування малого бізнесу в Німеччині регулюється законом Umsatzsteuergesetz (далі – UStG) й містить низку особливостей (§ 19 UStG)[2]. Звернемо увагу на основні.

1. Право вибора порядку сплати податків належить безпосередньо підприємцю, який, саме при реєстрації відповідної організаційно-правової форми суб'єкта господарювання за умови відповідності критеріям малого бізнесу має обрати податкове регулювання. Проте, якщо особа відмовилася від оподаткування за правилами малого бізнесу, таке рішення вона може відізвати тільки через п'ять років (§ 19.1 UStG). Особи, які не бажають сплачувати податки, як малі підприємці, чи, які не відповідають критеріям малого бізнесу можуть протягом будь-якого податкового періоду перейти на стандартний порядок оподаткування, яке регулюється § 19.2 UStG.

2. Встановлення критеріїв малого бізнесу, дотримання яких надає право вибору спеціального податкового регулювання: а) річний оборот, який підлягає обкладанню ПДВ не перевищує 22000 євро (йдеться про валовий обсяг продажу товарів та надання послуг, включаючи ПДВ за попередній фінансовий рік); б) загальний оборот за фінансовий рік (календарний рік) не перевищує 50000 євро. При цьому, слід виходити з того, що така сума розраховується пропорційно періоду існування суб'єкта підприємництва. Тобто, наприклад, якщо особа відкриває свій бізнес у червні, то до закінчення розрахункового періоду (фінансового року) такому суб'єкту дозволений оборот складає не більш ніж 11 000 євро. В іншому випадку така особи має перейти на стандартне оподаткування.

[1]Business Location Austria Tax Aspect. P. 1-23 https://www.advantageaustria.org/ua/zentral/business-guide/investieren-in-oesterreich/standort-oesterreich/steuern/ABA_Deloitte_Tax_Aspects_Austria_2018_EN.pdf
[2] Umzatzsteuergesetz. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/ustg_1980/

3. Основними перевагами оподаткування за правилами малого бізнесу є: а) звільнення суб'єктів малого бізнесу (KUR) незалежно від виду економічної діяльності від сплати податку з продажу (ПДВ) (Umsatzsteuer) (§ 19.1 UStG); б) звільнення самозайнятих осіб (фрилансерів) від сплати торгового податку; в) надання права малим підприємствам (GbR) використовувати податкову пільгу у формі податкової знижки (24500 євро) з торгового податку; г) запровадження обмеженої відповідальності для корпорацій (mbH, UG) зі статусом малого бізнесу; д) звільнення від подання попередньої податкової декларації з ПДВ та спрощення бухгалтерського обліку (ведення простої бухгалтерії, що передбачає облік господарських операцій у складі доходів та видатків на підставі ведення касової книги). Під доходами розуміються всі платежі, які отримані від клієнтів у формі доходів. Слід зауважити, що законодавством в даному випадку чітко розмежовані групи видатків, зокрема, амортизаційні (інвестиційні внески) та поточні (платежі постачальникам, контрагентам, фінансовим установам та податковим органам). Оподатковуваний прибуток розраховується за формулою: доходи за відрахуванням видатків та амортизаційних витрат.

4. До основних податків, які сплачують суб'єкти малого підприємництва відносяться наступні: а) прибутковий податок для фізичних осіб (14 – 45 % від загальної суми отриманого доходу). Слід зауважити, що законодавством передбачено встановлення мінімального річного неоподатковуваного доходу у розмірі – 9984 євро. При отриманні доходу до 54949 євро ставка складає 14 %. При перевищенні зазначеної суми податкова ставка складає 45%; б) солідарний податок з фізичних осіб (5,5 %); в) корпоративний податок для юридичних осіб (15 % від загального прибутку); в) торговий податок (від 7% – 15% залежно від виду торгової діяльності юридичної особи), який, зокрема, відноситься до місцевого податку та покликаний рефінансувати витрати місцевих громад, понесені у зв'язку з підтримкою та розвитком інфраструктури; г) податок з продажу (ПДВ) (19 %) за виключенням осіб, які обрали оподаткування за правилами малого бізнесу без сплати ПДВ; д) податок на приріст капіталу (для юридичних осіб) – йдеться про оподаткування інвестиційного доходу у формі дивідендів (25 %). При цьому, під оподаткування підпадає тільки 60 % інвестиційного доходу. Слід зазначити, що в Німеччині встановлені й інші податки. Так, якщо фізична особа приналежна до релігійної громади, то з неї утримується церковний податок у розмірі 8 % (Баварія, Баден-Вюртемберг) або 9 % (на усіх інших територіях Німеччини).

Проведений аналіз податкового регулювання малого бізнесу в окремих країнах ЄС дозволяє зробити декілька висновків. По-перше, виходячи із змісту правового регулювання, введений в державах механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва можна характеризувати як презумптивний. І в даному випадку йдеться про те, що запроваджена

законодавцем модель його застосування визначається в кожному випадку окремо, й залежить, перш за все, від мети податково-правового регулювання, чи то підтримка на державному рівні певних категорій суб'єктів підприємництва, чи стимулювання розвитку окремих сфер економічної діяльності. В обох випадках ключовим критерієм застосування відповідного податку є економіко-фінансовий показник діяльності платника (йдеться про отримання доходу), й відповідно, віднесення отримання статусу суб'єкта малого бізнесу.

Лазарчук Ганна Євгеніївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Краковська А.Є.)

Тимчасовий захист – це особлива процедура, яка передбачає надання прихистку в державах-членах Європейського Союзу. Такий механізм було застосовано з 4 березня 2022 року щодо тих українців, які були змушені рятуватися від російської агресії з початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року.

Такий механізм полягає у невідкладному наданні захисту особам, які його потребують, а також у чіткому визначенні правового статусу для таких осіб, а саме для великої кількості людей, яким довелося залишити Україну у зв'язку з активними бойовими діями на території держави[1].

Важливою ознакою механізму тимчасового захисту є те, що така процедура набуває чинності тільки за умови, коли кваліфікованою більшістю Європейської Ради прийнято рішення про те, що наплив біженців має масовий характер. Крім того, даний механізм має чітко визначені нормативними актами строки. Відповідно до статті 4 Директиви 2001/55/ЄС, у якій законодавчо закріплено процедуру надання тимчасового захисту, захист триває протягом одного року (на момент прийняття рішення про його застосування – до 4 березня 2023 року). Однак, дія захисту може бути продовжена до 6 місяців, а максимум ще на рік за рішенням Європейської Ради кваліфікованою більшістю, як це зазначено у статті 6 Директиви 2001/55/ЄС. А загальний термін дії тимчасового захисту може становити не більше трьох років[2].

---

[1] Лозінська С.В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез V Міжнар. науково-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті д-ра юрид. наук, проф., акад.-засн. НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, м. Хмельницький, 17 черв. 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 238–241.

[2] Левандовскі К.М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. № 55. С. 88–93.

Слід згадати, що рішення про застосування механізму тимчасового захисту розповсюджується на всі держави-члени ЄС, тобто особи, які звертаються за тимчасовим захистом, мають право за допомогою цього статусу легально перебувати на території будь-якої держави Європейського Союзу.

Водночас, кількість осіб, які прибули до Європейського Союзу з України з метою отримання прихистку є досить значною, що особливо показано на прикладі низки європейських держав, а саме Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії[1].

Таким чином, виникає питання дієвості механізму тимчасового захисту, особливо з огляду на особливий характер даного явища, а також відсутність належного досвіду застосування такої процедури.

Важливо для більш глибокого дослідження даної проблеми згадати історію виникнення механізму тимчасового захисту. Наприкінці 20 століття, як результат громадянських війн у тодішній Югославії, виникла криза з біженцями, що стало причиною порушення питання перед державами-членами Європейського Союзу про необхідність розробки спільної та чітко регламентованої процедури надання негайної допомоги переміщеним особам у зв'язку зі збройними конфліктами, що також мала включати в себе спеціальну систему контролю таких осіб. У такий спосіб, Директива про масовий наплив 2001/55/ЄС мала справді винятковий характер, що полягав у її значенні як реакції на особливість ситуації, що виникла.

Водночас, між державами-членам Європейського Союзу було визначено основи та базові стандарти для механізму тимчасового захисту у разі повторного виникнення ситуації масового напливу переміщених осіб, що засновувалося на принцип добровільності. Це означало, що держави-члени ЄС мали змогу самостійно визначати свою спроможність до прийняття переміщених осіб. Крім того, необхідним було встановлення особливої квоти, яка вираховувалася з використанням показника валового внутрішнього продукту, на вступ та розподіл захисту між державами-членами[2].

Таким чином, можна зазначити, що теперішній механізм тимчасового захисту дійсно має винятковий характер, що підкреслюється умовами його надання, а також певними особливостями статусу тимчасового захисту.

Наразі, даний механізм має низку переваг, серед яких можна виокремити:

---

[1] Лозінська С.В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез V Міжнар. науково-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті д-ра юрид. наук, проф., акад.-засн. НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, м. Хмельницький, 17 черв. 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 238–241.

[2] Левандовскі К.М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. № 55. С. 88–93.

– особливу процедуру отримання дозволу на перебування в ЄС;

– право на заняття певною професійною діяльністю відповідно до певних вимог;

– надання житла, що може полягати також і у компенсації витрат на житло;

– право на медичну допомогу;

– право на освіту;

– можливість відкрити власний базовий банківський рахунок;

– право на отримання соціальної допомоги [1].

Втім, є суттєва різниця між отриманням тимчасового захисту та статусу біженця. Перевага останнього полягає в тому, що такий статус надає можливість на легальних підставах перебувати в іноземній державі без загрози депортації, навіть у випадку припинення усіх термінів перебування.

Однак, варто зазначити, що особи, які отримали тимчасовий захист в державах-членах Європейського Союзу, все ж мають право на отримання статусу біженця.

До того ж, статус біженця надається лише після особливої адміністративної процедури, оскільки йдеться саме про захист індивідуального права з обґрунтуванням про наявність небезпеки бути переслідуваними через низку ознак, а саме через расу, релігію, національність, політичні переконання[2].

Таким чином, тимчасовий захист, на відміну від статусу біженця, не є чітко визначеною та усталеною категорією міжнародного права, а є винятковим способом захисту прав переміщених осіб, який знаходить своє застосування при значному напливі людей у зв'язку із збройним конфліктом. Основним завданням такого механізму є пришвидшена процедура захисту переміщених осіб, а також забезпечення їм низки соціальних прав та дозволу на проживання[3].

В результаті проведеного дослідження, можна дійти висновку, що механізм тимчасового захисту відіграє роль особливої реакції на виняткову ситуацію, пов'язану із масовим напливом переміщених осіб у країни ЄС у зв'язку із збройним конфліктом. Така процедура значно відрізняється від процедури отримання статусу біженця, та, водночас, має низку переваг, до яких можна віднести передусім забезпечення переміщених осіб

[1] Горінов П. Механізм тимчасового захисту українських біженців в ЄС. *Євроінтеграційні вектори реформ у сфері публічного адміністрування*: зб. наук. ст., тез доп. та повідомл. за матеріалами Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 17 трав. 2023 р. Харків, 2023. С. 222–226.

[2] Левандовскі К.М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. № 55. С. 88–93.

[3] Лозінська С.В. Тимчасовий захист та статус біженця в умовах збройного конфлікту. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез V Міжнар. науково-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті д-ра юрид. наук, проф., акад.-засн. НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, м. Хмельницький, 17 черв. 2022 р. Хмельницький, 2022. С. 238–241.

необхідними правами та забезпечення швидкого реагування на подібні ситуації. Втім, з огляду на відсутність належного досвіду щодо застосування механізму тимчасового захисту, досі існує певна невизначеність щодо нього, що стосується зокрема того, що можливий термін застосування даного механізму завершується 4 березня 2025 року. Однак, досі не було розроблено належної процедури захисту переміщених осіб після закінчення цього терміну.

Наумова Анастасія Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса
Краковська Анжеліка Євгеніївна
доцент кафедри господарського та адміністративного права
ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ

На сьогодні питання корупції є одним із найбільш проблемних питань у нашій країні. Це негативне явище впливає не лише на економіку, політику, управління, соціальні та правові відносини, міжнародні зв'язки, а й підриває основи верховенства права та демократії в державі. Боротьба з корупційними проявами є важливим напрямом державної політики України як з точки зору національної безпеки, так і з точки зору входження України до ЄС. Особливої уваги потребують питання запобігання корупційним проявам у державній службі державними службовцями, які здійснюють встановлені повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій державного органу і мають дотримуватися принципів державної служби. Особливо небезпечними є правопорушення, пов'язані з корупцією (в тому числі адміністративні) в умовах воєнного стану, оскільки від належної організації діяльності органів державної влади досить часто залежить життя та здоров'я великої кількості людей, безпека держави, спроможність протистояти збройній агресії.

Серед позитивних змін в боротьбі з корупцією та запобігання корупційним проявам, які відбулися в Україні за останні роки, слід зазначити наступні:

– прийнято ряд антикорупційних законів, сформовано стале антикорупційне законодавство, яке включає закони України «Про запобігання корупції», «Про державну службу», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про очищення влади», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення тощо, а також підзаконні акти, наприклад Постанову КМ України про

затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, та міжнародні акти;

– створено систему органів, діяльність яких спрямовано на запобігання корупції, виявлення її негативних проявів, забезпечення притягнення винних осіб до юридичної відповідальності (наприклад, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура; Вищий антикорупційний суд тощо);

– відкрито ряд антикорупційних проваджень, які вже мають відповідні результати.

Стан корупції в Україні зараз є складним і неоднозначним. За даними Transparency International Україна в 2021 році посіла 122-ге місце, а в 2022 році 116-те місце зі 180 країн, набравши 33 бали[1]. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) високо оцінила досягнення України в антикорупційній політиці у п'яти сферах: антикорупційна політика; декларування активів; незалежність судової влади; спеціалізовані антикорупційні установи; відповідальність за корупційні правопорушення[2].

Хотілося б звернути увагу на те, що і наразі активно ухвалюються антикорупційні рішення, схвалюється Законопроєкт «Про ратифікацію угоди з Організацією економічного співробітництва і розвитку». Україна приєднається до робочої групи щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях. Крім того, уряд затверджує Законопроєкт, що приводить законодавство України до стандартів FATF – Міжнародної групи з протидії «відмиванню» брудних коштів[3].

Окрім цього, в Україні працює Єдиний портал повідомлень викривачів, доступ до якого мають особи, які здійснюють повідомлення про корупцію, а відповідальним за адміністрування даного порталу є Національне агенство з питань запобігання корупції. Підтвердженням цінності Порталу є те, що за перший місяць його функціонування надійшло понад 360 повідомлень.

Слід додати й про обов'язковість затвердження антикорупційних програм для органів влади, визначених у статті 19 Закону України «Про запобігання корупції»[4], впровадження яких є важливим кроком на шляху

[1] Статистика від Transparency International Ukraine. URL : Головна – Transparency International Ukraine (ti-ukraine.org).

[2] Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) високо оцінила досягнення України в антикорупційній політиці у п'яти сферах. Ukrinform. URL : ОЕСР високо оцінила досягнення України в антикорупційній політиці у п'яти сферах (ukrinform.ua).

[3] Уряд ухвалив три антикорупційні рішення. Ligazakon. URL : Уряд ухвалив три антикорупційні рішення | ЮРЛІГА (ligazakon.net).

[4] Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* URL : Про запобігання корупції | від 14.10.2014 № 1700-VII (rada.gov.ua) (дата звернення 30.10.2023).

до створення ефективної системи запобігання та протидії корупції в Україні.

Ще однією серед позитивних змін, які відбулися в Україні в боротьбі з корупцією, є платформа навчання для державних службовців від Національного агентства з питань запобігання корупції – це онлайн-платформа, яка пропонує курси та матеріали з питань антикорупції та доброчесності для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Дані курси дійсно допомагають зрозуміти сутність корупції та її вплив на суспільство, ознайомитися з антикорупційним законодавством України, навчитися діяти у разі конфлікту інтересів, правильно заповнювати декларацію про доходи та майно, боротися з корупцією[1].

Незважаючи на викладені вище позитивні зміни, корупція все ще є серйозною проблемою в Україні. До правових проблем в запобіганні корупційним проявам у державній службі можна віднести наступні: недосконаліть антикорупційного законодавства – законодавство України про запобігання корупції є досить складним і розгалуженим, в ньому є ряд недоліків, які ускладнюють його застосування. Наприклад, не завжди зрозуміло, які саме дії або бездіяльність є корупційними правопорушеннями за які притягають до адміністративної чи іншої юридичної відповідальності. Крім того, існує ряд юридичних колізій, які ускладнюють правозастосовчу практику; наявна недостатня прозорість та підзвітність державних органів, що створює можливості для корупційних проявів. Це пов’язано з відсутністю відкритості інформації про діяльність державних органів, а також з відсутністю чітких механізмів громадського контролю за їх діяльністю[2].

Крім того, слід погодитися з думкою науковців[3] і визначити наступні актуальні напрями державної політики щодо запобігання корупційним проявам у державній службі та віднести до них: визначення юридичного змісту та об’єктивних проявів корупції та корупційних правопорушень, що дозволить відмежовувати певні об’єктивно противні прояви як корупцію чи діяння, пов’язане з нею; зменшення безпосередніх взаємовідносин між споживачами та надавачами адміністративних послуг; забезпечення високого рівня службової дисципліни; вдосконалення механізмів контролю

[1] Навчальна платформа Національного агентства з питань запобігання корупції. URL : Навчання для публічних службовців | Study.NAZK.

[2] Коломієць Т.О. Антикорупційне декларування як інструмент запобігання корупції в публічній службі: видове розмаїття, закріплене в законодавстві країн світу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2021. № 3. С. 49-55.
URL : https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2021/3_2021/11.pdf.

[3] Пузирний В.Ф. Напрями державної політики України щодо запобігання корупційним проявам у діяльності органів державної влади. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.: у двох томах. Том 1. 2023. 448 с. С. 286-290. URL : https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/Konferenciya-Tom-1-_25-26-kvitnya_2023.pdf#page=286.

за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат; забезпечення невідворотності застосування заходів підвищеної юридичної відповідальності до осіб, винних у вчиненні правопорушень, пов'язаних із корупцією; створення суспільної атмосфери загального засудження поведінки, яка містить корупційну складову. Також слід провести всебічний неупереджений аналіз антикорупційного законодавства, який має базуватися на об'єктивних критеріях й включатиме в себе вивчення досвіду інших країн, а також оцінку ефективності існуючого законодавства; передбачити ефективні заходи для запобігання та протидії корупційним проявам з урахуванням таких факторів: визначення причин корупційних проявів, їх характерних ознак; створити систему стимулювання для ефективного застосування антикорупційного законодавства, а саме розробити прозорі критерії ефективності, які будуть використовуватися для оцінки роботи антикорупційних програм. Ці критерії повинні включати такі показники, як кількість порушених адміністративних справ, кількість осіб притягнутих до адміністративної відповідальності, а також розміри завданих збитків. Також необхідно покращити умови роботи державних органів, що включає в себе їх забезпечення необхідними ресурсами, такими як фінансування, кадри, техніка та обладнання; підвищити рівень обізнаності громадян про корупційні дії та способи протидії – необхідно провести широкомасштабну інформаційно-просвітницьку кампанію, сприяти обізнаності громадян про різні форми корупційних проявів, а також про їх негативні наслідки, сприяти популяризації антикорупційних цінностей та заохочувати громадян повідомляти про корупційні діяння. Також необхідним є впровадження системи відкритих даних, що дозволить отримувати інформацію про діяльність державних службовців громадянам.

З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що за роки незалежності України та останні роки в нашій державі є позитивні зміни в боротьбі з корупцією та запобіганні корупційним проявам. Однак, є і певні недоліки, які потребують вирішення через комплексне ґрунтовне дослідження причин існування корупції та засобів, що спрямовані на їх подолання. Досягнення суттєвого прогресу в запобіганні корупційним проявам у державній службі, а також забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади має стати реалізованою метою антикорупційної стратегії, щоб не було перешкод для стабільного економічного зростання і розбудови нашої держави та її демократичних інститутів.

Пасічник Ангеліна Сергіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса
Краковська Анжеліка Євгеніївна
доцент кафедри господарського та адміністративного
права ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України за указом Президента України[1] на території держави з 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан, який в певній мірі обмежує конституційні права і свободи людини і громадянина. З метою гарантування безпеки разом із воєнним станом було запроваджено і комендантську годину як захід правового режиму воєнного стану, передбачений пунктом п'ятим частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Однак, комендантська година (заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень)[2] була запроваджена, а норми, яка б передбачала адміністративну відповідальність за порушення такої заборони, нажаль, в чинному законодавстві не передбачено. Тобто, на сьогоднішній день відсутня окрема стаття в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка б передбачала притягнення до адміністративної відповідальності та застосування стягнень до винних осіб, які порушили комендантську годину. У зв'язку з вищезазначеним, актуальність теми не викликає сумнівів і потребує вирішення на законодавчому рівні.

Тематика комендантської години та неврегульованість на законодавчому рівні питання щодо притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які її порушують, привернула увагу таких науковців, як О.В. Ковальової, А.Г. Пишної, Н.Ф. Войтович, А.М. Кичко, К.С. Ваганової, М.О. Скляр, однак у зв'язку зі збільшенням чисельності правопорушників саме у 2023 рік, дана проблема набула особливої актуальності та потребує подальшого дослідження та швидкого вирішення.

Як вже було зазначено, 24 лютого 2022 року з введенням воєнного стану відповідно до пункту п'ятого частини першої статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» була введена комендантська година (заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток

[1] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента від 24.02.2022 № 642022.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20230817#Text (дата звернення 15.11.2023 р.).
2 Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n47 (дата звернення 15.11.2023 р.).

і посвідчень). У зв'язку з останніми змінами від 8 листопада 2023 року, строк дії воєнного стану було продовжено з 16 листопада 2023 року на 90 діб, тому і комендантська година продовжує діяти. Однак спостерігається чимало випадків порушення комендантської години. Медіа практично щодня повідомляють про такі порушення, і це стосується не тільки осіб, які перебувають на вулицях у заборонений час, а і закладів (клубів, ресторанів тощо), яким заборонено здійснювати свою діяльність у комендантську годину. Так, наприклад, 1 жовтня 2023 року у Києві було виявлено нічний клуб, який працює в комендантську годину вже не перший місяць повномасштабного вторгнення, що викликало обурення громадськості як з приводу роботи закладу, так і щодо бездіяльності правоохоронних органів[1].

У Запоріжжі, у травні 2022 року, *співробітники поліції затримали 18 громадян, які пересувалися містом під час комендантської години, а* 9ть з них отримали повістки до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки[2]. Однак, повістка не може бути застосована до порушників як стягнення або захід впливу, оскільки законодавством цього не передбачено.

В результаті аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень було виявлено безліч справ про порушення комендантської години з 24 лютого по сьогоднішній час. Однак, ознайомившись зі змістом справ, можна зробити висновок, що у більшості випадків правопорушників не було притягнуто до адміністративної відповідальності у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення. З порівняльно-правового аналізу таких справ виявлено дві діаметрально протилежні позиції при аналогічних складових. Так, відповідно до першої позиції органів судової влади, які уповноважені розглядати справи, випливає, що відповідно до матеріалів справи фізична особа перебувала на вулицях відповідного міста без спеціально виданої перепустки, чим вчинила злісну непокору законному розпорядженню обласної військової адміністрації щодо введення графіку комендантської години. Суд постановив закрити провадження щодо фізичної особи у зв'язку із відсутністю складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 185 КУпАП[3]. Зауважимо, що стаття 185 КУпАП[4] передбачає, що злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним

[1] Гулійчук Д. У Києві знайшли клуб, який працює у комендантську годину: журналіста «лякали» військкоматом. URL : https://kyiv.tsn.ua/u-kiyevi-znayshli-klub-yakiy-pracyuye-v-komendantsku-godinu-zhurnalista-lyakali-viyskkomatom-2421214.html.

[2] В Запоріжжі за минулу ніч затримали 18 порушників комендантської години.
URL : https://www.061.ua/news/3380870/v-zaporizzi-za-minulu-nic-zatrimali-18-porusnikiv-komendantskoi-godini.

[3] Постанова Октябрського районного суду № 554/8508/23 від 26.09.2023 р.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/113721144.

[4] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text.

службових обов'язків, а також вчинення таких же дій щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку – тягне за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб. У постанові суду зазначено, що для злісної непокори необхідні безпосередні розпорядження або вимоги, та безпосередня непокора. Відповідно працівниками поліції був складений протокол, але у ньому не було зазначено обставини, які вказували, якому саме розпорядженню була вчинена злісна непокора зі сторони особи. А отже, провадження у справі було закрите за відсутністю складу адміністративного правопорушення.

Відповідно до другої позиції (для порівняння) у березні 2023 року о четвертій годині ранку у відповідному місті особа була пасажиром автомобіля в період дії комендантської години, чим вчинила злісну непокору законному розпорядженню обласної військової адміністрації щодо регулювання комендантської години, без спеціально виданої перепустки[1]. Як зазначено в матеріалах справи, особа вчинила правопорушення, відповідальність за яке передбачена статтею 185 КУпАП. З огляду на докази, протокол, в якому вірно кваліфіковані дії особи, та запис з нагрудних камер, суд постановив визнати особу винною у вчинені адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 185 КУпАП, та оштрафувати на 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 136 гривень в дохід держави. Порівнюючи ці дві ситуації можна дійти висновку, що незважаючи на комендантську годину, притягнути до адміністративної відповідальності можливо лише за злісну непокору за статтею 185 КУпАП і лише за умови, якщо у протоколі про адміністративне правопорушення вказано, якому саме розпорядженню була вчинена злісна непокора і достатньо кваліфікований характер дій вчинених порушником відносно цього розпорядження. Норми, яка б передбачала адміністративну відповідальність безпосередньо за порушення комендантської години, в КУпАП не має. Таким чином виникає потреба внесення змін і доповнень до КУпАП.

На сьогодні існує декілька проєктів законів про встановлення адміністративної відповідальності за порушення комендантської години, зокрема законопроєкт № 8096 від 04.10.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порушення окремих вимог або

[1] Постанова Шевченківського районного суду № 466/3071/23 від 02.06.2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/111243464.

невиконання заходів правового режиму воєнного стану»[1] та законопроєкт № 7553 від 12.07.2022 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану»[2]. У вказаних законопроєктах запропоновано внести зміни до КУпАП, а саме в законопроєкті № 7553 від 12.07.2022 доповнити главу 15 статтею 210-2 такого змісту: «Порушення комендантської години, тобто перебування у певний період доби, під час дії воєнного стану, на вулицях та в інших громадських місцях або рух транспортних засобів, без спеціально виданих перепусток або посвідчень, – тягне за собою попередження або накладення штрафу від тридцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, – тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». А от в законопроєкті № 8096 від 04.10.2022 запропоновано за аналогічне правопорушення, передбачене частиною першої статті 210-2 КУпАП, накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин. Також було зареєстровано ще один законопроєкт № 10195 від 27.10.2023 «Про внесення змін до КУпАП про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану»[3], яким передбачено стягнення у вигляді штрафу від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за порушення комендантської години. Однак, на сьогодні, Верховна Рада України так і залишає ці пропозиції на рівні законопроєктів.

Беручи до уваги вищесказане, а також те, що статистика порушень комендантської години з кожним днем зростає, а патрульні поліцейські не можуть нічого вдіяти через відсутність відповідної норми у КУпАП, і обмежуються частіше усним попередженням, пропонуємо взяти за основу один із проєктів законів і внести зміни до КУпАП, доповнивши статтею 210-2, яка б передбачала адміністративну відповідальність у вигляді

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порушення окремих вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану: Проєкт Закону від 04.10.2022 р. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40574 (дата звернення 26.10.2023 р.).

[2] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану: Проєкт Закону від 12.07.2022 р. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39987 (дата звернення 26.10.2022 р.).

[3] Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів щодо встановлення адміністративної відповідальності за порушення вимог або невиконання деяких заходів правового режиму воєнного стану: Проєкт Закону від 27.10.2023 р. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43069 (дата звернення 27.10.2023 р.)

штрафу за порушення комендантської години. Встановивши заборону щодо перебування у певний період доби, під час дії воєнного стану, на вулицях та в інших громадських місцях, або рух транспортних засобів без спеціально виданих перепусток або посвідчень, буде вирішено питання щодо притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. В свою чергу це сприятиме забезпеченню безпеки громадян та громадського порядку під час дії воєнного стану, дотриманню інтересів суспільства та держави, реалізації здійсненню уповноваженими органами повноважень щодо застосування адміністративних стягнень до осіб, винних у вченні адміністративного правопорушення.

Поліщук Марина Геннадіївна
доцент кафедри права Міжрегіональна Академія
управління персоналом,
Дніпровський інститут, к.ю.н., доцент
Черепанова Мирослава Ростиславівна
здобувач вищої освіти Міжрегіональна Академія
управління персоналом, Дніпровський інститут.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Вивчення адміністративної відповідальності у сфері екологічного законодавства має важливе наукове та практичне значення. Тема привертає увагу науковців, юристів, державних установ та громадських організацій через її актуальність щодо загроз забруднення навколишнього середовища, впливу на здоров’я людини та природу. У рамках обраної теми важливо розглянути основні аспекти необхідності дослідження, актуальності та адміністративної відповідальності у сфері екологічного законодавства.

Дослідження є необхідним, оскільки існує нагальна потреба у вивченні та аналізі адміністративної відповідальності в контексті екологічного законодавства. Зростання кількості екологічних проблем та їх вплив на суспільство вимагає глибокого розуміння правових механізмів, покликаних забезпечити екологічну безпеку та відповідальність.

Вчені та дослідники, які займалися дослідженням адміністративної відповідальності у сфері екологічного законодавства, вносять важливий внесок у розвиток цієї області. Ось кілька відомих науковців, які зосередили свою увагу на даній темі: Олександр Сидорчук, Наталія Шемчук, Дмитро Білоцерковець і т.д. Ці вчені та багато інших дослідників присвятили свою наукову діяльність вивченню адміністративної відповідальності у сфері екологічного законодавства з метою розуміння та вдосконалення правових механізмів у цій сфері.

Як зазначає В.К. Колпаков, адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення[1]. Адміністративна відповідальність у сфері екології передбачає застосування адміністративних санкцій (штрафи, конфіскація майна, тимчасове або постійне обмеження прав) до осіб або організацій за порушення екологічних норм, правил та законів[2]. Ця відповідальність відіграє ключову роль у забезпеченні додержання екологічних стандартів та збереженні навколишнього середовища.

До основних адміністративних санкцій у сфері екології належать:

– Штрафи: найбільш поширений вид санкцій, що накладаються на осіб чи організації за порушення екологічних норм. Розмір штрафів може визначатися залежно від серйозності порушення та може бути установлений за кількістю порушень.

– Конфіскація майна: у разі важких порушень, які можуть призвести до серйозних наслідків для природи та суспільства, може застосовуватися конфіскація майна, що використовувалося для вчинення порушення.

– Обмеження прав та діяльності: це може включати тимчасове або постійне призупинення права здійснення певних видів діяльності, що мають негативний вплив на довкілля [3].

Проблеми адміністративної відповідальності в екологічній сфері включають недостатню ефективність санкцій, складність процедур та низьку обізнаність суспільства щодо правил та норм охорони навколишнього середовища.

Для вдосконалення законодавства рекомендується:

- Збільшення штрафів та санкцій: для забезпечення вищого рівня відповідальності та стримування порушень.
- Посилення контролю та нагляду: залучення більш ефективних механізмів контролю за дотриманням екологічних норм та своєчасного реагування на порушення.
- Гласність та інформування громадськості: поширення інформації про екологічні проблеми, та спільно з освітою громадськості є важливим аспектом вдосконалення системи адміністративної відповідальності в екологічній сфері [4].

---

[1] Ковалів М., Гаврильців М., Стахура І. Адміністративне судочинство: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 596 с.

[2] Про охорону навколишнього природного середовища": Закон України від 25.06.91 №1264-XII.URL : https://tax.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/zakoni-ukraini/arhiv-zakoniv-ukraini/zakoni-ukraini-za-1991-rik/print-35908.html

[3] Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України:теорія, практика: підручник. Заг. ред. д. ю. н., проф. Бевзенка В.М.Пер. з нім. і адапт. Рижкова Г.В. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1346 с.

[4] Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України:теорія, практика: підручник. Заг. ред. д. ю. н., проф. Бевзенка В.М.Пер. з нім. і адапт. Рижкова Г.В. Київ: ВД «Дакор», 2020. 1346 с.

Отже, дослідження адміністративної відповідальності у сфері екологічного законодавства є важливим для забезпечення сталого розвитку та збереження природи. Застосування адміністративних санкцій та їх вдосконалення є ключовим елементом впровадження принципів сталого розвитку та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Поліщук Марина Геннадіївна
доцент кафедри права Міжрегіональна Академія
управління персоналом,
Дніпровський інститут, к.ю.н., доцент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

Становлення соціальної держави з розвиненою ринковою економікою супроводжується інтенсивним розвитком фінансового ринку і одного з його інструментів – фінансових угод. Зміни в соціально-економічній сфері не могли не позначитися на цивільно-правових відносинах, ефективне регулювання яких стало скрутним при існуючих правових інститутах, створених ще на початку 90-х рр. Ця проблема торкнулася і договорів банківського рахунку. Удосконалення платіжної системи, підвищення її ефективності та безпеки, розвиток і ускладнення соціально-економічних і правових відносин – все це обумовлює актуальність теоретичного дослідження договорів банківського рахунку, їх видів, і подальшого реформування законодавства на основі отриманих висновків.

За договором банківського рахунка банк зобов’язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові, грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачі відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Банк у свою чергу, має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами на власний розсуд (п. 1 ст. 1066 Цивільного кодексу України).[1]

Відносини, які виникають між банком і клієнтом, умовно можна поділити на дві групи:

а) відносини, що стосуються відкриття та закриття банківського рахунка;

[1] Господарський кодекс України (Редакція станом на 01.04.2016) Офіційний вісник України 2003 № 11 Ст. 462.

б) відносини, що пов’язані із зберіганням в банку коштів клієнта та здійсненням банком розрахункових операцій, тобто безпосередньо здійсненням розрахунково-касового обслуговування.[1]

За своєю правовою природою інститут банківського рахунка становить складну конструкцію, яка включає як приватні, так і публічні елементи.

По-перше, він є сукупністю правових норм, що стосуються різних галузей права (цивільного, фінансового, адміністративного). По-друге, банківський рахунок слід розглядати як правовідносини з множинним складом учасників з приводу зберігання і руху коштів. Тут можна виділити публічно-правові суб’єкти у вигляді податкових органів держави і НБУ та приватноправові суб’єкти у вигляді конкретного банку і клієнта, які укладають договір. По-третє, укладенню договору банківського рахунка передують два види публічно-правових обов’язків: перший обов’язок клієнта – юридичної особи – тримати свої гроші в банку; другий – право вибору юридичною особою банку для обслуговування та право відкривати необмежену кількість рахунків. Крім того, між банком і клієнтом виникають договірні відносини про встановлення цивільних прав і обов’язків, які відображають їхні інтереси.

Правовідносини, пов’язані з відкриттям рахунків у банку, виникають внаслідок здійснення певних юридичних фактів:

а) подачі заяви на відкриття рахунку;

б) подання документів, що підтверджують законність створення юридичної особи;

в) подання картки зі зразками підписів осіб і відбитком печатки.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що норми публічно-правового характеру здійснюють значний, а подекуди і визначальний впалив на приватноправові (договірні) відносини з приводу[2] банківських рахунків, знаходячи своє відображення в локальних нормативних актах банків. Тобто, умови і положення договору банківського рахунку як складової комплексного інституту банківського рахунку вже є наперед визначеними і обумовленими фінансово-правовими нормативними актами (тому він є договором про приєднання).[3]

Поява договору банківського рахунку (sui generis), по всій видимості, стало результатом розвитку договору банківського вкладу шляхом збагачення його змісту за рахунок обов’язків банку по здійсненню все нових і нових банківських операцій і угод за дорученнями вкладників,

[1] Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" (редакція від 01.01.2016) ВВ 2002 № 1 Ст. 1

[2] Цивільний кодекс України (редакція від 01.04.2016) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15.

[3] Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" (редакція від 01.01.2016) ВВ 2002 № 1 Ст. 1

спрямованих на обслуговування останніх. В даний час банківська система відіграє ключову роль в цивільному обороті.

При аналізі відносин, що складаються безпосередньо між банком і клієнтом в результаті відкриття і функціонування рахунку, розрізняють дві групи відносин: з приводу "зберігання" в банку коштів клієнта і здійснення розрахункових операцій банком за дорученням клієнта. Тому, досліджуючи саме договірні правовідносини між клієнтом і банком, необхідно відмежувати договір банківського рахунку від інших видів договорів, а саме:

1. Від договору позики – договір позики, за загальним правилом, є договором реальним і одностороннім, договір банківського рахунку належить до консенсуальних і двосторонніх договорів. Погашення боргу припиняє дію договору позики, але відсутність коштів на рахунку клієнта не тягне за собою припинення договору банківського рахунку;

2. Від договору зберігання – за метою, яку переслідують сторони. Договір банківського рахунку укладається перш за все в інтересах банку, який, як спеціалізований підприємець, зацікавлений в залученні коштів. Щодо клієнта, то перш за все, норми законодавства спонукають його до укладення договору банківського рахунку. При договорі ж зберігання інтересом поклажодавця є бажання зберегти кошти, забезпечити максимальну їх схоронність. Іншою відмінністю є те, що договір банківського рахунку передбачає за дорученням клієнта здійснення банком інших операцій з коштами, крім зберігання;

3. Від договору доручення – за особливим суб'єктним складом, характером здійснюваних за дорученням угод, спрямованих на переміщення коштів по рахунках, спеціальним порядком видачі, прийняття і виконання таких доручень і їх припинення, якщо розглядати договір банківського рахунку як основу для здійснення інших угод, наприклад, переказу коштів (платіжне доручення, доручення про відкриття акредитиву тощо).[5]

ЗУ «Про платіжні системи і переказ грошей в Україні» для поточного рахунку: поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей та для здійснення усіх видів операцій за цим рахунком відповідно до умов договору та вимог законодавства України. Цивільний кодекс, визнаючи особливу правову природу договору банківського рахунку, виділяє його у спеціальну Главу 72 – Банківський рахунок, відмежовуючи його від інших договорів, зокрема, позики, кредиту, банківського вкладу.

Отже, можна зробити висновок, що договір банківського рахунку є самостійним, особливим договором. Договір банківського рахунку також є базою для здійснення розрахункових і інших угод. Відносини, що виникають з цих угод, регулюються нормами, що відносяться не тільки до договору банківського рахунку, а й до інших правових інститутів, які так

чи інакше використовуються при їх здійсненні. Договір банківського рахунку втрачає своє значення не тільки, коли відсутні елементи самостійності і ініціативності сторін при побудові правовідносин, індивідуалізації виконання і способів виконання, а й навпаки, якщо ігнорувати публічно-правові реалії відкриття, ведення і використання банківського рахунку, балансу інтересів клієнта, банку, держави.

Сінельник Вікторія Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ПРИНЦИП БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Костенко Ю.О.)

В Україні однією з найбільш гострих проблем, яка хвилює як пересічних громадян, так і політичне керівництво країни, є корупція. Дані соціологічних досліджень свідчать про те, що на думку населення корупція є другою за значущістю суспільною проблемою: близько 69% громадян вважає корупцію дуже серйозною проблемою, а 22,2% – скоріше серйозною проблемою (першу позицію в цьому «рейтингу» зайняли військові дії на сході України, які, як дуже серйозну проблему оцінюють 72,7 %, а як, скоріше серйозну проблему 17,1 % українців)[1].

Численні проблеми, які виникають у багатьох сферах суспільного життя в Україні, зумовлені тим, що чиновники, зловживаючи своїм службовим становищем, часто ставлять власні й інтереси окремих осіб та корупційних кланів вище від інтересів держави та громадян. Це негативне явище, широко відоме як корупція, ставить під загрозу не тільки реалізацію конституційних прав і свобод громадянина, побудову демократичного громадянського суспільства, економічний і соціальний розвиток, національну безпеку держави, але й такий базовий принцип побудови правової держави, як «верховенство права».

В цивілізованому світі корупція однозначно сприймається як один з головних чинників гальмування політичного, економічного і демократичного розвитку. Протягом останніх років Україна знаходиться в «хвості» світового рейтингу, який складається міжнародною неурядовою організацією World Justice Project і націлений на оцінку сили закону і поваги до нього в різних країнах. Рейтинг базується на основі восьми показників, що визначають «Індекс верховенства права», де одним з показників виступає «відсутність корупції». Так, за даними на 2021 р. за

[1] Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність: презентація підготовлена Info Sapiens. URL : https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf

рівнем верховенства права Україна посідає 72 місце, а за показником відсутності корупції в уряді – 110 місце в світі[1].

Загалом верховенство права представляє собою фундаментальний принцип, який передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення та охоплює практично всі аспекти життя громадян України: від безпеки особистості, права власності та розв'язання конфліктів, що зумовлює його особливе значення як основи сталого розвитку суспільства та ефективного засобу боротьби з корупцією[2]. В цьому сенсі необхідно визнати, що у правовій державі не може бути інших засобів боротьби з корупцією, крім правових. Внаслідок чого неприйнятними є засоби боротьби з корупцією, які хоча і можуть виявитись ефективними, однак йдуть усупереч конституційним засадам функціонування держави та суспільства. Саме тому, на думку Ф. Фукуями, у довгостроковій перспективі єдиним способом боротьби з корупцією є реальне верховенство права, тобто незалежна, відокремлена від влади судова система, яка може змусити людей, які звинувачуються в корупції, нести відповідальність[3]. Така позиція заслуговує на підтримку, оскільки верховенство права як принцип боротьби з корупцією необхідним чином потребує створення сильної та незалежної системи судоустрою як головного засобу, за допомогою якого забезпечується його реалізація, переведення з рівня «de jure» на рівень «de facto».

Серед основних засад (принципів) адміністративного судочинства Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) першим проголошує саме верховенство права (п. 1 ч. 3 ст. 2)[4]. Стаття 6 КАС України розкриває зміст цього принципу, зокрема, визначаючи чотири аспекти застосування адміністративними судами принципу верховенства права: 1) суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; 2) суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини; 3) звернення до адміністративного суду для захисту прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантується Конституцією України; 4) забороняється відмова у розгляді та вирішенні адміністративної справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини.

---

[1] The World Justice Project «Rule of Law Index 2021».
URL : https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2020-Online_0.pdf

[2] Верховенство права та боротьба з корупцією.
URL : https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeyu

[3] Френсіс Фукуяма: «Єдиний спосіб боротьби з корупцією – реальне верховенство права».
URL : https://hromadske.ua/posts/yedinij-sposib-borotbi-z-korupciyeyu-realne-verhovenstvo-prava-frensis-fukuyama-duzhe-vazhliva-peredacha

[4] Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. ст. 446. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11783

Викликає певні зауваження позиція деяких посадовців щодо ефективності боротьби з корупцією в Україні. Так, за даними офіційного сайту НАБУ в частині вирішення корупційних справ наводяться наступні показники: 140 підозрюваних; 412 обвинувачених; 231 скерована до суду справа та 36 вироків стосовно осіб[1]. Показниками ефективності боротьбі з корупцією з позиції НАБУ є кількість спрямованих до суду обвинувальних актів та справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією безвідносно до судових рішень, якими встановлюється обґрунтованість і доведеність випадків вчинення корупційних правопорушень. Очевидно, що такий показник є «мертвим», оскільки жодним чином не переконує в якості та ефективності роботи відповідного органу. Крім того, така ситуація вимагає від суддів визнання складності справ про корупцію на рівні вищих посадових осіб держави, використання сучасних методів розслідування надскладних випадків корупції і реального прийняття рішення щодо покарання винних осіб, не підпадаючи під вплив виконавчих органів.

Складність характеристики верховенства права в адміністративному судочинстві як принципу боротьби з корупцією зумовлюється взаємообумовленістю цих двох явищ, яка виражається в тому, що в умовах поширення одного з них інше зазнає значного зменшення. Тобто поширення корупції є причиною відсутності верховенства права. Досвід країн світу свідчить, що втіленню верховенства права в суспільне життя перешкоджають корумповані судді, адвокати, прокурори, поліцейські, слідчі і т.п. Така практика ставить під загрозу право на рівність перед законом і право на справедливий судовий розгляд і особливо підриває доступ знедолених груп до правосуддя, оскільки вони не можуть дозволити собі давати хабарі. Важливо відзначити, що корупція значно послаблює структури підзвітності, які відповідають за захист прав людини і вносять свій внесок в культуру безкарності, оскільки незаконні дії не є карним злочином, а закони не дотримуються послідовно[2].

Протидія корупції починається тоді, коли діяльність державних органів обмежується, строго впорядковується за допомогою дозвільного порядку. Так, на думку Д. О. Вовка та Д. С. Бойчука, верховенство права вимагає від держави не тільки «fair play», а достатньої сили для того, щоб примусити будь-якого суб'єкта також грати чесно. На сьогодні, на жаль, українська держава є занадто слабкою у відносинах з олігархами та корумпованими політиками[3].

4 березня 2023 року Кабінет Міністрів України із затримкою на два місяці ухвалив Державну антикорупційну програму (ДАП) – документ, що

[1] Національне антикорупційне бюро України [Офіційний сайт]: «412 обвинувачених та 140 підозрюваних – результати НАБУ і САП на кінець жовтня 2019 року». URL : https://nabu.gov.ua/tags/zhovten-2019

[2] Шлиндікова, А. В. Корупція як порушення прав людини. Молодий вчений. 2018. № 21 (207). С. 419.

[3] Вовк Д. О., Бойчук Д. С. Верховенство права і толерантність: навч. посібник. Київ: «Лебеда», 2018. С. 24.

встановлює систему конкретних заходів, які є обов'язковими до виконання та спрямовані на виконання Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки[1].

За цією програмою передбачено, по-перше, передання ВАКС повноважень з розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язаних з корупцією й правопорушеннями у сфері фінансування політичних партій та подання ними фінансової звітності. Проте, проблемним залишається питання щодо можливості розширення спеціалізації ВАКС та в цілому навантаженості судейського апарату. По-друге, відкрито питання щодо удосконалення механізму процедури притягнення чиновників до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. По-третє, передбачено запровадження механізму автоматизації складання матеріалів про адміністративне правопорушення щодо несвоєчасно поданих декларацій. На думку експертів TI Ukraine, в разі автоматизації складання таких матеріалів стане неможливим встановлення наявності чи відсутності поважних підстав для несвоєчасного подання декларацій, що є обов'язковим елементом виявлення такого правопорушення.

Варто також зазначити, що не останню роль у забезпеченні верховенства права в боротьбі з корупцією відіграють незалежні ЗМІ, які, мають оприлюднювати випадки корупції, проводять їх незалежні розслідування. Звісно, проблему корупції не варто замовчувати, але одночасно з цим треба показувати і позитивні приклади доброчесних чиновників та суддів, випадки, коли корупцію вдалося подолати спрощенням регулювання чи збільшенням прозорості, приклади покарання корупціонерів.

З огляду на вищевказане, представляється, що вирішенню проблеми подолання корупції в контексті верховенства права, яке діє в адміністративному судочинстві, сприятимуть: 1) формування в суспільстві антикорупційної культури; 2) створення незалежної та неупередженої судової системи, здійснення заходів щодо зміцнення чесності та запобігання проявів корупції суддів без шкоди для їх незалежності з тим, щоб забезпечити справедливе вирішення справи; 3) відкритість та прозорість заходів в сфері боротьби з корупцією; 4) залучення незалежних ЗМІ з метою інформування громадськості щодо позитивних вад в цій сфері. Це далеко не повний перелік заходів, и, в боротьбі з корупцією слід завжди виходити з того, на чому наголошував ще Ф. Гегель: «Держава існує для людини, а не людина для держави». І забезпечити такий стан можливо лише в умовах верховенства права та подолання будь-яких проявів корупції в суспільстві.

[1] Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text

СЕКЦІЯ 4
ЦИВІЛЬНЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Андрійчук Артур Анатолійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕПІДПИСАНОГО ДОГОВОРУ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Питання правових наслідків непідписаного договору відіграє важливу роль у сфері правових відносин. Не підписання договору може мати різноманітні наслідки для сторін, включаючи правову несправедливість, фінансові втрати та порушення умов угоди. У зв'язку з постійним розвитком правових норм і змінами у вимогах до укладення договорів, дослідження цієї теми стає актуальним для розуміння й уникнення можливих правових ризиків та конфліктів.

Метою дослідження є аналіз та вивчення правових наслідків непідписаного договору з точки зору законодавства, юридичної практики та теоретичних підходів.

Результати та обговорення. Згідно положення ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору[1].

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми договору, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію.

Ст. 207 ЦК України встановлює загальні вимоги до письмової форми правочину. Так, на підставі частини першої цієї статті правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони.

Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами), або уповноваженими на те особами – ч.ч. 2, 4 ст. 207 ЦК України.

Підпис є невід'ємним елементом, реквізитом письмової форми правочину, а наявність підписів має підтверджувати наміри та волевиявлення учасників правочину, а також забезпечувати їх ідентифікацію[2].

---

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40-44. Ст. 356. (Із змінами).

[2] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 жовтня 2022 р. у справі № 227/3760/19-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219918 (дата звернення 07.11.2023).

Правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено[1].

На практиці одним з часто укладених договорів є кредитний, розглянемо ситуацію якщо кредитний договір не підписаний на прикладі постанови Верховного Суду від 10 березня 2021 р. у справі № 688/3874/18.

Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним (ч. 2 ст. 1055 ЦК України). Правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність.

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 січня 2021 р. у справі № 441/1325/16-ц зроблено висновок, що «правовим наслідком недодержання письмової форми кредитного договору є його нікчемність».

Кожна особа має право на звернення до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права у разі його порушення, невизнання або оспорювання та інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства (ст. ст. 15, 16 ЦК України).

Цивільне право чи інтерес мають бути захищені судом у належний спосіб, який є ефективним. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (абз. 1 ч. 2 ст. 215 ЦК України). Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину.

З урахуванням того, що у справі встановлено, що позивач не підписував кредитний договір і недійсність кредитного договору у випадку недодержання письмової форми встановлена законом та цей договір є нікчемним. То ж позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту прав – Верховний Суд дійшов до висновку, що в задоволенні позову потрібно було відмовити з цієї підстави[2].

Наступним прикладом є не підписання анкети-заяви «Умов та правил надання банківських послуг ПриватБанку, ознайомившись з ними» до кредитного договору.

---

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 р. у справі № 145/2047/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484 (дата звернення 10.11.2023).

[2] Постанова Верховного Суду від 10 березня 2021 року у справі № 688/3874/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532878 (дата звернення 15.11.2023).

Верховний Суд в постанові від 23 грудня 2020 р. у справі № 191/2648/17 дослідив питання наслідків відсутності підпису особи в «Умовах та правилах надання банківських послуг» і постановив, що вимоги про стягнення заборгованості за процентами за користування кредитом, пені та комісії за несвоєчасне виконання зобов'язань за договором, а також штрафів є безпідставними, оскільки наявні у матеріалах справи Умови та правила надання банківських послуг, які передбачали сплату процентів, пені, комісій не містять підпису особи, а отже, позивачем не доведено, що відповідач, підписуючи анкету-заяву, погодилася на приєднання до цих «Умов та правил надання банківських послуг ПриватБанку, ознайомившись з ними». «Умови та правила надання банківських послуг», останній є договором приєднання ПриватБанку, який укладається в порядку, встановленому ст. 634 ЦК України[1].

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що непідписання договору є юридично значущою подією, яка може мати вагомі наслідки для сторін, що здійснюють правові відносини. Такі договори: 1) спричиняють потенційні втрати для сторін, а саме непідписаний договір може створити значні ризики для сторін, такі як втрата можливості отримання очікуваних вигод чи втрата можливості реалізації певних прав та обов'язків. Це особливо актуально в контексті угод, де обидві сторони мають спільний інтерес у встановленні чітких правил взаємодії; 2) створюють юридичну невизначеність: непідписаний договір може викликати юридичну невизначеність стосовно прав та обов'язків сторін, що в свою чергу може стати джерелом спорів і конфліктів, оскільки відсутність належно укладеного письмового документа ускладнює визначення змісту та обсягу зобов'язань сторін.

Атаманчук Ірина Володимирівна
доцент кафедри цивільного права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СУДОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Поняття судової юрисдикції (лат. jurisdictio – судочинство, від jus (juris) – право і dictio – проголошення) – сфера компетенції судових органів, що зумовлює зміст їхньої діяльності[2]. У сфері науки процесуального права, концепція судової юрисдикції є однією з найбільш складних та багатогранних проблем. Це пояснюється неоднозначністю підходів, що існують серед науковців і законодавців до цього питання.

[1] Постанова Верховного Суду від 23 грудня 2020 р. у справі № 191/2648/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879744 (дата звернення 15.11.2023).
[2] Педько Ю. С. Юрисдикція. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6: Т –Я. С. 490.

Судова форма залишається пріоритетною, але не універсальною серед усіх інших форм захисту. Вона дозволяє захищати лише ті права, свободи чи інтереси, які становлять «будь-який юридичний спір» або «інші справи» (згідно зі статтею 124 Конституції України). Відповідно до ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства».

Згідно зі ст. 1 ЦПК України, яка визначає призначення цього кодексу, він визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів з розгляду і вирішення цивільних спорів та інших визначених справ, встановлюючи порядок здійснення цивільного судочинства. Важливо відзначити, що визначення цивільних спорів відсутнє в цьому контексті.

На підставі змісту ч.1 ст.19 ЦПК України, цивільна судова юрисдикція може бути визначена, як нормативно встановлена компетенція суду щодо розгляду справ про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. цивільна судова.

В теоретичних джерелах[1] юрисдикція визначається як повноваження органів судової влади на здійснення правосуддя у передбаченому процесуальним законом порядку.

З точки зору судової практики, то у постановах Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) неодноразово вказувалось, що судова юрисдикція – це інститут права, який покликаний розмежувати компетенцію як різних ланок судової системи, так і різних видів судочинства – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного[2]. Справа підлягає передачі на розгляд ВП ВС в усіх випадках, коли учасник справи оскаржує судове рішення з підстав порушення правил предметної юрисдикції.

Основні принципи інституту цивільної судової юрисдикції можуть включати наступні положення:

– судова юрисдикція є законною лише щодо цивільних справ, для яких суд має компетенцію. В інших випадках судова діяльність та судові рішення вважатимуться неприпустимими з правової точки зору;

– згідно з принципом диспозитивності, сторонам надається право вилучити свій спір з цивільного процесу та передати його для вирішення третейському суду.

[1] Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 412 с. С. 148.

[2] Кібенко О, Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. *«Судебно-юридическая газета».* 2020. 24 березня. URL : https://bit.ly/3as715y

З позиції практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) – кожен має право на суд, встановлений законом, тобто відповідний орган повинен мати повноваження вирішувати питання, що належать до його компетенції, на основі принципу верховенства права[1]. ЄСПЛ у п. 24 Рішення у справі «Сокуренко і Стригун проти України»[2] наголосив на тому, що фраза «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність, і, як зазначено Європейською комісією з прав людини у рішенні у справі «Занд проти Австрії» (доповідь від 12 жовтня 1978 року), термін «судом, встановленим законом» у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з (...) питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів (...)»[3]

Компетенція судів з розгляду цивільних справ закріплюється в ч. 1 ст. 19 ЦПК: суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Судді ВП ВС О. Кібенко та В. Уркевич звертають увагу, що законодавець запровадив такі правила розмежування юрисдикції судів: загальна (цивільна) юрисдикція є всеохоплюючою; якщо справа не віднесена до юрисдикції інших (адміністративних чи господарських) судів, то вона підлягає розгляду загальним (цивільним) судом[4].

В судовій практиці були випрацьовані критерії розмежування судової юрисдикції: до них можна віднести передбачені законом умови, за яких певна справа підлягає розгляду за правилами того чи іншого виду судочинства, що охоплює аналіз суб'єктного складу правовідносин, визначення предмету спору та характер спірних матеріальних правовідносин, наявність прямої вказівки у законі на вид судочинства, в якому розглядається визначена категорія справ.

Таким чином, з точки зору практики, визначати юрисдикцію потрібно, виходячи із суті спору, визначення справжніх правовідносини, що склалися між учасниками спору, який виник, а не формально зосереджуватися на визначенні сторін спору чи його предметі. Спір є

---

[1] Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Белілос проти Швейцарії» від 29 квітня 1988 року. URL : https://europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkomyazyke/belilos-protiv-shvejcarii-postanovlenie-evropejskogo-suda/.

[2] Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сокуренко і Стригун проти України» від 20 липня 20206 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_115#Text

[3] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). Офіційний вісник України. 2004 р. № 13, № 32. 2006. стор. 270.

[4] Кібенко О, Уркевич В. Підходи Великої Палати Верховного Суду до визначення юрисдикційності спорів. *«Судебно-юридическая газета».* 2020. 24 березня. URL : https://bit.ly/3as715y

цивільним, якщо має приватноправовий характер, тобто він обумовлений порушенням або загрозою порушення, як правило, майнового приватного права чи інтересу, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, або такий, що йому не суперечить. Спір вважається приватноправовим навіть у тому випадку, якщо до порушення приватного права чи інтересу призвели управлінські дії суб'єктів владних повноважень.

В теорії цивільного процесуального права компетенцію судів щодо розгляду справ прийнято розмежовувати за такими критеріями: а) наявність чи відсутність спору про права; б) характер спірних правовідносин, з яких виник спір; в) суб'єктний склад; г) відсутність вказівки в законі про розгляд справ у порядку іншого судочинства[1].

Закон України від 15 січня 2020 року № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку» передбачає, що після закриття провадження у справі через порушення правил юрисдикції того чи іншого суду за заявою позивача справа може бути направлена на розгляд до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи. Таким чином, після закриття ВП ВС провадження у відповідній справі у зв'язку з порушенням судами правил предметної чи суб'єктної юрисдикції, позивач має звернутися із новим позовом до суду іншої (належної) юрисдикції відповідно до встановленої процедури.

Висновки. Інститут цивільної юрисдикції є необхідною передумовою для законності правосуддя, оскільки забезпечує чітке функціонування судової влади та правильність розгляду та вирішення цивільних справ. З позиції сучасного законодавчого регулювання відмежування цивільної юрисдикції від інших, в основу покладено предметну юрисдикцію справ, тому суди повинні виходити із суті права та/або інтересу, за захистом якого звернулася особа, заявлених вимог, характеру спірних правовідносин, змісту та юридичної природи обставин у справі.

Цивільна судова юрисдикція може бути визначена, як нормативно встановлена компетенція суду щодо розгляду справ про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. цивільна судова.

[1] Цивільний процес: навч. Посіб. / [К.В. Гусаров, М.В. Жушман, С.О. Кравцов та ін.]. Харків: Право, 2020. 390 с. С. 102–103.

Ванжула Дар'я Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ НА ВИМОГУ ДАРУВАЛЬНИКА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Договір дарування, згідно частини 1 статті 717 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), визначається як домовленість, за якою одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність[1]. Наслідком даного договору є безповоротний перехід від дарувальника до обдаровуваного права власності на предмет договору. Водночас, сучасне законодавство надає можливості розірвати договір дарування на вимогу дарувальника з поверненням йому дарунку в натурі (стаття 727 ЦК України). Законодавець визначає і умову розірвання договору – збереження дарунка на момент пред'явлення вимоги про розірвання, тобто фактичне знаходження дарунка у власності обдаровуваного у стані, який відповідає його призначенню. Відсутність дарунка у власності обдаровуваного не відповідає критерію збереженості дарунка. Тобто, якщо обдаровуваному не належить дарунок на праві власності на момент розірвання договору дарування, то за відсутністю речі (збереженості майна) правові наслідки для повернення дарунку в натурі на підставі статті 727 ЦК України не виникають[2]. У разі не збереження дарунка, дарувальник не може вимагати і відшкодування його вартості.

За статтею 727 ЦК України передбачено три підстави розірвання договору дарування на вимогу дарувальника. Так, згідно частини 1 статті 727 ЦК України дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування нерухомих речей чи іншого особливо цінного майна, якщо обдаровуваний умисно вчинив кримінальне правопорушення проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей. У разі, коли дарунком є речі незначної цінності, то дарувальник не може вимагати розірвання договір дарування на вказаній підставі.

Існують випадки, коли обдаровуваний, який вчинив кримінальне правопорушення проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей, навмисно позбавляє себе права власності на дарунок, укладаючи договори відчуження майна з іншими особами без наміру створення відповідних правових наслідків. Це пояснюється тим, що правопорушник передбачає наступні негативні наслідки у вигляді вимоги про розірвання договору дарування і

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року №435- IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст.356.

[2] Постанова Верховного Суду від 26 вересня 2019 року у справі № 464/1509/17.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/84746671; Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 357/10458/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879532.

повернення дарунка дарувальнику і хоче їх уникнути. У такому разі за рішенням суду має бути розірвано договір дарування, а договір відчуження майна (дарунка) у такому разі має бути визнано фіктивним правочином. Саме такий висновок робить Верховний Суд у відповідній постанові[1].

Частина 2 статті 727 ЦК України передбачає, що дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність. Оскільки юридичного закріплення поняття «велика немайнова цінність» немає, то це викликає певні труднощі у застосуванні законодавства, оскільки ускладнює визначення наявності підстав для розірвання договору дарування.

На думку Л. Шаповал та Т. Устименко велику немайнову цінність можуть становити сімейна реліквія, річ, з якою пов'язані певні важливі обставини в житті дарувальника, предмети, що підтверджують участь дарувальника або близьких йому людей у певних історичних подіях тощо.[2] Можна стверджувати, що велика немайнова цінність означає, що така річ пов'язана із спогадами, пам'яттю про когось чи щось. У постанові Закарпатського апеляційного суду м. Ужгорода від 30 листопада 2021 року у справі № 308/2809/20[3] зазначено, що великою немайновою цінністю є сімейна реліквія, що передається з покоління в покоління, з якою пов'язані певні події в родині дарувальника, картина відомого живописця, подарована ним особисто, медалі про участь у певних історичних подіях, грамота як згадка про певну людину тощо. Важливою умовою для розірвання договору дарування з даної підстави є те, що обдаровуваний знав, яку велику немайнову цінність має дарунок для дарувальника.

Частина 3 статті 727 ЦК України передбачає, що дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування, якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить культурну цінність, ця річ може бути знищена або істотно пошкоджена. Визначення поняття «культурна цінність» та перелік майна (речей), що становлять культурну цінність, передбачено Законом України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»[4].

Культурними цінностями є об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до

---

[1] Постанова Верховного Суду від 17 листопада 2021 року у справі №539/1509/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/101404646

[2] Шаповал Л.І., Устименко Т.П. Особливості тлумачення «великої немайнової цінності» дарунка. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. №2. С. 40-43. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/8.pdf

[3] Постанова Закарпатського апеляційного суду від 31 листопада 2021 року у справі №3082809/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/101953090

[4] Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради України.* 1999. № 48. Ст. 405. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text

законодавства України. До них відносять, зокрема, об'єкти національної історичної, художньої, етнографічної, наукової пам'яті, значення і цінності; зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології. Крім того, серед культурних цінностей виокремлюються родинні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів. Виходячи з мети вказаного Закону, можна зробити висновок, що об'єкти становлять культурну цінність не тільки для дарувальника, а й для суспільства загалом.

При розгляді справ щодо розірвання договору дарування з вказаної підстави треба надати оцінку таким обставинам: чи відноситься дарунок до культурних цінностей; у чому проявляється недбале ставлення обдаровуваного до дарунку і чи може в результаті такого ставлення бути знищений або істотно пошкоджений дарунок.

Отже, законодавством передбачено підстави розірвання договору дарування на вимогу дарувальника, причому незалежно від того, чи був договір дарування укладений з обов'язком передати дарунок у майбутньому, чи дарунок вже був переданий дарувальником та прийнятий обдаровуваним[1].

Васильєв Гліб Ігорович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВИДІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

В сучасному суспільстві важливо розуміти та дотримуватися грошових зобов'язань, оскільки вони є основною основою економічної стабільності та довіри. Проте, існують ситуації, коли сторони не виконують свої грошові зобов'язання перед іншими особами чи юридичними суб'єктами. Відповідальність за порушення грошових зобов'язань стає важливим аспектом цивільного права, який не лише регулює фінансові відносини, але й визначає межі прав та обов'язків учасників цього процесу. Інтерес для дослідження становить питання визначення видів відповідальності, які кредитор може застосувати до боржника.

Метою дослідження є аналіз видів відповідальності за порушення грошових зобов'язань.

[1] Постанова Верховного Суду від 19 травня 2020 року у справі № 523/9855/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89345576.

Результати та обговорення. Одним із поширених видів відповідальності за порушення грошових зобов'язань є неустойка, яка загальновідомо, що одночасно виконує дві функції, а саме до моменту правопорушення стимулює до своєчасного та повного виконання зобов'язань, а після настання правопорушення є певною мірою відповідальності. Поняття неустойки міститься в ст. 549 ЦК України, згідно якого слідує, що формами сплати неустойки є штраф та/або пеня, її предметом може бути як грошова сума так і інше майно, а обчислюється у вигляді відсотків, при тому, що при сплаті штрафу сума відсотку є фіксованою, а при сплаті пені – нараховується кожен день[1].

Доцільно щодо неустойки загадати і статтю 550 ЦУ України за якою незалежно від того чи були понесені збитки кредитором неустойка в будь якому випадку підлягає стягненню. Також закріплюється правило, що на неустойку не нараховуються проценти, з чого одразу можна зробити висновок що зворотне не виключається, тобто неустойка на проценти нараховуватись може. Згадана стаття встановлює правило згідно з яким – кредитор не має права на неустойку в разі, якщо боржник не відповідає за порушення зобов'язання.

Також загальновідомо, що неустойка буває найчастіше договірною, тобто якщо сторони не передбачили її стягнення договором, то кредитор позбавляється права на стягнення неустойки якщо інше прямо не встановлено законом (законна неустойка). Неустойка «активується» і починає нараховуватись після настання прострочення.

Важливо також відзначити, що з 2022 року відбулись зміни в п. 18. Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, згідно внесених змін: у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитодавцем (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної ст. 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем)[2].

Строк стягнення неустойки є скороченим та складає 1 рік, але згідно з п. 19. Прикінцевих та перехідних положень ЦК України у період дії в

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44*. Ст. 356. (Із змінами).

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n148 (дата звернення 01.11.2023).

Україні воєнного, надзвичайного стану такий строк продовжуються на строк його дії.

Наступним видом відповідальності за порушення грошових зобов'язань є відсотки річні і інфляційні втрати, право на стягнення яких передбачено ст. 625 ЦК України. Згадана стаття закріплює, що розмір відсотків річних законом встановлений як 3 відсотки, але не забороняє договором закріпити інший розмір таких нарахувань. Такі нарахування стягуються за весь час прострочення.

Строк для стягнення відсотків річних і інфляційних втрат є загальним і складає 3 роки, але згідно з п. 19. Прикінцевих та перехідних положень ЦК України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану такий строк продовжуються на строк його дії.

Ще одним видом відповідальності в одному випадку та платою за користування і іншому є проценти передбачені ст.ст. 536 та 1048 ЦК України. Згідно яких, процентами є своєрідна плата за користування чужими грошовими коштами. Розмір таких процентів встановлюється за домовленістю сторін в договорі або прямо встановлюється, що такий договорі є безпроцентним (безоплатним), а також такий розмір може бути встановлений законом або іншим актом цивільного законодавства. Якщо сторони не передбачили розмір процентів та не вказали, що він є безпроцентним, то розмір таких процентів встановлюється на рівні облікової ставки Національного банку України. Проценти виплачуються щомісяця до дня повернення позики.

Загальноприйнято, що проценти за користування можуть стягуватись тільки до моменту порушення, а вже з настанням порушення вони більше не підлягають сплаті, а замість них починають нараховуватись 3 проценти річних, або їх більший розмір, якщо він встановлений договором.

Щодо можливості стягнення процентів за користування і за договірний період і за період після настання прострочення до повного погашення заборгованості є неоднозначна судова практика. За однією позицією суди задовольняють вимоги щодо стягнення процентів за весь період до погашення заборгованості на підставі того, що: 1) сторони в договорі прописують, що вони підлягаю сплаті до повного погашення заборгованості; 2) що і після настання прострочення боржник продовжує користуватись грошовими коштами кредитора і тому такі проценти підлягають сплаті. Але за другою позицією суди приходять до висновку, що право кредитодавця нараховувати передбачені договором проценти за кредитом припиняється після спливу визначеного договором строку кредитування чи у разі пред'явлення до позичальника вимоги згідно з ч. 2 ст. 1050 ЦК України. В охоронних правовідносинах права та інтереси позивача забезпечені ч. 2 ст. 625 ЦК України, яка регламентує наслідки прострочення виконання грошового зобов'язання. З огляду на це суди відхиляють аргументи позивачів-кредиторів про те, що на підставі ст. 599

та ч. 4 ст. 631 ЦК України вони мав право нараховувати передбачені договором проценти до повного погашення заборгованості за кредитом. Позовна вимога про стягнення неустойки може бути додатковою як до вимоги про стягнення заборгованості за кредитом, так і до вимоги про стягнення процентів за кредитом[1].

Строк позовної давності для стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами є загальним і складає 3 роки, але згідно з п. 19. Прикінцевих та перехідних положень ЦК України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану такий строк продовжуються на строк його дії.

Висновки. Таким чином, у разі порушення грошових зобов'язань боржник зобов'язаний буде сплатити: суму боргу; неустойку у вигляду штрафу / та або пені (якщо вона прямо передбачена договором чи законом); три відсотки річних (якщо більший розмір не встановлений договором); інфляційні втрати; проценти за користування чужими грошовими коштами, неустойку на проценти у разі встановлення договором.

Гелитюк Вікторія Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Європейська інтеграція обумовлює необхідність впровадження нових підходів щодо регулювання цивільних процесуальних правовідносин в Україні, а також їх приведення у відповідність з міжнародними стандартами. Саме тому, захист суб'єктивних прав, свобод чи інтересів особи не є виключно внутрішньою справою держави. Конституція України поширює компетенцію судів на всі правовідносини, що виникають у державі, у тому числі й цивільні. Громадяни України мають право звертатись до Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) за захистом своїх порушених прав та свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав і основних свобод людини[2]. Якщо усі національні засоби захисту вичерпано, кожна особа може звернутись за захистом до ЄСПЛ.

Імплементація норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. в українську правову систему передбачає

[1] Постанова Верховного Суду від 28 березня 2018 р. у справі № 444/9519/12. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/74838904 (дата звернення 01.11.2023).
[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998. 1998. № 13. № 32 від 23.08.2006. Стор. 270.

впровадження європейських стандартів прав людини не лише у матеріальне законодавство, а й у процесуальне законодавство. І.В. Атаманчук розуміє процес адаптації процесуального законодавства України до стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС), як поетапне прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства ЄС, та розглядає процес адаптації як вжиття необхідних заходів для ефективного правотворення процесуальних норм та їх застосування у судочинстві, забезпечення реалізації права на судовий захист[1]. З метою вжиття таких заходів 11 червня 2021 року № 231/2021 Указом Президента України була затверджена Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, в якій окреслено основні проблеми під час здійснення правосуддя та подальші напрями й заходи покращення правосуддя. Метою цієї Стратегії визначено «удосконалення системи правосуддя є визначення основних напрямів та пріоритетів подальшого удосконалення законодавства України про судоустрій, статус суддів та судочинство у взаємозв'язку та взаємодії із іншими інститутами правосуддя для практичного утвердження принципу верховенства права, ефективного і справедливого судочинства, зміцнення функціональних основ організації судової влади відповідно до стандартів захисту прав людини та цінностей, визначених Конституцією України та міжнародно-правовими зобов'язаннями України». Серед завдань Стратегії зазначено забезпечення координованості та збалансованості процесу удосконалення з урахуванням подальшої гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС[2]. Таким чином триває реформування судової системи України та адаптація до стандартів судочинства ЄС.

Суд є обов'язковим учасником цивільних процесуальних правовідносин, що обумовлює його особливий статус. Особливий статус проявляється в повноваженнях суду вирішувати і розглядати заявлену вимогу. Якщо громадянин України вважає, що державою порушене одне з його основних прав, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, він може звернутися до ЄСПЛ на підставі статті 55 Конституції України[3]. ЄСПЛ може розглядати лише ті звернення, які стосуються прав, перерахованих у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколах до неї. У цивільних процесуальних правовідносинах ЄСПЛ виступає не як апеляційна інстанція стосовно національних судів, тому він не може скасовувати або змінювати їхні

[1] Атаманчук І. В. Вплив європейських стандартів на формування процесуального законодавства. *the Journal of Eastern European Law / Журнал східноєвропейського права.* 2023. № 111. С. 25-31.
[2] Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231. Президент України: офіц. сайт.
URL : https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137.
[3] Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.

рішення. Так само ЄСПЛ не може від імені громадянина безпосередньо втручатися в діяльність влади, дії якої оскаржуються. ЄСПЛ приймає скарги проти держав і не може розглядати скарги щодо подій, які відбулися до певних дат. Звернення до ЄСПЛ можливе виключно з приводу тих питань, за які несе відповідальність орган влади (законодавчий орган, орган виконавчої влади, судовий орган) однієї з цих держав. Суд не може розглядати скарги проти приватних осіб чи недержавних організацій. Перед зверненням до ЄСПЛ мають бути вичерпані всі засоби судового захисту відповідної держави, які могли б задовольнити скаргу.

Так, наприклад, у справі і «Аграчова та інші проти України» (Заяви № 11109/09)[1] заявники скаржилися, що тривалість відповідних цивільних проваджень була несумісною із вимогою «розумного строку», та на відсутність ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим. Вони посилались на пункт 1 статті 6 та статтю 13 Конвенції, які передбачають таке: пункт 1 статті 6 «Кожен має право на … розгляд його справи упродовж розумного строку … судом, …, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру…» Стаття 13 «Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.» Розглянувши справу ЄСПЛ дійшов до висновку, що у цій справі тривалість проваджень була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку». Суд також зазначив, що заявники не мали у своєму розпорядженні ефективного засобу юридичного захисту щодо цих скарг. Отже, ці скарги є прийнятними та свідчать про порушення пункту 1 статті 6 та статті 13 Конвенції.

ЄСПЛ виділяє чотири групи критеріїв, згідно з якими він оцінює справедливість конкретного судового розгляду: органічні, інституціональні, процесуальні та спеціальні. До першої належать критерії, що забезпечують ефективне користування цим правом і його реалізацію (доступ до правосуддя і виконання судових рішень). Друга містить у собі критерії, яким має відповідати як судова система держави в цілому, так і кожен національний судовий орган окремо (незалежний, неупереджений, створений на підставі закону). Процесуальні складники права на справедливий судовий розгляд забезпечують реальну участь особи або її представника в розгляді справи, змагальність процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду й розумні його строки. До спеціальних ЄСПЛ відносить додаткові гарантії, передбачені пунктами 2 і 3 ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини, що

[1] Рішення ЄСПЛ від 06 грудня 2018 року у справі і «Аграчова та інші проти України» (Заяви № 11109/09) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e36#Text

забезпечують дотримання універсальних вимог справедливого правосуддя з урахуванням особливостей кримінального процесу[1].

Отже ЄСПЛ є особливим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. З матеріалів судової практики виділяють такі особливості ЄСПЛ як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин:

1) даний орган наділено безпрецедентною компетенцією, яка до цього не надавалась жодному судовому органу;

2) ЄСПЛ характеризується власною специфічною правовою системою, яка має транснаціональний зміст та характер;

3) до виключної компетенції ЄСПЛ належить розгляд справ міждержавного характеру;

4) юрисдикція ЄСПЛ є обов'язковою для держав, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, тому юрисдикція Європейського Суду з прав людини поширюється і на Україну;

5) ЄСПЛ розглядаються як міждержавні справи, так й індивідуальні заяви;

6) звернення до Європейського Суду з прав людини можливе лише тоді, коли всі можливі національні інструменти судового захисту вже вичерпані, адже система захисту прав людини, передбачена Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, по своїй природі є субсидіарною.

Висновки. ЄСПЛ є особливим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, оскільки якщо громадянин України вважає, що державою порушене одне з його основних прав, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, він може звернутися до ЄСПЛ. Можливість такого звернення повністю узгоджена з приписами статті 55 Конституції України. Особливість статусу ЄСПЛ проявляється у його безпрецедентній компетенції, специфічній правовій системі, субсидіарною системою захисту прав, передбаченою Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Глевич Марина Володимирівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗМІСТУ КОНСТИТУЦІЇ ПИЛИПА ОРЛИКА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Питання щодо процедури встановлення факту смерті або народження особи на території,на якій введено воєнний чи надзвичайний

[1] Цивільний процес. Навчальний посібник. За заг. Ред. В.А. Кройтора. Харків. ХНУВС. 2022. 336 с.

стан, або на тимчасово окупованій території України набуло актуальності ще з 2014 року, а з початком повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ця проблема стала ще більш актуальною.

Тимчасова окупація території або введення воєнного чи надзвичайного стану може мати наслідком неможливість особи звернутися до органів ДРАЦС, або відсутність необхідних документів, на підставі яких органи ДРАЦС можуть здійснити державну реєстрацію смерті/народження особи. За таких умов, ЦПК України передбачає можливість звернення до суду, і така реєстрація може відбутися на підставі рішення суду.

Звернення до суду відбувається у формі заяви про встановлення юридичного факту народження/смерті особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, до суду в порядку окремого провадження.

Перелік територій, на яких ведуться (велись) бойові дії або які тимчасово окуповані російською федерацією, затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Останній такий наказ було видано 12.12.2022 (№ 309)[1]. Даний перелік не є фіксованим і постійно оновлюється, що необхідно враховувати як заявникам, під час подачі заяви до суду, так і місцевим судам, під час розгляду справ про встановлення таких юридичних фактів.

Щодо встановлення факту смерті, то така заява може бути подана членами сім'ї померлого, їхніми представниками або іншими заінтересованими особами (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси) до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника. (п.2 ч.1 ст. 317 ЦПК України)[2].

Якщо із встановленням родинних зв'язків між померлим і заявником зазвичай не виникає складнощів, то питання визначення кола інших заінтересованих осіб потребує більш детального роз'яснення.

На даний час немає чіткого переліку, кого саме може вважати зацікавленою особою. В судовій практиці можна знайти приклади [3], коли такою особою виступає спадкоємець за законом/заповітом, представник військової частини або і зовсім чужа особа, яка здійснила поховання за свій рахунок. Таким чином, заінтересованою особою може бути будь-хто,

[1] Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 №309 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text

[2] Цивільний процесуальний кодекс України від 18.06.2023 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text.

[3] Судове рішення у справі №129/1894/22 від 12.09.2022 Гайсинський районний суд Вінницької області. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* https://reyestr.court.gov.ua/Review/105702627

для кого встановлення факту смерті особи впливає на їх права, обов'язки чи законні інтереси.

Як вбачається з судової практики, доказами у справах про встановлення факту смерті на підконтрольних територіях, можуть вважатися:

1) довідка про причину смерті, видана медичним закладом на непідконтрольній території;

2) свідоцтво про смерть видане окупаційними органами влади;

3) договір-замовлення щодо організації та проведення поховання, свідоцтво про захоронення, витяг з книги реєстрації поховання померлих;

4) повідомлення про смерть, видане ТЦК та СП (хоча такий документ і видається компетентним органом, він не є підставою для реєстрації факту смерті органами РАЦС);

5) акти про смерть, складені громадянами на територіях де ведуться активні бойові дії і не функціонують жодні органи, здатні задокументувати факт та обставини смерті, фотокартки, тощо;

6) документи слідчих органів чи експертних установ;

7) дані з відкритих джерел, ЗМІ, соц. мереж, тощо.

Важливо згадати, що з 2014 року, місцеві суди не приймали лікарські свідоцтва про народження/смерть, які посвідчувались підписами лікарів та печатками «місцевих органів влади», які знаходились на окупованій території як належні та допустимі докази, оскільки прийняття таких доказів до розгляду автоматично вважалося б визнанням легітимності окупаційної влади, то суди переважно залишали такі заяви без руху [1].

Лише з прийняттям першого судового рішення в 2016 році [2], в якому було використано «намібійські винятки» – принцип міжнародного права відповідно до якого **документи, видані окупаційною владою, повинні визнаватися, якщо їх невизнання веде за собою серйозні порушення або обмеження прав громадян, такі документи почали прийматись до уваги.** При цьому, їх використання не свідчитиме про автоматичне визнання легітимності окупаційної влади чи органу, що їх видав.

У Постанові ВС від 20 грудня 2018 року у справі № 707/1607/16-ц[3] деталізовано наступне: посилання заявника на застосування «намібійського винятку» не дає підстав для висновку, що факт смерті може підтверджуватися лише документами, виданими органами на непідконтрольній території України. Заявник зобов'язаний надати суду

[1] Данилів С. В. Народження та смерть на окупованих територіях: проблеми юридичного встановлення факту [Електронний ресурс] / Софія Вікторівна Данилів // Українська Гельсінська спілка з прав людини. – 2023. – Режим доступу до ресурсу: https://www.helsinki.org.ua/articles/narodzhennia-ta-smert-na-okupovanykh-terytoriiakh-problemy-iurydychnoho-vstanovlennia-faktu/

[2] Судове рішення у справі № 423/ 620/16-ц від 09.03.2016 Попаснянський районний суд Луганської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* https://reyestr.court.gov.ua/Review/56177713

[3] Постанова ВС від 20 грудня 2018 року у справі № 707/1607/16-ц [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78978236.

також й інші докази, які не отримані від органів тимчасово окупованої території. Такими доказами можуть бути пояснення свідків, фото таблиці тощо. Розгляд судових справ про встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території України повинен відбуватися за загальними правилами здійснення цивільного судочинства з врахуванням окремих винятків, їй притаманних, а отже, кожна сторона повинна довести ті обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог.

Також, варто згадати ч.3 ст.9 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[1], відповідно до якої будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Щодо встановлення факту народження особи, то заява про встановлення такого факту на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, визначеній такою відповідно до законодавства, може бути подана батьками або одним з них, їхніми представниками, членами сім'ї, опікуном, піклувальником, особою, яка утримує та виховує дитину, або іншими законними представниками дитини до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника. (п.1 ч.1 ст 317 ЦПК України).

Судова практика вказує, що основними доказами, які підтверджують факт народження дитини на тимчасово окупованій території є: медична документація під час вагітності, виписка із медичного епікризу, свідоцтво про народження видане окупаційними органами влади, медичні документи про народження дитини, фотознімки дитини, дитини з батьками, покази свідків (мінімум два незацікавлених свідка), тощо.

Щодо встановлення факту народження дітей народжених в умовах воєнного стану у районах проведення бойових дій, то відповідно до наказу МОЗ №407 від 04.03.2022[2] – в період дії воєнного стану за умови відсутності можливості заповнення медичного свідоцтва про народження медичний працівник зобов'язаний на кожний випадок народження живої дитини виписати довідку довільної форми в двох примірниках без проставлення печатки, яка прирівнюється до медичного свідоцтва про

[1] Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 02.06.2023 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text.

[2] Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 04.03.2022 року № 407[Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0293-22#Text.

народження. Крім того визначено, що підтвердження факту народження дитини поза закладом охорони здоров'я на період дії воєнного стану на території України можливе також шляхом заповнення лікарем медичного свідоцтва про народження після проведеного огляду жінки, яка народила, та дитини й за умови наявності в первинно-обліковій медичній документації жінки, у тому числі в електронній системі охорони здоров'я, відомостей, що підтверджують факт вагітності такої жінки.

У рішенні про встановлення факту смерті особи судом зазначаються відомості про дату і місце смерті особи.

У рішенні про встановлення факту народження особи на непідконтрольній території, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків. Факт походження дітей від батьків (якщо вони не є заявниками чи заінтересованими особами), імена дітей – судом не встановлюються, оскільки предметом даного розгляду є встановлення саме факту народження дітей.

Варто наголосити, що рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, і не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів (ч.2 ст. 319 ЦПК).

Висновки. Національне законодавство адаптується достатньо швидко до військової агресії, яка має вплив на всі сфери життя в Україні, і особливо на правову. Беручи до уваги те, що велика кількість людей виїхали за кордон, або просто знаходяться далеко від своїх домівок і не завжди мають фізичну можливість та час звертатись до суду для встановлення фактів народження чи смерті особи, пропонуємо доповнити законодавство нормами, які дозволили б отримувати такі послуги як адміністративні, з використанням сучасних технологій. Цифрова трансформація таких процесів полегшить процес реєстрації смерті/народження осіб, і, відповідно, навантаження на судову систему зменшиться, що, як наслідок, матиме в результаті більш якісне здійснення правосуддя в Україні.

Глимбовська Ольга Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕФЕКТИВНІСТЬ АДВОКАТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

На будь-якому етапі судового процесу сторони можуть укласти мирову угоду та проінформувати суд про це, подавши спільну письмову заяву.

Відповідно до положень ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), мирова угода є домовленістю між сторонами, спрямованою на вирішення конфлікту шляхом взаємних угод і стосується виключно їхніх прав і обов'язків. При укладанні мирової угоди сторони можуть враховувати широкий спектр питань, пов'язаних із суперечкою, за умови, що це не суперечить законові та правам третіх осіб. Мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, що така угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

До винесення судового рішення в разі укладення мирової угоди суд має переконатися, що представники сторін не мають обмежень на вчинення відповідних дій. Затвердження укладеної сторонами мирової угоди здійснюється ухвалою суду, в резолютивній частині якої визначаються умови угоди та закриває провадження у справі цією самою ухвалою.

За нормами ЦПК України, суд відмовляє у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо: 1) умови мирової угоди суперечать закону або порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб, є невиконуваними; 2) одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Виконання мирової угоди покладається на осіб, які її уклали, відповідно до умов та строків, передбачених самою угодою. Ухвала, що затверджує мирову угоду, виступає в ролі виконавчого документа та повинна відповідати стандартам виконавчого документа, визначеним Законом України «Про виконавче провадження». У випадку невиконання затвердженої судом мирової угоди ухвала про її затвердження може бути використана для примусового виконання у порядку, установленому законодавством для виконання судових рішень (ст. 208 ЦПК України). Судова практика свідчить про можливість звернутися до суду з заявою про стягнення відсотків та інфляційних нарахувань у зв'язку із невиконанням положень мирової угоди боржником.

До мирової угоди застосовуються загальні правила Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), тобто, за невиконання умов мирової угоди від боржника можна вимагати сплати штрафних санкцій (пені, 3% річних, стаття 625 ЦК України).

Так, Верховний суд України вказує, що мирова угода являє собою цивільно-правове зобов'язання, а якщо воно ще й має грошовий характер, то у цьому випадку до такого зобов'язання можна застосовувати норми ст. 625 ЦКУ, які передбачають відповідальність за невиконання грошового зобов'язання. Схожим варіантом захисту своїх прав є подача кредитором до суду позову про зобов'язання боржника виконувати умови мирової угоди[1]. Верховний суд також звертає увагу на те, що статтею 625 ЦК права кредитора на звернення до суду за захистом свого права, коли грошове зобов'язання не виконується і після рішення суду питання про стягнення основного боргу.

На практиці виявляється, що у випадку, коли одна зі сторін мирової угоди не виконує свої зобов'язання за її умовами, інша сторона не втрачає право звернутися до суду з позовом, що закликає до виконання мирової угоди[2]. Важливо відзначити, що таке звернення заінтересованої особи до суду з таким позовом може мати місце із застосуванням попередньої постанови державного виконавця про відмову в відкритті виконавчого провадження, але відсутність цієї постанови не є перешкодою для задоволення вказаного позову.

З судової практики вбачається, що якщо у мировій угоді об'єднано декілька вимог, суд може відмовити в затвердженні тієї частини мирової угоди, вимоги якої суперечать закону або не є виконуваними. Наприклад, вимоги про розірвання шлюбу та поділ майна подружжя, що були викладені у мировій угоді, поданої на затвердження судом, по справі № 523/1545/22. Касаційний суд вважав, що в частині розірвання шлюбу слід відмовити у затвердженні мирової угоди, оскільки відповідно до статті 110 СК України розірвання шлюбу можливе лише за рішенням суду. Тому, у будь-якому випадку такі умови мирової угоди є невиконуваними. Оскільки розірвання шлюбу між подружжям, яке має дітей, в імперативному порядку здійснюється лише судом, то затвердити мирову угоду є неможливим, вона порушує вимоги закону, що є підставою для відмови у затвердженні мирової угоди і продовження судового розгляду (п. 1 ч. 5 ст. 207 ЦПК України). З огляду на те, що мирова угода сторін в частині вирішення майнового спору про поділ майна подружжя відповідає вимогам статей 206 і 207 ЦПК України, Верховний Суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення заяви про затвердження мирової

[1] Щодо обов'язкових для усіх судів України правових позицій: лист Вищого спеціалізованого суду України від 05.12.2011 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007740-11#Text.
[2] Постанова Верховного Суду України у справі № 6-247цс15 від 23 вересня 2015 року. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/51404703

угоди між ними у цій частині, а в частині позовних вимог про розірвання шлюбу залишити без задоволення[1].

Висновки. З аналізу нормативного регулювання мирової угоди та огляду судової практики, можна зробити висновок, що характерні ознаки мирової угоди визначаються основними вимогами до її змісту: 1) предметом мирової угоди є права та обов'язки сторін; 2) вона передбачає взаємні поступки сторін; 3) наявність умов щодо порядку і строку її виконання; 4) повинна бути у письмовій формі. За своєю правовою природою мирова угода являє собою цивільно-правове зобов'язання та процесуальний документ – ухвалу, якою закривається судове провадження у цивільній справі. Разом з тим, взаємні поступки є характерною ознакою та обов'язковим елементом змісту мирової угоди, яка відрізняє її від відмови від позову та визнання позову і дає можливість суду встановити дійсний намір сторін щодо укладення мирової угоди.

Годз Вікторія Володимирівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СПЛАТА ІНДЕКСУ ІНФЛЯЦІЇ ЗА ПРОСТРОЧЕННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЯКІ ВИЗНАЧЕНІ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Все частіше набуває розповсюдженості визначення грошового еквіваленту в зобов'язанні в іноземній валюті, що дозволено положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). При цьому інтерес для дослідження становить окреме питання чи впливає таке визначення грошового еквіваленту в зобов'язанні в іноземній валюті на розмір чи нарахування видів відповідальності за порушення грошових зобов'язань, зокрема індексу інфляції.

Метою дослідження є аналіз сплати індексу інфляції за прострочення грошових зобов'язань, які визначені в іноземній валюті видів відповідальності за порушення грошових зобов'язань.

Результати та обговорення. В Конституції України, а саме в ст. 99 закріплено, що грошовою одиницею на території України є гривня[2], яка відповідно до положень ч. 1 ст. 192 ЦК України є єдиним законним платіжним засобом на теренах України[3].

---

[1] Постанова Верховного Суду України у справі № 523/1545/22 від 26 липня 2023 року. URL : https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/112484421

[2] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

[3] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44*. Ст. 356. (Із змінами).

Разом з тим основний закон держави не містить заборони щодо можливості використання іноземної валюти в Україні, а ч. 2 ст. 192 ЦК України уточняється, що іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. До наведеного слід згадати і ст. 524 цього ж кодексу згідно якої встановлено правила валюти зобов'язання, зокрема, зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України – гривні; сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.

Водночас ст. 533 встановлює правила для валюти під час безпосереднього виконання грошового зобов'язання, за якими грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом. Використання іноземної валюти, а також платіжних документів в іноземній валюті при здійсненні розрахунків на території України за зобов'язаннями допускається у випадках, порядку та на умовах, встановлених законом.

Не так давно була усталеною практика в судових рішеннях, яка передбачала, що незалежно від того, в якій валюті було зазначено певний борг, погашення грошового зобов'язання та його фактичне виконання мали здійснюватися виключно у національній валюті України – гривні[1]. Це означало, що раніше, якщо особа отримувала позику в іноземній валюті і не виконувала свої зобов'язання, сума, яку стягували з позичальника у судовому порядку, визначалася в гривневому еквіваленті.

Проте, Велика Палата ВС у постанові від 16 січня 2019 р. у справі № 373/2054/16-ц відступила від усталеної практики, вказавши, що у разі отримання у позику іноземної валюти позичальник зобов'язаний, якщо інше не передбачене законом чи договором, повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики), тобто таку ж суму коштів у іноземній валюті, яка отримана у позику. Тому як укладення, так і виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті не суперечить чинному законодавству. Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті, при цьому з огляду на положення ч. 1 ст. 1046, ч. 1 ст. 1049 ЦК України належним виконанням зобов'язання з боку позичальника є повернення коштів у строки, у розмірі та саме у тій валюті, яка визначена договором позики, а не в усіх випадках та безумовно в національній валюті України[2]. Слід зазначити, що аналогічні висновки

[1] Постанова Верховного Суду України від 02 липня 2014 р. у справі № 6-79цс14. LIGA 360. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/39689407?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=cons12 (дата звернення 29.10.2023).

[2] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 373/2054/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79382745 (дата звернення 01.11.2023).

містяться, зокрема, у постановах Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 р. у справі № 464/3790/16-ц[1] та від 4 липня 2018 р. у справі № 761/12665/14-ц[2].

Визначивши можливість укладення зобов'язань і стягнення їх суми у разі простроченні в іноземній валюті повертаємось до головного питання сплати у такому разі індексу інфляції.

Потрібно зазначити, що індекс інфляції (індекс споживчих цін) – це покажчик, що окреслює рух загального рівня цін на товари та послуги, які придбавають громадяни для невиробничого споживання. Індекс інфляції окреслює ступінь зниження вартості національної грошової одиниці України, інакше кажучи купівельної спроможності гривні, а не іноземної валюти.

З наведеного прослідковується, що індексації унаслідок зниження вартості (знецінення) підлягає тільки грошова одиниця України – гривня, а іноземна валюта, що може бути предметом цивільно-правових угод, індексації не підпадає.

Тобто на законодавчому рівні закріплено, що у разі невиконання грошового зобов'язання, індекс інфляції розповсюджується тільки на випадки прострочення грошового зобов'язання, визначеного у грошовій одиниці України – гривні[3].

Визначальним у цьому питанні буде існуюча судова практика, зокрема, Велика Палата ВС в постанові від 07.07.2020 р. у справі № 296/10217/15-ц відзначила, що оскільки індекс інфляції (індекс споживчих цін) – це показник, що характеризує динаміку загального рівня цін на товари та послуги, то положення ч. 2 ст. 625 ЦК України щодо сплати заборгованості з урахуванням установленого індексу інфляції поширюється лише на випадки прострочення виконання грошового зобов'язання, яке визначене договором у національній валюті – гривні, а не в іноземній або в еквіваленті до іноземної валюти, тому індексація у цьому випадку застосуванню не підлягає.

При цьому ВС окремо наголосив на тому, що у випадку порушення грошового зобов'язання, предметом якого є грошові кошти, виражені в гривнях з визначенням еквівалента в іноземній валюті, втрати від знецінення національної валюти внаслідок інфляції відновлюються

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 464/3790/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79958186 (дата звернення 01.11.2023).

[2] від 4 липня 2018 року у справі № 761/12665/14-ц *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/75296546 (дата звернення 01.11.2023).

[3] При укладенні цивільно-правових угод як з резидентами, так і з нерезидентами-фізособами, які перебувають на території України, за умови виконання зобов'язання в Україні, слід раціонально визначати вал.... *LIGA ZAKON*. URL : https://buh.ligazakon.net/analitycs/203556_valyuta-dogovrnogo-zobovyazannya-pravilniy-vibr-mzh-grivneyu-ta-nvalyutoyu (дата звернення 08.11.2023).

еквівалентом іноземної валюти[1]. Наразі суди продовжують підтримувати таку позицію.

Таким чином, індексації внаслідок знецінення підлягає лише грошова одиниця України – гривня, а іноземна валюта, яка була предметом договору, індексації не підлягає. Норми ч. 2 ст. 625 ЦК України щодо сплати боргу з урахування встановленого індексу інфляції поширюються лише на випадки прострочення грошового зобов'язання, визначеного у гривнях.

Висновки. Таким чином, у разі порушення грошових зобов'язань боржник зобов'язаний буде сплатити: суму боргу; неустойку у вигляду штрафу / та або пені (якщо вона прямо передбачена договором чи законом); три відсотки річних (якщо більший розмір не встановлений договором); інфляційні втрати; проценти за користування чужими грошовими коштами, неустойку на проценти у разі встановлення договором.

Горобінська Єлизавета Андріївна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

ФІЗИЧНА ОСОБА ПІДПРИЄМЕЦЬ (ФОП) ЯК ОПТИМАЛЬНА ФОРМА СТАРТАПУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Яновицька А.В.)

Поняття «стартап» в Україні з'явилось відносно недавно та вже набуло широкого використання. Найпоширенішим вважають визначення стартапу, яке сформулював успішний американський стартапер Стівен Бланк, а саме: стартап – це тимчасова структура, яка спрямована на пошук і реалізацію масштабованої бізнес-ідеї. Загалом це термін, що використовується для опису бізнесу, який працює над створенням продуктів або наданням послуг для вирішення сучасних проблем, або задоволення поточних потреб, оскільки рішення не є ясним і успіх не гарантований[2].

Отже, стартап – це новий підприємницький проект, особливостями якого є започаткування з мінімальними ресурами і орієнтування на інноваційний продукт, послуги. Створення такого проекту спрямоване на досягнення швидкого росту, що відділяє його від звичайних, загальноприйнятих компаній. За основу лежать новаторські ідеї, які є

[1] Велика Палата ВС в постанові від 07.07.2020 р. у справі № 296/10217/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458917 (дата звернення 12.11.2023).
[2] Касич А. О., Джера А. М. Стартапи як форма підприємницької діяльності: поняття, значення, зарубіжний досвід. *Економічна наука*. 2019. с. 24-31.

розвиваючими та в той же час ризикуючими, експеримент і пошук нового для росту.

На мою думку, стартап підходить для відкриття свого власного бізнесу, який буде спрямований на реалізацію підприємницької діяльності. Кожна підприємницька діяльність має свою організаційно-правову форму, тому і нам для початку потрібно визначити її. Таких форм в українському законодавстві є багато.

На сьогоднішній день, найбільш законодавчо врегульованою організаційно-правовою формою для стартапу є товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) або фізична особа-підприємець (ФОП). Саме ці дві форми дозволяють обрати найбільш вигідні умови оподаткування, а процедура їх реєстрації є більш спрощеною, порівняно з іншими, та й взагалі, саме ці форми дозволяють обирати більш прості шляхи вирішення питань діяльності стартаперів [1].

Зупиняючись на організаційно-правовій формі як фізична особа-підприємець, слід зазначити, що це правовий статус, який надається фізичній особі без створення юридичної особи, де особа самостійно здійснює підприємницьку діяльність. Розглянемо переваги створення ФОП як передумови започаткування стартапу.

По-перше, кожна особа, яка має повну цивільну дієздатність, має право на здійснення підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Водночас, така форма як фізична особа-підприємець передбачає певні обмеження. А саме, законодавство встановлює обмеження щодо кола осіб, які можуть здійснювати підприємницьку діяльність, у тому числі як фізичні особи-підприємці (ФОП). Зокрема такою діяльністю не мають права займатися депутати, посадові та службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування[2].

Ще один плюс це те, що з’являється можливість займатися цим самостійно або з іншими особами та зі залученням або без залучення найманої праці для спрощення своєї роботи[3] Особа на свій роздум розпоряджається майном і доходами, що знижує ризики втратити ФОП або стати визнаною банкрутом.

По-друге, оскільки поняття «стартап» передбачає початок діяльності з обмеженими ресурсами, то у обраній нами формі відсутні вимоги до наявності статутного стартового капіталу. Це створює чудову можливість розпочати підприємницьку діяльність з нуля та розвивати її в обраному напрямку.

---

[1] Реєстрація стартапу в Україні: юридичні нюанси. 04.11.2021. Юридична компанія law advisers [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://pravo.lviv.ua/startup-registration

[2] Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[3] Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15.

По-третє, швидкий процес створення та реєстрації як фізичної особи-підприємця сприяє оперативному початку підприємницької діяльності. Тобто документи для державної реєстрації можуть подаватися у паперовій або електронній формі через Єдиний державний вебпортал електронних послуг. Після внесення запису про реєстрацію фізичної особи-підприємця до Єдиного державного реєстра, особа набуває статусу ФОП та може розпочинати свою підприємницьку діяльність.

Але не потрібно забувати, що існують і недоліки. Головний з таких, на мою думку, це відповідальність, тому що фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном – це надає більші ризики при непрофесійному підході до керівництва.

Наступний недолік, який потрібно зазначити – це ризиковість. Вона присутня у всіх організаційно-правових формах. На даний момент в Україні існує багато бізнесів, стартапів, які пов'язанні з різними товарами, продуктами, послугами, та знайти щось нове та інноваційне, що буде не таке буденне для всіх – є тяжким, тому кожний стартап може втратити все, та не отримати з цього ніякого прибутку. Тому для стартапу потрібно знаходити нові ідеї, знаходити те що потрібно людям та те, що вдосконалить наше буденне та сіре життя.

Порівнявши всі переваги та недоліки можна зробити висновок, що ФОП є альтернативною організаційно-правовою формою для початку стартапу. Тому що право на створення підприємницької діяльності у формі фізичної особи-підприємець має кожна особа, яка має повну цивільну дієздатність. Це швидка реєстрація та швидкий початок для розвитку своєї діяльності. Для ФОП не встановлено мінімального внеску, що дає можливість почати все з нуля та досягнути в подальшому вершин. Але не потрібно забувати, що стартап – це ризик і тому потрібно мати базові навички у керівництві та розуміти, що кожний шлях у створенні стартапу буде тяжкий, але потрібно вміти все вчасно врегулювати, щоб не було негативних наслідків.

Горупашенко Вікторія Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОЦЕДУРА «SQUEEZE-OUT» (СКВІЗ-АУТ): ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

У сучасному світі все прогресивніше розвиваються ринкові відносини, що в свою чергу, вимагають ретельнішого правового регулювання фондового ринку та корпоративних відносин. Зокрема,

держава Україна в умовах сьогодення обрала курс на шляху до Європейського Союзу. Таким чином, враховуючи досвід європейських країн та на виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і Директиви 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року, якою врегульовано процедури поглинання та набуття контролю над компаніями у державах Європейського Союзу, законодавець зосередився над введенням процедури «squeeze-out» (сквіз-аут), що вже багато років використовується в міжнародній практиці.

Процедура сквіз-аут досить нове явище в національному законодавстві, тому немає великої кількості напрацювань національних науковців щодо історії її виникнення, особливостей застосування та правового регулювання. Однак, процедура сквіз-аут стала предметом наукових праць таких вчених, як: С.Антонов, В. Геєць, М.Лібанов, Є.Редзюк, О.Пластун та інші.

Процедура сквіз-аут в Україні бере свій початок із прийняття Закону України від 23 березня 2017 р. №1983-VIII №2302-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах», де вперше було визначено можливість примусового викупу акцій у дрібних акціонерів [1]. Безпосередньо поняття «процедури сквіз-аут» на законодавчому рівні не визначено, оскільки наразі стаття 95 Закону України «Про акціонерні товариства» (далі – ЗУ « Про акціонерні товариства») регулює лише можливість проведення цієї процедури [2]. Однак, ми можемо визначити «сквіз-аут» як процедуру обов'язкового продажу простих акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій.

Повертаючись до ст. 95 ЗУ «Про акціонерні товариства», варто наголосити, що «особа (особи, що діють спільно), яка за наслідками придбання акцій товариства з урахуванням кількості акцій, що належать їй та її афілійованим особам, стала прямо або опосередковано власником домінуючого контрольного пакета акцій товариства, протягом наступного робочого дня після набуття нею права власності на такий пакет акцій (а в разі набуття домінуючого контрольного пакета акцій за наслідками придбання акцій у процесі емісії – з дати депонування глобального сертифіката за таким випуском акцій) зобов'язана подати офіційним каналом зв'язку до товариства і Національної комісії з цінних паперів та

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1983-VIII: станом на 1 січня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-19#Text (дата звернення: 25.10.2023).
[2] Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX: станом на 1 січня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 25.10.2023).

фондового ринку повідомлення про набуття права власності на домінуючий контрольний пакет акцій (далі у цій статті – повідомлення)»[1].

Тобто, пропонуємо визначити наступні етапи процедури примусового викупу мажоритарними акціонерами акцій у міноритарних акціонерів:

– подання особою (особами), яка стала власником домінуючого контрольного пакета акцій акціонерного товариства до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку і до товариства повідомлення про набуття права власності на домінуючий контрольний пакет акцій;

– розміщення товариством повідомлення на власному веб-сайті та у базі даних особи, яка провадить діяльність із оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків;

– надіслання особою (особами), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій, її афілійованою чи уповноваженою особою до товариства публічної безвідкличної вимоги про придбання акцій в усіх власників акцій товариства;

– розміщення товариством публічної безвідкличної вимоги на власному веб-сайті базі даних особи, яка провадить діяльність із оприлюднення регульованої інформації від імені учасників ринків капіталу та професійних учасників організованих товарних ринків;

– сплата заявником вимоги ціни акцій акціонерам шляхом перерахування грошових сум банківській установі, в якій заявником вимоги відкрито рахунок умовного зберігання (ескроу), бенефіціарами якого є акціонери, у яких придбаваються акції;

– переведення депозитарними установами прав на відповідні акції з рахунків їхніх власників на рахунок заявника вимоги.

Запровадження процедури сквіз-аут, як і будь-якої іншої новели в законодавстві, має як переваги, так і недоліки. Щодо першого, то сквіз-аут вирішив значну частину проблем, пов’язаних із постприватизаційними акціонерними товариствами та надав можливість скоротити неймовірну кількість акціонерів, які фактично не беруть участі в діяльності товариств, акції яких можна викупити поза їхньою волею. З одного боку такий «спадок» невигідний як міноритарним так і мажоритарним акціонерам. Міноритарні акціонери фактично не впливають на діяльність товариства, не отримують дивіденди, не з’являться на збори та інше. Мажоритарні акціонери разом з товариством змушені витрачати значні кошти на адміністрування акціонерного товариства [2].

---

[1] Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX: станом на 1 січня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 25.10.2023).

[2] Шкільнюк М. Сквіз-аут- як шлях удосконалення системи корпоративного управління в Україні. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах інноваційного розвитку економіки*. 2020. Т. 1, № 1. С. 215. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38679/1/212.pdf (дата звернення: 25.10.2023).

До переваг процедури сквіз-аут також варто додати значний захист компанії від рейдерського захоплення, яке досить часто здійснюється через міноритаріїв. Досить часто недружнє поглинання починається зі скуповування акцій на ринку проти волі мажоритарного акціонера. Після чого власник скуплених акцій на законних підставах починає вимагати допуску до управління товариством та одержує його. Анулювання витрат на підтримання/встановлення зв'язку з акціонерами – ще одна перевага із списку вище. Вам не потрібно витрачати кошти на листування, оформлення запитів чи збирати інформацію та копії документів про проблемних акціонерів [1].

Це ще далеко не весь список прерогатив, однак після проведення процедури сквіз-ауту та зосередження 100% акцій в одного учасника, немає необхідності дотримуватися складної та витратної процедури скликання і проведення загальних зборів. Таким чином, мажоритарний акціонер зможе зосередитись на важливих питаннях діяльності товариства та швидко вирішуватиме їх одноосібно та, звичайно, зможе уникнути корпоративних спорів і пов'язаних з ними судових витрат.

Незважаючи на велику кількість переваг, деякі науковці звертають уваги і на значну кількість недоліків. Науковець С. Антонов, зокрема, звертає увагу на недотримання самих вимог євродиректив та вихід за рамки їх рекомендацій при запровадженні процедури "squeeze-out" (сквіз-аут) в Україні в сфері приватного права [2]. На думку інших фахівців, «монополізація великих пакетів акцій є загрозою для функціонування економіки України, її інвестиційного клімату, діяльності фондового ринку». Звертаючи увагу на сумнівність цієї новели в аспекті відповідності її конституційним нормам, автори підкреслюють, що проведення squeeze-out грубо зневажає права власників, а закон створив для мажоритарних акціонерів можливість на законних підставах у будь-який вигідний момент часу витіснити міноритарних акціонерів, тоді як великі емітенти роками виводили прибуток в офшори, не сплачуючи відповідних дивідендів міноритарним акціонерам [3].

Однак, найбільшою проблемою залишається визначення вартості акцій при викупі. У ЗУ «Про акціонерні товариства», а саме ч.5 ст.95 визначено, що ціна обов'язкового продажу акцій не може бути меншою за:

1) ринкову вартість акцій товариства, визначену відповідно до ст. 9 цього Закону станом на останній робочий день, що передує дню набуття заявником вимоги домінуючого пакета акцій товариства;

---

[1] Перевознюк О.«SQUEEZE-OUT» ТА «SELL-OUT»: В ЧОМУ СУТЬ?. *Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!*.
URL : https://protocol.ua/ua/squeeze_out_ta_sell_out_v_chomu_sut/ (дата звернення: 25.10.2023).

[2] Антонов С. Регулювали, регулювали та не врегулювали. Юридична газета. 2018. 9 жовтня. № 41 (643). С.18. (дата звернення: 25.10.2023).

[3] Редзюк Є. Сквіз-аут фондового ринку. Дзеркало тижня. 2018. № 26. 7–13 липня.
URL : https://dt.ua/finances/skviz-aut-fondovogo-rinku-282438_.html (дата звернення: 25.10.2023).

2) найвищу ціну акції, за якою заявник вимоги, його афілійовані особи або треті особи, що діють спільно з ним, придбавали акції цього товариства протягом 12 місяців, що передують дню набуття домінуючого контрольного пакета акцій, включно з датою набуття;

3) найвищу ціну, за якою заявник вимоги, його афілійовані особи або треті особи, що діють спільно з ним, придбавали акції (паї, частки) іншої юридичної особи, якій прямо або опосередковано належать акції цього товариства, протягом 12 місяців, що передують дню набуття такою особою домінуючого контрольного пакета акцій товариства, включно з датою набуття, за умови що вартість акцій товариства, які прямо або опосередковано належать такій юридичній особі, за даними її останньої річної фінансової звітності, становить не менше 90 відсотків загальної вартості активів такої юридичної особи [1]. Недосконаліть механізмів оцінки, особливо акцій при доповненні людського фактору дає можливість суб'єктам оціночної діяльності задовільняти інтереси замовників, занижаючи при цьому вартість акцій.

Отже, з усього вищесказаного можемо зробити висновок, що процедура «squeeze-out» (сквіз-аут) передбачає обов'язковий продаж акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є власником домінуючого контрольного пакета акцій (сквіз-аут), сутність якої полягає у примусовому викупі акціонерами, які стали власниками домінуючого контрольного пакета акцій акціонерного товариства (95 відсотків та більше), у міноритарних акціонерів належних їм акцій, тобто це дієвий інструмент удосконалення системи корпоративного управління та забезпечення збільшення ефективності діяльності товариства. Процедура сквіз-аут є новелою національного законодавства, тому поряд із значною кількістю переваг, має певні недоліки, що стосуються ціни викупу акцій та правого регулювання механізму її здійснення.

Гусар Валерія Василівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПУБЛІЧНЕ ВИБАЧЕННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ПОРУШЕНОГО ПРАВА

(науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)

Захист авторського права і суміжних прав є однією з головних умов сталого інноваційного розвитку, заснованого на інтелектуальній діяльності. Поняття захисту авторських і суміжних прав активно досліджується в науковій літературі. Зокрема, О.О. Шевчук тлумачить категорію «захист авторського права» як сукупність заходів, спрямованих

[1] Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX: станом на 1 січня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text (дата звернення: 25.10.2023).

на поновлення чи визнання авторського права, а також захист інтересів їх суб'єктів при порушенні чи оспорюванні цього права[1]. На думку В.О. Жарова, право на захист – це самостійне суб'єктивне право, що з'являється у суб'єкта авторських прав лише в момент порушення або оспорювання його прав та охоронюваних законом інтересів[2]. З урахуванням зазначеного, захист авторського права і суміжних прав можна визначити як діяльність правовласника або компетентного юрисдикційного органу щодо застосування до порушника заходів державного примусу, що мають на меті відновити порушене право.

Традиційно до елементів захисту належать: підстава, форма, спосіб і засіб. У ході дослідження основну увагу слід зосередити саме на способах захисту авторського права і суміжних прав як інструментів, за допомогою яких відбувається відновлення порушеного права. На доктринальному рівні не існує єдиного підходу щодо визначення поняття «спосіб захисту», оскільки дослідники тлумачать його по-різному. Досить влучним є визначення, що розкриває способи захисту авторського права і суміжних прав як закріплені законодавством матеріально-правові засоби примусового характеру, за допомогою яких відновлюються порушені права і здійснюється вплив на порушника авторського права і суміжних прав[3]. Задля захисту порушеного авторського права і суміжних прав суб'єкти можуть обрати загальні або спеціальні способи захисту.

Загальні способи захисту перелічені у статті 16 Цивільного кодексу України. До них, зокрема, належать: визнання права, визнання правочину недійсним, припинення дії, яка порушує право, відновлення становища, яке існувало до порушення, примусове виконання обов'язку в натурі, зміна правовідношення, припинення правовідношення, відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб[4]. Натомість спеціальні способи захисту порушеного авторського права і суміжних прав містяться у статті 432 Цивільного кодексу України.

Статтею 54 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначено, що захист особистих немайнових і майнових прав суб'єктів авторського права та/або суб'єктів суміжних прав здійснюється в порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним

[1] Шевчук О.О. Захист авторських та суміжних прав на сучасному етапі розвитку інтелектуальної власності в Україні. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 54-56.
[2] Жаров В.О. Захист права інтелектуальної власності. Захист авторського права і суміжних прав. Захист права промислової власності: навч. посіб. Київ: ЗАТ "Інститут інтелектуальної власності", 2003. 64 с.
[3] Орлюк О.П., Святоцький О.Д. Право інтелектуальної власності. Академічний курс. Київ: «Ін Юре», 2007. 696 с.
[4] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

законодавством[1]. Аналізуючи судову практику в сфері авторських правовідносин, слід зауважити, що окремі справи, розглянуті в порядку цивільного судочинства, стосуються застосування доволі специфічного способу захисту – публічного вибачення. Зокрема, рішенням Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 15 листопада 2012 року зобов'язано редакцію газети «Рідне місто», приватне підприємство «Володимирдрук» спростувати недостовірну, образливу інформацію, вибачитись перед ОСОБА_3 за оприлюднення недостовірної та образливої інформації в газеті «Рідне місто» та опублікувати вказане спростування та вибачення на сторінках газети «Рідне місто» в найближчому номері після набрання законної сили рішення суду[2].

Рішенням Дніпровського районного суду м. Києва від 04 вересня 2019 року зобов'язано ОСОБУ_3 спростувати недостовірну інформацію, поширену нею про ОСОБУ_1, шляхом вербального проголошення перед ОСОБА_1 в присутності будь-яких інших осіб наступного тексту спростування: «Я, ОСОБА_3, заявляю, що інформація, яка була поширена мною на третьому всеукраїнському з'їзді представників органів студентського самоврядування вищих навчальних закладів, стосовно наявності плагіату в наукових роботах ОСОБА_1 є недостовірною»[3].

Зважаючи на зазначені судові рішення, можна зробити висновок, що застосування публічного вибачення як способу захисту порушеного права є доволі поширеним на практиці, однак не регламентованим на законодавчому рівні. Аналіз положень статті 16 Цивільного кодексу України свідчить, що вона передбачає диспозитивність у виборі способу захисту цивільних прав та інтересів. У згаданій статті йдеться про те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках[4]. Такі випадки передбачені, зокрема, статтею 5 Цивільного процесуального кодексу України, а саме: «2. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону».

---

[1] Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р., № 2811-IX.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text.

[2] Рішення Володимир-Волинського міського суду Волинської області від 15 листопада 2012 року.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/27453959.

[3] Рішення Дніпровського районного суду м. Києва від 04 вересня 2019 року
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/84302308.

[4] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text.

З цього погляду застосування публічного вибачення як способу захисту порушеного права може бути ефективним, якщо це не суперечить закону.

Досліджуючи процедуру застосування цього способу захисту, доцільно звернути увагу на те, що вона відбувається шляхом зобов'язання порушника до вчинення певних дій, а саме до публічного вибачення шляхом опублікування у друкованих джерелах або вербального проголошення такої інформації. Внаслідок цього виникає питання правомірності та ефективності застосування публічного вибачення як способу захисту авторського права.

Стаття 3 Конституції України закріплює основоположне правило, згідно з яким утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави[1]. На сьогодні категорія прав і свобод людини розглядається дослідниками неоднозначно. Як відомо, Основний Закон держави закріплює принцип верховенства права, отже, громадянин спроможний діяти в межах «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Зважаючи на це, права і свободи – це здатність людини діяти згідно зі своїми внутрішніми переконаннями та бажаннями, які в будь-якому випадку не повинні суперечити закону. Публічне вибачення передбачає певне «примушування» особи до вчинення дій. Здійснюючи таке зобов'язання щодо порушника, необхідно враховувати суб'єктивні чинники, зокрема, поведінку й характер окремої особистості, її психоемоційний стан тощо, оскільки не кожна людина здатна публічно вибачитися перед широкою аудиторією, що спричинено, насамперед, її внутрішніми якостями. Як зазначалось раніше, Цивільний кодекс України містить доволі широкий перелік загальних і спеціальних способів захисту авторського права і суміжних прав, тому доволі дискусійним є питання щодо необхідності застосування публічного вибачення як специфічного способу захисту, оскільки внаслідок його практичного використання дещо обмежуються законні права та свободи особи, що суперечить положенням Конституції України.

Отже, законодавством передбачений невизначений перелік способів захисту авторського права і суміжних прав. Як наслідок, на практиці виникають нові способи захисту, що не мають чіткої регламентації. Публічне вибачення як спосіб захисту порушеного права є доволі суперечливим, насамперед тому, що внаслідок його застосування можуть обмежуватися права і свободи окремих суб'єктів правовідносин.

[1] Конституція України від 28.06.1996 р., 254к/96-ВР.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Гуцол Наталія Анатоліївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ ТА ЇХ ВИДІВ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

У зв'язку з постійним розвитком правових відносин зростає і кількість ситуацій, пов'язаних із недійсними правочинами. В сучасному світі, де правове середовище піддаване значним змінам, розуміння різновидів недійсних правочинів та їх впливу на правові відносини є важливим завданням для юридичної науки та практики. Недостатнє усвідомлення цих аспектів може призвести до правових колізій та порушень, що впливає на ефективність правової системи.

Метою дослідження є аналіз визначення недійсних правочинів та розкриття особливостей їх видів.

Результати та обговорення. Аналізуючи положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) можна відзначити, що на визначення недійсного правочину в ньому не наведено, що в свою чергу спричиняє певну неузгодженість між схожими поняттями до недійсного правочину, зокрема, наприклад, неукладеного.

З погляду практичного застосування ст. 215 ЦК України «недійсний правочин» можна визначити як правочин, який внаслідок невідповідності вимогам закону не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю[1].

Потрібно також загадати, що недійсні правочини згідно ч. 1 ст. 236 ЦК України є недійсними з моменту його вчинення, та відповідно до ст. 217 ЦК України недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини[2].

Згідно із ст. 215 ЦК України передбачається два види недійсних правочинів: оспорювані – якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша зацікавлена особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом, оспорюваний правочин може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду; та нікчемні (абсолютно недійсні) правочини – якщо їх недійсність встановлена законом, нікчемний правочин є недійсним через невідповідність його вимогам закону та не потребує визнання його таким судом.

---

[1] Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. / А. В. Нижний, М. П. Ходаківський, Г. В. Юровська. / Під редакцією А. В. Нижного. Київ: Алерта, 2020. 234 с. С. 22.

[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44*. Ст. 356. (Із змінами).

При цьому загальновідомо, що якщо правочин є нікчемним, то в судовому порядку не потрібно визнавати його недійсним, а достатньо вимагати застосування наслідків недійсності правочинів, а якщо такий правочин є оспорюваним, то потрібно як вимагати визнати його недійсним так і вимагати застосовувати наслідки недійсності правочинів.

Зокрема, це правило відображено в постанові Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 463/5896/14-ц: цивільне право чи інтерес мають бути захищені судом у належний спосіб, який є ефективним. Недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (абзац перший частини другої статті 215 ЦК України). Якщо недійсність певного правочину встановлена законом, тобто якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та у мотивувальній частині судового рішення, застосувавши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину[1].

Неналежний спосіб захисту в свою чергу є самостійною підставою для відмови в позові в будьяких правовідносинах.

Так, у справі № 552/6884/19 Верховний Суд у постанові від 26.05.2021 р. відмовив у задоволенні позову з підстав необґрунтованості позовних вимог, у зв'язку з обранням позивачем неналежного способу захисту права, оскільки договір поруки від 07 квітня 2007 року № НАН2А000140153, сторонами якого зазначені АТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_1, є недійсним у силу закону (нікчемним), і не підлягає визнанню недійсним у судовому порядку – правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання, вчинений із недодержанням письмової форми, є нікчемним (частина друга статті 547 ЦК України)[2].

Для розмежування оспорюваних та нікчемних правочинів слід звертати увагу на формулювання у законі наслідків порушення: фрази «є нікчемним», «є недійсним» свідчать про нікчемність відповідного правочину[3], тоді як «визнається судом недійсним», «може бути визнаний недійсним», «якщо буде встановлено» – про його оспорюваність[4].

---

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2019 р. у справі № 463/5896/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065661 (дата звернення 01.11.2023).

[2] Постанова Верховного Суду від 26 травня 2021 р. у справі № 552/6884/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97429073 (дата звернення 01.11.2023).

[3] Постанова КЦС ВС від 09 січня 2019 р. у справі № 759/2328/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79231916 (дата звернення 01.11.2023).

[4] Визнання правочинів недійсними: основи теорії та судова практика. Посібник для суддів. / А. В. Нижний, М. П. Ходаківський, Г. В. Юровська. / Під редакцією А. В. Нижного. Київ: Алерта, 2020. 234 с. С. 31

Зокрема, нікчемними за положеннями ЦК України є, наприклад, правочини: 1) що обмежують можливість фізичної особи мати незаборонені законом цивільні права та обов'язки – ч. 1 ст. 27 ЦК України; 2) вчинені з порушенням вимог закону про їх нотаріальне посвідчення – ст. 219-220 ЦК України; 3) вчинені малолітніми особами за межами їх цивільної дієздатності і не схвалені батьками, усиновлювачами, опікунами – ч. 2 ст. 221 ЦК України; 4) вчинені без дозволу органу опіки та піклування, опікунами та піклувальниками – ст. 71, ч. 1 ст. 224 ЦК України; 5) вчинені недієздатною фізичною особою і не схвалені опікуном – ч. 1 ст. 226 ЦК України; 6) які порушують публічний порядок – ч. 2 ст. 228 ЦК України; 7) які вчинені із недодержанням письмової форми щодо забезпечення виконання зобов'язання – ч. 2 ст. 457 ЦК України; 8) яким обмежується право заставодавця заповідати заставлене майно, є нікчемним – ч. 3 ст. 586 ЦК України; 9) яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним – ч. 3 ст. 614 ЦК України; 10) мови публічного договору, якого суперечать обов'язковим для сторін при укладенні і виконанні публічного договору правилам – ч. 6 ст. 633 ЦК України; 11) щодо звільнення продавця від відповідальності або щодо її обмеження у разі витребування товару у покупця третьою особою – ч. 2 ст. 661 ЦК України; 12) умови договору, що обмежують права покупця-фізичної особи порівняно з правами, встановленими цим Кодексом та законодавством про захист прав споживачів – ч. 4 ст. 698 ЦК України; 13) у разі недодержання письмової форми договору дарування з обов'язком подарувати дарунок у майбутньому – ч. 3 ст. 719 ЦК України; 14) доручення на укладення договору дарування, в якому не встановлено імені обдаровуваного – ч. 4 ст. 720 ЦК України; 15) умови договору прокату, які погіршують становище наймача порівняно з тим, що встановлено типовими умовами договору – абз. 2 ч. 2 ст. 787 ЦК України; тощо.

До оспорюваних правочинів відповідно змісту положень ЦК України належать, наприклад, правочини: 1) з недотриманням простої письмової форми – ч. 2 ст. 218 ЦК України; 2) вчинені неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків, усиновлювачів, піклувальника і не схвалені ними – ч. 2 ст. 222 ЦК України; 3) вчинені обмежено-дієздатними особами без згоди піклувальника і не схвалені ним – ч. 2 ст. 233 ЦК України; 4) вчиненені без дозволу органу опіки та піклування – ч. 2 ст. 224 ЦК України; 5) вчинені дієздатною ф.о., яка в момент вчинення правочину не усвідомлювала значення своїх дій та/або не могла керувати ними – ч. 1, ст. 225 ЦК України; 6) вчинений під впливом помилки – ч. 1 ст. 229 ЦК України; 7) вчинений під впливом обману – ч. 1 ст. 230 ЦК України; 8) вчинений під впливом фізичного/психологічного насильства – ч. 1, ст. 231 ЦК України; 9) вчинений в результаті зловживання домовленості, представника однієї сторони з другої сторони –

ч. 1, ст. 232 ЦК України; 10) який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невигідних умовах – ч. 1 ст. 233 ЦК України; 11) фіктивні – ст. 234 ЦК України; 12) удавані ст. 235 ЦК України; тощо.

Висновки. То ж можна дійти до висновку, що є важливим вміти розрізнити нікчемні правочини від недійсних, через те, що хоча обидва їх види не створюють юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю, проте якщо правочин є нікчемним, то у цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається, до того ж якщо цей правочин нікчемний, позовна вимога про визнання його нікчемним не є належним способом захисту права чи інтересу позивача, а неналежний спосіб захисту є самостійною підставою для відмови в позові в будьяких правовідносинах.

Дигас Іван Володимирович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВИГЛЯДІ ТРЬОХ ВІДСОТКІВ РІЧНИХ ТА ІНФЛЯЦІЙНИХ ВТРАТ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИКОНАННЯ ГРОШОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Цивільний кодекс України містить чимало норм, спрямованих на врегулювання відносин у сфері відшкодування збитків, завданих невиконанням чи неналежним виконання зобов'язань, а також інших форм відповідальності за їх невиконання.

Однією з найбільш спірних у цивілістичній літературі та судовій практиці є норма статті 625 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), відповідно до частини 2 якої боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом[1].

Грошове зобов'язання слід розглядати у вузькому та широкому розумінні: зобов'язання, в яких гроші виступають предметом договору та зобов'язання, в яких гроші мають характер зустрічного зобов'язання відповідно. Під грошовими зобов'язаннями слід розуміти правовідношення згідно з яким одна сторона (боржник) має сплатити другій стороні (кредитору) грошову суму, що виникло з договору чи з інших підстав.

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №435-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№40-44. ст.356 (Із змінами)

За невиконання грошового зобов'язання розуміються окремі частини цивільного-правового невиконання. У зв'язку з цим виникають правопорушення, які є підставою для застосування цивільно-правової відповідальності. Для її застосування необхідно вчинити певні дії особою, щодо якої зобов'язання було порушено. Основа цивільного права – це, в першу чергу, принцип диспозитивності. За таким принципом, кредитор чи позикодавець може і не застосовувати цивільно-правову відповідальність до боржника. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання можна визначити як застосування до особи, яка не виконала або неналежно виконала умови договору чи порушила норми цивільного законодавства, певні майнові обмеження, які передбачаються договором або законом, а потерпілий отримує відшкодування шкоди та відновлення порушених прав[1].

Цивільно-правова відповідальність є одним із засобів впливу на учасників цивільних відносин, які визначаються межами дозволеної та необхідної поведінки[2]. Для того, щоб визначити, чи є три відсотка річних мірою цивільно-правової відповідальності, потрібно з'ясувати, чи притаманні цьому обов'язку всі ознаки цивільно-правової відповідальності.

Так, для настання цивільно-правової відповідальності має бути наявний склад цивільного правопорушення, до якого включаються такі елементи, як протиправна поведінка, шкода, причинний зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою, а також вина.

Цивільне законодавство пов'язує сплату трьох відсотків річних із фактом прострочення боржником виконання зобов'язання. Прострочення боржником виконання зобов'язання є порушенням виконання зобов'язання відповідно до статті 612 ЦК України, якщо боржник не приступив до виконання зобов'язання або не виконав зобов'язання у строк, встановлений договором або законом.

У частині 2 статті 612 ЦК України визначено такі підстави відповідальності боржника за прострочення зобов'язання: боржник відповідає за завдані простроченням збитки і за неможливість виконання, що настала після прострочення. У статті 614 ЦК України також зазначено, що особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, як видно зі змісту статей ЦК України, три відсотки річних є мірою цивільно-правової відповідальності, яка настає в разі прострочення боржником виконання грошового зобов'язання.

---

[1] Габріадзе М. Система цивільно-правової відповідальності за невиконання зобов'язання. *Юридичний вісник*. 2020. №1. С. 85–92.

[2] Цивільне право: підручник: у 2 т. – Т. 1 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєтова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Харків: Право, 2011. – 656 с.

У разі прострочення виконання грошового зобов'язання, зокрема щодо повернення безпідставно одержаних чи збережених грошей, нараховуються 3 % річних від простроченої суми відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України.

Відносини щодо сплати процентів за одержання боржником можливості правомірно не сплачувати кредитору борг протягом певного часу врегульовані ч. 1 ст. 1048 ЦК України: позикодавець має право на одержання від позичальника процентів від суми позики, якщо інше не встановлено договором або законом; розмір і порядок одержання процентів встановлюються договором; якщо договором не встановлений розмір процентів, їх розмір визначається на рівні облікової ставки НБУ. Такі ж правила щодо сплати процентів застосовуються до кредитних відносин в силу ч. 2 ст. 1054 ЦК України та до відносин із комерційного кредиту в силу ч. 2 ст. 1057 ЦК України.

Наслідки прострочення грошового зобов'язання, коли боржник повинен сплатити грошові кошти, але неправомірно не сплачує їх, також вичерпно врегульовані законодавством. У цьому разі відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3% річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

Велика Палата ВС також погодилася з висновком, наведеним у постанові Верховного Суду України від 1 червня 2016 року у справі № 910/22034/15 щодо того, що ст. 625 ЦК України поширює свою дію на всі види грошових зобов'язань. Тому в разі прострочення виконання зобов'язання, зокрема щодо повернення безпідставно одержаних чи збережених грошей, нараховуються 3 % річних від простроченої суми відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України[1].

В свою чергу інфляційні втрати є одним із заходів цивільно-правової відповідальності, що випливає з назви статті 625 ЦК України.

Суди сьогодні дотримуються позиції, що інфляційні втрати не є штрафною санкцією, а виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення коштів внаслідок інфляційних процесів за весь час прострочення в їх сплаті[2].

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10 квітня 2018 року у справі № 910/10156/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/73627931 (дата звернення 22.10.2023).

[2] Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань Вищий господарський суд; Постанова від 17 грудня 2013 № 14. *Вісник господарського судочинства*. 2014. №1. Ст. 22.

Поняття «інфляція» – це тривале зростання загального рівня цін, яке відображає зниження купівельної спроможності грошової одиниці[1]. Нарахування інфляційних втрат має на меті компенсувати збитки у зв'язку із девальвацією національної валюти. Верховний суд України (далі – ВСУ) у своїй постанові по справі № 6-771цс15 від 27 січня 2016 року вказав, офіційний індекс інфляції – це насамперед зниження купівельної спроможності грошової одиниці України – гривні[2].

Тривалий час у судовій практиці існував різний підхід до застосування положень статті 625 ЦК України у разі невиконання рішення суду про стягнення коштів. Практика ВСУ була протилежною. КЦС, передаючи 15 січня 2018 року справу на розгляд ВП ВС, зазначив таке. Згідно з правовою позицією ВСУ, викладеною у постанові від 20 січня 2016 року у справі № 6-2759цс15, правовідносини, які виникають з приводу виконання судових рішень, урегульовано Законом України «Про виконавче провадження» і до них не можуть застосовуватися норми, що передбачають цивільно-правову відповідальність за невиконання грошового зобов'язання (стаття 625 ЦК України). КЦС зазначив, що такий висновок ВСУ не відповідає висновку цього ж суду, викладеному у постанові від 1 жовтня 2014 року у справі № 6-113цс14, згідно з якою відшкодування заподіяної злочином майнової та моральної шкоди є грошовим зобов'язанням.

ВП ВСУ погодилась з доводами КЦС і у постанові від 16 травня 2018 року у справі № 686/21962/15-ц, провадження № 14-16 цс 18 відступила від висновків ВСУ, викладених у: постанові від 20 січня 2016 року у справі № 6-2759цс15, який полягав у тому, що правовідносини, що виникають з приводу виконання судових рішень, врегульовані Законом України «Про виконавче провадження» і до них не можуть застосовуватися норми, що передбачають цивільну-правову відповідальність за невиконання грошового зобов'язання (стаття 625 ЦК України); постанові від 2 березня 2016 року у справі № 6-2491цс15, який полягав у тому, що дія статті 625 ЦК України поширюється на порушення грошового зобов'язання, яке існувало між сторонами до ухвалення рішення суду, а частина п'ята статті 11 ЦК не дає підстав для застосування положень статті 625 ЦК України у разі наявності між сторонами деліктних, а не зобов'язальних правовідносин.

ВП ВСУ також зазначила, що грошове зобов'язання між сторонами про відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди визначене за рішенням суду (вирок суду) саме у гривні. А тому застосування до

[1] Індекс споживчих цін: сприйняття та реальність у 2006 р. *Офіційний веб-портал Державної служби статистики України.* URL : https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 22.10.2023)

[2] Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі 6- 771цс15 *Офіційний веб-сайт Верховного Суду України.*
URL : https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/9820B4E6A85A4A1EC2257F490041821C (дата звернення 22.10.2023).

правовідносин між сторонами статті 625 ЦК України не суперечить правовій позиції, сформульованій у постанові ВСУ від 27 січня 2016 року у справі № 6-771цс15.

Отже, цивільно-правова відповідальність у вигляді трьох відсотків річних і інфляційних втрат за порушення виконання грошових зобов'язань є одним із ефективних способів захисту прав кредиторів.

Три відсотки річних є мірою цивільно-правової відповідальності, яка настає в разі прострочення боржником виконання грошового зобов'язання. Вони є компенсацією кредитору за втрату можливості використання грошових коштів, а також за втрату прибутку, який міг би бути отриманий у разі використання цих коштів.

Інфляційні втрати є способом захисту майнового права та інтересу кредитора, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат від знецінення коштів внаслідок інфляційних процесів за весь час прострочення в їх сплаті.

У разі невиконання рішення суду про стягнення коштів, положення статті 625 ЦК України також можуть застосовуватися до правовідносин між сторонами, якщо грошове зобов'язання між ними визначене за рішенням суду.

Таким чином, судова практика з питань застосування статті 625 ЦК України в останні роки стала більш послідовною та спрямованою на захист прав кредиторів.

Діжак Вікторія Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПОРУШЕННЯ НАБУВАЧЕМ ОБОВ'ЯЗКУ НАДАВАТИ УТРИМАННЯ (ДОГЛЯД) ВІДЧУЖУВАЧУ ЗА ДОГОВОРОМ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ (ДОГЛЯДУ)

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Відповідно до статті 744 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно[1]. Відповідно, обов'язок набувача надавати утримання та (або) догляд відчужувачу визначає оплатність вказаного договору. Невиконання такого обов'язку або його неналежне виконання набувачем тягне певні правові наслідки – можливість розірвання договору за рішенням суду на вимогу відчужувача

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року №435- IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

або третьої особи, на користь якої він був укладений, незалежно від вини набувача, що передбачено п.1 частини 1 статті 755 ЦК України. При цьому, як слушно зазначає М. Погребняк, «у викладеній законодавчій позиції вбачається відмінність від загального трактування поняття «істотне порушення договору», викладене у ч. 2 ст. 651 ЦК України, де ознакою істотного характеру порушення договору вказано завдання шкоди іншій стороні. Це означає, що для розірвання договору довічного утримання (догляду) немає значення факт завдання шкоди іншій стороні»[1].

Законодавством на набувача покладено обов'язок забезпечувати відчужувача довічно або утриманням, або доглядом, або утриманням і доглядом. При цьому законодавець не надає визначення і сутності понять утримання і догляду. Визначення змісту утримання і догляду, згідно положенням частини 1 статті 749 ЦК України, є правом сторін. Згідно п. 7.6 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України[2] «у тексті договору довічного утримання (догляду) обов'язково зазначається, що набувач майна зобов'язаний надавати відчужувачеві довічно матеріальне забезпечення, а також усі види догляду (опікування) з їх конкретизуванням або без такого, та визначається грошова оцінка матеріального забезпечення відчужувача, яка встановлюється за згодою сторін». Тому видається слушною думка М. Ткаченка, що «у ст. 749 ЦК України відбувається змішування понять «утримання» та «догляд», а також доповнення понятійного ряду термінами «матеріальне забезпечення», «опікування», зміст яких стосовно договору довічного утримання також залишається нерозкритим»[3]. Науковець пропонує розуміти утримання як забезпечення матеріальними та грошовими ресурсами, а догляд не обов'язково має бути пов'язаний з наданням матеріальної допомоги і «опосередковується участю набувача в житті відчужувача, наданням набувачем відчужувачу послуг, обсяг яких передбачений договором»[4].

Аналіз чинного законодавства, що регулює відносини довічного утримання (догляду), надає можливості стверджувати, що під утриманням дійсно розглядається надання матеріального забезпечення, матеріальної допомоги, які щомісячно має надаватися відчужувачу і підлягає грошовій оцінці. У судовій практиці утримання ототожнюється з поняття «матеріальне забезпечення»[5]. У свою чергу догляд передбачає, перш за

---

[1] Погребняк М. Окремі аспекти розірвання договору довічного утримання (догляду) на вимогу відчужувача або третьої особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 57. С. 80–85. С. 80. URL : https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.57.17.

[2] Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 91. Стор. 172. Ст. 3312.

[3] Ткаченко М. В. Договір довічного утримання (догляду) в цивільному праві України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 244 с. С. 75.

[4] Ткаченко М. В. Договір довічного утримання (догляду) в цивільному праві України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 244 с. С. 20.

[5] Див., наприклад, постанову Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.06.2018 р. у справі №668/1510/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/75133218; постанову Касаційного цивільного

все, надання відчужувачу послуг нематеріального характеру, присутність у його житті у якості помічника, співрозмовника, радника тощо, і дорівнюється поняттю «опікування»[1].

Невиконання або неналежне виконання обов'язку щодо утримання (догляду) може проявлятися у вигляді неповного чи неналежного забезпечення доглядом, допомогою, харчуванням відчужувача або у вигляді повного невиконання вказаних дій. Наприклад, у справі № 343/4/23 від 31.05.2023 р. Долинський районний суд Івано-Франківської області зазначає, що неналежне виконання набувачем умов договору може мати такий прояв як у незабезпеченні продуктами харчування, одягом, ліками, необхідною допомогою і доглядом відчужувача[2].

При цьому, якщо умовами договору передбачено як майнове утримання відчужувача, так і здійснення догляду за ним, сам лише факт сплати набувачем грошових коштів щомісяця на утримання відчужувача майна не може вважатися належним виконанням умов договору довічного утримання і є підставою для його розірвання[3].

Аналіз судової практики свідчить, що порушення вказаного обов'язку може мати і інші прояви. Так, у справі № 346/3009/22 від 21.03.2023 р. Коломийський міськрайонний суд Івано-Франківської області вважає, що факт неналежного виконання набувачем умов договору, проявляється у вигляді відсутності відповідача на території України більше року та неможливості особисто здійснювати догляд та надавати допомогу позивачу, небажання останньої продовжувати договірні відносини через негативне ставлення до неї батьків відповідача та неприязні відносини між ними, звернення за допомогою в побутових питаннях та допомозі по господарству до сторонніх осіб (сусідів, односельців, медсестри тощо)[4]. Тому Верховний Суд дістав висновку, що неприязні стосунки між сторонами договору довічного утримання розглядаються як підстава для його розірвання[5]

Ще однією підставою для розірвання договору довічного утримання є зміна життєвих обставин відчужувача, якими він керувався, укладаючи такий договір. Так, Верховний Суд дійшов обґрунтованого висновку про задоволення позовних вимог відчужувача у разі зміни його життєвих обставин, якими він керувався, укладаючи договір, а саме різко погіршився

суду Верховного Суду від 20.09.2020 р. у справі №755/8043/19.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065622

[1] Див., наприклад, постанову Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13.05.2021 р. у справі №752/818/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/96933231

[2] Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 31.05.2023 р. у справі № 343/4/23. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/111422100.

[3] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 12.04.2018 р. у справі №759/14846/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/73469360

[4] Рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 21.03.2023 р. у справі № 346/3009/22. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109730197.

[5] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.06.2022 р. у справі №753/18667/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/104748335

стан здоров'я й він потребує стороннього догляду, тому виконання договору довічного утримання на попередніх умовах є неприйнятним для позивача, порушує співвідношення майнових інтересів сторін і позбавляє позивача можливості отримувати постійний догляд за отримане грошове утримання, яке є недостатнім для його потреб з урахуванням стану здоров'я[1].

Слід зазначити, що стан здоров'я відчужувача враховується судом при розгляді справ про розірвання договору довічного утримання (догляду). Так, Верховний Суд наголошує, що якщо набувач виконує свій обов'язок надсиланням грошових коштів, але йому відомо про те, що відчужувач – людина похилого віку і за станом здоров'я не має можливості самостійно пересуватися, внаслідок чого отримання ним через поштове відділення грошових переказів неможливе, це свідчить про неналежне виконання договору довічного утримання[2].

Отже, аналіз чинного законодавства і судової практики свідчать, що невиконання або неналежне виконання набувачем свого обов'язку по утриманню (догляду) відчужувача може мати різні прояви, що є підставою для розірвання договору довічного утримання (догляду) на вимогу останнього.

Драч Дар'я Леонідівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СПАДКОВЕ ПРАВО БЕЛЬГІЇ ТА УКРАЇНИ: КОМПАРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Спадкові відносини завжди опосередковані надзвичайним інтересом їх учасників та правовим механізмом його реалізації. Особливості останнього залежать від властивостей правової системи держави, у якій спадкові відносини виникають, змінюються і припиняються.

Передусім, варто відзначити, що правове регулювання спадкових правовідносин у Бельгії та в України передбачено у цивільних кодексах вказаних країн (далі – ЦК Бельгії, ЦК України).

Спадкове майно у Бельгії прийнято розподіляти на активи та пасиви. До активів відноситься: 1) приватна власність спадкодавця; 2) частка померлого у спільному майні; 3) доходи, на які спадкодавець мав право до дати смерті; 4) борги перед спадкодавцем. До пасивів належать борги: 1) приватні борги; 2) половина боргів громади, якщо це можливо;

[1] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 09.11.2020 р. у справі №522/3958/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/92811574

[2] Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 25.06.2018 р. у справі №357/18084/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963517

3) поховання та інші остаточні витрати; 4) витрати на управління спадщиною; 5) спадщина, яку необхідно передати. Якщо боргів більше, ніж активів, спадкоємці можуть відмовитися від спадщини[1]. Згідно частини 1 статті 1218 ЦК України[2] до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. При цьому не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця (ст. 1219 ЦК України). Отже, юридична конструкція спадкового майна у Бельгії, на відміну від України, передбачає чітке розмежування спадщини на активи й пасиви і жодним чином не обмежує спадкування особистих прав і обов'язків спадкодавця, а ще включає специфічні види спадкового майна.

За законодавством Бельгії існує 3 порядки спадкування: 1) за рівнем спорідненості; 2) за законом; 3) за заповітом[3]. У той же час, в Україні, спадкування здійснюється за заповітом або за законом (ст. 1217 ЦК України). При спільних для обох держав порядках спадкування за законом і за заповітом, у Бельгії є спадкування за рівнем спорідненості, де наявність та/або відсутність шлюбу і дітей зумовлюють правові наслідки щодо залучення до спадкування інших родичів спадкодавця та розподілу їх часток у спадщині.

Бельгійське спадкове право визначає спадкоємців за законом за різними групами. Наступна група успадковує, якщо в попередній нікого не залишилося. Усі спадкоємці однієї групи спадкують рівні частки. Групи спадкоємців у Бельгії є наступними: 1) діти і онуки; 2) батьки та їхні родичі; 3) брати і сестри та їхні родичі. Якщо представники всіх цих груп відсутні, то спадкоємцем є бельгійська держава[4]. Правила застосування черговості спадкування та розподілу часток в Україні є аналогічними (ст. 1258, ч. 1 ст. 1267 ЦК України), проте допускається зміна як розміру часток у спадщині, так і черговості спадкування (ч. 2,3 ст. 1267, ч. 1,2 ст. 1259 ЦК України). Натомість, українське законодавство визначає значно більше черг спадкоємців за законом: 1) діти, той з подружжя, який пережив спадкодавця, та батьки; 2) рідні брати та сестри, баба та дід; 3) рідні дядько та тітка; 4) особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини; 5) інші родичі до 6-го ступеня споріднення включно, утриманці, які не були членами сім'ї

[1] Куагебер М. Інформація про спадкове право для іноземців-резидентів та їхніх сімей із активами в Бельгії та за її межами. 2023. URL : https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law (дата звернення: 06.11.2023).

[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року №435- IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст.356.

[3] Порядок отримання спадщини у Бельгії. 2023. URL : https://advokatveurope.com/uk/poryadok-otrymannya-spadshchyny-v-behiyi/ (дата звернення: 06.11.2023).

[4] Куагебер М. Інформація про спадкове право для іноземців-резидентів та їхніх сімей із активами в Бельгії та за її межами. 2023. URL : https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law (дата звернення: 06.11.2023).

(ст. ст. 1261–1265 ЦК України). У разі визнання судом спадщини відумерлою вона переходить до територіальної громади (ст. 1277 ЦК України).

Що ж до спадкування за заповітом, то у Бельгії існує система примусового спадкування. Частина спадщини, визначена законом (резерв), виділяється захищеним спадкоємцям. Тож, заповідач може розпорядитися лише тими активами, які залишаються після застосування правил щодо резерву. Якщо немає захищених спадкоємців, то за заповітом можна розпорядитися всім майном. Захищений спадкоємець може просити суд зобов'язати інших спадкоємців, частка яких порушує право на резерв, повернути йому відповідну частину майна[1]. Крім того, у Бельгії заповідач може розпорядитись як всім майном, так і його частиною, а обов'язкова частка для захищених спадкоємців не може бути включена у заповіт[2]. В українському порядку спадкування за заповітом теж наявні право заповідача на призначення спадкоємців, на визначення обсягу спадщини за заповітом та право на обов'язкову частку у спадщині (ст.ст. 1235–1236, 1241 ЦК України). Натомість, у процедурі спадкування за заповітом в Україні наявні ще й особливі права заповідача – на заповідальний відказ, покладення на спадкоємця інших обов'язків немайнового характеру, підпризначення спадкоємця, встановлення сервітуту (ст.ст. 1237–1240, 1244, 1246 ЦК України), а ще визначені різні види заповітів – заповіт з умовою, заповіт подружжя, секретний заповіт (ст.ст. 1242, 1243, 1249, 1250 ЦК України).

Цікаво, що у Бельгії, коли один із подружжя набуває статусу спадкоємця, то інший має право на обов'язкову частку[3]. Відповідно до ЦК Бельгії розмір сукупної обов'язкової частки на всіх дітей не може перевищувати ½ від спадкового майна. Батьки спадкодавця не мають права на резерв, однак вони можуть звернутись до суду з позовом про встановлення узуфрукту на майно спадкодавця (наприклад, право проживання у будинку)[4]. У той же час, на підставі ч. 1 ст. 1241 ЦК України малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, ½ частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом. Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. Тобто,

[1] Куагебер М. Інформація про спадкове право для іноземців-резидентів та їхніх сімей із активами в Бельгії та за її межами. 2023. URL : https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law (дата звернення: 06.11.2023).

[2] Курило Т., Баранкевич А. Особливості спадкування неповнолітніми особами в країнах Європейського союзу – порівняльно-правовий аналіз. *Studia Prawnicze Kul.* 2023. № 2 (94). С. 107.

[3] Логойко О.О., Кунішнікова О.О. Особливості та специфіка регулювання спадкових відносин міжнародного характеру. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 10. С. 125.

[4] Кірик А. Право на обов'язкову частку майна у спадщині в законодавстві України та зарубіжних країн. *Університетські наукові записки.* 2019. Т. 18. № 3 (71). С. 254.

у Бельгії принцип резервних частин є застосовним до всіх осіб, що належать до членів сім'ї померлого, а в Україні право на обов'язкову частку у спадщині належить особам першої черги спадкування за законом, які мають вразливий статусу.

Крім того, бельгійському спадковому праву притаманний порядок спадкування за ступенем споріднення, який відсутній в Україні. Приміром, якщо померлий не був одружений і не мав дітей, то батько і мати отримають по ¼, а брати і сестри – решту спадку. Якщо один із батьків помер, то його частка передається братам і сестрам. Якщо немає батьків, братів і сестер, то по ½ спадщини переходить до материнської та батьківської лінії (дядько, тітка, двоюрідні брат і сестра). Якщо покійний не був одружений, але мав дітей, це виключає від права на спадкування всіх інших членів сім'ї, а діти мають повне право власності на майно порівну. Проте, якщо дитина померла, залишаючи нащадків, останні мають право представлення щодо померлої дитини. Якщо померлий мав чоловіка чи дружину та дітей, то саме ці особи успадковують право власності на всі активи, причому діти успадковують рівними частками. Частка дитини, яка померла, належить до нащадків цієї дитини за принципом представлення[1]. Тож, спадкування за ступенем спорідненості в Бельгії залежить від фактів наявності шлюбу та дітей, які впливають на можливість залучення до процесу спадкування інших родичів та розмір їх часток у спадщині.

До того ж, у бельгійському спадковому праві принципове значення має факт наявності чи відсутності зареєстрованого шлюбу. Форма зареєстрованого шлюбу визнана в Бельгії «законним співжиттям». На спадкування має право кожен із подружжя, але один з подружжя має право позбавити іншого права на спадкування або ж подарувати майно іншій особі. У незареєстрованому шлюбі інший з подружжя може стати спадкоємцем тільки тоді, коли померлий це передбачив у заповіті[2].

Порядок прийняття та відмови від прийняття спадщини в Бельгії та в Україні теж має істотні відмінності. Зокрема, у Бельгії спадкоємець може: 1) прийняти всю спадщину; 2) прийняти спадщину за умови опису; 3) відмовитися від спадщини. Якщо спадкоємець приймає спадщину за описом або відмовляється від неї, він повинен подати заяву секретарю суду І інстанції за місцем оформлення спадщини. Спадкоємець, який прийняв спадщину на умовах опису, ще може змінити своє рішення і прийняти всю спадщину відразу. Однак спадкоємець не може скасувати свою відмову від спадщини, навіть якщо він не розумів наслідків відмови. Ці рішення мають обмеження у часі: 1) 3 місяці на складання опису; 2) 40 днів на прийняття

[1] Павлів-Самоїл Н., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2018. № 889. Вип. 17. С. 178.
[2] Павлів-Самоїл Н., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2018. № 889. Вип. 17. С. 178.

чи відмову від прийняття спадщини[1]. За змістом же ч. 1 ст. 1268 ЦК України спадкоємець має право прийняти спадщину або не прийняти її, без жодних умов. Ч. 1 ст. 1269 ЦК України встановлює, що спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій посадовій особі органів місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. При цьому ч. 5 ст. 1269 та ч. 1 ст. 1273 ЦК України передбачено, що особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її або ж відмовитися від прийняття спадщини, у т.ч., на користь іншої особи (ст. 1274 ЦК України). Для прийняття спадщини встановлено строк у 6 місяців з часу її відкриття (ч. 1 ст. 1270 ЦК України).

Момент переходу права власності на спадщину у бельгійському та українському законодавстві є ідентичним. У Бельгії керуються принципом, згідно з яким спадкове майно належать спадкоємцям із моменту смерті власника[2]. Так само і в Україні: застосовується норма ч. 5 ст. 1268 ЦК України, у якій зазначається, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу її відкриття.

Що ж до оформлення прав на спадщину, то в Бельгії перехід спадщини відбувається автоматично, і спадкоємцям не потрібен судовий наказ, щоб володіти спадщиною[3]. В Україні ж спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину (ч. 1 ст. 1296 ЦК України). Якщо спадщину прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво видається кожному з них із визначенням імені та часток у спадщині інших спадкоємців (ч. 2 ст. 1296 ЦК України). Таке свідоцтво видається через 6 місяців з часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1298 ЦК України).

Загальні положення щодо оподаткування спадкового майна в Бельгії та Україні є подібними в частині залежності податкових ставок від ступеня спорідненості. Так, у Бельгії умови, податкові ставки значно відрізняються в різних регіонах (Валлонія, Фландрія, Брюссель). Податкові ставки залежать від ступеня спорідненості і можуть становити до 80%, коли немає сімейних відносин[4]. За ч. 174.2 ст. 174 Податкового кодексу України[5] об’єкти спадщини оподатковуються: за нульовою ставкою (для членів сім’ї спадкодавця 1-го та 2-го ступенів споріднення; для особи з інвалідністю

---

[1] Куагебер М. Інформація про спадкове право для іноземців-резидентів та їхніх сімей із активами в Бельгії та за її межами. 2023. URL : https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law (дата звернення: 07.11.2023).

[2] Павлів-Самоїл Н., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2018. № 889. Вип. 17. С.179.

[3] Куагебер М. Інформація про спадкове право для іноземців-резидентів та їхніх сімей із активами в Бельгії та за її межами. 2023. URL : https://www.angloinfo.com/how-to/belgium/money/pensions-wills/inheritance-law (дата звернення: 07.11.2023).

[4] Павлів-Самоїл Н., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2018. № 889. Вип. 17. С.179.

[5] Податковий кодекс України: Кодекс України від 2 грудня 2010 року, № 2755-VI. *Голос України.* 2010. № 229, 229–230.

I гр., дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, дитини з інвалідністю); за ставкою 5% (для спадкоємців, які не зазначені у пп. 174.2.1); за ставкою 18% (для спадкоємця від спадкодавця-нерезидента, та для спадкоємця-нерезидента від спадкодавця-резидента).

Стосовно охорони та управління спадщиною слід зазначити, що у Бельгії діє така модель збереження спадкового майна, як приватний фонд. Приватні фонди призначені для задоволення майнових інтересів однієї чи кількох сімей і за сутністю є некомерційними організаціями. Такий фонд не відповідає за зобов'язаннями установника чи бенефіціара, може бути створений за життя установника або на виконання його останньої волі[1]. Водночас, згідно з ч. 2 ст. 1283 ЦК України, нотаріус або в сільських населених пунктах – уповноважена на це посадова особа відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини за заявою спадкоємців або за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян, або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю власною ініціативою вживає заходів до охорони спадкового майна. Також дозволяється укладення договорів з третіми особами, спрямованих на забезпечення охорони спадкового майна та договорів на управління спадщиною (абз. 2 ч. 3 ст. 1283 та ч. 1 ст. 1285 ЦК України). За змістом ст. 1284 ЦК України охорону спадщини може здійснювати виконавець заповіту або інша особа, призначена спадкоємцями за законом.

Отже, в результаті здійснення компаративно-правового аналізу спадкового права Бельгії та України доцільно сформувати такі висновки:

1) подібними за сутністю в бельгійському та українському спадковому законодавстві слід вважати кодифікований характер правового регулювання спадкових відносин; сутність спадкового права як інституту цивільного права; наявність порядків спадкування за законом і за заповітом; загальні правила черговості спадкування та розподілу часток; право заповідача на призначення спадкоємців, на визначення обсягу спадщини за заповітом, та право на обов'язкову частку у спадщині; застосовність принципу резервних частин лише до членів сім'ї померлого; право прийняти спадщину або відмовитися від її прийняття; момент переходу права власності на спадщину; залежність податкових ставок на спадкове майно від ступеня спорідненості;

2) якісно різними в спадковому праві Бельгії та України є склад спадкового майна та підходи щодо спадкування особистих прав та обов'язків спадкодавця; наявність у Бельгії спадкування за рівнем спорідненості; черги спадкоємців, законодавче регулювання фактів зміни розміру часток у спадщині та черговості спадкування, наслідків відумерлості спадщини; наявність в Україні особливих прав заповідача та

[1] Кухарєв О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві: монографія. Київ: Алерта, 2019. С. 302, 304.

видів заповіту; вимоги до осіб, які претендують на обов'язкову частку у спадщині; юридичні наслідки факту наявності чи відсутності зареєстрованого шлюбу; порядок прийняття та відмови від прийняття спадщини, строки вчинення відповідних юридичних актів; оформлення прав на спадщину; податкові ставки щодо спадкового майна; процес охорони та управління спадщиною.

Зелінська Ангеліна Олегівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Відповідальність за шкоду, яка завдана неповнолітніми, є важливим інститутом цивільного права, який забезпечує захист прав та інтересів потерпілих від дій неповнолітніх. Оскільки, неповнолітні особи мають неповну дієздатність, то це обумовлює їхню особливу правову відповідальність, пов'язану з віком і станом.

Як відомо, нерідко значна шкода особі, а також майну громадян та юридичних осіб завдається неправомірними діями тими, які не досягли повноліття, тобто особами, які не володіють повною цивільною дієздатністю. [1]

Так, відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) неповнолітніми є фізичні особи віком від 14 до 18 років. З чого слідує, що згідно частині 1 статті 1179 ЦК України, неповнолітні відповідають за завдану ними шкоду самостійно на загальних підставах.[2] Крім цього, відповідно до частини 2 цієї ж статті у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

Ж. Л. Чорна вказувала, що порядок притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності, а також відшкодування заподіяної шкоди, визначається об'ємом і характером їх цивільної дієздатності. [3]

Відповідно до цього, Харитонов Є. О. зазначає, що на відміну від правоздатності (здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки)

---

[1] Грабовська, Г., Бойко, О. Особливості відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. 2021. №4(92). Ст. 98-101.
[2] Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003. № 435 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text.
[3] Чорна Ж. Л. Відповідальність за шкоду, завдану неповнолітніми, у цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2015. № 3. Ст. 51–58.

– дієздатність пов’язана зі здійсненням особою вольових дій, а тому передбачає досягнення певного рівня психічної зрілості. Критеріями при цьому виступають вік та стан психічного здоров’я фізичної особи. [1]

Проте, зазвичай, в 14-18 років, неповнолітні ще не набувають достатнього фізичного й інтелектуального розвитку, тому не спроможні повністю усвідомлювати юридичну значимість своїх дій, у зв’язку з чим закон наділяє їх неповною дієздатністю. Тому найбільш дієвим методом впливу на поведінку учасників цивільних правовідносин є реалізація інституту відповідальності, насамперед цивільно-правової. Слід зазначити, що коли ми розглядаємо цивільну відповідальність неповнолітніх, то одразу помічаємо надання широких можливостей для впливу на їх подальшу поведінку, виховання і в кінцевому рахунку для виконання завдань профілактики правопорушень.

Варто також відокремити особливості такої відповідальності. Глиняна К. М. зазначає, що особливості відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою проявляються насамперед у тому, що не завжди неповнолітні заподіювачі володіють майном і мають дохід, на які може бути звернено стягнення у відшкодування завданої шкоди. [2]

Зараз більшість неповнолітніх – це учні або особи, які перебувають на утриманні батьків, тобто реальне позбавлення належних неповнолітньому майнових благ не може залишатися для нього не поміченим і невідчутним – на це і розрахований попереджувальний вплив їх майнової відповідальності.

Зважаючи на це, загальне правило про самостійну відповідальність неповнолітнього за завдану ним шкоду має виняток – обов´язок батьків (усиновлювачів) або піклувальника відшкодувати завдану шкоду в разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування.

М. В. Логвінова, пише, що підставою субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, завдану їх дітьми, є не цивільне правопорушення (його вчиняє неповнолітній заподіювач шкоди), а сімейне правопорушення батьків, яке проявилося у неналежному вихованні дитини та відсутності нагляду за нею. До речі, цим й пояснюється, що відповідальність батьків є додатковою – основну відповідальність несе заподіювач шкоди. [3]

Проте слід вказати на те, що законодавець не дає визначення поняття «недостатньо майна». Так, у ст. 33 ЦК України мова йде про додаткову відповідальність батьків (усиновлювачів) або піклувальника, якщо у неповнолітньої особи «недостатньо майна». Щодо наукової точки зору з цього питання, то, вчені зазначають, що поняття «недостатньо» відносно майна неповнолітньої особи включає такі варіанти:

---

[1] Харитонов Є. О. Цивільне право України: підручник. 3-тє вид., перероб і доп. К. Істина. 2011. Ст. 808.
[2] Глиняна К. М. Особливості відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою. 2017. Ст. 12-14.
[3] Логвінова М. В. Про характер субсидіарної відповідальності батьків за шкоду, завдану неповнолітніми дітьми. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2008. № 20. Ст. 101–107.

1) у неповнолітнього взагалі нічого немає;

2) він одержує так мало, що про самостійну відповідальність мова йти не може.

Тому, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що зобов'язання відшкодувати шкоду, завдану неповнолітніми особами, є досить важливим питанням, яке потребує великої уваги, особливо з боку батьків чи осіб, що їх замінюють. Зокрема, наявність низки вищезазначених проблем, що наразі мають місце у сфері притягнення неповнолітніх до цивільної відповідальності, свідчать про необхідність вдосконалення ЦК України у питанні щодо особливостей відшкодування шкоди, завданої особами, які не досягли повноліття.

Кирій Марія Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПОДІЛУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Поділ майна при розірванні шлюбу є одним із питань, яке має актуальність завжди. Це пояснюється тим, що шлюбно-сімейні відносини, хоча й є правовими відносинами, однак, все ж таки в основі їх лежать психоемоційні зв'язки, які є дуже нестійкими та динамічними. У зв'язку із цим, зміна або руйнування таких зв'язків призводить і до вираження волевиявлення подружжя на припинення юридичних зв'язків, тобто розірвання шлюбу. Для прикладу, статистика випадків розірвання шлюбу свідчить, що у період із січня по червень 2023 року в Україні показники розлучень збільшилися на 33% порівняно із показниками за 2022 рік за відповідний період. Відповідно, у зв'язку із прийняттям юридичного рішення про розірвання шлюбу, цілком закономірно постає також питання і розподілу майна подружжя, яке було набуто ним за період спільного проживання та ведення господарства.

Н. Вінтоняк, наголошує, що дослідження сімейних правовідносин набуває неабиякої актуальності у їх зв'язку із корпоративними правовідносинами. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що більша частина фізичних осіб, які є учасниками юридичних осіб корпоративного типу, створюють сім'ї і перебувають одночасно у правовідносинах з різними особами. При цьому, цілком очевидною є складність регулювання таких відносин, оскільки вони регулюються на межі різних правових норм[1]. Отож, об'єкт поділу при розлученні у таких випадках є доволі нетиповим

[1]Вінтоняк Н. Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 187 с.

Базовий нормативний акт, який регулює питання поділу майна подружжя не містить особливостей поділу корпоративних прав між подружжям. Сімейний кодекс України (далі – СК України) містить лише загальну норму про те, що дружина і чоловік мають право на поділ спільного майна, і їхні частки в майні є рівними (ст.ст. 69-70)[1]. У зв'язку із цим при дослідженні цього питання, варто звернути увагу на таке джерело права як судова практика. Якщо проаналізувати правові позиції Верховного Суду із цього питання, то однозначно можна відзначити те, що ним підтверджується позиція про те, що корпоративні права можуть бути спільною сумісною власністю подружжя.

Водночас, при вирішенні питання про поділ майна у вигляді акцій, частки (паю, долі) у фондах корпоративних господарських організацій судам слід виходити з того, що питання їх поділу вирішується залежно від виду юридичної особи, організаційно-правової форми її діяльності, характеру правовідносин подружжя з цим суб'єктом. Звідси витікають особливості поділу корпоративних прав при розірванні шлюбу можна звести та таких положень:

– майно, що передане до статутного капіталу господарських товариств не вважається спільною сумісною власність, оскільки з моменту його передачі, воно стає майном такого товариства (Постанова ВС у справі 756/10797/15). Натомість, у випадку, якщо такий вклад зроблено за рахунок спільного майна та в інтересах сім'ї, інший із подружжя має право на поділ одержаних доходів. У випадку порушення одним із подружжя положень ст. 65 СК України, інший із подружжя також має право на компенсацію вартості внесеного майна (Постанови ВС у справах № 756/10797/15; № 638/19826/15).

– акція як різновид посвідчення корпоративних прав є спільною сумісною власністю подружжя, знову ж таки за умови їх придбання за спільні кошти подружжя. У цьому випадку при поділі майна один з подружжя, який не є акціонером, може претендувати на половину акцій другого з подружжя (акціонера) або отримати компенсацію в розмірі 50% від вартості акцій. Так само підлягають поділу і дивіденди, що були отримані від володіння акціями[2].

– майно подружжя знаходиться у власності юридичної особи, зареєстрованої у формі приватного підприємства, не підлягає поділу під час розлучення. Натомість, розподілити можна лише частку в статутному капіталі цієї юридичної особи (Постанови ВС у справах № 496/1249/13-ц, № 916/2813/18).

---

[1] Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#n351

[2] Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text

Висновки. Таким чином, при поділі корпоративних прав під час розлучення, варто враховувати ряд нюансів: 1) правовий режим коштів, які слугували внеском до господарського товариства; 2) вид юридичної особи, у якій в одного із подружжя виникли корпоративні права; 3) правову природу частки у статутному капіталі, якою володіє один із подружжя.

Варто також наголосити на необхідності доповнення положень СК України, які б регулювали особливості володіння, користування та розпорядження корпоративними правами, які належать одному із подружжя, та звісно ж механізми їх поділу при розлученні подружжя, що дозволить досягти єдності судової практики та сприятиме реалізації принципу правової визначеності.

Крупельницький Віталій Леонідович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРО ДОГОВІР ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА/АБО ФІНАНСУВАННЯ БУДІВНИЦТВА

(науковий керівник – д.ю.н.,
професор Беляневич О.А.)

Збройна агресія проти України, злочини проти людяності, акти геноциду, знищення тисяч життів, спустошення територій, екоцид та тероризм, інші злочини супроти основ життя є воєнною реальністю нашого часу. Попри все, воєнний час сформував віру в Перемогу та надію на безпечне майбутнє, які дозволяють підтримувати усвідомлення цінності праці, через яку людина спроможна утверджувати себе як доброчинного індивіда у час війни та прийдешній, повоєнний період. Серед чисельних задач, які необхідно вирішувати на шляху до нормалізації життя, не останнє місце посідає питання відбудови капітальної інфраструктури міст, містечок і селищ. Спорудження нового житла, об'єктів виробничого призначення, закладів освіти та охорони здоров'я, об'єктів критичної інфраструктури, а так само їх капітальне відновлення, створення комфортного публічного простору, вимагають оперативного та ефективного господарювання в галузі капітального будівництва. Така діяльність можлива в умовах залучення структурованих виробничих, економічних та управлінських ділових зв'язків, спроможних забезпечити комплексну реалізацію будівельних проєктів, упродовж всіх стадій їх розвитку.

З метою ефективного управління, залучення та координації матеріальних, технічних, інвестиційних (фінансових), трудових, інформаційних та інших ресурсів в будівництві, його замовник може укласти із девелопером договір щодо організації та/або фінансування

будівництва об’єкта, як то передбачено ст. 7 Закону України «Про гарантування речових прав на об’єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» (надалі – Закон № 2518).

У юридичній практиці, розвиток якої припав на період до набрання чинності Закону № 2518, двосторонні правочини які визначали організаційно-господарські зобов’язання з координації та управління будівництвом, іменувались договорами про організацію будівництва, договорами про передачу функцій замовника капітального будівництва, девелоперськими договорами тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 176 Господарського кодексу України (надалі – ГК України) організаційно-господарськими визнаються господарські зобов’язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб’єктом господарювання та суб’єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов’язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов’язаної сторони виконання її обов’язку

Організаційно-господарські зобов’язання суб’єктів можуть виникати з договору та набувати форми договору (ч. 3 ст. 176 ГК України).

Частина 4 ст. 176 ГК України передбачає, що суб’єкти господарювання мають право разом здійснювати господарську діяльність для досягнення спільної мети, без утворення єдиного суб’єкта господарювання, на умовах, визначених договором про спільну діяльність.

Згідно ч. 1 ст. 1130 ЦК України, за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов’язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові.

Із викладеного випливає, що організаційно-господарські відносин, які виникають, змінюються та припиняються задля єдиної (спільної) мети, в умовах індивідуалізованого характеру діяльності учасників господарських правовідносин, можуть виникати на підставі договору про спільну діяльність, елементи якого можуть міститись у девелоперському договорі. Судова практика відносила девелоперський договір до категорії договорів про спільну діяльність (рішення Господарського суду м. Києва від 26.12.2012 р. у справі № 5011-67/15237-2012[1]) або до категорії змішаних правочинів, які містить елемент інвестиційного договору та договору про спільну діяльність (рішення Господарського суду м. Києва від 26.04.2018 у справі № 910/1048/18[2], рішення Господарського Рівненської області від 15.01.2019 р. у справі № 918/608/18[3]).

---

[1] Рішення Господарського суду м. Києва від 26 грудня 2021 року у справі № 5011-67/15237-2012.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/28316521 (дата звернення: 15.11.2023).
[2] Рішення Господарського суду м. Києва від 26 квітня 2018 р. у справі № 910/1048/18.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/73792555 (дата звернення: 15.11.2023).
[3] Рішення Господарського Рівненської області від 15.01.2019 р. у справі № 918/608/18.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79397494 (дата звернення: 15.11.2023).

В літературі висловлено і відмінну точку зору. Так, на думку Бляхарського Я.С., девелоперський договір не є договором про спільну діяльність, оскільки: 1) у замовника та девелопера за простим девелоперським договором відсутня ознака спільності мети, а за девелоперським договором з інвестиційним елементом спільність мети наявна лише частково, зважаючи на заінтересованість девелопера в отриманні майнових прав на об'єкт нерухомості, на який спрямовано девелоперську діяльність; 2) за девелоперським договором не відбувається поєднання індивідуальних діяльностей сторін, оскільки функції сторін у всіх випадках чітко визначені: в замовника виникає основний обов'язок оплатити послуги девелопера, а в девелопера – надати девелоперську послугу; 3) за девелоперським договором не відбувається поділу єдиного процесу діяльності на окремі функціонально пов'язані між собою операції, їхнього розподілу між учасниками, оскільки весь процес надання девелоперської послуги здійснює одна сторона – девелопер; 4) за девелоперським договором не має місце настання для сторін спільного кінцевого результату, в будь-якому випадку результат для замовника та девелопера, зважаючи на сукупність їхніх прав та обов'язків за договором, буде відрізнятись; 5) сторони девелоперського договору не неділені взаємними правами щодо координації діяльності один одного, проте замовник має право контролювати діяльність девелопера; 6) договір про спільну діяльність, на відміну від девелоперського, має чітко виражену фідуціарність; 7) девелоперський договір не передбачає ведення окремої системи бухгалтерського обліку та звітності щодо діяльності його сторін.[1]

На нашу думку, передача девелоперу частини функцій замовника будівництва, в межах договору щодо організації та/або фінансування будівництва об'єкта (на підставі ч. 3 ст. 7 Закону № 2518), призводитиме до прямого і неопосередкованого залучення девелопера у діяльність замовника в сфері капітального будівництва, яка провадиться із єдиною правомірною метою – прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта.

При виконанні девелопером делегованих функцій він не лише забезпечує, але і фактично здійснює юридичні дії з організації будівництва (як власну індивідуалізовану діяльність) для замовника будівництва, що передбачає взаємозалежну, скоординовану діяльність управлінсько-господарського характеру між сторонами договору. Так, набуття права на виконання підготовчих та будівельних робіт, прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, як початкова і завершальна стадії будівельного процесу, відбуваються внаслідок індивідуальних дій

[1] Бляхарський Я.С. Господарсько-правове регулювання девелоперської діяльності: дис… канд. юр. наук: 12.00.04 / Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021. – С. 250. URL : https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/11049 (дата звернення 15.11.2023).

замовника будівництва, які не можуть бути делеговані девелоперу в силу ч. 1 ст. 34 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», ч. 1 ст. 39 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», п. 24 постанови Кабінету Міністрів України № 461 від 13 квітня 2011 р. «Питання прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів». В свою чергу, забезпечення початку процесу будівельного виробництва, його належне завершення, як складової індивідуальної діяльності девелопера з організації будівництва, неможливе без попередньої реалізації замовником означених організаційно-господарських повноважень. В таких умовах можна стверджувати, що будівельний процес є предметом спільної господарської діяльності девелопера та замовника будівництва, що передбачає поділ їх функцій за взаємопов'язаними операціями, спрямованими на досягнення спільної кінцевої мети.

Підсумовуючи, вважаємо договір щодо організації та/або фінансування об'єкта будівництва, за умовами якого девелоперу делеговано повноваження з виконання функцій замовника будівництва, є правочином, який містить у собі елементи договору про спільну діяльність.

Кубрак Єлизавета Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПОДАЧІ УЧАСНИКОМ ПОХІДНОГО ПОЗОВУ В ІНТЕРЕСАХ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ У СПОРАХ З ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ЗАПОДІЯНИХ ЇЇ ПОСАДОВОЮ ОСОБОЮ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)

Наявність ефективних способів захисту законних прав та інтересів суб'єктів правових відносин, зокрема корпоративних, є важливим елементом розвитку економіки України та її реформування. Одним із таких способів є право учасника на звернення до суду в інтересах юридичної особи у спорах про відшкодування збитків, заподіяних її посадовою особою. В науковій літературі такий спосіб захисту отримав назву «похідний (непрямий) позов».

Дослідженням інституту похідного (непрямого) позову, зокрема щодо судового захисту прав акціонерів та учасників інших господарських товариств, приділено чималу увагу в наукових працях таких відомих вчених, як О.М. Вінник[1], І.В. Спасибо-Фатєєва[2], О.В. Бігняк[3], тощо.

[1] Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. Київ: Атіка. 2003. 352 с.
[2] Корпоративні спори: коментар судової практики / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Крат, Н. Ю. Філатова та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право, 2018. 288 с.
[3] Бігняк О. В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *Evropsky politicky a pravni diskurz.* 2018. Vol. 5, Iss. 3. C. 227-236.

Окремо слід звернути увагу на дисертації О.Р. Ковалишина «Судовий захист корпоративних прав»[1] та Л.А. Островської «Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України»[2].

Актуальність досліджуваної проблематики пояснюється багатьма чинниками, зокрема, тим, що для українського законодавства інститут похідного (непрямого) позову є доволі новим; відсутнє належне правове регулювання процедури подання таких видів позовів; має місце неоднозначна судова практика за такою категорією справ, – отже, все це потребує подальшого доопрацювання та удосконалення.

Відповідно до ст. 54 Господарського процесуального кодексу України власник (власники), учасник (учасники), акціонер (акціонери) юридичної особи, якому (яким) сукупно належать 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства (голосуючих акцій) або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків, може (можуть) подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою[3]. Проте, на практиці реалізувати право міноритарного учасника (акціонера) на подання похідного позову майже неможливо, адже законодавець необґрунтовано створює занадто високий бар'єр для звернення з похідним позовом в той час, коли кількість учасників в акціонерних товариствах, товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю може бути настільки великою, що серед акціонерів (учасників) не виявиться жодної особи, якій належить 5 і більше відсотків у статутному капіталі, або 5 і більше відсотків частки у власності юридичної особи. Більше того, може відбутися ситуація, коли мажоритарні учасники (акціонери) можуть недобросовісно розмити частки (акції) міноритарних учасників (акціонерів) в статутному капіталі для того, щоб позбавити їх права на звернення з похідним позовом.

В цьому зв'язку доцільним убачається звернутися до зарубіжного досвіду. Так, наприклад, в законодавстві Німеччини застосовується більш ефективний підхід щодо врегулювання цього питання, а саме: особа, яка володіє не менше 1% акцій, або часткою, номінальна вартість якої становить 100 000 євро може звернутися з похідним позовом до суду[4].

Крім того, слід мати на увазі, що під час встановлення ефективного механізму подання похідного позову потрібно захистити корпоративні права та інтереси таким чином, щоб досягти їх відповідного збалансування

---

[1] Ковалишин О. Р. Судовий захист корпоративних прав: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.04 «господарське право, господарсько-процесуальне право». Київ. 2013. 200 с.

[2] Островська Л. А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід та законодавство України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса. 2008. 187 с.

[3] Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. ст.56. (Із змінами).

[4] Смірнов Г. Похідний позов: особливості та проблеми правового регулювання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №6. С. 44-51.

не лише для міноритарних учасників (акціонерів), а й мажоритарних, оскільки зловживання можуть бути і з боку міноритаріїв. Полягати такі зловживання можуть у використанні похідного позову як інструменту для махінацій, зокрема незаконного збагачення, що є достатньо поширеною практикою у світі, і яке в юридичній літературі отримало назву «акціонерне грабіжництво», «корпоративне шахрайство». Відбувається таке корпоративне шахрайство /акціонерне грабіжництво наступним чином: міноритарні учасники (акціонери) подають похідні позови до суду незалежно від наявності для цього підстав, і за припинення судового процесу пропонують мажоритарним учасникам (акціонерам) або посадовим особам господарського товариства заплатити їм відповідну ціну викупу. Більше того, існують навіть такі особи, які відстежують підстави для подання похідного позову і скуповують акції підприємства з «метою подальшого вимагання»[1]. Таким чином, саме у такий спосіб міноритарні учасники (акціонери) можуть блокувати діяльність товариства та тиснути на його посадових осіб, що в свою чергу може призвести до припинення діяльності такого товариства.

В якості прикладу можна навести правове регулювання цього питання в Сполучених Штатах Америки та Японії. Так, в законодавстві штатів Нью-Йорк та Делавар встановлена двоетапна процедура подання похідного позову: на першому етапі учасник має докласти зусиль, щоб компанія подала позов у власних інтересах; на другому етапі учасник подає похідний позов до суду. В той же час таку процедуру можна звести лише до одного етапу – другого етапу – у разі, якщо обґрунтувати, чому перший етап дасть відповідних очікуваних результатів[2]. Наприклад, у законах штату Флорида така особа має спочатку звернутися з претензійною вимогою до членів органів управління, надавши їм розумний строк для вчинення необхідних дій, який не має перевищувати 90 днів[3]. В свою чергу в законодавстві України через відсутність таких вимог – особа, яка має намір подати похідний позов, може зробити це, навіть не надавши членам органів управління можливості виправити ситуацію.

Також не менш ефективною представляється відповідна регламентація цих питань в законодавстві Японії. Так, у Комерційному кодексі Японії задля протидії можливому зловживанню правом у разі подання похідного позову передбачено обов’язок особи володіти часткою (акціями) статутного капіталу протягом не менш як 6 місяців перед тим, як

[1] Гудіма Т. С. Герасименко Н. О. Перспективи правового регулювання похідного позову в Україні. *Економіка та право*. 2016. № 3. С. 140–146.

[2] Позняков О. Похідний позов: український та світовий досвід. *Юридична газета Online.* 2020. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/pohidniy-pozov-ukrayinskiy-ta-svitoviy-dosvid.html (дата звернення: 04.10.2023 р.).

[3] The 2020 Florida Statutes. 2018. URL : http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Index&Title_Request=I#TitleI (дата звернення: 05.10.2023 р.).

звертатися з похідним позовом[1]. Вбачається, що така вимога є відповідним забезпечувальним засобом, який запобігає пред'явленню позовів несумлінними позивачами, котрі навмисно заволоділи часткою (акціями) підприємства для подальшого «тероризування» такого підприємства подачею таких похідних позовів. Оскільки строк у 6 місяців є досить значним і свідчить про серйозність намірів учасника (акціонера), який реально бажає займатися підприємницькою діяльністю. Вважаємо, у разі, якщо не встановити такі аналогічні вимоги в українському законодавстві, в подальшому це спричинить завантаженість судової системи України, як тільки такий спосіб захисту корпоративних прав набуде поширення серед учасників (акціонерів) товариств.

Таким чином, на підставі зробленого аналізу законодавства України та законодавства зарубіжних країн (Німеччини, США, Японії), наукової літератури задля усунення зловживань і забезпечення захисту прав одночасно міноритарних і мажоритарних учасників, а також самого товариства, пропонуємо в законодавстві передбачити наступне:

1) зменшити відсотковий бар'єр для подання похідного позову з 5 % до 1 % шляхом внесення відповідних змін в статтю 54 Господарського процесуального кодексу України;

2) запровадити на законодавчому рівні механізм запобігання зловживанням правом на подання похідного позову шляхом встановлення імперативної вимоги щодо володіння часткою (акціями) в статутному капіталі юридичної особи протягом не менше ніж 6 місяців.

Вважаємо, що такі нововведення дозволять забезпечити належний ефективний правовий захист законних прав та інтересів міноритарних учасників (акціонерів) від зловживань мажоритарних учасників (акціонерів), з одного боку, а шестимісячний термін володіння часткою (акціями), з іншого боку, буде мати на меті убезпечення господарюючого суб'єкта (господарського товариства) від несумлінних позивачів-міноритаріїв. Як наслідок, все це буде сприяти збалансуванню публічно-правових інтересів (господарюючого суб'єкта – господарської організації) та приватноправових інтересів (учасників акціонерів), зокрема.

[1] Гудіма Т. С. Герасименко Н. О. Перспективи правового регулювання похідного позову в Україні. *Економіка та право*. 2016. № 3. С. 140–146.

Кулачко Ігор Андрійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

НЕУСТОЙКА ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Для стимулювання належного та вчасного виконання зобов'язань сторонами договору в національному законодавстві передбачені певні способи забезпечення виконання договірних зобов'язань як додаткові, стимулюючі та забезпечувальні заходи, що створюють умови для досягнення виконання сторонами зобов'язань в повному обсязі відповідно до умов укладеного правочину. Найпоширенішим та одним із найбільш дієвих способів забезпечення виконання договірних зобов'язань є саме неустойка.

В той же час, відсутність єдиного погляду на визначення правової природи неустойки у наукових колах, віднесення неустойки до способів забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві та одночасне застосування неустойки як міри відповідальності у господарському праві є актуальним питанням сьогодення.

Вивченню неустойки як способу забезпечення виконання договірних зобов'язань присвячено значний науковий доробок. Зокрема, дослідженню обраної теми присвячено праці таких вчених як Т.В. Бондара, О.В. Дзери, С.Ю. Наріжного, І.Й. Пучковської, О.О. Отраднової та інших, проте сутність усієї проблематики забезпечення виконання договірних зобов'язань шляхом застосування неустойки не є вичерпною.

Так, прийнято вважати, що неустойка – традиційний та найпоширеніший спосіб забезпечення виконання зобов'язання у цивільному праві, який відомий ще з часів римського права (Закони царя Хамурапі, Закони XII таблиць). Римське право визначало такий спосіб забезпечення виконання зобов'язань як stipulation poena, що перекладається українською, як неустойка. Неустойкою називалось додаткове зобов'язання боржника виплатити кредитору певну суму грошей у разі невиконання або неналежного виконання основного зобов'язання[1].

В той же час, вже досить довгий період між науковцями точаться дискусії стосовно правової природи неустойки, де одними вченими неустойка беззаперечно визначається як спосіб забезпечення виконання договірних зобов'язань, тоді, як інші стверджують, що неустойка та її форми відносяться до видів виключно штрафних санкцій, міри, виду

[1] Домбругова А. Неустойка як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний вісник України.* 2005. №28. С. 556.

відповідальності за невиконання або неналежне виконання договірного зобов'язання. Наразі однозначності це питання так і не набуло.

При цьому, чинним ЦК України регламентовано, що *неустойкою* (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторові у разі порушення боржником зобов'язання. *Штрафом* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання. *Пенею* є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми несвоєчасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання (ст. 549)[1]. Саме ж закріплення зазначеної норми визначено у Главі 49 Забезпечення виконання зобов'язання, що фактично спростовує розуміння сутності неустойки відмінно від способу забезпечення виконання зобов'язання як такого.

Відтак, найбільш дискусійним у питанні застосування неустойки в межах порушення виконання боржником взятих на себе зобов'язань є порядок застосування неустойки в практичному вимірі.

Так, зокрема, однією із правових проблем наразі прийнято відзначати можливість в судовому розгляді одночасного стягнення штрафу та пені, при чому, що в межах справ господарського судочинства така практика є позитивною і прямо суперечить справам цивільного судочинства щодо цього питання.

Як приклад, варто навести правовий висновок Великої Палати Верховного Суду по справі №910/12876/19 від 01.06.2021 року[2], де Судом зазначено: «Щодо порушення виконання господарських зобов'язань чинне законодавство не встановлює для учасників господарських відносин обмежень передбачати в договорі можливість одночасного стягнення пені та штрафу.

Відповідно, одночасне стягнення з учасника господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання за договором, штрафу та пені не суперечить статті 61 Конституції України, оскільки згідно зі статтею 549 ЦК України пеня та штраф є формами неустойки, а відповідно до статті 230 ГК України – видами штрафних санкцій, тобто не є окремими та самостійними видами юридичної відповідальності. У межах одного виду відповідальності може застосовуватися різний набір санкцій».

Натомість, у справах цивільного судочинства суди доходять майже однозначного висновку про неможливість одночасного застосування і пені, і штрафу за невиконання або несвоєчасне виконання одного і того ж зобов'язання.

---

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року, №435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№40-44. Ст. 356.

[2] Постанова Великої Палати Верховного Суду по справі №910/12876/19 від 01.06.2021 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/98524309.

Так, правовий висновок про неможливість притягнення боржника за порушення грошового зобов'язання до подвійної цивільної відповідальності у виді стягнення пені і штрафу одночасно, що ґрунтується на приписах ст. 549 ЦК України, де зазначено, що штраф та пеня є одним видом цивільно-правової відповідальності – неустойкою, а також одним засобом забезпечення виконання зобов'язань (в цьому разі грошових), висвітлено у таких судових рішеннях (відступу від вказаної правової позиції в межах розгляду справ цивільного судочинства наразі здійснено не було), як:

– постанова Верховного Суду України по справі №6-2003цс15 від 21.10.2015 року[1];

– постанова Верховного Суду України по справі №6-2387цс15 від 06.04.2016 року[2];

– ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №756/2999/15-ц від 31.05.2017 року[3];

– постанова Верховного Суду України по справі №347/1910/15-ц від 11.10.2017 року[4].

Отже, з огляду на наведене можна дійти висновку, що чинним цивільним законодавством запроваджено заборону одночасного застосування подвійної цивільно-правової відповідальності за одне і те саме порушення.

В той же час, не можна не відзначити, що така позиція судів при розгляді справ цивільного судочинства досить часто нівелюється, з огляду на індивідуальні правовідносини в кожному окремому випадку та наявність таких ключових принципів судочинства як розумність та справедливість, а також окремого принципу – «свободи договору», як ключової обставини формування змісту положень відповідного договору (в тому числі узгодження між сторонами умов та порядку понесення цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання його умов).

Таким чином, правове регулювання механізму застосування неустойки у договірних відносинах визначає її ефективність саме як способу забезпечення виконання зобов'язань. Неустойка є одним із найпоширеніших способів забезпечення виконання договірних зобов'язань, але неоднозначність трактування її правової природи у юридичній науці та двозначність її застосування в практичній площині

[1] Постанова Верховного Суду України по справі №6-2003цс15 від 21.10.2015 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/53118512.

[2] Постанова Верховного Суду України по справі №6-2387цс15 від 06.04.2016 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/57312122.

[3] Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №756/2999/15-ц від 31.05.2017 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/66843407#.

[4] Постанова Верховного Суду України по справі №347/1910/15-ц від 11.10.2017 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/69758956.

призводить до певних правових неузгодженостей, що потребують подальшого вивчення.

Лебєдєв Максим Русланович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Інститут представництва відіграє значну роль у системі процесуально-правових відносин щодо захисту прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у справі. Більшість спорів розглядаються судом за участю представників однієї чи обох сторін. Необхідність у професійному представництві є особливо помітною, тому все більшого значення набуває представництво, що здійснюється кваліфікованими юристами на договірних засадах. Системи правосуддя в багатьох країнах стають все більш складним процесом, у ході якого приймаються нові закони та правила. Даний процес є надзвичайно важким для звичайної людини, яка не має юридичної освіти, розбиратися в правових питаннях. Адвокати надають професійну допомогу, допомагаючи клієнтам розуміти їх права та обов'язки в рамках цивільного процесу.

Ефективність адвокатського представництва в цивільному процесі є надзвичайно важливою, оскільки вона сприяє захисту прав громадян, поліпшує доступ до правосуддя та сприяє правосуддю як такому. Така тема залишається актуальною і важливою для дискусії в сучасному суспільстві.

Метою даної роботи є: визначення необхідності інституту адвокатського представництва у цивільному процесі.

Згідно зі статтею 59 Конституції України кожен має право на професійну правничу допомогу. Тому в цивільному процесі використовується поняття «представництво». Використання цього терміну зазначається в тексті частини 1 статті 58 Цивільного процесуального кодексу України, а саме: особа може особисто або через представника звертатися до суду.

Функція представництва полягає в тому, що представник виконує всі необхідні процесуальні дії від імені іншої особи, яку він представляє, і має повні права та повноваження для здійснення цих дій.

М.В. Шпак надає чітку аргументацію, що дає змогу зрозуміти вимоги до адвоката в цивільному процесі. Серед аргументів, які він наводить, є кваліфікованість особи, юридична майстерність у галузі цивільного

процесуального законодавства, моральна, психологічна та юридична підготовка адвоката, належність до адвокатської професія[1].

Також М.В. Шпак наголошує, що принципу професіоналізму діяльності адвоката в цивільному процесі притаманні такі особливості: 1) наявність в особи, що надає правову допомогу, правового статусу адвоката; 2) глибока юридична обізнаність адвоката в галузі цивільного процесуального права; 3) прихильність до сумлінного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків під час надання правової допомоги у формі процесуального представництва в цивільному процесі; 4) досконале володіння інструментарієм правозастосування цивільного процесуального законодавства, що є необхідним для ефективності.

Із вище зазначеного, можна дійти певного висновку, саме те що: незалежність адвокатури є гарантом забезпечення функціонування цього інституту у діяльності держави.

Взаємодія державних органів і адвокатських об'єднань є важливою для підвищення рівня освіченості громадянського суспільства та підвищення довіри до судових органів та судових процесів загалом. З цією метою законодавчі органи повинні включити міжнародні стандарти в національне законодавство та поширити позитивний досвід діяльності адвокатів.

Говорячи, про інститут ефективності адвокатського представництва, проблема полягає не тільки у тому що людина яка немає юридичної освіти, не може розбиратись правових питаннях, а й зокрема ми маємо говорити про інші проблеми такі як: конфлікт інтересів між різними клієнтами або між інтересами клієнта і своїми власними інтересами у ході справи. Це може створити ділові та етичні складнощі.

З цього випливає питання, чи потрібен взагалі інститут адвокатського представництва?

Оскільки кожна система має свої недоліки, необхідно провести чіткий аналіз та визначити аргументи за чи проти скасування цього інституту.

Варто зазначити, що виняткове представництво діє у більшості європейських країн. В Австрії адвокатська монополія поширюється на всі суди і відомства Республіки Австрія й охоплює всі повноваження з представництва сторін як у судах, так і поза ними, з публічних і приватноправових питань[2].

У Бельгії, Литві, Молдові, Норвегії, Нідерландах, Португалії, Чехії представлено модель обмеженої монополії на надання адвокатських послуг. За даною моделлю адвокати мають виключне право на

[1] Шпак М.В. Теоретичні засади професійного представництва адвоката у цивільному процесі. м. Харків, 2016. С. 131–133 (с. 132-133)

[2] Переверза І.М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 240 с (с.179)

представництво у судах, а надання консультацій із правових питань належить поряд з адвокатами й іншим особам. До ознак моделі обмеженої монополії на надання правових послуг адвокатами належать такі: 1) адвокат не має виняткового права на надання правових послуг; 2) прерогативою адвокатів є лише представництво в судах; 3) поряд з адвокатами й інші особи можуть бути представниками у цивільному процесі та можуть надавати консультації з правових питань; 4) якість правової допомоги залежить від рівня кваліфікації особи, яка надає правові послуги[1].

У всіх цих країнах існує високий рівень гарантії прав та свобод громадян, завжди доступне об'єктивне вирішення суперечок у судових інстанціях, а також професійна юридична допомога.

Скасування адвокатської монополії – це питання, яке вимагає ретельного обговорення, оскільки воно має як позитивні, так і негативні сторони.

Я б виділив такі аргументи, що виступатимуть за скасування адвокатської монополії:

1. Скасування монополії може знизити вартість правової допомоги та зробити її більш доступною для громадян, особливо тих, хто не може собі дозволити адвоката.

2. Введення конкуренції на ринок правових послуг може сприяти підвищенню якості та ефективності цих послуг. Адвокати будуть змушені конкурувати з іншими професійними юристами та представниками.

3. Громадяни матимуть більше варіантів для вибору правового представника, враховуючи їхні потреби та фінансові можливості. Це може забезпечити краще відповідність між клієнтами та їхніми юридичними представниками.

4. Скасування монополії може зменшити вплив адвокатських корпорацій на правову систему та політичні рішення, сприяючи більшій незалежності судової системи.

Аргументи, що будуть виступати проти скасування адвокатської монополії:

1. Адвокати проходять обов'язкову професійну підготовку і мають високий стандарт професійної діяльності, що дозволяє гарантувати якість та надійність їхніх послуг. Скасування монополії може призвести до входження на ринок неякісних або некваліфікованих юридичних послуг.

2. Адвокати підпадають під професійні правила, які вимагають дотримання конфіденційності між адвокатом і клієнтом. Скасування монополії може підірвати цю конфіденційність, оскільки інші представники можуть бути менш зобов'язаними до її дотримання.

[1] Переверза І.М. Загальнотеоретичні підходи до моделювання адвокатської діяльності: дис. канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 240 с (с.185)

3. В деяких юрисдикціях адвокати мають право на адвокатський привілей, що дозволяє їм недотримуватися свідчення перед судом. Це право є важливим для захисту конфіденційності та свободи клієнта.

4. Адвокати зазвичай мають встановлену систему дисциплінарного контролю і нагляду за їхньою діяльністю. Це сприяє забезпеченню дисципліни та етичних стандартів в сфері права.

Отже, ми бачимо що система яка існує на даний момент, є не ідеальною, але ефективною. У судовій системі представництво включає в себе самостійний процесуальний інститут, в рамках якого представники виконують свої обов'язки відповідно до укладеного договору. Головним об'єктом правовідносин між судом і представником є забезпечення захисту і захисту порушених прав, свобод та інтересів юридичних або фізичних осіб, а також держави, в рамках цивільного процесу.

Лобач Гліб Сергійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Встановлюючи правила позовної давності держава встановлює, що захист деяких цивільних прав не є і не може бути безстроковим. Такі правила були введені в положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) з метою своєчасного ініціювання процедури гарантованого їм захисту, а також для полегшення надання доказів, їх достовірності та в результаті правильного вирішення справи судом. Пропущення позовної давності несе за собою певні негативні наслідки, зокрема, це є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог. Інтерес для дослідження становить питання ініціювання застосування позовної давності.

Метою дослідження є аналіз питання за чиєю ініціативою може бути застосовано позовну давність.

Результати та обговорення. Законодавцем в ч. 1 ст. 256 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) зазначено, що позовною давністю є строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Європейський суд з прав людини, рішення якого застосував Верховний Суд України, зокрема у постанові від 16 вересня 2015 р. у справі №6-68цс15, стосовно позовної давності висловив наступну позицію: позовна давність це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду після скоєння правопорушення. Термін позовної давності, що є звичайним явищем у національних законодавствах держав учасників Конвенції,

виконує кілька завдань, в тому числі забезпечує юридичну визначеність та остаточність, запобігаючи порушенню прав відповідачів, які можуть трапитись у разі прийняття судом рішення на підставі доказів, що стали неповними через сплив часу» (п. 51 рішення від 22 жовтня 1996 р. за заявами №22083/93, 22095/93 у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»)[1].

Отже, застосування строків позовної давності має кілька важливих цілей, а саме: забезпечувати юридичну визначеність і остаточність, захищати потенційних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі, якщо суди будуть змушені вирішувати справи про події, що мали місце у далекому минулому, спираючись на до кази, які вже, можливо, втратили достовірність і повноту із плином часу[2].

Положення ст. 267 ЦК України встановлює наслідки спливу позовної давності, зокрема, ті, що особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності, а також те, що сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Але, при цьому в цій же статті у ч.ч. 2-3 закріплюється, що заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності, а саме позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення[3].

З наведеного потрібно оцінити, хто відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) є стороною у спорі.

Відповідно до ст. 48 ЦПК України сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава.

Тлумачення цієї норми, положення якої сформульоване зі словом «лише» (аналог «тільки», «виключно»), та відсутність будь-якого іншого нормативно-правового акта, який би встановлював інше правило застосування позовної давності, дає підстави для твердження, що із цього положення виплаває безумовний висновок, відповідно до якого за

[1] Рішення апеляційного суду Одеської області від 22 серпня 2017 р. у справі № 521/14384/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/68837340 (дата звернення 10.11.2023).
[2] Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 201/13756/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/82769408 (дата звернення 10.11.2023).
[3] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44*. Ст. 356. (Із змінами).

відсутності заяви сторони у спорі позовна давність судом не застосовується[1].

До наведеного слід додати, що виходячи з вимог ст. 261 ЦК України позовна давність застосовується лише за наявності порушення права особи. Тобто, перш ніж застосувати позовну давність, суд має з'ясувати та зазначити в судовому рішенні, чи порушене право або охоронюваний законом інтерес позивача, за захистом якого той звернувся до суду. Якщо таке право чи інтерес не порушені, суд відмовляє в позові з підстави його необґрунтованості. І лише якщо буде встановлено, що право або охоронюваний законом інтерес особи дійсно порушені, але позовна давність спливла і про це зроблено заяву іншою стороною у справі, суд відмовляє в позові у зв'язку зі спливом позовної давності за відсутності поважних причин її пропуску, наведених позивачем. А отже, відмова в задоволенні позову у зв'язку з відсутністю порушеного права не потребує зазначення у рішенні суду висновку щодо вирішення питання спливу позовної давності як додаткової підстави для відмови в задоволенні позову[2].

Висновки. Тобто, без подання стороною учасниці конфлікту заяви, ні загальна, ні спеціальна позовна давність не може бути використана в жодному випадку, оскільки можливість застосування позовної давності пов'язана виключно з наявністю відповідної заяви від сторони. Суд не має права самостійно застосовувати позовну давність.

Мамедова Світлана Маліківна
доцент кафедри цивільного права і процесу ДонНУ імені Василя Стуса,
доктор філософії в галузі права

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ГРОШОВОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В ПИТАННІ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 625 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ, ШКОДИ

В договірних правовідносинах за невиконання грошових зобов'язань законодавством України передбачено низку інструментів впливу компенсаційного характеру, зокрема, неустойка (штраф, пеня), три відсотки річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (далі – три відсотки річних),

[1] Постанова Верховного суду від 21 жовтня 2020 р. у справі № 509/3589/16-ц https://reyestr.court.gov.ua/Review/92509703 *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/82769408 (дата звернення 12.11.2023).

[2] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18 грудня 2019 р. у справі № 522/1029/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/87144996 (дата звернення 12.11.2023).

інфляційні втрати та інші. Інтерес для дослідження становить питання можливості застосування відповідальності за порушення грошових зобов'язань за ст. 625 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) в деяких позадоговірних відносинах, а саме у разі відшкодування збитків та завданої шкоди за період невиконання судового рішення.

Метою дослідження є аналіз питання віднесення відшкодування збитків та завданої шкоди за період невиконання судового рішення до грошових зобов'язань та як наслідок дослідження можливості застосування до таких правовідносин відповідальності за ст. 625 ЦК України у вигляді трьох відсотків річних та інфляційних втрат.

Результати та обговорення. Законодавцем передбачено, що три відсотки річних та інфляційні втрати стягуються за порушення виконання грошових зобов'язань, проте виникає питання, чи можна здійснити стягнення цих двох видів відповідальності вже в позадоговірних відносинах, а саме у разі відшкодування збитків та завданої шкоди за період невиконання судового рішення, тобто чи можна вважати такі відносини також грошовими для того щоб застосувати до них ті види відповідальності, які передбачені законом за їх порушення.

Питання набуває актуальності через дещо неоднозначну судову практику з цього приводу, яка викликана відсутністю в ЦК України єдиного, повного визначення грошового зобов'язання.

Доцільно більш детально згадати положення ЦК України, які відносяться до теми дослідження.

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК України боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом[1].

Ця норма застосовується у випадку невиконання грошових зобов'язань та закріплена в главі 51 ЦК України – «Правові наслідки порушення зобов'язання. Відповідальність за порушення зобов'язання», яка міститься в розділі І «Загальні положення про зобов'язання» книга 5 ЦК України. Отже, норма стосується як договірних, так і недоговірних зобов'язань, тобто стосується також і порушення грошового зобов'язання[2].

Також потрібно згадати ч.ч. 1, 2 ст. 509 ЦК України де надається загалом визначення зобов'язання, що ним є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право

[1] Цивільний кодекс України: від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356 (Із змінами).

[2] Василь Кисіль. Негрошове грошове зобов'язання. Закон і бізнес. URL : https://zib.com.ua/ua/print/132872-kreditor_mae_pravo_na_narahuvannya_inflyaciynih_vitrat_ta_3_.html (дата звернення 10.08.2023).

вимагати від боржника виконання його обовязку; та закріплено, що зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст. 11 цього Кодексу.

В свою чергу відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України однією з підстав виникнення зобов'язань є завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, а також в ч. 5 цієї ж статті закріплено, що у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду. Отже, зобов'язання можуть виникати з позадоговірних відносин, а також на підставі рішення суду.

З дослідження норм час перейти до судової практики тим більш з досліджуваного питання, яка є дещо неоднозначною.

В постанові Пленуму ВГСУ від 17.12.2013 р. № 14 «Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань» у п. 5.2. міститься, що обов'язок боржника сплатити суму боргу з урахуванням індексу інфляції та процентів річних не виникає у випадках повернення коштів особі, яка відмовилася від прийняття зобов'язання за договором (ст. 612 ЦК України), повернення сум авансу та завдатку, повернення коштів у разі припинення зобов'язання (в тому числі шляхом розірвання договору) за згодою сторін або визнання його недійсним, відшкодування збитків та шкоди, повернення безпідставно отриманих коштів (ст. 1212 ЦК України), оскільки відповідні дії вчиняються сторонами не на виконання взятих на себе грошових зобов'язань, а з інших підстав[1]. Тобто, зроблено висновок, що у випадках щодо відшкодування збитків та шкоди відповідальність передбачена ч. 2 ст. 625 ЦК України не застосовується. Цей висновок складно підтримати враховуючи протилежну більш нову практику суду, яка формується з 2014 року.

Протилежна позиція викладена в постанові Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України (далі – ВСУ) від 1 жовтня 2014 р. справа № 6-113цс14, посилання на цей висновок суди роблять неодноразово. Так, у справі № 6-113цс14 ВСУ відзначив, що зобов'язання, яке виникло на підставі вироку про задоволення цивільного позову щодо відшкодування заподіяної злочином майнової та моральної шкоди зводиться до сплати грошей, відтак, є грошовим зобов'язанням незалежно від правових підстав його виникнення і в разі його порушення підлягає застосуванню ч. 2 ст. 625 ЦК України (справа 6-113цс 14). ВСУ дійшов до висновку, що за змістом цієї норми закону нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних входять до складу грошового зобовязання і є особливою мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобовязання, оскільки виступають способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні

[1] Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: Постанова Пленуму ВГСУ від 17.12.2013 р. № 14. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13#Text (дата звернення 01.11.2023).

матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації (плати) від боржника за користування утримуваними ним грошовими коштами, належними до сплати кредиторові[1].

Аналізуючи додаткову судову практику з цього питання, можна додати, що водночас для застосування ч. 2 ст. 625 ЦК України, підстава виникнення зобов'язання не важлива, значення має своєчасність його виконання та факт передання/сплати грошей. Отже, норма ч. 2 ст. 625 ЦК України, може застосовуватись до всіх випадків порушення грошового зобов'язання незалежно від підстав його виникнення (підстави виникнення цивільних прав і обов'язків, які, по суті, є змістом зобов'язання, вказані в ст.11 ЦК України). Тому попри те, як у боржника виник обов'язок щодо сплати грошей – у зв'язку із заподіянням ним збитків, шкоди, безпідставністю набуття (утримання) коштів кредитора, виникненням обов'язку повернення авансу (попередньої оплати), – всі ці зобов'язання є грошовими [2, 3].

Висновки. Таким чином, можна дійти до висновку, що за період невиконання судового рішення – прострочення сплати встановленої судом виплати за нанесення збитків, шкоди є порушенням виконання грошового зобов'язання, згідно чого боржник зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми на підставі ст. 625 ЦК України.

Мельник Крістіна Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

НОВЕЛИ У РЕЄСТРАЦІЇ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: ШЛЮБ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків.

[1] Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 жовтня 2014 р., справа № 6-113цс14. *Судова влада України*. URL : https://court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-113cs14 (дата звернення 02.11.2023).
[2] Постанова Київського апеляційного господарський суду від 10 липня 2018 р., справа № 910/21920/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/75189391 (дата звернення 10.11.2023).
[3] Постанова Київського апеляційного господарський суду від 11 червня 2018 р., справа № 910/2575/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/74672447 (дата звернення 10.11.2023).

Актами цивільного стану є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, зміна імені, інвалідність, смерть тощо[1].

Із початком збройної агресії країни-терориста та введенням військового стану на території України у громадян виникало чимало запитань у сфері реєстрації актів цивільного стану. Проте, законодавець надзвичайно активно реагував на приведення у відповідність нормативного регулювання у сферах, які того вимагали, насамперед стосовно реєстрації шлюбу та розірвання.

Відповідно до частин першої – другої статті 28 Сімейного кодексу України майбутнє подружжя подає заяву про реєстрацію шлюб**у** до будь-якого органу державної реєстрації актів цивільного стану за їхнім вибором[2].

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком особисто. Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання заяви про реєстрацію. Але, за наявності поважних причин, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє зареєструвати шлюб раніше цього терміну. Такими причинами є: вагітність нареченої; народження дитини; загроза для життя нареченої або нареченого. У зв’язку з військовою агресією державна реєстрація шлюбу відбувається у день подання заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця.

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація шлюбу проводиться за особистої присутності нареченої та нареченого[3]. Під час війни можлива дистанційна реєстрація у присутності лише нареченого/нареченої, за умови, що останній/остання є. Це питання регулюється Постановою Кабміну від 7 березня 2022 року № 213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану». Цією процедурою можуть скористатися: Військовослужбовці ЗСУ, працівники СБУ, СЗРУ, ДПСУ, Управління державної охорони, Нацгвардії або інших військових підрозділів, утворених згідно законів України. Поліцейські, працівники ДБР чи ДКВС, особи керівного складу БЕБ або Національного Антикорупційного Бюро. Співробітником сфери охорони здоров’я. Ця категорія людей має певні відмінності від звичайного процесу. Особа, яка належить до однієї з

[1] Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.
[2] Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.
[3] Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 27.10.2022. *Відомості Верховної Ради України (ВВР),* 2010, № 38, ст.509.

вищевказаних категорій, повинна підготувати заяву для проведення реєстрації та передає керівнику (командиру), який засвідчує справжність підпису наречених та передає заяву до відділу державної реєстрації актів цивільного стану. Також, закон передбачає можливість скористатися іншою процедурою, коли акт про укладення шлюбу складається не органом РАЦС, а безпосереднім командиром (керівником) військовослужбовця та скріплюється гербовою печаткою відповідного органу (військового формування). Акт може складатися без особистої присутності одного чи обох наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку. Крім того, закон дозволяє подання заяви про державну реєстрацію шлюбу на порталі «Дія»[1].

В умовах воєнного стану реєстрація шлюбу може здійснюватися керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обоє наречених. У цьому випадку, аналогічно до попереднього, акт про шлюб може бути складений у присутності наречених або з використанням засобів відеозв'язку з тим, хто відсутній. Проте під час складання такого акту беруть участь також двоє свідків. В подальшому, як і в описаних вище процедурах, акт надсилається до відділу ДРАЦС, де складається паперовий актовий запис про шлюб та вносяться відомості до відповідних реєстрів.

Аналіз законодавства дає можливість визначити, що процедура розірвання шлюбу в умовах воєнного стану залишилась незмінною. Так, шлюб розривається: за спільною заявою подружжя, яке не має дітей (стаття 106 СК України); за заявою одного з подружжя (стаття 107 СК України); за рішенням суду: за спільною заявою подружжя, яке має дітей (стаття 109 СК України), або за позовом одного з подружжя (стаття 110 СК України).

Спільна заява подружжя, яке не має дітей, чи заява одного з подружжя у визначених законом випадках подається до відділу ДРАЦС за місцем проживання подружжя або одного з них. Сама державна реєстрація розірвання шлюбу проводиться через місяць. У випадку, якщо один із подружжя не може особисто подати заяву до відділу ДРАЦС, таку заяву, нотаріально засвідчену або прирівняну до неї, може подати другий з подружжя від його імені. Той із подружжя, який бажає відновити своє дошлюбне прізвище, повинен письмово заявити про це. У випадку якщо подружжя не може з'явитись до відділу ДРАЦС в призначений день, вони мають протягом місяця подати заяву з проханням перенести дату реєстрації розірвання шлюбу. Крім того, в заяві може бути також зазначено, що той з подружжя, який не може бути присутнім на реєстрації, не заперечує проти розірвання шлюбу без його присутності, з обов'язковим зазначенням місцезнаходження відділу ДРАЦС, до якого

[1] Міністерство юстиції. Державна реєстрація шлюбу в умовах війни.
URL : https://minjust.gov.ua/m/derjavna-reestratsiya-shlyubu-v-umovah-viyni (Дата звернення 11.09.2023)

слід надіслати свідоцтво про розірвання шлюбу. Якщо подружжя має неповнолітніх дітей, або чоловік чи жінка заперечує проти розлучення, шлюб можна розірвати лише у судовому порядку.

Справи про розірвання шлюбу розглядають районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди в порядку окремого або позовного провадження.

В порядку окремого провадження подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором (нотаріально посвідченим) про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу після спливу одного місяця від дня подання заяви.

Позови про розірвання шлюбу можуть пред'являтися за зареєстрованим місцем проживання чи перебування позивача також у разі, якщо на його утриманні є малолітні або неповнолітні діти або якщо він не може за станом здоров'я чи з інших поважних причин виїхати до місця проживання відповідача. За домовленістю подружжя справу можуть розглядати за зареєстрованим місцем проживання чи перебування будь-кого з них. У тих регіонах держави, де йдуть активні бойові дії та суди тимчасово не можуть працювати, Верховний Суд змінив їхню територіальну підсудність шляхом приєднання розгляду справ цих судів до інших судів, які знаходяться в безпечних регіонах держави.

Висновки. Таким чином, реєстрація шлюбу в умовах воєнного стану може відбуватися як у довоєнному порядку, так і в удосконаленому – за один день, навіть за відсутності одного з наречених для окремих категорії осіб. За наявності загрози життю нареченого/нареченої, органи РАЦС зобов'язані зареєструвати шлюб в день подання заяви. Дані привілеї відносяться до тих чоловіків/жінок, які обіймають певні посади у військових формуваннях, які залучені для відбиття збройної агресії російської федерації проти України. Спрощена процедура реєстрації шлюбу дозволить вступити у законні відносини чоловіка та жінки, та отримувати всі відповідні права: наслідування, отримання компенсації та реалізувати інші права та гарантії члена сім'ї військовослужбовця. Військовий стан дає можливість укладання шлюбу за скороченою процедурою без сплати державного мита вищевказаній категорії осіб.

Ольхович Микола Олександрович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ У МЕРЕЖІ INSTAGRAM

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Продаж товарів відомий людству ще з давніх часів, він невпинно модернізується та розвивається, особливо це стало помітно в умовах сучасної глобалізації. Якщо раніше купцям доводилось долати безліч кілометрів, ризикуючи втратити все, навіть життя, щоб доставити та продати свій товар, то зараз достатньо просто розмістити його в мережі інтернет.

Останніми роками у людей почав змінюватись звичний їм устрій життя і звичайна купівля почала відходити на задній план. Спочатку пандемія COVID19 змусила людей вдаватися до обмежувальних заходів, зокрема до вимушеної ізоляції. Потім повномасштабна війна проти російської федерації, яка взагалі перевернула все з ніг на голову. Війна як і пандемія призвела до низки обмежень, як от комендантська година. Ці обмеження суттєво вплинули на людей та на роботу численних підприємств: закладів громадського харчування, торгово-розважальних центрів, закладів роздрібної та оптової торгівлі. Це призвело до проблем при покупці різноманітних товарів, таких як одяг, взуття, декоративна косметика, техніка, книги, електронні пристрої, навіть з купівлею їжі виникають проблеми[1].

Відповідно до цих змін, діджиталізація стала необхідністю для бізнесу, особливо для малих і середніх підприємств. Вони були змушені швидко адаптуватися до нових умов і акцентувати увагу на потребах клієнтів. Магазини і склади почали переходити на режим доставки товарів, а ресторани та кафе почали доставляти замовлення клієнтів прямо під їх двері. До того ж підвищена економічна нестабільність вплинула на купівельну спроможність споживачів, що змусило багатьох звертатися до інтернет-торговців для економії коштів завдяки доступнішим цінам та акційним пропозиціям.

Все це призвело до того, що інтернет-продаж набуває все більшої популярності, оскільки цей спосіб стає зручним як для продавців, так і для покупців. Особливо активним продаж став у соціальних мережах, де переважна частина людей полюбляє проводити свій вільний час. Однією з таких популярних інтернет платформ є Instagram.[2]

---

[1] Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. №211. *Офіційний вісник України*. 2020. № 23. С. 296.

[2] Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Електронна торгівля: організаційні та облікові аспекти. *Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва*: монографія. За ред. О. В. Калашник, Х. З. Махмудова, І. О. Яснолоб. Полтава: Астрая, 2019. С. 62–72.

Останнім часом, Instagram перетворився на справжній маркетплейс, де люди та підприємства реалізують товари і послуги. Основною формою продажу в Instagram є створення бізнес-профілів, на яких публікується інформація про свої продукти та послуги. Такі бізнес-профілі, зазвичай, активно використовують рекламні інструменти для залучення більшої аудиторії, тому Instagram для них є ідеальною платформою з безліччю можливостей. І звичайно ж ця платформа є зручною, так як відзначається високим рівнем взаємодії користувачів з контентом. Основними перевагами продажу в Instagram є, простота використання, легкий процес реєстрації, вказування контактної інформації та додавання фотографій. Тим паче, мобільний додаток надає простий зв'язок продавця з клієнтами, без посередників, пошукових систем і інших платформ.[1]

Проте, з правової точки зору, інтернет-продажі достатньо цікаві, адже про них не так і багато написано. Все ж таки, онлайн шопінг має ряд цікавих особливостей, про які варто знати всім, адже вони регулюються рядом загальних документів. Законодавство України у сфері електронної комерції ґрунтується на Конституції України[2] і складається із Цивільного та Господарського кодексів України[3], законів України "Про захист прав споживачів", "Про рекламу", "Про електронні документи та електронний документообіг", "Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах", "Про електронну комерцію"[4], "Про електронні довірчі послуги", "Про платіжні послуги", "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", "Про захист персональних даних", міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Ба більше, у мережі Instagram існує власний звід правил, які не можна порушувати, оскільки це загрожує накладанням штрафних санкцій, втім про це буде написано нижче.[5]

Почнімо з конституції України, яка є Основним Законом України, та надає нам права і свободи людини та громадянина, на яких засновується вся наша життєдіяльність. В конституції прямим текстом не говориться про електронну комерцію та інтернет-продажі в Instagram, проте вона дає нам загальний контекст для розуміння правових засад майнових відносин і торгівлі підприємницької діяльності в тому числі.

Конституція України встановлює основні засади правових та майнових відносин в країні. Зокрема, вона гарантує право на власність та

---

[1] Лега О.В., Яловега Л.В., Прийдак Т.Б. Instagram-торгівля: організаційні аспекти, облік, оподаткування. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит.* 2020. № 43. С. 417-426.

[2] Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

[3] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. С. 356.

[4] Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. С. 2344.

[5] Цивільне право України: в 2-х т. За ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Новий Світ-2000, 2014. Т.1. 444 с.

вільний обіг майна. Підтвердженням цьому є низка статтей, головними з яких є: 23, 41, 42 та 43 статті Конституції України. Ці принципи надають основу для правового регулювання відносин між продавцями та покупцями в інтернет-просторі.[1] Іншим важливим актом, який регулює та впливає на інтернет-продажі, є Цивільний кодекс України. Тут містяться норми, які стосуються угод купівлі-продажу та визначають права та обов'язки сторін у таких угодах. Зокрема, він містить окремий розділ, присвячений електронній комерції, де регулюються особливості інтернет-продажів. Слід почати з тих, хто може бути продавцем в сфері електронної комерції. А продавцями у сфері електронної комерції, можуть виступати як юридичні, так і фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність. Продавці, які діють у сфері електронної комерції, можуть бути зареєстровані або оподатковуватися на загальних або спрощених системах оподаткування, включаючи єдиний податок.[2]

Також підприємці у сфері електронних продаж, зокрема й Instagram продавці, мають обов'язки перед власними клієнтами.[3] Наприклад, під час своєї електронної комерційної діяльності та при розсилці комерційних електронних повідомлень, продавець товарів, робіт та послуг зобов'язаний забезпечувати безперешкодний, простий та стабільний доступ інших учасників відносин у сфері електронної комерції до цієї інформації.

Згідно з вимогами законодавства, продавці повинні надавати інформацію про свою юридичну або фізичну особу, включаючи контактні дані та ідентифікаційні коди. Також вони зобов'язані розкрити вартість товарів, умови оплати та доставки, а також забезпечити можливість висловлення претензій та гарантувати якість своєї продукції. Дотримання цих правил створює сприятливі умови для споживачів та сприяє розвитку електронної комерції в Україні.[4]

Чим можна торгувати у інтернеті? Підприємець/власник, сам обирає асортимент товарів, який може включати в себе великий перелік позицій, за винятком заборонених законом товарів. До таких товарів відносяться: зброя, наркотики, вибухові речовини, лікарські засоби.[5]

Щодо того як працює інтернет-магазин в мережі Instagram, то тут існує достатньо проста схема. Спершу покупець переглядає оголошення (допис, сторіз) та обирає необхідні позиції. Після вибору товарів, він оформляє замовлення, надаючи інформацію про кількість, розмір, колір. Після того, як клієнт оформив замовлення, він зазвичай оплачує його. Це

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141

[2] Цивільне право України: в 2-х т. За ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Новий Світ-2000, 2014. Т.1. 444 с.

[3] Карпова В. Інтернет-торгівля: правові аспекти. *Бухгалтер&Закон*. 2023. № 45. С. 10-13.

[4] Про електронну комерцію: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. С. 2344.

[5] Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 40. С. 356.

може відбуватися за допомогою різних способів оплати, таких як онлайн-платіжні системи, банківські перекази або оплата при отриманні. Потім, коли відбувається успішна оплата, інтернет-магазин організовує доставку товару до покупця. Це може включати в себе використання кур'єрських служб, поштових послуг або інших способів доставки.

Навіть після отримання товару, магазин може продовжити взаємодію з клієнтом різними способами, смс-розсилками, ел. поштою або рекламою в соціальних мережах. Метою цього всього є надсилання оновлень, спеціальних пропозицій, запитів про задоволеність, тобто магазин намагається підтримувати відносини з клієнтом і стимулювати їх до подальших покупок.[1]

Варто загадати, що інтернет-торговці повинні також дотримуватися правил і положень, встановлених самою мережею Instagram. Це особливо важливо, якщо вони використовують цю платформу для просування своїх товарів. Тому що, Instagram має власну політику щодо комерційної діяльності та реклами, і порушення цих правил може призвести до накладання штрафних санкцій (блокування допису, облікового допису).[2] Ось декілька прикладів того, що заборонено робити в Instagram: Не можна видавати себе за іншу особу, або надавати невірну інформацію; Не можна вчиняти протиправні, оманливі, шахрайські чи інші дії з несанкціонованою чи незаконною метою; Не можна використовувати авторський, брендований контент.[3] І це лише невелика частинка переліку правил мережі, яких потрібно дотримуватись.

Загальна мета такого правового регулювання полягає у захисті прав споживачів, забезпеченні добросовісності інтернет-торговців, а також створенні стабільного та довірчого інтернет-ринку в Україні.[4]

Отже, ми можемо побачити, що продаж у мережі Instagram є популярним і ефективним способом для реалізації товарів та послуг. Особливо помітно це в останні роки. Зараз все більше людей відмовляються від традиційних методів спілкування з продавцями (похід в магазин, телефонні дзвінки, електронна пошта), та обирають спілкування в соціальних мережах. Проте, продаж в Instagram, як і будь-який продаж пов'язаний з правовими аспектами, які регулюються законодавством України та Цивільним кодексом і внутрішніми правилами Instagram. Дотримання цих правових норм є надзвичайно важливим для захисту прав як продавців (підприємців), так і споживачів. Всі люди, які займаються

[1] Darragh R. How to do business in Instagram?
URL : https://startups.co.uk/marketing/tips/how-to-use-instagram-for-business/ (дата звернення: 26.09.2023).
[2] Довідковий центр Instagram
URL : https://help.instagram.com/581066165581870?cms_id=581066165581870 (дата звернення: 26.09.2023)
[3] Правила спільноти Instagram URL : https://help.instagram.com/477434105621119? (дата звернення: 26.09.2023)
[4] Єфанкова К. Небажаний та заборонений контент В INSTAGRAM. Uaateam. 202
URL : https://uaateam.agency/blog/nebazhanyi-ta-zaboronenyj-content-instagram/ (дата звернення: 26.09.2023)

продажем у мережі Instagram, повинні розуміти свої права і обов'язки та дотримуватися їх у своїй діяльності.

Писарєва Елла Анатоліївна
доцент кафедри цивільного права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент

ЩОДО ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ, УКЛАДЕНОГО ПІД ВПЛИВОМ НАСИЛЬСТВА АБО ТЯЖКОЇ ОБСТАВИНИ

Згідно частини першої статті 717 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність[1]. Цей договір є двостороннім правочином, тому він має відповідати загальним вимогам, додержання яких є необхідним для чинності правочину згідно статті 203 ЦК України. Однією з таких вимог є вільне волевиявлення учасника правочину, яке має відповідати його внутрішній волі. Недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) цієї вимоги є підставою для визнання такого правочину недійсним (стаття 215 ЦК України).

Як зазначають науковці, «основною метою визнання правочину недійсним є анулювання майнових наслідків його вчинення та встановлення наслідків, передбачених законом. Крім того, інститут визнання правочину недійсним стимулює осіб дотримуватись положень, вже закріплених законодавством; запобігає зловживанню правами; є орієнтиром для вчинення правочинів згідно з вимогами права та чинного законодавства; охороняє права та законні інтереси учасників цивільних правовідносин»[2].

Пленум Верховного Суду України у пункті 19 постанови від 06 листопада 2009 року № 9 «Про судову практику розгляду справ про визнання правочинів недійсними»[3] визначає, що правочин, вчинений під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною або внаслідок впливу тяжкої обставини, є оспорюваним, тобто його недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
[2] Євтушенко Є.В., Леонов Д.Б. Недійсність правочину у цивільному судочинстві. *Інформація і право*. 2017. №4 (23). С. 116-121. С. 117.
[3] Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 9. URL : http: // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09.

заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом. Такий правочин може бути визнаний недійсним лише за рішенням суду (ч. 3 ст. 216 ЦК України).

Н. Хатнюк визначає оспорювані правочини як правочини з вадами волі[1]. Такі правочини визнаються недійсними внаслідок того, що волевиявлення не відображає волю учасника правочину, а волю будь-якої іншої особи, яка впливає на учасника правочину. Тому законодавство передбачає підстави для їх оспорювання з причини або неповноцінності самої волі особи, яка вчинила правочин, або через вплив різних тяжких обставин, що склалися у волевиявленні

Однією з підстав визнання договору дарування недійсним є вчинення його під впливом насильства. Згідно зі статтею 231 ЦК України правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним. Правовими наслідками такого визнання є обов'язок винної сторони або іншої особи, яка застосувала фізичний або психічний тиск до другої сторони, відшкодувати їй збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину.

Під насильством необхідно розуміти фізичний чи психічний тиск з боку другої сторони або іншої особи з метою спонукати вчинити ті дії, які особа не бажала б вчинити без наявності таких фізичних чи психічних страждань. Насильство вчиняється з метою примусити сторону укласти правочин, воно породжує страх настання невигідних наслідків.

Від насильства треба відрізняти погрозу, яка полягає в здійсненні тільки психічного, але не фізичного впливу, і має місце при наявності як неправомірних, так і правомірних дій. Погроза може бути підставою для визнання правочину недійсним, коли обставин, які мали місце на момент його вчинення, випливає, що відмова учасника правочину від його вчинення могла спричинити шкоду його законним інтересам[2].

Насильство може мати різні прояви: фізичне насильство (катування, биття, заподіяння болі); психічне насильство (залякування, загроза вбивством, заподіянням тілесних ушкоджень самій особі або її близьким); насильство дією (викрадення дитини, пошкодження майна особи).

Для визнання правочину недійсним позивач має довести такі обставини: 1) факт застосування до нього (до потерпілої сторони правочину) фізичного чи психологічного тиску з боку іншої сторони чи з боку третьої особи; 2) вчинення правочину проти своєї справжньої волі;

[1] Хатнюк Н.С. Юридична природа нікчемних правочинів. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pre/2008/Hatnyuk.pdf

[2] Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2019 р. у справі № 541/2700/16-ц. URL : http://surl.li/ngslc

3) наявність причинного зв'язку між фізичним або психологічним тиском і вчиненням правочину, який оспорюється[1].

При вирішенні спорів про визнання недійсним правочину, вчиненого особою під впливом насильства, судам необхідно враховувати, що насильство має виражатися в незаконних, однак не обов'язково злочинних діях. Насильницькі дії можуть вчинятись як стороною правочину, так і іншою особою – як щодо іншої сторони правочину, так і щодо членів її сім'ї, родичів тощо або їх майна. Не обов'язково, щоб особа особисто здійснювала насильство. Необхідно лише, щоб така особа знала про факт насильства і використала це на свою користь для примушення особи до вчинення правочину[2]. Факт насильства не обов'язково має бути встановлений вироком суду, постановленим у кримінальній справі[3].

Отже, як зазначає Верховний Суд, для визнання правочину недійсним через вчинення його під впливом насильства або погрози необхідна наявність фізичного або психічного впливу на особу з метою спонукання до укладення правочину, що і має бути доведено позивачем[4].

Іншою підставою для визнання договору дарування недійсним є його укладення стороною під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невигідних умовах, чим друга сторона правочину скористалася (стаття 233 ЦК України).

Згідно п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р.[5] тяжкими обставинами визнаються, зокрема, тяжка хвороба особи, членів її сім'ї чи родичів, смерть годувальника, загроза втратити житло чи загроза банкрутства та інші обставини, для усунення або зменшення яких необхідно укласти такий правочин. При цьому слід мати на увазі, що тяжка обставина має бути саме для тієї особи, яка вчинила правочин. Тому, якщо особа укладає договір дарування з наміром зберегти своє майно від його можливої втрати у зв'язку з порушенням та розглядом щодо неї кримінальної справи, це не може бути підставою для застосування частини першої статті 233 ЦК України[6].

---

[1] Мандрик Д.В. Проблемні питання визнання недійсним договору дарування. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листопада 2018 р.): у 2 ч. – Дніпро: Видавець Біла К.О., 2018. Ч. 2. 222 с. С. 203.

[2] Постанова Верховного Суду від 27.03.2019 р. у справі № 907/113/18.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/80859634

[3] Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 9. URL : http: // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09.

[4] Постанова Верховного Суду від 02 жовтня 2019 р. у справі № 541/2700/16-ц. URL : http://surl.li/ngslc

[5] Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 р. № 9. URL : http: // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09

[6] Постанови Верховного Суду від 19 вересня 2018 р. у справі № 755/20883/15-ц.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/76715507

Правочини, що вчиняються особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невигідних умовах, характеризуються тим, що особа їх вчиняє добровільно, без наявності насильства, обману чи помилки, усвідомлює свої дії, але вимушена це зробити через тяжкі обставини і на вкрай невигідних умовах, а тому волевиявлення особи не вважається вільним і не відповідає її внутрішній волі. На це звертає увагу Верховний Суд при розгляді касаційної скарги у справі про визнання недійсним договору дарування житла[1], який дістає висновку, що добровільність вчинення такого правочину і усвідомлення своїх дій без наявності насильства, обману чи помилки, є необхідними умовами застосування положень статті 233 ЦК України, але перебування особи у тяжкому емоційному стані, що негативно вплинуло на її рішення укласти договір дарування квартири на вкрай невигідних умовах, оскільки вона залишилась без житла, свідчить про наявність тяжких обставин, через які позивачка прийняла вкрай невигідне для себе рішення. Особа, яка оскаржує правочин, має довести, що за відсутності тяжкої обставини правочин не було б вчинено взагалі або вчинено не на таких умовах.

У статті 233 ЦК України передбачено, що правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай невигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину. Але з приводу договору дарування слід зауважити, що з огляду на те, що за договором дарування обдаровуваний безвідплатно набуває у власність майно і цим правочином не встановлюється обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію, а також те, що безоплатне набуття права власності на майно не може бути здійснене під впливом тяжкої обставини чи на вкрай невигідних умовах, правом на звернення з позовом про визнання договору дарування недійсним на підставі статті 233 ЦК України наділений лише дарувальник[2].

Повх Дмитро Олегович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРЕДМЕТ ТА ІСТОТНІ УМОВИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО ДОГОВОРУ (КОНТРАКТУ)

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)

Сьогодні, коли більшість держав прагне до інтеграції у світове товарно-грошове співтовариство, врегульована зовнішньоекономічна

[1] Постанова Верховного Суду від 19 червня 2019 р. у справі № 333/1156/16-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541175
[2] Постанова Верховного Суду від 31 жовтня 2018 р. у справі № 751/4210/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/77653776

діяльність та налагоджені міжнародні відносини відіграють значну роль для ефективного економічного розвитку. Основною формою зовнішньоекономічних відносин є зовнішньоекономічний договір (контракт), який підпадає під вплив як національних законів, так і міжнародних угод. Порозуміння та гармонізація цих норм стає необхідністю для забезпечення правової стабільності в міжнародній торгівлі.

Питаннями правового регулювання укладання та виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) займалося чимало науковців, зокрема В. Бак, О. Вишняков, Н. Георгіаді, С. Коломацька, Н. Кучер, А. Мазаракі, Т. Радомська, В. Скоморовський, О. Слюсаренко та інші. Втім, залишається дискусійним і потребуючим подальшого аналізу та дослідження предмет зовнішньоекономічного договору як одна із його істотних умов.

Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності мають право укладати будь-які види зовнішньоекономічних договорів (контрактів), крім тих, які прямо та у виключній формі заборонені законами України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» зовнішньоекономічний договір (контракт) – це домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.[1] Конкретизація предмета зовнішньоекономічного договору находить своє відображення через види зовнішньоекономічної діяльності, які передбачені ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Відповідно до ч. 1 ст. 638 Цивільного кодексу України умови про предмет договору виступають однією із істотних умов договору на рівні із іншими видами істотних умов таких як: умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди[2]. Враховуючи положення ч. 3 ст. 180 Господарського Кодексу України (далі – ГК України) сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити істотні умови, а саме предмет, ціну та строк дії договору.[3] Крім того, згідно ст. 382 ГК України передбачає, що форма і порядок укладення зовнішньоекономічного договору (контракту), права та обов'язки його сторін регулюються законом України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закону України «Про МЧП») та іншими законами. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 31 Закону України «По МЧП» зовнішньоекономічний

[1] Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII. *Відомості Верховної Ради.*199. № 29. Ст. 377.
[2] Цивільний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст.356.
[3] Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. – № 7-8. – Ст. 35.

договір, якщо хоча б однією стороною є громадянин України або юридична особа України, укладається у формі, передбаченій законом, незалежно від місця його укладення, якщо інше не встановлено міжнародним договором України.[1] В свою чергу правові наслідки недодержання вимоги щодо письмової форми зовнішньоекономічного договору визначаються правом, що застосовується до змісту правочину.

Умова про предмет договору є однією з основоположних умов, погодження якої є необхідним для того, щоб договір був укладеним. Предмет зовнішньоекономічного контракту, що є істотною умовою, відіграє критичну роль у міжнародному комерційному обороті. Включення дій сторін щодо прийняття та передачі в предмет зовнішньоекономічного договору стає актуальним питанням у зв'язку з розвитком сучасного бізнесу, де окрім товарів, важливу роль відіграють послуги, технології та інші.

В науковій літературі зазначається, що одні вчені до предмету договору відносять певну річ, із приводу якої сторони укладають договір; інші – вказують на дії, які сторони мають вчинити. В свою чергу конкретизація мети договору відбувається внаслідок визначення питання, що саме сторони домовляються робити із цією річчю, а тому предметом договору вважається дія, яку необхідно вчинити задля досягнення мети договору.[2]

Слід зазначити, що в юридичній літературі істотні умови зовнішньоекономічного договору (контракту), зокрема й предмету договору досліджуються через призму міжнародних договорів купівлі-продажу. Так, як зауважує А.В. Ключник перелік істотних умов залежить від того, підпадає договір під сферу дії Віденської конвенції «Про договори міжнародної купівлі-продажу» 1980 р. (яку Україна ратифікувала 03.01.1990 р.) чи під дію норм чинного законодавства України.[3] Якщо договір про постачання товарів складений відповідно до чинного законодавства України, то його істотними умовами будуть виступати: умови про предмет договору, умови про період постачання, терміни постачання окремих партій товарів. Якщо договір складено за нормами Віденської конвенції, то істотними його умовами будуть умови про предмет договору, щодо інших умов – вони належать до несуттєвих, не включення їх у контракт не спричинить його недійсності.

---

[1] Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 32. Ст.422.

[2] Паєнок А. Характеристика особливостей предмета договору роздрібної купівлі-продажу як однієї з його істотних умов. *Підприємство, господарство і право.* 2017. № 2/2017. С. 40-45. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/9.pdf (дата звернення: 20.09.2023 р.).

[3] Ключник А.В. Теоретичний аналіз зовнішньоторговельного контракту. *Світове господарство і міжнародні економічні відносини.* 2016. №8. С. 20-24. URL : http://bses.in.ua/journals/2016/8-2016/6.pdf (дата звернення: 20.09.2023 р.).

В свою чергу й судова практика свідчить про важливість й практичне значення щодо з'ясування такої істотної умови зовнішньоекономічного договору (контракту) як предмет договору, його конкретизації та відтворенням позиції – визнання договору недійсним. Так, рішенням Господарського суду міста Києва у справі № 910/12792/13 від 13.11.2013р. за позовом Публічного акціонерного товариства «Київський завод гумових та латексних виробів» (Україна) до Компанії «Тікон Бізнес ЛТД» (Tycon Business Limited, Республіка Кіпр) про визнання недійсними контрактів про спільну діяльність в процесі виготовлення продукції з давальницької сировини, позовні вимоги було задовільнені повністю. Як встановлюється матеріалами справи, виходячи з положень пунктів спірних контрактів, сторонами не визначено кінцевий результат роботи, що виконується, відсутня назва товару, яка є кінцевою метою переробки давальницької сировини. Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» договір (контракт) може бути визнано недійсним у судовому порядку, якщо він не відповідає вимогам законів України або міжнародним договорам України.[1]

Іншим прикладом може слугувати рішенням Господарського суду міста Івано-Франківськ за позовом Приватного підприємства фірми «Доліакт» до відповідача ЗАТ «Падана Кемікал Компаундс» про визнання недійсною Додаткової угоди до міжнародного Контракту № 062 від 02.07.08 р., яким позов було задоволено. Із матеріалів справи відомо, що Додаткова угода від 29.10.08 р., викладена у спрощений спосіб, не містила жодної істотної умови стосовно предмету угоди, ціни, строку дії. В обґрунтування своїх тверджень, позивач посилався на ч. 3 ст. 180 ГК України, якою передбачено, що при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.[2]

Отже, як убачається із аналізу судової практики істотними умовами зовнішньоекономічного договору виступають умови про предмет договору із конкретизацією його видів та кінцевого результату, ціна договору, строк дії договору.

Таким чином, на підставі аналізу законодавства України, наукової літератури та судової практики, вважаємо за необхідне конкретизувати положення щодо істотних умов зовнішньоекономічних договорів шляхом внесення відповідних доповнень в чинне законодавство, зокрема:

– ч. 2 ст. 382 ГК України доповнити абзацом 2 та викласти в наступній редакції:

[1] Рішення Господарського суду міста Києва від 13.11.2013 р. у справі № 910/12792/13 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/35174600 (дата звернення: 20.09.2023 р.).
[2] Рішення Господарського суду міста Києва від 13.11.2013 р. у справі № 910/12792/13 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/35174600 (дата звернення: 20.09.2023 р.).

«Істотними умовами зовнішньоекономічного договору (контракту) виступають предмет договору, який визначається в залежності від видів договору зовнішньоекономічної діяльності, що передбачено ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»; ціна договору; строк дії договору; права та обов'язки сторін договору»;

– ч. 6 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» доповнити реченням 4 та викласти в наступній редакції:

«Суб'єкти зовнішньоекономічного договору (контракту) повинні з'ясувати умови про предмет договору, який визначається в залежності від видів договору зовнішньоекономічної діяльності, що передбачено ст. 4 цього Закону; ціну договору; строк дії договору; права та обов'язки сторін договору».

Представляється, що введення подібних положень в чинне законодавство України, яке регламентує питання укладання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) буде сприяти правовій визначеності між сторонами даних видів договорів, захисту їх прав та законних інтересів та, як наслідок, зменшить кількість непорозумінь, які мають місце на практиці під час укладання та виконання зовнішньоекономічних договорів (контрактів).

Почапська Лія Володимирівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ І ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

В Україні останнім часом не так багато сиріт, як дітей позбавлених батьківського свідчить про невідповідальність піклування, що батьків. З практики помітно, що цивільних справ про позбавлення батьківських прав дуже велика кількість порівняно з іншими категоріями.

Наразі в Україні проводиться реформа цивільного процесуального законодавства, спрямована на посиленні захисту прав, у тому числі інтересів дітей у справах про позбавлення батьківських прав, а також у підвищенні ефективності цивільного судочинства, економії процесуальних засобів, поряд з винесенням законного і обґрунтованого рішення, зміцненням законності в державі. Та попри позитивні зміни у цивільно процесуальному законодавстві та наявність масивної бази судової практики, застосування норм у даній категорії справ є досить суперечливими і неоднозначними.

Судовий розгляд є найважливішою стадією процесу позбавлення батьківських прав, оскільки позбавлення цього права можливе лише після набрання законної сили відповідного судового рішення. Шляхом розгляду

цивільних справ здійснюються функції правосуддя і виконуються завдання цивільного судочинства – захист прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб і держави[1].

Процесуальний порядок розгляду справ про позбавлення батьківських прав регулюється цивільним процесуальним та сімейним законодавством України.

Отож, процесуальний порядок розгляду справ про позбавлення батьківських прав здійснюється за загальними правилами цивільного судочинства відповідно до положень Глави 4 Розділу ІІІ ЦПК України, з урахуванням особливостей, обумовлених правовою природою зазначеної категорії справ. Згідно з ч. 1, 3 ст. 158 ЦПК України розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі[2].

Аналізуючи ЦПК, судовий розгляд можна поділити на такі окремі етапи:

- підготовче провадження;
- відкриття розгляду справи по суті;
- з'ясування обставин справи та дослідження доказів;
- судові дебати;
- ухвалення і оголошення судового рішення.

У підготовчому засіданні встановлюються всі строки в з'ясовується розмір заявлених сторонами судових витрат, а також вчиняються всі дії, необхідні для забезпечення правильного і своєчасного розгляду справи по суті. На даному етапі варто приділити увагу такій процесуальні дії, як об'єднання позовів. У деяких випадках закон прямо передбачає об'єднання позовів. Відтак під час ухвалення рішення щодо позову про позбавлення батьківських прав суд одночасно вирішує питання про стягнення аліментів (ч. 2 ст. 166 СК України).

Після підготовчого провадження йде чи не найважливіша стадія процесуального порядку розгляду справи, розгляд справи по суті. Згідно з ч. 1 ст. 34 ЦПК України, справи про позбавлення батьківських прав розглядаються одноособово суддею[3]. Явка відповідача у справах про позбавлення батьківських прав є обов'язковою, якщо є достатні дані щодо його зареєстрованого місця проживання (перебування), місцезнаходження чи місця роботи. Відповідно до ч. 4 ст. 19 СК України, участь органу опіки та піклування при розгляді судом спорів щодо позбавлення батьківських

[1] Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: підручник М. Й. Штефан. – К.: Видав. Дім «Ін Юре». 2005. Ст. 624. (с.371)
[2] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 40, 40-42. Ст. 492.
[3] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 40, 40-42. Ст. 492.

прав є обов'язковою, оскільки він подає до суду письмовий висновок щодо вирішення спору[1].

Щодо неявки таких осіб, то відповідно до ст. ст. 223, 240 ЦПК України, суд вирішує питання про відкладення розгляду справи, з подальшим вжиттям заходів процесуального примусу, зокрема приводу.

Варто зазначити, що у більшості випадків при розгляді справ про позбавлення батьківських прав обставини справи суд встановлює лише на підставі висновку органу опіки та піклування,[2] але, звісно, суд не повинен обмежуватися лише цими висновками. У законодавство не визначено чіткого порядку, а саме, коли саме представник органу опіки та піклування повинен надати висновок щодо доцільності позбавлення батьківських прав, але, виходячи з логічних міркувань і аналізуючи наукові джерела, можна дійти до того, що висновок органу опіки та піклування оголошується після дослідження показань свідків, письмових, речових доказів та висновку експерта[3].

Ще одним етапом судового засідання є судові дебати, порядок і особливості якого зазначені у ст. ст. 242, 243 ЦПК України. Першим у судових дебатах при розгляді справ про позбавлення батьківських прав надається слово позивачеві та його представникові. Якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування нових обставин, що мають значення для справи, або дослідження нових доказів, суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. Після закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами судові дебати проводяться в загальному порядку[4]. Виникнення необхідність з'ясування нових обставин є характерним для справ про позбавлення батьківських прав, адже процедура позбавлення батьківських прав є нелегкою і в більшості випадків тривалою.

За наявності підстав, визначених ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд закриває провадження у справі, шляхом прийняття рішення і винесення ухвали.

Проблемою цивільного процесуального законодавства є те, що немає чіткого переліку вимог, яким повинно відповідати судове рішення щодо позбавлення батьківських прав. Єдині вимоги, закріпленні у законодавстві це законність та обґрунтованість судового рішення, але цей перелік є надто загальним. Згідно з ч. 2 ст. 263 ЦПК України, законним є рішення суду, ухвалене судом відповідно до норм матеріального права із дотриманням

---

[1] Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України.* № 21. Ст. 135.

[2] Олійник А.С. Узагальнення практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлення батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми. Судова апеляція. 2009. № 2 (15). С. 122-144. (с.133)

[3] Кац С.Ю., Носко Л.Я. Советский гражданский процесс: учебник. Киев: Вища шк., 1982. 423 с. (с.159)

[4] Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. № 40, 40-42. Ст. 492.

норм процесуального права. Поняття обґрунтованості судового рішення зазначено в до ч. 5 ст. 263 ЦПК України, де визначено, що обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Розглядаючи питання про позбавлення батьківських, особливу увагу слід звернути на ст. 6 Європейської конвенції про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року, де встановлено, що під час розгляду справи, яка стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган:

– визначає, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від суб'єктів батьківської відповідальності;

– якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння: упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію;

– у відповідних випадках консультує особисто дитину (в разі необхідності – приватно) сам або через інших осіб чи інші органи в зрозумілий дитині спосіб, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини;

– надає можливість дитині висловлювати її думки;

– приділяє належну увагу думкам, що їх висловлює дитина[1].

Дискусійним питанням щодо розгляду справ про позбавлення батьківських прав є укладення мирової угоди. Цілком погоджуємося з точкою зору тих авторів, які зазначають про не-можливість застосування мирової угоди у справах із сімейних відносин, що виникають з майнових та особистих немайнових відносинах[2]. Отже, варто запропонувати закріпити за судом дискреційні повноваження щодо цієї категорії справ, оскільки, коли справа стосується інтересів дитини, суд не може виходити суто з формальних ознак.

Отже, слід підкреслити, що, не зважаючи на помітні позитивні зміни, які відбулися в сфері законодавства, що регулює права дітей та забезпечує їх судовий захист, включаючи позбавлення батьківських прав, на сьогоднішній день ефективного механізму для повного захисту не створено. Практика, пов'язана із розглядом та вирішенням справ цієї категорії, залишається суперечливою та має різні тлумачення, що створює потребу в подальшому науковому дослідженні та розгляді.

---

[1] Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Міжнародний документ від 25.01.1996. Офіційний вісник України від 10.12.2007. № 91. Ст. 3355.

[2] Волкова Н.В. Процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав (окремі аспекти). Шості юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського: (до 150-річчя від дня його народження): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 20-21 травня 2016 р.). С. 33– 35 (с.35)

Товстун Наталія Михайлівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ БОРГІВ ЗА ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ПОСЛУГИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Писарєва Е.А.)

Згідно статті 1218 Цивільного кодексу України[1] до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Якщо за життя спадкодавця у нього накопичилися борги за житлово-комунальні послуги, то після його смерті вони будуть входити у спадкову масу. При цьому існує думка, що успадкувати квартиру без попереднього погашення боргу за житлово-комунальні послуги, немає можливості, що не відповідає дійсності[2]. Квартира і борги у даному випадку мають розглядатися як активи і пасиви у спадщині. Для спадкоємця, який успадкував борг за житлово-комунальні послуги, передбачена можливість реструктуризації боргу і поетапне його погашення, списання таких боргів законодавством не передбачено. Положення про те, що новий власник майна не зобов'язаний повертати борги попереднього власника, якщо суд установить, що він не брав на себе обов'язку їх сплати[3], застосовується тільки до договірних зобов'язань.

Виходячи з положень частини 1 статті 9 Закону України «Про житлово-комунальні послуги»[4] (далі – Закон №2189-VIII), споживач має здійснювати оплату за спожиті житлово-комунальні послуги щомісяця, якщо інший порядок та строки не визначені відповідним договором. Смерть споживача-спадкодавця не припиняє надання житлово-комунальних послуг, а отже нарахування оплати за них продовжується і після смерті спадкодавця. Крім того, у разі несвоєчасного здійснення платежів за житлово-комунальні послуги нараховується пеня (ч. 1 статті 26 Закону №2189-VIII). Згідно пункту 5 частини 2 статті 7 Закону №2189-VIII споживач комунальних послуг зобов'язаний оплачувати надані житлово-комунальні послуги за цінами/тарифами, встановленими відповідно до законодавства, у строки, встановлені відповідними договорами і у разі несвоєчасного здійснення платежів за житлово-комунальні послуги сплачувати пеню в розмірах, установлених законом або договорами про надання житлово-комунальних послуг (п. 10 ч. 2 статті 7 Закону №2189-

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
[2] Лосенко М. Що робити, якщо дісталася спадщина з боргами?
URL : https://pravdop.com/ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/chto-delat-esli-dostalos-nasledstvo-s-dolgami-06-2020-107/
[3] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 січня 2022 р. по справі № 201/11406/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/102941107
[4] Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 р. №2189-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 1. Ст.1

VIII). Постає питання, чи буде такий обов'язок, який фактично виник вже після смерті спадкодавця, включено до складу спадщини?

Слід зазначити, що згідно статті 1270 Цивільного кодексу України для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, що починається з часу відкриття спадщини, який визначається днем смерті особи або днем, з якого вона оголошується померлою (стаття 1220 Цивільного кодексу України). У цей період фактично не існує суб'єкта, якому належить спадщина, «це досить своєрідна правова конструкція, що практично допускає наявність об'єкта без суб'єкта, який має право на цей об'єкт. Таке майно з часів римського права отримало назву лежачої спадщини (hereditasiacet)»[1]. Відповідно до частини 5 статті 1268 Цивільного кодексу України спадщина належить спадкоємцеві з часу відкриття незалежно від часу її прийняття, чим закріплюється зворотня сила прийняття спадщини.

Як зазначає О. Кухарєв, з думкою якого слід цілком погодитися, «феномен лежачої спадщини характеризує саме фактичний стан об'єктів спадкового правонаступництва з часу відкриття спадщини до моменту її прийняття спадкоємцем. Юридично ж такого проміжку стану безсуб'єктності майна не існує, зважаючи на закріплене в законі правило про зворотну силу прийняття спадщини. Сутність універсального спадкового правонаступництва з урахуванням змісту ч. 5 ст. 1268 ЦК України дає підстави стверджувати, що право власності на спадкове майно набувається новим власником у момент смерті попереднього власника»[2]. Звідси випливає, що у спадкоємця, який успадкував квартиру, виникає право власності на неї з часу відкриття спадщини, а отже він має належним чином утримувати майно, що належить йому. При цьому виникнення права власності не пов'язується з його державною реєстрацією, про що вказується у постанові Верховного Суду від 28 червня 2023 року: «Державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого спадкодавцем права власності, що унеможливлює ототожнення факту набуття такого права з фактом його державної реєстрації... сама по собі державна реєстрація права не є підставою виникнення права власності, такої підстави закон не передбачає»[3].

Тобто оплата комунальних послуг та інших нарахувань, що здійснювались з моменту відкриття спадщини до її прийняття, покладаються на цього спадкоємця. Такого висновку дістає і Верховний Суд, який зазначає, що плата за житлово-комунальні послуги, які

[1] Кухарєв О. Є. Феномен лежачої спадщини у спадковому праві. Право і безпека. 2022. № 2 (85). С. 149–157. С. 149.
[2] Кухарєв О. Є. Феномен лежачої спадщини у спадковому праві. Право і безпека. 2022. № 2 (85). С. 149–157. С. 155.
[3] Постанова Верховного Суду від 28 червня 2023 року у справі № 539/5295/21.
URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906715

нараховані після смерті власника-спадкодавця, покладається на спадкоємця, який прийняв квартиру у спадщину[1].

При цьому надання житлово-комунальних послуг здійснюється виключно на договірних засадах (ч. 1 статті 12 Закону №2189-VIII), але споживач не звільняється від оплати житлово-комунальних послуг, отриманих ним до укладення відповідного договору (ч. 1 статті 9 Закону №2189-VIII).

Таким чином, борги за житлово-комунальні послуги, які існували за життя спадкодавця, після його смерті включаються до складу спадщини як пасиви. Борги, які накопичуються за час перебування спадщини у так званому «лежачому» стані, не входять до складу спадщини. Їх сплата покладається на того спадкоємця, який прийняв квартиру у спадщину, незалежно від того, чи отримав спадкоємець свідоцтво про право на спадщину, чи здійснив реєстрацію права власності на успадковане нерухоме майно.

Швець Вікторія Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СПЛАТА КРЕДИТНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПОДРУЖЖЯМ ПІСЛЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ МІЖ НИМИ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

День офіційного оформлення шлюбу стає знаковим для будь-якого подружжя. З юридичної ж точки зору, він стає моментом виникнення нових прав та обов'язків у чоловіка та дружини. Згадані особи ведуть спільний побут, разом здійснюють дрібні побутові та значні правочини, керують майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності. Іноді подружжя стикається з проблемами, які спонукають їх до розірвання такого шлюбу. Проте розлучення це не лише звернення до РАЦСу та отримання відповідного свідоцтва, а й доволі тривала процедура, що потребує юридичної обізнаності. Доволі часто у ході розподілу спільного майна між колишнім подружжям виникають конфлікти, тому законодавець зобов'язаний передбачити можливі причини таких суперечностей. Однією із них є розподіл боргових зобов'язань, котрі з'явились під час перебування осіб у шлюбі.

Метою написання даної роботи є дослідження питання поділу спільної сумісної власності та кредитних зобов'язань осіб, що проживали однією сім'єю, на основі чинних на території України нормативно-правових актів.

[1] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 березня 2018 р. у справі № 401/710/15-ц. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/73124824

Згідно з статтею 60 Сімейного кодексу України, вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.[1] З цього можна було б зробити висновок, що будь-які кредитні зобов'язання також мали б ділитися порівну. Окресливши підстави для віднесення боргу до спільних зобов'язань осіб, що перебували у шлюбі, а саме той факт, що подружжя повинне нести солідарну відповідальність, можна спрогнозувати, хто і як буде його виконувати. Основні засади солідарної відповідальності містяться у статтях 543-544 Цивільного кодексу України. У них вказано, що в разі солідарного обов'язку боржників кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Кредитор, який одержав виконання обов'язку не в повному обсязі від одного із солідарних боржників, має право вимагати недоодержане від решти солідарних боржників. Солідарні боржники залишаються зобов'язаними доти, доки їхній обов'язок не буде виконаний у повному обсязі. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього.[2] Таким чином закріплюється, що кредитор може вимагати повернення коштів як від обох із подружжя, так і у окремої особи, на законних підставах. У разі, якщо увесь борг виплатив один із подружжя, він має право вимагати повернення частини коштів від колишнього чоловіка чи дружини.

Наразі у судовій практиці часто трапляються спори, де один із подружжя намагається зобов'язати іншого солідарно платити за кредитом, який залишився після розірвання шлюбу цих осіб. Проте чи завжди інша сторона зобов'язана повертати такі кошти? При поділі майна враховуються борги подружжя та правовідносини за зобов'язаннями, що виникли в інтересах сім'ї, тобто сприяли їхньому сімейному добробуту. Тобто, у подружжя, крім права спільної сумісної власності на отримані грошові кошти та одержану за рахунок останніх квартиру, внаслідок укладення кредитного договору, також виникає зобов'язання в інтересах сім'ї у вигляді повернення кредитних коштів.[3] Тобто поділ боргових зобов'язань це процес, який можна часто спостерігати у його практичному застосуванні, проте його важливою умовою є те, що кошти, отримані шляхом позики, використовувались для досягнення спільного блага кожного із подружжя та їхньої сім'ї загалом.

---

[1] Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №№ 21-22. Ст.60 (Із змінами)

[2] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44. Ст. 543-544 (Із змінами)

[3] Постанова Верховного Суду України від 27.04.2016 р. у справі № 6-486цс16 *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/57463791

Насамкінець варто звернути увагу на позицію Верховного Суду у спорах із поділу майна, що є предметом іпотеки. Найчастіше у таких випадках заставодержателі виступають проти поділу, однак Верховний Суд щодо цього завважив, що в результаті поділу предмета застави між подружжям і фактичної зміни виду спільної власності зі спільної сумісної на спільну часткову права заставодержателя не порушуються[1]. Цим самим Верховний Суд зміг захистити осіб, що вирішили розірвати шлюб, маючи на своєму балансі те майно, яке є предметом іпотеки. Таким чином урівноважуються чаші терезів стосовно майна обох осіб та його поділ стає більш справедливим.

Отже, під час дослідження питання поділу спільної сумісної власності та кредитних зобов'язань осіб, що проживали однією сім'єю, на основі чинних на території України нормативно-правових актів, можна сформувати такі висновки:

1) борги подружжя будуть виплачуватись ними обома, якщо заборгованість створювалась для покращення сімейного добробуту;

2) існує доволі обширна база нормативно-правових актів, що регулюють процедуру поділу майна після розірвання шлюбу, в тому числі й порядок виплати боргу, який подружжя не змогло виплатити у період перебування у шлюбі;

3) у вирішенні спорів, пов'язаних із майном, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, судді індивідуально підходять до кожної справи, що сприяє врахуванню усіх фактичних обставин та особливостей.

Шевчук Юлія Тарасівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ З НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА СПАДКОВИМ ДОГОВОРОМ ПІСЛЯ СМЕРТІ ВІДЧУЖУВАЧА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Атаманчук І.В.)

Збройна агресія проти нашої держави впливає на розвиток вітчизняної цивілістичної доктрини та частковий перегляд правових норм багатьох інститутів цивільного права, тому інститут спадкових договорів не є виключенням.

Необхідність фундаментального оновлення цивільного законодавства на початку 2000 року призвела до впровадження деяких цивільних інституцій в економічно-розвинутих країн. Саме тому, певна

[1] Постанова Верховного Суду від 15.07.2019 р. у справі № 521/19174/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.*
URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/83105585?_gl=1*at1u6*_gcl_au*MjA0MDI1Mzc3OS4xNjk5ODg5NDEz

кількість цивілістичних конструкцій була запозичена, без врахування історичного розвитку українського суспільства та особливостей національних традицій і звичаїв. Так зване "автоматичне" введення таких інституцій, без узгодження з іншими інститутами, передбачає появу великої кількості колізій та прогалин в правовому регулюванні.

Достатньо тривалий час у науковій літературі предметом обговорення та в певній мірі предметом критики є інститут спадкових договорів, а саме його правова природа, конструкція, зміст, взаємозв'язки з іншими договорами та місце в системі цивільного права України. Багато авторитетних дослідників висловлювали та описують власні міркування з цього приводу (В.М. Коссак, Є.О. Кухарєв, В.В. Луць, Р.А. Майданик, М.О. Михайлів, З.В. Ромовська, І.В. Спасибо-Фатєєва, С.Я. Фурса, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова та інші).

Аналізуючи зміст ст. 1305 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) можемо зробити висновок, що законодавець пропонує 4 незалежні моделі договору спадкування.

Для того щоб набути майно відчужувача за спадковим договором набувач зобов'язаний:

а) виконати певні дії до відкриття спадщини (майнового характеру);

б) виконати певні дії до відкриття спадщини (немайнового характеру);

в) виконати певні дії після відкриття спадщини (майнового характеру);

г) виконати певні дії після відкриття спадщини (немайнового характеру)[1].

Конструкція спадкового договору надає можливість виконання зобов'язань набувача не тільки до смерті іноземця, а й після смерті (наприклад, обов'язок здійснити поховання, чи організування поминального обіду), та обов'язок виконати зобов'язання протягом відведеного часу після смерті (наприклад, обов'язок спорудити надгробну плиту через 1 рік після смерті, провести поминання на 7-й день, на 40-вий день, і т.д.).

Є.О. Харитонов і О.І. Харитонова вказують, що спадковий договір поєднує сукупність елементів речової та зобов'язальної угоди, і виникнення права власності на спадщину може з'явитися після смерті відчужувача, до виконання зобов'язань набувача [2].

Нотаріат як публічно-правова установа зобов'язаний суворо дотримуватися верховенства закону при укладенні спадкового договору.

[1] Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40-44, ст.356. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[2] Харитонов Є. О., Харитонова О. І.Приватне право як концепт. Том ІІІ. Концепт приватного права і рекодифікація цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиту: монографія. 2019. Одеса: Фенікс, 2019. 752 с.

Саме нотаріуси відіграють провідну роль у зміцненні та гарантуванні прав осіб, які пов'язані з договорами спадкування [1].

У законодавстві відсутній процесуальний механізм реалізації спадкового договору після смерті відчужувача, тому за деяких умов виконання спадкового договору може бути проблематичним, оскільки обов'язок нотаріату з контролю за виконанням такого договору носить дещо декларативний характер [2].

С.Я. Фурса і Є.І. Фурса зазначають, що право власності за спадковим договором повинно переходити до набувача не тільки в разі смерті відчужуваної особи, а й після виконання всіх зобов'язань, які покладені на нього спадковим договором [3].

Є.О. Рябоконь запропонував в договорі безпосередньо вказувати положення про те, що набувач отримує право власності на відчужуване майно не лише після смерті, а й після виконання ним всіх зобов'язань. Таке положення підтверджується шляхом подання нотаріусу конкретних документів, які підтверджують, що набувач виконав усі розпорядження відчужувача [4].

В ч. 1 ст. 334 ЦК України зазначено, що за загальним правилом право власності у набувача майна за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено законом або договором. В свою чергу, ст. 1302 ЦК України виступає саме спеціальною нормою, яка вказує, що право власності виникає, із виконанням обов'язку набувача виконувати розпорядження відчужувача і смертю останнього. Таким чином, внесення змін сприятиме виконанню зобов'язань та зменшать ризик неправомірного збагачення набувача.

Невідповідність підзаконних нормативних актів, а також умови воєнного стану є перешкодою для належного виконання зобов'язань набувачем. Згідно з пунктом 2.1. Інструкції щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть, затвердженою Наказом МОН України від 08.08.2006 року, перший примірник медичного свідоцтва про смерть буде виданий родичам померлого або іншій особі, яка пообіцяла поховати померлого [5].

Медичні установи не знають про існування спадкового договору, тому в судовій практиці нерідкі випадки, коли спадкоємці, яких не

---

[1] Спадкове право крізь призму судової практики: монографія. За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ECUS, 2021. 536 с.

[2] Заіка Ю. О. Становлення і розвиток спадкового права в Україні: монографія. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2004.280 с.

[3] Спадкове право: нотаріат. Адвокатура. Суд:Навч. практ. посіб. За ред. С. Я. Фурси. К.: Вид. Фурса С. Я.: КНТ, 2007. 1216 с.

[4] Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження): монографія / Ю. О. Заіка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, 45 Є. О. Рябоконь/ відп. ред. В. В. Луць. К.: НДІ ПрПіП ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с

[5] Інструкція щодо заповнення та видачі лікарського свідоцтва про смерть (форма № 106/о), затверджена Наказом МОЗ України від 8 серпня 2006 р. № 545.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1152-06#Text

влаштовує доля майна, визначена спадкодавцем, першими отримують довідку і на підставі неї отримують свідоцтво про смерть, яке унеможливлює для набувача отримання свідоцтва і позбавляє його можливості поховати відчужувача. Також ст. 19 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», яка надає право отримати повторне свідоцтво про смерть лише «другому подружжю та близьким родичам померлого», а за окремих умов і представникові органу опіки і піклування, сприяє цьому [1].

Тому, робимо висновок про те, що набувач за договором спадкування відсутній у списку осіб, яким було надано право повторно отримати свідоцтво про смерть. Умови воєнного стану ускладнюють дотримання умов спадкового договору. За даними на серпень 2023 року, орієнтовно 2,4 мільйони українців виїхали з України. Частина таких осіб є вимушеними переселенцями, в тому числі це є похилі люди, які розраховували звичайно ж на належне виконання обов'язків щодо спадкових договорів і покладали надії на гідне поховання. В таких умовах, обов'язки з поховання набувача, який перебуває поза постійним місцем проживання виконуватимуть спадкоємці, або ж взагалі сторонні особи [2].

З судової практики вбачаються випадки, коли суд відмовив спадкоємцям у позові про розірвання договору, зазначивши, що зобов'язання виконали треті особи, і тому не існує предмету зобов'язання як такого. Так як спадковий договір є саме речово-зобов'язальний правочин, то виходячи із специфіки змісту повинні поширюватись загальні підстави саме з припинення договору, а саме і неможливість виконання, яку і повинен доводити набувач за договором спадкування в цивільному праві.

Висновки. Можемо зробити висновок, що саме через те, що у законодавчих актах відсутній механізм реалізації договору після смерті відчужувача, виникають деякі неточності у виконанні спадкового договору. Умови воєнного стану також негативно впливають на належне виконання зобов'язань набувачем за спадковим договором.

Існує необхідність удосконалення та доповнення деякими уточнюючими нормами Цивільного Кодексу України. Наприклад, про те що набувач за спадковим договором має право повторно отримати свідоцтво про смерть, та про те що саме набувач повинен отримувати довідку, на підставі якої і отримує свідоцтво про смерть, а не ті особи, яких не влаштовує доля майна, визначена спадкодавцем.

[1] Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2010 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text

[2] Діяльність в інтересах іншої особи в умовах війни: цивілістичні аспекти: кол. Монографія. За ред. професор Є. О. Харитонова, професор І. В. Давидової. Одеса: Фенікс, 2022. 180 с.

Щербак Євген Романович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПИТАННЯ СТРОКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Мамедова С.М.)

Питання пов’язані із ухваленням та оформленням спадщини, реалізацією спадкових прав і прийняттям спадщини залишаються серед тих, що викликають значний інтерес. С початком введення воєнного стану в Україні лише поглибилась актуальність теми спадкування у зв’язку з тим, що з’явився ряд проблем у сфері забезпечення прав спадкоємців. Інтерес для дослідження становить питання саме строку для прийняття спадщини.

Метою дослідження є аналіз питання строку для прийняття спадщини в період дії воєнного стану в Україні.

Результати та обговорення. Згідно ч. 1 ст. 1270 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. При цьому ст. 1272 встановлено наслідки пропущення шестимісячного строку, а саме закріплено, що у разі неподання спадкоємцем заяви про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її[1].

Але, з введенням воєнного стану в Україні відбувся ряд змін в законодавстві, зокрема і щодо строків. Такі зміни були внесені в п. 19 прикінцевих та перехідних положень Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану»[2]. Зокрема, встановлено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії.

Згідно аналізу вищенаведених норм в п. 19 законодавцем не було внесено змін в положення строків для прийняття спадщини. Тобто відповідно до ЦК України строк в 6 місяців залишився незмінним.

Проте, п. 3 постанови КМУ від 28 лютого 2022 р. № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (далі – постанова № 164) було передбачено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на 4 (чотири) місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини.

---

[1] Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44*. Ст. 356. (Із змінами).

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n148 (дата звернення 01.11.2023).

Таким чином, постановою КМУ було додано 4 місяці до 6-ти місячного строку для прийняття спадщини і загалом цей строк в період діє воєнного стану становить 10 місяців.

25 січня 2023 р. Верховним Судом (далі – ВС) була прийнята постанова за якою ВС дійшов висновку, що п. 3 постанови КМУ №164, вважає, що вона суперечить ст. ст. 1270, 1272 ЦК України, а тому не підлягає застосуванню[1].

Основною позицією ВС було посилання на положення ст. 4 ЦК України – акти цивільного законодавства України. Згідно ч. 4 цієї статті актами цивільного законодавства є також постанови КМУ, проте далі уточнюється, що якщо постанова КМУ суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону.

Тобто ні в якому разі постанови КМУ не можуть суперечити положенням закону.

ВС у своїй позиції відзначив, що основним актом цивільного законодавства України є ЦК України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу. Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до ВРУ проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до ЦК України. Поданий законопроект розглядається ВРУ одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до ЦК України (ч. 2 ст. 4 ЦК України).

Слід наголосити, що з прийняттям згаданої постанови № 164 зміни щодо строків для прийняття спадщини в ЦК України так і не відбулись.

Згодом, а саме через 1 рік і майже 4 місяці було скасовано раніше встановлене постановою № 164 правило про зупинення перебігу строків на прийняття спадщини[2]. Таким чином, станом на сьогодні діє єдине правило, відповідно до якого спадкоємці мають прийняти спадщину або відмовитися від її прийняття протягом 6 місяців з дня відкриття спадщини (смерті спадкодавця).

Загальновідомо, що пропуск строку на прийняття спадщини має своїм наслідком відмову нотаріуса у видачі спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину. За наявності поважних причин пропуску

---

[1] Постанова Верховного Суду від 25 січня 2023 р. у справі № 676/47/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108654283 (дата звернення 01.11.2023).

[2] Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 9 травня 2023 р. № 469. LIGA 360.
URL : https://ips.ligazakon.net/document/KP230469?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.63358956.212226199.1699905611-1667675891.1661678460#_gl=1*1aenzqt*_gcl_au*NDg4ODA4ODE5LjE2OTgwODg5NzM (дата звернення 01.11.2023).

встановленого законом строку спадкоємець може звернутися до суду для встановлення йому додаткового строку для прийняття спадщини.

То ж невідомо скільки за 1 рік і майже 4 місяці поки діяла постанова № 164 виникло випадків відмови нотаріуса у видачі спадкоємцю свідоцтва про право на спадщину на підставі того, що спадкоємці розраховували на 10-ти місячний строк для прийняття спадщини, при тому, що єдиний законодавчо встановлений строк для цього є 6 місяців.

Висновки. На сьогоднішній день не встановлено яким саме чином, особи, які розраховували на строк в 10 місяців для прийняття спадщини пропустили його на підставі того, що насправді цей строк складає 6 місяців як на період воєнного стану так і в звичайний час мають виходити з ситуації пропуску строків.

СЕКЦІЯ 5
ГОСПОДАРСЬКЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО, АГРАРНЕ, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Баранецька Олександра Ігорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

НОВЕЛИ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА» ТА ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.)

Підприємницька діяльність в Україні, розвиваючись, набуває дедалі цивілізованіших рис і охоплює ширші прошарки суспільства. У багатьох бізнесменів, які починали з малого, з часом виникає потреба розширити свій бізнес, підняти його на якісно новий рівень. Як правило, в таких випадках підприємці хочуть змінити форму свого господарського товариства, наприклад, створити акціонерне товариство (далі – АТ). Європейський і світовий досвід показують, що акціонерні товариства є найбільш вдалою формою господарювання для середніх і великих підприємств. Проте діяльність акціонерних товариств має значні відмінності від діяльності багатьох інших форм підприємств: товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств тощо. Часто брак потрібної інформації про акціонерні товариства стримує вітчизняних бізнесменів від використання такої форми господарювання. Верховна Рада України 27 липня 2022 року ухвалила Закон «Про акціонерні товариства». Цей Закон, за винятком низки норм, набув чинності з 1 січня 2023 року, змінюючи Закон «Про акціонерні товариства» від 2008 року.

Проаналізувавши зазначені закони, можна зробити наступні висновки.

1. В попередньому законі «Про акціонерні товариства» не було зазначено механізму проведення загальних зборів із застосуванням електронного голосування. Електронні загальні збори не передбачають спільної присутності на них акціонерів (їх представників) та проводяться виключно шляхом електронного заочного голосування акціонерів з використанням авторизованої електронної системи у встановленому порядку.

2. В чинному законі є приведення ряду норм (щодо представництва акціонерів, злиття, приєднання, виділення та поділу акціонерних товариств) у відповідність до законодавства ЄС.

3. Наступне нововведення – це надання можливості запровадження в АТ одноріневої або дворівневої структури управління товариством. За одноріневої структури управління органами управління акціонерним

товариством є загальні збори акціонерів та рада директорів. Одноріневa структура управління передбачає здійснення функцій контролю І управління діяльністю акціонерного товариства єдиним колегіальним органом – радою директорів. За дворівневої структури управління органами управління акціонерним товариством є загальні збори акціонерів, орган, відповідальний за здійснення нагляду (наглядова рада), і виконавчий орган (колегіальний або одноосібний). Дворівнева структура управління передбачає чіткий розподіл функцій з безпосереднього управління поточною (операційною) діяльністю акціонерного товариства, які здійснює виконавчий орган, та функцій контролю за роботою виконавчого органу, а також інших керівників акціонерного товариства (у тому числі керівників підрозділів контролю та внутрішнього аудиту), які здійснює наглядова рада.

4. В чинному законі «Про акціонерне товариство» розширено коло осіб, яким надано право звертатися до суду з похідним позовом.

5. До чинного закону внесено врегулювання питання відповідальності посадових осіб АТ зокрема шляхом передбачення механізму відшкодування ними збитків, встановлення обмеження щодо зайняття посад в АТ та можливості дострокового припинення повноважень посадових осіб АТ у разі завдання такими особами збитків товариству.

6. Запроваджено діяльності радника з корпоративних прав, а в попередньому законі не було такої посади.

7. Запровадження в АТ посади корпоративного секретаря. Корпоративний секретар є посадовою особою, яка відповідає за ефективну поточну взаємодію товариства з акціонерами, іншими інвесторами, координацію дій товариства щодо захисту прав та інтересів акціонерів, підтримання ефективної роботи ради директорів або наглядової ради, а також виконує інші функції, визначені законом, статутом акціонерного товариства.

8. Виключення із Закону України «Про акціонерні товариства» норм, які вимагають існування в акціонерних товариствах ревізійної комісії (ревізора).

9. Запровадження механізму обліку часток ТОВ/ТДВ в обліковій системі Центрального депозитарію цінних паперів.

10. Посилення вимог до корпоративного управління у державних та публічних акціонерних товариствах.

11. Посилення захисту міноритарних акціонерів. Знижено відсотковий ценз, за яким більшими правами наділені міноритарні акціонери, які володіють 5 і більше відсотками простих акцій товариства. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 9 Закону незалежна оцінка акцій товариства має бути проведена на вимогу акціонера, який є власником 5 і більше відсотків простих акцій товариства, а під час обов’язкового продажу акцій акціонерами на вимогу особи (осіб, що діють спільно), яка є

власником домінуючого контрольного пакета акцій – більше 1 відсотка простих акцій товариства.

12. Чинним Законом вносяться положення про захист прав міноритарних учасників ТОВ/ТДВ, зокрема новою редакцією ч. 7 ст. 32 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» передбачено, що обов'язково включаються до порядку денного загальних зборів учасників питання, що вносяться учасником або учасниками товариства, які у сукупності володіють 5 або більше відсотками статутного капіталу товариства (попередньою редакцією передбачалося 10 %).

Стаття 88 передбачає нововведення, щодо вимог до посадових осіб органів акціонерного товариства Посадовими особами органів акціонерного товариства не можуть бути: народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, керівники центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, посадові особи місцевого самоврядування, військовослужбовці, нотаріуси, посадові особи органів прокуратури, суду, Служби безпеки України, Національної поліції України, державні службовці, інші особи, визначені Законом України "Про запобігання корупції».

Аналізуючи закон України «Про акціонерні товариства», можна зробити висновок, що закон спрямовано на збільшення корпоративного управління в бізнес – компаній з огляду на європейські практики та стандарти, що сприятиме захисту прав інвесторів. Крім того, відповідні зміни здійснюються до Цивільного кодексу України, законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про холдингові компанії в Україні» та інші законодавчі акти України.

Бахур Олександр Валерійович
доцент кафедри господарського та адміністративного
права ДонНУ імені Василя Стуса,
доктор філософії в галузі права

ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після введення воєнного стану в Україні та початку активної фази воєнних дій, частина громадян України була позбавлена можливості користуватися земельними ділянками, що перебувають у їх власності або були передані їм у користування, зокрема за умов оренди. Особливо це стало актуальним на територіях, де тривають або відбувалися воєнні дії, або на тимчасово окупованих територіях рашистськими збройними формуваннями. У зв'язку з цим держава змінила пріоритети, перейшовши від поліпшення економічної ситуації до збереження економіки в умовах воєнного стану. Наразі основним завданням є не лише підтримка, але й

активна адаптація економіки країни до реалій війни та швидке відновлення після її завершення. В цьому контексті законодавець розпочав широкомасштабні зміни у законодавстві для ефективної реалізації цих завдань.

Враховуючи вкрай складну ситуацію, що виникла в нашій країні, вирішено здійснити різкі заходи для підтримки як фізичних, так і юридичних осіб із метою забезпечення ефективності функціонування економіки. Ці заходи включають повну дерегуляцію, лібералізацію, посилення державної підтримки та введення податкових пільг. Вказані кроки спрямовані на законне зменшення податкового тягаря для створення сприятливого середовища для громадян та підприємств, сприяючи при цьому відновленню економічної стійкості в умовах надзвичайних обставин.

В Україні однією із складових частин податку на майно є плата за землю, представлена двома видами платежів – земельним податком та орендною платою. Плата за землю є однією з важливих складових збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів, а повноваження щодо визначення її елементів покладені на органи місцевого самоврядування.

Згідно із п. 14.1.147 ст. 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України), плата за землю – обов'язковий платіж у складі податку на майно, що справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності[1].

Плата за землю входить до переліку місцевих податків і зборів і має низку фіскальних та регулюючих переваг, які підвищують її важливість як стабільного ресурсу наповнення бюджетів громад.

Основними перевагами є такі:

1) земельну ділянку неможливо приховати, тому не існує можливості ухилення від її сплати; 2) земельний податок повністю сплачується землевласниками і не може бути перекладений на будь-якого іншого платника; 3) земля як об'єкт оподаткування легко піддається точному обліку, що, в свою чергу, створює умови для точного визначення суми податкового зобов'язання на підставі достовірних даних про об'єкт оподаткування за звітний період. Адже крім грошової оцінки, об'єкт оподаткування має фізичний вимір, що спрощує його облік і визначення суми платежу; 3) при сплаті податку за землю забезпечується стимулювання власників землі та землекористувачів до більш продуктивної праці, оскільки розмір цього платежу залежить лише від розміру земельної ділянки, якою володіє його платник, а не від ефективності її використання; 4) цей вид платежу як інструмент державного регулювання може сприяти ефективному користуванню

[1] Податковий кодекс України: Закон від 02.07.2023 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text.

землею – основним природним багатством, оскільки її платність змушує землевласника чи землекористувача отримувати дохід від використання земельних ділянок (бо це не призводить до зростання податкових платежів); 5) ставки плати за землю визначаються за стабільною кадастровою оцінкою земель залежно від її категорії, угідь, груп ґрунтів і переглядаються лише у разі зміни цін та інших причин.

Отже, встановлюючи кадастрові диференційовані ставки залежно від якості й місцезнаходження земельної ділянки, держава таким чином здійснює регулювання розподілу капіталу на території країни та її регіонів[1].

Втім, незважаючи на загальну тенденцію збільшення обсягів плати за землю, з моменту введення воєнного стану Україна стикається з рядом питань, включаючи необхідність впровадження антикризових заходів, таких як вимушена лібералізація системи земельного оподаткування землі на період воєнних подій.

Одну із ключових ролей у податкових реформах воєнного часу відіграв Закон України від 11 квітня 2023 року № 3050-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно» (надалі – Закон), який набрав чинності 06 травня 2023 року[2].

Так, підпункт 69.14 пункту 69 підрозділу 10 розділу XX ПК України викладено в редакції, яка передбачає, що за період з 1 січня 2022 року до 31 грудня 2022 року не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях активних бойових дій або на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних осіб, та за період з 1 березня 2022 року до 31 грудня 2022 року – в частині земельних ділянок, що перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Починаючи з 1 січня 2023 року, за земельні ділянки (земельні частки (паї), що розташовані на територіях активних бойових дій або на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України, які включені до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або

[1] Дєгтяр А.О. Плата за землю як складова майнового оподаткування: роль у формуванні місцевих бюджетів та резерви збільшення надходжень / А. О. Дєгтяр, М. В. Гончаренко // *Вісник Національного університету цивільного захисту України.* Серія: Державне управління. 2018. Вип. 2. С. 341-349.
[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text.

тимчасово окупованих російською федерацією, плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) не нараховується та не сплачується за період з першого числа місяця, в якому було визначено щодо відповідних територій дату початку активних бойових дій або тимчасової окупації, до останнього числа місяця, в якому було завершено активні бойові дії або тимчасова окупація на відповідній території.

Дати початку та завершення активних бойових дій або тимчасової окупації визначаються відповідно до даних Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих росією, що визначається у встановленому КМУ порядку[1]. Також однією із основних була зміна трактування механізму визначення переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією.

Раніше, відповідно до внесених змін до ПК України Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2120-IX, зазначалося, що Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, та територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації, визначається Кабінетом Міністрів України[2].

06 грудня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією», яка набрала чинності 25.12.2022р.[3]

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06.12.2022р. № 1364 визначено, що перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затверджується Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій за погодженням з Міністерством оборони з урахуванням пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій. На виконання цієї постанови Мінреінтеграції згідно з наказом від 22.12.2022 р. № 309 визначено перелік відповідних територій, зокрема й тих, на яких ведуться активні бойові дії, і відповідні періоди,

[1] Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 року № 309. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n15.

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 року. *Офіційний вісник України*. 2022. № 33. С. 29. Ст. 1722. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text.

[3]Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Постанова Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2022 року № 1364. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Text.

протягом яких може бути надано пільгу щодо місцевих податків[1]. Текст цього наказу постійно корегується в залежності від ситуації на фронті.

Водночас, згодом Державна податкова служба України оприлюднила роз'яснення, де зазначила, що розроблений на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 06.12.2022р. № 1364 та затверджений Мінреінтеграції перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, не може застосовуватися для цілей оподаткування, оскільки згідно з ПК України ключовою умовою можливості застосування платниками особливостей оподаткування є перелік територій, визначений саме КМУ[2].

Однак наразі, згідно з Законом, Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, визначається у встановленому КМУ порядку.

Враховуючи зазначене, у розумінні Закону, Постанова КМУ від 06.12.2022р. № 1364 може вважатися такою, що встановила порядок визначення Переліку територій. А сам Перелік територій, затверджений наказом Мінінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 може застосовуватися при визначенні особливостей справляння податків і зборів на відповідних територіях, визначених ПК України. Ці зміни регулюють перехідний період з оподаткування майна у зв'язку з воєнним станом, тим самим впливаючи на податкову практику із нерухомим майном на певних територіях України.

Важливо розуміти, що вищезгадані зміни є короткостроковими та проявляють свою ефективність лише у критичних умовах, тоді як їх впровадження в стабільний період може мати негативні наслідки та обмежувати можливості оптимального функціонування податкової системи та її позитивні наслідки для держави у довгостроковій перспективі, адже надані податкові пільги є лише втратами місцевих бюджетів[3].

Отже, викладене свідчить, що запровадженні Законом України від 11 квітня 2023 року № 3050-IX податкові пільги є кризовим заходом, адже обумовлений недоцільністю для розвитку держави та можливою шкідливістю у разі його постійного впровадження, адже спостерігається втрата бюджетних коштів.

---

[1] Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 року № 309. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n15.

[2] Роз'яснення Державної податкової служби від 14.02.2023 року. URL : https://zakon.help/article/dps-ne-viznae-perelik-teritorii-na-yakih-vedutsya.

[3] Греца В.Я. Модифікація податкової системи в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 78. С. 24-31.

Беляневич Олена Анатоліївна
професор кафедри цивільного права і процесу
ДонНУ імені Василя Стуса, д.ю.н., професор

ЩОДО ОБОВ'ЯЗКОВОСТІ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ ДЛЯ ОСІБ, ЯКІ НЕ Є ЇЇ СТОРОНОЮ

Конституційний Суд України визначив третейський розгляд спорів сторін у сфері цивільних і господарських правовідносин як вид недержавної юрисдикційної діяльності, яку третейські суди здійснюють на підставі законів України шляхом застосування, зокрема, методів арбітрування[1]. В цьому рішенні Конституційний Суд виявив основні риси правової природи третейського суду (арбітражу): а) третейські суди не здійснюють правосуддя, б) їх рішення не є актами правосуддя, в) самі вони не входять до системи судів загальної юрисдикції[2]. Цей висновок поширюється і на комерційний арбітраж.

Відповідно до ст. 7 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражна угода – це угода сторін про передачу до арбітражу всіх або певних спорів, які виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, чи мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження в контракті або у вигляді окремої угоди.

Пункт 1 статті II Нью-Йоркської конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень чітко роз'яснює, що вона застосовується до «письмової угоди, за якою сторони зобов'язуються передавати в арбітраж всі або які-небудь спори, що виникли або можуть виникнути між ними в зв'язку з яким-небудь конкретним договірним або іншим правовідношенням». Угода про передачу спору на розгляд третейського суду (яка у правозастосовній практиці та у літературі отримала назву арбітражна угода або третейська угода) є центральною категорією інституту третейського розгляду, оскільки визначає його природу. Арбітражна угода покликана виключити компетенцію державного суду по зазначених у ній спорах, що має свої процесуальні

[1] Рішення у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII "Третейське самоврядування" Закону України "Про третейські суди" (справа про завдання третейського суду) від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008

[2] Європейський суд з прав людини нагадує, що стаття 6 Конвенції не виключає створення арбітражних судів з метою вирішення спорів між приватними підприємствами. Насправді, слово "суд" у пункті 1 статті 6 Конвенції не обов'язково має розумітися як суд класичного виду, інтегрований у стандартну судову систему держави (див., inter alia, "Літгоу та інші проти Великобританії", рішення від 8 липня 1986 року, Серія A, N 102, сторінки 72 – 73, пункт 201). Також Суд вважає, що арбітражний суд був "судом, встановленим законом", що діяв відповідно до Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 1994 року, а також внутрішніх процесуальних правил // Рішення у справі "Компанія "Регент" проти України" (Заява № 773/03) від 3 квітня 2008 року

наслідки.[1] Процесуальним наслідком третейської (арбітражної) угоди є залишення позову без розгляду (п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК, п. 6 ч. 1 ст. 257 ЦПК).

Отже, третейська угода, з одного боку, є інститутом приватного права, тобто є результатом волевиявлення учасників цивільно-правових відносин та має ознаки цивільно-правового договору, а з іншого боку, є підставою для зміни публічного порядку вирішення спорів, що виходить за рамки приватноправових відносин і не вкладається в рамки цивілістики.[2]

Приватноправові аспекти правової природи арбітражної угоди полягають у тому, що ця угода є правочином, який має відповідати вимогам норм цивільного законодавства, включаючи питання дійсності цієї угоди. Публічно-правові аспекти арбітражної угоди полягають в тому, що вона породжує, змінює та припиняє публічні правовідносини і є підставою для звернення до арбітражного суду та виключення певних спорів із компетенції державних судів, тобто стосуються наслідків цієї угоди.

Арбітражна угода має змішану природу і не є договором у класичному значенні, адже породжує передусім процесуальні, а не матеріально-правові наслідки. Тому й наслідком визнання арбітражної угоди недійсною буде не створення нею процесуальних наслідків, а саме відсутність підстав для арбітражного розгляду. Винесення арбітражного рішення на основі недійсної арбітражної угоди є підставою для скасування цього рішення або для відмови у його визнанні і виконанні.[3] Арбітражна угода як юридичний факт не породжує матеріально-правових відносин, а є передумовою виникнення процесуальних відносин з розгляду спору у недержавному органі.

Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж» суд, до якого подано позов у питанні, що є предметом арбітражної угоди, повинен, якщо будь-яка із сторін попросить про це не пізніше подання своєї першої заяви щодо суті спору, залишити позов без розгляду і направити сторони до арбітражу, якщо не визнає, що ця арбітражна угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана.

У п. 7 ч. 1 ст. 226 ГПК передбачено, що суд залишає позов без розгляду, якщо сторони уклали угоду про передачу даного спору на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, і від відповідача не пізніше початку розгляду справи по суті, але до подання

[1] Волощук О.Т., Гетманцев М.О. Арбітражна угода («clausula arbitriosa») в міжнародному комерційному арбітражі: поняття, види та зміст // Нью-Йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. Збірник доповідей і статей до V Міжнародних арбітражних читань пам'яті академіка І. Г. Побірченка. – К.: 2019. – С. 38.

[2] Притика Ю.Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді: Монографія. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. С. 301.

[3] Мальський М.М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: Монографія. Львів, Літопис, 2013. С. 89.

ним першої заяви щодо суті спору надійшли заперечення проти вирішення спору в господарському суді, якщо тільки суд не визнає, що така угода є недійсною, втратила чинність або не може бути виконана. При цьому, відповідно до ч. 3 ст. 22 ГПК будь-які неточності в тексті угоди про передачу спору на вирішення до третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу та (або) сумніви щодо її дійсності, чинності та виконуваності повинні тлумачитися судом на користь її дійсності, чинності та виконуваності.

Як свідчить судова практика, проблемним є питання, чи зберігає силу арбітражна угода, яка була укладена первинними сторонами договірних зобов'язань в разі, наприклад, відступлення вимоги або переведення боргу за основним зобов'язанням, що виникло унаслідок укладання або виконання зовнішньоторговельного контракту або в разі суброгації (переходу права вимоги внаслідок виплати страхового відшкодування) тощо.

Якщо визнати, що арбітражна угода не є обов'язковою для «нових» сторін зобов'язань, то сторони, а точніше, одна сторона – «новий» кредитор, позбавиться права звернутися до арбітражу, як це було передбачено арбітражною угодою. Якщо виходити з того, що арбітражна угода зберегла свою силу і стосовно нових сторін контракту, то, відповідно, збереглися всі права, пов'язані з цією арбітражною угодою, зокрема право на звернення до арбітражу тощо. Унаслідок того, що вказана проблема прямо не врегульована законом або міжнародним договором, вона стала предметом різноманітного тлумачення дослідниками арбітражу та об'єктом різноманітної й іноді суперечливої судової та арбітражної практики.[1]

Існують різні правові підходи до обґрунтування поширення дії арбітражної угоди на сторону, яка його не підписувала. Перший підхід включає теорії згоди, яка мається на увазі, бенефіціарів, третіх осіб, гарантів, цесію та інші механізми передачі договірних прав. Ці теорії спираються на висловлені наміри сторін і, значною мірою, на принцип добросовісності. Вони застосовуються як до приватних, так і до публічних юридичних осіб. Другий підхід включає в себе правові доктрини агентських відносин, очевидних повноважень, зняття корпоративної вуалі (alter ego), відносини в рамках спільного підприємства, правонаступництво і позбавлення права заперечення (estoppel). Ці доктрини не спираються на наміри сторін, а виходять скоріше з дії права, що підлягає застосуванню.[2]

При цьому необхідно встановлювати, якому національному закону сторони підпорядкували як спірний договір, так і арбітражну угоду.[3]

---

[1] Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Алерта, 2019. С. 131.
[2] Руководство МСКА по толкованию Нью-Йоркской конвенции 1958 г.: пособие для судей / Междунар. совет по коммерч. арбитражу. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – С. 51.
[3] Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Алерта, 2019. С. 123-129.

Правильний, на нашу думку, підхід до розв'язання цієї проблеми був запропонований в ухвалі КГС ВС від 19.07. 2023 р. у справі № 910/3208/22, в якій колегія суддів, передавши справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, зазначила, що «… питання про те, чи поширюється на особу, яка не визначена в договорі, дія арбітражного застереження, є проблемою, яка повинна вирішуватись залежно від конкретних обставин, з проведенням аналізу дійсних і передбачуваних намірів сторін щодо участі в арбітражній угоді осіб, які не підписали договір, проте які є залученими у виконання основного договору, у зв'язку з виконанням якого і виник спір». Велика Палата Верховного Суду у постанові від 01.11.2023 р. у справі № 910/3208/22 зазначила, що:

– усталеною практикою Європейського суду з прав людини добровільна відмова від судового порядку вирішення спору на користь арбітражу є загалом прийнятною в аспекті дотримання статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (див. зокрема рішення у справі Suovaniemi and others v. Finland, заява № 31737/96, 23.02.1999), тому залишення судом без розгляду позову через наявність арбітражної угоди саме по собі не становить неприйнятного обмеження доступу до суду (п. 9.29);

– включення сторонами до договору арбітражного застереження як умови має наслідком поширення дії цього арбітражного застереження і на правовідносини за цим договором за участі іншої особи, яка вступила у ці правовідносини як сторона, взяла на себе відповідні права та обов'язки сторони цього договору, і при цьому сторони не припиняли дію арбітражної угоди, не виключали певний спір з-під її дії, не позбавляли її обов'язкової сили для такої сторони, і арбітражна угода не втратила чинність внаслідок інших обставин (п. 9. 32).

Така правова позиція Верховного Суду, безумовно, сприятиме функціонуванню міжнародних комерційних арбітражів, визнанню та наданню дозволу на виконання національних та іноземних арбітражних рішень, що є необхідною передумовою підвищення інвестиційної привабливості економіки України як дружньої до арбітражу країни.

Білаш Софія Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФРАНЧАЙЗИНГУ В УКРАЇНІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Станом на сьогоднішній день франчайзинг є одним із видів підприємницької діяльності та надзвичайно важливим елементом розвитку малого та середнього бізнесу. У більшості країн світу регулюванню

франчайзингових відносин присвячено окремі закони та положення. Судова та ділова практика минулих років свідчить про те, що франчайзингові відносини поступово набувають все більшої популярності в Україні. Але попри це, в українському законодавстві існує певна прогалина щодо правового регулювання даного виду господарської діяльності. Зокрема, не існує певного нормативно-правового акту, який регулював би даний вид відносин, а отже і відсутні правові норми, які б чітко регламентували порядок організації та здійснення франчайзингу в Україні, що в свою чергу створює певні проблеми на практиці.

Перш за все, варто звернути увагу на відсутність в українському законодавстві терміну «франчайзинг», що використовується в міжнародній практиці більшістю країн Європейського Союзу, під яким розуміється форма організації бізнесу, при якій компанія (франчайзер) передає право на продаж своїх продуктів і послуг партнеру-франчайзі, а франчайзі зобов'язується продавати ці продукти або послуги за заздалегідь визначеними правилами ведення бізнесу, встановленим франчайзером, і одержує дозвіл використовувати ім'я компанії-франчайзера, її репутацію, досвід, маркетингові технології, експертизу та механізми підтримки. Натомість в Україні широко використовується термін «комерційна концесія», що за своїм змістом та більшістю основних ознак відповідає змісту поняття «франчайзингу» [1]. Комерційна концесія вважається порівняно новим правовим інститутом для українського законодавства та регулюється нормами Господарського та Цивільного кодексу України (далі – ГК України та ЦК України відповідно). Крім того, в Україні існував законопроєкт «Про франчайзинг», який згодом був відкликаний Верховною Радою України [2].

Відповідно до частини 1 статті 366 ГК України, за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду [3].

Згідно зі статтею 1115 ЦК України за договором комерційної концесії одна сторона (правовласник) зобов'язується надати іншій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог

[1] Сприндис С.І. Співвідношення понять «комерційна концесія» і «франчайзинг». *Часопис цивілістики.* 2021. №40. ст.40-44

[2] Проект Закону « Про франчайзинг»: від 21.12.2017. № 7430. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*

[3] Господарський кодекс України: від 16.01.2003р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. № 18, № 19-20, № 21-22.

комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг [1].

Таким чином, можна стверджувати, що ці поняття є рівнозначними за своєю правовою природою.

Слід зауважити, що у разі здійснення франчайзингової діяльності з іноземними державами, виникає певна плутанина в термінології. Оскільки, в деяких країнах, як наприклад Франція, Португалія та Швейцарія, під терміном «комерційна концесія» розуміються певні відносини, де одна сторона закуповує в іншої сторони товар з метою подальшого його перепродажу в межах певної території [2]. Це становить певну проблему при укладенні договорів з вище переліченими державами, оскільки за їх національними законодавствами поняття «комерційна концесія» є вужчим ніж термін «франчайзинг». Для врегулювання подібних розбіжностей з іноземними партнерами було б доцільно замінити термін комерційної концесії на франчайзинг. Подібні зміни стануть певним поштовхом до вироблення єдиного підходу щодо розуміння франчайзингових відносин усіма його учасникам.

Ще однією проблемою на яку слід звернути увагу є те, що в національному законодавстві України відсутнє правове регулювання інституту переддоговірного розкриття інформації франчайзером про склад франшизи. При цьому, слід зазначити, що саме через не визначеність механізму правового регулювання даного інституту франчайзі несе великий ризик, укладаючи договір франчайзингу. Зокрема, франчайзі ризикує не отримати навіть мінімальний склад франшизи, отримати недостовірну інформацію про особливості функціонування бізнесу та фінансову звітність.

Досліджуючи вказану проблематику, Моняк Р.В. зазначає, що говорячи про переддоговірне розкриття інформації про склад франшизи необхідно враховувати принцип добросовісності, який заснований на чесних стандартах форми поведінки та критерій правомірності дій суб'єктів господарювання, який покладає на сторони зобов'язання сумлінної співпраці. Здається, чим більше майбутні партнери будуть знати один про одного, тим вірніше виявиться рішення про доцільність укладення договору [3].

Підсумовуючи вищевикладене, можна відзначити, що незважаючи на досить активний розвиток франчайзингу в Україні, законодавче регулювання франчайзингових відносин є недосконалим порівняно з іншими країнами світу та потребує удосконалення. Так, в першу чергу

[1] Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44

[2] Василевський І.П., Черненко Н.О. Щодо правового регулювання франчайзингу в Україні з позиції комерційної концесії. 2019. ст. 146-147

[3] Моняк Р.В. Правове регулювання франчайзингу: світовий досвід та українські реалії. *International scientific journal « Grail of science»*. 2023. №27. ст.182-187

необхідне запровадження низки правових норм, що містили б положення узгодженні з міжнародними стандартами, що регламентують франчайзингову діяльність на міжнародній арені та норми щодо запровадження механізму франчайзингової діяльності. Зокрема, було б доцільно врегулювати питання щодо визначення порядку реєстрації договорів франчайзингу, механізму захисту франчайзі, створити орган контролю за діяльністю ринку франчайзингу, а також запровадити певний порядок вирішення спорів між сторонами договору франчайзингу. Також, вбачається доцільним прийняття спеціального нормативно-правового акту, що містив вищезазначені положення, і відповідно, внести зміни до певних розділів ГК України та ЦК України саме в частині регулювання договору комерційної концесії. Запровадження запропонованих змін позитивно вплине на розвиток франчайзингу в Україні та надасть можливість врегулювати певні протиріччя між Україною та іноземними державами щодо регулювання франчайзингових відносин, що виникають між ними.

Боднар Тетяна Анатоліївна
здобувач вищої освіти Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова

АВТОМАТИЗАЦІЯ ВСІХ ДОПОМІЖНИХ ПРОЦЕСІВ В ЮРИДИЧНІЙ СФЕРІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

Актуальність теми автоматизації та використання штучного інтелекту в юридичній сфері може бути представлена у формі тез, що відображає зміни, які відбуваються у цій галузі та їхній вплив на професійну практику.

У сучасному світі, де цифрові технології змінюють майже кожну сферу життя, юридична галузь також переживає своєрідну революцію. Автоматизація допоміжних процесів та інтеграція штучного інтелекту в юридичні практики відкривають нові горизонти для підвищення ефективності та точності в роботі. Ці зміни не тільки полегшують рутинну роботу, але й вносять новітні підходи до аналізу юридичних питань.

Використання інструментів автоматизації дозволяє юристам суттєво скоротити час на підготовку стандартних документів. Це не лише спрощує процес, але й зменшує ймовірність помилок. Водночас, застосування штучного інтелекту відкриває можливості для більш глибокого аналізу юридичних питань, забезпечуючи доступ до величезних обсягів даних та інструментів для їх обробки.

Сучасний світ вимагає від юридичних професіоналів не тільки глибоких знань у своїй галузі, але й здатності ефективно використовувати технології для автоматизації рутинних процесів. Автоматизація допомагає

зменшити людський фактор у вирішенні стандартних задач, підвищуючи продуктивність та знижуючи витрати часу та ресурсів.

Одним з ключових напрямків автоматизації є формування інформаційних довідок. Системи штучного інтелекту та машинного навчання можуть аналізувати величезні масиви даних, щоб надавати актуальну інформацію про законодавство, прецеденти та інші юридичні питання. Це забезпечує юристам доступ до необхідної інформації в набагато коротші терміни.

Ще один важливий аспект – це відстежування інформації про контрагентів за договорами онлайн. Автоматизовані системи можуть ефективно відслідковувати виконання умов договорів, виявляти порушення та надавати повідомлення про критичні зміни. Це дозволяє юристам оперативно реагувати на потенційні проблеми та мінімізувати ризики.

Автоматичне складання документів також є значним проривом. Застосування шаблонів та автоматизованих алгоритмів для створення контрактів, заяв та інших юридичних документів значно спрощує процес їх підготовки. Це не тільки економить час, але й знижує ймовірність помилок.

Однак, важливо розуміти, що автоматизація не замінить повністю людський елемент у юридичній професії. Вона лише підсилює та допомагає юристам зосередитись на більш складних та творчих аспектах своєї роботи. Використання технологій дозволяє юристам бути більш гнучкими та ефективними, що в свою чергу призводить до підвищення якості юридичних послуг та задоволеності клієнтів.

Варто зазначити, що платформи як AxDraft відкривають нові можливості для оптимізації робочого процесу. Використання автоматизованої системи, як у прикладі з AxDraft, демонструє значне покращення ефективності та точності в складанні юридичних документів.

Коли юрист використовує AxDraft, він має доступ до широкої бази документів, розсортованих за напрямками діяльності. Відповідаючи на серію простих запитань, юрист може швидко адаптувати документ під конкретні потреби угоди. Цей підхід дозволяє створювати високоякісні документи, що враховують специфіку кожної ситуації, зокрема мову документу, правову юрисдикцію та інші ключові аспекти[1].

Автоматизація також сприяє значному скороченню часу на підготовку документації. Замість того, щоб вводити дані сторін та іншу інформацію вручну для кожного документу, юрист вносить ці дані лише один раз, після чого вони автоматично включаються до всіх необхідних документів угоди. Це зменшує час підготовки з кількох годин до лише 20-30 хвилин.

---

[1] Автоматизація юридичних документів. URL : https://yur-gazeta.com/publications/actual/avtomatizaciya-yuridichnih-dokumentiv.html (дата звернення 13.11.2023).

Така система ефективна не тільки для стандартних договорів, але й для складних документів, таких як протоколи зборів акціонерів чи договори купівлі-продажу за іноземним правом. Більшість цих документів містять стандартні розділи, які можна легко автоматизувати, зберігаючи при цьому місце для унікального змісту.

Особливо важливо це для великих юридичних фірм, де стандартність та уніфікація документів забезпечує не тільки ефективність, але й юридичну впевненість та послідовність. Автоматизація таких елементів, як стандартні припущення чи застереження в юридичних висновках, додатково спрощує процес та забезпечує консистенцію.

Доповнюючи про автоматизацію в юридичній сфері, залученням штучного інтелекту (ШІ) як інструменту для покращення юридичних процесів, ми відкриваємо нові горизонти для цієї галузі. ШІ, що включає машинне навчання, нейронні мережі, еволюційне моделювання, та обробку природної мови, активно використовується у різних секторах, включно з медициною, фінансами, використанням штучного інтелекту в юридичній сфері набуває особливої актуальності. ШІ має здатність до вирішення складних завдань, розпізнавання образів, розуміння мови, планування та прийняття рішень, що може кардинально покращити продуктивність та ефективність в юридичній галузі.

Сучасний приклад застосування ШІ у юридичній практиці демонструється рішенням колумбійського судді Хуана Мануела Паділья Гарсія, який використовував інструмент штучного інтелекту для формування юридичних питань у своєму рішенні. Цей приклад підкреслює, що ШІ може слугувати важливим помічником у процесі прийняття рішень, допомагаючи розширювати та поглиблювати аргументацію. Важливо, що суддя Гарсія підкреслив, що використання ChatGPT було спрямоване на «розширення аргументів ухваленого рішення», і він додавав своє власне розуміння правових прецедентів[1].

Цей випадок вказує на потенціал ШІ у підвищенні якості та обґрунтованості юридичних рішень. Використання ШІ дозволяє аналізувати величезні обсяги інформації, виявляти важливі законодавчі та судові тенденції, а також забезпечувати ширші перспективи для різних юридичних ситуацій.

Однак, поряд з перевагами, використання ШІ в юридичній практиці ставить питання щодо етики, прозорості та відповідальності. Важливо забезпечити, щоб рішення, прийняті за допомогою ШІ, були справедливими, непристрастними та відповідали правовим нормам. Також важливим є врахування людського фактора у прийнятті остаточних рішень.

[1] Колумбійський суддя використав штучний інтелект ChatGPT для вирішення справи. URL : https://yur-gazeta.com/golovna/kolumbiyskiy-suddya-vikoristav-shtuchniy-intelekt-chatgpt-dlya-virishennya-spravi.html

Інтеграція штучного інтелекту у юридичній сфері відкриває шлях для більш ефективної, точної та інноваційної юридичної практики, одночасно ставлячи перед професіоналами нові виклики та можливості.

Автоматизація допоміжних процесів у юридичній сфері, особливо з використанням штучного інтелекту, є надзвичайно актуальною та перспективною. Завдяки платформам, як-от AxDraft, юристи здатні значно збільшити ефективність своєї роботи, зменшуючи час на підготовку документів та покращуючи їх якість. Автоматизація не тільки спрощує рутинні завдання, але й відкриває нові можливості для більш складних та унікальних юридичних документів.

Штучний інтелект, з іншого боку, пропонує ще більш глибокі перспективи для юридичної практики. Він не тільки полегшує обробку великих обсягів даних та аналіз прецедентів, але й відкриває можливості для більш обґрунтованих юридичних рішень. Сучасні випадки, як показано на прикладі колумбійського судді, демонструють, як ШІ може вдосконалити процес прийняття рішень у судах.

Однак, разом з перевагами, важливо враховувати етичні та правові аспекти застосування таких технологій. Використання ШІ в юридичній сфері повинно бути врівноважене, забезпечуючи прозорість, відповідальність, та врахування людського фактору у прийнятті кінцевих рішень.

Бурденюк Ірина Сергіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОРЕНДНОЇ ПЛАТИ ЗА ЗЕМЛЮ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

В сучасних умовах війни значно підвищилася загроза невиконання обов’язку по сплаті орендної плати, зокрема через те, що орендар не має коштів, оскільки перестав здійснювати господарську діяльність, або через те, що земельна ділянка не може повноцінно використовуватися, оскільки знаходиться, наприклад, у зоні активних бойових дій. Для обох сторін договору оренди такий стан ситуації не є задовільним, тому вони мають прагнути пошуку прийнятного рішення у рамках існуючого правового поля. Однак проблема полягає у відсутності законодавчих норм, застосування яких могло б бути взаємовигідним для орендаря та орендодавця. Зокрема, в законодавстві не передбачено, що правовий режим воєнного стану зупиняє обов’язок орендаря зі сплати орендної плати або дозволяє призупинити орендні відносини.

У наукових дослідженнях приділено увагу різним аспектам орендної плати, як обов’язку та його виконання, істотної умови договору тощо,

такими авторами як Г.М. Білецька, В.О. Костенко, П.Ф. Кулинич, С.І. Марченко, А.М. Мірошниченко, М.В. Шульга та багатьма іншими, проте воєнний стан піднімає питання сплати орендної плати на новий рівень. Викладене вказує на актуальність теми дослідження

Орендна плата за землю – це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою згідно з договором оренди землі (ст. 1 Закону України «Про оренду землі»). Також сплата орендної плати своєчасно та в повному обсязі є одним з обов'язків орендаря. Правовим наслідком порушення вищезгаданого обов'язку у разі його систематичного характеру є звернення до суду з позовом про дострокове розірвання договору оренди землі (ст. 32 Закону України «Про оренду землі»).

При розгляді таких спорів до уваги не береться відсутність коштів в орендаря та не перевіряється поважність причини їх відсутності, оскільки згідно з ст. 218 Господарського кодексу України відсутність у боржника необхідних коштів не належить до обставин, за наявності яких можна звільнитись від господарсько-правової відповідальності.

У разі наявності великої вірогідності невиконання обов'язку зі сплати орендної плати через відсутність коштів, фахівці рекомендують ще раз уважно переглянути зміст укладеного договору оренди, зокрема на предмет включення до нього положень щодо відстрочення сплати орендної плати на строк дії форс-мажорних обставин[1]. Доречно нагадати, що 28 лютого 2022 року Торгово-промислова палата України оприлюднила лист, яким засвідчила, що військова агресія російської федерації проти України, яка стала підставою для введення воєнного стану, з 24 лютого 2022 року і до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб (форс-мажорними обставинами)[2].

У разі відсутності за договором права на відстрочку від оплати орендної плати, орендар може скористатися одним з запропонованих у законодавстві варіантів щодо виконання обов'язку зі сплати орендної плати.

Першим варіантом є припинення подальшого виконання обов'язку шляхом ініціювання орендарем розірвання договору оренди за згодою сторін (ч. 3 ст. 31 Закону України «Про оренду землі») або звернення до суду з позовом про дострокове розірвання договору (ст. 32 Закону України «Про оренду землі»). Разом з тим, розірвання договору оренди в судовому порядку можна визнати найбільш прийнятним для орендаря, оскільки за такого варіанту в орендодавця є право на отримання річної орендної плати

[1] Ганзієнко Д. Форс-мажор: кейси і практичні поради. *Юридична газета. Online.* 2022. 07 липня. URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/forsmazhor-keysi-i-praktichni-poradi-.html

[2] ЛистТоргово-промислової палати України від 28 лютого 2022 № 2024/02.0- 7.1. URL : https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf

за землі несільськогосподарського призначення, а за землі сільськогосподарського призначення – за шість місяців (ч. 2 ст. 32 Закону України «Про оренду землі»). Крім того, виходячи з фактичних обставин, орендар може не прагнути саме розірвання договору оренди.

Другим варіантом виступає перегляд розміру орендної плати у бік її зменшення. Законодавством передбачено право орендаря вимагати зменшення орендної плати, якщо стан земельної ділянки погіршився, але не з його вини (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про оренду землі») або якщо обставини, за які орендар не відповідає, істотно зменшують можливість користування майном (ч. 4 ст. 762 ЦК України). Реалізація цього варіанту цілком залежить від орендодавця та його волі на перегляд орендної плати в сторону її зменшення. Також цей варіант можливий, якщо користуванню земельною ділянкою перешкоджає її знаходження у зоні бойових дій або якщо вона є замінованою, або якщо вже ведуться роботи по її розмінуванню. Натомість суб'єкти господарювання, які тимчасово через війну та несприятливі економічні обставини, припинили діяльність, але стан орендованої земельної ділянки не погіршився або відсутні обставини, які істотно зменшують можливість її використання, то орендар не може скористатися вищенаведеними законодавчими положеннями.

Доречно звернути увагу на той факт, що вперше орендарі, особливо об'єктів нерухомого майна, стикнулися з об'єктивною проблемою неможливості сплачувати орендну плату під час дії карантину, введеного Постановою Кабінету Міністрів України «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 11 березня 2020 року № 211, оскільки були введені заборони та істотні обмеження на відвідування торговельних об'єктів, закладів ресторанного господарства і розважальних закладів тощо. Реакцією держави на ту ситуацію стало прийняття 30 березня 2020 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», яким розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України доповнено пунктом 14, в який потім вносили зміни. Цим пунктом у редакції від 16 червня 2020 року було введено правило, за яким впродовж дії карантину на вимогу орендаря, який здійснює підприємницьку діяльність, орендна плата за об'єкти нерухомого майна підлягає зменшенню. Умовою для висунення відповідної вимоги виступало те, що орендоване нерухоме майно не могло використовуватися в підприємницькій діяльності орендаря в повному обсязі через запроваджені обмеження та (або) заборони під час карантину. У цьому ж пункті встановлювалася верхня межа орендної плати, яка дорівнювала сукупному обсягу витрат на утримання цього об'єкта нерухомості. Подібної норми у законодавстві для правового режиму воєнного стану не

передбачено. Верховний Суд висловлює позицію, що запровадження воєнного стану та настання форс-мажорних обставин не є підставою звільнення орендаря від обов'язку сплачувати орендну плату[1].

Третім варіантом виступає припинення виконання обов'язку зі сплати орендної плати за землю на підставі законодавчої норми про те, що наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає (ч. 6 ст. 762 ЦК України в редакції 04 лютого 2021 року). З аналізу практики застосування вищенаведеної норми ЦК України випливає, що звільнення від сплати орендної плати здійснюється в силу прямого припису норми закону і згода орендодавця не потрібна. Проте орендарю, як зацікавленій стороні договору, необхідно документально підтвердити, що використання орендованої земельної ділянки є неможливим. Деякі фахівці пропонують складати акт про неможливість використовувати земельну ділянку, оскільки у цьому районі проводяться бойові дії (або земельна ділянка замінована, пошкоджена), та підписувати цей акт орендарем та орендодавцем, а наступним кроком – укладати додаткову угоду щодо ненарахування орендної плати протягом певного періоду або до певної дати (моменту). У будь-якому разі орендар має повідомити орендодавця про настання таких обставин як про підставу застосування положення ч. 6 ст. 762 ЦК України. При цьому у разі виникнення спору з власником орендованого майна щодо правомірності застосування положення ч. 6 ст. 762 ЦК України саме орендар повинен буде довести, що можливості користування орендованим майном у нього протягом періоду несплати орендної плати не було[2].

Слід звернути увагу, що питання щодо сплати суб'єктами господарювання орендної плати за землі державної та комунальної власності вирішене на законодавчому рівні. За прямим приписом пункту 69.14 підрозділу 10 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України з 01 березня до 31 грудня 2022 року юридичні особи та фізичні особи-підприємці звільняються від сплати орендної плати за землі державної та комунальної власності, що розташовані на територіях активних бойових дій. З 01 січня 2023 року це правило продовжує діяти таким чином, що суб'єктам господарювання орендна плата не нараховується та не сплачується за землі державної та комунальної власності, починаючи з першого числа місяця, в якому було визначено щодо відповідних територій дату початку активних бойових дій, до останнього числа місяця, в якому було завершено активні бойові дії відповідно до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або

[1] Осіян О. Актуальна судова практика – земельні спори. *LIGA-360.*
URL : https://ips.ligazakon.net/document/VSS00976?an=&ed=&dtm=&le=
[2] Петров Є. Земельні спори з орендних відносин: оренда землі під час війни.
URL : https://ips.ligazakon.net/document/VSS00905?an=2

тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Отже, питання сплати орендної плати під час воєнного стану вирішується залежно від форми власності орендованої землі. Так, орендарі земельних ділянок державної і комунальної власності звільнені від сплати орендної плати, якщо земельні ділянки розташовані на території, внесеної до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Натомість орендарі земельних ділянок приватної форми власності можуть скористатися одним з варіантів, а саме: ініціювати розірвання договору або зменшення розміру орендної плати, або припинення сплати орендної плати протягом часу, коли майно не могло використовуватися через обставини, за які він не відповідає. Реалізація обраного варіанту потребує згоди орендодавця або звернення до суду.

Гільчук Каріна Володимирівна
здобувач вищої освіти Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова

ПАКЕТНІ ЮРИДИЧНІ ПОСЛУГИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

В дослідженнях В. Ніколайчука та Н. Восколовіча не визначається саме поняття "юридичні послуги", оскільки вони розглядаються лише у контексті загальних завдань і проблем ділових чи професійних послуг[1]. Цей підхід також відображений у чинному законодавстві, зокрема у Державному класифікаторі України ДК 009-96, де використовується узагальнююча категорія "діяльність у сфері права", у той час як інші нормативні акти частіше вживають вираз "правові послуги", але нормативне визначення юридичної послуги не передбачено[2].

Юридичні послуги, за визначенням Т. Ільїної, представляють собою діяльність зі створення надання конкретної інформації споживачеві або третій стороні (наприклад, посадовій особі, державному органу, тощо) необхідної для захисту прав і законних інтересів споживача[3].

З іншого боку Д. Музюкін вважає, що юридичні послуги – це набір дій фахівця в галузі права, спрямованих на задоволення потреб юридичного характеру споживача або невіддільність таких дій та їхнього результату. Він відзначає, що «...таким послугам у більшій мірі, ніж іншим

[1] О. О. Хухляк: Поняття юридичних послуг та їх класифікація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald_en/content/download/archive/2012/v4/NV-2012-v4_66.pdf
[2] Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016:2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua
[3] Ильина Т.И. Обязательства по оказанию правовых услуг в Российской Федерации автореф. дис. канд.юрид. наук.- М., 2007, с. 4.

послугам, властива спрямованість на досягнення кінцевого результату, а не на споживання корисного ефекту від послуги в процесі її надання» [1].

Залежно від контексту, різні дослідники можуть надавати різні визначення цього терміну, враховуючи такі аспекти, як специфіка та ефективність надання юридичних послуг.

Підприємства, організації, приватні підприємці та фізичні особи можуть отримати інтегрований підхід до розв'язання юридичних питань, який охоплює різні аспекти правового супроводу. Клієнти можуть отримати повний спектр послуг у межах одного контракту з компанією, яка спеціалізується на комплексних чи пакетних юридичних послугах, замість того, щоб звертатися до окремих фахівців по кожній окремій справі.

Пакетні юридичні послуги – це сукупність юридичної допомоги, яка надається клієнтам за фіксовану ціну, що зазвичай включає в себе кілька юридичних послуг. Пакетні юридичні послуги виходять за рамки простої юридичної консультації чи представництва в суді, вони можуть містити будь-яку комбінацію послуг. Залежно від потреб клієнта, пропоновані юридичні послуги можуть відрізнятися за тривалістю, обсягом та спеціалізацією.

Дослідження конкретних потреб цільової групи має важливе значення для успішного впровадження пакету послуг. Початковий етап полягає у визначенні конкретних переваг, які отримають клієнти, обираючи пакет послуг, а не окремі види правової допомоги. Наступний етап передбачає ретельну розробку універсального пакету юридичних послуг, який би задовольняв потреби різних категорій клієнтів

Пакетні юридичні послуги представляють собою діяльність, під час якої юристи надають конкретну інформацію, спрямовану на захист прав і законних інтересів споживачів. Це може включати складання договорів, представництво в суді, консультування з питань трудового, корпоративного права та багато іншого, що допоможе їм ефективно вести свій бізнес.

Пакетні юридичні послуги також можуть бути корисними для приватних осіб, які потребують допомоги в різних юридичних питаннях, таких як розлучення, спадщина, нерухомість тощо.

Приватні підприємці, підприємства, організації та бізнеси можуть вибирати будь-яку компанію, що надає пакетні юридичні послуги, залежно від своїх конкретних потреб та фінансових можливостей. При цьому важливо добре розуміти, що входить до пакету послуг і можливості компанії, адаптації переліку послуг до конкретних потреб клієнта.

[1] Музюкин Д.В. Правовое обеспечение рынка юридических услуг: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Д.В. Музюкин. – Томск, с. 12

Аналіз різних галузей права вказує на те що існує широкий спектр можливостей для надання пакетних юридичних послуг, які можуть включати корпоративне, кримінальне та сімейне право, податкове планування, нерухомість тощо,

Класифікація пакетних послуг ґрунтується на їхній спеціалізації в різних галузях права, надаючи клієнтам можливість обирати оптимальний пакет послуг відповідно до їхніх унікальних правових потреб. Це дозволяє забезпечити комплексне та високоякісне юридичне обслуговування, адаптоване до будь-якої сфери діяльності та вимог клієнтів.

Розгляд правового супроводу в частині прав інтелектуальної власності, інвесторських угод, захисту прав інновацій та інших аспектів відображає важливість спеціалізованої юридичної експертизи для бізнесів та інноваційних проектів, забезпечуючи їм ефективний захист і правовий фундамент для подальшого розвитку та успіху на ринку. Цей аналіз дозволяє компаніям виявляти та вирішувати юридичні питання в цих стратегічно важливих сферах, сприяючи їхньому стабільному функціонуванню та інноваційному зростанню.

Гнучкість цінової політики важлива для забезпечення пристосованості до різних потреб та обсягів робіт у сфері юридичних послуг, що дозволяє ефективно враховувати індивідуальні вимоги та забезпечувати максимальне задоволення клієнтів щодо якості та доступності юридичних послуг.

Використання інновацій та сучасних технологій при наданні комплексних юридичних послуг відкриває шлях до ефективного цифрового обслуговування, сприяючи автоматизації та надання клієнтам доступу до юридичних рішень. Використання цифрових пристроїв дозволяє більш ефективно обмінюватися інформацією між юристами та клієнтами, спрощує взаємодію та забезпечує більшу доступність правової допомоги, тим самим підвищуючи якість та швидкість надання юридичних послуг. Як наслідок, відбувається підвищення ефективності, скорочення часових витрат та оптимізація процесів при наданні комплексних юридичних послуг.

Класифікація пакетних юридичних послуг, які використовують цифрові пристрої та онлайн-платформи, включає широкий спектр інноваційних сервісів. Онлайн-платформи можуть дозволити користувачам взаємодіяти з фахівцями у галузі права, отримувати консультації, підписувати юридичні документи в електронному форматі. Це сприяє підвищенню доступності послуг. Використання цифрових технологій також сприяє вдосконаленню процесів обробки та аналізу юридичної інформації, що забезпечує більш ефективне управління документами та більш ефективну роботу з клієнтами. Ця класифікація відображає перехід до сучасних технологій у сфері юридичних послуг, підкреслюючи її здатність адаптуватися до потреб сучасного бізнес-середовища.

Розгляд пакетних послуг, орієнтованих на повний юридичний супровід, підкреслює важливість не лише виконавчих аспектів, але й консультаційної складової. Ця концепція передбачає, що юристи беруть активну участь у наданні порад клієнтам з метою оптимізації юридичних рішень. Комплексні послуги, що включають консультаційний аспект, дозволяють клієнтам отримувати не тільки виконавчу підтримку, а й глибоке розуміння юридичних сторін своїх справ. Такий підхід сприяє високій якості надання послуг та забезпечує повний юридичний захист у різних ситуаціях. Врахування консультативного аспекту в пакетах послуг надає додаткову цінність клієнтам, які потребують комплексної та професійної юридичної підтримки.

Детальний аналіз взаємодії консультативної складової та виконавчого аспекту в пакетних послугах дозволяє вирішити питання оптимального балансу між глибоким розумінням правових питань та швидким виконанням поставлених завдань. Крім того, вивчення реакції різних сегментів ринку на пакетні юридичні послуги допомагає розширити сферу застосування і забезпечують більш точне задоволення різноманітних потреб клієнтів.

Глазков Євген Станіславович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СТОРІН ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)

Договірні відносини, пов’язані з передачею прав на об’єкти промислової власності, відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного використання таких об’єктів. Для правовласника передання прав на належні йому винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки відкриває нові ринки збуту продукції, в якій втілено зазначені об’єкти, дозволяє економити на капіталовкладеннях, робочій силі (набувач прав, як правило, самостійно організовує процес виробництва), отримувати додатковий дохід у вигляді платежів за договором (роялті). Для виробника, який отримує можливість використовувати охоронювані патентом / свідоцтвом об’єкти за договором, також виникають суттєві переваги. Він починає використовувати об’єкти промислової власності, які вже доведені до стадії комерціалізації, що дає економію на їх створенні, оформленні, впровадженні. Крім того, використання готових до впровадження технічних розробок, відомих торговельних марок

гарантовано забезпечує підвищений попит на продукцію, яка буде виготовлятись на підставі відповідного договору.

Корисні наслідки таких договірних зв'язків відображаються і на економіці країни в цілому, оскільки розвиток ринку прав промислової власності пов'язаний зі збільшенням надходжень до державного бюджету, активізацією інноваційного підприємництва, конкуренції.

З огляду на зазначене, надзвичайно важливим є належне правове регулювання договірних відносин, які складаються в сфері господарювання з приводу передання прав на об'єкти промислової власності.

Національне законодавство, що регламентує вказані договірні відносини, представлено главою 75 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності», яка містить перелік і загальні положення про види правочинів стосовно прав на всі об'єкти інтелектуальної власності, а також спеціальними законами України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про охорону прав на знаки для товарів та послуг» та ін., що включають деякі окремі положення про договори, не регламентуючи при цьому особливостей їх виконання, припинення, захисту прав сторін.

У главі 75 ЦК України закріплені визначення кожного з передбачених договорів, їх умови, положення про державну реєстрацію договорів, і немає жодного положення про захист прав сторін договору. Більш детальне регулювання міститься в главі 76 «Комерційна концесія» ЦК України, в якій поряд з визначенням договору комерційної концесії детально закріплені обов'язки сторін, положення щодо зміни, припинення договору. При цьому питання захисту прав та інтересів сторін договору також окремо не врегульовані.

У спеціальних законах з охорони промислової власності відсутні будь-які норми про захист прав та інтересів сторін договорів. Наприклад, в Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» передбачено лише право володільця патенту дати дозвіл на підставі ліцензійного договору, а також передати на підставі договору виключні майнові права (ч. 6,7). При цьому частина питань договірної передачі прав, яка пов'язана із порушенням договірних зобов'язань і захистом прав, жодним чином не регламентована на спеціальному рівні. У розділі VII «Захист прав» вказаного Закону визначення порушення сформульовано надто загально: «Будь-яке посягання на права, передбачені статтею 28 цього Закону, вважається порушенням прав володільця патенту». Серед переліку спорів, які розв'язують суди у цій сфері, вказані лише спори про укладення і виконання ліцензійних договорів (ч. 2 ст. 35). Не зрозуміло чому, по-перше, названо спори лише щодо ліцензійного договору, а інші

договори не згадані, по-друге, не зазначено інші види договірних спорів щодо захисту прав промислової власності.

У ч. 2 ст. 155 Господарського кодексу України (далі – ГК України) встановлено, що загальні умови захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти прав інтелектуальної власності, визначаються Цивільним кодексом України.

Отже загалом, можна констатувати, що наявна правова база не створює необхідного правового підґрунтя для регулювання договірних відносин у сфері розпорядження правами промислової власності і захисту прав та інтересів сторін договорів, що має наслідком виникнення непорозумінь, суперечок і спорів.

За наявності такого правового регулювання, сторони договорів щодо розпорядження майновими правами промислової власності мають обмежуватись загальними положеннями національного законодавства про захист прав та інтересів в договірних відносинах, які містяться в ЦК України (глава 52 «Поняття та умови договору», глава 53 «Укладення, зміна і розірвання договору») і ГК України (розділ IV «Господарські зобов'язання», розділ V «Відповідальність за правопорушення у сфері господарювання»).

Однак, специфіка правовідносин промислової власності, їх динаміки зумовлюють суттєві особливості договірних зв'язків, які повинні бути відображені у відповідних законодавчих положеннях. Загальні засади захисту прав та інтересів в договірних відносинах мають доповнюватись належною регламентацію підстав, способів захисту стосовно конкретних видів договірних зобов'язань у сфері промислової власності. Подібний підхід застосовується в цивільному і господарському законодавстві щодо класичних і вже усталених конструкцій договорів. Наприклад, стосовно договору найму (оренди) спеціально регламентовано питання, пов'язані із захистом прав та інтересів сторін саме цього договору, зокрема: «Правові наслідки продовження володіння та/або користування майном після закінчення строку договору найму» (ст. 764 ЦК України), «Правові наслідки непередання майна наймачеві» (ст. 766 ЦК України), «Наслідки погіршення речі, переданої у найм» (ст. 779 ЦК України), «Відповідальність за шкоду, що завдана у зв'язку з володінням та/або користуванням річчю, переданою у найм» (ст. 780 ЦК України).

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що аналізовані правові норми вимагають конкретизації та подальшого вдосконалення.

Доцільно, по-перше, передбачити, за прикладом норм про договір комерційної концесії, переліки обов'язків сторін кожного договору про передання прав промислової власності. Відсутність такого переліку не найкраще впливає на розвиток договірних відносин, призводить до невиконання певних обов'язків, невключення важливих обов'язків у договір тощо. Тому чітке закріплення обов'язків сторін ліцензійного та

інших договорів у цій сфері полегшить сторонам їх правильне формулювання у договорах, а також допоможе у визначенні підстав для притягнення порушників до відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків.

По-друге, важливо врегулювати спеціальні підстави припинення цих договорів, дострокового розірвання, враховуючи низку їх особливостей, зокрема той факт, що патент або свідоцтво, які засвідчують права на об'єкти промислової власності, мають ризик визнання їх недійсними або достроково припиненими. Відсутність таких положень в чинному законодавстві призводить на практиці до невизначеності у відносинах ліцензіара та ліцензіата у разі припинення дії патенту або свідоцтва.

По-третє, для створення правового підґрунтя щодо захисту прав та інтересів сторін досліджуваних договорів має сенс закріпити положення щодо особливостей відповідальності за порушення договірних зобов'язань, зокрема, щодо відшкодування збитків, застосування неустойки, оперативно-господарських санкцій (способи самозахисту).

Наведені висновки і пропозиції вимагають подальших досліджень в частині розробки конкретних формулювань для їх закріплення в законодавстві.

Гнатюк Ніка Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

НЕДІЙСНІСТЬ ПАТЕНТУ НА ВИНАХІД ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ДОГОВОРУ, ЩО БУВ УКЛАДЕНИЙ НА ЙОГО ОСНОВІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)

Актуальність дослідження правових наслідків визнання недійсним патенту на винахід, корисну модель для чинності договорів, укладених патентовласником, обумовлена невирішеністю цих питань на законодавчому рівні та науковій літературі.

Національне законодавство використовує щодо чинності патенту такі конструкції, як «припинення чинності майнових прав інтелектуальної власності на винахід» та «визнання недійсними прав інтелектуальної власності на винахід». Припинення дії патенту на винахід означає, передусім, припинення правової охорони майнових прав правовласника, а визнання недійсним патенту на винахід передбачає, що цей об'єкт перестає бути охоронюваним об'єктом інтелектуальної власності з усіма наслідками, що з цього випливають. Правові наслідки визнання патенту недійсним можуть мати велике майнове значення для особи, з якою було укладено договір на основі такого патенту.

Закон України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» зазначає підстави для визнання патенту недійсним, а саме: права на

винахід можуть бути визнані в судовому порядку недійсними повністю або частково у разі:

1) невідповідності запатентованого винаходу умовам патентоздатності;

2) наявності у формулі винаходу ознак, яких не було у поданій заявці;

3) порушення умов закордонного патентування винаходу;

4) державної реєстрації винаходу внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.[1]

Також Законом передбачено, що патент визнається недійсним у судовому порядку. Строк, протягом якого існує можливість оспорити патент, Законом не встановлений. Це дає змогу припустити, що оспорити його можна протягом усього строку чинності виключних майнових прав на винахід. Зауважу, що Закон не зазначає осіб, які мають право подати позов про визнання патенту недійсним. Висновок такий, це може зробити будь-яка особа, права та законні інтереси якої порушені видачею цього патенту.

Наслідком визнання патенту недійсним є його анулювання. Відповідно до вказаного Закону, патент або його частина, визнані недійсними, вважаються такими, що не набрали чинності з дати вступу в дію, тобто з дати публікації відомостей про видачу патенту. Це означає, що винахід, зазначений в патенті, не лише перестає бути об'єктом інтелектуальної власності на майбутнє, але і не був ним.

Разом з анулюванням патенту виникає питання, чи повинні визнаватися недійсними усі договори, предметом яких є майнові права на відповідний винахід. Результатом такого підходу можуть бути значні збитки, що понесуть особи, з якими патентовласник уклав ці договори. У разі, якщо для визнання патенту недійсним застосовувалися такі підстави як: порушення умов закордонного патентування винаходу, та державної реєстрації винаходу внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб, винним має визнаватись саме патентовласник. І в цих випадках обов'язок відшкодовування збитків може бути покладений на нього. Але є невизначеним, хто винний і хто відшкодує збитки, якщо мають місце підстави: невідповідності запатентованого винаходу умовам патентоздатності, та наявності у формулі винаходу ознак, яких не було у поданій заявці? Чи не є це наслідком недбалості працівників Установи? Законодавство відповіді на ці запитання не дає[2].

Логічно припустити, що у разі якщо патент було визнано недійсним на підставах: невідповідності запатентованого винаходу умовам патентоздатності наявності у формулі винаходу ознак, яких не було у

[1] Про охорону прав на винаходи та корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 р. зі змін. та доп. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 32.

[2] В. В. Джунь. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2017. 432 с.

поданій заявці, це слід вважати недбалістю працівників установи під час перевірки заяви. Тому відшкодування збитків варто покладати на установу, яка видає патент.

В умовах відсутності в національному законодавстві чітких правил визначення долі ліцензійних договорів, укладених на підставі визнаного недійсним патенту, корисно розглянути зарубіжний досвід регламентації цих питань. В законодавстві зарубіжних країн передбачено правило, відповідно до якого ліцензійні договори, укладені до прийняття рішення про недійсність надання правової охорони товарному знаку, зберігають свою дію в тій мірі, в якій вони були виконані до моменту прийняття рішення. Такий підхід цілком враховує майнові інтереси обох сторін ліцензійного договору, що є логічним і справедливим, адже під час дії договору ліцензіар отримував ліцензійні платежі, а ліцензіат за час користування ліцензією – значні прибутки, які компенсували йому сплачені платежі. Покладання тягаря наслідків недійсності патенту в повному обсязі виключно на патентовласника (який зазнав власних втрат, до того ж повинен повернути ліцензіату сплачені ним ліцензійні платежі) є недопустимим. У цьому зв'язку справедливим і економічно обґрунтованим було б встановлення загального правила про припинення договірних відносин у випадку недійсності патенту, а не визнання ліцензійного договору недійсним. Водночас сторони відповідного договору не мають позбавлятися можливості на свій розсуд встановлювати інші правові наслідки недійсності патенту в межах їх внутрішніх договірних взаємовідносин[1].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, в національному законодавстві слід чітко передбачити правові наслідки визнання недійсним патенту для чинності договорів, укладених щодо майнових прав, які витікають з цього патенту. Більш обґрунтованим видається підхід, за якого договори, укладені до прийняття рішення про недійсність патенту, зберігають свою дію в тій мірі, в якій вони були виконані до моменту прийняття рішення.

Годз Вікторія Володимирівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ФОРС-МАЖОРНА ОБСТАВИНА У ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

Від 24 лютого 2022 року Україна живе в умовах особливого правового режиму воєнного стану, введеного відповідним Указом

[1] Коваль І.Ф. Господарсько-правове регулювання відносин у сфері промислової власності: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2013. С. 429.

Президента України. За пройдений час стало зрозуміло, що відсіч повномасштабної збройної агресії російської федерації, віддаленість від активних бойових дій по-різному впливає на соціально-економічну ситуацію в регіонах України, умови здійснення господарської діяльності та виконання суб'єктами господарювання взятих на себе зобов'язань. Проте від моменту введення воєнного стану і до сьогодні стоїть питання можливості розглядати воєнний стан як форс-мажорну обставину, яка має визначені законом правові наслідки у господарсько-договірних відносинах.

Законодавство не містить прямої відповіді на питання належності воєнного стану до форс-мажорної обставини. Більше того, цей термін не використовується у Господарському та Цивільному кодексах України, в них законодавець оперує поняттями обставин непереборної сили та випадку. Визначення форс-мажорних обставин закріплено у Законі України «Про торгово-промислові палати в Україні» і останнім часом активно цитується та аналізується фахівцями практиками та судами.

Правові аспекти форс-мажорних обставин досліджувалися в науці господарського і цивільного права, проте сучасні умови свідчать, що цей напрям не втратив своєї актуальності. Викладене підтверджує актуальність теми дослідження, спрямованого на уточнення, чи належить воєнний стан до форс-мажорних обставин у господарсько-договірних відносинах.

Перш ніж перейти до розгляду основного питання, варто зосередити увагу на значенні форс-мажорних обставин для господарсько-договірних відносин. З аналізу масиву судової практики вбачається, що в Україні сформовано усталені погляди, у тому числі на основі висновків Верховного Суду, щодо оцінки форс-мажорних обставин та застосування відповідних норм права. Зокрема, відповідно до законодавчих приписів, на які неодноразово звернуто увагу в судовій практиці, наявність форс-мажорної обставини звільняє від відповідальності за порушення зобов'язання, проте не від його виконання після відновлення у суб'єкта господарювання такої можливості[1]. Звільнення від виконання зобов'язання може бути передбачено безпосередньо у договорі або подальшою домовленістю між сторонами.

При оцінці конкретних обставин суди дотримуються підходу, за яким форс-мажорні обставини не мають преюдиціального характеру. У разі настанні таких обставин сторона, яка на них посилається як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести не лише їх наявність, але й те, що ці обставини стали форс-мажорними саме для цього конкретного випадку виконання господарського зобов'язання. Іншими словами, сторона має довести, що саме ці конкретні обставини мали непереборний характер саме для цієї конкретної особи при виконанні нею конкретних договірних зобов'язань. Верховний Суд наголошує, що

[1] Боярчуков М. Форс-мажор під час війни: судова практика. *Юридична газета. Online.* 2022. 22 листопада. URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/forsmazhor-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html

кожен випадок наявності форс-мажорних обставин має оцінюватись судом незалежно від наявності засвідчених компетентним органом обставин непереборної сили[1].

Також суди встановлюють наявність причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорною обставиною та неможливістю виконати господарське зобов'язання, оскільки лише факт проведення бойових дій чи запровадження обмежень воєнного часу не звільняє сторону від відповідальності, якщо такі обставини прямо не перешкоджають фізично чи юридично виконати конкретний обов'язок за договором[2].

Вищенаведене має важливе значення для пошуку відповіді на питання щодо можливості розглядати воєнний стан як форс-мажорну обставину у господарсько-договірних відносинах.

Надалі варто звернути увагу на визначення форс-мажорних обставин. Згідно з ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Також у вищезгаданій нормі наводиться доволі широкий та невичерпний перелік таких обставин, в якому проте воєнний стан прямо не згадується.

Заслуговує на увагу лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року, в якому військова агресія російської федерації проти нашої держави визнана форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) з 24 лютого 2022 року до офіційного закінчення[3]. Як видно, Торгово-промисловою палатою України військова агресія рф, а не воєнний стан, названа форс-мажорними обставинами.

Отже, з викладеного слідує, що воєнний стан прямо не названий форс-мажорними обставинами у господарсько-договірних відносинах, проте за певних умов може ними визнаватися, шо знаходить підтвердження в судовій практиці. Суди, звільняючи суб'єктів господарювання від відповідальності за невиконання договірних зобов'язань, керуються тим, що вищезгаданий лист Торгово-промислової палати України є належним підтвердженням форс-мажорної обставини, а введення воєнного стану неодмінно впливає на спроможність своєчасного ведення розрахунків та обмежує безперешкодне здійснення господарської діяльності, є загальновідомим та нормативно врегульованим, і навіть

[1] Постанова Верховного Суду від 31 серпня 2023 у справі № 910/15264/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967

[2] Постанова Верховного Суду від 10 березня 2023 року у справі № 922/1093/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109524209

[3] ЛистТоргово-промислової палати України від 28 лютого 2022 № 2024/02.0- 7.1. URL : https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf

доходять висновку, що здійснення повідомлення іншої сторони не є визначальним фактором у питанні звільнення від відповідальності[1].

Схожу позицію зайняли деякі дослідники. Наприклад, М. Стефанчук висловлюється за те, що воєнний стан відповідає усім ознакам форс-мажорних обставин, оскільки він є виключною та непередбачуваною обставиною, яку боржник не може контролювати та наслідків якого не може уникнути[2]. Дещо схожу думку має М. Топорікова, вказуючи, що введення воєнного стану через агресію російської федерації і, як наслідок настання форс-мажорних обставин, надає стороні право вимагати не застосовувати до неї передбачену законом або договором відповідальністю[3].

Викладений вище підхід заслуговує на підтримку. Дійсно, якщо проаналізувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», то стає очевидним, що в межах встановлення правового режиму воєнного стану військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування тимчасово запроваджувати та здійснювати обмеження діяльності суб'єктів господарювання, вилучати або примусово відчужувати їх майно (статті 8, 20). Це може істотно вплинути і навіть зробити неможливим виконання суб'єктом господарювання зобов'язань за його договорами. У такому разі вибудовується логічний ланцюг: введення воєнного стану – рішення щодо обмеження господарської діяльності (примусове відчуження майна) – неможливість виконання зобов'язання. У такому разі суб'єкту господарювання необхідно підготувати докази існування причинно-наслідкового зв'язку між цими обставинами, які мають характер форс-мажорних, і неможливістю виконання своїх зобов'язань за господарськими договорами.

Отже, на підставі викладеного можна підсумувати, що воєнний стан, хоча прямо і не вказаний серед переліку форс-мажорних обставин, проте може мати ознаки цих обставин за умови, що невиконання господарсько-договірного зобов'язання знаходиться у прямому причинно-наслідковому зв'язку з його введенням.

---

[1] Боярчуков М. Форс-мажор під час війни: судова практика. *Юридична газета. Online.* 2022. 22 листопада. URL : https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/forsmazhor-pid-chas-viyni-sudova-praktika.html

[2] Стефанчук М. Особливості договірної відповідальності в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства.* 2023. № 1. С. 171.

[3] Топоркова М.М. Особливості воєнного стану як форс-мажорної обставини у договірних правовідносинах. *Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів*: матеріали І Міжнар. науково-практичної інтернет-конференції (Кременчук, 23 березня 2023 р.).за заг. ред. В. В. Татарінова. 2023. С. 369.

Гуменюк Вікторія Віталіївна
здобувач вищої освіти Хмельницький
університет управління та
права імені Леоніда Юзькова

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

Питання необхідності використання юридичної допомоги, сьогодні дуже поширена, як для власних інтересів, так і для професійної діяльності. Юридична практика – це професійна юридична діяльність з видання, тлумачення і реалізації правових приписів, здійснювана з урахуванням накопиченого соціально-правового досвіду.

Суб'єктами юридичної практики є правотворчі та правозастосовчі органи (законодавчі органи, органи виконавчої влади, в т.ч. правоохоронні органи, їхні посадовці, суди, адвокати, органи нотаріату тощо). Суб'єкти юридичної практики безпосередньо видають, тлумачать і застосовують юридичні норми.

Саме за колом її суб'єктів, юридичної практики визначаються її види. За особливостями змісту та призначення їх діяльності юридична практика може бути поділена на приватну і публічну.

До приватної юридичної практики відносяться, насамперед, адвокатська й юридична консультаційна практика.

Адвокатська практика формується в процесі поточної діяльності адвокатів і їх об'єднань (обласних та міських колегій адвокатів, адвокатських фірм, бюро). Її специфіка визначається особливим статусом адвокатури України, котра є недержавним самоврядним інститутом, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Адвокати здійснюють адвокатську діяльність, що полягає у забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; наданні правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовому супроводі

діяльності клієнта, складенні заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру тощо[1].

Юридична консультаційна практика формується в процесі діяльності юрисконсультів, юридичних відділів (департаментів) підприємств та організацій, місцевих (районних, міських) юридичних консультацій, а також суб'єктів підприємницької діяльності (фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб), предметом діяльності котрих є надання юридичних послуг, у тому числі консультаційних[2].

До таких послуг належать, зокрема: надання консультацій та роз'яснень з юридичних питань, усних і письмових довідок із законодавства; складання заяв, скарг та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів громадян, установ, підприємств і організацій за їх дорученням у судах та інших державних органах у цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справах і справах про адміністративні правопорушення; здійснення представництва громадян та захист їхніх прав і законних інтересів у центральних та місцевих органах виконавчої влади й органах місцевого самоврядування; здійснення правового обслуговування установ, підприємств і організацій; здійснення правового обслуговування зовнішньоекономічної діяльності фізичних та юридичних осіб, громадян і організацій.

До публічної юридичної практики відносяться, насамперед, судова, нотаріальна, прокурорська юридична практика. Крім того, нерідко виокремлюється нормотворча практика органів законодавчої та виконавчої гілок державної влади.

Розглянемо більш детальніше спеціалізації юридичних практик приватних. Юристи можуть спеціалізуватися в різних сферах, як-то: нотаріальна діяльність, міжнародне законодавство, банкрутство, охорона навколишнього середовища. Юристи, які спеціалізуються на правових нормах охорони навколишнього середовища, наприклад, можуть представляти інтереси груп, великих компаній з розміщення об'єктів або будівельних фірм в їх взаємодіях з державними установами з охорони навколишнього середовища.

Зараз і адвокати, і юридичні фірми будуть обирати оптимальні для себе напрямки розвитку: універсальність або спеціалізація[3].

---

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність [Електронний ресурс] // ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ Законодавство України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text.

[2] Гусарєв С. Юридична дендологія [Електронний ресурс] / С. Гусарєв – Режим доступу до ресурсу: https://pidru4niki.com/15010922/pravo/yuridichna_konsultativna_diyalnist.

[3] Криворученко К. Портрет професії: юрист [Електронний ресурс] / Катерина Криворученко // Юридична Газета. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/portret-profesiyi-yurist.html.

Не зважаючи на виникнення самодостатньої спеціалізації актуальним все ж залишається поняття універсальності. Будучи універсальним юристом або фірмою, ви охоплюєте більше коло людей та їх проблеми.

Універсальними також залишаться і великі гравці юридичного ринку, маючи в своїй команді фахівців за окремими галузями права. Вони і надалі будуть працювати з максимальною кількістю галузей права, тим самим розширюючись та відкриваючи нові відділення.

Але, варто зазначити, що більш конкурентоспроможною, є саме спеціалізована юридична практика, адже завдяки індивідуальності та несхожості на інших, можна з легкістю конкурувати і бути кращими в своїй галузі.

І чим більш вузька і специфічна дана сфера юридичної діяльності, тим відомішою, та клієнтоорієнтованою вона буде. Маючи вузький напрямок юридичних послуг, менше коштів вкладається і в її розвиток, але відповідно і слід, постійно вдосконалюватись та шукати нові інструменти розвитку.

На сьогодні, український ринок юридичних послуг надзвичайно великий. Тому клієнт все частіше обирає фірму або адвоката, який «знає» його проблему і спеціалізується на ній. При цьому, клієнт хоче бачити саме професійність, реальні виграні справи та досвід юристів.

Все більше трапляється випадків коли клієнт для ведення своїх різних проблем обирає різні фірми, які вже мають досвід і практичні навички в певній галузі, хочуть та можуть дозволити собі обрати одну або декілька спеціалізацій і розвиватись у вузькому напрямку[1]. До прикладу, можемо назвати юридичні бутики, які є вузько спеціалізованими компаніями.

Зміни в професії і на ринку юридичних послуг повинно призвести до важливих змін в сприйнятті адвоката. Раніше адвокат сприймався виключно в розрізі захисту в кримінальних провадженнях, тепер же адвокат буде сприйматися як професіональний судовий представник без прив’язки до спеціалізації і це відповідає вимогам нашого часу.

Тепер же судове представництво – це вже самодостатня спеціалізація. Адже не зважаючи на відмінності в процесуальних кодексах завдання скрізь однакове – виграти.

Напрямки за галузями в економіці будуть залишатися тими, що стало розвиваються останні роки – це агросектор, IT, медицина й фармацевтика.

Також перспективним виглядає напрямок трудового права. Адже зараз відбувається впровадження змін щодо легалізації найманої праці,

[1] Лисенко Г. Спеціалізація чи універсальність юридичних послуг» [Електронний ресурс] / Ганна Лисенко // Український юрист. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://lysenko-solicitors.com/archives/news/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.

посилено контроль та нагляд за додержанням трудового законодавства. В результаті, бізнес має накладені штрафи, і наявність трудового спору.

Авторське право теж є перспективним напрямком для юристів. Це пов'язано перш за все зі зростанням рівня мінімальної зарплати, яка береться за основу розрахунку компенсації за порушення авторських прав.

Продовжує розвиватись практика кримінального та антикорупційного права[1].

Сучасні юридичні фірми дають різний перелік послуг, які є вузько спеціалізованими. Наприклад юридична практика Legal Support надає такі види юридичних послуг[2]:

Правова підтримка та організація діяльності художників, дизайнерів, моделей, фотографів, відеографів і представників інших творчих професій. Захист авторського права. Реєстрація та правова організація творчого бізнесу.

Юридична підтримка IT – комплексна юридична допомога для IT-спеціалістів, компаній розробників програмного забезпечення, фрилансерів, зайнятих в IT та суміжних сферах.

Консультації від юристів для криптоентузіастів і криптоінвесторів. Правовий захист інвестицій у віртуальні цінності. Практичні поради та запровадження заходів щодо запобігання проблем з банками, податковою та фінмоніторингом. Юридичний супровід IEO від криптоюристів.

Правова організація роботи Інтернет-бізнесу (Digital commerce) в Україні. Підбір системи оподаткування та організаційно-правової форми ведення бізнесу, комплексний консалтинг, реєстрація та постановка на облік. Розробка публічних оферт та повного пакету документів, необхідних для продажу товарів та надання послуг через Internet.

Юридична допомога неприбутковим організаціям (NGO, NPO). Супровід від А до Я, починаючи з питань створення і реєстрації громадських організацій та інших об'єднань, закінчуючи проведенням процедури припинення діяльності відповідно до вимог чинного законодавства України.

Дані напрямки роботи юристів, на даному етапі, дуже популярні, за рахунок, великої кількості заробітку в інтернет- мережах, відкритті не прибуткових організацій і т.д.

Отже, може стверджувати, що діяльність юристів, як самостійно, так і в юридичній фірмі, супроводжується певним поділом. Одні працюють, як універсальні юристи, які охоплюють кілька галузей правової діяльності,

---

[1]. Лисенко Г. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ЧИ УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ. СТАТТЯ В ЖУРНАЛІ «УКРАЇНСЬКИЙ ЮРИСТ» [Електронний ресурс] / Ганна Лисенко // Український юрист. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://lysenko-solicitors.com/archives/news/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.

[2] Legal Support [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://legal-support.top/expertise-areas-lawyers-in-ukraine/.

інші обирають одну спеціальність, і відповідно, здійснюють вузько спеціалізовану юридичну практику. На нашу думку, саме спеціалізовані юристи та юридичні практики є найбільш дієздатними та конкурентоспроможними, так як вони будуть спеціалістами у своїй галузі і її розвивати до високого рівня.

Демчишина Оксана Віталіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОКРЕМІ ЗМІНИ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Бахур О.В.)

Повномасштабне вторгнення російського ворога на всю територію України зачепило усіх українців та внесло чимало корективів у всі сфери життєдіяльності, зокрема не оминуло і сферу земельних відносин. Введення воєнного стану по всій території України призвело до необхідно внесення певних змін у регулювання земельних відносин.

Дослідженням змін у земельних відносин під час дії воєнного стану займались такі науковці, як О. Бахур, О. Зигрій, О. Дорош, Й. Дорош, В. Фоменко, Г. Калетнік, Т. Томляк, В. Миколенко та інші. Проте, існує необхідність продовжувати вивчення даного питання задля виявлення недоліків та покращення законодавства у сфері регулювання земельних відносин під час дії воєнного стану.

Відповідно до 2 статті Земельного кодексу України земельні відносини – це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею[1].

Після запровадження правового режиму воєнного стану було прийнято низку нормативно-правових актів, які внесли певні зміни в регулювання земельних відносин. Законодавець підійшов системно до врегулювання земельних відносин в умовах воєнного стану, передбачивши багато спрощень для забезпечення функціонування аграрного сектору економіки та прискореного відновлення інфраструктури України. Внесені зміни до законодавства також слугують меті мінімізувати кількість зловживань, яка могла би суттєво збільшитись в умовах воєнного стану за відсутності належного контролю[2].

---

[1] Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №3-4. Ст. 27.

[2] Семенюк Л., Соловйова Н. Регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. *Землеустрій і топографічна діяльність в умовах війни та післявоєнного відновлення.* Збірка наукових праць Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції (м. Київ., 8-10 березня 2023 р.). Київ, 2023. С. 94-95.

Зокрема, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» в якому зазначено, що на період з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї). Варто звернути увагу на те, що дія даної норми розповсюджується не на всю територію України, а на території, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями російської федерації та, окрім того, перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також за земельні ділянки (земельні частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди[1].

Пізніше був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Метою даного закону є удосконалення окремих процедур та спрощення порядку набуття прав користування сільськогосподарськими землями в умовах воєнного стану задля їх ефективного використання для ведення товарного сільськогосподарського виробництва та забезпечення продовольчої безпеки нашої держави[2].

Значна увага була приділена орендним відносинам, зокрема, вказується, що договір оренди земельної ділянки укладається лише в електронній формі, та засвідчується кваліфікованими електронними підписами орендаря і орендодавця та передача в оренду земельної ділянки здійснюється без проведення земельних торгів. Також, зазначається, що формування земельної ділянки з метою передачі її в оренду здійснюється без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру (державної реєстрації) та присвоєння їй кадастрового номера, на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, яка розробляється за рішенням органу, уповноваженого передавати земельну ділянку в оренду, та затверджується таким органом. Варто звернути увагу на те, що земельна ділянка, формування якої здійснювалося з метою передачі в оренду вважається сформованою з моменту укладення договору її оренди і припиняє бути об’єктом цивільних прав з моменту припинення договору її оренди, для

[1] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року №2120-IX.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text.

[2] Зигрій О., Ятчишина І., Чижовська Н. Особливості регулювання земельних відносин під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства.* 2023. №1(33). С. 153-158.

укладення якого така земельна ділянка була сформована[1]. Крім того, відповідно до даного закону безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється. Даний пункт введення в дію даного закону обмежує права громадян передбачені Конституцією та законами України, але слід чітко розуміти, що даний нормативний акт не забороняє, а лише частково та тимчасово обмежує право громадян на період збройної агресії країни-терориста[2], що дозволено під час дії воєнного стану відповідно до Конституції України.

У Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану» більш конкретно відображено вимоги до земель, які можуть передаватись в оренду в умовах воєнного стану[3]. Даний закон також покликаний спростити передачу в оренду земельних ділянок державної та комунальної власності – насамперед для розміщення виробничих потужностей підприємств, переміщених (евакуйованих) із зони бойових дій, об'єктів критичної інфраструктури та розміщення об'єктів для тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб[4].

Варто звернути увагу, що відповідно до цього закону функціонування Державного земельного кадастру вважається призупиненим з міркувань безпеки. Рішення про відновлення або подальше призупинення функціонування Державного земельного кадастру приймається центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері земельних відносин. Порядком ведення Державного земельного кадастру можуть встановлюватися обмеження щодо повноважень державних кадастрових реєстраторів, а також визначатися інші особливості ведення Державного земельного кадастру[5]. Однак, обмеження доступу до реєстрів має зворотний бік. Відкриті дані земельного кадастру та публічна кадастрова карта – важлива частина для ефективної реалізації земельної реформи. Внаслідок закриття цих даних

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 23 березня 2023 року № 2145-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text

[2] Міхальчук С. Управління земельними ресурсами під час дії воєнного стану. Наукова практична конференція (Чернівці, 28-29 жовтня 2022 р.). Чернівці, 2022. С. 55-59.

[3] Заплітна І. Земельне законодавство в період воєнного стану. *Галицькі студії: Юридичні науки.* 2023. №1. С. 22-27.

[4] Гришанова Н. Закон щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану набрав чинності. URL : https://jurliga.ligazakon.net/news/211809_zakon-shchodo-osoblivostey-regulyuvannya-zemelnikh-vdnosin-v-umovakh-vonnogo-stanu-nabrav-chinnost (дата звернення 22.20.2023 р.).

[5] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 року № 2247-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text

суттєво збільшуються корупційні ризики і зникає можливість громадського контролю та публічного моніторингу за зміною прав власності. Ускладнюються можливості швидкої перевірки прав на земельні ділянки потенційним інвесторам, що дуже ускладнює ведення бізнесу. Посилюються ризики рейдерства[1]. Доречним є зауваження Г. Калетнік та Т. Томляк, що правом призупиняти роботу Державного земельного кадастру міністерство може користуватись лише з міркувань безпеки на територіях проведення активних бойових дій. На тих територіях України, де активні бойові дії не провадяться, необхідності у призупиненні робити Державного земельного кадастру немає[2].

Варто погодитись з думкою О. Бахура, що ці та інші зміни до законодавства були спрямовані на забезпечення безпеки землевласників та користувачів, полегшення та оптимальне використання земельних ділянок за призначенням, якщо не власниками, то іншими спроможними користувачами. Проте, на об'єктивну думку, це може стати причиною виникнення конфліктів та спорів в майбутньому, зокрема тоді, коли запроваджений воєнний стан буде скасовано чи припинено[3].

Отже, відповідно до вищезазначеного, можна зробити висновки, що на даний момент земельні відносини є досить обмеженими та деякі зміни у законодавстві обмежують певні права людей, однак ці нововведення є необхідними для забезпечення безпеки. Деякі зміни такі як призупинення Державного земельного кадастру та заборона передачі земельних ділянок із земель державної та комунальної власності у приватну власність гальмують процес розвитку земельних відносин. Разом з тим, спрощення деяких процедур є позитивними змінами та було б доречно використовувати їх після припинення воєнного стану.

Дерев'янко Анастасія Юріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДО ПИТАННЯ ПОЧАТКУ ПЕРЕБІГУ СТРОКУ ДІЇ ДОГОВОРУ ОРЕНДИ ЗЕМЛІ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

Оренда є найбільш поширеною підставою використання землі у сфері господарювання. У зв'язку з цим на практиці виникає багато питань

[1] Кирильцев К. Аналіз деяких повоєнних змін до земельного законодавства. *The 12th International scientific and practical conference "Current challenges, trends and transformations"* (December 13 – 16, 2022). Boston, USA: International Science Group. 2022.С. 238-241.
[2] Калетнік Г., Томляк Т. Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. №2. С. 79-97.
[3] Бахур О. Особливості земельних і екологічних правовідносин в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2023. №22.URL : https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/616 (дата звернення 25.10. 2023 р.).

щодо договору оренди землі, одним з яких є початок перебігу строку договору оренди землі. Від відповіді на це питання залежить правильність визначення дати закінчення строку дії договору оренди земельної ділянки, що має важливе значення як для орендаря, так й орендодавця.

Аналіз судової практики вказує на неоднозначне застосування положень Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Земельного кодексу України (далі – ЗК України) та Закону України «Про оренду землі» (далі – Закон), якими врегульовано це питання, при тому, що судові рішення ухвалюються, переважно, на користь орендарів земельних ділянок.

У науці питання правового регулювання оренди землі досліджували багато науковців, зокрема І.І. Каракаш, П.Ф. Кулинич, В.І. Семчик, М.В. Шульга та інші. Разом з тим, зміни в законодавстві, стан судової практики та соціально-економічна важливість орендних земельних відносин роблять питання початку перебігу строку дії договору оренди землі вкрай актуальним для сьогодення.

У ЗК України (ст. 93) та Законі (ст. 19) встановлено максимальний строк оренди земельної ділянки та мінімальні строки оренди для певних категорій земель. Також у ЗК України закріплено, що право оренди земельної ділянки виникає з моменту державної реєстрації цього права (ст. 125). В Законі міститься аналогічне положення, а також встановлено, що дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення (ч. 1 ст. 19).

У ЦК України встановлено, що договір набирає чинності з моменту його укладення, якщо інше не визначено законом або договором (ст. 631), а також закріплені загальні правила для визначення моменту укладання договору (ст. 640). Зокрема, договір є укладеним з моменту одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Однак, у ЦК України встановлено, що якщо договір підлягає нотаріальному посвідченню, то він вважається укладеним з дня такого посвідчення (ч. 3 ст. 640). Договори оренди землі посвідчуються нотаріально за бажанням однієї із сторін (ст. 14 Закону), а в обов'язковому порядку – в тих випадках, коли в оренду передається земельна ділянка разом з будівлею на строк три і більше років.

Отже, датою укладання договору оренди землі можна вважати одержання стороною, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції, зокрема шляхом підписання направленого проєкту договору, якщо одна зі сторін договору не висловила бажання посвідчити договір нотаріально. Однак аналіз судових рішень свідчить про те, що суди дату укладання і, відповідно, початок перебігу строку дії договору оренди землі пов'язують з моментом державної реєстрації[1].

[1] Головін Р. Обчислення дати закінчення строку дії договору оренди землі: як вирішити одну з головних проблем земельних спорів. *Юридична газета. Online*. 2021. 4 жовтня. URL : https://yur-

У земельних орендних правовідносинах законодавчий підхід до державної реєстрації не можна вважати послідовним, оскільки до 01 січня 2013 року закон вимагав державної реєстрації договору оренди землі, а після вказаної дати, у тому числі чинна редакція Закону України «Про оренду землі» – державної реєстрації права оренди. Враховуючи тривалість строків оренди землі, на практиці питання щодо початку перебігу строку договору має місце як щодо договорів, укладених до 01 січня 2013 року, коли державній реєстрації підлягав сам договір оренди, так і після цієї дати, коли почала діяти вимога державної реєстрації права оренди. Крім того, непоодинокими є випадки здійснення державної реєстрації на кілька місяців і навіть років пізніше, ніж підписання договору. Саме при розгляді таких спорів суд веде відлік строку оренди від дати державної реєстрації, що може призвести до істотного збільшення фактичного строку перебування землі в оренді. Яскравим прикладом є постанова Верховного Суду від 22 грудня 2021 р. у справі № 357/8115/18, в якій зазначено, що для визначення початку перебігу та закінчення строку дії договору оренди землі має значення не момент його підписання, а момент вчинення реєстраційних дій[1].

Разом з тим щодо договорів оренди, укладених після 01 січня 2013 р., Велика Палата Верховного Суду зробила важливий висновок, що такий договір вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов та після його підписання у встановленій простій письмовій формі, якщо інше не узгоджено сторонами, а не з моменту державної реєстрації права оренди[2].

На думку деяких юристів-практиків, наведене положення має поширюватися на всі договори оренди землі, незалежно від дати їх укладання. При цьому такий підхід не можна розглядати порушенням принципу «закон не має зворотної дії в часі», оскільки пропоноване тлумачення законодавчої норми не встановлює для сторін інші права чи обов'язки, ніж ті, які діяли при укладанні договорів, і для договорів з однаковими умовами не може діяти різне законодавство[3]. Проте не можна однозначно погодитися із такою позицією, оскільки потрібно брати до уваги, що згідно з ст. 210 ЦК України якщо правочин підлягає державній реєстрації, то він є вчиненим з моменту його державної реєстрації. Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення

---

gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/obchislennya-dati-zakinchennya-stroku-diyi-dogovoru-orendi-zemli-yak-virishiti-odnu-z-golovnih-probl.html.

[1] Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 грудня 2021 р. у справі № 357/8115/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221080

[2] Сагайдак К. Земельні спори: свіжа судова практика Верховного Суду. *Юридична газета. Online*. 2023. 13 липня. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zemelni-spori-svizha-sudova-praktika-verhovnogo-sudu-.html

[3] Головін Р. Застосування правових норм щодо обчислення дати закінчення строку дії договору оренди землі. *Наукові перспективи*. 2021. № 9. С. 394.

цивільних прав та обов'язків. Загальновідомо, що договір є правочином. Отже, якщо договір оренди укладено під час чинності норми Закону, яка вимагала державної реєстрації договору, то відлік строку дії договору оренди потрібно вести від дати його державної реєстрації. У науковій літературі висловлюється подібна думка, що строк дії договору оренди земельної ділянки починається з моменту державної реєстрації права оренди земельної ділянки[1].

Натомість після внесення змін до Закону, обов'язковою стала державна реєстрація права оренди, а не договору. Науковці і практити цілком правомірно розмежовують такі явища, як державна реєстрація правочину та державна реєстрація права. Державна реєстрація права оренди відбувається згідно з Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Потрібно погодитися з фахівцями, які на основі аналізу положень вказаного Закону, доходять висновку, що проведення державної реєстрації виступає офіційним визнанням й підтвердженням державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, а тому державна реєстрація не може бути умовою набрання чинності договором оренди. Державна реєстрація права оренди впливає виключно на виникнення цього права.

На даному етапі саме з державною реєстрацією права оренди Закон пов'язує виникнення відповідного права в орендаря, тобто набуття ним прав та обов'язків орендаря земельної ділянки, які закріплені ст. 25 Закону. Хоча у Законі чітко не визначено, на кого із сторін договору оренди покладено обов'язок державної реєстрації права оренди, фахівці наголошують на тому, що затягування з державною реєстрацією договору оренди впливає, у першу чергу, на правомірність діяльності суб'єкта на орендованій земельній ділянці, тому найбільш зацікавленим в швидкому проведенні державної реєстрації має бути орендар[2].

Насамкінець потрібно зазначити, що з 16 січня 2020 року дата укладання договору оренди земельної ділянки стала істотною умовою. Це на думку багатьох фахівців має значно спростити пошук відповіді на питання щодо початку відліку строку оренди землі.

Отже, на підставі викладеного можна підсумувати, що питання початку перебігу договору оренди землі залежить від того, чи був укладений такий договір до чи після 01 січня 2013 року. Положення чинної редакції ст. 19 Закону пов'язують початок перебігу строку дії договору оренди з моментом укладання договору у простій письмовій формі, якщо

[1] Гнідан Р. М. Договір оренди земельної ділянки: дисер. … канд. юрид. наук 12.00.03. Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2017. С. 4.

[2] Головін Р. Обчислення дати закінчення строку дії договору оренди землі: як вирішити одну з головних проблем земельних спорів. *Юридична газета. Online*. 2021. 4 жовтня. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/obchislennya-dati-zakinchennya-stroku-diyi-dogovoru-orendi-zemli-yak-virishiti-odnu-z-golovnih-probl.html

одна із сторін не висловила бажання щодо його нотаріального посвідчення, а від моменту державної реєстрації в орендаря виникає законне право користуватися орендованою земельною ділянкою.

Завертана Оксана Василівна
здобувач вищої освіти Хмельницький
університет управління та права імені Леоніда Юзькова

НАДАННЯ ПОСЛУГ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

Останнім часом у часи ковідних карантинів дуже багато видів діяльності перемістилися в мережу інтернет, в тому числі, діяльність, що пов'язана з наданням послуг. Скажімо, якщо у 2018-2019 роках дистанційне навчання у закладах освіти здавалося чимось малореальним, то у 2022-2023 роках це вже є наша буденність, особливо, враховуючи ризики повномасштабної війни.

Аналогічно із сферою освіти в надання послуг переважно через мережу інтернет переключилися чимало інших сфер діяльності і бізнесу. Змінилося законодавство під нові життєві потреби. Наприклад, КЗпП України доповнено ст.ст. 60^1 «Надомна робота», 60^2 «Дистанційна робота» згідно із Законом № 1213-IX від 04.02.2021, змінено чимало інших статей того ж Кодексу, що узаконило можливість працівників виконувати свою роботу не з робочого місця, що організувати повинен роботодавець, а з дому чи будь-якого іншого зручного для виконання покладених обов'язків.

Це значно спростило життя малому та середньому бізнесу, в якому немає великої потреби, щоб працівники знаходилися на робочому місці роботодавця. Особливо це стосується того виду діяльності, де надаються послуги через інтернет. Ще кілька років тому, з словами «послуга надана через інтернет» у нас асоціювалася переважно реклама чогось в інтернеті, однак сьогодні за допомогою інтернету ми маємо можливість, не виходячи з дому: купити квиток на літак чи потяг; придбати їжу чи ліки з доставкою додому; замовити речі, дрібні чи крупногабаритні товари; оплатити комунальні послуги, не витрачаючи час у черзі в банку; відвідати онлайн-бібліотеку; знайти репетитора для себе чи дитини у своєму місті, якомусь іншому чи взагалі в іншій країні і т.д. і т.п. Цей список послуг можна продовжувати і продовжувати. Користуватися такими послугами зручно. Це значно економить час, фінанси та інші ресурси користувачів.

Звичайно, щоб уникати різних непорозумінь, то угода з надання послуг повинна бути юридично підкріплена договором з описом предмету договору, строку, ціни. При цьому предметом договору виступатиме послуга, що надається, в обумовлений строк і за визначену ціну. Більшість компаній, що користуються попитом серед замовників тих чи інших

послуг керуються продуманими договорами оферти, які розміщують на своїх сайтах і в яких прописують основні умови співпраці та комунікації з клієнтом.

Я вважаю, що послуги, які можна надавати за допомогою лише інтернету – це такий фундамент, який може допомогти нашій країні у відновленні економіки у воєнний та післявоєнний стан з відносно невеликими вкладеннями. Адже цього роду діяльність може допомогти створити притік валюти в Україну, чим підтримувати нашу національну валюту – гривню.

Особливо, враховуючи той факт, що війна сусідньої країни проти України триває довгих майже десять років, то це значною мірою ослабило економіку нашої держави, що ми спостерігали у значному знеціненні нашої національної валюти протягом останнього десятиліття, коли:

01.11.2013[1] – 100$ коштувало 799,30 грн;
23.12.2013[2] – 100$ коштувало 799,30 грн;
23.12.2014[3] – 100$ коштувало 1566,17 грн;
23.12.2015[4] – 100$ коштувало 2314,68 грн;
23.12.2016[5] – 100$ коштувало 2628,60 грн;
23.12.2017[6] – 100$ коштувало 2780 грн;
23.12.2018[7] – 100$ коштувало 2735 грн;
23.12.2019[8] – 100$ коштувало 2329,12 грн;
23.12.2020[9] – 100$ коштувало 2825,13 грн;
23.12.2021[10] – 100$ коштувало 2725,08 грн;
23.12.2022[11] – 100$ коштувало 3656,86 грн;
01.11.2023[12] – 100$ коштувало 3628,12 грн.

Тобто, по цих даних чітко видно етапи різкого знецінення національної валюти, оскільки зрозуміло, що за скажімо 100 грн з року в рік можна придбати все меншу кількість валюти, на якій зав’язано більшість економік країн світу.

Я спеціально взяла дати і числа так, щоб показати, що знецінення української валюти почалося, навіть, не через Революцію Гідності, а саме через збройну агресію країни-гаранта «територіальної цілісності України» по Будапештському Меморандуму. 10 років війни проти України. 10 років

[1] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2013-11-01/
[2] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2013-12-23/
[3] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2014-12-23/
[4] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2015-12-23/
[5] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2016-12-23/
[6] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2017-12-23/
[7] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2018-12-23/
[8] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2019-12-23/
[9] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2020-12-23/
[10] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2021-12-23/
[11] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2022-12-23/
[12] https://index.minfin.com.ua/ua/exchange/archive/2023-11-01/

підриву економіки України. 10 років знецінення української валюти. 10 років погіршення життя звичайних громадян України.

З початком збройної агресії національна валюта нашої держави знецінилася фактично вдвічі. За 9 наступних років відбулося знецінення ще більше як вдвічі, причому можна спостерігати, що до початку повномасштабної війни, відбулось різке знецінення гривні, потім відносна стабільність і утримання на певному рівні, а з початком повномасштабної війни знову відбулося знецінення гривні в 1,3 рази. Нам потрібно рятувати свою економіку! Для того, щоб відбувалися позитивні зрушення, потрібно використовувати всі способи, з яких основні:

1) подолання корупції;
2) продаж товарів і послуг закордон для створення притоку валюти і зміцнення гривні;
3) поменше загальнодержавних кредитів;
4) збільшення товаровиробництва високої якості всередині країни і розширення спектру надання різноманітних послуг задля зменшення відтоку валюти з України та збільшення оборотів всередині нашої держави.

Повернувшись до надання послуг в мережі інтернет, хочу зауважити, що гарна можливість позитивно впливати на економіку України. Насамперед, сюди можна віднести такі послуги, як:

– IT (можна продавати виготовлені продукти чи послуги наших умів);

– репетиторська діяльність (закордоном така діяльність коштує значно дорожче, аніж у нас, для прикладу в США ціна години роботи репетитора коштує в середньому 20-50$, тоді, коли у нас цей показник становить в середньому 5,5-11$/год);

– у наш час можна створювати ресурси (компанії) по наданню і обміну інформації (щось подібне до роботи Uber, коли компанія може працювати в будь-якій точці світу – місті чи країні, збирати там інформацію, обробляти та продавати клієнтам по принципу: пасажир-водій, учень-репетитор, орендар-рієлтор, тощо) і заробляти на комісійних від угод чи співпраці між вищепереліченими клієнтами ресурсу (компанії).

Звичайно ж щоб все це створити і організувати з користю для держави, то потрібна політична воля, бажання вивести Україну на вищий економічний рівень, потрібні реально діючі реформи спрямовані на покращення, а не так як сьогодні маємо, що як тільки з’являється перспективний проект, так відразу знаходяться охочі прибрати його в «приватну власність». Навіть мені неодноразово доводилося сперечатися з різними радниками з регіонального розвитку у ULEAD з Європою, оскільки останні стверджували, що нібито державі невигідно, мати організації, підприємства, проекти у державній чи комунальній власності. Нібито користь державі можуть приносити підприємства і інші організації

лише в тому випадку, якщо вони будуть в приватній власності. Тому що вони, нібито, будуть приносити в державу ПДФО і не тягнути бюджет держави чи органів місцевого самоврядування на свою «збитковість».

Найголовніше, нам потрібно розуміти для чого виконувати ті чи інші дії, яка мета, яка ціль, яке бачення результату. Для мене – головне у цьому питанні – підняття економіки України і підкріплення гривні. І, до речі, задля цієї мети я не вбачаю нічого поганого, навіть в тому, якщо якісь послуги в Інтернеті ми (громадяни України) будемо надавати громадянам країни, що почала війну проти нас. Звичайно спектр таких послуг потрібно дуже гарно фільтрувати і не надавати послуги, які можуть завдати шкоди нашій державі, як от здача за гроші позицій наших військових чи координат стратегічних об'єктів. А, скажімо, організувати компанію по продажу інформації зібраної і опрацьованої по типу для компанії «Клієнт-Клієнт», а для клієнтів «Замовник-Виконавець» і заробляти на комісійних та виводити капітал в свою країну для підтримки своєї економіки цілком прийнятно. Тим більше, що незважаючи на довготривалу війну проти нашої країни, навіть сьогодні в нас продаються численні і різноманітні товари та послуги російського виробництва і походження. Що відповідно сприяє ослабленню нашої економіки і підсиленню економіки нашого ворога. А мало б бути навпаки! Тому я підтримую не кожен хейт українців, які заробляють кошти у нашого ворога і залучають їх в нашу країну і розвиток нашої економіки.

Таким чином, при мудрому підході, гарній реалізації послуги надані в мережі інтернет здатні, як і аграрний сектор, залучати долар та інші валюти в Україну, стати добрим фундаментом для підняття економіки України. Для цього в нас є великий потенціал!

Кабанова Аліна Дмитрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПИТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Врегулювання спорів є одним із важливіших питань сьогодення. Спори можуть виникати з різних причин між різними суб'єктами суспільних відносин. Для їх регулювання та стабілізації існують різні способи вирішення, які у науковій літературі поділені на дві групи: юрисдикційні (судові), неюрисдикційні (позасудові). Сьогодні сторони нерідко обирають неюрисдикційні способи вирішення спорів, які активно підтримується Урядом України, а також розглядається в наукових працях як інноваційний шлях розвитку права.

Слід відмітити, що розвиток неюрисдикційних способів вирішення спорів бере свій початок ще з часів Стародавнього Риму, де було розроблено цілісну концепцію інституту мирової угоди (Закони XII таблиць передбачали укладення сторонами мирової угоди до початку судової процедури) [1]. Проте сучасні неюрисдикційні способи вирішення конфліктів в Україні почали розвиватися зі здобуттям незалежності.

Відповідно до ст. 124 Конституції України «Законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Крім того, можливість використання позасудових способів вирішення спорів передбачена галузевим законодавством. Так, врегулювання трудових способів передбачає проведення переговорів в межах примирної комісії або трудовий арбітраж [2]. В цивільних та господарських правовідносинах для врегулювання спорів застосовують переговори, в тому числі претензійний порядок як способи вирішення спорів. Впроваджувати медіацію як альтернативний спосіб вирішення трудових, комерційних спорів почали у 1995 році. В 1998 році Урядом України за фінансової підтримки USAID була створена Національна служба посередництва та примирення, що була уповноважена сприяти врегулювання колективних трудових спорів [3]. Сьогодні медіацію застосовується при вирішенні спорів майже у всіх сферах.

Відповідно Висновку № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) Про справедливий суд у розумні строки та роль судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів «Громадськість повинна насамперед бути поінформована про природу судового провадження, яке може бути ініційовано, його можливу тривалість, вартість та ризики неправильного використання правових засобів. Також слід надавати інформацію про вирішення спорів альтернативними засобами, які можуть бути запропоновані сторонам. Хоча альтернативне вирішення спорів не повинно розглядатися, як досконалий шлях позбавлення судів надмірного навантаження, проте воно є, безумовно, корисним і дієвим засобом, оскільки робить наголос на згоді

[1] Карпенко Р. Історичні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 28–36.

[2] Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»; Конвенція МОП № 154 про сприяння колективним переговорам 1981 року (дата підписання: 19.06.81, дата ратифікації: 04.02.94, дата набрання чинності: 16.05.95); Інструкція про порядок здійснення аналізу висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог, виявлення та узагальнення причин виникнення колективних трудових спорів (конфліктів), затверджена Наказом Національної служби посередництва і примирення 09.06.2009 № 33; Положення про порядок реєстрації Національною службою посередництва і примирення висунутих найманими працівниками, профспілкою вимог та колективних трудових спорів (конфліктів), затверджене Наказом Національної служби посередництва і примирення 25.03.2014 № 21; Положення про порядок формування і затвердження вимог найманих працівників, профспілок, затверджене Наказом Національної служби посередництва і примирення 21.06.2019 № 43.

[3] Кисельова Т. Інтеграція медіації в судову систему України: програмний документ, Рада Європи. Київ. 2017. URL : https://rm.coe.int/%20kyselova-tmediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7 (дата звернення 18.10.2023).

сторін, що завжди є бажанішим, ніж судове рішення, виконання якого є завжди обов'язком» [1].

Виходячи з аналізу законодавства та наукової літератури можна визначити альтернативне вирішення спорів як сукупність процедур, що здійснюються за згодою сторін самими сторонами або запрошеною для цього третьою особою з метою врегулювання конфлікту, що виник між сторонами, без звернення до органів судової влади.

При цьому слід звернути увагу, на відмінність понять «альтернативне вирішення спору» та «примирні процедури», які співвідносяться між собою як ціле та його частину. Примирні процедури є складовим елементом інституту альтернативного вирішення спорів: якщо альтернативне вирішення спорів передбачає загальну сукупність прийомів і способів, дій сторін, суду та запрошених осіб з позасудового врегулювання конфлікту, то кожна з примирних процедур є одним з можливих варіантів вирішення спору без втручання суду.

Важливість альтернативного вирішення спорів полягає в тому, що завдяки його застосуванню знижується навантаження на державні суди, які змушені розглядати спори. Крім того серед переваг альтернативних способів вирішення спорів є оперативність врегулювання конфлікту; економічність; збереження конфіденційності щодо відомостей, пов'язаних з особами сторін. Крім того, альтернативне вирішення спорів передбачає безпосередню участь сторін, що згодом сприяє покращенню відносин між ними. При цьому сторони можуть самостійно обирати ту особу, яка вирішуватиме спір, на відміну від судді, що призначається без урахування їх думки у випадковому порядку.

Проте, наряду з перевагами застосування альтернативних способів вирішення спорів супроводжується низкою недоліків, які здебільшого носять суб'єктивний характер. Так, альтернативне вирішення спорів не має ознаки універсальності. Це проявляється у неможливості його застосування до всіх спорів. Підтримка ідеї компромісу при альтернативному вирішенні спорів не може мати місце в ряді ситуацій, коли наявність спору необхідна і важлива. Ефективність альтернативного вирішення спорів неможливо спочатку спрогнозувати, оскільки безпосередньо залежатиме від готовності сторін співпрацювати одна з одною, щоб зрештою досягти компромісу.

Також, недоліком альтернативного вирішення спорів є відсутність фінансової регламентації діяльності осіб, які беруть участь у вирішенні спорів. Для вирішення зазначеної проблеми вважається за необхідним прояв ініціативи з боку Уряду щодо встановлення тарифів на послуги

[1] Висновок № 6 (2004) Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) про справедливий суд у розумні строки та роль судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. URL : https://court.gov.ua/userfiles/visn6_2004.pdf

медіаторів. Актуальність цього питання обумовлена важливістю такої сфери діяльності, як альтернативне вирішення спорів.

Крім того, слід звернути увагу на приватний та конфіденційний характер регулювання альтернативного вирішення спорів, який з одного боку є перевагою а з іншого можна розглядати як недолік, оскільки в такому разі за розвитком відносин сторін не може спостерігати ні публічна влада, ні громадськість, а отже відсутня можливість контролю та перевірки рішення, досягнутого в ході альтернативного вирішення спорів.

Цікавим є досвід США щодо альтернативного вирішення спорів, як частини судової системи. Метою його використання є зниження витрат на судовий розгляд, незалежно чи здійснюється у рамках судочинства, чи за його межами.

У американському суспільстві громадяни в більшості випадків самі зацікавлені вирішувати спорів, що виникають між ними, з найменшими втратами для сторін конфлікту. Більше того, найчастіше пропозиція щодо використання альтернативного вирішення спорів, спрямована на мінімізацію судових витрат, надходить безпосередньо від суду. Якщо між сторонами укладено угоду з проблемного питання, а не винесено судове рішення за підсумками розгляду, його виконання призведе до помітніших результатів.

Суб'єкти, що реалізують альтернативне вирішення спорів в США представлені у різних формах. Найбільш популярними є безкоштовні громадські центри, що існують за рахунок коштів фондів та допомоги спонсорів. Також у США створюються комерційні посередницькі бюро та служби приватних посередників. Популярність їхніх послуг зумовлена низькими порівняно із звичайною юридичною допомогою цінами.

На підставі вищенаведеного, можна зробити висновок, що інститут альтернативного вирішення спорів в Україні продовжує свій розвиток. Цікавим є безкоштовні громадські центри в США, коштами фінансування яких також можуть бути кошти фондів та спонсорська допомога, а також різні гранти.

Кирнасюк Олександр Васильович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ВИДІВ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Розвиток економічних відносин супроводжується виникненням різних спорів. Сьогодні особливої актуальності набувають альтернативні способи вирішення спорів, які дають змогу врегулювати різні спори, що

виникають під час здійснення господарської діяльності більш ефективно і з меншими витратами.

Найпоширеніші способи вирішення спорів з позиції інтересів сторін є переговори та посередництво (медіація), які дають змогу використовувати різні стилі ведення переговорів, полегшують вирішення спору на основі переговорів за участю посередника. Система альтернативного вирішення спорів, маючи привабливі сторони, стає з часом більш затребуваною, в тому числі і під час здійснення господарської діяльності.

Сьогодні існують різні критерії для класифікації альтернативних способів вирішення спорів. Так, існує підхід, за якого такі способи поділяються на підставі ролі у вирішенні спору третьої сторони, тобто посередник може виносити обов'язкові рішення для сторін і займати активну роль (наприклад – арбітраж); посередник лише сприяє вирішенню, але не має повноважень для ухвалення обов'язкових рішень (наприклад – медіація). Однак ця класифікація видається не універсальною, вона не включає в себе всі альтернативні способи вирішення спорів, особливо видається досить складним віднести переговори до тієї чи іншої групи.

Ткачук О.С. зазначає, що традиційним є поділ способів альтернативного вирішення спорів на основні (базові), до яких належать переговори, медіація та арбітраж, та комбіновані (гібридні), якими є медіаціяарбітраж (мед-арб), арбітраж-медіація (арб-мед), міні-суд, омбудсмен, незалежна експертиза щодо встановлення фактичних обставин справи (neutral expert fact-finding) тощо [1], [2]. Український цент медіації та переговорів зазначає, що основними видами альтернативних способів вирішення спорів є переговори, арбітраж та медіація [3]. Такий підхід видається цілком обґрунтованим, оскільки спочатку такі способи виникли, дійсно, у перших двох формах.

Також дослідники виокремлюють й інший підхід до виокремлення альтернативних способів вирішення спорів за тим чи іншим критерієм. Так, Подковенко Т.О. згрупувала позиції науковців щодо класифікації способів за наступними критеріями. Зокрема, щодо обов'язковості прийнятого рішення: обов'язкові (арбітраж, експертна оцінка) та необов'язкові (переговори, посередництво); за характером проведення процедур: змагальні (арбітраж, приватний суд) і консенсуальні (посередництво); щодо зобов'язань їх застосування: добровільні та примусові (застосування альтернативних способів вирішення спорів

[1] Ткачук О.С. Проблеми реалізації судової влади у цивільному судочинстві: монографія. Харків: Право, 2016. 600 с.

[2] Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України: навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 74.

[3] Про альтернативне вирішення спорів. URL : https://ukrmediation.com.ua/ua/korysna-informatsiia/pro-alternatyvne-vyrishennia-sporiv

здійснюється відповідно до прямої вказівки у законі або обов'язкового рішення суду чи іншого органу); щодо цілеспрямованості: правові (коли спір вирішується на основі формальних норм права та фактичних обставин справи (арбітраж) і спрямовані на задоволення інтересів сторін (посередництво); за складністю: прості (при використанні єдиної процедури) і комбіновані (коли об'єднують елементи двох або більше процедур (посередництво-арбітраж (med-arb))[1], [2].

В світовій практиці також існує кілька десятків різних видів альтернативних способів вирішення спорів, які класифікуються за різними підставами. Зокрема, у країнах Європейського союзу та США поділяють альтернативні способи вирішення спорів на основні та комбіновані. Основними є: переговори, посередництво, третейський суд. Цей поділ ґрунтується на ролі третьої особи під час участі у врегулюванні спору. Крім того, компоненти основних видів, змішуючись один з одним, утворюють нові комбіновані форми, такі як: посередництво – третейський суд; «мінісуд»; омбудсмен тощо.

Дослідники також ділять альтернативні способи вирішення спорів на приватні та публічні[3], оскільки в деяких країнах вони існують як у приватній, так і в публічній сфері. Однак тут складно говорити про ту альтернативність, яка виникла від початку, тобто як протиставлення державному суду, фактично державному врегулюванню спорів. Відповідно ті характеристики альтернативних способів вирішення спорів, які їх вирізняли: вільне волевиявлення сторін, їхня рівність, велика кількість прав у визначенні порядку вирішення спору, тут не зберігаються належною мірою. Публічні ж способи, хоча й альтернативні, все ж таки пов'язані з примусовістю, формалізованістю і правовою визначеністю, так, такі процедури зазвичай застосовуються в судах до початку судового розгляду.

Наведена вище класифікація розкриває різноманіття видів альтернативних способів вирішення спорів. Кожен з наведених критеріїв поділу має право на існування, проте жоден з них не є ідеальним, оскільки неможливо врахувати всі способи вирішення спорів до однієї групи.

Альтернативні способи вирішення спорів, являючи собою в різноманітті цілу систему прийомів, засобів, методів приватного врегулювання відносин між сторонами, повинні служити цілям правосуддя, забезпеченню процесуальних гарантій захисту прав та

---

[1] Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства.* 2018. Вип. 1 (13). С. 36-41.

[2] Шарая А.А., Панкратова Д.О. Щодо питання альтернативних способів вирішення правових спорів: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 11. 2022.
URL : http://lsej.org.ua/11_2022/126.pdf

[3] Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України: навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 75-76.

інтересів сторін і підвищенню ефективності вирішення складних правових ситуацій у суді. Загалом, така система способів є позитивним явищем, що дає змогу не лише формально вирішити спір, а й урегулювати конфлікт загалом між сторонами, більш повно задовольнити їхні потреби. Актуальним завданням сучасної системи правосуддя є ефективне і швидке вирішення спорів. Розвиток і застосування різноманітних альтернативних способів врегулювання спорів сприятиме його вирішенню.

Лесько Олена Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ У ТОВ З РОЗПОДІЛОМ ЧАСТОК 50/50

(науковий керівник – д.ю.н., професор Деркач Е.М.)

Українське бізнес-середовище відрізняється різноманітністю та складністю форм організації підприємницької діяльності. Однією з найпоширеніших таких форм є товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), яке приваблює багатьох підприємців своєю простотою та гнучкістю у керуванні. Важливим аспектом функціонування ТОВ є розподіл часток у статутному капіталі між учасниками. Особливо цікавою та складною є ситуація, коли учасники ТОВ мають рівну частку – 50/50.

Розподіл часток у ТОВ відіграє вирішальну роль у здійсненні владних повноважень, вирішенні ключових питань, а також розподілі прибутків та збитків. У цьому контексті, аналіз судової практики щодо прийняття рішень у таких ситуаціях є надзвичайно актуальним завданням.

В одній із розглянутих судових справ учасник товариства з обмеженою відповідальністю звернувся до іншого учасника з позовом про визнання недійсним рішення, яке було прийняте загальними зборами учасників товариства. Позовні вимоги мотивуються тим, що голос позивача, який має 50% частку в статутному капіталі товариства, не був врахований при прийнятті рішення. Позивач вважав, що він має право голосу при прийнятті рішень про питання, такі як надання згоди на вчинення низки правочинів, зокрема укладення додаткових угод про розірвання договору між ним та товариством.

Важливо наголосити, що при створенні товариства учасники домовилися про рівний розподіл часток (50/50) у статутному капіталі, відзначаючи тим самим рівнозначну участь у керівництві діяльністю товариства та ухваленні рішень, які можуть бути прийняті лише за їхньою спільною згодою.

В умовах, коли один учасник товариства не має можливості впливати на ухвалення рішень згідно з ч. 3 ст. 98 ЦК України, інший учасник фактично володіє повним контролем над управлінням

товариством та ухваленням рішень без залучення іншого учасника. Це стало можливим через ініціативу останнього щодо проведення загальних зборів учасників та ухвалення рішень, до яких у нього відсутнє право голосу згідно з ч. 3 ст. 98 ЦК України.

Ініціатор прийняття рішення, знаючи відсутність голосу у позивача в даному питанні, спробував прийняти рішення шляхом опитування, помилково вважаючи, що йому дозволено вирішувати це питання одноособово.

Вирішення цього спору відповідачем свідчить про порушення прав позивача як учасника товариства та сторони укладених з ним договорів (Постанова КГС ВС від 16.11.2021 у справі № 912/947/20).

Дана правова позиція була підтверджена і в іншій справі. Відповідно до тексту рішення, прийняття рішення загальних зборів учасників товариства з розподілом їх часток 50/50 в такий спосіб, коли згідно зі ст. 98 ЦК України один учасник не має права голосу, свідчить про намір іншого учасника, в цьому випадку відповідача, прийняти рішення, яке за інших обставин (відповідно до Закону – більшістю голосів) не могло б бути прийнятим, що, в свою чергу, порушує корпоративні права іншого учасника товариства (позивача) (Постанова КГС ВС від 21.12.2021 у справі No 902/1256/20).

Аналогічна правова позиція викладена в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.01.2019 у справі №904/1237/17 (Постанова КГС ВС від 22.01.2019 у справі №904/1237/17).

У цьому контексті, аналіз судових рішень показує, що при рівній частці учасників у ТОВ виникає проблема, коли один із них намагається взяти на себе контроль та ухвалення рішень, ініціюючи загальні збори учасників. Законодавство та судова практика підтверджують, що такі дії можуть порушувати корпоративні права іншого учасника, якщо вони призводять до ухвалення рішень, які за інших обставин були б неможливими. Це ставить під сумнів законність і легітимність таких дій і може призвести до скасування судових рішень та порушення договорів між учасниками.

Отже, дотримання правових норм і урахування корпоративних інтересів учасників у рівних частках ТОВ є важливим завданням для забезпечення стабільності та законності діяльності товариства.

Назаренко Євген Сергійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПЕРЕГОВОРИ ЯК СПОСІБ УРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Спір можна визначити як протистояння інтересів двох сторін. Спір може виникати через різноманітні соціальні, економічні, політичні чинники. У сфері господарювання, де провідним є економічний інтерес у процесі здійснення діяльності, спрямованої на систематичне отримання прибутку, зазначені загальні чинники трансформуються і стають більш приватними, а саме: невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань (наприклад, не поставка / недопоставка товарів, поставка неякісних товарів, не сплата лізингових платежів тощо); витік конфіденційної інформації; недружнє поглинання підприємств; різне розуміння сторонами сенсу домовленостей і умов договору; тощо.

Вирішенням спорів традиційно займаються судові органи. Проте, судова процедура не завжди відповідає цілям врегулювання спору з урахуванням інтересів сторін конфлікту. Це пов'язано з тим, що суд, спираючись на норми матеріального і процесуального права, ухвалює рішення, у рамках якого одна зі сторін у будь-якому разі буде переможеною.

Крім того, судова процедура не відрізняється оперативністю (з урахуванням права на оскарження, розглядом спору в кількох інстанціях), унаслідок чого вирішення конфліктної ситуації може значно затягнутися. Слід також зазначити, що судовий розгляд спору потребує матеріальних витрат, пов'язаних з оплатою судових зборів, послуг представників, експертиз та інших судових витрат, які мають обов'язковий характер. Також, судовий процес є відкритою процедурою, а у деяких випадках суб'єкти господарювання хочуть уникнути розголосу, зберегти конфіденційність, унаслідок чого прагнуть вирішити його самостійно, без звернення до суду.

У сучасних умовах дедалі більшого розвитку набувають такі юридичні способи вирішення спорів, що спрямовані на примирення сторін, тобто на домовленість між сторонами про закінчення спору миром, як правило, шляхом взаємних поступок. Такі юридичні способи врегулювання спорів називають альтернативними або неюрисдикційними. Вони дають більшу свободу сторонам конфлікту, не прив'язуючи їх до будь-якого державного органу. Крім того, сторони в низці випадків вільні в ухваленні рішення з урахуванням балансу інтересів і в стислі терміни. До числа таких способів відносять: переговори, претензійний порядок вирішення спору, альтернативну процедуру врегулювання спорів за

участю посередника (медіацію), арбітраж (третейський розгляд), мирову угоду.

Серед перелічених вище способів переговори заслуговують на особливу увагу, оскільки саме вони максимальною мірою зберігають приватно-правову ініціативу у розв'язанні конфлікту, дають змогу досягнути мети врегулювання спору та збереження конфіденційності.

Загально відомо, що переговори це спосіб врегулювання правового конфлікту безпосередньо самими сторонами конфлікту без участі третіх осіб.

Переговори як спосіб розв'язання конфлікту є процесом, що включає деякі етапи. Зокрема, в науковій літературі виділяють, підготовчий етап (збір інформації, аналіз проблеми, визначення мети та задач); комунікативний або врегулювання спору (представлення сторін, виклад проблем і мети, діалог учасників: обговорення, уточнення, узгодження інтересів); завершальний етап або імплементація (аналіз переговорів, підготовка до наступних переговорів) [1].

Підготовчий етап передбачає здійснення організаційних заходів, пов'язаних із визначенням місця і часу проведення переговорів, кола суб'єктів, які беруть участь у переговорах від імені сторін конфлікту, питань, які підлягають розгляду в рамках порядку денного переговорів.

Етап врегулювання спору характеризується діями сторін, спрямованими на вирішення проблемної ситуації. Насамперед визначають позиції сторін, наводять відповідну аргументацію і розглядають документи, обговорюють проблемну ситуацію і варіанти можливих взаємних поступок, узгодження позицій. При цьому поступки в рамках переговорного процесу слід розглядати як основний засіб, що дає змогу досягти взаємовигідної угоди та врегулювати спір.

Завершальний етап включає оформлення результатів переговорів. Фіксація перебігу ведення переговорів та їхніх результатів здійснюється в рамках протоколу, який підписують учасники переговорного процесу та/або їхні представники. Складання протоколу дає можливість уникнути помилок у розумінні досягнутих домовленостей і подальших розбіжностей під час їх реалізації. Крім протоколу на цій стадії переговорного процесу можуть бути підписані документи, спрямовані на реалізацію досягнутих домовленостей: цивільно-правові договори, гарантійні листи, угоди про відступлення права тощо.

Серед переваг переговорів як способу врегулювання спорів можна виокремити наступні: безпосередня взаємодія сторін конфліктної ситуації з метою врегулювання спору; можливість самостійно визначати регламент процедури переговорів; можливість досягнення результату, прийнятного

[1] Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України: навчальний посібник /Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби-Сидор. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 92-96.

для обох сторін спору; оперативність вирішення конфліктної ситуації без значних матеріальних витрат.

До недоліків цього способу врегулювання спорів можна віднести те, що цей спосіб врегулювання спорів не регламентовано законом, отже, виникають питання, пов'язані з порядком проведення переговорів та їх наслідками; проблематичність виконання досягнутих у рамках переговорів домовленостей, якщо одна зі сторін конфлікту ухиляється від добровільного виконання, а самі результати переговорів не оформлено у вигляді юридичного документа, що закріплює права та обов'язки сторін (договору, іншої угоди, іншого документа, який дає змогу реалізувати право на судовий захист); недосягнення бажаного результату щодо врегулювання спору у зв'язку з вкрай протилежними позиціями сторін зі спірного питання.

Не дивлячись на відсутність законодавчого регулювання проведення переговорів, значна частина договорів, які використовуються в сфері господарювання, містить положення щодо врегулювання спору шляхом проведення переговорів. Проте, на практиці часто це положення залишається непрацюючою, оскільки ні в законі, ні в самому договорі процедура проведення переговорів не визначена, а регулювання на рівні звичаю ділового обороту – не гарантує повною мірою захист прав учасників переговорного процесу.

У цьому вбачається певний недолік сучасної договірної практики, який не дає змоги ефективно здійснювати врегулювання конфліктної ситуації за допомогою переговорів. При цьому, необхідні законодавчі передумови для розвитку цього способу врегулювання спорів у сфері договірних відносин все ж таки є.

Так, відповідно до принципу свободи договору, закріпленого в ст. 627 Цивільного кодексу України «Відповідно до статті 6 цього Кодексу сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості»[1]. Також абз.1 ч. 4 ст. 179 Господарського кодексу України закріплює, що при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству[2].

Таким чином, сторони договірних відносин мають право самостійно визначити порядок здійснення переговорів на випадок виникнення спору в рамках його реалізації шляхом включення відповідних положень до тексту

[1] Цивільний кодекс України: *Закон* України від 16.01.2003 № **435-IV**.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
[2] Господарський кодекс України: *Закон* України від 16.01.2003 № **436-IV**.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

договору як одного із зобов'язань. У цьому разі умови про порядок проведення переговорів можуть закріплюватися у вигляді самостійного розділу договору з аналогічною назвою або включатися до розділу договору, присвяченого вирішенню спорів, у вигляді окремих пунктів. Крім того, порядок проведення переговорів може бути оформлений у вигляді окремої угоди, підписаної сторонами договору, яка є невід'ємною частиною договору.

Таким чином, переговори як самостійний спосіб вирішення спорів характеризується: безпосереднім вирішенням спору його сторонами без участі третіх осіб; здійсненням взаємних поступок у процесі переговорів, що є основним інструментом вирішення спору; можливістю визначати порядок (процедуру) проведення переговорів на рівні угоди, обов'язкової для сторін; добровільністю реалізації (виконання) сторонами правового спору досягнутих домовленостей у результаті переговорів.

Вбачається, що переговори як спосіб розв'язання правових конфліктів може бути вельми дієвим інструментом під час розв'язання спірних ситуацій у сфері господарювання.

Недоборська Карина Леонідівна
здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВІЙНИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

Слід відмітити, що цифровізація проникла у всі сфери бізнесу, в тому числі, і в юриспруденцію. Цифровізація супроводжується технологічними змінами, які так само, як і зміни в законодавстві, змушують правників вдосконалювати свої знання. Обізнаність щодо цифровізації дозволяє юристам бути актуальними та конкурентоспроможними.

Перш за все, необхідно з'ясувати що означає термін «цифровізація». Треба зазначити, що цифровізацію ще називають цифровою трансформацією або діджиталізацією. Отже, ***цифровізація (діджиталізація)*** *є запровадженням новітніх інформаційних технологій у бізнесові процеси*. Цифрова трансформація[1] – це не тільки інсталяція оснащення останнього покоління чи софту, а й кардинальна зміна підходів до управління бізнесом, діалог з діловими партнерами та ін. Цифровізація дозволяє збільшити продуктивність праці працівників, рівень задоволеності замовника. Таким чином, діджиталізація позитивно впливає на ділову репутацію організації.

[1] Цифрова трансформація бізнесу. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://sion-ip.com/uk/blog/tsyfrova-transformatsiia-biznesu/

На сьогоднішній день в нашій країні підприємства мають багато проблем, спричинених війною. Основними проблемами є: обмеженість ресурсів, мала кількість замовлень, нестача кваліфікованих працівників, фінансів та сировини та ін. Цифровізація відкриває перспективи для бізнесу, тому запроваджений воєнний стан не повинен сповільнювати її впровадження, а, навпаки, має стимулювати процес діджиталізації.

Опрацьовано, що цифровізація допомагає вдосконалювати документообіг, аналіз даних та організаційну роботу підприємства.

Цифрова трансформація надає такі **переваги для бізнесу**[1]:

1. Поліпшує роботу з клієнтською базою. За допомогою діджиталізації оптимізується робота працівників організації та максимально персоналізується спілкування із замовниками.

2. Прискорюються бізнес-процеси. Цифровізація сприяє прискоренню процесу роботи підприємства, дає змогу оперативно приймати рішення, пристосовувати робочі процеси до вимог сьогодення.

3. Відкриває нові можливості для роботи та розвитку бізнесу. Так, наприклад, за допомогою хмарних технологій можна одночасно працювати над декількома проєктами. Велика кількість цифрових інструментів та раціоналізація роботи дозволяють простіше розпочати свій бізнес.

4. Дає змогу застосовувати діджиталізацію в роботі з інформацією. За допомогою прогресивних технологій на зразок Big Data або штучного інтелекту стає можливою обробка великих потоків інформації, на підставі чого можна потім приймати певні рішення.

5. Сприяє співробітництву та взаємодії з іншими організаціями.

6. Допомагає зменшенню експлуатаційних витрат, зокрема, витрат, пов’язаних з логістикою та доставкою, обслуговуванням обладнання, підтримкою користувачів та людських ресурсів.

Досліджено, що завдяки цифровізації правничої професії робота юристів набуде більшої технологічності, за допомогою цифрових технологій можна в короткі строки здійснювати аналіз юридичних стандартів, ухвалювати рішення про їх використання.

За допомогою цифрової трансформації можна, наприклад, замінити звичайний аналіз справ використанням штучного інтелекту. Слід відмітити, що завдяки штучному інтелекту спрощується пошук необхідних документів, правники звільняються від виконання рутинних операцій, відбувається розвиток нових комунікаційних платформ між правниками та їх клієнтами. Треба зауважити, що діджиталізація сприяє правовому регулюванню впровадження смарт-контрактів та смарт-законодавства.

В процесі дослідження з’ясовано, що ***смарт-контракт*** є програмним кодом, а вірніше його особливим описом, яким регламентується алгоритм дій стосовно обробки інформації та транзакцій у

[1] Стрілець А., Шевченко О. Цифровізація бізнес-процесів під час війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/272085

технології ***Блокчейн***. Краще, щоб у підготовці умов смарт-контракту брали участь правники, які розуміються в Блокчейн[1].

Потрібно зазначити, що ***юридичним смарт-контрактом*** є смарт-контракт, що володіє юридичною чинністю. По суті, цей смарт-контракт має таку ж юридичну силу як ліцензійна угода, що підписується під час встановлення будь-якого програмного продукту, або будь-який контракт, що у відповідності з вимогами законодавства певної держави укладається між сторонами та засвідчується нотаріально.

Під час складання та підписання смарт-контракту сторонами прописуються у ньому умови угоди з врахуванням завдань онлайн-платформи. Умови угоди можуть бути такими: *обов'язки сторін; закріплення авторського права на НФТ; виплата роялті; штрафи за невиконання; строки та ін.* Якщо виникне потреба, то потрібно поставити електронні підписи.

З використанням штучного інтелекту юридична праця буде перебувати у постійному розвитку. Так, великі перспективи має технологія **Блокчейн**. Ця технологія застосовуватиметься для того, щоб підтвердити укладені юридичні угоди, а також для того, щоб проводити транзакції та угоди, вести відповідні реєстри.

Досліджено, що орієнтовними послугами Блокчейну є такі: формування юридичної структури блокчейн-бізнесу; надання консультацій стосовно податків; здійснення юридичного супроводу відкриття рахунків у банках та підключення платіжних систем; інтернет-еквайрінг; умови дотримання законодавчих вимог стосовно протидії відмивання грошей, які отримані злочинним шляхом, та фінансування тероризму (AML/CTF compliance) та ін. [2]

Слід зазначити, що роль правника суттєво змінилась. Так, на сьогоднішній день, фахівцям юридичної професії потрібно не просто знати законодавство, яке через євроінтеграційні процеси та запроваджений воєнний стан постійно зазнає змін, вони повинні бути обізнані в царині сучасних технологічних рішень, способів автоматизації, доступних для цього фаху.

Отже, опрацювавши цифровізацію юридичного бізнесу, слід виокремити **п'ять** головних цифрових трендів правничої галузі, які набули популярності у 2023 році:

1. Хмарні технології глибше проникають на ринок. Клієнти хочуть мати доступ до юридичних документів в будь-який час та в будь-якому місці. У правників може виникнути потреба отримати доступ до

---

[1] Блокчейн. Юристів замінять роботи. Штучний інтелект. *Юридична газета.* 2023. № 7. С. 10-18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://medium.com/dead-lawyers-society/блокчейн-юристів-замінять-боти-штучний-інтелект-6598936fb7e9

[2] Діджиталізація ринку юридичних послуг. *Юридична газета*. 2023. № 49. С. 15-18. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/didzhitalizaciya-rinku-yuridichnih-poslug-providni-trendi-2020.html

свого архіву як під час судового засідання, так і під час перебування у відрядженні. За допомогою цифрових екосистем, які комфортні для користувачів, суттєво буде вдосконалений документообіг.[1]

2. Набули більшої розповсюдженості GDPR, Блокчейн та кібербезпека.

Слід відмітити, що захист інформації є предметом запеклого дискутування, адже мова йде не тільки про безпеку даних та конфіденційність, але й про свободу волі.

3. Були розроблені нові технології просування та управління відносинами з клієнтами

Для потреб юридичних фірм були розроблені мобільні додатки, CRM-системи, які дозволяють більш якісно керувати відносинами з клієнтами. Потрібно зазначити, що всі процеси було автоматизовано: *керування контактами, постановка завдань, відстеження розгляду справи, формування типової документації, обчислення робочого часу правника, виставлення рахунків, фінансова звітність і бухгалтерія*.

4. Були розроблені аналітичні продукти, засновані на AI

Продукти, розроблені на основі штучного інтелекту, можуть здійснювати обробку великих обсягів правничої інформації, ухвалювати рішення, і, отже, пришвидшують революцію в юридичній галузі та є інвестиційно привабливими. Постає питання – на скільки люди зможуть користуватись такими технологіями.[2]

5. Цифровізація юридичного бізнесу набула всебічного застосування

Цифрова трансформація полягає не в тому, щоб автоматизувати бізнес-процеси юридичних фірм, а в тому, щоб ці процеси набули більшої ефективності завдяки впровадженим технологіям. Людям потрібно формувати мислення та поведінку, навчитись культурі використання цифрової інформації. Суспільне значення правників полягає у розробці правил користування цифровими технологіями[3].

Отже, нами визначено термін «цифровізація». Цифровізація (діджиталізація) є запровадженням новітніх інформаційних технологій у бізнесові процеси. Розкрито можливості, які дає цифрова трансформація юридичного бізнесу, серед яких: поліпшення роботи з клієнтською базою, прискорення бізнес-процесів, сприяння співробітництву та взаємодії з іншими організаціями, зменшення експлуатаційних витрат та ін. Описано юридичний смарт-контракт, виокремлено п’ять головних цифрових

---

[1] Коробка С. В. Діджиталізація підприємницької діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія «Економічна».* 2023. № 100. С. 88–95.

[2] Гусєва О.Ю., Легомінова С.В. Диджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес.* 2022. № 1. С. 33-39.

[3] Фіщук В., Матюшко В., Чернєв Є. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html

трендів правничої галузі, серед яких: хмарні технології, GDPR, Блокчейн, CRM-системи, що дозволяють більш якісно керувати відносинами з клієнтами, продукти, розроблені на основі штучного інтелекту, що можуть здійснювати обробку великих обсягів правничої інформації, ухвалювати рішення.

Слід зазначити, що в Україні діджиталізація юридичного бізнесу розвинена не достатньо, є певні перешкоди, які заважають її впровадженню, хоча в умовах повномасштабної війни з росією саме така цифровізація може стати головним чинником розвитку організацій та суспільства в цілому.

Нешик Ольга Степанівна
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЧЛЕНАМИ ФЕРМЕРСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

Правовий статус фермерського господарства має особливості, які зумовлюють певну специфіку правового статусу його членів. Зокрема, члени фермерського господарства мають право на безоплатну приватизацію земельних ділянок, у тому числі раніше переданих їм у користування. Аналіз практики свідчить про наявність проблем у реалізації цього права, обумовлений нечіткістю норм ст. 13 Закону України «Про фермерське господарство» (далі – Закон) та ст. 32 Земельного кодексу України (далі – ЗК України), неузгодженістю між ними та з деякими іншими нормами цих законів, що призводить до їх неоднозначного тлумачення судами.

Згідно з ч. 1 ст. 13 Закону член фермерського господарства має право на безоплатне одержання у власність земельних ділянок у розмірі земельної частки (паю) із земель державної і комунальної власності. З наведеного вбачається, що умовою для здійснення цього права є наявність статусу члена фермерського господарства. Однак у ЗК України відсутні спеціальні норми, спрямовані на його реалізацію, члени фермерського господарства здійснюють право на безоплатну приватизацію у загальному порядку згідно з статтями 116, 118 та 121 цього Кодексу. Такий висновок підкріплюється судовою практикою. Так, Касаційний адміністративний суд на основі аналізу положень статей 13, 7 та інших Закону, положень ЗК України дійшов висновку, що члени фермерського господарства наділені правом на одержання безоплатно у власність із земель державної або

комунальної власності земельної ділянки у розмірі земельної частки (паю) в загальному порядку, встановленому у ЗК України[1].

Ймовірно, значення положення ч. 1 ст. 13 Закону полягає в наданні можливості розширити земельний банк фермерського господарства за рахунок отримання земельних ділянок для ведення господарства й іншими його членами, а не тільки засновником перед створенням фермерського господарства. Аргументом на користь цього твердження виступає положення ч. 2 ст. 12 Закону, де закріплено, що фермерське господарство здійснює права володіння та користування у тому числі земельними ділянками, які знаходяться у власності його членів.

Поряд із цим згідно з ч. 2 ст. 13 Закону членам фермерських господарств передаються безоплатно у власність із раніше наданих їм у користування земельні ділянки розміром, що дорівнює земельній частці (паю) члена сільськогосподарського підприємства на території відповідної ради. Тотожне положення міститься у ст. 32 ЗК України. Вбачається, що у цьому випадку безоплатна приватизація є способом зміни правової підстави користування землею, а її умовами є членство у фермерському господарстві та наявність земельної ділянки на праві користування. Проте при застосуванні цих законодавчих положень постають питання: про яке саме право користування йдеться і чи всі члени фермерського господарства наділені правом безоплатної приватизації?

Право користування охоплює право постійного користування та право оренди земельної ділянки. Значна частка фермерських господарств, створених під час чинності Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» та ЗК України від 1991 року, здійснюють діяльність на земельних ділянках, наданих громадянам на праві постійного користування, проте на сьогодні це право щодо фермерського землекористування визначено у законодавстві недосконало[2]. Чинні Закон та ЗК України передбачають передання громадянам земельних ділянок для ведення фермерського господарства лише на праві власності або праві оренди.

Як свідчить практика громадяни мають право на безоплатну приватизацію земельних ділянок, які були раніше надані для ведення фермерського господарства як на праві постійного користування, так і на праві оренди. Єдиною вимогою є дотримання припису ч. 5 ст. 116 ЗК України, а саме передання земельної ділянки у власність за рішенням органів виконавчої влади чи місцевого самоврядування можливе лише після припинення права власності чи користування нею у визначеному

[1] Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 16 березня 2023 р. по справі № 821/1288/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601353

[2] Покальчук М.Ю. Правові питання використання земель фермерськими господарствами. *На сторожі земельного ладу: до 20-річчя Земельного кодексу України*: тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 листопада 2021 р.). За заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка. Київ: Друкарня Друкарик, 2021. С. 115-116.

законом порядку[1]. Однак реалізація наведеного положення у відносинах фермерського землекористування може викликати певні труднощі. Якщо земельна ділянка для ведення фермерського господарства передавалася на праві постійного користування громадянину, то вона вважається такою, що передана у користування всьому фермерському господарству, проте її власник залишається незмінним – держава або територіальна громада. Фермерське господарство не має документу, що засвідчує державну реєстрацію за ним права постійного користування на земельну ділянку на відміну від громадянина, який її отримав[2]. Подібна ситуація має місце щодо орендного землекористування. Суди єдині у позиції, що при отриманні громадянином земельної ділянки для ведення фермерського господарства чинним законодавством не передбачено, а тому й не обов'язкове укладення з орендодавцем та подання державному реєстратору додаткової угоди до договору оренди землі про заміну орендаря з громадянина на господарство[3].

Отже, для безоплатної передачі члену фермерського господарства земельної ділянки з раніше наданих у користування земель, право користування має припинитися у члена господарства, якому було передано цю земельну ділянку. Від припинення права і до оформлення безоплатної передачі земельної ділянки у фермерського господарства фактично втрачається правова підстава володіти і користуватися цією земельною ділянкою. Також у разі смерті члена господарства, якому земельну ділянку було передано на праві постійного користування, реалізувати право, надане ч. 2 ст. 13 Закону і ст. 32 ЗК України майже неможливо.

Наразі можливість скористатися цим правом може опинитися під загрозою у зв'язку з нормою пункту 6[1] Перехідних положень ЗК України, згідно з якою громадяни, яким надані земельні ділянки на праві постійного користування, мають право купити їх без проведення земельних торгів та з правом розстрочення платежу. Доповнення ЗК України наведеною нормою ставить питання щодо її співвідношення нормою ст. 32 Кодексу та ч. 2 ст. 13 Закону, зокрема чи можна безоплатно приватизувати земельну ділянку, надану на праві постійного користування, чи її можна лише купити, проте однозначної відповіді поки що немає.

Реалізація членами фермерського господарства права на безоплатне отримання земельної ділянки за ч. 2 ст. 13 Закону і ст. 32 ЗК України не призводить до збільшення земель фермерського господарства, навпаки на

[1] Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 03 листопада 2021 р. по справі № 817/1911/17. URL : https://ips.ligazakon.net/document/VS210209?an=&ed=&dtm=&le=

[2] Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 16 березня 2023 р. по справі № 821/1288/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109601353

[3] Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 30 серпня 2023 р. по справі № 633/409/18.
URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/113176159?q=%22частина%20перша%20%22&links_npa=T030973%2080

практиці непоодинокі випадки подальшого самостійного розпорядження членами фермерського господарства приватизованими у такий спосіб земельними ділянками. Ці рішення можуть підривати економічну основу та здатність господарства здійснювати діяльність, хоча є цілком законними. Згідно з ч. 2 ст. 12 Закону фермерське господарство має правомочності володіння і користування земельними ділянками членів фермерських господарств, проте правомочність розпорядження залишається у члена господарства. Це відповідає основоположним засадам права власності.

У відповіді на питання, чи всі члени фермерського господарства мають право безоплатної приватизації раніше наданої у користування земельної ділянки, суди різних юрисдикцій дійшли різних висновків. Касаційний адміністративний суд наголосив на тому, що право на безоплатну передачу у власність земельних ділянок із земель, наданих у користування засновнику для створення фермерського господарства, не виникає у жодного члена фермерського господарства, включаючи засновника. Натомість Касаційний цивільний суд висловив позицію, що кожен член фермерського господарства має вищезгадане право. Велика Палата на основі системного аналізу статей 32, 116 та 118 ЗК України, ст. 13 Закону сформулювала правовий висновок щодо цього питання. Так, член фермерського господарства, який отримав земельну ділянку у користування для створення фермерського господарства і раніше не набув права на земельну частку (пай), може приватизувати у межах розміру земельної частки (паю) цю (отриману ним) земельну ділянку за умови припинення права користування нею фермерським господарством[1].

Отже, можна зробити такі висновки. Безоплатна приватизація земельних ділянок для ведення фермерського господарства обмежується розміром земельної частки (паю) члена сільськогосподарського підприємства, розташованого на території відповідної ради і може бути здійснена з метою збільшення земель фермерського господарства громадянином за умови наявності у нього статусу члена господарства. Також безоплатна приватизація може бути здійснена з метою зміни правової підстави користування землею фермерським господарством і її умовами є членство у фермерському господарстві та наявність земельної ділянки на праві користування. З урахуванням останніх змін до ЗК України постає питання можливості безоплатної приватизації земельних ділянок, наданих громадянам на праві постійного користування, пошуки відповіді на яке можуть стати напрямом подальших досліджень у цій сфері.

[1] Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 червня 2023 р. по справі № 633/408/18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516537)

Пєтухова Наталя Олександрівна
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА УЧАСТЮ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ-ПІДПРИЄМЦЯ, ЯКИЙ ПЕРЕБУВАЄ У ШЛЮБІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)

Створюючи об’єкт права інтелектуальної власності, його творець набуває майнових прав на нього. Також набуття таких прав можливе на підставі правочину. Природно, що найбільше питань до реалізації прав інтелектуальної власнсоті виникає тоді, коли об’єкт права інтелектуальної власності має суттєву цінність і приносить або може в майбутньому принести прибуток своєму володільцю.

Соціальні зв’язки обумовлюють ситуації, коли декілька осіб заявляють свої права на один об’єкт права інтелектуальної власності та/або на майнові права щодо одного і того ж об’єкта. -Так, наприклад, подружжя може заявити до суду вимогу про визнання об’єкта інтелектуальної власності або майнових прав на об’єкт інтелектуальної власності спільною сумісною власністю подружжя. Як свідчить аналіз судової практики з розгляду таких справ, вона є неоднозначною, подекуди навіть суперечливою. Здебільшого спір виникає тоді, коли об’єкт права інтелектуальної власності використовується одним з подружжя, який є фізичною особою-підприємцем (далі – ФОП) та здійснює господарську діяльність, тобто такий об’єкт забезпечує одержання прибутку.

Законодавче регулювання питань щодо прав подружжя на майно здійснюється загальними нормами цивільного і сімейного законодавства. Проте вони не регламентують особливості набуття і поділу майнових прав на об’єкти інтелектуальної власності, які набуті під час перебування особи у шлюбі. Якщо ж об’єкт інтелектуальної власності задіяний в господарській діяльності одного з подружжя, який є ФОП, то це є додатковою особливою обставиною, яка суттєво впливає на можливість визнання майнових прав на нього спільним сумісним майном.

Так, відповідно до ч.2,3 ст. 325 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України), спільною сумісною власністю подружжя можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати, незалежно від того, на ім’я кого з подружжя вони були придбані чи внесені грошовими коштами, якщо інше не встановлено шлюбним договором чи законом. Статтею 368 вказаного Кодексу визначено, що набуте подружжям за час шлюбу майно є їхньою спільною сумісною власністю, якщо інше не встановлено договором або законом.

Норми Сімейного Кодексу України (далі – СК України) кореспондуються з вказаними положеннями ЦК України. Так, згідно з ч.1

ст. 36 СК України, шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя. Згідно з ч. 1 ст. 60 СК України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

Відповідно до ч.2 ст. 60 СК України, кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

За змістом п.п. 2,3 ст 57 СК України, особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

При цьому важливо звернути увагу на розуміння законодавцем природи майнових прав і їх співвідношенням з поняттям майно. Відповідно до ст. 190 ЦК України, майном вважаються, зокрема, майнові права; проте, майнові права є неспоживною річчю; майнові права визнаються речовими правами. Отже, з цього можна зробити висновок, що оскільки майнові права інтелектуальної власності не є речовими правами, вони не можуть включатись до поняття майна, а отже на них не поширюється правовий режим спільного майна.

За змістом ст. 424 ЦК України, майновими правами інтелектуальної власності є: – право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; – виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; – виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; – інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Отже, особливості правовідносин щодо об'єкта інтелектуальної власності зумовлюють необхідність у встановленні правил, які б окремо від іншого враховували особливості їх правової природи.

Продовжуючи аналіз, як вбачається із вказаних вище норм сімейного законодавства, в них прямо чи опосередковано зроблено акцент на такий чинник як кошти, за які було придбано майно: є вказівка на належність коштів особисто одному з подружжя, а також є умова наявності поважних причин відсутності самостійного заробітку одного з подружжя. Проте, зважаючи на особливість створення об'єкта інтелектуальної власності, така обставина як кошти для його набуття може стати другорядним чинником, або ж взагалі не братиметься до уваги.

Отже, визначаючись з критеріями, на підставі яких встановлюється режим спільної сумісної власності подружжя, можна стверджувати про такі чинники: 1) момент набуття майна; 2) кошти, за яке було набуте майно та/або спільна праця кожного з подружжя у створенні майна.

Можна змоделювати такі загальні випадки, для яких є особливості при встановленні спільних майнових прав: 1) об'єкт інтелектуальної власності був створений подружжям (одним з подружжя); 2) права на об'єкт інтелектуальної власності були набуті подружжям на підставі правочину, однак об'єкт створений іншою особою.

У першому випадку слід розмежовувати ситуацію, коли кожен з подружжя є співавтором твору і у кожного є майнові права на нього; або автором твору є один з подружжя, але майнові права є спільними.

Проблематичною може бути ситуація, коли творцями є обидва з подружжя, проте відповідний документ, який засвідчує право на нього, або, наприклад, перший примірник твору, чи перше його публічне виконання містить вказівку лише на одного з них. Наприклад, комерційне найменування, торговельну марку створили разом, а у свідоцтві зазначили лише когось одного; літературний, музичний твір, пісню створили разом, а вказали автором лише одного з подружжя.

Отож, слід визначити чинники, які є визначальними, щоб встановити, чи є майнові права на об'єкт інтелектуальної власності спільними для подружжя. Крім того, слід визначитись, чи може бути участь одного з подружжя (який не є співавтором) при забезпеченні іншому найсприятливіших умов для творчості, настільки значимою, щоб претендувати на майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, що створений іншим з подружжя.

Немайнові права належать творцеві, а майнові – кожному з подружжя. Розподіл, власне, майнових прав є неможливим. Тобто можливий поділ лише на ідеальні частки, а не реальні в натурі, як це можливо стосовно матеріальних речей.

Якщо об'єкт права інтелектуальної власності створений третьою особою, то подружжя або один з подружжя можуть набувати майнових прав на нього на підставі правочину**.** У цьому випадку набуття таких майнових прав не пов'язане зі створенням одним або обома з подружжя об'єкта права інтелектуальної власності, а відбувається найчастіше з метою діяльності для одержання прибутку. Статтею 69 СК України визначено, що дружина та чоловік мають право на поділ майна, що належить їм на прав спільної сумісної власності. Відповідно до ст. 71 СК України, майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України.

Особа може ставити вимогу про визнання частини майна, в тому числі майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності, особистою

приватною власністю. Так, якщо подружжя спільно володіє майновими правами щодо N об'єктів інтелектуальної власності, і спір виникає в контексті розподілу цих прав щодо певних об'єктів, то наприклад, позивач може просити визнати право власності на майнові права на об'єкти «А» «А1» «А2», і залишити за відповідачем майнові права на об'єкти «В» «В1» «В2». Тобто не йдеться про поділ майнових прав щодо одного й того ж об'єкта прав інтелектуальної власності.

Якщо ж заявлена вимога про поділ майнових прав подружжя відносно одного об'єкта інтелектуальної власності, то виникають питання можливості його поділу на частки, зокрема: якщо так – то як такі частки визначити; як у подальшому реалізовувати часткове майнове право на об'єкт інтелектуальної власності, яке його реальне вираження. Якщо поділ не можливий, то яким чином тоді реалізовуються права співвласників майнових прав, щоб не порушився принцип рівності? Або ж які чинники мають значення для відступу від рівності часток? Відповіді на ці питання чинне законодавство не дає.

Використання об'єкта інтелектуальної власності, право надавати дозвіл на його використання має наслідком отримання якогось блага, вигоди, прибутку. Тобто, потрібно знати як правильно це благо чи вигоду поділити, щоб кожен з подружжя мав ту їх частину, яка відповідає частці у майновому праві. І тут маємо на шляху проблему, оскільки майнові права перебувають у спільному володінні, тобто частки не визначені. Якщо застосовувати підхід, що поділ має бути рівний, то по суті це означає поділ навпіл, тобто встановлюються частки. Чи можливо визначатись з часткою від доходу, що належить кожному з подружжя, не порушивши при цьому принцип спільності майна?

Наявність доходу від використання об'єкта інтелектуальної власності найчастіше можлива тоді, коли здійснюється господарська діяльність. Так, наприклад, один з подружжя, який зареєстрований як ФОП, використовує такий об'єкт у своїй діяльності. Тобто, саме господарюючому суб'єкту передаються майнові права на нього. Поширення режиму спільної сумісної власності майна подружжя на майнові права на такий об'єкт може створити численні перешкоди для належного провадження діяльності фізичної особи-підприємця. Тож для такої ситуації слід визначити доцільність застосування інституту спільної сумісної власності майна подружжя. З метою врахування інтересів другого з подружжя варто розглянути варіант розподілу доходу у певних частинах за період їх спільного проживання, або ж компенсації за рахунок іншого майна подружжя прибутку ФОП від використання об'єкта інтелектуальної власності.

Тож чи є можливість у певних частках розпоряджатись прибутком від використання майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності способом реалізації прав спільної сумісної власності подружжя? Якщо так,

то чи є це єдиним способом? Чи впливає на таку можливість факт здійснення господарської діяльності, шляхом використання об'єкта інтелектуальної власності?

Зміст СК України та ЦК України не містить норм, якими б врегульовувалось вказані вище питання, використовуючи які можна було б дійти однозначного висновку в кожному випадку. Таким чином, наявність існуючої проблеми, спонукає до пошуку шляхів її вирішення.

Статтею 10 СК України передбачено, що якщо певні сімейні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими нормативно-правовими актами або домовленістю (договором) сторін, до них застосовуються норми цього Кодексу, які регулюють подібні відносини (аналогія закону). Якщо до регулювання сімейних відносин неможливо застосувати аналогію закону, вони регулюються відповідно до загальних засад сімейного законодавства (аналогія права).

Однак станом на сьогодні, з огляду на потребу бути захищеним у правовідносинах, пов'язаних з об'єктами прав інтелектуальної власності, є необхідність у врегулюванні відносин щодо спільного володіння майновими правами на об'єкт інтелектуальної власності.

Доцільним є закріплення окремого розділу в СК України з назвою «Правовий режим майнових прав інтелектуальної власності», який має містити норми, що врегульовують питання спільного володіння майновими права на об'єкт інтелектуальної власності, а також визначати інші правила реалізації таких прав у випадках, коли режим спільної сумісної власності не може бути встановлений, вирішувати питання набуття, реалізації, поділу цих прав.

Прокопова Анна Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДОГОВІР ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Бахур О.В.)

Повномасштабна війна на території України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року і введення воєнного стану у зв'язку з цим, змінили безліч сфер нашого життя, не оминувши і земельні відносини. А так як Конституція України визнає землю основним національним багатством[1], то у теперішніх реаліях продовольча безпека України набуває критичного значення. Адже необхідно задовольнити найбільш нагальні та невідкладні потреби національної економіки, аграрного сектору та громадян України у

[1] Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

сфері земельних відносин[1]. Тому у такий час земельні відносини набувають особливого значення як ніколи.

У ст. 1 Закону України «Про оренду землі» визначено, що оренда землі – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності[2]. Цивільний кодекс України в свою чергу у ч. 1 ст. 792 визначає, що за договором найму (оренди) земельної ділянки наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату[3]. Отже, орендні земельні відносини регулюються нормами земельного та цивільного права. Що не дивно, адже орендні відносини виникають з приводу землі (тобто, врегульовується положеннями законодавства, що регулює земельне право) та на основі домовленості сторін – договору (згідно вимог цивільного законодавства). Проте у Цивільному кодексі України нормативне регулювання цих відносин законодавцем закріплено на рівні загальних положень, що у свою чергу не розкривають детального змісту, а лише є бланкетними, зокрема відсилають до спеціальних норм чинного законодавства.

При цьому, у сучасних умовах більш важливого значення для досліджуваної теми набувають різноманітні «воєнні зміни» у законодавстві, які були прийняті після початку повномасштабної війни. Так, 24.03.2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану»[4]. Загалом, зміни, які були внесені в норми земельного законодавства в умовах воєнного стану не змінили порядок укладення договору оренди землі, останні зміни були здійсненні у 2021 році й стосувались земельних торгів[5]. І варто зазначити, що правова регламентація договору оренди землі залишається без змін та діє на тих же підставах та умовах як і до введення воєнного стану в Україні. Але цей Закон вніс деякі інші важливі зміни в орендні земельні відносини.

Зокрема Розділ X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (далі – ЗК України) було доповнено пунктами 27, 28, які є надзвичайно важливими. Так, пункт 27 стосується автоматичної пролонгації договорів оренди земельних ділянок. Розуміючи, що на

---

[1] Борденюк О.В. Договір оренди землі в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. С. 205-209.

[2] Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 46-47, ст.280.

[3] Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356.

[4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 № 2145-IX.

[5] Калетнік Г.М., Томляк Т.С. Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022.№ 2 (60). С. 79-97.

територіях, на яких ведуться бойові дії, реалізація прав громадянами є обмеженою, законодавець передбачив, що усі договори оренди земельних ділянок, суборенди земельних ділянок, сервітуту, емфітевзису та суперфіцію вважаються поновленими на один рік. І що важливо, це поновлення відбувається без волевиявлення сторін договору, а тому останнім не потрібно вживати ніяких заходів для поновлення. Також таке поновлення відбувається без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. На перший погляд такі зміни є позитивними, адже законодавець ввійшов в положення громадян, які фізично не можуть поновити договори. Але все-таки наявні об'єктивні підстави вважати такі зміни неоднозначними, оскільки поновлення договору в автоматичному порядку є імперативним заходом та не дає сторонам права вибору. І хоча з однієї сторони, оброблення орендарем земельної ділянки є одним із складових забезпечення продовольчої безпеки держави в умовах воєнного стану та інтерес держави забезпечується тут повністю. А з іншого боку це може трактуватись як порушення конституційного права орендодавця – власника земельної ділянки на володіння, користування та розпорядження своєю власністю, саме земельною ділянкою.

Звісно, за положеннями законодавства, в період воєнного стану права людей та громадян можуть обмежуватися. Але все ж таки, у Конституції України закріплено, що держава повинна діяти в інтересах людей та громадян, і повинна робити все, щоб мінімізувати такі обмеження наскільки це можливо. Тому у зв'язку із наведеними, можна дійти висновку, що законодавцю слід переглянути зазначену норму, зокрема автоматична пролонгація договорів оренди, суборенди, сервітуту, емфітевзису та суперфіцію має відбуватись лише за згоди сторін.

Законом введено ряд деяких інших змін, серед іншого, спрощено передачу в оренду земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності (це відбувалась лише коли не діяв Державний земельний кадастр, і на даний момент це неактуально). Також вперше в історії України землекористувачам, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності на праві постійного користування (крім державних, комунальних підприємств, установ, організацій), емфітевзису, надано право передавати такі земельні ділянки в оренду строком до одного року для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Такі ділянки передаються в оренду строком до одного року та лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Право оренди земельної ділянки підлягає державній реєстрації, а договір оренди землі у цьому випадку не може бути поновлений, укладений на новий строк і припиняється зі спливом строку, на який його укладено.

Згодом, 12.05.2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану»[1]. Якщо узагальнювати, то даний нормативно-правовий акт вніс деякі зміни до п.п. 27, 28 Розділу Х «Перехідні положення» ЗК України, якими було доповнено кодексу зв'язку з прийняттям Закону від 24.03.2023 року (про який зазначено вище).

Зрештою, 19.10.2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель»[2]. Згідно вказаного Закону з 19.11.2022 року почали діяти змінені норми Перехідних положень ЗК України. Відповідно до змін, а норми Закону України від 24.11.2022 року припинили свою чинність. Але якщо досліджувати зміни, внесені в Перехідні положення ЗК України, то пункти 27,28, про які йшла мова раніше, продовжують діяти, але з деякими змінами у зв'язку з відновленням роботи Державного земельного кадастру.

Наприклад, пролонгація договорів оренди земельних ділянок тепер стосується тільки тих договорів, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану до набрання чинності Законом від 19.10.2022 року. А спрощені умови щодо передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності тепер не застосовується.

Отже, орендні земельні правовідносини зазнали деяких змін у зв'язку з введенням воєнного стану на території України 24.02.2022 року. Прийняті законодавчі зміни щодо оренди землі в умовах воєнного часу, справді спрощують підхід до регулювання таких правовідносин та однозначно такі зміни є позитивними й важливими. Але все ж деякі законодавчі недоліки існують, а тому є нагальна потреба у нових законодавчих змінах, пристосуванні до наявних реалій.

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 № 2247-IX.

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель: Закон України від 19.10.2022 № 2698-IX.

Прокопова Анна Вікторівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ФОРС-МАЖОР ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ГОСПОДАРСЬКО-ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

Одним з засобів правового регулювання господарських відносин є договір, який регулює конкретні відносини відповідно до чинного законодавства і закріплює відповідні господарські зобов'язання для сторін. Відповідно до норм чинного законодавства одним з ключових принципів договірних відносин є обов'язковість виконання зобов'язань відповідно до умов договору та закону, звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться (ч. 1 ст. 193 Господарського кодексу України (далі – ГКУ)). Але на практиці можуть бути випадки, коли виконання зобов'язання ускладняється або взагалі унеможливлюється внаслідок різних обставин, у зв'язку з чим, суб'єкти господарювання можуть звільнятись від відповідальності за невиконання зобов'язань. Такі обставини мають назву форс-мажорні обставини.

Поняття «форс-мажорні обставини» детально розкрито в ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні»[1], а саме як надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливлюють виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами. Дана стаття містить перелік обставин, які відносяться до форс-мажорних. Проте цей перелік не є вичерпним і законодавець передбачає, що є й інші обставини, за яких суб'єкти господарювання можуть звільнятись від відповідальності за невиконання зобов'язань. Проте слід відмітити, що не кожен випадок може визнаватись таким, що об'єктивно унеможливлює виконання зобов'язань. Наприклад, в ч. 2 ст. 218 ГКУ закріплено, що не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів[2]. Надзвичайність обставини означає, що йдеться про неординарну обставину, яка не є звичайною частиною професійного ризику під час провадження певного виду господарської діяльності[3]. Також слід звернути увагу, що саме до повноважень Торгово-промислової палати України належить засвідчення форс-мажорних обставин за зверненнями суб'єктів господарської діяльності та фізичних осіб.

---

[1] Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 13, ст.52.

[2] Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.

[3] Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 13, ст.52

Верховний суд виокремив наступні елементи форс-мажорних обставин: вони не залежать від волі учасників цивільних (господарських) відносин; мають надзвичайний характер; є невідворотними; і найголовніше – унеможливлюють виконання зобов'язань за даних умов здійснення господарської діяльності Постанова ВС від 25.01.2022 № 904/3886/21.[1]

Ведення господарської діяльності несе у собі багато ризиків, у тому числі ризик не виконати належним чином свого зобов'язання перед контрагентом, що знову ж таки є передумовою настання відповідальності та інших несприятливих наслідків у вигляді судових спорів, а можливо навіть і банкрутства.

Настання форс-мажорних обставин хоча і не припиняє зобов'язання, проте рятує суб'єкта господарювання від сплати, наприклад, неустойки (штрафу та пені), що значно полегшує процес відновлення після настання несприятливих обставин. Відсутність загрози необхідності сплати штрафних санкцій надає необхідний час і простір задля відновлення становища, яке було до настання обставин непереборної сили. Окрім того, відсутність загрози необхідності сплати штрафу позбавляє контрагента важеля впливу та можливості погроз настання відповідальності передбаченою договором або законом[2].

Важливим є те, що будь-які обставини, які суб'єкти господарювання вважає форс-мажорними, повинні бути належно підтверджені та повинен бути встановлений причинно-наслідковий зв'язок. Адже такі обставини не мають презумпційний характер і єдиним доказом їх настання є сертифікат, виданий Торгово-промисловою палатою України[3]. Проте варто зазначити, що й сертифікат не є беззаперечним доказом існування форс-мажорних обставин і суди часто не беруть його до уваги, визнаючи інші докази та обставини справи більш вагомими.

Варто зазначити, що не для всіх суб'єктів господарювання одні й ті ж самі обставини можуть визнаватись форс-мажорними. Яскравим прикладом є початок повномасштабної війни в Україні у 2022 році та введенням воєнного стану у зв'язку з цим. Для спрощення процедури засвідчення форс-мажорних обставин 28 лютого 2022 р. Торгово-промисловою палатою України оприлюднено офіційний лист, яким повідомлено, що військова агресія Російської Федерації проти України є форс-мажорною обставиною, та на який можливо послання сторони договору, для якої виконання договірних зобов'язань стало об'єктивно неможливим внаслідок воєнних дій на території України. Деякі суб'єкти господарювання не звернули увагу на вимогу об'єктивності та почали

[1] Постанова у справі № 904/3886/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/102797678

[2] Форс-мажор як інструмент допомоги бізнесу. URL : https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/223486_fors-mazhor-yak-nstrument-dopomogi-bznesu?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=telegram-news

[3] Гордієнко Т.О. Форс-мажорні обставини в господарських зобов'язаннях. Юридичний науковий електронний журнал, 12 (2022). С. 183-186.

неправильно застосовувати цей нормативно-правовий акт в своїх цілях. Як результат, набули поширення випадки, коли суб'єкти господарювання обмежуються виключно посиланням на згаданий лист та не доводять причинно-наслідковий зв'язок між воєнним діями та невиконанням ними своїх договірних зобов'язань[1]. І хоча воєнний стан діє на всій території України, але більша частина країни не задіяна в бойових діях, а тому на цих територіях суб'єкти господарювання спокійно можуть здійснюють свою діяльність. Як виключення, можна привести такий приклад: зупинення роботи підприємства у зв'язку із мобілізацією працівників або неможливість здійснення своєчасної поставки товару внаслідок руйнування транспортної інфраструктури тощо. Але в будь-якому випадку повинно бути доведено, що саме така обставина як війна, спричинила об'єктивну неможливість вчинення господарського зобов'язання суб'єктом господарювання.

Однак, слід відмітити, що не всі суб'єкти господарювання недобросовісно використовують військову агресію. Наприклад, в Постанові від 18.04.2023 року по справі № 922/1116/22[2] Верховний Суд оцінив не тільки наявність Сертифіката ТПП, яким засвідчено форс-мажорні обставини – військову агресію Російської Федерації проти України, але і інші обставини, що свідчать про неможливість виконання продавцем умов договору поставки у визначений строк. Суд врахував, що склад постачальника знаходився на території громади, яка з 24.02.2022 по 10.09.2022 перебувала у тимчасовій окупації. Крім того, суд врахував добросовісну поведінку постачальника, який, незважаючи на окупацію та воєнні дії, зміг повідомити покупця про неможливість вчасного постачання товару. За таких обставин, Верховний Суд дійшов висновку що стягнення штрафу з постачальника буде несправедливим та надто обтяжливим.

Отже, підводячи підсумок вищенаведеного варто відмітити, що законодавець у згадуваних статтях зазначає, що наявність форс-мажорних обставин, на які посилається зобов'язальна сторона договору, надає їй право вимагати незастосування щодо неї передбачуваної законом або договором відповідальності. Але варто зазначити, що форс-мажорні обставини хоча і звільняють суб'єктів господарювання від відповідальності за невиконання зобов'язань, проте не звільняють від виконання самого зобов'язання. Підтверджені форс-мажорні обставини, це можливість для суб'єкта господарювання виконати свої господарсько-правові зобов'язання з відтермінуванням. І слід пам'ятати, що не всі обставини можуть визнаватись форс-мажорними, а навіть якщо визнаються, то вони мають бути доведені та підтверджені.

---

[1] Мілаш В.С. Форс-мажор як підстава звільнення від господарсько-договірної відповідальності. Актуальні проблеми права: теорія і практика №1 (45), 2023. С. 21-29.

[2] Постанова у справі № 922/1116/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514994

Рапинець Катерина Віталіївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЮРИДИЧНІ СПОСОБИ ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВОЄННОГО СТАНУ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

Воєнний стан, незалежно від причин його введення, викликає комплексну трансформацію у багатьох сферах суспільства. Серед важливих аспектів цієї трансформації – його вплив на функціонування та стан підприємств. Це стає особливо актуальним в умовах підвищеного ризику, невизначеності та зниження споживчої довіри, що є характерними ознаками періоду воєнного стану.

Початок повномасштабної війни Росії проти України суттєво негативно вплинув на економічний стан країни та розвиток бізнесу. Згідно з даними опитування, проведеного Європейською асоціацією бізнесу, понад 42% підприємців припинили свою господарську діяльність у березні 2022 року. Показник зниження національної економіки України за 2022 рік становить 30,4%, що є безпрецедентним спадом[1]. За підрахунками різних організацій, кількість українців, що опинилися за межами бідності, зросла до майже 30% минулого року[2]. Внаслідок війни підприємці практично втратили можливість ведення зовнішньоекономічної діяльності через обмежену доступність зарубіжних ринків, параліч морських портів та закриті кордони з Росією та Білоруссю з очевидних причин. За даними Київської школи економіки, безпосередні збитки приватних компаній та державних підприємств становлять 13 мільярдів доларів, а загальні непрямі збитки оцінюються фахівцями на 33 мільярди доларів. Станом на серпень 2023 року кількість непрацюючих підприємств зменшилася, 52% працюють у повному обсязі. Для порівняння, у травні повноцінно працювали 41%, а рік тому – 28% компаній. Інші 41% наразі працюють з обмеженнями, і тільки 7% не працюють[3].

Цей дослідницький контекст відкриває велику кількість питань, що потребують детального розгляду. Серед них – вплив воєнного стану на ключові показники діяльності підприємств, зокрема на їхні обсяги

[1] Жирій К. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. *Інформаційне агентство УНІАН*. 2023. 22 лютого. URL : https://www.unian.ua/economics/finance/chas-dlya-roboti-yak-vidnovlyuvavsya-ta-adaptuvavsya-ukrajinskiy-biznes-za-rik-viyni-12154170.html

[2] В Україні понад сім мільйонів людей опинилися за межею бідності – звіт Світового банку. *Мультимедійна платформа іномовлення України УКРІНФОРМ*. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3702917-v-ukraini-ponad-sim-miljoniv-ludej-opinilisa-za-mezeu-bidnosti-zvit-svitovogo-banku.html

[3] МСБ відновлюють роботу та нарощують фінансові резерви. *Юридична газета.Online.* 2023. 21 серпня. URL : https://yur-gazeta.com/golovna/msb-vidnovlyuyut-robotu-ta-naroshchuyut-finansovi-rezervi.html

виробництва, втрати працівників та фінансові втрати, а також на пошук юридичних способів їх подолання або зниження негативного впливу на сферу господарювання. На можливість і необхідність впливу держави на економіку в умовах воєнного стану наголошують науковці[1].

За минулий час 2023 року частка підприємств промисловості, які намічають зменшення виробництва, залишається стабільною. Аналіз причин зменшення обсягів виробництва включає такі фактори, як нестабільність політичної та економічної ситуації, зниження споживчої довіри, зростання ризику та невизначеності, обмеження в ресурсах та доступі до ринків.

Воєнний стан має значний вплив на підприємства та їхніх працівників. Трудові ресурси мають надважливе значення для здійснення господарської діяльності будь-яким підприємством, породжують низку обов'язків останнього як роботодавця, виконання яких вимагає фінансів. Процес мобілізації та воєнних дій призводить до тимчасового або постійного відтоку працівників з роботи. Причини втрат працівників включають: призов до військової служби, нестабільність та небезпеку на робочому місці, перешкоди в забезпеченні безпеки працівників, а також зміни в соціально-економічному середовищі. Наслідки втрат працівників мають серйозний вплив для підприємств. Вони стикаються зі зниженням продуктивності, перервами в виробничому процесі, збитками та затратами на пошук і найму нових працівників[2].

Усі вищі вказані проблеми трудових відносин законодавець спробував покращити за допомогою змін в регулюванні трудових відносин, зокрема шляхом прийняття Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 липня 2022 р. Однією з новел цього Закону стало врегулювання питання призупинення трудового договору (ст. 13). Призупинення трудового договору в умовах воєнного стану можливе шляхом тимчасового припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасового припинення працівником виконання роботи у зв'язку із збройною агресією проти України. Це тимчасово виключає можливість обох сторін виконувати передбачені трудовим договором обов'язки. З ініціативою про призупинення трудового договору може виступити будь-яка сторона. Призупинення дії трудового договору не може бути прихованим покаранням і не застосовується до керівників та заступників керівників держорганів, а також посадових осіб місцевого самоврядування, що обіймають виборні посади.

Законодавчі зміни також торкнулися надання щорічної основної відпустки та відпустки без збереження заробітної плати, яка зокрема

[1] Рєзнікова В., Пацурія Н., Кравець І. Вплив держави на економіку в умовах війни: концептуально-правові засади. *Право України*. 2023. № 8. С. 12-43.
[2] Пищуліна О., Макаревич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL : https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf

надається за заявою працівника, що виїхав за межі України або набув статусу внутрішньо переміщеної особи на строк не більше 90 календарних днів (ст. 12), встановлення випробувального терміну для будь-якої категорії працівників, спрощення вимог до форми укладання трудового договору, надання права роботодавцю укладати строкові договори з новими працівниками, зокрема для заміни тимчасово відсутніх працівників (які фактично відсутні через евакуацію в іншу місцевість, місцезнаходження яких невідоме, які тимчасово втратили працездатність тощо) (ст. 2). Цим же Законом в умовах воєнного стану законодавець передбачив і інші особливості регулювання трудових відносин, зокрема, в частині робочого часу та часу відпочинку, переведення та зміни умов праці, тощо.

Також в результаті конфлікту 38% компаній понесли непрямі збитки, а 21% мають ресурси (виробничі можливості, землю, обладнання, автотранспорт, нерухомість, готову продукцію), що залишилися на територіях під окупацією. Вплив війни на бізнес продовжується, і на даний момент 33% повідомляють про збитки до 1 мільйона доларів, 37% – про втрати від 1 до 10 мільйонів доларів, 10% – про втрати понад 10 мільйонів, відповідно з даними опитування, проведеного Європейською асоціацією бізнесу[1].

Для подолання негативних наслідків, з якими стикаються підприємства під час воєнного стану, держава створила програми державної підтримки, та кредитування підприємств. Деякі з них наведені нижче:

– Компенсація за працевлаштування ВПО. Послуга призначена для компенсації роботодавцю витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету.

– Програма з релокації суб'єктів господарювання та надання допомоги через єдину платформу цифрової взаємодії Дія.Бізнес, яку запустили ДП «Прозорро.Продажі» за ініціативи Міністерства економіки та підтримки Міністерства цифрової трансформації України та національного проєкту з розвитку підприємництва та експорту.

– Програми для мікро- та малих підприємств, що постраждали від війни. Наприклад, програма від Міжнародної організації з міграції, в якій можуть взяти участь малі та мікропідприємства, розташовані у місті Київ, Київській, Львівській, Закарпатській, Сумській, Чернігівській, Тернопільській, Івано-Франківській, Полтавській, Дніпропетровській та Харківській областях. Обов'язкова умова – підприємство має бути зареєстроване в Україні щонайменше рік тому.

[1] Бізнес в умовах війни (*опитування з 4 до 26 квітня 2023 року*). *Сайт ЕВА.* 2023. 03 травня. URL : https://eba.com.ua/u-83-kompanij-ye-mobilizovani-do-lav-zsu-spivrobitnyky/

Іншим прикладом є надання грантів. Так, Данська рада у справах біженців (DRC) пропонувала до 20 тисяч доларів на умовах 50% співфінансування для малого та середнього бізнесу, який працює в аграрному секторі. При цьому обов'язковою умовою отримання гранту було здійснення власного внеску, що становить до 50% від загального бюджету проекту.

– Введення податкових пільг, спрощення обліку та звітності за результатами господарської діяльності, спрощення деяких дозвільних процедур у сфері господарювання та деякі інші.

Отже, для подолання соціально-економічних наслідків воєнного стану мають бути задіяні різні способи, економічні, інформаційні, організаційні, юридичні тощо. Наразі можна узагальнити юридичні способи, використані державою для подолання підприємствами соціально-економічних наслідків воєнного стану, а саме: встановлення податкових пільг та стимулів; спрощення обліку та звітності за результатами господарської діяльності, спрощення деяких дозвільних процедур; запровадження програм для отримання кредитів, грантів та іншої фінансової допомоги; запровадження програми та врегулювання релокації суб'єктів господарювання; внесення змін у законодавче регулювання певних трудових відносин. Метою використання цих та інших юридичні способів має бути збереження підприємств в умовах воєнного стану та відродження підприємницького потенціалу у період післявоєнного відновлення нашої держави.

Самофал Владислав Миколайович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ В АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Калаченкова К.О.)

У 2013 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні, яка визначає мету, базові принципи, стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні, завдання, спрямовані на їх досягнення, а також основні напрями, етапи і механізм реалізації цієї Стратегії з урахуванням сучасних тенденцій та особливостей розвитку України[1]. Цей нормативний акт став поштовхом для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і впровадження їх у соціальні, економічні, політичні сфери суспільства.

Так безперечним є необхідність та важливість впровадження діджиталізації для модернізації економіки України та якості надання адміністративних послуг, і відповідний юридичний супровід однозначно

[1] Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження 15 травня 2013 р. № 386-р. URL : https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577

необхідний для забезпечення проведення процесів діджиталізації, тому діджиталізація юридичної сфери повинна не просто супроводжувати важливі сфер і суспільства, а повинна передувати їм[1]. Адвокатура є одним із найважливіших інститутів громадянського суспільства. Цей інститут створено з метою забезпечення громадянам конституційного права на отримання кваліфікованої правничої допомоги. Отже, питання діджиталізації в адвокатській діяльності є актуальним.

Одним із найважливіших проривів діджиталізації можна вважати створення платформи інформаційно-правової системи ЛІГА: ЗАКОН (https://ips.ligazakon.net/), що виконує роль єдиного інформаційного поля та складається з різних модулів. Поява таких платформ як «Єдиний судовий реєстр», «Електронний суд», «Єдиний реєстр адвокатів України» тощо також є ключовим моментом у сфері діджиталізації. Ці системи дають змогу здійснювати подачу документів в електронному вигляді, відстежувати через мережу-Інтернет інформацію про перебіг розгляду справи, ознайомлюватися з судовими рішеннями, оплачувати щорічні внески, доповнювати певну інформацію про себе в ЄРАУ, автоматизувати облік балів підвищення кваліфікації, переглядати інформацію стосовно інших адвокатів, мають доступ до адвокатського ордеру тощо. Адвокат, як ніхто інший, повинен розбиратися в зазначених системах. Це дасть змогу швидко й ефективно здійснювати професійну діяльність.

Проаналізувавши діджиталізацію адвокатської діяльності, можна виділити такі плюси: зниження часового навантаження адвокатів; спрощені процедури подання адвокатських запитів, подання судової документації; вирішення проблеми «кишенькових» адвокатів; надання офіційних відомостей про адвокатів та адвокатські спільноти у вигляді цілісної бази; зниження фінансових витрат як для адвоката, так і для довірителя (у випадках онлайн-консультування та ін.).

Також важливо зазначити, що крім переваг, запровадження цифрових технологій у сферу адвокатури та адвокатської діяльності може спричинити певні недоліки. Так, одним з важливіших питань є забезпечення збереження адвокатської таємниці в умовах діджиталізації, оскільки обов'язком кожного адвоката при здійсненні адвокатської діяльності є нерозповсюдження третім особам інформації, отриманої від клієнта. Проте саме розвиток діджиталізації створює нові ризики витоку даних, що обумовлено поширенням комп'ютерних злочинів завдяки чому інформація, яка є адвокатською таємницею, може стати доступною третім особам. Отже, задля повного збереження та недопущення витоку даних,

[1] Вовк В.В. Перспективи модернізації статусного права адвоката щодо отримання інформації за допомогою адвокатських запитів в контексті процесів діджиталізації.
URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/18271/%D0%92%D0%BE%D0%B2%D0%BA%20%D0%92.%20%D0%92.pdf?sequence=1&isAllowed=y

адвокати мають бути впевненими в безпеці електронних даних, засобів телекомунікації та документів.

Загроза витоку конференційної інформації можлива деякими шляхами. По-перше, це через засоби обчислювальної техніки (ПК), а саме проблеми щодо: відсутність або неякісні антивірусні програми на комп'ютерних пристроях, які не в повній мірі захищають від кібератак; відсутність програмних забезпечень, через які своєчасно була би можливість виявити передачу інформації незахищеними лініями зв'язку; несправність та недоліки в засобах технічного та цифрового забезпечення; відсутність криптографічного захисту для інформації в системах та мережах ПК та електрозв'язку; відсутність ідентифікації користувача та ненадійність паролів та ключів для доступу до інформаційних та відкритих баз. По-друге, витік інформації може відбуватися через Месенджери – програми швидкого обміну повідомленнями через мережу Internet, такі як: WhatsApp, Viber, Telegram, Skype, Zoom тощо. Оскільки, здебільшого через ці інтернет-ресурси передається важлива інформація щодо справи клієнта, яка також може містити адвокатську таємницю. Всі Месенджери позиціонується як захищений та надійний ресурс із повним захистом персональних даних. Проте, кожен з месенджерів піддавався кібератакам, які призводили до витоку конфіденційних інформацій[1].

Також слід відмітити таку проблему як відсутність належного рівня комунікування за допомогою інформаційних технологій у адвоката. Ця проблема пояснюється тим, що спілкування адвокатів з довірителем та іншими особами за допомогою цифрових технологій явно відрізняється від особистого спілкування. Онлайн-комунікування не дає змоги адвокату зробити оцінку емоційного стану співрозмовника. Таке комунікування дозволяє простіше давати неправдиві свідчення, приховувати справжні наміри. Як наслідок, це призводить до зниження рівня довіри між адвокатом і клієнтом, що надалі призводить до зниження рівня професійної взаємодії.

Крім того, згідно *Узагальненням дисциплінарної практики кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури щодо дотримання адвокатами норм адвокатської етики при використанні мережі Інтернет н*айбільш поширеними претензіями, які громадяни закидають адвокатам у зв'язку із спілкуванням в Інтернеті, сьогодні є поширення неправдивих та образливих відомостей, порушення презумпції невинуватості, нецензурна лайка, публікування викривленої інформації, що підриває авторитет адвокатури та правосуддя, розголошення адвокатської таємниці[2].

[1] Махненко Д. Кібербезпека. Адвокатська таємниця. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/advokatura/kiberbezpeka-advokatska-taemnicya-.html

[2] Узагальнено практику щодо поведінки адвокатів в Інтернеті. URL : https://vkdka.org/uzagalneno-praktiku-schodo-povedinki-advokativ-v-interneti/

Отже, для мінімізування ризиків щодо витоку конфіденційної інформації та збереження даних, що становлять адвокатську таємницю та вирішення відповідних проблем вбачається доцільним:

на постійній основі інформувати адвокатів про нові способи комп'ютерних злочинів, що дозволить адвокату попередити можливе настання таких злочинів;

встановлення та постійне оновлення антивірусних програм та правильне налаштування хмарних платформ;

застосування криптографічних методів захисту для відомостей, які містять адвокатську таємницю;

застосування двофакторної аутентифікації при використанні різних додатків, Месенджерів тощо;

проведення різних курсів, консультацій щодо різних питань інформаційних технологій, що розвиваються, у сфері адвокатури та адвокатської діяльності;

проходження різних курсів психологічної спрямованості.

Таким чином, з усього вищенаведеного, можна дійти висновку, що діджиталізація адвокатури є неминучим явищем в епоху Ери інформатизації. Проте, впровадження діджиталізації в інститут адвокатури має низку переваг і недоліків.

Сичук Іван Володимирович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Щербакова Н.В.)

Сучасний розвиток національної економіки відбувається під активним впливом глобалізаційних тенденцій в соціальних, суспільних, економічних процесах. Першорядними для економічного прогресу стають нові знання, технології, науково-технічні розробки, які в процесі їх комерціалізації перетворюються на інновації і забезпечують випуск на ринок конкурентоздатних товарів і послуг, досягнення соціально-економічного ефекту, збагачення економіки в цілому.

Сучасний стан організації і здійснення інноваційної діяльності на підприємствах України свідчить про відсутність діючих державних програм підтримки та фінансування інноваційних проектів, нестачу власних оборотних коштів у підприємств; потенційно ефективні нововведення не впроваджуються або впроваджуються з великою затримкою у часі (внаслідок помилок в оцінці строків впровадження,

опору впровадженню інновацій, недосконалої організації інноваційних процесів та відсутності розвинутої інноваційної інфраструктури)[1].

Як зазначено в Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленій розпорядженням КМУ від 10 липня 2019 р., сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної екосистеми, яка забезпечувала б його реалізацію і підвищувала розвиток інноваційної культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності. Попри наявність окремих елементів, відсутня цілісна національна інноваційна система, призначення якої – створення інноваційних продуктів (процесів) та їх швидке виведення на ринок (впровадження).

Європейський вектор розвитку України збільшує потребу в запровадженні моделі інноваційного розвитку, яка властива розвинутим економікам європейських держав. Це завдання має реалізовуватись завдяки системній державній політиці, в тому числі досконалому законодавчому регулюванню. Держава має створити належні і ефективні моделі правового регулювання економічних відносин, які сприяють створенню інновацій, їх впровадженню в усі сфери економічного життя, а також дієвий захист прав та інтересів творців, підприємців, інвесторів та інших суб'єктів, які залучаються до цих процесів.

Важливою передумовою для цього є правова характеристика інноваційного підприємництва. Інноваційне законодавство включає норми Конституції України, Господарського кодексу України, законів України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», «Про інвестиційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших нормативно-правових актів.

Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. Держава сприяє розвиткові науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Відповідно до законодавчого визначення інноваційної діяльності в ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність», під такою діяльністю розуміється «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг».

---

[1] Ткачук О.М., Германюк Н.В. Сучасне удосконалення інноваційної діяльності підприємства. *Економіка і організація управління*. 2020. №4. URL : file:///Users/irinakoval/Downloads/10192-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-20272-1-10-20210608.pdf

В ст. 325 Господарського кодексу України також закріплено визначення інноваційної діяльності: «інноваційною діяльністю у сфері господарювання є діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя».

Наведені визначення трактують інноваційну діяльність по-різному: в першому визначенні застосовано широкий підхід, за якого будь-яка діяльність, пов'язана з використанням і комерціалізацією результатів наукових досліджень та розробок і яка зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, вважається інноваційною. Це може бути, наприклад, і діяльність з впровадження одного винаходу або розробки. В другому визначенні закріплено більш чіткі ознаки інноваційної діяльності, а саме: 1) має бути реалізація інвестицій, 2) їх метою є виконання саме довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і 3) впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя.

Навіть ці два визначення свідчать про відсутність єдиного розуміння на законодавчому рівні сутності інноваційної діяльності як об'єкта правового регулювання.

В науковій літературі досліджуване поняття також не отримало одностайного тлумачення. Зокрема, інноваційну діяльність розглядають як вид діяльності, спрямованої на одержання інновацій, за виключенням діяльності, що забезпечує здійснення інновацій, але безпосередньо не веде до їх появи[1]. Іншими авторами зазначається, що процес впровадження інновацій породжує інноваційну діяльність, яка означає весь, без винятків, інноваційний процес, починаючи з появи науково-технічної ідеї та завершуючи реалізацію виготовленого продукт[2].

Досліджуючи сутність інноваційної діяльності, слід враховувати, що діяльність і розвиток будь-якого суб'єкта господарювання неможливий без використання нововведень, нових рішень, технологій, які можуть розглядатись як інновації. Але кількісні і якісні показники такого використання можуть суттєво відрізнятись і саме це повинно мати значення для запровадження спеціального режиму правового регулювання діяльності.

---

[1] Полозова Т.В., Кривцун Д.Ю. Інноваційна діяльність підприємства та економічна сутність інноваційного процесу. Науковий вісник *Міжнародного гуманітарного університету*. URL : http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2015/12-2015/26.pdf

[2] Ткачук О.М., Германюк Н.В. Сучасне удосконалення інноваційної діяльності підприємства. *Економіка і організація управління*. 2020. №4. URL : file:///Users/irinakoval/Downloads/10192-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-20272-1-10-20210608.pdf

В науці господарського права виокремлюють «інноваційну правосуб'єктність», під якою розуміється здатність суб'єкта господарювання входити до спеціального правового режиму інноваційної діяльності з метою отримання відповідної державної підтримки його інноваційного проекту[1]. Ю.Є. Атаманова підкреслює, що спеціальні правові режими інноваційної діяльності (заохочувальні) встановлені законодавством не для будь-якої інноваційної діяльності взагалі, а лише для реалізації конкретних інноваційних проектів, які кваліфіковані та зареєстровані у передбаченому законом порядку, реалізації проектів технологічних парків за пріоритетними напрямами та проектів наукових парків[2].

В Законі України «Про інноваційну діяльність» зазначено, що державну підтримку згідно цього Закону одержують: суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. Саме право на отримання державної підтримки ставить питання виокремлення суб'єктів господарювання, діяльність яких підпадає під спеціальний правовий режим здійснення інноваційної діяльності. Так, інноваційним підприємством визнається підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо), яке розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг (ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»). Тому суб'єкти господарювання, які лише поширюють інновації, реалізовані іншими суб'єктами господарювання, не мають визнаватись суб'єктами власне інноваційної діяльності (у вузькому розумінні)[3].

Таким чином, для забезпечення ефективного правового регулювання інноваційної діяльності необхідно передбачити різні *правові режими для інноваційної діяльності залежно від: 1) обсягу (кількісних і якісних показників) впровадження і комерціалізації науково-технічних розробок і інновацій, 2) рівня конкурентоздатності товарів і послуг, випущених на ринок з використанням інновацій, 3) внеску інноваційного проєкту в розвиток національної інноваційної економіки, 4) належності інноваційного проєкту до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.*

---

[1] Высоцкий Д. Е. Понятие, виды и юридическая характеристика инновационной правосубъектности. *Экономика и право*. 2007. № 1(17). С. 125.

[2] Атаманова Ю. Є. До питання про правові режими інноваційної діяльності в Україні. *Право України*. 2010. №8. С. 78.

[3] Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2008. С. 230.

Сліпак Валентин Геннадійович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ОСНОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

(науковий керівник – д.ю.н., доцент Павлюченко Ю.М.)

Господарський договір, виступаючи одним із основних засобів регулювання ринкових (господарських) відносин, що забезпечує практичну реалізацію основних принципів господарювання в Україні, знову опинився під загрозою неналежного юридичного закріплення в законодавстві. Враховуючи виключну роль для господарських правовідносин, в яких він є основою формування юридичних зв'язків між суб'єктами господарювання для забезпечення ними власних потреб та одержання прибутку, наявна практика ігнорування законодавцем автономності та значення господарського договору, що простежується у відсутності послідовної та логічної регламентації основних аспектів його правової природи, негативно впливає на практичну площину його дії та на його зміст в цілому.

Доктрина господарського договору сформована під впливом результатів досліджень таких авторів, як: І.І. Бочкова, О.М. Вінник, Л.М. Дудник, В.К. Мамутов, В.С. Мілаш, Т.В. Мокієнко, О.П. Подцерковний, В.С. Щербина та багатьої інших, проте у світлі подій, пов'язаних із прагненням парламентарів скасувати Господарський кодекс України, існує реальна загроза нівелювання на законодавчому рівні самої концепції господарського договору.

Викладеним обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, яке присвячене аналізу викликів та розробці пропозицій щодо законодавчої основи господарського договору.

Проблематика Господарського кодексу України, яка на думку деяких фахівців полягає в надмірній загальності конкретних його положень, чисельних правових колізіях, відсутності логічної та грамотної конкретизації різних елементів тих правовідносин, які він покликаний врегулювати, спричиняла непоодинокі дискусії серед правників щодо необхідності скасування відповідного акту. Виключенням не стали й депутати-цивілісти Верховної Ради України дев'ятого скликання, які за лобіювання Голови Верховної Ради України твердо вирішили скасувати Господарський кодекс України шляхом поміщенням його правових приписів до Цивільного кодексу України та до новоприйнятих нормативно-правових актів. Більш того, відповідні кроки для скасування головного кодифікованого акту господарського законодавства вже були зроблені й проєкти відповідних законів наразі знаходяться на розгляді Верховної Ради України, що свідчить про серйозність намірів депутатів у вказаному напрямку. Втім, відповідні прагнення не враховують роль

зазначеного акту й той факт, що господарські правовідносини не можна розглядати суто з приватноправової (цивілістичної) позиції й що вони мають низку відмінностей, які становлять предмет регулювання господарського права й відмежовують їх від цивільних правовідносин. Так, господарський договір, як висновується з доктрини господарського права, не є простим відгалуженням цивільно-правового договору, а також не є одним з його спеціальних видів. Це самостійний правовий інститут, що відбиває особливості змісту господарських правовідносин й покликаний виступати їх прямим регулятором. Відповідне твердження знаходить своє відображення в понятті господарського договору, наданому, в численних наукових дослідженнях цього явища, в його визначальних ознаках, в процедурі укладання, зміни та припинення господарського договору тощо, що і закріплено в положеннях Господарського кодексу України.

Варто розпочати з притаманних господарському договору спеціальних ознак, які розкривають його в якості автономного та особливого, порівняно з цивільним договором, регулятора правовідносин. На основі узагальнення напрацювань наукової спільноти господарників, доцільно виділити саме загальні ознаки, що притаманні господарському договору. До таких варто віднести: 1) спеціальний суб'єктний склад, адже господарські договори укладаються виключно між суб'єктами господарювання та/або іншими учасниками господарських відносин, крім споживачів – фізичних осіб; 2) спрямованість на забезпечення господарської діяльності учасників договірних відносин; 3) тісний зв'язок із процесом планування, що пояснюється специфікою господарської діяльності, яка вирізняється систематичністю; 4) поєднує в собі майнові та організаційні елементи; 5) умови договорів для захисту інтересів споживачів та загальногосподарських інтересів можуть обмежувати договірну свободу; 6) можливість відступлення від принципу рівності сторін за певних умов. Також варто зазначити, що господарські договори, відбиваючи особливості господарських правовідносин, одночасно поєднують приватно-правові та публічно-правові інтереси. Окрім цього, законом встановлено три істотні умови, які обов'язково повинні бути погодженні сторонами до будь-якого господарського договору, незалежно від його виду, а саме: предмет, ціна та строк дії договору.

Ще однією специфікою господарських договорів є їх порядок укладання, який вирізняється наявністю двох узагальнених способів, яким притаманні специфічні ознаки, характерні саме цим договорам: загальний (неконкурентний) та спеціальний (конкурентний).

Зосереджуючись на розгляді саме неконкурентного способу укладання, який виступає базисом для більшості господарських договорів, варто вказати, що на теперішній час в Господарському кодексі України, на жаль, відсутня регламентована процедура укладання господарських договорів, адже змінами від 19 червня 2020 року передбачені норми з

Кодексу були виключені. Втім, враховуючи загальний характер процедури укладання господарських договорів, що відповідає внесенню до них змін, а також припиненню в добровільному порядку сторонами дії господарського договору, можна стверджувати, що укладанню, зміні та припиненню господарських договорів притаманна стадійність та певний формалізм, які напрацьовані протягом тривалого часу та можуть вважатися звичаями ділового обороту. Це пояснюється самою процедурою укладання, внесення змін та припинення господарських договорів на неконкурентних засадах, що включає складання проєкту майбутнього договору (змін до нього, або пропозиції розірвати договір), надсилання його потенційному контрагенту (або договірній стороні) з подальшим розглядом останнім його змісту та у разі прийняття його в цілому, укладання (внесення змін до нього, або розірвання) такого договору або складання та направлення протоколу розбіжностей, у разі наявності заперечень щодо окремих умов договору. З метою більш чіткої регламентації процедури укладання, зміни і припинення господарського договору, проте з дотриманням балансу свободи підприємницької діяльності, відповідні норми потребують закріплення у Господарському кодексі України.

Що ж стосується визначення господарського договору, то необхідно зазначити, що на рівні законодавства відсутнє послідовне та обґрунтоване визначення вказаного регулятора господарських правовідносин, а отже відсутнє тлумачення відповідного поняття. Науковою спільнотою, навпаки, запропоновано велику кількість напрацювань щодо надання змістовного визначення такого договору. Однак, відсутнє стале та загальноприйняте тлумачення господарських договорів, адже більшість праць зосереджені на конкретному аспекті правової природи вказаних видів договорів, на основі якої і формується їх визначення. Узагальнюючи спеціальні збірні ознаки, притаманні аналізованому договору, можна сформувати його визначення, за яким під господарським договором слід розуміти зобов'язальне правовідношення, що виникає на основі письмової домовленості сторін (учасників господарських відносин), з метою обслуговування приватно- та публічно-правових інтересів та врегулювання відносин між сторонами зобов'язання у сфері господарювання, що зафіксована шляхом укладання юридичного документа. Визначення господарського договору також потребує законодавчого закріплення.

На основі викладеного, враховуючи специфіку господарських договорів, що ґрунтується на основі особливостей господарських правовідносин, які відмежовують їх від цивільно-правових та інших суспільних відносин, скасування Господарського кодексу України з подальшим поміщенням частини його правових приписів до Цивільного кодексу України та спеціальних законів, призведе до втрати господарським договором своєї специфіки та спеціального правового регулювання. Втілення такого підходу буде мати негативний ефект для розвитку

економічних відносин, дотриманню балансу приватних та публічних інтересів у сфері господарювання.

З метою збереження ідентичності господарського договору та ефективного використання його потенціалу як регулятора конкретних господарських відносин пропонується прийняти нову редакцію Господарського кодексу України, в якому закріпити визначення поняття господарського договору, його істотні умови, врегулювати процедуру укладання, зміни і припинення господарського договору, встановити особливості виконання зобов'язань за такими договорами тощо.

Слободян Тетяна Андріївна
здобувач вищої освіти Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНІ ПОСЛУГИ «PRO BONO»

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

«Pro bono» – це скорочення від латинської фрази «pro bono publico»[1], що перекладається як «для суспільного блага». Цей термін вказує на послуги, які фахівці надають або за низькою ціною, або, зазвичай, безкоштовно з метою допомогти громадськості. Професіонали в різних галузях займаються юридичним волонтерством для некомерційних організацій, таких як лікарні, університети, благодійні фонди та інші. Також це може включати надання безкоштовних послуг окремим клієнтам, які не мають можливості оплачувати юридичні послуги. Ключовим критерієм для відбору справ є їх соціальна значущість. Важливо, щоб справа мала вплив не лише на особу, що подає заяву, але і на широку громадську спільноту, яку ця особа представляє. Особливий акцент робиться на справах, пов'язаних із громадським сектором, такими як громадські організації, рухи та ініціативи.

Основи створення системи юридичної допомоги, фактично базується на обґрунтуванні невід'ємності прав людини, що випливає з міжнародних стандартів. У країнах Європейського Союзу розвиток програм доступу до правосуддя призвів до ускладнення та удосконалення нормативно-правової бази, яка регулює право на отримання юридичної допомоги, а також форм і методів її надання. Починаючи з ранніх етапів розвитку програм юридичної допомоги, коли регулювання здійснювалося фрагментарно, через окремі положення процесуальних кодексів та законів, які стосуються діяльності юридичної професії (такий підхід існує, наприклад, у Польщі, Австрії та Чехії), на сучасному етапі в багатьох країнах ЄС були прийняті спеціальні закони, що детально регламентують систему юридичної

[1] What Does Pro Bono Really Mean? By CARLA TARDI Updated June 30, 2022
URL : https://www.investopedia.com/ask/answers/08/pro-bono.asp (дата звернення 13.11.2023)

допомоги, включаючи безоплатну. Такі закони діють у Бельгії, Болгарії, Німеччині, Нідерландах, Словаччині, Словенії, Франції та інших країнах ЄС. Вони визначають основні риси програм надання безоплатних (або частково безоплатних) юридичних послуг[1].

Положення законів в основному відповідають Європейській конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також резолюціям Комітету міністрів Ради Європи, зокрема Резолюції (76) 5 від 18.02.1976 про юридичну допомогу у цивільних, комерційних і адміністративних справах, Резолюції № (78) 8 від 02.03.1978 про юридичну допомогу і консультації, а також рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи, таким як Рекомендація № (81) 7 від 14.05.1981 про заходи щодо розширення доступу до правосуддя та Рекомендація № (93) 1 про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення тощо[2].

Системи надання безоплатної допомоги практично існують у всіх країнах ЄС. Однак вони розрізняються за критеріями відбору отримувачів допомоги, а також за процедурами і методами організації процесу її надання. Розвиток та масштаб таких систем визначаються національними особливостями кожної країни ЄС.

Зазвичай, ініціативи «pro bono» організовуються адвокатськими спілками без участі державної влади. У деяких випадках безкоштовна правова допомога, надана протягом певної кількості годин, є вимогою для членства в асоціації адвокатів. Однак такий підхід може задовольнити лише обмежений попит на безоплатну юридичну допомогу. Важливо зауважити, що у країнах, де «pro bono» не є обов'язковою умовою, лише деякі адвокати згодні надавати безоплатну допомогу в складних справах, які вимагають значних зусиль і часу. Зазвичай ця модель працює для отримання консультацій, порад або представництва у рутинних справах. Такий підхід діє у США, Франції, Ірландії, Швеції, Австралії, В'єтнамі. Однак нормативне закріплення цієї моделі та перелік заходів з юридичної допомоги в країнах Європи є різноманітним. Наприклад, у Німеччині введення законодавчих норм, що стосуються цієї моделі, стало можливим лише у 2014 році через надання різноманітних премій, які впливають на конкурентоспроможність юридичних фірм[3]. У Франції послуги безоплатної правової допомоги (БПД) в форматі «pro bono» орієнтовані переважно на область l'access au droit, що включає консультації з метою забезпечення доступу громадян до правової інформації та допомоги в прийнятті рішень з юридичної точки зору. Послуги «pro bono» не

[1] Вільчик Т. Б. Системи безоплатної правової допомоги у країнах Європейського Союзу / Т. Б. Вільчик // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 4. – С. 414–417.
[2] Шайнер В.М., Моделі та міжнародні стандарти безоплатної правової допомоги / В. М. Шайнер // Юридичний науковий електронний журнал № 7/2023 DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/109
[3] Валко П. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні, її система та види. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. Випуск 2(23) том 2. С. 3–11.

охоплюють питань, пов'язаних, наприклад, із судовим представництвом чи участю в кримінальних справах.

Угорщина активно розвиває практику надання юридичної допомоги на громадських засадах, основним чином через створення Угорського Центру координації юридичної допомоги «pro bono» у 2007 році Інститутом «Право суспільних інтересів» (PILnet) Ця форма юридичної допомоги, що базується на принципах «pro bono», надається громадським організаціям, переважно великими національними або міжнародними компаніями. Правила надання таких послуг регулюються договором або контрактом, укладеним між клієнтом і адвокатом[1].

У практиці надання юридичної допомоги на громадських засадах спостерігається значний розвиток в Об'єднаному Королівстві, зокрема в Англії та Уельсі. Існує велика кількість некомерційних організацій, які сприяють розвитку цієї практики або керують діяльністю центрів координації. Надання такої юридичної допомоги (від адвокатів, баристерів і юридичних консультантів) регулюється тими ж нормами професійної етики, що і надання платної юридичної допомоги.

В Об'єднаному Королівстві, Іспанії так як і в інших країнах ЄС важливим стимулом для адвокатів надавати безоплатну юридичну допомогу є ряд заохочень. Подібно Англії та Уельсу і Німеччині ці стимули включають низку премій для адвокатів та юридичних фірм, які працюють на громадських засадах. Високий рівень конкуренції між юридичними фірмами також змушує їх оцінювати свою діяльність з точки зору надання юридичних послуг на громадських засадах. Додатковими чинниками є вплив інформації про надання фірмою безкоштовних юридичних послуг на вибір клієнтів, встановлені внутрішні норми виконання роботи на громадських засадах та облік цієї роботи при оцінці ефективності праці і прийнятті рішень щодо виплати премій.

В Україні адвокати можуть надавати безкоштовну юридичну допомогу через онлайн-платформу Простір Pro Bono, яка відкрила можливість для реєстрації адвокатів. Ця ініціатива, спільно реалізована Національною асоціацією адвокатів України та Простором Pro Bono, робить безоплатні юридичні послуги ще більш доступними для українців. Кожен соціально відповідальний адвокат може пропонувати свою допомогу «pro bono» через сайт Єдиного реєстру адвокатів України. Простір Pro Bono виступає як сортувальний механізм між особами, які шукають юридичну допомогу, та адвокатами чи юридичними компаніями. Також це своєрідна платформа для спілкування між громадськими організаціями, людьми, які потребують юридичної допомоги і не мають можливості її здобути, та юридичним середовищем, яке готове надавати

[1] Посібник з організації роботи координаційного центру послуг pro bono – 2011 р. PILnet: Всесвітня мережа захисту права суспільних інтересів та Адвокати за міжнародний розвиток H–1061 Будапешт, Угорщина – С. 99

послуги «pro bono» добровільно та безоплатно. Один з важливих критеріїв для відбору справ, як раніше згадувалось, – це соціальна важливість конкретної справи. Вся увага концентрується на тому, щоб справа мала вплив не лише на особу, яка звертається, але і на широку громадську спільноту, яку ця особа представляє. Особливий акцент робиться на справах з громадського сектору, таких як громадські організації, рухи та ініціативи.

Закон України «Про безоплатну правову допомогу»[1] сприяє покращенню ефективності системи безоплатної правової допомоги (БПД) в Україні, надаючи правову базу та механізми для реалізації права на безоплатну правову допомогу у випадках, коли вона обов'язкова. Цей закон відповідає міжнародним стандартам, зокрема Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 року.

Можна зробити висновок, що метою Простора Pro Bono є сприяння наданню якісної безкоштовної правової допомоги вразливим групам, забезпечення простих процедур отримання якісної та доступної правової допомоги, розвиток мережі організацій, юристів та адвокатів, які працюють на умовах «pro bono», залучення студентів юридичних клінік до надання безкоштовної правової допомоги та підвищення обізнаності про діяльність «pro bono». Хоча платформа «pro bono» не контролює якість надання правової допомоги, вона сприяє встановленню комунікації між отримувачами «pro bono» послуг та учасниками Простору, які ці послуги надають.

Забезпечення доступності юридичних послуг визнається як критично важливе для суспільства, що висуває пріоритет верховенства права. Без істотних трансформацій у юридичній системі неможливо гарантувати, що система правосуддя буде служити всім без винятку, забезпечуючи додержання законності. Україна, як правова держава, має забезпечити максимальну ефективність кваліфікованої правової допомоги для кожного, хто цього потребує. Важливо створити систему безоплатної допомоги, спрямовану на захист більш вразливих і потребуючих верств населення. Моделі правової допомоги в українській правовій системі частково не відповідають критерію доступності, виявляючи об'єктивний дефіцит ресурсів у державному механізмі надання безоплатної юридичної допомоги. Це визнається як відкритий недолік, що ускладнює реалізацію конституційного права громадян на якісну юридичну допомогу.

[1] Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 року № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text (дата звернення 13.11.2023)

Совган Богдана Сергіївна
здобувач вищої освіти Хмельницький
університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНИЙ КРАУДСОРСИНГ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

Виникнення та розвиток краудсорсингу безпосередньо пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, яке детермінувало випереджальний розвиток ІТ, формування мережевої економіки знань, розвиток соціальних мереж, нових типів е-взаємодії та універсальних інструментів з метою розв'язання поставлених завдань. Однак невирішеною в теорії та практиці управління залишається проблема неадекватності випереджального розвитку інформаційних технологій, соціальних мереж, інформаційних ресурсів управлінського призначення, інноваційних управлінських інструментів з їх повільним впровадженням менеджерами в практику діяльності. Це зумовлює розгляд сучасного краудсорсинга, впровадження якого спрямоване як на підвищення ефективності дій юристів, так і конкурентоздатності й іміджу інституцій, які вони очолюють. Тобто, розвиток краудсорсингу є вагомим і сприятливим явищем в розвитку країн. Краудсорсинг (англ. crowdsourcing, crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») означає залучення великої групи людей для того, щоб придумати якусь ідею або вирішити проблему. [1]

Джефф Хау у праці «Краудсорсинг. Колективний розум як інструмент розвитку бізнесу» (англ. Crowdsourcing: Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business) наводить витоки виникнення концепції краудсорсингу, пов'язуючи їх з програмістами, які працювали над створенням операційної системи Linux, що була заснована на відкритому коді. Для свого розвитку вона потребувала праці багатьох програмістів, але обмеженість у коштах надихнула творців системи взяти на роботу аматорів та ентузіастів, які погодилися працювати за ідею, і це спрацювало. Ерік фон Хіппель (Eric von Hippel) називає краудсорсинг «… інновацією з розрахунку на користувача». Я розумію цю ідею так, наче виробники покладаються на користувачів не лише у питанні формулювання потреб, але й у визначенні продуктів і вдосконалень, які б задовольнили ці потреби.

Застосування краудсорсингу розрізняється за тематикою, за видом одержуваного результату, і за категорією залучення людей. Наразі найбільш повною є варіант класифікації краудсорсингу за категоріями застосування. А саме: в бізнес-сфері (наприклад, компанія «Procter &

[1] Калініна, Г. М.. (2015). Краудсорсинг Як Інноваційний Управлінський Інструмент І Змістова Компонента Навчального Посібника Для Керівників. Проблеми сучасного підручника, (15), 230–239.5. К

Gamble» на сайті «InnoCentive» публікує проблеми, які вона не може вирішити сама, пропонуючи натомість великі грошові винагороди понад 160 тисячам осіб, які є неофіційними співробітниками компанії), у соціальній сфері (наприклад, публікація фото правопорушників у ЗМІ для впізнання чи пошуку, а інколи пропонується винагорода), в державному управлінні (наприклад, у 2011 році Президент Ісландії провів референдум та вирішив написати нову конституцію країни, залучивши до цього процесу звичайних громадян, а майданчиком написання розділів конституції обрали соціальні мережі).

Сьогодні більше 70 держав світу, у тому числі Україна, використовують один із найбільш зручних способів краудсорсингу – електронні петиції, в якому є все: від генерації величезної кількості ідей до їх верифікації підписами громадян. У кожній країні застосування цього інституту має свою специфіку та різні показники ефективності. Але практика використання електронної петиції більшості країн доводить доцільність її існування. До того ж, у багатьох містах світу краудсорсинг став ключовою технологією концептуального проєкту «The European Innovation Partnership on Smart Cities and Communities (EIP-SCC)», який спрямований на залучення широкого загалу до раціоналізації міського простору. Програма «Smart Cities» наразі отримала розвиток у Вінниці, Києві, Львові та інших містах України.

Говорячи про використання краудсорсингу в Україні, варто зазначити, що з липня 2015 р., коли Верховна Рада внесла зміни до Закону України «Про звернення громадян», громадяни України також отримали можливість користуватися перевагами електронних петицій. Успіхи України у запровадженні петиції як інструменту демократії вже визнані й на міжнародному рівні. За оцінкою ООН, українці за розвитком електронної участі громадян у політиці увійшли у топ-35 країн світу за цим показником. Серед інших цікавим прикладом використання краудсорсингу в Україні можна назвати формування передвиборчої програми чинного Президента В. Зеленського. Майданчиками, на яких використовувався цей інструмент, стали соціальні мережі, де виборці надавали пропозиції щодо включення нагальних проблем, що потребують вирішення, до виборчої програми кандидата. У травні 2019 р. запущено сайт програми LIFT (т. з. Соціальний ліфт), який дасть змогу людям із новими ідеями з перетворення України в різних сферах прийти в політику і реалізувати свої ідеї в управлінні країною.

Отже, можна зробити висновок, що юридичний краудсорсинг створений для того, щоб вирішувати певну проблему, шляхом залучення певного кола осіб. Краудсорсинг сьогодні є зародженням нової управлінської революції. Його широке застосування дає змогу максимально задіяти переваги інформаційно-комунікативних можливостей XXI століття. Досвід зарубіжних країн демонструє ефективність

краудсорсингових проєктів. В Україні політичний краудсорсинг поки що залишається відносно новим і незвичним інструментом, але має потенціал стати нормою.[1]

Сопрун Володимир Володимирович
здобувач ступеня «Доктор філософії»
ДонНУ імені Василя Стуса

ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Коваль І.Ф.)

Правовідносини є основним елементом механізму правового регулювання суспільних відносин взагалі і відносин промислової власності в тому числі. Їх належний розвиток, ефективна реалізація та захист прав і інтересів суб'єктів цих правовідносин має важливе значення в контексті утвердження господарського правопорядку. Тому актуальним напрямом наукових розробок є дослідження сутності правовідносин у сфері промислової власності та визначення їх видів.

Зв'язки між людьми, колективними утвореннями, які з'являються у межах співіснування в суспільстві, наявні у кожній державі. Ці зв'язки можуть регламентуватися релігійними, моральними нормами та традиціями. Проте, у кожній правовій державі з метою упорядкування відносин між фізичними та юридичними особами встановлюються визначені державою загальнообов'язкові правила поведінки – норми права.

Правовідносини визначаються в теорії права як суспільні відносини, які є юридичним виразом фактичних суспільних відносин, де одна сторона на основі правових норм вимагає від іншої сторони виконання певних дій або утримання від них, а інша сторона повинна виконати ці вимоги, що охороняються державою[2].

Виділяють наступні ознаки правовідносин: є різновидом суспільних відносин, соціальним зв'язком; є ідеологічними відносинами – результатом свідомої діяльності (поведінки) людей; є вольовими відносинами, які проявляються у втіленні в них волі (інтересу) учасників правовідносин та у втіленні в них волі (інтересу) держави; виникають, припиняються або змінюються, як правило, на основі норм права у разі настання передбачених правовою нормою фактів; мають, як правило, двосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між конкретними суб'єктами через їх права, обов'язки, повноваження і відповідальність, які

[1] Нікітенко Л.О. Краудсорсинг як інструмент партисипативної демократії. Часопис Київського університету права • 2020/2
[2] Цвік М.В., Петришин О.В. Загальна теорія держави та права: підручник. Харків: Право, 2009. С. 335.

закріплені в правових нормах; охороняються державою, забезпечуються заходами державного впливу[1].

У сучасній теорії права виділяються різні критерії поділу правовідносин на види. Найбільш ґрунтовний поділ здійснено П.М. Рабіновичем, який поділяє правовідносини: 1) за юридично-галузевою ознакою – конституційні, цивільні, трудові, сімейні, кримінальні та інші; 2) залежно від визначеності кількості суб'єктів – загальні (кількість уповноважених або зобов'язаних суб'єктів не визначена), конкретні (кількість зазначених суб'єктів точно визначена); 3) за кількісним складом суб'єктів – прості (правовідносини лише між двома суб'єктами), складні (правовідносини між трьома і більше суб'єктами); 4) залежно від елемента юридичної норми (диспозиції або санкції), на основі якого виникають правовідносини, – регулятивні, охоронні; 5) за характером поведінки зобов'язаного суб'єкта – активні (зобов'язаний суб'єкт мусить вчинити певні дії), пасивні (зобов'язаний суб'єкт повинен утриматися від вчинення тих чи інших дій); 6) залежно від розподілу прав та обов'язків між сторонами правовідношення – односторонні (кожна зі сторін має тільки або права, або обов'язки), двосторонні (кожна зі сторін має як права, так і обов'язки)[2].

За класичним баченням, конструкцію правовідносин складають такі структурні елементи: суб'єкти, об'єкт, зміст[3].

Правовідносини, які складаються у сфері промислової власності, можуть бути класифіковані на види відповідно до кожної з наведених класифікацій. Проте, їх власна специфіка потребує більш поглибленого дослідження і виокремлення видів саме цих правовідносин. Насамперед, слід зазначити, що відносини у сфері промислової власності є різновидом відносин інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність – це закріплені законом права на результати інтелектуальної (креативної та творчої) діяльності у різних сферах: виробничій, науковій, літературній та художній[4].

У відносинах промислової власності результатами інтелектуальної діяльності виступають об'єкти права промислової власності, а саме: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, комерційні (фірмові) найменування та географічні зазначення та інші.

І.Ф. Коваль визначає відносини у сфері інтелектуальної власності як суспільні відносини, які складаються у зв'язку зі створенням і монопольним використанням управомоченою особою охоронюваних

[1] Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. С. 346-347.
[2] Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. 9-те вид. Львів: Край, 2007. С. 133-134.
[3] Ківалов С.В., Музиченко П.П., Крестовська Н.М., Крижанівський А.Ф. Основи правознавства України: навч. посіб. 6-те вид. Харків: Одіссей, 2006. С. 68.
[4] Задорожнюк Н.О., Щьокіна Є.Ю., Швєд М.О. Розвиток відносин у сфері інтелектуальної власності: актуальні тенденції. *Економічний форум*. № 1. Том 1. 2021. С. 123.

результатів інтелектуальної діяльності, а також наданням такої можливості іншим заінтересованим особам[1].

На думку О.І. Харитонової правовідносини інтелектуальної власності це правовий результат реалізації норм права про інтелектуальну власність, або ж врегульовані юридичними нормами (або такі, що випливають із загальних принципів об'єктивного юридичного права) ідеологічні суспільні відносини, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права[2].

Інтелектуально-правові відносини у сучасному суспільстві – це не епізодичні, не поодинокі, а такі суспільні відносини, що закономірно сформувалися у системі сучасного права. Ці правовідносини перебувають під впливом позитивного права як нормативно-цілісного регулятора суспільних відносин[3].

І.Ф. Коваль пропонує поділяти відносини інтелектуальної власності на наступні види: 1) пов'язані зі створенням результатів інтелектуальної (творчої) діяльності; 2) щодо набуття (оформлення) прав на результати інтелектуальної власності; 3) щодо використання об'єктів інтелектуальної власності; 4) щодо розпорядження правами на об'єкти інтелектуальної власності; 5) щодо захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності[4]. Такий поділ має важливе значення для дослідження відносин промислової власності, оскільки відображає динаміку цих відносин, починаючи від появи результату творчості і завершуючи захист прав на нього.

В основі наведеного поділу покладено зміст правовідносин та він може бути застосований також у відносинах у сфері промислової власності. Так, можна виокремити відносини щодо: 1) створення об'єктів права промислової власності; 2) набуття (оформлення) прав на об'єкти промислової власності; 3) використання об'єктів промислової власності; 4) розпорядження правами на об'єкти промислової власності; 5) захисту прав на об'єкти промислової власності.

Спираючись на загальнотеоретичні критерії поділу правовідносин, можливим є поділ правовідносин у сфері промислової власності за їх суб'єктами, об'єктами, за юридично-галузевою ознакою та підставою їх виникнення.

Так, за суб'єктним складом правовідносини у сфері промислової власності поділяється на відносини між: 1) правовласником та державою (набуття та оформлення прав на об'єкти); 2) правовласником та

[1] Коваль І.Ф. Комерціалізація прав інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 9.

[2] Харитонова О.І. Суб'єкти і об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. Актуальні проблеми держави та права. № 59. 2011. С. 329.

[3] Еннан Р.Є. Загальні засади правового регулювання інтелектуальної, творчої діяльності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. № 6. 2015. С. 19.

[4] Коваль І.Ф. Комерціалізація прав інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 272 С. 10.

користувачем або набувачем прав (розпорядження правами на об'єкти); 3) творцем-працівником та роботодавцем (створення результатів науково-технічної творчості у межах трудових відносин).

Відносини у сфері промислової власності підлягають поділу за об'єктом прав, а саме правовідносини щодо: 1) винаходів; 2) корисних моделей; 3) промислових зразків; 4) торговельних марок; 5) комерційних (фірмових) найменувань; 6) географічних зазначень.

За юридично-галузевою ознакою правовідносини у сфері промислової власності доцільно поділити на: 1) господарські (правовідносини між суб'єктами господарювання щодо набуття, використання та розпорядження правами на об'єкти); 2) організаційно-господарські або адміністративні (правовідносини між суб'єктами господарювання та державою щодо оформлення та реєстрації прав на об'єкти, їх захисту, оскарження дій суб'єкта владних повноважень); 3) кримінальні (правовідносини між правоохоронними органами та суб'єктами господарювання щодо вчинення останніми діянь, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України); 4) трудові (правовідносини між творцем-працівником та суб'єктом господарювання-роботодавцем щодо створення об'єктів права у межах трудових відносин і здійснення прав на цей об'єкт); цивільні (правовідносини за участю автора-творця).

Правовідносини у сфері промислової власності підлягають поділу за підставами їх виникнення, зміни і припинення (юридичним фактом): 1) у зв'язку із створенням об'єктів промислової власності; 2) на підставі укладання договорів про відчуження прав на об'єкти промислової власності; 3) у зв'язку з реорганізацією юридичної особи та переходом прав на об'єкти промислової власності правонаступнику; 4) на підставі актів органу державної влади, зокрема, про ліквідацію та створення юридичних осіб публічного права, якими передаються цілісні майнові комплекси, включаючи права на об'єкти промислової власності; 5) за рішенням суду; 6) на підставі звернення стягнення на права.

Поділ за останнім критерієм здійснювався із врахуванням висновків Є.М. Бєльтюкової щодо правонаступництва майнових прав інтелектуальної власності, згідно яких виділяється наступництво на підставі договору та позадоговірне правонаступництво (спадкування майнових прав, реорганізація юридичних осіб, звернення стягнення на майнові права)[1].

Наведені вище критерії поділу відносин у сфері промислової власності є не виключними та підлягають подальшому науковому дослідженню та поглибленню.

Підсумовуючи викладене, доцільно сформувати поняття правовідносин у сфері промислової власності. Отож, правовідносин у

[1] Бєльтюкова Є.М. Правове регулювання наступництва майнових прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України: дис. канд. юрид. наук.: 12.00.03. Одеса, 2019. С 41-45.

сфері промислової власності – це врегульовані нормами права суспільні відносини щодо створення, набуття, використання, розпорядження та захисту прав на об'єкти промислової власності, які складаються між суб'єктами права у межах реалізації їх прав та виконання обов'язків.

Тримбашевська Христина Миколаївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ПИТАННЯ ДОБРОСУСІДСТВА У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Бахур О.В.)

Регламентація «сусідських відносин» (відносин власників і користувачів сусідніх об'єктів нерухомого майна, насамперед – земельних ділянок) має тривалу історію, яка сягає ще доби римського приватного права. Ці відносини завжди мали своє правове регулювання, що відоме під назвами «добросусідство», «право сусідства», «сусідське право» тощо.

У чинному українському законодавстві правове регулювання сусідських відносин переважно представлено положеннями глави 17 «Добросусідство» Земельного кодексу України (далі – ЗК України). Сьогодні вказану сукупність правових норм прийнято розглядати як самостійний правовий інститут[1].

Запровадження положень глави 17 ЗК України відродило давні традиції правового регулювання земельних сусідських відносин на українських землях (ст. 103-109 ЗК України)[2]. При цьому регламентовано основні аспекти таких відносин, зокрема зміст добросусідства, попередження шкідливого впливу на сусідні земельні ділянки, наслідки проникнення на сусідню земельну ділянку гілок та коренів дерев і кущів, розмежування земельних ділянок, встановлення та використання межових споруд, правовий режим розташованих на межі дерев.

Відомо, що регламентація відносин власників та користувачів сусідніх земельних ділянок як найважливішого різновиду нерухомого майна має давню історію. Більшість усіх писемних пам'яток українського права містили положення із цього питання і відображали загальну тенденцію розвитку правового регулювання добросусідства.

Юридична література закріпила досить різні підходи до розуміння змісту добросусідства. Наприклад, на думку О.І. Заєць, «земельно-правове добросусідство – це врегульовані земельним законодавством суспільні відносини між землевласниками, землекористувачами, іншими титульними

[1] Чабаненко М.М. Загальна характеристика аграрно-правових інститутів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2015. № 2. С. 127–131.
[2] Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року №2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002 р., № 3, стаття 27

володільцями земельних ділянок та їх сусідами»[1]. Думку про те, що добросусідство є різновидом правовідносин, поділяє П.Ф. Кулинич, на думку якого, добросусідство є «сукупністю врегульованих нормами земельного права відносин між власниками (користувачами) суміжних (сусідніх) земельних ділянок, у рамках яких вони мають можливість найбільш повного, комфортного та безпечного використання земельних ділянок відповідно до цільового призначення цих ділянок»[2].

Дещо іншого розуміння земельноправового добросусідства дотримується В.І. Федорович, на думку якого, добросусідством (у земельних відносинах) є «… правила поведінки, які регулюють відносини між власниками чи користувачами суміжних земельних ділянок»[3].

Основним аспектам добросусідства у своїх роботах приділяли увагу Покровський І.О., Суханов Е.А., Семчик В.І., Самончик О.А., Бусуйок Д.В., Кулініч П.Ф., Бондар Л.О., Гончаренко Г.В., Новицький І.В., Каракаш І.І.

Доречним буде проаналізувати положення законодавства України та судової практики щодо встановлення розуміння поняття добросусідства. Отож, стаття 103 ЗК України, закріплюючи зміст добросусідства, трактує його як певну поведінку. Зокрема, згідно з частиною 1 статті 103 ЗК України «власники та землекористувачі земельних ділянок повинні обирати такі способи використання земельних ділянок відповідно до їх цільового призначення, при яких власникам, землекористувачам сусідніх земельних ділянок завдається найменше незручностей». Ця частина регламентує певну поведінку власників земельних ділянок та землекористувачів.

Згідно з частиною 3 статті 158 ЗК України «органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян та додержання громадянами правил добросусідства … ».

Очевидно, що законодавець не вважає, що добросусідство є системою правил, адже якщо під терміном «добросусідство» розуміти правила, то словосполучення «правила добросусідства» втрачає сенс. Положення частини 3 статті 158 ЗК України виключає можливість розуміти під терміном «добросусідство» обов’язок, адже обов’язок є частиною правила, у зв’язку з чим словосполучення «правила добросусідства» набуде суперечливого характеру.

---

[1] Заєць О. І. Онтологічні та еколого-правові аспекти добросусідства за земельним законодавством України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2012. № 92. С. 28–31.

[2] Кулинич П.Ф. Розділ 9. Право добросусідства. Семчик В.І., Кулинич П.Ф., Шульга М.В. *Земельне право України: підручник для студ. юридичних спец. вищ. навч. закл.* К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. С. 237– 247.

[3] Федорович В.І. Добросусідство як інститут земельного права. URL : http://radnuk.info/home/24607-2013-08-16-13-26-50.html (дата звернення: 05.11.2023).

Загалом закріплення у чинному ЗК України положень глави 17 «Добросусідство» слід оцінювати позитивно, оскільки ними закріплено порядок регулювання відносини між сусідами земельних ділянок.

Для порівняння, законодавства ряду пострадянських держав (Вірменія, Казахстан та інші) взагалі не містять подібних положень попри доводи науковців та практиків щодо необхідності їх запровадження. Окремо, як значний розвиток правового регулювання земельних сусідських відносин, слід розглядати закріплення правил щодо регулювання так званих «опосередкованих сусідських впливів», тобто впливів на сусідні земельні ділянки, що не пов'язані з порушенням саме їх меж (вплив шумом, димом, затіненням, зміною ландшафту чи характеру землекористування тощо). Адже подібні положення – це «квінтесенція» розвитку правового регулювання такої сфери суспільних відносин[1].

Також значна частина правил добросусідства встановлена й у загальнообов'язкових нормативно-правових актах органів виконавчої влади. Поширеною нормативною традицією в Україні є закріплення таких правил у підзаконних нормативно-правових актах органів виконавчої влади, часто навіть технічних актах, наприклад, санітарні правила чи державні будівельні норми.

Порушення правил добросусідства, встановлених у будівельних чи санітарних нормах, може викликати істотні правові наслідки для реалізації права власності на земельну ділянку. Наприклад, якщо споруда буде розташована з порушенням цих правил, то суди матимуть право зобов'язати власника її перенести[2].

В аспекті добросусідства важливо дослідити принципи інституту права сусідства. Оскільки законодавець їх не сформував, то слід звернутись до наукових джерел.

Отож виділяють такі основні засади добросусідства:

1) непорушність меж земельної ділянки та збереження межових знаків. Слід вважати, що це один із найголовніших принципів правового регулювання сусідських відносин. Не випадково чи не найбільш давні норми права сусідства, закріплені в пам'ятках римського приватного права, також стосувалися порушення меж земельних ділянок[3].

2) правомірність здійснення допустимого опосередкованого сусідського впливу. Суть сусідських відносин полягає у використанні одного об'єкта нерухомості, який зумовлює зазвичай негативний вплив на можливість експлуатації іншого об'єкта. Подібний ефект з однієї ділянки на іншу може здійснюватися як природним чином (перетікання вод чи зсуви ґрунту на нижче розташовану ділянку, перенесення вітром опалого

[1] Мироненко І.В. Інститут права сусідства: теоретичні та практичні аспекти: монографія. Івано-Франківськ, Супрун В.П., 2019. 341 с.
[2] Рішення Жовківського районного суду Львівської області від 29.01.2019. – Справа № 444/2335/17. URL : http://www.reyestr.court.gov.ua /Review/79619232. (дата звернення: 05.11.2023).
[3] Покровський И.А. История римского права. Минск: Харвест, 2002. 528 с.

листя тощо), так і бути наслідком господарської діяльності іншої особи (зміна ландшафту, затінення чи обмеження огляду внаслідок забудови, вплив шумом, димом, запахом та інше). Як зазначається в літературі, уникнути існування таких впливів навіть за нормальної експлуатації сусідньої нерухомості неможливо[1].

3) заборона недопустимого впливу на сусідні володіння. Поряд із визнанням правомірності допустимого впливу на сусідні володіння, що передбачає обов'язок особи такий вплив терпіти, їй надається право забороняти сусідський вплив, який перевищує визначені межі. В законодавстві України такий сусідський вплив визначено як неприпустимий, тобто такий, що не дозволяє власникам або землекористувачам сусідніх земельних ділянок використовувати їх за цільовим призначенням (ч. 2 ст. 103 ЗК України).

4) забезпечення врівноважування інтересів суб'єктів сусідських відносин. Вказані вище принципи правомірності допустимого впливу та заборони недопустимого впливу на сусідні володіння породжують питання про межі, в яких сусідський вплив слід вважати правомірним.

В оцінці правомірності сусідського впливу визначальну роль відіграватиме наявність достатнього інтересу в діях особи та його значимість порівняно з інтересами інших осіб, що порушуються. У такому разі добросовісність може розглядатися як оцінка ставлення особи до своїх дій і їх наслідків, а справедливість і розумність дають змогу оцінити співвідношення за значимістю інтересів, які задовольняються та порушуються. А загалом проблема полягає у збалансованості інтересів особи, що здійснює право, та інших осіб, яких це безпосередньо торкається.

5) обов'язковість взаємної поваги та співпраці власників і користувачів сусідніх володінь. Йдеться про поєднання двох взаємопов'язаних положень, виконання яких у підсумку зумовлює набуття відносинами володільців сусідніх об'єктів нерухомого майна характеру добросусідських, що розглядається як мета відповідного регулювання.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що норми, які формують інститут добросусідства, спрямовані на правове регулювання відносин власників і користувачів саме сусідніх об'єктів нерухомого майна, зокрема, земельних ділянок. Зміст такого правового регулювання визначається його основними принципами, які й досі не зміг сформувати законодавець. Тому наявні підстави вважати за доречне законодавчо вдосконалити правове регулювання земельних сусідських відносин шляхом зміни чинної редакції глави 17 ЗК України. Зокрема, зазначену главу необхідно доповнити положеннями стосовно дотримання загальних принципів добросусідства, встановлення обгороджувань

[1] Халабуденко О.А. Имущественные права. Кн. 1: Вещное право. Кишинев: Междунар. независимый ун-т Молдовы, 2011. 305 с.

земельних ділянок та їх правового режиму, стоків вод на сусідні земельні ділянки тощо.

Швець Анна Миколаївна
здобувач вищої освіти Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ ТА ЕЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТООБІГУ: ПОНЯТТЯ, ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бляхарський Я.С.)

На сьогоднішній день в Україні особливо пріоритетним є питання електронних документів та електронного документообігу. Ця новизна пояснюється не лише часовими тенденціям, а й реальними потребами, особливо в умовах воєнного стану.

Аналізуючи цю тему, у першу чергу варто звернути увагу на положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»[1], який можна назвати першоджерелом у питаннях електронної документації. Так, основне поняття трактується законодавцями наступним чином у статті 5 цього Закону: «Електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа»[2]. Виходячи із наведенного поняття, можна виокремити характерні ознаки, що притаманні електронним документам: можуть перебувати на різних носіях, що дає змогу використовувати необхідний для ознайомлення з ними формат; можуть засвідчуватися за допомогою електронного підпису, що накладається особою згідно з вимог Закону України «Про електронні довірчі послуги».[3]

Досить цікавою і досі не завершенною є дискусія з приводу юридичної сили електронних документів. Так, у статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»[4] не вказано якесь однозначне положення, що дало б змогу відповісти чітко на поставлене питання, однак міститься теза про те, що юридична сила такого документа не може бути заперечена. З цього можна зрозуміти, що в кожному окремому випадку ми можемо розглядати електронний документ

[1] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003р. №851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
[2] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003р. №851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
[3] Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05 жовтня 2017р. № 2155-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text
[4] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003р. №851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

як оригінал, а також відокремлювати поняття копії електронного документу, що також, як би парадоксально це не звучало, може бути виражено на паперовому носії.

У контексті представленої теми хочеться вказати, що актуальність існування електронної документації та електронного документообігу підсилюється воєнним станом в Україні. Так, особливо на тимчасово окупованих територіях відчувається потреба у збереженні достовірної інформації державного значення. Тут ми можемо говорити про судові документи, документи, які засвідчують діяльність предстаників державної служби, різноманітні реєстри та документи різного рівня організацій, установ і підприємств. Наявність всіх вищеперерахованих документів саме в електронному вигляді допоможе зберегти всі важливі дані, відновити їх або доповнити. Зокрема, на міжнародній політично-правовій арені, де досить чітко простежується фальсифікація реального стану справ на тимчасово окупованих територіях зі сторони країни-агресорки, збереження довоєнних даних в електронному вигляді дасть змогу здійснити порівняльний аналіз після завершення війни та зробити висновки щодо реально завданої шкоди різноманітним сферам життя, логічним завершенням чого стане вирахування відшкодування у вигляді репарацій, які мають бути надані Україні. Саме цей пункт має найбільш вагоме значення крізь призму актуальної ситуації в державі.

Однак не лише вищенаведений приклад може слугувати аргументом переваги електронної документації. Серед наступних можна виділити декілька абсолютних «лідерів»:

- швидкість передачі інформації;
- економічний критерій;
- спрощення пошуку необхідної інформації;
- підвищений рівень конфіденційності.

Якщо зі швидкістю все і так зрозуміло, то варто зробити акцент на економічній складовій. Витрати на канцелярію хоч і не є тим, на що звертають увагу в першу чергу, проте якщо проаналізувати і порахувати усе принаймні за річний період, то виходить досить велика сума, яка могла б бути витрачена на більш нагальні потреби або зекономити витрати із державного бюджету. До того ж, електронні документи не займають багато місця, адже, на відміну від паперового носія, електронний містить значно більше «пам’яті» і здатен зберігати досить багато даних.

Наступний аргумент щодо спрощення пошуку інформації є чи не найбільшим здобутком ідейних засновників електронної документації, адже цей пункт включає в себе значну економію часу та енергетичних ресурсів працівників у різних галузях. Наразі достатньо зробити запит через електронну пошту чи на певному порталі та отримати відповідь, яку колись доводилося надсилати листом, нести витрати на доставку і ще декілька днів чекати на зворотній зв’язок. Так само знайти необхідну

інформацію можна за ключовими словами, що містить потрібний нам документ, а тому процес значно спрощується.

Останній у переліку, проте не за важливістю, аргумент – підвищена конфіденційність. Якщо раніше володільці носія з інформацією переймалися, що він може потрапити «не в ті руки» або просто загубитися, то з електронною документацією тривожність з приводу цих питань зменшується. Так, можна налаштувати доступ абсолютно будь-яким способом: через ідентифікацію за паролем, відбитком пальця, функцією Face-ID (все перераховане залежить від типу пристрою, на якому зберігається інформація), або ж налаштувати функцію доступу кільком особам, що досить актуальним буде для товариств, установ та організацій. Наприклад, хтось сторонній захоче верифікувати підроблений документ або видати документи іншої особи за свої. У таких випадках система не допустить нововиявленого користувача та надасть сповіщення тій людині, якій насправді належать документи, або власнику платформи, на якій планувалося провернути аферу.

У той час, як ми можемо виділити переваги, існує інша сторона медалі – негативні якості електронної документації. Серед таких можна назвати:

– залежність від енергетичної інфраструктури;
– необхідність посиленого захисту інформації;
– економічний критерій (так, він може бути як перевагою, так і недоліком).

Напевне, ще не існує таких пристроїв, які б могли надавати доступ до електронної документації без підключення до системи живлення. Особливо проблемним це питання відчулося у період блекаутів, коли через відсутність подачі електроенергії у прямому сенсі зупинялися всі процеси. Так, люди поступово поверталися до паперових носіїв інформації або її усної передачі іншим особам. Це викликало значний дискомфорт особливо у плані доступу до вже наявної інформації у моменти критичної необхідності її отримання.

Посилений захист завжди має бути присутнім через постійну загрозу взлому або іншого виду незаконного проникнення до інформації. Це не лише стосується важливої секретної інформації на військово-політичній арені, але й у більш вузьких сферах діяльності: наприклад, особи з метою покращення становища власного виробництва хочуть проникнути до джерел інформації своїх конкурентів та дізнатися про справжню «картину» їх діяльності чи незаконним шляхом «запозичити» ідею якоїсь розробки.

Із двох вищеперерахованих критеріїв ми можемо поступово підійти до третього: економічного. Він вже був згаданий у перевагах, тож краще вважати його нейтральним. Витрати на електроенергію, а також на спеціалістів, які можуть забезпечити захист даних є досить значними. Однак і тут вбачається ще одна перевага: потреба у спеціалістах високого

рівня створює нові робочі місця. Тож цей перелік із «плюсів» та «мінусів» можна продовжувати досить довго.

Повертаючись до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»[1] варто зробити посилання на статтю 9, де бачимо визначення: «Електронний документообіг (обіг електронних документів) – сукупність процесів створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів»[2]. Ця частина Закону, у якій говориться про електронний документообіг є не менш важливою за попередню, де згадувалося про електронну документацію, адже тут ми можемо відокремити одне від одного поняття, які забезпечують важливі процеси в обговорюваній сфері. Так, ми можемо говорити про суб'єктів, які уповноважені вчиняти ту чи іншу дію з електронною документацією, або ж навпаки – за окреслюваною дією визначити суб'єкта, який потенційно міг взяти участь у процесі електронного документообігу. Тут також варто згадати і про доступ до інформації, адже у складних процесах електронного документообігу він часто може бути обмеженим. Навіть зараз, під час воєнного стану, доступ до значного обсягу інформації є обмеженим і доступним лише певному колу осіб через небезпеку використання даних проти інтересів громадян України. Зокрема, така інформація є також об'єктом низки кримінальних правопорушень і незаконне посягання на неї передбачає кримінальну відповідальність для суб'єкта вчинення таких дій.

Можна зробити висновки, що електронна документація та електронний документообіг є важливими чинниками, що формують відносини у багатьох правотворчих процесах. Актуальність теми дозволяє розширювати простір можливостей для більш детального вивчення і вдосконалення системи електронної документації та електронного документообігу. Наявність необхідних знань і засобів дозволяє ділитися здобутками у цій сфері з усіма державами, а також створювати платформи для перейняття досвіду інших країн. Детальний аналіз переваг та недоліків системи електронної документації та електронного документообігу дозволить виправити наявні помилки, запобігти скоєнню нових, а також розвинути усі позитивні сторони й довести їх до ідеалу. Значний обсяг уваги, приділений поставленим питанням, дозволить також вдосконалити законодавчу базу та оновлювати норми, йдучи в ногу із часовими і технологічними тенденціями.

[1] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003р. №851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text
[2] Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003р. №851-IV. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text

Юрченко Ангеліна Олегівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

(науковий керівник – доктор філософії
в галузі права, доцент Бахур О.В.)

Як зазначено у статті 14 Конституції України земля визнається основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави[1]. На відміну від інших категорій земель, які використовуються головним чином як просторово-територіальний базис життєдіяльності людини, землі сільськогосподарського призначення виступають основним засобом виробництва у сільському господарстві, що зумовлює встановлення особливого правового режиму їх використання, запровадження різноманітних засобів охорони сільськогосподарських земель, підвищення родючості ґрунтів, а також недопущення вилучення їх з сільськогосподарського обігу.

Поняття категорії «правовий режим земель сільськогосподарського призначення» зазвичай має теоретичне розуміння. У спеціальній юридичній літературі можна зустріти різні тлумачення зазначеного поняття. Наприклад, на думку В.І. Семчика, під правовим режимом слід розуміти як встановлення правовими нормами права власності і користування земельними ділянками, так і порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміна і припинення права власності, порядок та умови використання у відповідності з цільовим призначенням, правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства[2]. А.М. Мірошниченко визначає правовий режим як встановлений правовими нормами порядок поведінки по відношенню до землі[3].

З огляду на те, що у сільському господарстві земля функціонує у двох якостях – територіального базису та засобу виробництва, до складу земель сільськогосподарського призначення належать як сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги), які відповідно до природних властивостей, розташування та господарських потреб служать основним засобом виробництва в рослинництві, так і землі несільськогосподарського призначення або сільськогосподарські угіддя гіршої якості для будівництва промислових підприємств, житлових об’єктів, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередачі та зв’язку, магістральних трубопроводів, а

[1] Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст. 141.
[2] Бондар Л.О., Гетьман А.П., Гончаренко В.Г. та ін. за заг. ред. Медведчука В.В. *Науково-практичний коментар Земельного кодексу України*. 2004. С. 72-73.
[3] Мірошниченко А. М. *Земельне право України:* Підручник. 2-ге видання. ЦУЛ. Київ. 2011. С. 305.

також для інших потреб, не пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва, які використовуються як територіальний базис і необхідні для організації сільськогосподарського виробництва. На думку класиків земельного права, пріоритет сільськогосподарського землекористування не є абсолютним. Сільськогосподарські угіддя можуть бути надані й для несільськогосподарських потреб, але лише у разі, коли суспільна вигода від цього перевищуватиме завдану шкоду, а альтернативний варіант задоволення несільськогосподарських потреб, для яких надається земельна ділянка, відсутній[1].

Крім загальних аспектів правового режиму, правовий статус земель сільськогосподарського призначення включає в себе конкретні особливості, які випливають із природних характеристик цієї категорії земель. На особливостях правового режиму земель сільськогосподарського призначення ґрунтується наукова позиція А.М. Мірошниченко, а саме: 1) нормування розмірів земель сільськогосподарського призначення; 2) особливий порядок розподілу та перерозподілу земель сільськогосподарського призначення; 3) специфічні обов'язки щодо охорони та відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення; 4) особливий режим земель сільськогосподарського призначення у зонах затоплення; 5) особливі правила оподаткування тощо[2]. Але чинне законодавство України та правова доктрина дозволяють виокремлювати й інші особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення.

Серед особливостей правового режиму земель сільськогосподарського призначення заслуговує на увагу принцип пріоритетності сільськогосподарського землекористування, який регламентується положеннями ст. 23 Земельного кодексу України[3]. Проте у правовій доктрині також цілком обґрунтовано відзначається, що положення ст. 23 ЗК України мають застосовуватися у комплексі з положеннями ст. 5 Кодексу, яка закріплює принцип пріоритетності вимог екологічної безпеки та забезпечення раціонального використання й охорони земель. Зазначений принцип передбачає, що в першу чергу землі, які можна використовувати для сільського господарства, використовуватимуться саме для цих сільськогосподарських потреб. Визначення земель, придатних для сільського господарства, на основі даних, зібраних у державному земельному кадастрі. Землі для будівництва промислових підприємств, об'єктів житлово-комунального господарства, залізниць і автомобільних шляхів, ліній електропередач та зв'язку,

[1] Мірошниченко А. М. *Земельне право України:* Підручник. 2-ге видання. ЦУЛ. Київ. 2011. С. 113.
[2] Мірошниченко А. М. *Земельне право України*: Підручник. 2-ге видання. ЦУЛ. Київ. 2011. С. 306-308.
[3] Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №3-4. Ст. 27

магістральних трубопроводів, а також для інших потреб, не пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва, надаються переважно несільськогосподарські угіддя або угіддя гіршої якості. На думку П.Ф. Кулинича, земельні ділянки насамперед мають використовуватися у спосіб, що забезпечить їх максимальне наближення до природного стану[1], і тільки потім – використання для сільськогосподарських потреб за умови забезпечення нормативів оптимального співвідношення земельних угідь (ст. 165 ЗК України). У своїх пропозиціях Н. Ільницька пропонує встановити внутрішньовидовий пріоритет у межах земель сільськогосподарського призначення на користь земель, використовуваних для рослинництва[2]. Окрім законодавчого закріплення принципу пріоритетності земель сільськогосподарського призначення у ст. 23 ЗК України, його реалізації сприяє й низка інших правових приписів: особливий порядок охорони таких земель (п. б, п. д ст. 164 ЗК України); встановлення ускладненого порядку вилучення особливо цінних сільськогосподарських земель для інших потреб (ст. 150 ЗК України); встановлення обов'язку рекультивації земель (ст. 166 ЗК України); встановлення обов'язку відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва (ст. ст. 156, 157 ЗК України) тощо.

Одна з ключових особливостей правового режиму земель сільськогосподарського призначення є акцентом на раціональному використанні сільськогосподарських земель. В сучасних умовах проблема раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель стає надзвичайно актуальною, оскільки ці земельні ресурси піддаються значному впливу антропогенних факторів і відзначають деградацію з високими темпами. Це призводить до зниження якості і родючості ґрунту та погіршення екологічного стану сільськогосподарських угідь.

Крім того, з метою забезпечення раціональності у сільськогосподарському землекористуванні передбачено природно-сільськогосподарське районування земель, яке передбачає поділ території з урахуванням природних умов та агробіологічних вимог сільськогосподарських культур[3]. Природно-сільськогосподарське районування є важливою частиною системи оцінки природного стану земель з метою їх раціонального використання. Воно є однією із правових форм державного планування використання і основою для оцінки та розробки землевпорядної документації, спрямованої на раціональне використання та охорону земель сільськогосподарського призначення.

---

[1] Кулинич П.Ф. *Правова держава.* Випуск 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2019. С. 230-236.

[2] Ільницька Н. Про поняття, структуру та особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2000. Вип. 35. С. 355.

[3] Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. №3-4. Ст. 179.

З позиції раціонального використання сільськогосподарських земель, доцільним є впровадження екологоорієнтованого підходу, що включає наступні заходи: 1)використання передових екологічно збалансованих технологій у галузі сільського господарства; 2) сприяння впровадження ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунтів та вирощування сільськогосподарських культур, з врахуванням специфіки ґрунтово-кліматичних умов кожного конкретного регіону; 3) збільшення частки сільськогосподарських угідь, призначених для екстенсивного використання, таких як сіножатей та пасовища, відповідно до обґрунтованих наукових показників, які розробляються з регіональних та місцевих особливостей. Ці заходи сприяють підвищенню врожайності та якості сільськогосподарської продукції, а також збереженню природних ресурсів та зниженню негативного впливу на довкілля.

Важливою особливістю правового режиму земель сільсько-господарського призначення є виокремлення ґрунтів в об'єкт особливої охорони. Посилення вимог до їх правової охорони має свої причини, серед яких виділяються наступні: 1) відсутність належної стратегії у землекористуванні та охороні земель, що може призвести до нераціонального використання цих природних ресурсів; 2) нехтування концепцією сталого землекористування, яке включає в себе збереження родючості ґрунтів та їх структури для майбутніх поколінь; 3) недієздатність національних і галузевих програм та відсутність регіональних програм охорони ґрунтів, а також спостерігається регіональних і локальних ініціатив у цій сфері. Ігнорування проблем ресурсно-комплексного підходу до розвитку сільських територій під час земельних трансформацій, що може призвести до неконтрольованого впливу на ґрунтований покрив та довкілля. Крім цього, практично не формується методологія, критерії, нормативи та принципи ґрунтоохоронного впорядкування сучасних агроландшафтів, а також правові, економічні та соціальні передумови збереження та родючості ґрунтів[1].

Отже, правовий режим земель сільськогосподарського призначення має низку особливостей, які дозволяють стверджувати, що дана категорія земель займає особливе місце у структурі земельного фонду України. Враховуючи той факт, що особливості використання та охорона земель сільськогосподарського призначення обумовлюються їх природними властивостями, землі сільськогосподарського призначення є фундаментальною основою для проведення земельної та аграрної реформ, а також головним засобом виробництва продуктів харчування та сировини рослинного та тваринного походження. Їх природні властивості та

[1] Гавриш Н.С. *Правова охорона ґрунтів в Україні*. Монографія. Одеса. 2008. С. 75-76.

соціальне значення роблять їх ключовим ресурсом для забезпечення продовольчої безпеки та сталого розвитку сільських територій.

Правовий режим земель сільськогосподарського призначення обов'язково включає в себе комплекс правових норм, які регулюють порядок використання та охорони цих земель, і враховує їх природні особливості. Наявність загальних рис у правовому режимі не виключає індивідуальних особливостей для окремих сільськогосподарських угідь, з чого кожна з них може вимагати спеціального підходу у залежності від їх конкретного призначення та умов. Все це підкреслює важливість розуміння та дотримання правових норм, пов'язаних із землями сільськогосподарського призначення, для забезпечення сталого та ефективного використання цих земельних ресурсів.

Якушов Дмитро Юрійович
здобувач вищої освіти Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К.Мамутова Національної академії наук України»

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., с.н.с. Сошников А.О.)

Україна, відповідно до проголошеного курсу на подальшу європейську інтеграцію, повинна проводити послідовну та системну роботу щодо адаптації національного законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу (далі – ЄС). Актуальність адаптації правових норм нашої держави до законодавства ЄС посилилась з наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року. Це безумовно стосується різних сфер та галузей, зокрема і енергетики. Окрім міжнародних зобов'язань, на необхідність вдосконалення регулювання, також вплинуло повномасштабне вторгнення російської федерації проти України, що зумовлює більше прискорене реформування ринку електричної енергетики.

Проблематика застосування acquis communautaire досить активно розглядалась українськими дослідниками, зокрема: С.П. Біличенко, А.В. Войціховський, Т.Ф. Герасимчук, Л.Л. Грицаєнко, В.О. Гурова, Ю.О. Журавльова, В.І. Муравйов, Ю.В. Палагнюк, ІО.М. Струк, М.В. Хомчук, О.А. Фісун, В.А. Шульга та ін., але саме в сфері енергетичної галузі поглиблене опрацювання відсутнє. В свою чергу, особливості адаптації законодавства України до правових норм ЄС в сфері регулювання ринку електричної енергетики потребують додаткового вивчення.

24 вересня 2010 року Україна приєдналася[1] до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (далі – Договір про ЕС), а вже 15 грудня 2010 року Верховна Рада України ратифікувала відповідний Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства[2]. Відповідно до статті 2 Договору про ЕС завданням Енергетичного Співтовариства є організація зв'язків між сторонами і створення правової та економічної бази стосовно енергопродуктів і матеріалів, для транспортування яких використовуються мережі[3].

Частиною 1 статті 2 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII встановлено, що відповідний закон також націлений і на виконання зобов'язань України за Договором про ЄС та Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію)[4]. Також Закон України «Про ринок електричної енергії» спрямований на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, зокрема відповідних директив та регламентів[5].

Враховуючи те що Україна не є членом ЄС, на сучасному етапі юридичні акти ЄС відіграють роль зразка, напряму розвитку законодавства України, який наближатиме його до європейських аналогів. Юридичні акти ЄС є насамперед юридичною основою (джерелом) для правотворчої діяльності суб'єктів публічної адміністрації[6].

Говорячи про нормативно-правову базу для адаптації, в першу чергу потрібно згадати про Четвертий енергетичний пакет «Чиста енергія для всіх європейців» («Clean energy for all Europeans package»), що набув чинності у 2019 році для країн-ЄС. В Четвертому енергетичному пакеті концептуально змінюються підходи. Він направлений на полегшення переходу від викопного палива до більш екологічно чистої енергії та виконання зобов'язання Паризької угоди ЄС щодо скорочення викидів парникових газів. Відповідні кроки дозволять сприяти розвитку національних економік, через сприяння досягненню вуглецевої

[1] Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a27#Text
[2] Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства: Закон України 15 грудня 2010 року N 2787-VI.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-17#Text
[3] Договір про заснування Енергетичного Співтовариства.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_926#Text
[4] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
[5] Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.07.2017 р. № 2019-VIII.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text
[6] Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. – С. 95.

нейтральності та посилення позиції споживачів[1]. Так, серед актів необхідно відзначити Директиву Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 року про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел (нова редакція)[2], Директиву Європейського Парламенту і Ради 2010/31/ЄС від 19 травня 2010 року про енергетичні характеристики будівель (нова редакція)[3], Директива Європейського Парламенту і Ради 2019/944 Європейського Парламенту і Ради від 05 червня 2019 року про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та внесення змін до Директиви 2012/27/ЄС (нова редакція)[4] та відповідні регламенти. Необхідно констатувати, що Четвертий енергетичний пакет є не тільки елементом міжнародних зобов'язань, але і світоглядним вибором оновлення українського ринку електричної енергії, особливо після пошкоджень енергетичної інфраструктури, на принципах енергоефективності та декарбонізації. Реалізація Четвертого енергетичного пакета зумовлює розробку та впровадження підзаконних нормативно-правових актів (на рівні Уряду України та відповідних центральних органів виконавчої влади).

В Угоді про асоціацію, зокрема, у ст. 124 («Нормативно-правове наближення») закріплено, що Україна зобов'язується забезпечити поступове приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до acquis ЄС. У процесі адаптації належна увага має приділятися прецедентному праву Суду Європейського Союзу й імплементаційним заходам Європейської Комісії[5]. Тут постає серйозна проблема у процесі адаптації, а саме недосконаліть, незрозумілість та значна кількість колізій у нормативно-правових актах України. Це, без сумніву, має негативний вплив на процес реалізації прав та виконання обов'язків суб'єктами правовідносин, в тому числі і судових органів. Так, зокрема, за приклад можна навести справу №910/14489/20, яка наразі переглядається Великою палатою Верховного Суду з ініціативи колегії суддів Касаційного господарського суду. Остання наполягає на необхідності відступу від висновків тієї ж Великої палата Верховного Суду

[1]Третій та четвертий енергопакети ЄС. URL : https://www.ukraine-learns.org/wp-content/uploads/2019/08/%D0%95%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8-003.pdf

[2] Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 року про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел (нова редакція).
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-18#Text

[3] Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/31/ЄС від 19 травня 2010 року про енергетичні характеристики будівель (нова редакція). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011-10#Text

[4] Директива (ЄС) 2019/944 Європейського Парламенту і Ради від 05 червня 2019 року.
URL : https://energysecurityua.org/ua/brify/dyrektyva-yes-2019-944-yevropeyskoho-parlamentu-i-rady-vid-05-chervnia-2019-roku/

5 Трихліб К. О. Зміст та обсяг acquis communautaire. Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р. С. Мельника, відпов. ред. канд. юрид. наук Л. Ю. Малюга. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 84–87.

у справі №910/9627/20. У 2022 році Велика палата Верховного Суду констатувала, що встановлена в Україні плата за послуги на передачу електричної енергії, яка застосовується до експортерів виключно через те, що електрична енергія перетинає кордон, є прямим порушенням взятих Україною міжнародних зобов'язань згідно зі статтею 41 Договору про ЄС та наближеного acquis ЄС у сфері енергетики. Приймаючи таке рішення, Велика палата Верховного Суду врахували рішення Суду Європейського Союзу у справі №C-305/17 «Fens spol. s r.o. v. Slovak Republic» як джерело права щодо тлумачення імплементованих в українське законодавство положень актів aquis ЄС та Договору про ЄС, якими заборонено стягувати будь-які платежі, які обмежують експорт електричної енергії. Наразі колегія суддів Касаційного господарського суду стверджує, що означені положення aquis ЄС у сфері енергетики щодо заборони запровадження зборів або інших платежів, що мають еквівалентний характер, на товар через те, що він перетинає кордон, та вказане рішення Суду Європейського Союзу не підлягають застосуванню в Україні. Інакше кажучи, у межах одного з найвищих судових органів країни розвивається різна практика, що свідчить про проблему недостатньої визначеності та неоднозначності підходу до сприйняття правових норм Європейського Союзу, зокрема, рішень Суду Європейського Союзу як джерела права в Україні[1].

Окремо варто зазначити, що інтеграція українського та європейського ринків електроенергії залежить від якості імплементації регулювання ЄС в Україні. Так, для імплементації Регламенту 1227/2011 про доброчесність та прозорість на гуртовому ринку електроенергії[2] було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках» від 10 червня 2023 року № 3141-IX[3].

Реформування ринку електричної енергії знаходиться у постійному фокусі законодавчої, виконавчої гілок влади, що сприяє досить стрімкій адаптації національного законодавства до положень законодавства Європейського Союзу. Український ринок електричної енергії зазнає принципової трансформації. Необхідно звернути увагу, що суб'єкти господарювання повинні також почати більш активно адаптувати свою діяльність під вимоги єдиного енергетичного простору.

[1] Постанова Верховного Суду України по справі № 910/9627/20 від 3 серпня 2022 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852859

[2] Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 від 25 жовтня 2011 року про доброчесність та прозорість на гуртовому ринку електроенергії.
URL : https://www.nerc.gov.ua/storage/app/sites/1/Docs/mizhnarodni_dokumenti/es-12272011.pdf

[3] Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання зловживанням на оптових енергетичних ринках: Закон України від 10.06. 2023 р. № 3141-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3141-IX#Text

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення впливу конкретних європейських директив та регламентів на розвиток ринку електричної енергії України.

СЕКЦІЯ 6
ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Антонюк Софія Русланівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ РОБОЧИМ ЧАСОМ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

В епоху глобалізації та цифровізації економіки та суспільства, все більшим попитом користуються вакансії, що передбачають онлайн-формат зайнятості із нефіксованим робочим часом,

У міжнародній практиці трудовий договір із нефіксованим робочим часом відомий як «zero hours contract» (або дослівно в перекладі – «договір із нульовим робочим часом»). Такий тип договору з певними відмінностями широко застосовується у багатьох країнах Європейського Союзу[1]. Саме тому належне врегулювання питання трудового договору з нефіксованим робочим часом є особливо актуальним на шляху до євроінтеграції України, зокрема шляхом впровадження європейських норм у вітчизняне законодавство.

Правове регулювання праці осіб, які виконують роботу з нефіксованим робочим часом здійснюється наразі Законом України від 18 липня 2022 р. № 2421-IX, згідно з яким були внесені зміни в Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП)[2]. Крім того, окремі питання правового врегулювання трудового договору з нефіксованим робочим часом закріплені й у наказі Міністерства економіки України від 26 жовтня 2022 року № 4179 "Про затвердження Примірної форми трудового договору з нефіксованим робочим часом"[3]. Варто звернути увагу й на зміни, які було внесено до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 01.04.2023р. №2464-VI щодо порядку нарахування заробітної плати (доходів) найманим працівникам, які працюють за трудовим договором з нефіксованим робочим часом[4].

---

[1] Свічкарьова Я. В. Спроба № 2 з питань «вдосконалення трудового законодавства щодо понять нестандартних форм зайнятості» (трудовий договір з нефіксованим робочим часом). Право та інновації. 2021. № 1. С. 47.

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: Закон України від 18 липня 2022 р. № 2421-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#Text

[3] Про затвердження Примірної форми трудового договору з нефіксованим робочим часом: наказ Мінекономіки України від 26 жовтня 2022 р. № 4179. URL : http://surl.li/naiyj

[4] Про внесення змін до Закону України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" щодо усунення дискримінації за к...: Закон України від 13.05.2020 р. № 592-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-20#Text

Трудовий договір з нефіксованим робочим часом укладається на підставі статті 21-1 КЗпП. В ч. 1 наведеної статті йдеться про те, що трудовий договір з нефіксованим робочим часом – це особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, передбачених цією статтею[1]. Тобто, трудовий договір з нефіксованим робочим часом може використовуватися у тих випадках, коли у роботодавця виникає потреба у залученні до праці осіб на нерегулярній основі для виконання певних робіт, які носять непостійний, але повторюваний характер.

Варта уваги так само й ч. 2 ст. 21-1 КЗпП, де зазначено, що роботодавець самостійно визначає необхідність та час залучення працівника до роботи, обсяг роботи та, в передбачений трудовим договором строк, погоджує з працівником режим роботи та тривалість робочого часу, необхідного для виконання відповідної роботи. При цьому максимальний час такого залучення не може перевищувати нормальної тривалості робочого часу, передбаченої статтею 21-1 КЗпП, згідно з якою кількість базових годин, під час яких від працівника можуть вимагати працювати, не може перевищувати 40 годин на тиждень, а кількість базових днів не може перевищувати 6 днів на тиждень.

Принагідно слід звернути увагу, що на відміну від звичайного трудового договору, яким встановлюється обов'язок роботодавця забезпечувати працівника роботою на постійній основі та обов'язок працівника бути постійно присутнім на своєму робочому місці відповідно до встановленого графіку роботи, трудовий договір з нефіксованим робочим часом передбачає виконання роботи за нетипових умов праці, тобто роботодавець надає і оплачує роботу, а працівник її виконує – лише за умови наявності такої роботи.

Підкреслимо, згідно ч. 3 ст. 21-1 КЗпП кількість трудових договорів з нефіксованим робочим часом у одного роботодавця не може перевищувати 10 відсотків загальної кількості трудових договорів, стороною яких є цей роботодавець. В той же час згідно ч. 4, роботодавець (роботодавець – фізична особа), який використовує працю менше ніж 10 працівників, може укладати не більше одного трудового договору з нефіксованим робочим часом.

Стосовно інформації, що повинна обов'язково зазначатися в трудовому договорі з нефіксованим робочим часом, то слід звернути увагу на ч. 5 ст. 21-1 КЗпП, де зазначено, що такий договір повинен містити:

[1] Кодекс законів про працю України: Закон України від 01.10.2023р. № 322-08.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#n1767

– спосіб та мінімальний строк повідомлення працівника про початок виконання роботи, який повинен бути достатнім для своєчасного початку виконання працівником своїх обов'язків;

– спосіб та максимальний строк повідомлення від працівника про готовність приступити до роботи або про відмову від її виконання у випадках, передбачених частиною восьмою цієї статті;

– інтервали, під час яких від працівника можуть вимагати працювати (базові години та дні).

Зауважмо, що чинне законодавство не містить конкретних вимог щодо способу повідомлення працівника про початок виконання роботи, про який йдеться у вищезазначеній статті. Втім, ймовірно таке повідомлення може здійснюватися письмово, за допомогою засобів електронних комунікацій, шляхом укладення актів про виконання роботи та ін. Також немає спеціальних вимог щодо особливостей встановлення строків щодо такого повідомлення. Очевидно, такі строки залежать від специфіки конкретної роботи покладеної на працівника, тому вони можуть бути встановленні як в тижнях, так і в днях або годинах. Головне, роботодавцем варто врахувати, що такий строк повідомлення працівника повинен бути достатнім для своєчасного початку виконання працівником покладених на нього зобов'язань[1].

Щодо підстав припинення або розірвання трудового договору з нефіксованим робочим часом, то за загальним правилом вичерпний перелік таких передбачений статтями 36, 38, 39, 40 і 41 КЗпП України. Водночас, згідно з ч. 16 ст. 21-1 КЗпП в трудовому договорі з нефіксованим робочим часом можуть встановлюватися додаткові підстави для його припинення, які повинні бути пов'язані із здібностями чи поведінкою працівника або іншими причинами економічного, технологічного, структурного чи аналогічного характеру. Проте наразі законодавством не визначено переліку таких додаткових підстав, але, вважаємо, їх слід додати до приписів чинного законодавства, з урахуванням того, що вони повинні носити об'єктивний та обґрунтований характер.

Все вищевикладене, дає підстави дійти висновку, що така новела в українському законодавстві, як трудовий договір з нефіксованим робочим часом, безумовно, сприятиме гнучкості норм трудового права. Водночас, системний аналіз правової регламентації такого договору вказує на недосконаліть відповідних положень КЗпП. Зокрема, доцільним було б визначення вимог щодо способу повідомлення працівника про початок виконання роботи на умові укладення зазначеного трудового договору. Також слід визначити чіткий перелік додаткових підстав для припинення

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом: коментар Мінекономіки до Закону України від 18 липня 2022р. № 2421-IX. URL : http://surl.li/csubt

такого договору, які повинні бути пов’язані із здібностями чи поведінкою працівника або іншими причинами економічного, технологічного, структурного чи аналогічного характеру.

Борівська Анастасія Анатоліївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОЧОГО ЧАСУ ТА ВІДПОЧИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н. Міліціанов Р.В.)

Згідно з Конституцією України «наша країна була визначена як суверенна, демократична, правова і соціальна держава».[1] Головною характеристикою правової держави – є організація діяльності органів державної влади в стосунках з громадянами, виключно, на правових приписах і відповідно до них.

Однак, «при переході до правової держави і громадянського суспільства головний акцент робиться на пріоритеті прав людини над правами держави. Але приватний інтерес повинен поступатися загальнонародним, державним інтересам. У зв’язку із цим повинен бути паритет прав особи і держави, а не пріоритет особи»[2].

Як слушно відзначила у своїх наукових висновках О.В. Андрієвська, «метою введення норм щодо обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина є встановлення рівноваги між правами людини та інтересами держави і суспільства в цілому»[3].

Запровадження воєнного стану на території України істотно вплинуло на усі сфери життя, включно із регламентацією права на відпочинок.

Для врегулювання правовідносин між роботодавцями та працівниками внесено низку змін до законодавства. Особливої уваги заслуговує дослідження змін щодо організації робочого часу та часу відпочинку під час воєнного стану.

15 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»[4] (далі – Закон № 2136-IX), яким визначено особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які

[1] Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL : *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text*
[2] Котюк В.О. Теорія права: *Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. фак. вузів.* 1996. С.208
[3] Андрієвська О.В. Формальні підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 1. С. 3-8.
[4] Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX.
URL : *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text*

працюють за трудовим договором з фізичними особами, на період дії воєнного стану.

Закон було прийнято відповідно до статті 64 Конституції України, підпункту 5 пункту 1 статті 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до ч. 2, 3 ст. 1 Закону, на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 43, 44 Конституції України.

З дня набрання чинності Законом №2136-IX у роботодавця з'явилася можливість збільшити нормальну тривалість робочого часу своїм працівникам до 60 годин на тиждень, а особам, яким встановлено скорочену тривалість робочого часу, – до 50 годин на тиждень. Зазначені положення поширювалися на усіх працівників, незалежно від того, на яких роботах вони зайняті.

Проте, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин»[1] (далі – Закон № 2352-IX) вніс зміни до цих норм. Тепер збільшувати нормальну тривалість робочого часу до 60 годин на тиждень на період дії воєнного стану можна лише для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). А якщо для таких працівників згідно із законодавством встановлено скорочену тривалість робочого часу, збільшити для них норму можна максимум до 40 годин на тиждень.

Причому, у разі збільшення тривалості робочого часу порівняно з нормами, встановленими у КЗпП, оплата праці повинна проводитися у розмірі, збільшеному пропорційно до збільшення норми праці.

Тобто, збільшивши нормальну тривалість робочого часу у 1,5 рази (з 40 до 60 годин на тиждень), необхідно підвищити й оплату праці у 1,5 рази. Проте не вирішеним залишається питання, за рахунок яких складових фонду оплати праці та в якому порядку слід збільшувати виплати працівникам у такій ситуації.

Не менш важливим у регулюванні трудових відносин, є питання права на відпочинок. На законодавчому рівні затверджено, що «кожен хто працює, має право на відпочинок»[2], проте на період дії на території України воєнного стану дана правова норма також зазнала деяких змін.

Згідно з пунктом 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року, яким в Україні введено воєнний стан з 24 лютого 2022 року, «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX URL : *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text*

[2] Конституція України, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text*

права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України[1].

У період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік. Тобто роботодавець має право надати працівнику в період дії воєнного стану відпустку тривалістю понад 24 календарних днів за рахунок власних коштів. Надання відпустки більшої тривалості є правом, а не обов'язком роботодавця.

Тому працівникам, тривалість щорічної основної відпустки яких складає більше ніж 24 календарних дні, наприклад, особам з інвалідністю тощо, може бути надано за рішенням роботодавця таку відпустку повної тривалості.

Як і раніше, зберігається можливість оформлення протягом періоду воєнного стану щорічних додаткових, соціальних, навчальних та інших відпусток тривалістю та на умовах, визначених законодавством про відпустки.

Зважаючи на вказане, виникає запитання про правомірність обмеження Законом №2136-IX права на відпочинок, закріпленого статтею 45 Конституції України.

Оскільки, ч. 2 ст. 1 цього Закону передбачає обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина виключно відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

При цьому, відсутні посилання щодо введених обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтею 45 Основного Закону.

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19 Конституції).

Прогалина у нормативному регулюванні обмежень права на відпочинок створює істотний дисбаланс у реалізації права на працю в цілому та може призвести до виникнення масових звернень до судових установ зі сторони найманих працівників, з посиланням на положення Конституції України, як норми прямої дії (ч. 2 ст. 8 Основного Закону).

Крім того, Законом №2136-IX було визначено: 1) можливість встановлювати тривалість робочого тижня в обсязі до 60 годин на тиждень (для працівників із скороченим робочим часом – до 50 годин), що об'єктивно тягне за собою скорочення часу відпочинку (щоденного та/або щотижневого). Незважаючи на внесення 01.07.2022 року Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

[1] Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL : *https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text*

оптимізації трудових відносин»[1] суттєвих змін і доповнень до Закону № 2136-IX, які «пом'якшили» правове регулювання трудових відносин в умовах воєнного стану, за рахунок розширення сфери диспозитивного регулювання, по-суті ситуація не змінилася, а в окремих положеннях право на відпочинок було ще більше обмежено.[2]

Законодавець також встановив додаткові обмеження зокрема, в частині: наділення роботодавця правом відмовити працівнику у наданні невикористаних днів щорічної відпустки, а також ненадання їх протягом робочого року працівникам, які мають право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами чи з особливим характером праці.

Зважаючи на вищевикладене вважаю, що повноваження, які законодавець покладає на роботодавця в частині звуження змісту або обсягу трудових прав працівників повинні переслідувати легальну мету, бути обґрунтованими, тобто зумовленими лише реально існуючими в умовах воєнного стану потребами, а не інтересами окремих суб'єктів, а також бути співмірними таким потребам.

Обмеження права на відпочинок в умовах воєнного стану, за умови дотримання порядку його встановлення, має бути необхідним та пропорційним потребам та інтересам держави і суспільства, зокрема, обумовлено роботою таких працівників на об'єктах критичної інфраструктури.

Також, не передбачає жодних альтернатив введення обмежень права на відпочинок виключно у межах та на підставах чітко визначених спеціальним законом, які у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» відсутні.

Тому, з метою дотримання вимог ст. ст. 8, 19, 45, 64 Конституції України, законодавчі обмеження права на відпочинок у період воєнного стану, потребують детальнішої регламентації.

Буравська Аліна Андріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Медична сфера є однією з найважливіших сфер життя суспільства, що зумовлює необхідність створення спеціальних гарантій для її

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n2

[2] С. М. Черноус, Конституційне право працівників на відпочинок: проблеми обмеження в умовах воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, 2022 № 4* С.74 URL : http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/4_2022.pdf.

функціонування. На сьогодні пріоритетним напрямом діяльності держави є гарантування медичним працівникам гідних умов оплати праці, адже це питання досі залишається одним з найбільш проблемних та негативно впливає на престижність професії та рівень зайнятості у цій сфері. Варто погодитися з Рекуненко І.І. та Рудняк А.Д., які доцільно зазначають, що робота медичних працівників не цінується на достатньому рівні державою, адже існує разюча невідповідність між інвестиціями в медичну освіту та матеріальною винагородою такої складної та відповідальної праці[1].

Загальновідомо, що заробітна плата є мотивуючим фактором у будь-якій роботі. Проте необхідність встановлення гарантій щодо оплати праці у медичній сфері обумовлено не лише вищезазначеним, а й особливим значенням виконуваної медичними працівниками функції для суспільства та ризиками, пов'язаними з постійним впливом негативних факторів професійного середовища та систематичним перебуванням в стресовій ситуації, що негативно впливає на стан здоров'я самих медичних працівників[2].

На сьогодні у законодавстві сформовано нормативно-правову основу встановлення спеціальних гарантій оплати праці медичних працівників. Так, Закон України «Про оплату праці» в ч. 4 ст. 8 передбачає, що мінімальний розмір оплати праці медичних, фармацевтичних працівників та фахівців з реабілітації державних та комунальних закладів охорони здоров'я відноситься до сфери державного регулювання оплати праці[3]. Крім того, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 2 «Деякі питання оплати медичних працівників закладів охорони здоров'я» встановлено мінімальну суму заробітної плати для медичного працівника закладу охорони здоров'я державної або комунальної форми власності за повністю виконану місячну (годинну) норму праці[4].

Особливо важливим є Наказ Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства охорони здоров'я України від 05 жовтня 2005 року № 308/519, яким затверджено Умови оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення незалежно від форми власності[5]. Цей Наказ встановлює умови оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення та зобов'язує керівників таких закладів в межах фонду

[1]Рекуненко І.І. Рудняк А.Д. Особливості оплати праці медичних працівників в Україні. Альманах науки. № 1/1 (10) 2018 р. С. 38-42.

[2] Шабанов Р.І. Новіков Д.І. Проблеми правового регулювання оплати праці медичних працівників в умовах медичної реформи. Право і суспільство. № 6. 2021 р. С. 132-137.

[3] Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995 р. № 17. Ст. 121.

[4] Деякі питання оплати праці медичних працівників закладів охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року. Офіційний вісник України. 2022 р. № 7. Ст. 31.

[5] Про впорядкування умов оплати праці працівників закладів охорони здоров'я та установ соціального захисту населення: наказ Міністерства праці та соціальної політики України та Міністерства охорони здоров'я України від 05 жовтня 2005 року № 308/519. Офіційний вісник України. 2005 р. № 42. Ст. 195.

заробітної плати установити працівникам посадові оклади (тарифні ставки), доплати та надбавки, виходячи з розмірів, передбачених Умовами.

Не складно помітити, що усі вищезазначені нормативно-правові акти встановлюють гарантії з оплати праці лише для працівників закладів охорони здоров'я, що звужує коло медичних працівників, на яких поширюються такі гарантії, адже медичні пункти підприємств, установ, організацій, вихованців (учнів, студентів) загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів (далі – медичний пункт без статусу закладу охорони здоров'я), можуть створюватися і без статусу закладу охорони здоров'я, що передбачено п. 18 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики[1].

Варто зауважити, що не всі медичні пункти (кабінети) не мають статусу закладів охорони здоров'я. Так, Переліком закладів охорони здоров'я, викладеним у Наказі Міністерства охорони здоров'я від 28 жовтня 2002 року № 385[2], передбачено, що до закладів охорони здоров'я відносяться медичні пункти з'єднання, військової частини (навчального центру), а також медико-санітарні частини (медичний пункт) закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання. Віднесення вищеназваних медичних пунктів до закладів охорони здоров'я зумовлені їх функціями, які відмежовують їх від медичних пунктів підприємств, створених без статусу закладу охорони здоров'я. Так, медична частина (медичний пункт) з'єднання, військової частини (навчального центру) є лікувально-профілактичним закладом, призначеним для надання медичної допомоги з декількох лікарських спеціальностей. Медико-санітарна частина (медичний пункт) закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, у свою чергу, є амбулаторно-поліклінічним закладом, який надає медичну допомогу особам, зарахованим на денну форму навчання до закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання, а також, на період навчання, поліцейським, які здобувають освіту за місцем дислокації закладу освіти. У розрізі цього питання варто звернути увагу на напрями роботи (функції) медико- санітарної частини Харківського національного університету внутрішніх справ, яка є закладом охорони здоров'я системи МВС України, згідно з наказом МВС України від 14.06.2017 № 507[3], серед яких: амбулаторна допомога; невідкладна допомога; санітарно-

[1] Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: постанова Кабінету Міністрів України від 02 березня 2016 року № 285. Офіційний вісник України. 2016 р. № 30. Ст. 18.

[2] Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немедичною освітою у закладах охорони здоров'я: наказ Міністерства охорони здоров'я від 28 жовтня 2002 року № 385. Офіційний вісник України. 2002 р. № 46. Ст. 131.

[3] Про затвердження Переліку закладів охорони Міністерства внутрішніх справ України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14.06.2017 р. № 507. Офіційний вісник України. 2017 р. № 59. Ст. 133.

епідеміологічний контроль; створення тимчасово діючої військово-лікарської комісії на час вступної кампанії; медичне забезпечення і масових заходів[1].

На відміну від медичного пункту вищезазначеного закладу, який є закладом охорони здоров'я, медичний пункт Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара без такого статусу передбачає наступні напрямки роботи медичного пункту: надання здобувачам вищої освіти та працівникам цього закладу освіти якісної медичної долікарської допомоги; своєчасне спрямування осіб, які потребують медичної лікарської допомоги, у відповідні лікувально-профілактичні заклади[2]. Схожий перелік функцій медичного пункту наведений у Положенні про медичний пункт Житомирського кооперативного коледжу бізнесу і права: проведення медичного прийому хворих та надання долікарської допомоги; організація медичних оглядів, контроль за проходженням флюорографії; введення профілактичних щеплень; проведення протиепідемічних і протизапальних заходів; здійснення обходів метою виявлення інфекційних хворих, контактних осіб, підозрілих на інфекційні захворювання[3].

З викладеного вище можна зробити висновок, що критерієм розмежування медичних пунктів без статусу закладу охорони здоров'я та з таким статусом є функції такого закладу: заклади з вищезазначеним статусом можуть надавати в тому числі й амбулаторну допомогу, а заклади без нього – лише долікарську.

Відповідно до абз. 2 чт. 1 Закону України «Про оплату праці» розмір заробітної праці залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства. Тобто, у даному випадку відсутність поширення на працівників медичних пунктів без статусу закладів охорони здоров'я, гарантій, встановлених законодавством для працівників закладів охорони здоров'я, не суперечить принципу рівності трудових прав громадян України та недопущення дискримінації у сфері праці, який закріплено у ст. 2-1 Кодексу законів про працю України[4]. Проте, відсутність жодних гарантій для працівників таких медичних пунктів не є позитивним показником: такі гарантії мають бути встановлені з урахуванням функцій, виконуваних такими працівниками, та різниці у складності роботи медичних працівників закладів охорони здоров'я та медичних пунктів без статусу закладу охорони здоров'я.

---

[1] Медико-санітарна частина Харківського національного університету внутрішніх справ. Офіційний веб-портал Харківського національного університету внутрішніх справ. URL : http://surl.li/lxznq.

[2] Положення про медичний пункт Дніпровського національнального університету імені Олеся Гончара: наказ ректора Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. URL : http://surl.li/hhley.

[3] Положення про медичний пункт Житомирського кооперативного коледжу бізнесу і права: наказ педадогічної ради Житомирського кооперативного коледжу бізнесу і права № 22/1-д від 14.11. 2016 р. URL : http://surl.li/lxznw.

[4] Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-08. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#n18.

Вважається невірним залишати питання оплати праці, та інші особливості діяльності медичних пунктів без статусу закладів охорони здоров'я без уваги та належного правового регулювання. У зв'язку з викладеним вище пропонується врегулювати питання щодо гарантій оплати праці медичних працівників медичних пунктів, без статусу закладу охорони здоров'я, шляхом ухвалення Кабінетом Міністрів України Постанови «Про особливості оплати праці медичних працівників, які працюють у медичних пунктах, які не мають статусу закладу охорони здоров'я», якою встановити гарантій щодо оплати праці таких медичних працівників, відповідно до складності та умов виконуваної ними роботи.

Гаврилюк Альона Василівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ІЗ СЕЗОННИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Трудовий договір із сезонними працівниками відомий у науці трудового права ще з часів СРСР і користувався аби яким попитом, тому що СРСР як країна мала різноманітний клімат й це впливало на попит укладення такого виду трудового договору. Його укладення й досі регулюється Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах» від 24 вересня 1974 р. № 311-09.

Сезонними вважаються роботи, які внаслідок природних і кліматичних умов виконуються не цілий рік, а протягом певного періоду (сезону), що не перевищує шести місяців.[1] До переліку таких робіт входять:

1. Лісова промисловість і лісове господарство (добування живиці, барасу і ялинкової сірки, заготівля пенькового осмолу, заготівля лика тощо).
2. Торф'яна промисловість (болотяно-підготовчі роботи, добування, сушіння та збирання торфу, ремонт і обслуговування технологічного обладнання в польових умовах тощо).
3. Сільське господарство (робота в овочівництві, садівництві, виноградарстві, буряківництві, хмелярстві, робота на інкубаторно-птахівничих та міжгосподарських інкубаторних станціях тощо).

[1] Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 24 вересня 1974 р. № 31-09. Сайт Верховної Ради України.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0310400-74#Text

4. Переробні галузі промисловості (робота на підприємствах переробки плодоовочевої продукції, на підприємствах цукрової галузі промисловості.

5. Санаторно-курортні заклади і заклади відпочинку.

6. Транспортно-дорожній комплекс[1].

Так як Україна є аграрно-індустріальною країною, то такий вид робіт також користується попитом. В умовах воєнного стану актуальність укладення трудових договорів із сезонними працівниками значно зросла у зв'язку з масовим переселенням наших громадян на більш безпечні території, насамперед у західну частину нашої держави, де багато лісозаготівельних, фермерських господарств, туристичного бізнесу.

Хоч і сезонні роботи є актуальним питанням сьогодення, вони стикнулися із рядом певних проблем:

– низька заробітна плата (в Україні інтелектуальна робота оплачується краще порівняно з фізичною. «Чорна робота» не цінується і вважається суспільством для бідного класу населення, тим самим порушуючи принцип рівноправності в сфері праці);

– шкідливі та небезпечні умови праці (сезонні працівники часто працюють в небезпечних умовах, на відкритому повітрі у спеку, дощ чи мороз. На жаль, і рівень забезпечення безпеки та гігієни праці є низьким.

Укладення трудового договору із сезонними працівниками має свої особливості.

При оформленні трудових відносин із сезонним працівником роботодавець повинен попередити про сезонний характер роботи згідно із п. 3 Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про умови праці робітників і службовців, зайнятих на сезонних роботах». Також це має бути зазначено у самому трудовому договорі, адже порушення цієї вимоги означає, що із працівником укладено трудовий договір на невизначений строк. При прийомі на сезонні роботи випробування з метою перевірки відповідності робітника або службовця доручуваній йому роботі не встановлюється. Не можна не відмітити, що у радянському приписі не передбачається терміну «працівник», а використовується старий термін «робітних і службовець», що не відповідає реаліям сьогодення на ринку праці.

Сезонні працівники мають право на оплату часу відпусток, тимчасової непрацездатності, також їм надаються гарантії та компенсації у зв'язку зі службовим відрядженням, передбачені Кодексом законів про працю України, незважаючи на те що вона працюють лише певний період часу.

Працівники, зайняті на сезонних роботах, після закінчення таких робіт звільняються з підстави, передбаченої п. 2 ст. 36 КЗпП, – закінчення

[1] Про затвердження списку сезонних робіт і сезонних галузей: постанова Кабінету Міністрів від 28 березня 1997 р. № 278. Сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/278-97-%D0%BF#Text

строку дії трудового договору. При цьому днем звільнення вважатиметься останній день сезонної роботи. Якщо ж працівник після закінчення сезонної роботи продовжуватиме працювати або тривалість такої роботи перевищить шість місяців, трудовий договір із цим працівником буде вважатися таким, що укладений на невизначений строк.

Разом з тим, відповідно до п. 6 Указу № 310 сезонні працівники за наявності умов, визначених у ст. 39 КЗпП (в разі його хвороби або інвалідності, які перешкоджають виконанню роботи за договором, порушення власником або уповноваженим ним органом законодавства про працю, колективного або трудового договору та у випадках, передбачених ч. 1 ст. 38 КЗпП), мають право достроково з власної ініціативи розірвати трудовий договір. При цьому про своє звільнення сезонні працівники попереджають роботодавця письмово за 3 дні. Роботодавець з власної ініціативи має право звільнити працівника, зайнятого на сезонних роботах, до закінчення строку трудового договору, крім загальних підстав, передбачених трудовим законодавством України, також за додатковими підставами, установленими в п. 7 Указу № 310. Зокрема, у разі:

– припинення робіт на підприємстві на строк понад два тижні з причин виробничого характеру чи скорочення робіт на цьому підприємстві;

– нез’явлення працівника на роботу безперервно протягом більше одного місяця внаслідок тимчасової непрацездатності.

Сезонні роботи дозволяють наразі є непоганим джерелом доходу для багатьох українців, особливо в умовах воєнного стану. Однак, існує ряд проблем, пов’язаних із сезонними роботами, зокрема: недостатня офіційність, низька заробітна плата, шкідливі умови праці та дискримінація. Щоб вирішити ці проблеми, необхідно більш досконало врегулювати наше трудове законодавство. Зокрема, передбачити обов’язкову письмову або електронну форму кладення такого виду трудового договору й осучаснити законодавство, інакше кажучи скасувати дію радянського припису і розробити український підзаконний акт, який регулював укладення трудового договору із сезонними працівниками, враховуючи сучасні технології й новації. Необхідно, щоб сезонні працівники також мали право на підвищення своєї кваліфікації, що дасть їм можливість більше заробляти грошей.

Гандлер Олександра Павлівна
здобувач вищої освіти Львівського державного
університету внутрішніх справ.

ПРАВА МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)

З 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, який триває й досі. У цих умовах медичні працівники повинні мати належний захист своїх прав, оскільки їх робота визначає здоров'я та життя інших людей.

Перед визначенням прав медичних працівників, важливо розглянути їх правовий статус. В науковій літературі існує різне розуміння цього поняття. О. С. Щукін вказує, що правовий статус медичного працівника включає норми права, які регулюють їхні права і обов'язки, соціальний захист, трудову діяльність та юридичну відповідальність. О.1. Скакун розглядає правовий статус людини як юридично закріплене становище в суспільстві, де фізична особа як суб'єкт права вступає у правові відносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві. А ось О. В. Скочиляс-Павлова визначає "правовий статус" як сукупність суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, гарантій їх здійснення.

З метою забезпечення чіткості і єдності в наукових дослідженнях і практиці, може бути необхідно прийняти спеціальний закон, який регулюватиме правовий статус медичних працівників. Покрім загальних прав людини та громадянина, які забезпечені Конституцією України, медичні працівники мають професійні права і пільги відповідно до законодавства України про охорону здоров'я та інших нормативно-правових актів.[1]

Аналіз чинних нормативно-правових актів показує, що права медичних працівників можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні. До загальних прав входять ті, які забезпечують умови для їх професійної діяльності, оплату праці, відпустки та соціальний захист, які регулюються Кодексом законів про працю України та іншими законами.

Спеціальні права включають ті, які стосуються медичної практики, такі як право на заняття медичною та фармацевтичною діяльністю відповідно до кваліфікації, вибір методів діяльності, надання інформації про пацієнтів та право на відмову від подальшого лікування. Деякі з цих прав закріплені в Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я".

Важливо зауважити, що під час воєнного стану деякі з цих прав можуть бути обмежені або змінені. Тому медичні працівники повинні бути ознайомлені зі своїми правами та обов'язками для їх захисту.

[1] Скочиляс-Павлів О.В. Правовий статус медичних працівників: проблеми правового регулювання. Право і суспільство. 2019 № 5. Ч. 2. С. 92 – 98.

Окрім зазначених прав, працівники мають право на належні умови для своєї професійної діяльності, підвищення кваліфікації, соціальну допомогу при втраті працездатності, оплату праці та інші пільги, які передбачені законодавством.

Забезпечення прав медичних працівників, зокрема оплати праці, є обов'язком роботодавця, і важливо забезпечити своєчасну виплату заробітної плати та виконання інших законних вимог щодо умов праці.[1]

Медичні працівники мають право на додаткову оплачувану відпустку, і відповідно до законодавства України, основна щорічна відпустка для всіх працівників триває не менше 24 календарних днів на робочий рік. Додатково до основної відпустки, медичні працівники мають право на щорічну додаткову відпустку через важкі умови праці та інші особливості роботи. Тривалість цієї відпустки для кожного працівника зазначається у колективному договорі, але не може перевищувати 35 календарних днів. Також, деякі категорії медичних працівників можуть мати право на додаткову оплачувану відпустку тривалістю 3 календарні дні за безперервну роботу понад 3 роки.[2]

Під час дії воєнного стану, медичні працівники також мають право на відпустку, проте існують певні обмеження та особливості. Згідно з законом "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану," працівники мають право на щорічну основну оплачувану відпустку тривалістю 24 календарних днів, що відповідає мінімальним гарантіям. Тривалість щорічної основної відпустки не може бути обмежена, і будь-яка різниця в днях відпустки, яка перевищує 24 дні, повинна бути надана працівнику після закінчення дії воєнного стану.

До того ж, роботодавці мають право надавати додаткову відпустку понад 24 календарні дні за власний рахунок. Також, виняток становлять відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також відпустки для догляду за дитиною до трьох років. Отже, під час воєнного стану, медичні працівники мають право на відпустку, і роботодавці мають право надавати їм додаткову відпустку за власний рахунок, якщо це передбачено у колективному договорі.

Україна здійснює мобілізацію медичних працівників, які мають військову обов'язковість. Процедура їх мобілізації відповідає загальному порядку мобілізації для населення. Це означає, що медичні працівники, які є на військовому обліку, можуть бути призвані на військову службу відповідно до встановлених правил.[3]

---

[1] Виплата заробітних плат в умовах воєнного стану: Роз'яснення Міністерства охорони здоров'я від 12 березня 2022 р. / Міністер ство охорони здоров я. UNL: https://moz.gov.ua/article/for-medical-statt/rozjasnennja-viplata-zarobitnih-plat-v-umovan-voennogo-stanu (дата звернення: 28.09.2022).

[2] Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. N° 2136-IX / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show 504/96-%D0%82%•1%80*T× (Дата звернення: 28.09.2022)

[3] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. N. 3543-XII / Верховна Рада України. URL : httos://zakon.rada.gov.ua/aws show 3543-12 (лата звернення: 28.09.2022)

Згідно з законодавством України, жінки, які мають спеціальність або професію, пов'язану з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, мають бути на військовому обліку серед військовозобов'язаних.[1] У цьому переліку зазначені багато медичних спеціальностей. Ця умова дозволяє владі використовувати їх для військової служби. Окрім цього, згідно з Кодексом законів про працю, працівникам, які були призвані на військову службу під час мобілізації, зберігається їхнє місце роботи та посада. Це означає, що після закінчення військової служби вони мають право повернутися на свої попередні робочі місця.

Якщо медичний працівник був заброньований, то він не підлягає призову на військову службу. Термін дії такої відстрочки зазвичай не може перевищувати шість місяців. Проте важливо враховувати, що роботодавець має право звільнити медичного працівника з роботи, що автоматично скасовує його бронювання.

Бронювання медичних працівників відповідно до законодавства України визначається на рівні підприємства або організації, і процедура передбачає формування списків військовозобов'язаних, яких бронюють, з обгрунтуванням необхідності. Спочатку ці списки передаються до державних органів або органів державної влади для подальшої узгодження та прийняття рішень.

Отже, згідно з законодавством України, медичні працівники мають ряд прав, включаючи право на відпустки та оплату праці, які визначені відповідними законами та нормативними актами. Під час воєнного стану, деякі з цих прав можуть бути обмежені, але медичні працівники мають можливість користуватися додатковими відпустками, іншими правами та пільгами відповідно до законодавства.

Зокрема, медичні працівники мають право на щорічну основну відпустку, додаткову відпустку через важкі умови праці та інші відпустки, зберігаючи при цьому своє місце роботи та посаду. Мобілізація медичних працівників може відбуватися на загальних засадах мобілізації для населення, і ця процедура відбувається відповідно до встановлених правил та списків спеціальностей.[2]

[1] Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. N°2232-XII / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws show/2232-12# (лата звернення: 28.09.2022)
[2] Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. N° 2801-XII / Верховна Рада України. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12 (дата звернення: 28.09.2022).

Гілей Вікторія Андріївна
здобувач вищої освіти Львівського державного
університету внутрішніх справ

ДИСКРИМІНАЦІЯ У СФЕРІ ПРАЦІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)

Україна стикається із різними правовими питаннями, зокрема у сфері дотримання основних принципів права в повсякденному житті. Зростаюча кількість питань стосується рівності та боротьби з дискримінацією. Це особливо актуально в трудовому праві. Дискримінація стала серйозною проблемою, яка підриває ідею мирного та рівного співжиття. Сьогодні основною проблемою в Україні є поширена гендерна дискримінація в сфері зайнятості та пошуку роботи. Світовий досвід свідчить, що запобігання дискримінації сприяє не лише розширенню демократичних цінностей та захисту прав людини, але й покращенню соціальних та економічних відносин у суспільстві, саме тому сфера трудового законодавства України як ніколи потребує адаптації і впровадження відповідних змін.

Окремі теоретичні аспекти дискримінації у сфері праці досліджували О.А. Антона, С.А. Бєляєв, О.В. Вашанова, Є.А. Ісаєва, А.О. коротка, А.М. Лушніков, А.Л. Мазіна, І.С. Сахарук, д.В. Солдаткіна, І.О. Шашкова-Журавель, В.В. Чігер, О.В. Чорноус та інші. Незважаючи на наявність значної кількості публікацій, у правовій науці значну увагу зосереджують на дослідженні видів дискримінації та способів боротьби з нею. [1]

О.В. Вашанова поділяє дискримінацію на легальну та фактичну. Легальна дискримінація характеризується тим, що вона прямо передбачена чинним правопорядком держави. Фактична дискримінація, навпаки, не передбачена законодавством.[2]

О.А. Антон у сфері праці розрізняє пряму та непряму дискримінацію. Пряма дискримінація виникає, коли нерівне ставлення базується на конкретних ознаках, в результаті прямого застосування законів, правил або практики, виражаючи відмінне ставлення за однією конкретною ознакою. Прикладом такої дискримінації може бути обмеження рівних можливостей через ознаки, такі як вік, стать або національна належність.[3]

На мою думку, особливо поширеною є дискримінація за віковим критерієм, яку прийнято називати ейджизмом. Робітники старшого віку часто скаржаться, що їм до працевлаштування були недоступні деякі вакансії через пряме передбачення в них обмеження щодо віку. Така практика, як передбачено в частині 3 статті 11 Закону України "Про

[1] Менів Л.Д., Білоусюк В.В. Регулювання проблеми дискримінації в сфері праці на прикладі законодавства Франції. Юридичний науковий електронний журнал. С.105.
[2] Вашанова О.В Принцип недискримінації особистості у міжнародному праві. С.232.
[3] Вапнярчук Н.М. До питання дискримінації у сфері трудових відносин в умовах сьогодення. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2022. С.153-154.

зайнятість населення", є недоречною та порушує законодавство. Вона може створювати надмірний і непотрібний бар'єр для старших працівників і давати їм відчуття відторгнення на ринку праці. Для того, щоб уникнути такого явища в суспільстві, державі потрібно заохочувати роботодавців, які масово приймають на роботу осіб старшого віку, запровадити перекваліфікацію кадрів та курси підвищення кваліфікації для осіб, які за своїм віком можуть піддаватися ейджизму.

Крім дослідженого вище ейджизму, існує також ейджизм молодих співробітників, основою якого є стереотип про те, що молоді люди не мають досвіду, умінь, навичок та бажання працювати плідно, на високому рівні. Роботодавці не хочуть навчати молодих працівників за свій рахунок, а тому прагнуть приймати на роботу вже досвідчених осіб. Такий вид ейджизму може проявлятися не лише під час прийому на роботу, а й у процесі безпосереднього виконання трудових функцій співробітником. Ідеться про ситуації, коли значущість молодого працівника через вік применшується його колегами. Трудові функції та повноваження звужуються, а працівник зазнає морального тиску. Для боротьби з ейджизмом щодо молодих співробітників, необхідно вжити заходів в трудовому праві та посилити відповідальність. Держава повинна організовувати програми з навчання молоді та надавати підприємствам привілеї, які фінансують навчання і працевлаштування молодих працівників за власні кошти.[1]

Ще однією проблемою трудового права є дискримінація за ґендером. Частіше вона має згубний характер для жінок, саме тому «слабка» половина людства постійно бореться за свої права, зокрема трудові. Дискримінація та зауваження в адресу жінок вважаються сексизмом. Наприклад, презирливе ставлення до розумових здібностей або пряма вказівка на «місце біля плити», відверті зауваження, коментарі щодо одягу та вигляду, сексистський гумор або жарти, доторкання. На роботі жінкам можуть пропонувати виконати типово «жіночі» доручення – нібито вони швидше друкують, краще організують затишок або справляються з рутиною, але від таких доручень варто сміливо відмовлятися, якщо це не входить в список їх основних обов'язків.

Деякі роботодавці часто відмовляються приймати молодих жінок або жінок із малолітньою дитиною на роботу. Це відбувається, тому що роботодавці вважають, що жінки можуть одружитися, завагітніти та піти у відпустку, у зв'язку з цим вони потребуватимуть більших пільг та частіше братимуть лікарняну відпустку. Нормативно-правове регулювання ґендерної дискримінації має деякою мірою більш декларативний характер. Проте варто зазначити, що навіть у Конституції України, а саме у ст. 24, говориться про рівність чоловіка та жінки, таке закріплення вже є

[1] Усин В.В., Павлик А.Г. До питання про дискримінацію у сфері трудових відносин. Юридичний науковий електронний журнал. С.108-109.

величезним кроком до побудови правової держави, у якій кожному гарантуватиметься рівне ставлення без урахування будь-яких особливостей.

Досить часто дискримінації зазнають люди з обмеженими можливостями, що пояснюється тими чи іншими відмінностями у фізично-психічному стані особи. Навіть якщо існують прописані законодавчі норми та правила стосовно створення умов для повноцінного життя людей із інвалідністю, на практиці потреби цих людей дуже часто ігноруються. Роботодавці не завжди дотримуються норм працевлаштування людей із інвалідністю, виправдовуючись «важкою економічною ситуацією». Дефіцит послуг та умов для активної участі людей із інвалідністю в житті суспільства до цього часу залишається серйозною перешкодою на шляху забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.[1] Я вважаю, що стереотипи щодо працездатності людей із інвалідністю, можливостей до навчання та активної суспільної ролі останнім часом успішно долаються прикладами людей із обмеженими можливостями, які досягають надзвичайних навіть для повністю здорової людини результатів.

Отже, дискримінацію у сфері праці можна поділити на ейджизм, ґендерну дискримінацію, дискримінацію за критерієм раси, національності чи стану здоров'я. В Україні законодавство стосовно боротьби з дискримінацією є фрагментарним і має свої обмеження. Однак у зв'язку з актуальністю цієї проблеми держава повинна вжити заходів для захисту громадян від будь-яких форм дискримінації. Це включає в себе оновлення трудового законодавства, щоб відповідати сучасним суспільним вимогам та забезпечити належний захист прав працівників.

Джемула Ілона Юріївна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ПРО ДИСТАНЦІЙНУ ПРАЦЮ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Швидке впровадження новітніх технологій, особливо інформаційно-комунікаційних, активізує появу нових форм праці на ринку праці, і дистанційна зайнятість займає провідне положення серед них.

У сучасних умовах цифрові інформаційно-комунікаційні технології дозволяють взаємодіяти з керівниками та колегами, а також отримувати доступ до пов'язаних з роботою даних з будь-якого місця в будь-який час, поступово дозволяючи дистанційну та мобільну роботу.

[1] Аніна О.О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. Юридичний науковий електронний журнал. С.685-687.

Нові технологічні розробки, такі як кіберфізичні системи, алгоритми або цифрові платформи, надають нові цифрові способи регулювання та координації роботи, що виконується незалежно від часу та місця.

Важливою особливістю дистанційної роботи стала можливість її виконання особами з обмеженими можливостями, що на даний час є дуже актуальним для воюючої України[1].

З метою удосконалення правового регулювання «нетипових» форм зайнятості 4 лютого 2021 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу», за яким доповнено КЗпП новою ст. 60[2].

Дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Зміст трудового договору про дистанційну працю визначається домовленістю між працівником і роботодавцем щодо умов праці, яку вони встановлюють як при укладенні угоди при прийнятті на роботу, так і під час подальшого виконання працівником своїх трудових обов'язків[2]. Наявність типової форми трудового договору для дистанційної роботи свідчить про те, що сторони не мають права відступати від загального змісту договору, але можуть уточнювати його умови. Відповідно до ст. 24 КЗпП України трудовий договір про дистанційну роботу укладається в письмовій формі[3].

Зокрема у трудовому договорі про дистанційну роботу вказуються:

– посада;

– можливість установлення строку випробування і його тривалість;

– визначення робочого місця працівника; опис трудових функцій працівника;

– визначення тривалості дії договору (можливий варіант безстрокового чи обмеженого строку);

– умови оплати праці працівника;

– тривалість робочого часу і часу відпочинку;

---

[1] Вишновецька С. В. Правове регулювання дистанційної роботи за законодавством україни: проблемні аспекти. Юридичний вісник. 2022. Т. 64, № 3. С. 123–128.
URL : https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57140/1/19.pdf.

[2] Козуб І. Трудовий договір про дистанційну роботу в системі трудових договорів. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 4. С. 118–126. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/19.pdf.

[3] Мельничук О. Ф., Мельничук М. О., Павліченко І. М. Правове регулювання та особливості застосування дистанційної роботи в умовах воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2022. № 70. С. 242–247. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/258225/255048.

– матеріально-технічне забезпечення (порядок та строки забезпечення обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами;

– розмір, порядок і строки виплати працівникам компенсації за використання власних або орендованих засобів та порядок відшкодування інших витрат, пов'язаних із виконанням дистанційної роботи (за необхідності);

– способи комунікації та взаємодії між сторонами, засоби електронного зв'язку (електронна пошта, номер телефону, мобільний додаток тощо), порядок і строки подання працівником звітів про виконану роботу (за необхідності);

– права та обов'язки сторін договору; захист і обробка персональних даних працівника;

– умови нерозголошення конфіденційної інформації (за бажанням сторін);

– відповідальність сторін; порядок припинення договору; забезпечення безпеки праці.

У прикінцевих положеннях трудового договору про дистанційну працю зазначаються: його форма (паперова або електронна), набрання чинності, дата початку роботи працівника за договором, інформація щодо ознайомлення (дата та підпис працівника) з колективним договором у разі його укладення, правилами внутрішнього трудового розпорядку (за необхідності), іншими нормативними актами роботодавця щодо організації дистанційної роботи[1].

Обов'язок роботодавця згідно зі статтею 29 Кодексу законів про працю України також включає надання інструктажу працівнику до початку його роботи згідно з укладеним трудовим договором. Цей інструктаж охоплює питання техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці та протипожежної охорони. При цьому відповідно до ст. 153 КЗпП України та Закону України «Про охорону праці», «забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на власника або уповноважений ним орган, крім випадків укладення між працівником та власником або уповноваженим ним органом трудового договору про дистанційну роботу».

У ст. 13 зазначеного закону наголошується, що «під час укладення трудового договору про дистанційну роботу, про надомну роботу на роботодавця покладається обов'язок систематичного проведення інструктажу (навчання) працівника з питань охорони праці і протипожежної безпеки в межах використання таким працівником обладнання та засобів, рекомендованих або наданих роботодавцем. Такий

[1] Стасів О. Особливості правового регулювання дистанційної праці в Україні. Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник. 2021. № 12. С. 127–140.

інструктаж (навчання) може проводитися дистанційно, з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема шляхом відеозв'язку[1]. У такому разі підтвердженням проведення інструктажу (навчання) вважається факт обміну відповідними електронними документами між роботодавцем і працівником».

Таким чином, дистанційна форма організації праці стала дуже популярною та актуальною. Однак треба підвищувати рівень правової культури як з боку працівника, який може непідконтрольно використовувати обладнання та техніку роботодавця в особистих цілях, так і роботодавця, який може перевантажувати працівника завданнями, знаючи, що працівник все рівно виконає цю роботу за ради зарплатні.

Зелінська Ангеліна Олегівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Ключову роль у питанні нормативного забезпечення суспільних відносин, які виникають у сфері праці, відіграють саме норми трудового права. Втім, починаючи з 24 лютого 2022 року трудове законодавство зазнало змін у декілька етапів. Зокрема, 19 серпня 2022 року набув чинності Закон України від 19 липня 2022 року № 2434-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» (далі – Закон № 2434). Відразу слід зауважити, що Закон № 2434 діє протягом дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану», і втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану, це значить, що такий режим є тимчасовим.[2]

Згідно з цими змінами, Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) було доповнено главою III-Б «Спрощений режим регулювання трудових відносин». Варто вказати, що поняття «спрощений режим

[1] Таран І. О., Васечко Л. О. Правове регулювання дистанційної роботи в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. № 67. С. 134–138. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/29.pdf.

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність: Закон України від 19.07.2022 № 2434-IX. Відомості Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2434-20#Text.

трудових правовідносин» у чинному КЗпП, а також у будь-якому іншому нормативному документі України не закріплено. [1]

Так, у частині 1 статті 49-5 КЗпП передбачено спрощений режим трудових відносин, що виникає: між працівником та роботодавцем, який є суб'єктом малого або середнього підприємництва відповідно до закону з середньою кількістю працівників за звітний період (календарний рік) не більше 250 осіб; або між роботодавцем та працівником, розмір заробітної плати якого за місяць становить понад вісім розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом.[2]

Тобто, даний режим дає можливість укладення трудового договору не тільки юридичними особами, а також і фізичними особами–підприємцями. Також є один виняток – роботодавці, які належать до юридичних осіб публічного права. Такі роботодавці спрощене регулювання трудових відносин застосовувати не можуть.

Частина 2 статті 49-5 КЗпП закріплює, що спрощений режим регулювання трудових відносин може на добровільних засадах застосовуватися у відносинах між працівниками та роботодавцями, які мають право на його використання.

Слід погодитися з думкою Новосельської Н. В., яка зазначає, що цей пункт повторює попередній абзац статті. Тобто, частина 1 статті 49-5 КЗпП чітко визначила два основних випадки при яких можливий такий режим трудових відносин. Частина 2 ст. 49-5 КЗпП є зайвою.[3]

Законом № 2434 доповнено КЗпП частинами 4, 5 статтю 21 таким змістом: «В умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин, визначеного главою ІІІ-Б цього Кодексу, трудовий договір є основним засобом регулювання трудових відносин працівників та роботодавців (власників приватних підприємств), у яких кількість працівників або рівень оплати праці відповідає критеріям, встановленим статтею 49-5 цього Кодексу. У разі застосування спрощеного режиму регулювання трудових відносин, за взаємною згодою сторін, у трудовому договорі можуть визначатися додаткові права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови припинення або дострокового розірвання договору».[4]

Таким чином, для окремих категорій працівників законодавець передбачає спрощений режим регулювання трудових відносин, в межах

---

[1] Новосельська, Н. В. Савицька С. Л. Проблема застосування спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Dictum Factum. 2023. № 1 (13). Ст. 114-121.
URL : https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/259.

[2] Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

[3] Новосельська, Н. В. Савицька С. Л. Проблема застосування спрощеного режиму регулювання трудових відносин. Dictum Factum. 2023. № 1 (13). Ст. 114-121.
URL : https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/259.

[4] Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 №322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text.

якого де-юре сторони домовляються, а де-факто роботодавець (як більш сильна сторона трудового договору) нав'язує працівникові додаткові права, обов'язки і відповідальність сторін, та умови припинення або дострокового розірвання договору.

Проте, Кучма О. Л. взагалі вважає, що закріплення спрощеного режиму регулювання трудових відносин саме у КЗпП є дискусійним. Адже в Законі № 2434 визначено, що він діє тільки протягом дії воєнного стану. На час дії воєнного стану (тобто з таким самими як і в Законі №2434 періодом дії) трудові відносини регулюються Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».[1] Тому логічно, що норми про спрощений режим регулювання трудових відносин (якщо законодавець вбачав у них потребу) мали вноситися не до КЗпП, а до Закону № 2136. [2]

Отже, виходячи з вищесказаного, слід узгодити та систематизувати норми глави III-Б КЗпП України «Спрощений режим регулювання трудових відносин» з іншими нормативно-правовими актами у сфері праці, адже на даний момент спрощений режим регулювання трудових відносин частково погіршує становище працівника порівняно із трудовим законодавством, яке діяло до внесення змін Законом № 2434.

Коваленко Олена Олександрівна
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І. Процевського,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, д.ю.н., професор

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ «РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ», «ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД РОБОТИ» ТА «ПРИЗУПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ»

Трудове право має правові конструкції, які характеризують різні етапи реалізації права на працю. Це «припинення трудового договору», «відсторонення від роботи». Режим воєнного стану додав до них нову правову конструкцію – «призупинення дії трудового договору».

Взагалі, режим воєнного стану, запроваджений на території України Указом Президента України, оформив юридичні засади для запровадження особливостей правового регулювання трудових відносин в Україні. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX «Про організацію трудових

[1] Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. Відомості Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.
[2] Кучма О. Л. Про спрощений режим трудових відносин у період дії воєнного стану. Проблеми сучасних трансформацій. 2022. № 6. С. 5. URL : https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-6-01-03.

відносин в умовах воєнного стану»[1] став фундаментом спеціального правового регулювання трудових відносин у воєнний період, визначивши зміст механізму конституційно допустимого обмеження трудових прав. Зокрема цей Закон, встановив випадки обмеження прояву свободи волі роботодавця і працівника, які через норми тимчасового застосування на період дії режиму воєнного стану істотно вплинули на зміст норм мирного періоду регулювання трудових відносин і сформували площину для нового простору взаємодії сторін трудового договору.

Очевидно, що зазначений Закон був рятувальним кругом у ситуації, що склалася, адже руйнування виробничих потужностей, переміщення підприємств, установ, організацій, загибель працівників, зміна працівниками місця свого проживання внаслідок розширення географії бойових дій українською територією, мобілізація працівників-чоловіків, окупація окремих українських населених пунктів росією тощо і як наслідок втрата і робочих місць, і працівників стали визначальними факторами у наявності та здійсненні реальних можливостей та окресленні перспектив продовження трудового процесу як фактично, так і юридично. Ігнорувати ці фактори було неможливо і провадити правове регулювання за вже десятиліттями, усталеними трудовими стандартами означало б колапс у цій площині. Тому, прийняття спеціального нормативно-правового акту, який би мав за мету упорядкувати трудові відносини в Україні в умовах режиму воєнного стану, зміщуючи акценти прояву свободи волі сторін трудового договору, було лише справою часу.

Додавання новели, що характеризує певний етап реалізації права на працю до вже існуючих вимагає здійснення аналізу її місця у вже усталеній системі правових конструкцій сучасного трудового права, а таке різноманіття правових конструкцій вимагає встановлення спільних та відмінних рис для правильного їх застосування.

Спільним для всіх них є те, що вони можуть бути застосовані тільки у визначених чинним законодавством випадках на певних підставах. Також вони мають бути належним чином оформлені по підприємству, установі організації чи у фізичної особи роботодавця, що здійснюється у вигляді наказу (розпорядження) роботодавця.

Але на цьому спільні риси цих трьох конструкцій вичерпуються, бо змістовно – всі ці правові конструкції абсолютно різні.

Акцентуємо увагу на спільних рисах для відсторонення від роботи і призупинення дії трудового договору, якими є те, що обидві категорії є тимчасовими заходами. Їх мета: попередження негативних наслідків щодо життя та здоров'я працівників. І як тільки негативні обставини припиняються, то працівників можуть допустити до роботи.

[1] Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX із змінами, внесеними згідно з Законом № 2352-IX від 01.07.2022.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text.

Зупинимося на відмінностях та особливостях цих правових конструкцій. При припиненні трудового договору трудові відносини припиняються. Тобто сторони закінчують спільну діяльність. Причиною цього може бути як організаційно-правові обставини, наслідки порушення трудової дисципліни працівником, власне бажання працівника звільнитись з роботи тощо. У мирний час більшість підстав припинення трудового договору з ініціативи роботодавця потребують згоди виборного органу первинної профспілкової організації, але у період воєнного стану сторони самостійно проходять цей етап за виключенням випадку звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів.

Відсторонення від роботи діє як у мирний час так і у період режиму воєнного стану. Метою запровадження є попередження негативних наслідків. але не тільки пов'язаних із охороною життя та здоров'я працівників

Ініціатором може бути роботодавець або визначені законом органи чи особи. Заробітна плата, як правило, не виплачується. Виплачується лише у випадках прямо визначених законом. Може закінчитись відновленням трудових відносин, переведенням або припиненням трудового договору.

Застосування відсторонення від роботи не вимагає додаткових дій від інших органів чи осіб – як-от погодження.

Може бути застосовано до будь-яких осіб, хто підпадає під дію законів, що передбачають відсторонення на певних правових підставах

Новела трудового законодавства – призупинення дії трудового договору діє лише за умови збройної агресії проти України, тобто у теперішній час дії режиму воєнного стану.

Мета запровадження цієї новели, як і мета її застосування: попередження негативних наслідків щодо життя та здоров'я працівників, викликаних ризиками від наслідків збройної агресії проти України (вибухонебезпечні предмети, ракетні удари). Очевидно, що у мирний час необхідності у цій правовій конструкції не було, бо максимум ризиків при виконання роботи обмежувався негативними факторами шкідливих та важких робіт певного виробництва та вичерпувався заходами попередження цих факторів та управлінням ризиків на виробництві.

Ініціатором застосування може бути як працівник так і роботодавець. Заробітна плата працівнику роботодавцем не виплачується, бо відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України.

Призупинення дії трудового договору не тягне припинення трудових відносин (якщо тільки сам працівник не захоче звільнитись за власним бажанням).

Застосування даної конструкції не є довільним і не може здійснюватися лише за рішенням роботодавця, бо вона передбачає погодження військовою адміністрацією.

Разом із тим, призупинення дії трудового договору не застосовується до керівників та заступників керівників державних органів, а також посадових осіб місцевого самоврядування, які обіймають виборні посади.

Таким чином, варто констатувати, що «припинення трудового договору», «відсторонення від роботи», «призупинення дії трудового договору» є різними правовими конструкціями, які мають свої підстави, свій зміст і можуть бути застосовані з певною метою, а тому їх впровадження має бути обґрунтованим їх призначенням.

Кравець Анастасія В'ячеславівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

За даними Державної служби України з питань праці у 2022 році в Україні зареєстровано 25 462 нещасних випадків на виробництві, у тому числі 1 520 з них смертельних. Крім того, у 2022 році зареєстровано 12 650 випадків професійних захворювань. Про те, що роботодавці не виконують вимоги законодавства про охорону праці свідчать дані Держпраці що у 2022 році за порушення законодавства про охорону праці було притягнуто до адміністративної відповідальності 13 722 посадових осіб, в більшості випадків керівників підприємств[1].

При цьому більшість роботодавців розглядають витрати на охорону праці як резерв для зниження виробничих витрат, тому заходи щодо забезпечення безпечних та здорових умов праці фінансуються за залишковим принципом, унаслідок чого значна частина працюючих навіть не забезпечена найнеобхіднішими засобами індивідуального захисту.

В Україні має місце практика приховування нещасних випадків від розслідування та упереджене їх розслідування, коли вони під будь-яким приводом переводяться до розряду не пов'язаних з виробництвом або у нещасні випадки невиробничої сфери і не включаються до національної системи звітності про виробничий травматизм. До офіційної державної статистики включається приблизно лише четверта частина всіх нещасних випадків, які виникають на підприємствах України[2].

[1] Звіт про стан виробничого травматизму. Офіційний сайт Державної служби України з питань праці. 2022. URL : https://dsp.gov.ua/stan-vyrobnychoho-travmatyzmu/

[2]Національне дослідження з питань реєстрації нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та повідомлення про них: Проект ЄС-МБП «Поліпшення стану безпеки праці та здоров'я на робочих місцях в контексті гідної праці». Маціяшко В.А., ЄС-МБП, 2020. С. 29.

Однією з причин такого стану в сфері охорони праці є недосконаліть національного законодавство України в сфері охорони праці.

Поява в українському законодавстві поняття «охорона праці» тісно пов'язане з розвитком міжнародних стандартів праці Міжнародної організації праці (МОП). Саме низка основних конвенцій та рекомендацій МОП в сфері охорони праці стали основою для формування понятійного апарату інституту охорони праці в трудовому праві та становлення законодавства про охорону праці в Україні.

В Основному Законі України питанням охорони праці присвячені статті 43, 45, 46, в яких закріплено те що, кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється, а також, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності та в інших випадках, передбачених законом.

Важливим кроком у 1992 році стало прийняття Закону України «Про охорону праці», в якому термін «охорона праці» нарешті був законодавчо закріплений, що стало поштовхом до активного впровадження його у законодавстві в цій сфері.

У ст. 1 цього Закону надається таке визначення цього поняття: охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності. На доктринальному рівні в спеціальній літературі зауважується багатоаспектність феномену охорони праці, який сприймається водночас як соціальне, економічне та правове явище, що у комплексі забезпечує належні безпечні і здорові умови праці умови праці.

Охорона праці не є статичним явищем, оскільки розуміння її сутності безпосередньо залежить від домінуючих у суспільстві правових і соціальних доктрин, а також темпів модернізації виробництва (технологічного процесу). Останнім часом в охороні праці як у виключно важливій сфері трудових відносин окреслилися нові тенденції, що потребують ґрунтовного осмислення й урахування[1].

Основні принципи правового забезпечення охорони праці визначаються у ст. 4 Закону України «Про охорону праці», такі як:

– пріоритетність життя і здоров'я людини, державне регулювання охорони праці,

– комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з

[1] Коляда Т.А. Правове регулювання охорони праці у контексті ствердження ідеї соціальної держави. Право і безпека. 2010. № 3. С. 203.

урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;

– соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

– встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;

– адаптація трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану та ін.

Створення надійної системи охорони праці в Україні потребує наявності ефективного механізму виявлення загроз і ризикостворюючих факторів, їх постійного відстеження, розробки і реалізації заходів, спрямованих на зниження і переборювання негативного впливу.

Роль державного нагляду повинна будуватися на: інспектуванні тих підприємств, на яких мають місце найпоширеніші види ризику; зосередженні зусиль на виробництвах, де зафіксовано високий рівень травматизму і звідки регулярно надходять скарги про відсутність належних умов праці; сприянні внутрішньому контролю чи аудиту на підприємствах, створенні сучасної системи управління охороною праці[1].

Комплексне розв'язання проблем у сфері охорони праці, формування сучасного безпечного та здорового виробничого середовища, мінімізація ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань і аварій на виробництві, що сприятиме сталому економічному розвиткові та соціальній спрямованості, збереженню та розвиткові трудового потенціалу України повинно стати метою нової Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, яка повинна бути розроблена на період дії воєнного стану.

Отже, питання правового регулювання охорони праці є досить складним, спрямоване на забезпечення реалізації прав та обов'язків роботодавців і працівників у сфері охорони праці, а також на встановлення відповідальності за порушення законодавства про охорону праці. Оскільки за ним стоїть життя та здоров'я людей, які своєю працею створюють для держави та нації матеріальні блага.

[1] Венедіктов В.С. Охорона праці: європейські і міжнародні стандарти та законодавство України (порівняльний аналіз). Державний департамент з питань адаптації законодавства. Українська асоціація фахівців трудового права. Київ, 2021. С. 76.

Макарчук Вікторія Максимівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ФРІЛАНС В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ ВАКУУМ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Сучасний стан розвитку інформаційного суспільства характеризується, у тому числі, й модернізацією суспільних відносин у сфері праці. Це призводить до підвищення гнучкості зайнятості, у зв'язку з якою виникають все нові види нетипових форм зайнятості, серед яких і робота через Інтернет на дому (фріланс). Такий вид віддаленої роботи набирає значних обертів у сьогоденні через бажання роботодавців оптимізувати використання трудового ресурсу та прагнення працівників мати вільний графік і більший контроль над своєю роботою.

Фріланс – це вид людської діяльності, представлений у формі самозайнятості, яка виражається у наданні послуг, переважно віддалено, на засадах короткотермінового договору на певний перелік робіт між замовником та виконавцем (роботодавцем і працівником), поза штатом організації[1]. Фрілансер – це, відповідно, особа, яка надає такі послуги. Фрілансу не характерні такі поняття, як робочий час, норма тривалості робочого часу, час відпочинку тощо. Для такого виду нетипової форми зайнятості важливим є поставлене завдання, якнайшвидший термін його виконання, оплата плаці та результат роботи.

Відрізнити фріланс від, наприклад, праці з нефіксованим робочим днем, можна за певними ознаками, а саме:

1) відсутність основного місця роботи. По-перше, це означає, що фрілансер може працювати з будь-якого місця, міста, країни тощо. По-друге, такий працівник може співпрацювати одразу з кількома роботодавцями або взагалі тимчасово знаходитись без роботи;

2) самостійне визначення фрілансером свого робочого часу, норми тривалості робочого часу та часу відпочинку. Фрілансер може самостійно встановлювати свій графік роботи, визначати тривалість робочого часу і час відпочинку відповідно до власних уподобань і потреб. Такий підхід дозволяє особам, що працюють через Інтернет на дому, досягати оптимального балансу між роботою та особистим життям;

3) не нормована оплата праці. Заробіток фрілансера залежить від обсягу виконаної ним роботи, наприклад, за виконання конкретного проєкту або завдання[2];

---

[1] Лєскова Л.Ф. Фріланс та його перспективи на українському ринку праці. Topical Issues of Science and Education. 2017. Vol. 3. С. 22-25.

[2] Андронова В. А. Правове регулювання праці фрілансерів. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 184-186.

4) несплата податків. Зазвичай фрілансер надає свої послуги без юридичного оформлення, працюючи в тіні. Однак, станом на сьогодні, якщо така особа бажає декларувати свої доходи, то вона може зареєструватися як ФОП;

5) неукладання договорів. Фрілансери, які провадять індивідуальну діяльність та виконують конкретний проєкт або завдання, не укладають договорів, проте фрілансери, які співпрацюють з роботодавцем неодноразово, можуть укладати цивільно-правовий договір, стороною якого може бути як фізична особа-підприємець, так і самозайнята особа, трудовий договір про надомну роботу або – новела українського законодавства – трудовий договір з нефіксованим робочим часом;

6) незаконність такого виду нетипової форми зайнятості. Незважаючи на популярність такого типу праці в Україні, робота на умовах фрілансу ніяк не регулюється законодавством України.

Термін «фріланс», на відміну від вітчизняного законодавства, доволі часто вживається в наукових, прикладних і популярних публікаціях[1]. Однак, регулювання цих суспільних відносин не обмежується лише правовою доктриною. Так, Міністерство праці та соціальної політики України у своєму листі від 15 травня 2008 р. № 105/13/116-08 визначає фріланс як віддалену роботу за допомогою мережі Інтернет, а фрілансера – як вільного працівника (самозайняту особу); позаштатного працівника, що виконує разове замовлення або тимчасову роботу без зарахування до штату підприємства (компанії)[2]. Такий лист має рекомендаційний характер, що вказує на необов'язковість виконання положень, і за своєю суттю жодним чином не регламентує особливості здійснення такої праці. Проте, варто підкреслити, що фріланс є самостійним видом нетипової форми зайнятості, що має ознаки частково як надомної, так і дистанційної роботи, однак йому притаманні й власні відмінні ознаки, про які вже вище зазначалося.

Трудове законодавство не регулює умови праці фрілансера. Однак, фрілансер має багато шляхів декларувати свою працю й платити податки при бажанні, змінюючи свій статус. Вони можуть укладати цивільно-правовий договір, трудовий договір про надомну роботу та трудовий договір з нефіксованим робочим часом й ін. У разі укладання цивільно-правового договору виникають не трудові, а цивільно-правові відносини, які регулюються Цивільним кодексом України та іншими актами цивільного законодавства. Зазвичай у такому випадку укладається договір підряду, відповідно до якого одна сторона (підрядник, виконавець) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої

[1] Прогонюк Л.Ю. Проблеми правового регулювання дистанційної роботи в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. № 1, 2022. Запоріжжя. С. 157-160.

[2] Щодо проблем застосування актів законодавства про працю: лист Міністерства праці та соціальної політики України від 15 травня 2008 р. № 105/13/116-08.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v105_203-08#Text

сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу, про що вказується в ч. 1 ст. 837 ЦК України. Також може укладатись договір по надання послуг, який передбачається ст. 901 ЦК України. За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором[1].

Трудовий договір про надомну/дистанційну роботу вигідно укладати фрілансеру, коли він неодноразово виконує роботу для певного роботодавця, й не проти про встановлення гнучкого контролю роботодавцем над процесом його роботи.

Фрілансер, якщо і вирішує декларувати свою працю, то частіше надає перевагу цивільно-правовим договорам, цінуючи свою свободу. У той же час, він позбавляє себе прав та гарантії й компенсацій, які передбачаються у трудових відносинах.

Аналізуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що українське трудове законодавство не містить конкретного й чіткого регулювання саме фрілансу. Фрілансери фактично знаходяться у правовому вакуумі, працюють нелегально[2], не сплачуючи податки, що є поширеною практикою серед недобросовісних громадян.

В умовах дії воєнного стану треба підвищувати правову культуру нашим громадянам-фрілансерам й замовникам послуг (їхніх фактичних роботодавців).

Міхач Олена Теодорівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

РОЛЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПРАЦІ ЯК ГНУЧКОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

З кожним днем продовжує зростати інтенсивність застосування інформаційно-комунікаційних технологій як у професійному, так і в особистому житті. Завдяки такому розвитку діджиталізації все більше працівників можуть працювати віддалено, тобто поза межами приміщень свого роботодавця, використовуючи комп'ютерні мережі та телекомунікаційні пристрої.

[1]Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n4040

[2] Андронова В. А. Правове регулювання праці фрілансерів. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 2. С. 184-186.

На законодавчому рівні дистанційну роботу «легалізували» 17.03.2020 р. як один із заходів, щоб запобігти COVID-19, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». [1] З набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» законодавець відмежував дистанційну та надомну роботу[2]. На сьогоднішній день визначення дистанційної роботи та істотні умови трудового договору про дистанційну роботу регулюється ст. 60-2 КЗпП України, положення про обов'язковість письмової форми укладення цього трудового договору, особливості притягнення до матеріальної відповідальності, забезпечення охорони праці дистанційного працівника тощо закріплені у статтях 24, 29, 134, 135-1, 153 цього акту.

Отже, відповідно до ст. 60-2 КЗпП України дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Також в цій статті зазначено, що у разі запровадження дистанційної роботи працівник самостійно визначає робоче місце та несе відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому.

При дистанційній роботі працівник розподіляє робочий час на власний розсуд, на нього не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, якщо інше не визначено трудовим договором. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 цього Кодексу.

За погодженням між працівником і роботодавцем виконання дистанційної роботи може поєднуватися з виконанням працівником роботи на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця. Особливості поєднання дистанційної роботи з роботою на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця встановлюються трудовим договором про дистанційну роботу.

Порядок і строки забезпечення працівників, які виконують роботу дистанційно, необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами, порядок і строки подання такими

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 10.10.2021 № 530-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20#Text

[2] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 року №1213-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text

працівниками звітів про виконану роботу, розмір, порядок і строки виплати працівникам компенсації за використання належних їм або орендованих ними обладнання, програмно-технічних засобів, засобів захисту інформації та інших засобів, порядок відшкодування інших пов'язаних з виконанням дистанційної роботи витрат визначаються трудовим договором про дистанційну роботу.

У разі відсутності у трудовому договорі положення про забезпечення працівників необхідними для виконання ними своїх обов'язків обладнанням, програмно-технічними засобами, засобами захисту інформації та іншими засобами таке забезпечення покладається на роботодавця, який організовує встановлення та технічне обслуговування відповідних засобів, а також оплачує витрати, пов'язані з цим. [3]

Указом Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, згідно із пунктом 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було введено в Україні воєнний стан з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року.

Повномасштабне вторгнення російського загарбника на нашу країну не зупинила законотворчість, а навпаки стало імпульсом у швидкому прийнятті законодавчих змін, які конче потребувала наша країна. Тому для упорядкування трудових відносин в умовах воєнного стану було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136.

Згідно з ч.1 ст.2 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» сторони за їхньою згодою можуть визначати форму трудового договору [1]. Отже, працівник і роботодавець вправі самі вирішувати, в усній чи письмовій формі буде укладення трудового договору про дистанційну роботу.

У зв'язку із масштабними ракетними атаками, бомбардуванням попит на дистанційну роботу набагато збільшився. Адже в тих умовах, які українці мають на даний час дистанційна робота є найбезпечнішою для працюючої частини населення особливо в прифронтових зонах.

Опираючись на вищевикладене можна зробити висновок, що регулювання дистанційної роботи для мирного часу здійснюється на законодавчому рівні достатньо ефективно. Однак, регулювання дистанційної роботи в період дії воєнного стану потребує удосконалення. Заключення договору щодо дистанційної форми роботи повинно здійснюватися виключно в письмовій формі, а не за погодженням сторін.

[1] Про затвердження трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України: від 15.03.2022 №2136-IX URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/conv#n4

Наумова Анастасія Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АУТСТАФІНГУ ЯК НЕТИПОВОЇ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

На сьогодні аутстафінг є актуальною конструкцією нетипової форми зайнятості, що вимагає належного законодавчого врегулювання в багатьох країнах світу, серед яких Україна не є виключенням.

Аутстафінг є особливим видом взаємовідносин між організацією і працівником, що у перекладі з англійської («out» – «вивід», «staffing» – «штат») означає «виведення за штат». Аутстафінг здійснюється шляхом переведення працівника із штату компанії-замовника в штат компанії з надання аутстафінгових послуг, за допомогою чого здійснюється регулювання чисельності працівників в даного підприємства, офіційно не зменшуючи загальну кількість штату[1]. На вітчизняному ринку праці аутстафінг застосовують не так давно, тому для кращого розуміння його сутності варто розглянути саме поняття «аутстафінг» та розкрити особливості його використання.

Аутстафінг є своєрідною «орендою» працівників, які перебувають у трудових відносинах з іншим роботодавцем. Предмет аутстафінгового договору – це послуга з надання компанією-аутстафером (виконавцем) власних працівників для виконання ними поставлених завдань у замовник[2]. Такі відносини, що виникають між працівниками й замовником, звісно не є трудовими.

Отже, аутстафінгові послуги спрямовані на те, щоб раціонально використовувати підприємствами власні ресурси, знизити до мінімуму витрати на персонал, оптимізувати податки.

Аутстафінг має як переваги, так і недоліки.

Почнемо з переваг: можливість переходу на нульову ставку податку на прибуток (при наявності менше 20 людей в штаті); зменшення обсягів кадрової документації; зниження навантаження HR-менеджерів; зниження витрат на організацію робочого місця; висока якість послуг.

Недоліки: неможливо залучити до матеріальної відповідальності працівників, які не входять до штату; необхідно багато часу на розробку і узгодження договорів, а також ряду інших супутніх угод і документів; розголошення конфіденційної інформації позаштатним особам; висока ймовірність шахрайства.

Практична реалізація аутстафінгу передбачає такі етапи:

---

[1] Макарович В. К. Аутстафінг: обліковий аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2019. Вип. 1 (53). С. 233-236.

[2] Кужелєв О. М. Правові послуги online. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 320-323.

1. Підготовчий етап – замовник визначає, чи є аутстафінг для нього оптимальним рішенням. Він оцінює свої потреби в персоналі, а також переваги та недоліки аутстафінгу.

2. Пошук аутстафінгової компанії – замовник шукає компанію, яка відповідає його вимогам. Він оцінює фінансовий стан аутстафінгової компанії, її кадровий склад, а також її репутацію на ринку.

3. Укладання договору про надання послуг – замовник укладає з компанією договір про надання послуг, в якому визначаються умови надання послуг, зокрема, вид робіт, які будуть виконувати працівники, кількість працівників, строк надання послуг та вартість послуг.

4. Найм працівників компанією – компанія здійснює найм працівників, які будуть виконувати роботи для замовника.

5. Виконання робіт працівниками компанії – працівники виконують роботи для замовника.

6. Завершення надання послуг – закінчення строку надання послуг, передбачений договором.

В Україні аутстафінг можуть використовувати будь-які підприємства, окрім державної форми власності. Компанії-провайдери, які хочуть пропонувати послуги з надання персоналу, повинні отримати спеціальний дозвіл на здійснення такої діяльності.

Серед компаній, які користуються послугами аутстафінгу в Україні, слід виокремити: «МТС» (за договором аутстафінгу працюють оператори), «Київстар» (працівники Call-центрів та менеджери), «А-Банк» (на основі договору аутстафінгу працюють до двухсот IT-спеціалістів, які оформлені в компанії Ventra Employment), «Cisco Україна» (IT-фахівці, маркетологи, аудитори, бухгалтери, продавці тощо), «Samsung Україна» (спеціалісти з просування товарів, бухгалтери, продавці тощо)[1].

Далі необхідно з'ясувати як здійснюється правове регулювання цієї нетипової форми зайнятості в Україні.

У пп. 14.1.183 ст. 14 Податкового кодексу надається законодавцем визначення послуги з надання персоналу – господарська або цивільно-правова угода, відповідно до якої особа, що надає послугу (резидент або нерезидент), направляє у розпорядження іншої особи (резидента або нерезидента) одну або декількох фізичних осіб для виконання визначених цією угодою функцій. Угода про надання персоналу може передбачати укладання зазначеними фізичними особами трудової угоди або трудового контракту із особою, у розпорядження якої вони направлені. Інші умови надання персоналу (у тому числі винагорода особи, що надає послугу) визначаються угодою сторін.

У ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення» закріплена схожа на аутстафінг діяльність суб'єктів господарювання, які наймають

[1] Ганущин С. Н. Теоретико-методологічні аспекти застосування аут-технологій у державному управлінні. Актуальні проблеми державного управління. 2015.№ 2. С. 7.

працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні в іншого роботодавця.

Доцільно звернути увагу на те, що у ст. 1 Конвенції № 181 МОП про приватні агентства зайнятості МОП[1], закріплений такий вид нетипової форми зайнятості як «послуги, що становлять найм працівників з наміром надання їх у розпорядження третій стороні, яка може бути як фізичною, так і юридичною особою (нижче позначається як «підприємство-користувач») і яка визначає їм робочі завдання і контролює виконання цих завдань». Таке визначення цих послуг є аутстафінгом, але МОП прямо цей термін не використовує у цій Конвенції. Варто зауважити, що Україна до цього часу цей документ ще не ратифікувала.

Такі нестандартні трудові відносини, на жаль, не регулюються КЗпП України, що призводить до порушення трудових прав працюючих на ринку праці, задіяних на засадах аутстафінгу.

Таким чином, щоб удосконалити правове регулювання аутстафінгу в Україні, необхідно якнайшвидше ратифікувати нашій державі Конвенцію про приватні агентства від 19 липня1997 р.; внести відповідні зміни про аутстафінг до Кодексу України про працю; розробити та прийняти Закон України «Про аутстафінгові компанії».

Паньковецька Юлія Василівна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішініх справ

ПОНЯТТЯ І ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)

Правове забезпечення зайнятості населення є вкрай актуальною темою в Україні. Оскільки сталі зміни в економіці, технологічний прогрес, який здійснюється навіть зараз, інновації та соціокультурні трансформації викликають нові виклики для ринку праці та вимагають активної участі правового регулювання.

Однак, у цій сфері існують також проблеми. До них відносять забезпечення повної зайнятості в державі та боротьби з безробіттям, які належать до найбільш складних і таких, що важко розв’язуються. Ці проблеми мають місце не тільки в Україні, але й у всіх державах світу, у тому числі у розвинутих країнах із ринковою економікою.[2]

Економісти виділяють такі види безробіття:

– природне як природний продукт економічного розвитку;

[1] Конвенція про приватні агенства зайнятості: Міжнародний документ від 16.06.1997 р. №191. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_046#Text

[2] Трудове право України: Підручник. – 2-ге вид., стер. – К.: Вікар, 2019. – С. 399., С. 179-180;

– фрикційне – це короткочасні пошуки та очікування роботи;

– структурне – незбіг попиту і пропозиції на робочу силу внаслідок змін у структурі споживчого попиту.

Розрізняють також офіційне безробіття, яке враховує осіб, зареєстрованих державною службою зайнятості, і приховане (реальне) безробіття.

Зайнятість визначається як діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм дохід у грошовій або іншій формі.[1]

Відносини у сфері зайнятості населення регулюють багатьма нормативно-правовими актами. Очолює ієрархічну структуру Конституція України.

Також сюди слід віднести Законами України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" (2000 р.), "Про зайнятість населення" (1991 р.), КЗпП України (розділ ПІ-А "Забезпечення зайнятості вивільнюваних працівників"), значне число постанов Кабінету Міністрів України, нормативні накази Міністерства праці та соціальної політики, а також соціально-партнерськими угодами і колективні договори.

Зокрема, ст.43 Конституції України передбачає «право кожної особи на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку вони вільно обирають або на яку вільно погоджується».[2]

Роль держави полягає у створенні умов для повного здійснення громадянами права на працю, гарантіях рівних можливостей вибору професії та роду трудової діяльності, підготовки й перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Основний Закон надає громадянам право на соціальний захист, що включає матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення. Це положення слід вважати, як широке визначення даної теми дослідження.

Кодекс законів про працю України визначає правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці. Законодавство про працю вимагає від роботодавців забезпечення найманих працівників належними умовами праці, всебічною охороною трудових прав працівників.[3][4]

[1] Бутинська Р. Я., Мокрицька Н. П. Трудове право України: навчальний посібник. Львів: «Галицька видавнича спілка», 2022. 161 с.

[2] Конституція України

[3] Кодекс законів про працю України

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, тобто вкотре підкреслює своє важливе значення.[15]

Також, встановлює державні гарантії зайнятості населення, які поділяються на основні, тобто такі, що мають загальний характер і стосуються всього населення, і додаткові – встановлені для окремих категорій населення, таким чином допомагає здійснити правове забезпечення.

Основні державні гарантії – це коли держава гарантує працездатному населенню у працездатному віці в Україні:

а) добровільність праці, вибір або зміну професії та виду діяльності;

б) захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи;

в) компенсацію матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість

г) надання роботи за фахом на період не менше трьох років молодим спеціалістам – випускникам державних навчальних закладів держави, раніше заявлених підприємствами, установами, організаціями та інші.

Відповідно до цього державні органи забезпечують публікацію статистичних даних та інформаційних матеріалів про пропозиції та попит на робочу силу, можливості працевлаштування, професійної підготовки і перепідготовки, професійної орієнтації і соціально-трудової реабілітації.

Згідно з ч. 3 ст. 1 Закону в Україні до зайнятого населення належать громадяни, що проживають на території держави на законних підставах:

– працюючі за наймом на умовах повного або неповного робочого дня (тижня) на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форм власності, у міжнародних та іноземних організаціях в Україні й за кордоном;

– громадяни, які самостійно забезпечують себе роботою, включаючи підприємців, осіб, зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю, творчою діяльністю, члени кооперативів, фермери та члени їхніх сімей, що беруть участь у виробництві;

– обрані, призначені або затверджені на оплачувану посаду в органах державної влади, управління та громадських об'єднаннях;

– які проходять службу в Збройних Силах України, Службі безпеки України, Прикордонних військах України, військах внутрішньої та конвойної охорони і Цивільної оборони України, органах внутрішніх справ, інших військових формуваннях, створених відповідно до законодавства України, альтернативну (невійськову) службу;

– які проходять професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації з відривом від виробництва; навчаються в денних

[1] Закон України «Про зайнятість населення»

загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах; – працюючі громадяни інших країн, які тимчасово перебувають в Україні й виконують функції, не пов’язані з забезпеченням діяльності посольств і місій. Потрібно врахувати, що цей перелік не є вичерпним, оскільки в ст. 1 встановлено, що законодавством України можуть передбачатися й інші категорії зайнятого населення.

Важливо зазначити, що слід відрізняти поняття "зайнятість" і "працевлаштування". До зайнятого населення належать не лише трудящі, а й ті, що навчаються або перебувають на військовій службі.

Суттєвою державною гарантією соціального захисту громадян на випадок безробіття є створення в Україні спеціальної системи соціального страхування. Ці відносини регулюються ще одним важливим нормативно-правовим актам, а саме Законом України "Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття".[1]

Додаткові гарантії зайнятості для окремих категорій населення є не менш важливими. Тому держава забезпечує надання додаткових гарантій щодо працевлаштування працездатним громадянам у працездатному віці, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, у тому числі:

а) жінкам, які мають дітей віком до шести років;

б) одиноким матерям, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів;

в) молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних закладах освіти, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій надається перше робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, а також особам, яким виповнилося п’ятнадцять років і які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу;

г) особам передпенсійного віку (чоловікам по досягненні 58 років, жінкам – 53 років);

д) особам, звільненим після відбуття покарання або примусового лікування.

Для працевлаштування зазначених категорій громадян місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості бронюють на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, з чисельністю понад 20 осіб до 5 % загальної кількості робочих місць за робітничими професіями, у тому числі з гнучкими формами зайнятості.

Роман Шабанов у своїй статті розглянув правові гарантії у сфері зайнятості населення. Таким чином він аргументував, що саме ці гарантії

[1] Законом України "Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування»

можуть відображати права громадян на обов'язкове створення державою умов та стимулів для їх повної, вільної та ефективної зайнятості за функціональним критерієм і надання матеріальної підтримки.[1]

Отже, справедливе та ефективне правове забезпечення створює стійку основиу для розвитку економіки, сприяє створенню робочих місць, а також підвищенню доходів та платоспроможності громадян. Цей гармонійний взаємозв'язок законодавчих норм та реалізації процесу зайнятості визначає ключовий напрямок досягнення стабільності та покращення життєвого рівня населення, що робить дану тему особливо важливою та актуальною.

Питчак Христина Іванівна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішініх справ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)

Трудове право виникло як право охорони праці. Нині норми охорони праці це розгалужена система, яка міститься у різних джерелах трудового права. Перш за все необхідно зазначити, що суттєву нормативну базу охорони праці справляють акти, які прийняті на міжнародному рівні. Вони є тими орієнтирами, нижче яких не можна знизити рівень правових гарантій працівників у сфері охорони праці. Людина та її здоров'я – найбільша цінність держави, яка докладає безліч зусиль на створення умов безпечної життєдіяльності кожної людини. Рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня правового забезпечення її питань, тобто від якості та повноти викладення відповідних вимог в законах та інших нормативно-правових актах. Вивченню питань охорони праці її правовому регулюванні приділяється серйозна увага. Вчені інженери, лікарі, психологи, представники інших наук та фахів вивчають проблеми створення безпечних та не шкідливих умов праці. Адже саме за таких умов людина здатна працювати високопродуктивно. Питання щодо забезпечення умов праці завжди супроводжували розвиток цивілізації і людства.

Визначення поняття «охорона праці» наведене у Законі України «Про охорону праці», де зазначається, що охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих

[1] Шабанов Р. «Поняття та класифікація правових гарантій у сфері зайнятості населення».. Національний юридичний журнал: теорія і практика. Харків: 2015. 6 с.

на збереження життя, здоров’я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.[1]

Державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.[2]

Державне управління охороною праці здійснюють Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері охорони праці, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Державна політика в галузі охорони праці ґрунтується на принципах:

– пріоритету життя і здоров’я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;

– підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

– комплексного вирішення завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм із цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони довкілля;

– соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

– адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров’я та психологічного стану;

Правовим регулювання щодо забезпеченням охорони праці є:

– Конституція України у ст. 3 якої закріплено, що людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю

– Закону України “По охорону праці” є одним із найважливіших актів законодавства про охорону праці в Україні. Дія вказаного Закону поширюється на всіх юридичних та фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, та на всіх працюючих

– Закон України “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення’ встановлює необхідність гігієнічної регламентації небезпечних і шкідливих факторів фізичної,

[1] Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII: станом на 1 жовтня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text (дата звернення 15.11.2023)

[2] Трудове право України: навчальний посібник / кол. авторів; за ред. В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С.406.

хімічної та біологічної природи, присутніх в середовищі життєдіяльності людини, та іхньої державної реєстрації

– Кодекс законів про Працю України теж регулюється питання охорони праці. Правове регулювання охорони праці не обмежується главою XI «Охорона праці». Норми щодо охорони праці містяться в багатьох статтях інших глав КЗпП: «Трудовий договір», «Робочий час», «Час відпочинку», «Праця жінок», «Праця молоді», «Професійні спілки», «Нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю».

Всі ці документи створюють єдине правове поле охорони праці в країні Законодавство про охорону праці забезпечує суворий нагляд за дотриманням правил і норм з охорони праці та встановлює юридичну відповідальність за їх порушення. [1]

Засунько С.С робить висновок, що законодавство з охорони праці складає правову основу для проведення в життя соціально-економічних, організаційних, технічних і санітарно – гігієнічних заходів щодо створення здорових і безпечних умов праці і складається з нормативно-правових актів з охорони праці та нормативних (локальних) актів про охорону праці окремих підприємств. До цієї групи нормативних актів входять правила, норми, положення, статути, інструкції, вказівки, рекомендації, вимоги, технічні умови безпеки та інші яким надано чинність норм, обов'язкових для виконання.[2]

Підсумовуючи все вище сказане та проаналізувавши нормативно-правові акти, можу зробити такий висновок: правове забезпечення охорони праці – це система взаємозв'язаних нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі охорони праці. Базується законодавство України про охорону праці на конституційному праві всіх громадян України на належні, безпечні і здорові умови праці, гарантовані статтею 43 Конституції України. Особливістю законодавства України про охорону праці, є те, що значна частина питань з охорони праці регулюється нормативно-правовими актами прийнятими на конкретному підприємстві, в установі організації. Порядок їх прийняття встановлюється централізованим законодавством.

[1] Трудове право України: Підручник / В.І. Щербина, А.М. Соцький.
Чернівці: Технодрук, 2021. С.370.

[2] Безпека праці: освіта, наука, практика: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. Х.: ФОП Бровін О.В., 2014.С.49.

Саволюк Дар'я Володимирівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

У сучасному суспільстві однією з найактуальніших проблем є тема забезпечення ґендерної рівності в трудових відносинах. Україна як демократична держава приділяє особливу увагу правовому регулюванню рівності чоловіків та жінок та приведенню законодавства щодо цієї проблематики до стандартів Європейського Союзу.

Ґендерна рівність у трудових відносинах та заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі в Україні регулюються Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законами України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Також, Верховною Радою України було ратифіковано міжнародні договори: Конвенція МОП про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності, Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права тощо.

У статті 24 Основного Закону України гарантується забезпечення рівних прав жінки та чоловіка: надання жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановлення пенсійних пільг; створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям[1].

Варто зазначити, що відповідно до статті 17 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці. Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам, за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей. Роботодавці можуть здійснювати позитивні дії, спрямовані на досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних

[1] Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

категорій працівників[1]. Виходячи зі змісту останньої частини цієї норми, у роботодавця є вибір здійснювати чи не здійснювати позитивні дії щодо досягнення збалансованого співвідношення жінок і чоловіків у різних сферах трудової діяльності, тому її можна вважати диспозитивною. Хоча, доцільно було б законодавцеві внести зміни до цієї частини, а саме слово «можуть» замінити на «повинні», «мають», «зобов'язані», тощо, щоб ця норма мала вигляд імперативної.

Саме через такі неоднозначні роз'яснення норм виникають проблеми щодо забезпечення ґендерної рівності. Все ж таки, жінки зазнають утиску, адже маючи навіть такий же самий рівень освіти, компетенції, вони у порівнянні з чоловіками отримують нижчу заробітню плату та їх рідше призначають на керівні посади. Зокрема, згідно з Global Gender Gap Report, який щороку випускає World Economic Forum, ґендерний розрив за 2022 р. в Україні становив 29 %. Це означає, якщо чоловік заробляє 100 грн, то за аналогічну роботу жінка такого самого рівня компетенцій та освіти отримує лише 71 грн. В індексі ґендерного розриву Україна перебуває на 81-му місці зі 147 досліджуваних країн. Дослідження також свідчить, що в Україні цей показник минулого року погіршився на 0,7 %[2].

На сьогоднішній день, значна кількість власників підприємств, організацій чи установ віддають перевагу чоловічій половині населення. Головною причиною такого рішення, являється те, що жінки виходять у відпустку щодо вагітності та пологів або ж відпустку по догляду за дитиною до досягнення нею встановленого законодавством віку, та за цей час вони втрачають необхідні знання і таким чином їх професійний рівень та кваліфікація значно знижується. Дехто може сказати, що чоловіки теж повинні приймати участь у вихованні дітей, і озвучена нами концепція спирається на статеві стереотипи. Так, чоловіки повинні приймати участь у вихованні дітей, але щонайменше вагітність, народження та грудне вигодовування дитини є тими жіночими функціями, які вимагають з боку держави додаткового сприяння щодо гарантування трудових прав представниць прекрасної статі. Також, у разі скорочення штату працівників під звільнення в першу чергу підпадають жінки, що дає поштовх для пошуку роботи в тіньовому секторі економіки, відповідно така робота є складною, непрестижною та часто має достатньо незадовільні умови праці та не включає жодних соціальних гарантій[3].

Деякі з цих проблемних питань регулюються Кодексом законів про працю, а саме статтею 22, у якій зазначено гарантії при укладенні, зміні та припиненні трудового договору: власник або уповноважений ним орган,

---

[1] Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

[2] Гендерні диспропорції в Україні під час війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyi-v-ukrayini-pid-chas-viyny.

[3] Кузніченко О., Поліщук І. Гендерна рівність у трудових відносинах. *Trends in the development of modern scientific thought*, м. Ванкувер, 23–26 листоп. 2020 р. 2020. С. 233–236.

фізична особа, яка використовує найману працю, має право вільного вибору серед кандидатів на зайняття робочого місця (посади). Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або з підстав, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, або з інших підстав, не передбачених законом. На вимогу особи, якій відмовлено в прийнятті на роботу, власник або уповноважений ним орган, фізична особа, яка використовує найману працю, зобов'язані письмово повідомити про причину такої відмови, яка має відповідати частині першій цієї статті. Будь-яке пряме або непряме обмеження трудових прав при укладенні, зміні та припиненні трудового договору не допускається[1]. Проте, аналізуючи практику, ця норма закінчує впливати на суспільство в теорії.

На законодавчому рівні недостатньо врегульоване питання відповідальності за порушення вимог щодо ґендерної рівності. Згідно зі статтею 24 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність[2]. Доцільно було б закріпити норму, у якій має бути точний перелік порушень та передбачена відповідальність за кожне з них, адже захист прав щодо рівності є обов'язком держави і вона має впровадити необхідну систему для їх забезпечення та здійснення.

У статті 265 Кодексу законів про працю зазначено, що порушення інших вимог законодавства про працю, крім передбачених абзацами другим – дев'ятим цієї частини, передбачає відповідальність у вигляді штрафу – у розмірі мінімальної заробітної плати за кожне таке порушення[3]. На жаль, встановлений розмір штрафу не є достатнім для докорінного вирішення проблеми забезпечення ґендерної рівності.

Підсумовуючи все вищенаведене, необхідно зауважити, що на сьогоднішній день проблема забезпечення ґендерної рівності у трудових відносинах та заборони дискримінації у сфері праці за ознакою статі в Україні не є вирішеною. Необхідно посилити на законодавчому рівні відповідальність за порушення принципу гендерної рівності, збільшуючи розміри штрафів та систематизуючи підстави притягнення до такої відповідальності.

---

[1] Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. Сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

[2] Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. Сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

[3]Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. Сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

Сакевич Ігор Васильович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ВИДИ ТРУДОВИХ ДОГОВОРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Однією з ключових складових регулювання трудових відносин є трудові договори. Саме трудовий договір визначає права та обов'язки працівників і роботодавців, встановлює умови праці та соціальний захист працівників. Інтерес для дослідження становить питання аналізу різних типів трудових договорів та їхній вплив на трудові відносини.

Законодавцем в ст. 21 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпПУ) надано визначення трудового договору, яким є угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем – фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець – фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Трудовим договором можуть встановлюватися умови щодо виконання робіт, які вимагають професійної та/або часткової професійної кваліфікації, а також умови щодо виконання робіт, які не потребують наявності у особи професійної або часткової професійної кваліфікації[1].

Доцільно зазначити, що законодавство про працю прямо передбачає види трудового договору тільки залежно від строку укладення.

Зокрема, згідно ст. 23 КЗпПУ залежно від строку трудовий договір може бути:

1) безстроковим, що укладається на невизначений строк;
2) на визначений строк, встановлений за погодженням сторін;
3) таким, що укладається на час виконання певної роботи[2].

Аналізуючи положення КЗпПУ слід підтримати думку науковця Б. А. Римаря, який підкреслює, що передбачена законодавцем класифікація трудових договорів за строками не відображує особливостей усіх видів трудових договорів, а ці особливості є як у порядку укладення, так і у змісті різних видів договорів. І єдиного критерію для класифікації трудових договорів немає[3].

Окрім часового критерію з окремих положень КЗпПУ можна прослідкувати ще декілька критеріїв диференціації трудових договорів.

---

[1] Кодекс законів про працю України: Закон УРСР від 10 грудня 1971 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. Додаток № 50. (Із змінами).

[2] Трудовий договір та його види. Міністерство Юстиції. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_38256 (дата звернення 01.11.2023).

[3] Римар Б.А. Критерії класифікації трудових договорів. Репозиторій НУ "ОЮА". С. 612. URL : http://surl.li/ggvhp (дата звернення 03.11.2023).

Зокрема, за формою укладання, трудові договори можна поділити на ті, що укладені в усній формі та в письмовій (електронній) формі.

За змістом і характером умов праці в теорії трудового права виділяються наступні види трудового договору:

1) трудовий договір про суміщення професій (посад);
2) трудовий договір про сумісництво;
3) трудовий договір з тимчасовими працівниками й ін.

З настанням певних подій з якими зіштовхнулась наша країна в 2020 році – карантин та у 2022 році – введення військового стану, на законодавчому рівні в сфері праці були закріплені нові види трудових договорів, зокрема:

1) трудовий договір з виконанням трудових обов'язків в робочому приміщення (безпосередньо на робочому місці);
2) трудовий договір про надомну роботу;
3) трудовий договір про дистанційну роботу;
4) трудовий договір з нефіксованим робочим часом;
5) трудовий договір в умовах спрощеного режиму регулювання трудових відносин.

Особливою формою трудових договорів є контракт, сфера застосування якого визначена у ч. 3 ст. 21 КЗпПУ. Особливістю контракту являється визначений законами перелік категорій працівників, з якими він укладається. При цьому контрактом, як особливою формою трудового договору, мають бути забезпечені умови для виявлення ініціативності та самостійності працівника, враховуючи його індивідуальні здібності і професійні навички, підвищення взаємної відповідальності сторін, правову і соціальну захищеність працівника. Контракт дозволяє максимально індивідуалізувати умови праці, наповнити їх специфічним змістом: детально регламентувати права та обов'язки сторін, їх відповідальність, режим праці та відпочинку, соціально-побутові умови, форму і розмір винагороди за роботу, порядок вирішення спорів та інші додаткові умови (наприклад, про виплату додаткової допомоги при звільненні, про надання працівнику спеціальних пільг і компенсацій при заподіянні шкоди тощо)[1].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що трудовий договір відіграє значущу роль у встановленні трудових правовідносин та є ефективним інструментом для закріплення індивідуально визначених гарантій як роботодавця, так і працівника. Варіативність типів трудових договорів надає учасникам трудових відносин більше можливостей для функціонального узгодження у визначенні умов та узгоджень.

[1] Білоха А.І. Щодо поняття трудового договору як підстави виникнення трудових правовідносин. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. № 75: частина 4. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/276485/271399 С. 11 (дата звернення 10.11.2023).

Скорук Валерій Русланович
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСІВ ТА ПОМІЧНИКІВ НОТАРІУСІВ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

Нотаріальна діяльність – це діяльність нотаріусів, посадових осіб органів місцевого самоврядування, консульських установ України за кордоном та спеціальних суб'єктів нотаріальної діяльності у сфері посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення, а також вчинення інших нотаріальних дій. встановлені правовими актами України, з метою забезпечення їх юридичної сили, що мають приватно-правовий характер, регулюються нормами національного законодавства України та міжнародних договорів України як на території України, так і за її кордонами.

Термін «нотаріус» вперше вживається у Вексельному статуті 1729 р., де згадуються державні нотаріуси, які записували протести проти несплати векселів і прострочення платежів. Пізніше з'явилися нотаріуси виключно для господарських операцій (1781 р.) та біржові нотаріуси (1831 р.).

Поступово організація і діяльність українського нотаріату все більше вдосконалювалася. Зокрема, на законодавчому рівні були встановлені досить жорсткі вимоги до осіб, які претендують на посаду державного нотаріуса. Ці вимоги стосувалися громадянства держави, віку, що перевищує вік загальної дієздатності, стажу роботи за фахом або спеціальної освіти, моральних якостей претендента.

Нотаріальна діяльність є предметом наукових досліджень таких ічених-правознавців, як: В. В. Баранкова, М. С. Долинська, В. В. Комаров, Ю. В. Нікітін, С. Я. Фурса та ін.

Метою цієї роботи є теоретичне дослідження правового регулювання професійної діяльності нотаріусів та стажерів нотаріусів.

Конституція України як закон найвищої юридичної сили вказує на те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Тема гарантій нотаріальної діяльності на сьогодні є досить актуальною. Дедалі більшого значення набуває питання оновлення законодавства у сфері нотаріату, зокрема, необхідно змінити та вдосконалити правове регулювання правових гарантій, адже гарантії є основним засобом, за допомогою якого реалізуються права учасників нотаріальної діяльності.

Так, нотаріус здійснює повноваження, які розширилися, порівняно із часом, коли зазначений інститут розвивався. Місія нотаріуса полягає у тому, щоб захищати права та не допускати вчинення дій правового характеру із порушенням інтересів інших осіб. Нотаріус стоїть на варті

гідності людини та використовує всі можливості, щоб забезпечити їй доступ до свободи прийняття рішення в умовах повної захищеності [1].

У науковій літературі термін «нотаріат» вживається в декількох значеннях, а саме:

1) система органів і посадових осіб, які на основі чинного законодавства вчиняють нотаріальні дії в інтересах громадян, організацій і держави;

2) є галуззю законодавства, нормами якої регулюється нотаріальна діяльність. Вона також називається нотаріальним процесом;

3) спеціальна юридична навчальна дисципліна, предметом вивчення якої є розгляд питань, що стосуються організації та регулювання нотаріального виробництва і діяльності його учасників у нотаріальній сфері[2].

П. М. Павлик зазначає, що нотаріат – це правовий інститут, носії якого – нотаріуси – уповноважені державою здійснювати і посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили[3].

Існує і нормативне визначення поняття нотаріату, що розкриває його змісту. Зокрема, у 1993 р. було прийнято Закон України «Про нотаріат», відповідно до якого нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Новим поштовхом у реформуванні нотаріату став наказ Міністра юстиції України від 24.12.2010 р. 3290/5, яким затверджено Концепцію реформування нотаріату в Україні. Метою цієї концепції є сприяння формуванню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів. Першочерговими заходами, які містить ця концепція, є: визначення критеріїв визначення граничної кількості нотаріусів; розроблення та затвердження комплексних програм професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників нотаріату; запровадження та утримання резерву осіб, які мають право на здійснення нотаріальної діяльності, та запровадження заходів щодо підвищення їх кваліфікації. Важливим кроком у реалізації Концепції стала підготовка нових нормативно правових актів, прийняття яких забезпечило належне функціонування реформованого нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Одним із таких законодавчих актів стали Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р., які, однак, набрали чинності 1 січня 2011 р., та Порядок

[1] Бисага Ю. Ю. Нотаріат у конституційній системі держави: історико-правові аспекти. Конституційно-правові академічні студії. 2015. № 2. С. 82.
[2] Бесчастний В. М. Нотаріат в Україні: Навч. Посібник. К.: Знання, 2013. 494 с. С. 14.
[3] Павлик П. М. Нотаріат України: Навч. посібник. К.: Університет «Україна», 2017. 201 с. С. 13.5.

щодо вчинення нотаріального діловодства нотаріусами України від 22 лютого 2012 р.

Реформування нотаріату має відбуватися системно із застосуванням комплексу заходів щодо цілісного реформування чинної правової системи. Постійне вдосконалення законодавства, внесення змін до Закону України «Про нотаріат» є важливими кроками на шляху реформування системи нотаріату в Україні.

Нотаріус має право здійснювати свою діяльність самостійно, а також залучати найманих працівників, які виконують технічну роботу, необхідну для належної організації роботи нотаріальної контори.

Статтею 13 Закону України «Про нотаріат» окремо визначено вимоги до особи, яка може бути прийнята на посаду помічника нотаріуса. Ним може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, але не нижче першого ступеня (бакалавр), володіє державною мовою та має стаж роботи в галузі права не менше трьох років. Помічником нотаріуса не може бути особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана за рішенням суду недієздатною. Таким чином, на нашу думку, дипломований юрист повинен відчути своє покликання, наявність у нього особливого інтересу до документів, а саме особливе ставлення до «паперової роботи» в нотаріаті. Адже для нотаріуса це не просто папери, це фрагменти людських доль, наповнені їхніми переживаннями та сподіваннями.

Підсумовуючи, необхідно зауважити, що український нотаріат перебуває у постійному і безперервному процесі самовдосконалення в умовах діджиталізації. Нотаріат розвивається і трансформується в напрямку професіоналізму, стабільності та фінансової незалежності. Необхідність упорядкування функціонування механізму нотаріальної діяльності та її державного регулювання зумовлює актуальність подальшого дослідження правового змісту суспільних відносин у сфері нотаріальної діяльності.

Тартасюк Дар'я Олександрівна
здобувач вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРАЦІВНИКІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

(науковий керівник – д.ю.н., професор Амелічева Л.П.)

24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення російського загарбника на територію України.

Відповідно до положень Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136 від 15.03.2022 року радикально змінилося регулювання багатьох умов праці, процедура укладення, зміни

та припинення трудового договору. З'явився новий інститут «призупинення дії трудового договору».

З введенням у дію Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» нормальна тривалість робочого часу зросла з 40 до 60 годин, а скорочена – до 50 годин на тиждень. Проте це збільшення слід розглядати як право, а не обов'язок роботодавця. В умовах воєнного часу роботодавець може зберегти тривалість робочого часу, що була до введення в дію воєнного стану. При цьому, не зважаючи на збільшену тривалість робочого часу, оплата праці працівника залишається на рівні, встановленому для нормальної тривалості робочого часу.

Змінилося й правове регулювання часу відпочинку. Якщо раніше працівники мали відпочивати щонайменше 42 години поспіль щотижня, на період воєнного стану вихідні можуть зменшити до 24 годин. Додатково також скасовуються: заборона роботи у вихідні дні; скорочений робочий день напередодні святкових, неробочих і вихідних днів; перенесення вихідного дня, якщо святковий або неробочий день збігається з вихідним днем; обмеження для надурочних робіт.

Також наразі роботодавець може обмежити тривалість відпустки за поточний робочий рік 24 календарними днями. Роботодавець може відмовити у наданні невикористаних відпусток за попередні роки.

Також Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дозволяє відмовити у відпустці працівникам на об'єктах критичної інфраструктури. Винятком є відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до трьох років. Водночас працівник може попросити про неоплачувану відпустку на будь-який строк – проти 15 днів на рік до введення в дію воєнного стану. Роботодавець зобов'язаний надати працівникові, який виїхав за кордон або набув статусу вимушено переміщеної особи, на його вимогу, відпустку без оплати до 90 днів.

Як вже вище зауважувалося, важливою новацією стало впровадження в трудове законодавство концепції «призупинення дії трудового договору». Це представляє собою нову правову модель на законодавчому рівні, яка все ще відсутня в КЗпП України, хоча вона передбачалася у деяких проектах Трудового кодексу України. Згідно з частиною 1 статті 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», призупинення дії трудового договору визначається як тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою та тимчасове припинення працівником виконання роботи згідно укладеного трудового договору. Призупинення трудового договору виникає у зв'язку з юридичним фактом військової агресії проти України, що важливо, оскільки це виключає можливість одночасного надання та виконання роботи.

Виявляється, що призупинення трудового договору не призводить до припинення трудових відносин, як визначено в ст. 13 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Однак виникає цікаве питання щодо суб'єктивних трудових прав та обов'язків у таких призупинених трудових правовідносинах. Це відкриває дискусію в правових колах щодо того, які конкретно суб'єктивні трудові права та обов'язки існують в таких умовах. Це також дозволяє проводити дискусії про існування трудових правовідносин в рамках доктрини трудових правовідносин.

Згідно зі ст. 10 цього Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», заробітна плата має виплачуватися відповідно до умов, визначених трудовим договором. Однак, роботодавець має можливість призупинення виплати заробітної плати у випадках, коли це стає неможливим через воєнні дії. Таке призупинення може тривати до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність. Це свідчить про урахування екстраординарних обставин та вживання заходів для збереження фінансової стабільності підприємств у складних умовах воєнного стану.

Змінилися правила укладення трудового договору під час дії воєнного стану. Роботодавці й працівники самі вирішують, чи укладати договір у письмовій формі. На період воєнного стану допускаються строкові договори з новими працівниками, зокрема для заміни тимчасово відсутніх працівників, які в евакуації, відпустці чи втратили працездатність.

Наразі можна встановлювати випробувальний термін для всіх працівників, у тому числі для неповнолітніх, осіб з інвалідністю, вагітних жінок, одиноких матерів із дітьми до 14 років або дитиною з інвалідністю, внутрішньо переміщених та інших осіб, яких раніше це не стосувалося.

Також роботодавці можуть без попередження і згоди працівників перевести їх на іншу роботу та в іншу місцевість для відвернення чи ліквідації наслідків бойових дій, обставин, що загрожують життю чи критичним потребам людей. Але є умови: на території не ведуться бойові дії (якщо ведуться, то лише за згодою працівника); немає протипоказань за станом здоров'я; оплата не нижче середньої за попередньою роботою.

Є сьогодні певна гнучкість і в нормах спеціальної охорони праці. Так, вночі не можуть працювати без їхньої згоди вагітні жінки, матері дітей до одного року, а також особи з інвалідністю, яким протипоказана така робота.

Інші жінки й працівники з дітьми за згодою можуть працювати на важких роботах, роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, а також залучатися до нічних і надурочних робіт, робіт у вихідні, святкові й неробочі дні, їздити у відрядження.

Під час діє воєнного стану з'явилися нові правила й для припинення трудового договору. Ініціаторами звільнення можуть бути як працівники, так і роботодавці. Працівники мають право розірвати трудовий договір негайно, якщо: підприємство розташоване в зоні бойових дій; є загроза їхньому життю і здоров'ю.

Роботодавцям дозволяється звільнити працівника під час тимчасової непрацездатності чи відпустки (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) – з першого дня виходу на роботу.

У квітні 2022 року була прийнята постанова Кабінету Міністрів України № 440, яка врегулювала під час дії воєнного стану організацію роботи державних службовців та працівників державних органів під час воєнного стану. Згідно з цим документом, у період воєнного стану для цих категорій працівників, що перебувають на території України, може бути введена дистанційна форма праці за рішенням керівника державної служби в державному органі, якщо існують відповідні організаційні та технічні можливості для виконання їх службових обов'язків. Отже, використання дистанційної форми праці за умов воєнного стану передбачає можливість введення цього режиму наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу. Це означає, що у таких обставинах не обов'язкове укладення трудового договору про дистанційну роботу в письмовій формі, як це вимагається за звичайних умов.

Таким чином, з одного боку, обмеження трудових прав українців є оправданим під час дії воєнного стану, адже бізнесу, економіці треба виживати, працівникам та їх сім'ям важливо знизити рівень небезпек їхньому життю і здоров'ю настільки, наскільки це можливо. З іншого боку, сторони трудових відносин почали зловживати своїми правами і звертатися до судів за відновленням своїх трудових прав.

Хоча і важкі часи наразі не слід знижувати рівень своєї правової культури і працівникам, і роботодавцям. Державна служба з питань праці повинна зараз максимально активізувати правопросвітню і консультаційну роботу з роботодавцями і працівниками, щоб зловживань трудовим правом з їхнього боку було якомога менше.

Чепурна Вероніка Андріївна
здобувач вищої освіти Львівського
державного університету внутрішніх справ

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

(науковий керівник – к.ю.н., доцент Бутинська Р.Я.)

Ґендерна рівність означає, що всі людські істоти мають свободу для розвитку своїх особистих здібностей та свободу вибору без обмежень,

пов'язаних із жорстко закріпленими гендерними ролями. Тобто різна поведінка, прагнення та потреби жінок і чоловіків враховуються, оцінюються й підтримуються рівним чином, цей термін вперше визначився Європейською комісією у 2004 році. Рівність не означає, що жінки та чоловіки стануть однаковими, але права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків не залежатимуть від того, народилися вони жінками чи чоловіками. Рівність між жінками та чоловіками розглядається як питання прав людини та як необхідна умова і показник сталого людиноцентричного розвитку. Забезпечення ґендерної рівності є серйозним ресурсом економічного та соціального розвитку та безпеки, який в Україні поки що використовується недостатньо[1].

Рівність чоловіків і жінок є основоположним принципом демократії та справедливості. Цей принцип має дотримуватися в усіх сферах суспільного життя, в тому числі в трудових відносинах.В Україні чоловіки та жінки мають рівні трудові права, і дискримінація за ознакою статі у сфері праці заборонена. Це гарантується національним законодавством, зокрема, Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законами України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні" та "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків". Україна також ратифікувала Конвенції МОП про рівну винагороду чоловіків і жінок за працю однакової цінності та про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конкретніше, це означає, що чоловіки та жінки мають рівні права на працевлаштування, оплату праці, умови праці, професійне навчання та кар'єрне зростання. Для осіб, які порушили законодавство про запобігання та протидію дискримінації передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Ст. 6 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає норми, які не вважаються дискримінацією за ознакою статі:

– спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини;

– обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом;

– різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом;

– особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я[2];

Доказом збереження цих вимог є закріплення низці статей КЗпП та в окремих законах України спеціальних норм, які регулюють працю жінок. Так, статтею 174 КЗпП встановлено заборону застосування праці жінок на

[1] Національна соціальна сервісна служба. Гендерна рівність URL : https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist
[2] Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучення жінок до підіймання та переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми. Статтями 175–186 КЗпП встановлено обмеження праці жінок на роботах у нічний час, пільги для вагітних жінок та жінок, які мають дітей, відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами і для догляду за дитиною, перерви для годування дитини, гарантії під час прийняття на роботу та заборону звільнення вагітних жінок і жінок, котрі мають дітей. Стаття 56 КЗпП зобов'язує власника або уповноважений ним орган на прохання вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину-інваліда, у т. ч. таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень[1].

Однак у реальному житті ситуація з гендерною рівністю у трудових відносинах далека від ідеалу. Жінки порівняно з чоловіками мають менше можливостей у працевлаштуванні на високооплачувану роботу, у професійному просуванні. Це пов'язано з тим, що роботодавці вважають, що жінки більш імовірно залишатимуть роботу на час декретної відпустки або догляду за хворою дитиною. Як результат, жінки частіше звільняються при скороченні штатів, а також змушені шукати роботу в тіньовому секторі економіки, де вони отримують низьку оплату праці та не мають соціальних гарантій. За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна посіла 65 місце в світовому рейтингу дотримання гендерної рівності. Це означає, що Україна має значні проблеми з гендерною рівністю, зокрема в сфері праці. У топ-5 увійшли скандинавські країни: Ісландія, Норвегія, Швеція та Фінляндія, а також латиноамериканська країна Нікарагуа. Чому ж виникає дискримінація? Основними причинами гендерної дискримінації у сфері праці є:

– Упередження роботодавців щодо жінок. Роботодавці часто вважають, що жінки менш компетентні, ніж чоловіки, або що вони більш ймовірно будуть залишати роботу на час декретної відпустки або догляду за хворою дитиною.

– Соціальні стереотипи. В українському суспільстві все ще існують стереотипи про те, що жінки повинні займатися домогосподарством і вихованням дітей, а чоловіки – працювати[2].

Гендерна дискримінація у сфері праці може проявлятися у таких формах, як:

– Низька оплата праці. За даними Державної служби статистики України, середня заробітна плата чоловіків в Україні є на 26,6 відсотка вищою, ніж середня зарплата жінок.

[1] Кодекс законів України про працю URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

[2] Уварова О.О. Права жінок та гендерна рівність: Навчальний посібник. Київ, «ФОП Голембовська О.О.» 2018.

– Обмеження можливостей для професійного розвитку. Жінки рідше обіймають керівні посади, ніж чоловіки.

– Сексуальні домагання. Жінки частіше зазнають сексуальних домагань на роботі.

Держава та суспільство мають працювати над подоланням цих проблем та забезпеченням повної гендерної рівності у трудових відносинах. Ось деякі конкретні заходи, які можуть бути впроваджені для досягнення цієї мети:

– Проведення освітніх кампаній з метою підвищення обізнаності про гендерну дискримінацію у сфері праці.

– Внесення змін до законодавства для посилення захисту від дискримінації.

– Створення механізмів для забезпечення ефективного покарання за дискримінацію.

Аналізуючи вищевикладене гендерна рівність у трудовому праві є важливою умовою для забезпечення рівних прав та можливостей для всіх громадян, незалежно від статі. Держава та суспільство мають працювати над подоланням гендерної дискримінації у сфері праці. Запровадження заходів, зазначених у доповіді, допоможе створити більш справедливе та рівне суспільство для всіх.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС ТВОРЧИХ ЕСЕ З ПРАВОВОЇ ТЕМАТИКИ «ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ»

Балабан Дмитро Миколайович
здобувач вищої освіти Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

СТРАХУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ ВІД РИЗИКІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВОЄННИМИ ДІЯМИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

З моменту набуття Україною незалежності перед нею вже неодноразово поставали важливі виклики, які мали визначальне значення при з'ясуванні майбутнього країни. Одним із таких стало повномасштабне військове вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року, що досі супроводжується постійними масованими обстрілами, завданням шкоди інфраструктурі, а також масовими вбивствами населення. Ця агресія завдала руйнівної шкоди національній економічній системі, призвівши до значних втрат та нових важких викликів для держави та її громадян. За останніми оцінками Світового банку, економічне відновлення України коштуватиме близько 411 млрд доларів, що у 2,6 рази перевищує довоєнне ВВП країни[1]. При цьому слід розуміти, що наведена цифра не є остаточною, у зв'язку з тим, що країна-агресор щоденно продовжує завдати збитків Україні.

Одним із драйверів відновлення та розвитку національної економіки очікується, що повинно стати приватне іноземне інвестування. Своєю чергою, інтегральний показник Індексу інвестиційної привабливості України у першій половині 2022 року складав 2,17 бала з 5-ти можливих[2]. Це значення стало найнижчим з 2013 року. А тому перед Україною стоїть нагальна потреба в покращенні інвестиційного клімату та залученні зовнішніх ресурсів для відновлення економіки та інфраструктури, а також для створення нових робочих місць.

[1] Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment:
URL : https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment#:~:text=The%20EU%20will%20continue%20supporting,the%20country%27s%20estimated%202022%20GDP (дата звернення: 29.10.2023).

[2] Індекс інвестиційної привабливості України показав найнижче значення з 2013 року: Європейська Бізнес Асоціація. URL : https://eba.com.ua/shho-potribno-znaty-ukrayinskomu-biznesu-pid-chas-vyhodu-na-nimetskyj-rynok/ (дата звернення: 29.10.2023).

Однак слід розуміти, що інвестори не тільки шукають вигідні можливості для капіталовкладень, але також обережно оцінюють ризики та умови, за яких вони можуть здійснювати бізнес на території України. Оскільки наразі жодне із місць в Україні не можна вважати безпечним через існування ймовірності ракетного обстрілу, основним ризиком для інвесторів постає саме настання матеріальних збитків. З огляду на це, постає питання: «Чи наявна в Україні ефективна система гарантій прав та інтересів інвесторів, при якій вони будуть вважати свої інвестиції захищеними від різних видів впливу?»

Із урахуванням змісту ст. 397-399 Господарського кодексу України та ст. 8-12 Закону України «Про режим іноземного інвестування» ми можемо виокремити наступні гарантії, які наразі закріплені на законодавчому рівні України:

1. Гарантія стабільності національного законодавства;
2. Гарантія від незаконних дій державних органів та їх посадових осіб;
3. Гарантія від примусового вилучення;
4. Гарантія компенсації та відшкодування збитків;
5. Гарантія у разі припинення інвестиційної діяльності;
6. Гарантія переказу за кордон доходів, прибутків та інших коштів[1, 2].

За результатами проведеного аналізу ми можемо дійти висновку про відсутність гарантій, які б відповідали викликам сьогодення і мали за мету захистити інвестиції від ризиків, пов'язаних із веденням бойових дій. Наразі в Україні існує Експортно-кредитне агентство (ЕКА), діяльність якого регулюється Законом України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності». Відповідно до ст. 2 вищезгаданого закону ЕКА здійснює страхування, перестрахування, надає гарантії за договорами, які забезпечують розвиток експорту[3]. Таким чином, чинна редакція закону передбачає можливість захисту українських експортерів від потенційних комерційних ризиків, водночас як українські суб'єкти господарювання, так і іноземні інвестори, які бажають брати участь у відновленні України, залишаються незахищеними.

У зв'язку з цим у Верховній Раді України був зареєстрований законопроєкт №9015 «Про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків», який має на меті створити відповідний інструмент страхування інвестицій в Україні як

[1] Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 №436-IV.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2458 (дата звернення: 29.10.2023)
[2] Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 №93/96-ВР.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#n3 (дата звернення: 29.10.2023)
[3] Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України від 20.12.2016 №1792-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text (дата звернення: 30.10.2023)

іноземних, так і вітчизняних інвесторів від ризиків, що можуть бути спричинені збройною агресією, бойовими діями та/або тероризмом. Однак зауважимо, що таке страхування здійснюється винятково за умови спрямування інвестицій на створення об'єктів та інфраструктури, необхідної для розвитку переробної промисловості та експорту товарів (робіт, послуг) українського походження[1]. Як наслідок, перелік суб'єктів господарювання, які потенційно зможуть отримати страхування від воєнних ризиків, буде суттєво обмеженим.

Крім цього, доцільно зауважити, що страхування інвестицій буде здійснюватися в межах статутного капіталу ЕКА, який станом на 30.09.2023 складав близько 2 млрд грн[2]. Таким чином, можливий ресурс для страхування є порівняно незначним, а тому для того, щоб надати страхування для більшої кількості проєктів, буде існувати потреба у залученні додаткових джерел фінансування діяльності ЕКА.

Враховуючи, що Україна не є першою країною, яка зіштовхнулась із потребою у залученні іноземних інвестицій та забезпеченні їх гарантіями захисту в умовах збройного конфлікту, міжнародна спільнота має і власне рішення з цього. Так, серед найбільш відомих міжнародних організацій, які займаються страхуванням інвестицій від некомерційних ризиків, можна виділити Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій (MIGA), американську корпорацію з фінансування міжнародного розвитку (U.S. International Development Finance Corporation, DFC).

Мінекономіки очікує до кінця 2023 року реалізацію 7 проєктів страхування воєнних ризиків: 3 проєкти від MIGA і 4 – від DFC, в тому числі із страхування таких інвестиційних ризиків пов'язаних із війною, як політичні, неконвертованості валюти та експропріації[3].

Таким чином, співпраця із подібними міжнародними організаціями і збільшення обсягів інвестицій, які будуть підлягати страхування, зможе позитивно сприяти формуванню зацікавленості іноземних інвесторів щодо участі у відновленні економічних процесів в Україні.

Підсумовуючи, зазначимо, що попри наявність закріпленого на законодавчому рівні доволі широкого спектра державних гарантій для іноземних інвесторів, вони не дозволяють повноцінно захистити їх від всіх ризиків, включаючи тих, що пов'язані із воєнними діями. У зв'язку з цим

---

[1] Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності" щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків №9015 від 14.02.2023. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41349 (дата звернення: 30.10.2023)

[2] Щодо дотримання ЕКА умов Постанови НБУ №351: Експортно-кредитне агентство. URL : https://www.eca.gov.ua/publichna-informacziya/finansova-informatsiya-eka/ (дата звернення: 30.10.2023)

[3] Страхування інвестиційних ризиків Американською корпорацією з фінансування міжнародного розвитку (DFC) сприятиме покращенню інвестиційного клімату в Україні, – Володимир Кузьо: Міністерство економіки України. 27 вересня 2023 року. URL : https://www.kmu.gov.ua/news/strakhuvannia-investytsiinykh-ryzykiv-amerykanskoiu-korporatsiieiu-z-finansuvannia-mizhnarodnoho-rozvytku-dfc-spryiatyme-pokrashchenniu-investytsiinoho-klimatu-v-ukraini-volodymyr-kuzo (дата звернення: 30.10.2023)

наразі Україні слід буде зосередитись на створенні системи дієвих механізмів, за допомогою яких буде доступна можливість для всіх, як українських, так і іноземних інвесторів, отримати страхування інвестицій від воєнних ризиків. Крім цього, уряду слід розглянути можливість збільшення розміру статутного капіталу для ЕКА для забезпечення можливості страхування більшої кількості проєктів та інвестицій, а також розширенню переліку сфер діяльності, які мають право отримати страхування, що зокрема може реалізуватись шляхом співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, агентствами та іншими країнами, які мають досвід у створенні систем страхування інвестицій від воєнних ризиків.

Додатково, слід приділити увагу підготовці інформаційних матеріалів та наданні консультацій для інвесторів про доступні гарантії та можливості страхування їхніх інвестицій від воєнних ризиків, зокрема щоб була можливість забезпечити кожного інвестора, який бажає підтримати розвиток України, інформацією про те, у який саме спосіб він зможе застрахувати свої інвестиції та що для цього потрібно. Це допоможе їм краще розуміти середовище, у яке вони планують вкладати кошти, і приймати виважені рішення.

Наведені заходи можуть сприяти поліпшенню інвестиційного клімату в Україні та слугувати зниженню наслідків, які можуть настати через чинні ризики для іноземних інвесторів в Україні.

Безлисюк Ірина Юріївна
здобувачка вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

СМАРТ-КОНТРАКТИ – «РОЗУМНІ УГОДИ»

В сучасному світі, озброєному передовими технологіями та великим обсягом інформації, концепція смарт-контрактів виступає як ключовий елемент в еволюції відносин та угод. Ця інноваційна технологія, вперше представлена блокчейн-платформою Ethereum, відкриває новий горизонт у визначенні та виконанні угод, створюючи ефективніші, безпечніші та автоматизовані механізми для учасників ринку. Крім того, смарт-контракти потрібно розглядати як важливу складову перспективного розвитку сфери господарювання як на сучасному етапі, так і в майбутньому.

Кілька років тому виникло поняття «смарт-контракт», ідея якого полягає в тому, що комп'ютерний алгоритм повністю виключає вплив людського фактору у бізнес-угодах. Нік Сабо в 1996 році ввів термін «смарт-контракт», який описує високорозвинені практики договірного права у вигляді електронних протоколів торгівлі між незнайомими особами в Інтернеті. Сутність ідеї полягає в тому, щоб узгодити умови

домовленості шляхом використання коду, який може бути зрозумілий комп'ютером, тим самим фіксуючи волю сторін[1].

Досить поширеним визначенням поняття смарт-контракту з юридичного погляду є його розуміння як угоди сторін, що існує у формі програмного коду, який функціонує в розподіленому реєстрі даних та забезпечує самовиконання умов такого договору в разі настання заздалегідь визначених у ньому обставин[2].

Дослідники, що аналізують смарт-контракти та їхні практики, встановлюють кілька обов'язкових умов та ознак, які визначають "розумні" угоди. Зокрема, ключовою є присутність децентралізованої системи, в якій всі вбудовані умови автоматично виконуються без втручання людини. В цьому випадку будь-яка умова такого контракту повинна бути можливою для виконання в межах системи без можливості будь-яким іншим учасникам заважати її виконанню[3].

Для створення смарт-контракту потрібно виконати ряд дій, які для особи без підготовки в програмуванні можуть виглядати складними. Це пояснюється тим, що одним з етапів створення смарт-контракту є написання коду, який визначає алгоритм дій, які виконуються, коли сторони виконують свої зобов'язання.

Розглядаючи практичні аспекти використання смарт-контрактів як основи для виникнення права на приватну власність, можна визначити як позитивні, так і негативні аспекти цього підходу. До позитивних аспектів можна віднести:

1. Основна перевага полягає в тому, що вони дозволяють сторонам угоди визначити правила та умови, які будуть автоматично виконуватися при визначених умовах, без посередництва третіх сторін. Це не лише зменшує ризик невиконання угод, але і виключає необхідність витрачати час і кошти на посередників.

2. Угода включає лише її учасників і вона може обійтися без участі третьої сторони, такої як юристи, нотаріуси, представники органів влади, та інші контролюючі структури. Це також означає, що представники банків не обов'язкові під час фінансових операцій, що веде до практично відсутності додаткових витрат, пов'язаних із залученням численних посередників під час укладення угоди.

3. Впровадження смарт-контрактів в бізнес-середовище дозволить оптимізувати діяльність підприємств, збільшити прибутки та зменшити витрати. У найкращому варіанті смарт-контракти повинні не тільки допомагати скорочувати витрати на укладання правових угод і здійснення транзакцій, але й зменшувати кількість судових суперечок.

---

[1] Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис: науковий журнал.* 2018. № 2 (12). С. 90

[2] Smart contracts and distributed ledger – a legal perspective. *ISDA Linklaters Whitepaper*. August 2017. P. 5

[3] Mik E. Smart Contracts: terminology, technical limitations and real world complexity. *Law, Innovation & Technology*. 2017. No 9. P. 12.

4. Смарт-контракти виконуються негайно, як тільки виконуються встановлені умови. Оскільки вони цифрові та автоматизовані, немає потреби у обробці документів і витрачанні часу на узгодження помилок, які часто виникають при ручному заповненні документів.

5. Записи транзакцій у блокчейні є зашифрованими, що робить їх вкрай складними для взлому. Більше того, оскільки кожен запис пов'язаний з попередніми та наступними записами у розподіленій книзі, для зміни одного запису хакерам довелося б змінити весь ланцюжок.

6. Електронні угоди вважаються найбільш демократичними та прозорими для їхніх учасників. Кожна сторона, а навіть кожен окремий учасник, має однакову копію смарт-контракту, де ретельно відображені всі зміни. Завдяки технології блокчейн можна прослідкувати всі записи аж до моменту їхнього початку. Таким чином, підробка смарт-контракту абсолютно неможлива.

7. Цей документ завжди можна переглядати з будь-якої точки світу, якщо є доступ до Інтернету. Крім того, смарт-контракт легко можна архівувати й звертатися до нього в будь-який момент.

Проте, смарт-контракти мають ряд недоліків, зокрема:

1. Однією з ключових труднощів, пов'язаних із використанням смарт-контрактів, є проблема захисту прав їх учасників. Смарт-контракти, будучи автоматизованими програмами на блокчейні, виконуються автоматично після виникнення певних умов. Однак, якщо такий контракт містить помилку чи непередбачену ситуацію, це може призвести до неправомірних наслідків для сторін. Забезпечення вірності та безпеки смарт-контрактів вимагає ретельного аудиту коду та врахування всіх можливих варіантів подій.

2. Труднощі, пов'язані із визначенням юридичної системи, яку слід застосовувати до смарт-контрактів з транснаціональним характером. Основна проблема полягає в тому, що різні країни можуть мати власні юридичні системи, норми та стандарти, і виникає питання, яка з них має застосовуватися у випадку смарт-контрактів. Одна з важливих аспектів – це визначення компетентності та юрисдикції, тобто яка країна чи система права вирішить спори чи визначить права та обов'язки сторін у випадку конфлікту.

3. На думку дослідників, відповідальність за порушення зобов'язань з смарт-контрактів буде мати свої особливості. Зазначається, що в таких випадках можуть застосовуватись тільки позадоговірні заходи відповідальності, оскільки виконання зобов'язань здійснюється належним чином, і випадки умисного невиконання не розглядаються[1]. По-перше, у випадку неналежного виконання смарт-контрактом через помилку у програмному коді виникає питання про те, хто повинен бути

[1] Mik E. Smart Contracts: terminology, technical limitations and real world complexity. Law, Innovation & Technology. 2017. No 9. P. 10.

відповідальний за цю помилку. Вважається, що відповідальність за такі помилки має лежати на тій стороні, яка взяла на себе обов'язок розробити смарт-контракт. Наприклад, якщо розумний договір розробляється за замовленням боржника, він повинен нести ризик наявності помилки у такому договорі, яка може призвести до неналежного виконання. У випадку, коли розробка смарт-контракту покладена на кредитора, він має бути відповідальним за будь-яке невиконання такого контракту.

Смарт-контракти зазвичай ділять на три типи. Смарт-правовий контракт – базується на правильно визначених юридичних угодах, такі контракти покладають юридичну відповідальність за виконання умов договору на їхніх контрагентів. Це може включати в себе як смарт-контракт для конвертації криптовалюти в фіат, так і смарт-контракт для реєстрації квартири.

Децентралізовані автономні організації – Спільноти, які функціонують за правилами, встановленими і закодифікованими за допомогою смарт-контрактів. Після прийняття цих правил смарт-контракти в рамках децентралізованої автономної організації (ДАО) виконуватимуть завдання з забезпечення дотримання цих норм, забезпечення механізмів юридичного захисту та покарання порушників. Іншими словами, смарт-контракти ДАО функціонують як закони та "цифрова" бюрократія.

Контракти з прикладною логікою – функціонують під управлінням програми, маючи основну мету забезпечити взаємодію між цією програмою та блокчейном.

Варто зазначити, що на сьогодні українські суди не мають практики розгляду смарт-контрактів.

Цікавим використанням смарт-контрактів є їх застосування в сфері онлайн-продажів, таких як одяг, техніка і інше. Наприклад, якщо потрібно зробити покупку через інтернет-магазин, умови угоди купівлі-продажу можуть бути визначені у смарт-контракті. Оплата за замовлений товар буде записана в блокчейні, і тільки після того, як клієнт отримає своє замовлення, сума буде перерахована на рахунок продавця. Таким чином, смарт-контракти можуть значно спростити процес торгівлі.

Отже, після аналізу всього вищезазначеного можна прийти до висновку, що швидкий розвиток інформаційних технологій, зокрема поява старт-контрактів, ставлять перед вітчизняним законодавцем вимогу прийняття відповідних законодавчих актів з метою збалансованого та належного правового регулювання такого роду правовідносин.

Смарт-контракти наразі вважаються експериментальною технологією, що піддається ризику помилок і існує без чіткого правового регулювання. Однак очевидно, що вони мають значні перспективи. Інтелектуальні контракти великою мірою економлять ресурси, час і кошти під час проведення угод, тому вони прогнозуються як технологія, цінність

якої в майбутньому тільки зростатиме. Вже на сьогодні це є перспективною технологією та інструментом для створення нових рішень. Запевняється, що розумні договори значно вплинуть на наше життя, і через декілька років вони будуть розглядатися як щось таке звичайне та зрозуміле, як, наприклад, Інтернет.

Дишко Петро-Віктор Костянтинович
здобувач вищої освіти Вищого навчального
закладу «Національна академія управління»

ЮРИДИЧНИЙ СУПРОВІД РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ З ТЕРИТОРІЙ, ДЕ ВЕДУТЬСЯ БОЙОВІ ДІЇ ТА/АБО Є ЗАГРОЗА БОЙОВИХ ДІЙ

(науковий керівник – *к.ю.н., доцент Веселовська Н.О.)*

«Операція «Релокація»» – така влучна рима зустрілася мені в медіа просторі і не виходила з голови. Ця фраза була лише частиною назви статті від громадського незалежного міського медіа-хабу Львова «Твоє місто»[1] про те, як українські підприємці зіштовхнулися з проблемами перенесення своїх підприємств в інші міста. Ніби два слова, а яка глибина побачилася в цьому мені, майбутньому юристу, для якого «законність», «справедливість» – не просто слова. Операція «Релокація» – що ж це за проблема, яка змінила життя тисяч людей, та яка не покидає мої думки?

Питання юридичного супроводу релокації підприємств виникло не випадково. З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України значна кількість українців змушена була виїхати, покинувши домівки, місця роботи та налагоджене життя. Слідом за цим, вітчизняний бізнес теж постав перед рядом питань, котрі вимагали прийняття негайного рішення, зокрема: припинити (закрити) бізнес, частково призупинити (залишивши, наприклад тільки вцілілу частину виробництва) чи перемістити та продовжити працювати. Така ситуація поставила в нерівнозначне становища підприємства, адже слід зважати на розміри підприємств, сферу чи галузь економіки, в якій підприємство здійснює діяльність, наявність фінансових можливостей тощо. В цих умовах Урядом України доволі оперативно було прийнято нормативний документ – розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну

[1] Операція «релокація». Як урятувати економіку України.
URL : https://tvoemisto.tv/exclusive/operatsiya_relokatsiya_yak_uryatuvaty_ekonomiku_ukrainy_145545.html

територію»[1] (далі Розпорядження). Проте невирішеними залишився ряд питань. Зокрема, Розпорядженням передбачено перелік заходів та органів державної влади, відповідальних за їх виконання. Проте не передбачено юридичного супроводу для підприємств, що потребують релокації, та надання консультаційної підтримки з організаційно-правових та фінансових питань.

Також зі змісту Розпорядження випливає, що релокація підприємств можлива на безпечну територію (Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області). Релокація підприємств може здійснюватися виключно в межах кордонів України і не передбачено можливості релокації підприємства за кордон. Отже, це питання теж потребує розгляду та юридичного супроводу.

Оцінюючи збитки, завдані економіці України за 2022 рік російським вторгненням, фахівці зазначають 13 млрд. дол. США.[2] Довелося провести майже детективне розслідування аби з'ясувати як допомогти вирішити головні проблеми релокації, адже ця оцінка враховує лише прямі збитки.

Отже, найбільше «відчули втрати» підприємства малого та середнього бізнесу, де 86,5% повністю припинили свою роботу, 5,8% підприємств малого та середнього бізнесу зменшили обсяги робіт. Лише 2% залишилось працювати без змін. Це спричинило значні втрати в обсягах виробленої продукції та наданих послуг, скорочення працівників та втрату ними місця роботи й заробітної плати, тому було розроблено механізм релокації підприємств з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію. За даними міністра економіки України Юлії Свириденко[3], станом на 01.02.2023 р. розробленим механізмом скористалось 791 підприємство. У географічному розрізі регіонами-лідерами: Рівненська область (589 од.), Закарпатська область (500 од.), Львівська область (412 од) та інші.

Для того, щоб скористатись державним механізмом реалізації процедури релокації підприємство повинно заповнити форму на платформі ДП «Прозорро. Продажі» (Prozorro.sale). Заявка обробляється Мінекономіки України та визначається черговість релокації. А далі – понад 10 органів публічної влади: Мінекономіки, Мінстатегпром, Мінрегіон, Міненерго, Мінінфраструктури, Мінфін, НБУ, Фонд держмайна, ДУ «Юкрейнінвест», АТ «Укрпошта», АТ «Укрзалізниця,

[1] Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 р. № 246-р.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#n8

[2] Прямі збитки українського бізнесу внаслідок війни сягнули $13 мільярдів. Укрінформ. 2023.
URL : https://numl.org/OK7

[3] Запасний варіант: як надати програмі релокації підприємств друге дихання.
URL : https://www.unian.ua/economics/other/zapasniy-variant-yak-nadati-programi-relokaciji-pidpriyemstv-druge-dihannya-12129882.html

НАК «Нафтогаз України», обласні військові адміністрації, які визначають заходи, що будуть здійснені для переміщення підприємства.

Таким чином, об'єктивною потребою сьогодення є оперативний пошук способів полегшення процедур релокації, який вбачається нам в наданні юридичного супроводу підприємствам, що потребують релокації. Оскільки в умовах війни підприємство стикається з поточними проблемами (пошук сировини, маркетингове дослідження середовища збуту продукції, оренда приміщень) та з необхідністю вирішення стратегічних питань (зміна місця реєстрації, укладення договорів з контрагентами) – потрібна кваліфікована консультаційна підтримка з організаційно-правових та фінансових питань.

Така консультаційна підтримка є ніби простими кроками, що приведуть до бажаного результату. Здається, все просто: є проблема – пропонуємо дієві заході – та отримуємо переваги саме такої дії.

Перелік 5 організаційно-правових проблем та способи їх вирішення пропонуємо розв'язати наступним чином:

1. Заповнення заявки виявилося для релокованих справжнім викликом, тому спосіб вирішення – це консультаційна підтримка щодо максимально деталізованої інформації про підприємство, його потреби, обсяги, умови. Переваги отримуємо у вигляді спрощення та пришвидшення процесу подальшого транспортування підприємства.

2. Підбір місця релокації також став проблемою, проте ми бачимо наступні способи її вирішення: – консультаційна підтримка з пошуку площ для розміщення виробництва; – перемовини з органами місцевої влади щодо забезпечення релокованого підприємства безперебійним живленням; – вирішення питання розміщенням працівників та їх сімей. Тут отримані переваги чітко простежуються: маємо скорочення часу на налагодження виробництва, запуск роботи підприємства у найкоротші терміни після релокації, до чого додається підтримка родиною підприємця.

3. Організація перевезення – велика проблема, але бачимо рішення в: – здійсненні демонтажу виробничих потужностей підприємства, їх пакування тощо; – консультаційній підтримці при погодженні логістичних процедур з ДП «Укрзалізниця» та ДП «Укрпошта»; – налагодженні виробничих потужностей підприємства, допомозі в оформленні інженерних та монтажних робіт. Такі кроки приведуть до швидкого оформлення вантажу виробничих потужностей підприємства (його обсягів, умов та термінів транспортування), оформлення транспортних накладних, оперативне проходження блокпостів, тощо.

4. Наступна проблема – власне ведення бізнесу після релокації, що потребує консультаційної підтримки при взаємодії із місцевою спільнотою, органами влади, населенням. Перевага – вибір організаційно-правової форми, реєстрація (за потреби) відновлення виробництва, тощо.

5. Побудова системи збуту потребує консультаційної підтримка при формуванні каналів продажу, пошуку постачальників, що приведе до скорочення часу на запуск збутової діяльність тощо.

Переваги очевидні, тому пропонуємо таким чином налагодити і вирішення 5 основних фінансових питань:

1. Визначення витрат, бюджету, бізнесу потребує консультаційної підтримки при визначенні шляхів залучення фінансування, джерел або потоків доходів, що приведе до підбору оптимального бюджету відновлення виробництва з урахуванням інфраструктури, логістичних ланцюгів, трудових ресурсів тощо.

2. Розрахунок собівартості продукції якісним буде за консультаційної підтримки при підготовці плану виробництва, розрахунку витрат, що приведе до формування конкурентної ціни.

3. Кредитування бізнесу: тут спосіб вирішення бачимо в доступі до Державної програми «Доступні кредити 5-9%», що допоможе підбірати оптимальний кредит з урахуванням цілей кредитування, процентної ставки, строку кредитування та розміру кредитної гарантії.

4. Податкові пільги потребують наступних видів консультаційної підтримки: щодо переходу на режим спрощеного оподаткування за ставкою 2% від доходу та можливості звільнення від сплати земельного, екологічного податку. Перевага – користування податковими пільгами.

5. Фіскальні перевірки – проблема, яку майже неможливо вирішити позитивно без якісного консультаційного супроводу щодо дотримання податкового законодавства. В свою чергу це призведе до уникнення штрафних санкцій за несвоєчасну подачу податкової звітності, тощо[1].

Наведені прості дієві способи вирішення проблем підтверджують необхідність юридичного супроводу для підприємств, шляхом надання консультаційної підтримки з організаційно-правових та фінансових питань.

Чи можна запропонувати такі дієві рішення релокації підприємств за кордон, на безпечну територію? Цікаве питання, адже жодних нормативно-правових актів, що регулюють цю процедуру в Україні, не впроваджено, тому термін «релокація» замінюємо на «перенесення діяльності».

Лідери рейтингу країн Європейського Союзу, до яких перенесено діяльність підприємств з територій, де ведуться бойові дії – Польща та Німеччина, менше – Болгарія та Бельгія[2]. І тут – серйозні проблеми: мовний бар'єр, здійснення документації на мові країни переміщення; іноземне незнайоме законодавство; обмежений доступ до банківської

[1] Мельник Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. №2 (100). С. 3-11. URL : https://numl.org/OK8

[2] Сучасні тенденції сталого розвитку: теорія, методологія, практика: колективна монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Т. В. Полозової. Харків: ХНУРЕ, 2022. 347 с.

системи іноземної країни; складний механізм логістики; відмінна від вітчизняної податкова політика тощо[1].

Проведена операція «Релокація» довела, що основною метою Розпорядження КМУ є максимальна допомога держави тим підприємствам, які перебувають в складних умовах, проте виявлено недоліки. Пропонуємо усунути їх шляхом впровадження юридичного супроводу, що дасть реальні переваги, які отримає підприємство. А також потребує кваліфікованого юридичного супроводу з організаційно-правових та фінансових питань підприємства, які релокуються за кордон.

Вважаємо, що усунення в найкоротші терміни виявлених проблемних питань надасть змогу покращити державну систему підтримки бізнесу та відновлення роботи релокованих підприємств в найближчій перспективі.

Кияниця Дмитро Григорович
здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на сьогодні в Україні діє Указ Президента № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», який фактично запроваджує воєнний стан. Через, що виникають запитання щодо форс-мажору, оскільки сам по собі воєнний стан є невідворотним та надзвичайним для суб'єктів господарювання, що може призвести до того, що такі суб'єкти не зможуть виконувати свої зобов'язання. Тому виникає запитання як передбачати такі обставини в договорах та як можна на них послатись у випадку прямого впливу таких чинників на суб'єкт господарювання.

Загалом досить часто виникають випадки, коли суб'єкти господарювання можуть скористатись воєнним станом для невиконання своїх зобов'язань за окремими договорами. Часто буває так, що суб'єкти господарювання намагаються скористатись законодавчими положеннями про форс-мажор, але при цьому вони часто хибно інтерпретують положення закону, через, що на практиці можуть виникнути проблеми стосовно виконання самого зобов'язання та штрафних санкцій. Варто зазначити, що дія форс-мажорних обставин не буде звільняти суб'єкта господарювання від виконання обов'язків передбачених договором, але вона може звільнити від сплати штрафних санкцій, які можуть бути передбаченні за прострочення виконання зобов'язання, тобто можна

[1] Химич І. Релокація національного бізнесу: Україна чи ЄС. Proceedings of the IV International Conference on European Dimensions of Sustainable Development, Oct 20-21, 2022. Kyiv: NUFT, 2022.

сказати, що такі обставини як воєнний стан можуть відстрочити момент виконання зобов'язань за договором, через, що і не буде підстав для сплати штрафних санкцій.

Для розуміння проблеми потрібно спочатку розібратись із тим як сам по собі воєнний стан впливає на договір. По суті Торгово-промислова палата України у листі 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 зазначила, що форс-мажорні обставини – військову агресію російської федерації проти України, що стало підставою запровадження воєнного стану, та підтвердила, що зазначені обставини з 24 лютого 2022 року до їх офіційного закінчення є надзвичайними, невідворотними та об'єктивними обставинами для суб'єктів господарської діяльності та/або фізичних осіб по договору[1]. Загалом Торгово-промислова палата України видає сертифікат про наявність форс-мажорних обставин, але для отримання такого сертифікату потрібно подавати заяву про засвідчення форс-мажорних обставин.

Одразу виникає запитання стосовно того як такі обставини можуть стати підставою для зміни умов договору або для звільнення від зобов'язання однієї із сторін, оскільки одна із сторін може посилатись на такі обставини для того аби не виконувати своє зобов'язання. По суті, для того аби продовжити виконання зобов'язання в умовах форс-мажору потрібно напряму передбачати прямо в умові договору про продовження строку дії договору та виконання зобов'язань, також після настання форс-мажору є варіант із укладенням додаткової угоди за взаємною згодою сторін, подібна позиція зазначена у постанові Верховного Суду від 31.08.2022 року по справі № 910/15264/21. Важливо зазначити також про те, що у постанові Верховного Суду від 31.08.2022 року по справі № 910/15264/21 також було зазначено про те, що настання форс-мажору не є підставою для зміни умов договору та звільнення від виконання зобов'язання[2]. По суті Верховний Суд у постанові від 31.08.2022 року по справі № 910/15264/21, наводить на висновок, що у випадку неможливості виконання суб'єктом господарювання своїх зобов'язань за певним договором через воєнний стан, то в такому випадку не можна вважати це зміною умов договору, по суті в такому випадку можливе звільнення такого суб'єкту від сплати штрафних санкцій.

Загалом виникає логічне запитання стосовно доведення обставин форс-мажору, а саме на, що можна посилатись суб'єкту господарювання при виникненні обставин пов'язаних з воєнним станом, які будуть унеможливлювати виконання суб'єктом господарювання своїх зобов'язань за договором. Фактично Торгово-промислова палата України своїм листом від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 зазначила про наявність форс-мажорних

[1] Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 р. № 2024/02.0-7.1 URL : https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf;
[2] Постанова Верховного Суду від 31.08.2020 року по справі №910/15264/21.

обставин у вигляді воєнного стану і на нього можна послатись, але потрібно враховувати судову практику, яка вказує на те, що просто послатись на форс-мажорні обставини буде не достатньо. По суті судова практика виходить з того, що потрібно довести не тільки настання самої форс-мажорної обставини, а і її впливу на саму можливість виконати саме по собі зобов'язання суб'єктом господарювання, оскільки потрібно довести, що такі обставини дійсно вплинули на можливість виконання зобов'язання. Також варто зазначити, що в Верховний Суд у постанові від 01.06.2021 по справі № 910/9258/20 зазначає про те, що доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання – саме вона має подавати відповідні докази в разі виникнення спору[1]. Тобто не достатньо послатись на те, що в Україні наявний військовий, як факт непереборної сили, по суті такий факт буде визнаватись як форс-мажор але простого посилання буде недостатньо, оскільки потрібно доводити те як саме така обставина перешкодила виконанню зобов'язання, тому воєнний стан як форс-мажор не буде вважатись як якийсь механізм універсальної дії.

Одним із важливих запитань також є відмова від договору у зв'язку зі воєнним станом. В даному випадку потрібно розуміти, що проста відмова в такому випадку є недопустимою, оскільки потрібно передбачити такий пункт у договорі або вирішити це питання за допомогою додаткової угоди за згодою сторін. З урахуванням того, що багато договорів були укладенні до початку дії воєнного стану, то виникає запитання як бути з такими договорами, оскільки в таких договорах між суб'єктами господарювання могло не бути передбачено пункту про розірвання договору із причини форс-мажору. Тому доцільно буде звернути увагу на окрему думку Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 21.06.2022 по справі № 904/5328/21. У цій думці було висловлено позицію, що якщо навіть при укладенні договору під час форс-мажорної обставини, це не буде приводом для звільнення сам факт такої непереборної сили. При цьому важливо зазначити, що навіть у даному випадку суд буде виходити із наявності факту сертифікату Торгово-промислової Палати України та самої по собі непереборної сили, а саме факту її існування та співставлення періоду таких обставин із періодом невиконання умов договору.

З урахуванням вище викладеного можна дійти до висновку, що на станом на сьогодні воєнний стан не буде підставою для зупинки договорів між суб'єктами господарювання, а значить вони будуть змушенні виконувати свої зобов'язання, якщо звісно у самому договору не було передбачено такої обставини для його припинення або не укладалась додаткова угодо до договору із можливістю припинення договору за

[1] Постанова Верховного Суду від 01.06.2021 року по справі №910/9258/20.

обставин форс-мажору. Фактично такі обставини як форс-мажор потрібно оцінювати через критерії їх існування та фактичного впливу на можливість виконання такого зобов'язання, через, що суди будуть звертати увагу саме сертифікат Торгово-промислової палати України як на підставу яка вже в свою чергу може стати приводом для звільнення від зобов'язання якщо це буде доведено однією із сторін.

Ковальчук Наталія Тимофіївна
здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЯКІ ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ МОЖНА ЗАСТОСУВАТИ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ?

Введення воєнного стану в Україні наприкінці лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії поставило український бізнес перед серйозними викликами. Багато підприємств зазнали істотних збитків внаслідок пошкодження інфраструктури, скорочення попиту та перебоїв у ланцюгах постачання. В цих умовах гостро постає питання про застосування ефективних правових механізмів для подолання проблем бізнесу та його адаптації до нових реалій. Метою даного есе є аналіз основних юридичних інструментів, які можуть бути використані державою і бізнесом для вирішення нагальних проблем, спричинених воєнним станом в Україні.

По-перше, одним з найбільш дієвих механізмів має стати створення системи компенсацій та відшкодувань за збитки, завдані суб'єктам господарювання внаслідок бойових дій. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», держава гарантує відшкодування таких збитків як юридичним, так і фізичним особам [1]. На практиці це може бути реалізовано у формі прямих грошових виплат постраждалим компаніям, надання їм податкових пільг, списання заборгованості по кредитах, звільнення від орендних та комунальних платежів на період відновлення діяльності тощо. Головне – забезпечити своєчасність, достатній обсяг та адресність такої допомоги з боку держави.

По-друге, в умовах війни набуває особливого значення спрощення процедур банкрутства та ліквідації збиткових компаній. Адже тривалість стандартної процедури банкрутства в Україні може становити понад

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19.

2 роки[1]. Тому ще у червні 2021 року Верховною Радою був ухвалений законопроект №7174, який передбачає суттєве скорочення строків та спрощення процесу банкрутства в умовах воєнного стану [2]. Однак він досі не набрав чинності. Термінова імплементація цього закону дозволить бізнесу оперативно реструктурувати заборгованості та припинити діяльність безперспективних підприємств, мінімізувавши втрати.

По-третє, вкрай важливо забезпечити гнучкість трудових відносин в умовах воєнного стану. Адже чинне трудове законодавство містить жорсткі обмеження щодо звільнення працівників, зміни умов праці та її оплати тощо[3]. Тому варто тимчасово послабити ці норми, дозволивши роботодавцям в односторонньому порядку змінювати графіки роботи, вводити режим неповного робочого часу, переводити співробітників на дистанційну зайнятість без укладання трудового договору, зменшувати або збільшувати заробітну плату тощо. Це надасть бізнесу необхідної гнучкості в питаннях управління персоналом.

По-четверте, в умовах воєнних дій життєво необхідним є максимальне сприяння держави у безперешкодному транспортуванні вантажів та наданні послуг на території України. Адже чинне законодавство містить низку обмежень, які ускладнюють логістичну діяльність в умовах воєнного стану [4]. Тому варто тимчасово скасувати вимоги ліцензування, сертифікації та дозвільних процедур у сфері транспорту і логістики, спростити митні процедури, забезпечити безпеку та проїзд вантажного транспорту в прифронтових областях. Це матиме стратегічне значення для підтримки ланцюгів постачання і функціонування ринку в Україні.

По-п’яте, український бізнес гостро потребує прозорих та недискримінаційних процедур державних закупівель в умовах воєнного стану. Бо саме державні контракти зараз можуть стати важливим джерелом доходів та відновлення діяльності багатьох компаній [5]. Водночас існує високий ризик корупції та непрозорого розподілу таких замовлень. Тому потрібно жорстко регламентувати умови участі бізнесу в держзакупівлях на період воєнного стану та посилити контроль за їх проведенням.

Отже, для адаптації українського бізнесу до умов воєнного стану необхідне швидке впровадження комплексу ефективних правових

---

[1] Як довго триває процедура банкрутства в Україні. Юридична Газета. 14 листопада 2018. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yak-dolgo-trivaye-procedura-bankrutstva-v-ukrayini.html

[2] Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації процедур банкрутства та ліквідації юридичних осіб в умовах воєнного стану №7174 від 03.06.2021. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72525

[3] Кодекс законів про працю України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[4] Перевезення вантажів під час воєнного стану: основні обмеження. URL : https://news.dtkt.ua/ua/logistics/forwarding/5619

[5] Юридичні особливості проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану. *Юридична Газета*. 25 березня 2022. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yuridichni-osoblivosti-provedennya-publichnih-zakupivel-v-umovah-voyennogo-stanu.html

механізмів. Серед них – система компенсацій постраждалим компаніям, оптимізація процедур банкрутства, лібералізація трудового законодавства, спрощення логістичних процедур, прозорі правила держзакупівель. Завдяки зваженому та оперативному реагуванню держави, український бізнес зможе адаптуватися до нових умов та поступово відновити свою життєздатність.

Крисько Артем Сергійович
здобувач вищої освіти Сумського
державного університету

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до Конституції України всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах, а права та свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Зазначене положення є загальноприйнятим та обов'язковим, що, у свою чергу, підтверджується історичним шляхом відстоювання та захисту прав людини, починаючи ще з стародавніх часів та закінчуючи сучасністю. Однак в умовах сьогоднішньої збройної агресії з боку Російської Федерації проти нашої держави дане питання набуває особливої актуальності, особливо зважаючи на тривале порушення гідності та прав наших громадян на тимчасово окупованих територіях, негуманне ставлення до військовополонених, постійні руйнації об'єктів критичної інфраструктури, житлові будівлі, а також створення неприйнятих і несприятливих умов для представників бізнесу, які, між тим, забезпечують робочі місця та виступають одними з найбільших платників податків, тим самим підтримуючи економіку нашої країни. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне зосередити увагу на забезпеченні права громадян на здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану та реальну можливість здійснення особою не забороненої господарської діяльності з метою одержання прибутку в зазначених умовах.

У сучасних реаліях представники бізнесу відіграють вагому роль у суспільстві та державі загалом, що обумовлено наступними обставинами:

1) великий, середній та малий бізнес є вагомими важелями в фінансово-економічних процесах країни та регіону, в якому він знаходиться. Розвиток економіки, залучення інвестицій, створення робочих місць для працездатного населення, збільшення надходжень до бюджету, зниження рівня бідності та соціальна стабільність – все це є важливим, адже сприяє значному соціально-економічному покращенню ситуації в регіоні/країні[1];

[1] Мадрига Л. Поняття, місце і роль малих підприємств в економіці: економічні та соціальні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. С. 158–160.

2) одним із завдань бізнесу та підприємців, окрім отримання прибутку, є забезпечення населення необхідними для їхнього життя та побуту товарами й продуктами. Ще більшої актуальності цей фактор набирає в умовах військової агресії, коли наявність тих чи інших товарів чи продуктів є критично важливим для населення;

3) представники бізнесу у взаємодії з владою/армією/суспільством підтримують збройні сили, тим самим допомагаючи наблизити перемогу. Здебільшого, взаємодія бізнесу з суспільством та владою вбачається через волонтерство й матеріально-фінансову підтримку збройних сил та населення.

Водночас порушення прав представників бізнес-середовища є не лише проявом недотримання законодавства, але й становить загрозу для нормального функціонування та життя суспільства, в якому бізнес працює. Інакше кажучи, утиски з порушенням прав бізнесу – все це є несприятливим не лише для бізнесу, але й для суспільства, адже ці два явища працюють складено та спільно[1].

Так, виходячи зі статистичних даних, наведених Радою бізнес-омбудсмена за 2015-2021 роки (довоєнні показники), найчастіше представники бізнесу скаржилися на порушення їх прав у частині податкових питань – 57%, дії правоохоронних органів – 17%, дії державних регуляторів – 12%, дії органів місцевого самоврядування – 6%, законопроекти та зміни до них – 5%[2], тоді як під час війни бізнес найчастіше стикається з проблемами браку платоспроможних клієнтів – 62%, припинення розрахунків з боку наявних клієнтів для понад 20%. Не спрогнозована ситуація на внутрішньому ринку та непередбачуваність економічної політики нашої держави є проблемою для майже 30% представників бізнесу. Для 43% – це брак капіталу й недоступність кредитних коштів. Ну і звичайно ж гострою проблемою є зруйнованість ланцюгів постачання та логістика для 23%. Лише за три місяці війни загальні прямі втрати бізнесу склали $85 млрд, що тим самим призвело до скорочення понад одного мільйону працівників. Значний показник бізнесу (близько 50%) продовжує не працювати на тимчасово окупованих територіях та в зонах бойових дій[3], що свідчить про неможливість реалізації права на працю.

Більше того, робота бізнесу в умовах воєнного стану та військової агресії, особливо на тимчасово окупованих територіях, ускладнюється проблемами з логістикою й транспортним забезпеченням, дефіцитом робочої сили та втратою працівників, пошкодженням майна, руйнацією будівель та складною економічною ситуацією. Разом з цим, реалізація

[1] Доброва Н., Осипова М. Основи бізнесу: навч. посіб. Одеса, 2018. 304 с.
[2] Статистика отриманих скарг. Рада бізнес-омбудсмена. URL : https://boi.org.ua/chart/aggregated-statistics/.
[3] Стан та потреби бізнесу в умовах війни: перші результати опитування.
URL : https://info.nvrada.gov.ua/ekonomichnyj-aspekt-perejmenuvannya-skilky-dovedetsya-vytratyty-zvychajnym-gromadyanam-i-biznesu/.

права на підприємницьку діяльність утруднюється існуючими ризиками та проблемами, зумовленими війною, серед яких: відсутність особистої безпеки; ризик втрати або повноцінна втрата майна через руйнування/обстріли інфраструктури; постійна міграція та переселення людей; неспроможність та фінансова криза бізнесу; зовнішні економічні обмеження для бізнесу; порушена транспортна та логістична інфраструктура тощо, що, безперечно, ускладнює належне функціонування малого, середнього чи великого бізнесу[1].

Проблеми, які виникають на ряду з порушенням прав представників бізнесу на тимчасово окупованих територіях чи в зонах проведення бойових дій, потребують пошуку належних інструментів їх вирішення. Традиційні інструменти захисту прав представників бізнесу виявляються неефективними з огляду на затратність і довготривалість судового процесу. З приводу цього слушною видається думка М. Шкурат і Н. Мурашкіна, що захист інтересів і поновлення порушених прав є досить неефективним процесом, адже більшість скарг отримували відмову на основі неправомірних рішень державних органів. Після чого підприємцям доводилось вирішувати спірні моменти в суді, що є неймовірно затратним процесом з огляду на витрати таких ресурсів як гроші, час, власні сили, простій бізнесу або збитки зумовлені судовим процесом[2]. Більше того, судова система так і не набула такого рівня довіри серед населення, щоб реально вважатися ефективним інструментом захисту. Як свідчать статистичні дані, лише 10% українців довіряють судовій системі, що є надзвичайно низьким показником серед державних органів влади. Серед основних причин такого низького рівня довіри до судової системи – корумпованість, залежність суддів, провал судової реформи[3]. Усе це є причинами, чому суд не може ефективно захистити права представників бізнес-середовища.

Відповідно, традиційні інструменти захисту прав представників бізнесу не завжди є ефективними, тому в Україні створюються і працюють різноманітні інституції із захисту прав бізнесу – громадські організації, бізнес-асоціації й інші посередники між бізнесом та владою, що успішно відстоюють права бізнесу, його інтереси та допомагають у вирішенні різноманітних складних питань та ситуацій[4]. Серед останніх достатньо результативною є робота Ради бізнес-омбудсмена – незалежного

[1] Бізнес у блокаді: практичні поради). URL : https://boi.org.ua/upload/-g/ai/biznes%20u%20blokadi%20rbo.pdf.

[2] Шкурат М., Мурашкіна Н. Аналіз ефективності діяльності ради бізнес-омбудсмена в Україні як каталізатора ефективного діалогу українського підприємництва та державних структур. *Економіка і організація управління.* 2020. № 3 (39). С. 180–191.

[3] Опитування населення України стосовно довіри до судової та інших гілок влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. USAID | Україна. 2021. С. 4–6.

[4] Ріяко Є. Безпека бізнесу під час війни: ТОП-10 порад керівнику. Liga Zakon. URL : https://biz.ligazakon.net/analitycs/212816_bezpeka-bznesu-pd-chas-vyni-top-10-porad-kervniku.

колегіального органу, який виступає посередником між державою та бізнесом, а також відстоює та захищає інтереси останніх. До цього органу можуть звернутися як окремі юридичні особи, так і підприємці. Переважно скарги представників бізнесу стосуються неефективних та повільних розслідувань з боку правоохоронних органів, невірних висновків податкових служб тощо. Подання скарг до Ради бізнес-омбудсмена є безкоштовним та доволі простим процесом. Розглядаючи скарги, вказаний орган потім надає відповідну допомогу та консультації бізнесу. До того ж, як показує статистична звітність, більшість із скарг повністю опрацьовуються та задовольняються.

В умовах ж війни, коли бізнес страждає також від руйнувань та бойових дій, найгострішими та найактуальнішими для Ради бізнес-омбудсмена є наступні питання: переведення бізнесу за кордон та в інші регіони України; мобілізація і бронювання критично важливих працівників; транскордонна логістика та перетин кордону; податкові питання.

Також варто зазначити, що важливим є внесок Ради бізнес-омбудсмена в європейську інтеграцію нашої країни, який розпочався одночасно зі створенням цього органу – у 2014 році. За цей термін було розроблено велику кількість системних звітів, які стали на допомогу бізнесу. Вказаний суб'єкт є учасником плану повоєнної відбудови та відновлення нашої країни, є активним учасником розробки рекомендацій бізнесу щодо функціонування в умовах воєнного стану та війни. Перспективною залишається робота в напрямку повоєнної відбудови та підтримки бізнеса в умовах воєнного стану[1].

Підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що сьогоднішня складна ситуація в країні є викликом для усіх сфер життєдіяльності нашої країни. Від збройної агресії Російської Федерації страждає соціальна інфраструктура, населення, бізнес. Провівши наше дослідження, варто акцентувати увагу на запропонованих шляхах вирішення проблеми порушення прав представників бізнеса в умовах воєнного стану, а саме доцільно було б розширити повноваження та сфери впливу нового прогресивного органу Ради бізнес-омбудсмена задля кращої комунікації та допомозі у вирішення складних питань з якими стикається бізнес в умовах воєнного часу. Додатково, задля покращення роботи вищезазначеного органу територіально покрити всі основні адміністративно-територіальні одиниці нашої країни спеціально утвореними представництвами Ради бізнес-омбудсмена. Віддалені структурні підрозділи допомагали б та консультували бізнес прямо на місцях та допомагали б йому розвиватися. Також необхідно направити всі сили держави на підтримку та функціонування бізнесу, що перебуває в

[1] Квартальний звіт Ради бізнес-омбудсмена (01.04.2022-30.06.2022). 27 с. URL : https://boi.org.ua/files/b5/qj/2q%202022%20ua.pdf.

зонах проведення бойових дій, а саме створити додаткові пільги, загалом сприятливі умови, зменшення податкових зборів задля залучення інвестицій, підтримки підприємців та стабілізації соціально-економічної ситуації в регіоні з проведенням бойових дій. Запропоновані рекомендації та пропозиції допоможуть захистити бізнес в умовах воєнного стану від порушення його прав та створить сприятливі умови для функціонування.

Максименко Каріна Василівна
здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ З ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ

Законом України від 03.03.2022 року №2108-IX доповнено Кримінальний кодекс України статтею 111-1, яка передбачає кримінальну відповідальність зокрема й за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором.

Офіс Генерального прокурора регулярно повідомляє про реєстрацію кримінальних проваджень у цій сфері, проте а ні наявне законодавство, а ні судова практика не визначає конкретних дій, які можуть бути кваліфіковані як взаємодія з державою-агресором. Така невизначеність створює умови за яких правоохоронні органи мають можливість безкарно зловживати наявними у них повноваженнями та здійснювати тиск на суб'єктів господарської діяльності, а також загрожує притягненню до відповідальності невинних осіб. Так, наукове дослідження та окреслення меж категорії «взаємодія з державою-агресором» є не лише актуальними, а й нагальними завданнями.

Для прикладу, 02 листопада 2023 року на сайті Офісу Генерального прокурора[1] з'явилась новина з тексту якої можна встановити такі фактичні обставини справи: (1) обвинувачені були посадовими особами суб'єкта господарської діяльності, який займався виготовленням виробів для опорно-поворотних механізмів спецтехніки; (2) суб'єкт господарської діяльності здійснював господарські відносини з іншим суб'єктом господарської діяльності розташованим на території Європейського союзу; (3) органами досудового розслідування встановлено, що товар виготовлений суб'єктом господарської діяльності, на якому працювали обвинувачені, був направлений на територію російської федерації.

[1] Сайт Офісу генерального прокурора, URL : https://www.gp.gov.ua/ua/posts/suditimut-kerivnika-volinskogo-pidprijemstva-yake-postacalo-v-rf-unikalni-zapcastini-do-spectexniki (дата звернення: 04.11.2023)

Так, у межах даної роботи вважаю за необхідне визначити чи є така взаємодія суб'єкта господарської діяльності з державою-агресором протиправною.

Для початку давайте розглянемо поняття «господарської діяльності» та «взаємодії», оскільки кримінальний кодекс не вказує на зміст цих понять.

В національному законодавстві відсутнє єдине визначення господарської діяльності. Так, стаття 3 Господарського кодексу України вказує, що під господарською діяльністю у цьому Кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність.[1]

У свою чергу підпункт 14.1.36 пункту 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України визначає господарську діяльність як діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) та/або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно та/або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами[2].

Інше визначення міститься в ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»: «господарська діяльність – будь-яка діяльність, в тому числі підприємницька, пов'язана з виробництвом і обміном матеріальних та нематеріальних благ, що виступають у формі товару»[3].

Діяльність з виробництва та збуту певного товару відповідає ознакам наведеним у всіх трьох процитованих визначеннях, з огляду на що, робимо висновок про безспірну наявність діяльності у вигляді провадження господарської діяльність в аналізованому кейсі.

В той час, взаємодія – це філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами при якому кожен з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти приводячи їх до зміни і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що у свою чергу, зумовлює зміну його стану[4].

У словниках сучасної української мови це визначення розуміється як: (1) взаємний зв'язок між предметами у дії[5]; (2) погоджена дія між

---

[1] Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №18, №19-20, №21-22, ст.144. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 04.11.2023)

[2] Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №13-14, №15-16, №17, ст.112. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text (дата звернення: 04.11.2023)

[3] Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1991. № 29. Ст. 377. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text (дата звернення: 04.11.2023)

[4] Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. К.:Абрис, 2002. 742 с.

[5] Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.]. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

ким-небудь або чим-небудь, при чому взаємний чи взаємно – це коли однаково виявляється з обох сторін, між ким-небудь, чим-небудь; стосується один одного; обопільний[1].

Так, взаємодія передбачає наявність взаємного впливу двох суб'єктів один на одного, що виникає внаслідок їхніх динамічних дій. В даному контексті є доречним визначення сформоване Н. Коломієць, яка визначає взаємодію як процес спільної комунікативної діяльності, який проявляється в обміні інформацією, організації сумісних дій, застосуванні індивідуальних внесків (надбань), спрямованих на розв'язання спільного питання, що має своїм результатом взаємозміни їхньої поведінки, діяльності, стосунків[2].

З наведеного робимо висновок, що взаємодія у розумінні ч. 4 ст. 111-1 КК України повинна тлумачитись як сумісні дії національного суб'єкта господарської діяльності та держави-агресора спрямовані на досягнення єдиної мети. Звертаємо увагу, що це мають бути дії як з однієї, так і з іншої сторони.

Повертаючись до початкового питання зазначимо, що дії національного суб'єкта господарської діяльності мають кваліфікуватися за ч. 4 ст. 111-1 КК України виключно за наявності зв'язку з державою-агресором.

Тобто, національний суб'єкт мав не лише знати про те, що його продукція переправляється на територію держави-агресора, а й брати активну участь у побудові механізму її переправлення. Більше того, побудова такого механізму мала відбуватися за наявності відомого для національного суб'єкта господарської діяльності прямого або побічного впливу зі сторони держави-агресора. У разі, якщо національному суб'єкту господарювання було не відомо про участь держави-агресора, або така участь не була наявна, його дії не можуть бути визначені як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором.

Уваги потребує також окреслення меж категорії «держава-агресор».

Законодавством України, зокрема й в Законі України «Про надра» від 27.07.1994 року №132/94-ВР, встановлено, що Верховна Рада України наділена повноваженнями визнавати певну державу – державою-агресором.

Так, Постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 року №129-VIII було затверджено до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу

[1] Новий тлумачний словник української мови / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко; ред. Л.І. Андрієвський]. К.: АКОНІТ, 2001. 910 с.

[2] Коломієць Н. Теоретичний аналіз поняття «взаємодія». Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2018. Вип. 58. С. 112-119.

про визнання російської федерації державою-агресором, відповідно до якого державою-агресором було визнано російську федерацію.

Проте, у взаємовідносини з національним суб'єктом господарювання можуть вступати юридичні особи як публічного, так і приватного права.

Сформована на даний момент судова практика підтримує позицію щодо протиправності провадження господарської діяльності як з публічними, так і приватними юридичними особами держави-агресора.

Так, у справі №333/2321/23 Комунарський районний суд міста Запоріжжя видав обвинувальний вирок за провадження господарської діяльності у взаємодії з представниками державної влади держави-агресора[1], тоді як у справі №757/15806/22-к надання послуг приватними юридичними особами держави-агресора було кваліфіковано як ч. 4 ст. 111-1 КК[2].

Варто підмітити, що у вищезазначеній справі №757/15806/22-к було визнано винними громадян України, які провадили свою діяльність від імені юридичної особи зареєстрованої на території російської федерації. З цього можна зробити висновок, що наявність реєстрації на території України не є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Також, в Єдиному державному реєстрі судових рішень вже наявні два вироки в аналогічних до аналізованої ситуації справах.

Так, у справі №554/5369/23 було затверджено угоду про визнання винуватості у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.2 ст. 28 ч.4 ст.111-1, ч.1 ст.263 КК України. Викладені у вироку обставини свідчать, що винна особа (Особа_5), будучи приватним підприємцем, за попередньою змовою з іншою особою (Особа_1), впровадили господарську діяльність у взаємодії з державою-агресором за допомогою розташованої на території третьої країни фірма-посередника, який діяв на підставі вказівок обвинувачених осіб[3]. Наявність посередництва європейських підприємств, з метою приховування дійсних комерційних відносин з рф було доведено й у справі № 161/5698/23[4].

Отже, з огляду на наведене, можна зробити висновок, що аналізовану ситуацію можна кваліфікувати за ч. 4 ст. 111-1 КК України, а саме як провадження господарської діяльності з державою-агресором, виключно за умови наявності сумісних дій як зі сторони обвинуваченого / обвинувачених, так зі сторони публічних або приватних представників

[1] Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 16 жовтня 2023 року у справі №333/2321/23. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/114174364 (дата звернення: 04.11.2023).
[2] Вирок Печерського районного суду міста Києва від 26 вересня 2022 року №757/15806/22-к URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/107694567 (дата звернення: 04.11.2023).
[3] Вирок Октябирського районного суду міста Києва від 22 червня 2023 року №554/5369/23 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/111732450 (дата звернення: 04.11.2023).
[4] Вирок Луцького міськрайонного суд Волинської області від 10 травня 2023 року №161/5698/23 URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/110820220 (дата звернення: 04.11.2023).

держави-агресора. В іншому випадку, така діяльність не може бути визнана кримінально-протиправною.

Марценюк Анастасія Ігорівна
здобувачка вищої освіти ДонНУ імені Василя Стуса

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Агропромисловий комплекс завжди був важливим та одним із ключових секторів економіки в Україні. Велика частка ВВП України (більше 10% за 2021 рік) належить саме сільському господарству, а на агропродовольчу продукцію припадає найбільший відсоток у загальному експорті України – це близько 41 % за рік [1]. Також наша держава є одним з найбільших експортерів зернових культур. Проте, починаючи від 24 лютого 2022 року, в Україні триває війна та діє правовий режим воєнного стану. Це викликало суттєве погіршення умов для економічної діяльності, особливо для суб'єктів господарювання аграрної сфери, адже сільське господарство тісно пов'язане з певними територіями. Для аграрних підприємств постала низка викликів: дефіцит оборотних коштів, а також персоналу у зв'язку з мобілізацією, знищення/пошкодження техніки, логістичні труднощі, енергетична криза, блокування морських шляхів та обстріли портів, екологічні проблеми, протести та заборона деяких країн ЄС на імпорт продукції українських аграрних товаровиробників, скорочення посівних площ як наслідок активних бойових дій та окупації територій, мінування полів значних масштабів тощо.

Однак, варто зазначити, що поруч із викликами з'явились також шляхи вирішення актуальних проблем аграрного бізнесу, нові можливості – зокрема, завдяки оперативному реагуванню та відповідній нормотворчій діяльності органів державної влади. Розгляньмо законодавче регулювання та міжнародні пропозиції можливостей для аграрної сфери та доведемо, що ефективна діяльність сільськогосподарських підприємств можлива навіть при важких умовах сьогодення, у воєнних реаліях. Адже агропромисловий комплекс – не лише значна частина економіки України, а й важливий фактор для продовольчої безпеки нашої держави та світу.

Важливою складовою національної державної політики є державна аграрна політика. І в умовах війни та євроінтеграційних процесів її

[1] За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів, – Роман Лещенко. *Офіційний портал Міністерства аграрної політики та продовольства України.* URL : https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko (дата звернення: 08.11.2023).

значимість стає ще більшою. На думку Т.В. Курман, з якою варто погодитись, сутність сучасної аграрної політики держави полягає у подоланні викликів і загроз воєнного стану й необхідності забезпечити повоєнне відродження аграрного сектору України і має реалізовуватись, насамперед, у таких напрямах, як: а) безпековий (гарантування продовольчої безпеки, забезпечення агровиробничої, агроенегретичної та агроекологічної безпеки); б) напрям стимулювання ведення агробізнесу в надскладних умовах ведення повномасштабної війни (фінансова, грантова, податкова підтримка та ін.), в) напрям відшкодування завданої військовою агресією рф шкоди агросфері й аграрним товаровиробникам; г) напрям цифрової трансформації відносин у сфері агробізнесу; д) напрям повоєнного відновлення й забезпечення сталого розвитку агросфери [1].

По-перше, від початку повномасштабного вторгнення рф, було прийнято чимало нормативно-правових актів про спрощення певних процесів і державну підтримку, спрямованих на полегшення ведення господарської діяльності підприємствами агропромислового комплексу. А завдяки деяким законодавчим змінам, можна стверджувати, що уже успішно реалізовуються також окремі напрями аграрної політики, визначені вище Т.В. Курман. Так, наприклад, для фінансової підтримки агробізнесу під час воєнного стану, були внесені зміни до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою КМУ від 24 січня 2020 року, і відповідно урядом запроваджено механізм кредитування аграріїв, яке здійснюється в рамках удосконаленої програми «Доступні кредити 5-7-9%». Таке додаткове фінансування отримали близько 2500 суб'єктів господарювання, які вже звернулись і отримали кошти на проведення посівної станом на квітень 2022 року [2]. Також, в червні 2022 року, постановою КМУ «Деякі питання надання грантів бізнесу» були затверджені Порядки надання грантів для створення теплиць, садів, а також для підтримки й розвитку ягідництва та виноградарства.

По-друге, потрібно зазначити, що напрям цифровізації відносин агробізнесу і держави також уже досить активний. Так, для безпеки працівників сільського господарства під час виконання польових робіт, існує проєкт «Military.feodal.online», який допомагає у дистанційній формі оперативно передавати інформацію про заміновані поля до органів ДСНС та ЗСУ. Крім того, участь у всіх програмах державної, а також міжнародної підтримки для аграріїв можлива виключно після подання заявки онлайн через Державний аграрний реєстр або ж портал «Дія».

---

[1] Курман Т. В. Правові засади грантової підтримки агробізнесу як напряму державної аграрної політики України в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 219-223.

[2] Робота агропромислового комплексу в умовах воєнного стану є надважливою складовою у відновленні економіки України, – зазначають у Комітеті з питань аграрної та земельної політики. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL : https://www.rada.gov.ua/news/razom/221963.html (дата звернення: 08.11.2023).

Щодо міжнародної підтримки аграріїв, як приклад можна навести Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), де діє окрема Програма з аграрного і сільського розвитку, і в липні 2022 було започатковано «Ініціативу стійкості сільського господарства в Україні» (AGRI), яка має працювати над зміцненням механізмів експорту української аграрної продукції та пом'якшити глобальну продовольчу кризу [1]. Варто також згадати про скасування ввізного мита в країни ЄС, яке було затверджено відповідним рішенням Європейського Парламенту у 2022 році строком до 5 червня 2023 року. Однак, строк дії скасування мита було продовжено ще на рік (до 5 червня 2024 року) Регламентом Європарламенту та Європейської Ради від 31 травня 2023 року [2].

По-третє, були внесені певні зміни до податкового та земельного законодавства України, задля полегшення діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери. Відтак, Законом України №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану» було встановлено, що плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) не нараховується та не сплачується з 1 березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, у якому припинено або скасовано воєнний, надзвичайний стан. Така податкова пільга стосується земельних ділянок, які розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або на територіях, тимчасово окупованих рф, а також земельні ділянки (частки (паї), визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди [3]. Щодо земельних правовідносин, то до прикладу, Закон України № 2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» передбачає спрощення набуття прав користування на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в умовах воєнного стану з метою їх раціонального використання у 2022 році для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Інший Закон України – № 2247-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану». І цим Законом спрощується процедура передачі в оренду

[1] Робота Проєкту USAID «Економічна підтримка України» (Проєкт USAID) в рамках ініціативи AGRI-Україна. *Офіційний сайт Проєкту USAID ERA.* URL : https://era-ukraine.org.ua/about/ (дата звернення: 09.11.2023).

[2] Регламент 2023/1077 Європейського Парламенту та Ради від 31 травня 2023 року про тимчасові заходи лібералізації торгівлі, що доповнюють торговельні пільги, що застосовуються до українських товарів. *Офіційний сайт Європейського Союзу.* URL : https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1077/oj (дата звернення: 09.11.2023).

[3] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2120-IX.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text (дата звернення: 08.11.2023).

земельних ділянок державної та комунальної власності, зменшуються бюрократичні процеси. Зокрема, його було прийнято задля розміщення підприємств, переміщених/евакуйованих із зони ведення бойових дій [1].

Отже, здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що поруч з ризиками та викликами, які постали перед агробізнесом після 24 лютого 2022 року, існують нові можливості та різні опції для вирішення актуальних проблем. Зокрема, це підтверджується різними варіантами міжнародної підтримки українського агробізнесу, а також змінами у законодавстві, які регламентують фінансову підтримку держави для аграрної сфери під час воєнного стану, податкові пільги для земель визначеної категорії територій, спрощення окремих процедур у ключових для агропромислового комплексу земельних правовідносинах тощо. Також корисною та досить успішною є цифровізація цієї сфери, що дозволяє швидко, в режимі онлайн отримати грантову підтримку або ж убезпечити працівників від мінної небезпеки. Зазначимо, що дуже важливо й надалі, як в умовах війни, так і у повоєнний період, усіма можливими способами підтримувати ключовий для української економіки аграрний бізнес, а також посилювати співпрацю з міжнародними партнерами щодо окресленого питання.

Маслова Маргарита Олександрівна
здобувачка вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Війна, яка триває в Україні з 2014 року, суттєво вплинула на всі сфери життя українського суспільства. Економічна діяльність в умовах бойових дій і окупації частини території країни потребує особливого правового регулювання. У своєму есе я проаналізую основні особливості та проблеми функціонування економіки України в умовах війни, розгляну правові механізми, що застосовуються для регулювання економічних відносин, можливості та виклики, що постають перед державою та бізнесом. Зокрема, приділю увагу таким аспектам, як державне регулювання ціноутворення.

Від того, наскільки ефективно держава регулюватиме ціни в цей складний період, залежатиме рівень життя громадян, стабільність економіки, можливості бізнесу. Дослідження цієї проблематики дасть

[1] Державне регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану. *Архів електронного видання Юрист&Закон.* URL : https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015736 (дата звернення: 09.11.2023).

змогу краще зрозуміти оптимальні шляхи державного втручання в ціноутворення в умовах кризи.

Державне регулювання цін в умовах воєнної економіки в Україні має бути обмеженим і стосуватися лише критично важливих товарів та послуг. Надмірне жорстке регулювання цін може призвести до дефіциту, "тінізації" економіки та інших негативних наслідків. Отже, чи так це насправді?

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну наш уряд опинився перед важливим завданням – забезпечити функціонування держави в умовах війни. Кабінет Міністрів прийняв низку рішень, спрямованих на регулювання суспільного життя та економіки в надзвичайних умовах. Зокрема, були вжиті заходи з організації оборони, підтримки армії, допомоги постраждалому населенню. Водночас уряд намагався зберегти функціонування бізнесу та системи оподаткування. Не чекаючи завершення бойових дій, розпочався процес оцінки завданих війною збитків та відновлення зруйнованої інфраструктури. Україна також активно вживала заходів щодо посилення санкцій проти країни-агресора росії та її союзниці білорусі.

На сьогодні Закон України «Про ціни і ціноутворення» визначає основні засади цінової політики і регулює відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення. Також цим Законом передбачено декілька способів державного регулювання цін: встановлення фіксованих цін, граничних цін, обмеження торговельної надбавки, обмеження постачальницько-збутових надбавок та граничних нормативів рентабельності.[1]

Державне регулювання цін в Україні є частиною загальної економічної та соціальної політики держави, спрямованої на розширення сфери вільного ціноутворення. Державні регульовані ціни запроваджуються на товари, які справляють визначальний вплив на загальний рівень і динаміку цін, мають істотну соціальну значущість, а також на товари, що виробляються суб’єктами, які займають монопольне (домінуюче) становище на ринку Підприємства в процесі господарської діяльності в основному використовують вільні ціни, які встановлюються ними самостійно за домовленістю сторін.[2]

Отже, безпосередньо державне регулювання цін в Україні стосується переважно товарів та послуг, що мають велике соціальне значення, впливають на загальний рівень цін в країні або виробляються суб’єктами-монополістами (енергоносії, житлово-комунальні послуги, транспорт, зв’язок, окремі товари масового попиту).

[1] Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI.
[2] Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 № 5007-VI

Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 650 "Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану" спростили процедуру зміни цін на продукти харчування в умовах воєнного стану.[1] Водночас цією ж постановою Кабмін продовжив державне регулювання цін на окремі види продовольчих товарів в період воєнного стану та трьох місяців після його припинення чи скасування.

Як випливає з постанови, регулювання цін протягом зазначеного періоду здійснюватиметься шляхом встановлення граничного рівня торговельної надбавки (націнки) у розмірі не більш як 10% на обмежений перелік харчових продуктів, а саме: борошно пшеничне вищого сорту, молоко пастеризоване жирністю 2,5% (у плівці), яйця курячі категорії С1, птицю (тушки курячі, четвертини тушки курячої), олію соняшникову рафіновану, хліб житньо-пшеничний та батон. Тобто, якщо продавець підіймає ціну більше, ніж на 5%, то зобов'язаний її задекларувати. Це означає, що нову ціну треба спочатку внести в реєстр, який є на сайті Держпродспоживслужби, і лише через три дні можна її застосовувати. Якщо ціна зростає більше, ніж на 15%, то її можна застосовувати через 30 днів. Фактично такий захід лише відтерміновує зростання цін, оскільки держава не може заборонити збільшувати ціни, якщо зростає закупівельна ціна.[2]

Щодо харчових продуктів – зрозуміло. Але щодо інших товарів? Наприклад, держава регулює ціни на бензин марок А-92, А-95 і дизельне пальне, тоді як на преміум-бензин і автогаз цінове регулювання відсутнє. Автозаправні станції зобов'язані декларувати зміну цін на регульовані види пального, якщо ціни зростають більш ніж на 5%. Водночас розмір торговельної націнки АЗС можуть встановлювати на власний розсуд.

Лікарські засоби ж, в свою чергу, мають обмеження щодо надбавок в розмірі 10-25%, і діє на препарати з Національного переліку основних ліків[3]. Втім, таке регулювання поширюється лише близько 40% усього фармацевтичного ринку України. Контроль за дотриманням граничних торговельних надбавок на ліки не належить до пріоритетів державних органів.

Отже, в цілому державне цінове регулювання в Україні охоплює порівняно вузьке коло товарів і послуг та має обмежений вплив на загальну ситуацію з цінами в країні. Більшість цін формуються на основі попиту і пропозиції.

---

[1] Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 19.06.2023 № 650

[2] Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану: Постанова КМУ від 19 травня 2023 № 650

[3] Національний перелік основних лікарських засобів і виробів медичного призначення: Постанова КМУ від 29 березня 2006 р. № 400

Державне регулювання цін в Україні передбачає також здійснення контролю за дотриманням встановлених цін з боку уповноважених органів.

Зокрема, на період дії воєнного стану законодавством заборонено підвищення тарифів на газ, тепло та гарячу воду. Також органам місцевого самоврядування рекомендовано не підвищувати тарифи на водопостачання та водовідведення. Постанова Кабінету Міністрів «Про деякі питання регулювання діяльності у сфері комунальних послуг у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану» рекомендує органам, які уповноважені встановлювати тарифи (органи місцевого самоврядування), не підвищувати тарифи на водопостачання та водовідведення. У разі підняття тарифів на воду, споживачам треба звертатися до органів місцевого самоврядування, оскільки саме вони відповідальні за встановлення тарифів[1].

І все ж таки, з розвитком ринкових відносин, держава поступово послаблює контроль за цінами і розширює сферу вільного ціноутворення. Більшість товарів і послуг вже реалізуються за вільними цінами, які визначаються попитом та пропозицією. Така лібералізація є закономірним процесом становлення ринкової економіки в Україні.

Підсумовуючи наведене вище, можна сказати, що загалом державна політика у сфері ціноутворення в умовах війни має бути зваженою, враховувати як інтереси споживачів, так і можливості виробників. Її мета – забезпечити макроекономічну стабільність та соціальний захист населення. Втім, надмірне жорстке державне регулювання цін може призвести до негативних наслідків. Зокрема, штучне стримування зростання цін на все може спричинити товарний дефіцит та розвиток "чорного ринку", оскільки виробникам стане невигідно пропонувати свою продукцію за встановленими урядом низькими цінами. Наприклад, обмеження цін на пальне в умовах глобального зростання нафтових котирувань може призвести до його нестачі на заправках. Тому державне втручання має бути виваженим і стосуватися насамперед критично важливих товарів та послуг – продуктів харчування, медикаментів, комунальних платежів. Натомість на інші товари варто дати можливість вільного ціноутворення. Поступова лібералізація ціноутворення є закономірним процесом розвитку ринкової економіки, хоча потребує належного державного контролю за дотриманням встановлених правил.

[1] Про деякі питання регулювання діяльності у сфері комунальних послуг у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану: Постанова КМУ від 29 квітня 2022 р. № 502

Мельник Володимир Вадимович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ:ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Економічна діяльність в умовах війни визначається важливими викликами та особливостями правового регулювання, які несуть значні наслідки для суб'єктів господарювання. Наступ на територію України з боку Росії спричинив глибокі руйнування виробничого капіталу, інфраструктури та призвів до соціально-економічної дестабілізації. Відбулося скорочення робочих місць та доходів, що призвело до зменшення купівельної спроможності і накопичених активів, а також збільшення рівня бідності серед населення. У зв'язку з цим, суб'єкти господарювання стикаються з численними викликами щодо організації, здійснення та припинення економічної діяльності в умовах воєнного стану[1].

Особливості правового регулювання, які стосуються економічної діяльності в умовах воєнного стану, вимагають додаткових заходів забезпечення безпеки, стабільності та збереження прав суб'єктів господарювання.

Підвищення ефективності регулятивних механізмів та підтримки бізнесу може бути ключовим фактором для стабілізації економіки. Використання ефективних юридичних інструментів може сприяти у подоланні труднощів, з якими стикаються підприємства в умовах війни.

Одним із найважливіших аспектів є забезпечення безпеки підприємств та їх персоналу. Для цього необхідно розробити та впровадити спеціальні заходи безпеки, зокрема, підвищити контроль за об'єктами і забезпечити їх захист від можливих загроз. Подолання логістичних обмежень може бути досягнуто шляхом розробки альтернативних маршрутів поставок та використання нових технологій.

У зв'язку з очікуваним зростанням ВВП в 2023 році, необхідно зосередити увагу на розвитку інфраструктури та підтримці малих і середніх підприємств. Це сприятиме збільшенню виробництва та забезпеченню зростання економіки країни. Паралельно з цим, необхідно розробити спеціальні стимулюючі заходи для привертання інвестицій, що сприятимуть розвитку економіки та зменшенню безробіття.

У світлі сповільнення темпів інфляції, необхідно продовжувати реалізацію ефективної монетарної політики та контроль за цінами на

[1] Фінансово-економічні наслідки війни.
URL : https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoekonomichni_naslidki.html (дата звернення 03.11.2023).

споживчому ринку. Важливо також забезпечити стабільність валютного курсу, щоб уникнути негативного впливу коливань курсу на економіку країни.

Основним завданням є створення сприятливих умов для відновлення економіки, зменшення безпекових ризиків та залучення іноземних інвестицій. Забезпечення стійкості енергетичної системи та підвищення продуктивності промисловості є ключовими факторами в цьому процесі. При цьому, необхідно забезпечити розвиток альтернативних джерел енергії та підтримку енергоефективних технологій.

Для подолання ключових проблем економіки України в умовах війни, можна пропонувати наступний комплекс заходів:

1. Здійснення розмежування економіки на період воєнних дій, з плановою економікою для військових потреб та реформуванням сектору підприємництва.
2. Спрощення регулювань та процедур, зокрема у сферах трудового законодавства, податкової політики та ринкового нагляду.
3. Посилення підтримки експорту та залучення іноземних інвестицій шляхом укладення спеціальних торговельних угод з партнерами, такими як ЄС, США, Канада та Японія.
4. Лібералізація податкового законодавства шляхом заміни податку на прибуток податком на виведений капітал та зниження навантаження на фонд оплати праці для підтримки бізнесу та збереження його стабільності
5. Скасування ввізних мит на сировину, необхідну для виробництва українських товарів, що дозволить знизити виробничі витрати і підтримати вітчизняних виробників.
6. Посилення відповідальності за ринкові змови та зловживання монопольним становищем, що сприятиме забезпеченню конкуренції на ринку та захисту інтересів споживачів.
7. Активне просування ідеї виділення ЄС та іншими партнерами спеціальних додаткових квот для української продукції і підкреслення важливості сприяння українським товарам на міжнародних ринках.
8. Обмеження можливості відстрочок платежів за харчові продукти відповідно до європейського законодавства, що допоможе уникнути накопичення боргів та забезпечити фінансову стабільність для підприємств.
9. Розширення переліку товарів критичного імпорту шляхом включення в нього сировини, яка є ключовою для українських виробників та галузей економіки.
10. Відтермінування впровадження корпоративного податку на прибуток на один рік та спрощення процедур звітування для спрощення бюрократії для підприємств.

11. Скорочення загальнодержавних видатків шляхом перегляду секторальних пільг та дотацій, а також збільшення джерел їх покриття, наприклад, через підвищення рентних платежів.

12. Створення двоконтурної грошової системи, яка дозволить ефективно управляти фінансовими потоками, спрямованими на потреби ВПК, та забезпечити стійкий фінансовий фундамент для оборонних потреб країни.[1]

Ці заходи, якщо вони будуть правильно впроваджені та підтримані належними ресурсами, можуть допомогти Україні зменшити втрати, пов'язані з війною, та відновити стійкість економіки. Однак, ефективне впровадження цих заходів вимагає ґрунтовного аналізу ситуації та пошуку компромісу між захистом інтересів країни та забезпеченням функціонування бізнесу. Загалом, ефективне вирішення викликів економічної діяльності в умовах війни вимагає комплексного підходу, який включає в себе розвиток ефективної правової бази, захист прав суб'єктів господарювання, підтримку економічного зростання та стабільності фінансово-економічної системи.

Отже, економічна діяльність в умовах війни в Україні стала справжнім випробуванням для суб'єктів господарювання, які зіткнулися зі складними викликами та значними обмеженнями. Наступ Росії призвів до серйозних руйнувань у різних сферах економіки, спричинивши значні втрати як у виробничому секторі, так і серед населення.

Однак, за всією цією негативною картиною видно потужний потенціал для реформ та відновлення економіки. Запровадження ефективних юридичних механізмів, спрямованих на підтримку бізнесу та створення сприятливих умов для його функціонування, може сприяти відновленню та зміцненню економіки України. Ряд запропонованих заходів, таких як спрощення регуляцій, підтримка експорту та інвестицій, а також зміни в податковій політиці та фінансовій системі, можуть сприяти стабілізації ситуації в країні та забезпечити її економічне зростання.

Підсумовуючи, ефективне реагування на виклики, пов'язані з економічною діяльністю в умовах війни, потребує великого обсягу координації, взаємодії та планування з боку уряду, бізнес-спільноти та міжнародних партнерів. Тільки комплексні рішення та взаємодія всіх зацікавлених сторін можуть допомогти Україні зміцнити свою економіку та забезпечити стійкий розвиток в майбутньому.

[1] Щодо економічного становища в умовах воєнного стану та напрямів його покращення. URL : https://economics.org.ua/index.php/blog/377-economika-vv (дата звернення 03.11.2023)

Мельник Дмитро Миколайович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ВИКЛИКИ, ЯКІ ПОСТАЮТЬ ПЕРЕД СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан завжди створює серйозні проблеми та виклики для економіки та суб'єктів господарювання. Воєнний стан створює певний ряд негативних наслідків, такі як руйнування інфраструктури, збитки виробництва та загрози для життя та безпеки громадян. Це все ставить перед суб'єктами господарювання завдання вирішення великої кількості надзвичайних ситуацій і подолання численних труднощів. Саме тому важливо розглянути, які виклики постають перед суб'єктами господарювання у воєнний період і як вони можуть відповісти на ці виклики.

По-перше, важливо враховувати, що воєнний стан часто супроводжується обмеженнями і регулюваннями щодо господарської діяльності. Уряд може вводити різні обмеження, які стосуються виробництва, торгівлі, транспорту та інших аспектів економіки. Суб'єкти господарювання мають бути готові до змін в законодавстві і вміти негайно реагувати на нові умови. Наприклад, не так давно, уряд зобов'язав усіх фізичних осіб-підприємців, які є платниками єдиного податку встановити собі касові апарати, а у випадку для тих хто не зможе їх встановити, то для них буде виписуватися штраф до 150% від суми проданих товарів [1], [2].

По-друге, воєнний стан може призвести до зниження попиту на багато товарів і послуг. Це може вплинути на прибутковість багатьох підприємств. Суб'єкти господарювання мають бути готовими до переорієнтації своєї діяльності та пошуку нових ринків і споживачів.

По-третє, важливо враховувати ризики для безпеки працівників і інфраструктури. Воєнний стан може призвести до атак на підприємства та інфраструктуру, а також до евакуації працівників. Суб'єкти господарювання мають розробити плани безпеки та захисту, щоб забезпечити безпеку свого персоналу і ресурсів.

По-четверте, потрібно також приділяти увагу, щодо інших суб'єктів господарювання та уряду. Умови воєнного стану можуть призвести до змін у взаємовідносинах між різними господарськими суб'єктами та владою. Співпраця і координація можуть бути важливими для забезпечення стабільності та виживання економічних суб'єктів.

---

[1] Швидка Т. І., Халецька К. К. Ведення господарської діяльності фізичними особами-підприємцями в період воєнного стану. URL : http://lsej.org.ua/1_2023/40.pdf

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України.

Всі ці вище зазначення виклики мають аби неякий вплив на функціонування суб'єктів господарської діяльності та несуть у собі великі загрози та перепони, але вони також можуть бути вирішені за допомогою деяких юридичних способів [1].

По-перше, потрібно забезпечити фінансову стійкість, так як воєнний стан може призвести до значних фінансових труднощів для бізнесу. Суб'єкти господарювання повинні ретельно управляти фінансами, залучати нові джерела фінансування та розглядати можливості отримання державної підтримки.

По-друге, умови воєнного стану можуть призвести до зменшення попиту на товари та послуги, а іноді і до втрати зовнішніх ринків. У даній ситуації суб'єкти господарювання мають адаптувати свої стратегії та пошук нових ринків або виробничих напрямків.

По-третє, суб'єкти господарювання мають створити безпечні місця для працівників та дотримуватися всіх обов'язкових заходів для безпеки їх працівників та клієнтів, включаючи евакуацію та захист об'єктів.

По-четверте, щодо правових аспектів, воєнний стан часто супроводжується введенням надзвичайних законів та обмежень. Суб'єкти господарювання повинні дотримуватися всіх вимог та змін в законодавстві, а також захищати свої права через судовий шлях, якщо це необхідно.

По-п'яте, управління кризовими ситуаціями, важливим елементом подолання викликів в умовах воєнного стану є розробка та впровадження кризового плану, який враховує можливі ризики та стратегії виходу з кризи.

По-шосте, співпраця з державними органами та іншими суб'єктами. Співпраця з владними органами, іншими бізнесами та громадськими організаціями може бути важливою для вирішення викликів в умовах воєнного стану. Спільні дії можуть допомогти обмінюватися інформацією та ресурсами для підтримки сталого функціонування.

Також, щодо теми «Економічна діяльність в умовах війни: особливості правового регулювання, виклики, можливості» хотів би зазначити про можливості для учасників ринку, які можуть виникнути в умовах воєнного стану [2], [3].

Як, я вже зазначав, воєнний стан є складним та небезпечним часом для суспільства, який супроводжується загрозою для життя та майна

---

[1] Саєнко А. Г. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. С. 269 – 272. URL : http://lsej.org.ua/10_2022/64.pdf.
Про введення воєнного стану в Україні: указ Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397

[2] Ментух Н. Ф. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: законодавчі новації. URL : http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/896

[3] Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text

громадян. Проте навіть в таких негативних умовах існують певні можливості для різних учасників ринку. Це може бути неочікувано, але воєнний стан відкриває деякі переваги та шляхи для заробітку та розвитку бізнесу.

Військово-постачальні підприємства: першим, хто отримує можливості, є компанії, які займаються виробництвом та постачанням військового обладнання, зброї, боєприпасів і інших матеріалів для армії та правоохоронних органів. Попит на такі товари та послуги зростає, і це може стати важливим джерелом прибутку.

Будівництво та інфраструктурні роботи: умови воєнного стану можуть вимагати великих будівельних робіт, зокрема стосовно об'єктів інфраструктури, об'єктів оборони та забезпечення безпеки. Це створює можливості для будівельних компаній та підприємств, які надають послуги у сфері інженерії та транспорту.

Зберігання та постачання продовольства та медичних засобів: під час воєнного стану гарантування доступу до продовольства та медичних засобів стає критично важливим завданням. Тому компанії, що займаються зберіганням та постачанням цих товарів, можуть зазнати зростання попиту на свої послуги [1].

Кіберзахист і безпека: воєнний стан також призводить до збільшення кіберзагроз та потреби в захисті важливих інформаційних систем та інфраструктури. Компанії, що спеціалізуються на кіберзахисті та безпеці, можуть знайти нові можливості для розвитку бізнесу.

Виробництво енергії: забезпечення стабільної подачі енергії стає ключовим завданням під час воєнного стану. Електроенергетичні компанії та компанії, що виробляють альтернативну енергію, можуть відчути збільшену потребу у своїх послугах.

Гуманітарна допомога: компанії та неприбуткові організації, що надають гуманітарну допомогу, також мають можливість допомагати постраждалим в умовах воєнного стану. Це важлива і гідна справа, яка може призвести до підтримки та визнання в суспільстві.

Отже, воєнний стан створює великі виклики для суб'єктів господарювання. Проте, вони можуть вижити і навіть процвітати, якщо будуть готові до адаптації, адже воєнний стан вимагає гнучкості, рішучості та здатності до швидкого реагування. Саме спроможність адаптуватися до змін, забезпечувати безпеку та зберігати фінансову стійкість є ключовими факторами для подолання цих викликів. Як ми побачили наслідки воєнного стану також є серйозними та негативними, але зазначені можливості можуть допомогти окремим галузям бізнесу адаптуватися до цих складних умов і вижити в умовах кризи, але у всіх випадках

[1] Михайленко О., Ніколаєнко С. Особливості аналізу і аудиту господарської діяльності підприємств в умовах воєнного стану. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 163–169. URL : https://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/39421/1/22.pdf

підприємцям потрібно діяти з обов'язковим дотриманням законів України та етики.

Новицький Владислав Андрійович
здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Підприємництво є одним з основних інструментів підтримки економіки держави, підтримки рівня життя, насичення ринку та загального розвитку економіки. Вплив підприємства на розвиток держави й громадськості є вкрай позитивним, оскільки підприємництво сприяє розвитку багатьох сфер держави та суспільства[1].

Великого впливу і проблем внаслідок акту агресії Російської Федерації зазнали підприємства, а отже й економіка України, оскільки саме підприємницька діяльність, бізнес це те на чому стоїть економіка будь-якої країни, що має ринкову систему економіки. Велика кількість підприємств була змушена призупинити свою роботу або і взагалі зупинити її через відповідні причини викликані військовою агресією Російської Федерації, до прикладу окупація, знищення інфраструктури, логістичні складнощі, зниження попиту на ті чи інші товари та послуги[2].

В умовах військової конфронтації економіка є першочерговим питанням поряд з військовою міццю, оскільки без коштів не буде ресурсів, а без ресурсів не буде чим забезпечувати Збройні сили, крім цього, без підтримки економіки важко буде не лише збройним силам, але й країні загалом, оскільки чим гірша економіка тим гірша ситуація у цілому ряді сфер від цін у магазинах до підтримки інфраструктури країни та її підприємств.

Таким чином, задля того аби підтримати економіку держава почала вживати відповідних заходів стосовно стимулювання підприємництва шляхом спрощення оподаткування та певних правових поліпшень для них. Проте, крім поліпшень держава може і обмежувати певні підприємства через права надані їй правовим режимом воєнного стану.

---

[1] Муругова Ю.Г. Роль і мотиваційніфактори стимулювання розвитку підприємництва в умовах війни 2022. Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 165-річчю заснування університету та 70-річчю створення економічного факультету / за заг. ред. Ю. Губені, О. Лисюк, Б. Шувара, В. Крупи, Н. Маркович, Г. Батюк, Львів: Львівський національний університет природокористування, 2022. С. 367-369.

[2] Шостак Л.В., Тарасюк К.Р., Кікавська А.В. Ведення бізнесу в умовах війни [Електронний ресурс] URL : http://surl.li/ngjsf.

Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року ввів на території України воєнний стан, який згодом продовжували і до сьогодні. Воєнний стан обмежив ряд конституційних прав зокрема й право на підприємницьку діяльність.

Воєнний стан це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень. Правовою ж основою воєнного стану є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [1], а також указ Президента України про введення воєнного стану.

Згідно з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» на підприємства накладаються відповідні обмеження, а також стосовно них державі надаються певні повноваження. До прикладу є право використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, регулювати у визначеному законодавством порядку роботи різного роду підприємств.

Таким чином, держава може у певних випадках примусово використовувати ті чи інші підприємства якщо на те є потреба, що і говорить про певні обмеження які можуть бути встановлені на підприємство.

Аби підтримувати підприємства держава має стимулювати їх діяльність задля того аби підтримувати економіку. Найкращий спосіб стимуляції підприємницької це спрощення оподаткування, тобто створення сприятливих податкових умов. Держава в першу чергу допомагаючи підприємствам приділила багато зусиль тому, аби зробити оподаткування більш лояльним, а також таким яке враховує ситуацію в країні

У сфері оподаткування було здійснено наступне:

– На час воєнного стану податкові перевірки скасовані[2];

– Добровільна передача коштів на користь Збройних сил України та ТРО не оподатковується ПДВ[3];

– Якщо платник податків не може своєчасно сплатити податки та збори, такі платники податків на час воєнного стану звільняються від відповідальності, проте, коли воєнний стан закінчиться у таких платників

[1] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 28: станом на 19 жовтня 2023 р. [Електронне джерело] URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/ed20231019#Text

[2] Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. [Електронний ресурс] URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text

[3] Там само

податків буде шість місяців на те аби сплатити податки, що вони не мали змоги сплатити раніше[1];

– Надано можливість суб'єктам господарювання, що перебували на загальній системі оподаткування, перейти на третю єдину групу, що означає те, що вони зможуть не сплачувати ЄСВ за працівників яких було мобілізовано, а також сплачувати єдиний податок за ставкою в 2%[2];

– Стосовно пального яке постачається як гуманітарна допомога в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; постачається у зв'язку з його примусовим відчуженням чи вилученням для потреб держави відповідно до Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» без отримання компенсації за примусово відчужене або вилучене пальне; постачається у зв'язку з його передачею ЗСУ, ТРО та іншим військовим формуванням України, утвореним відповідно до Закону, без попереднього або наступного відшкодування його вартості[3].

– Інші заходи у сфері оподаткування.

Таким чином, з метою підтримки підприємництва державою було вжито відповідних заходів аби стимулювати підприємництво задля того, аби втримати економіку України на плаву та не допустити виникнення гострої економічної кризи. Такі дії у сфері оподаткування, що були вжиті державою виявилися доволі корисними для підтримки підприємництва, оскільки спростили певним чином підприємництву життя чим надали йому змогу працювати простіше.

Проаналізувавши певні наукові роботи, а також відповідне законодавство було встановлено, які права надаються державі стосовно підприємств у період правового режиму воєнного стану. Також було конкретизовано певні дії держави стосовно спрощення оподаткування для підприємств на період воєнного стану аби вони могли хоч якось працювати далі та підтримувати економіку України.

[1] Там само

[2] Шостак Л.В., Тарасюк К.Р., Кікавська А.В. Ведення бізнесу в умовах війни [Електронний ресурс] URL : http://surl.li/ngjsf

[3] Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 15: станом на 29 верес. 2022 р. [Електронне джерело]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17/ed20220929#Text

Редько В'ячеслав Дмитрович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПРИЧИНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Правовий режим воєнного стану спричинив появу нових викликів господарської діяльності, з якими суб'єкти господарювання України ще не стикались. З боку держави були прийняті відповідні зміни в матеріальне та процесуальне законодавство в сфері господарювання. Водночас, на мій погляд, існують окремі проблемні аспекти правового регулювання господарської діяльності в умовах воєнного стану, що підтверджуються наявністю труднощів в процесі правової регламентації переміщення суб'єктів господарювання з районів бойових дій, проведення контрольно-наглядових заходів за господарською діяльністю, а також реалізації судового захисту господарських прав та інтересів. З урахуванням вищезазначеного, оскільки ефективна господарська діяльність є важливою умовою економічної стабільності держави, я вважаю за потрібне розкрити особливості деяких сучасних викликів господарської діяльності, їх причини, а також виявити шляхи їх вирішення в контексті внесення необхідних змін у вітчизняне законодавство.

З моменту початку військових дій на території України значна кількість суб'єктів господарювання стикнулась з проблемою продовження власної діяльності. У зв'язку із наявністю певних загроз (ракетні удари, втрата робочої сили, пошкодження інфраструктури) підприємства почали активно переносити свої потужності на більш безпечні зони відповідно до держаних програм релокації. Однак, як показує вітчизняна практика, зміна території діяльності суб'єктів господарювання вимагає нормативного доопрацювання. По-перше, незважаючи на державну підтримку, підприємства (особливо малі) гостро відчувають проблему з найму кваліфікованого персоналу[1]. По-друге, потребує вдосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із підтримкою діяльності суб'єктів господарювання, які не можуть покинути зони бойових дій або яким було відмовлено в даній підтримці зважаючи на принцип пріоритетності. Яскравим прикладом реагування на даний виклик слугує доопрацювання законодавчої бази стосовно релокації аграрних підприємств. Зокрема, новим законом було дозволено військово-цивільним адміністраціям надавати в оренду вільні сільськогосподарські землі за скороченою процедурою, без аукціону, строком на 1 рік[2]. Таким чином, на мою думку,

[1] Куклінова Т.В. Функціонування малих підприємств під час воєнного стану. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2023. № 2 (316). С. 172-174.
[2] Аграрії із зони бойових дій: що буде з посівною. URL : https://buduysvoe.com/ru/node/340425.

держава з метою відновлення внутрішніх економічних процесів повинна більше приділяти уваги протидії браку працівників в екстрено переміщених підприємств, а також має прийняти необхідні зміни в сфері нормативно-правового регулювання релокації підприємств в умовах воєнного стану.

Також, одним із суттєвих викликів, які виникли перед суб'єктами господарювання щодо здійснення економічної діяльності, стала недосконаліть правового регулювання діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування стосовно проведення нагляду та контролю за господарською діяльністю. Особлива актуальність даної проблеми виникла після встановлення на підзаконному рівні, що на період воєнного стану припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду[1]. Позиція вітчизняної наукової літератури свідчить про необхідність збереження проведення контролю та надзору над економічною діяльністю суб'єктів господарювання у воєнний період, але із вдосконаленням його механізму, із чим не можна не погодитись. Так, як зазначає Л. Мілімко, державний нагляд та контроль є однією з найважливіших функцій державного управління[2]. Більш того, оскільки економіка України має тенденції до переходу на військові рейки, такий устрій передбачає більше втручання держави у економічну діяльність суб'єктів господарювання[3]. Однак не можна не помітити, що чинне законодавство України характеризується наявністю невирішеної проблеми, зокрема, забезпечення координації між органами державного нагляду та контролю, а також відсутності взаємодії цих органів з іншими органами державного управління. На науковому рівні це пояснюється недосконалістю чинної системи державного контролю, яка не враховує реалії сьогодення та потребує невідкладного, належним чином опрацьованого якісного реформування[4]. Поряд з цим, важливість нагляду та контролю над діяльністю суб'єктів господарювання також арґументується необхідністю захисту прав, інтересів суб'єктів господарювання у випадку їх порушення з боку інших учасників господарських правовідносин та протидії незаконних дій контрольно-наглядових органів. Даний арґумент підтверджується тим, що після скасування проведення нагляду (контролю) за веденням господарської діяльності виникають численні порушення, які стали загрожувати як

[1] Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 р. № 303. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text.

[2] Мілімко Л.В. Правове регулювання здійснення державного нагляду (контролю) за господарською діяльністю авіаційних підприємств. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ. 2020. № 3 (56). С. 24-31.

[3] Гончаренко О.М. Приватне регулювання та саморегулювання господарської діяльності: зіставлення понять. *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 13-14.

[4] Добровська В.В. Поняття та ознаки державного контролю у сфері господарювання. *Право і суспільство*. Серія: Господарське право та процес. 2020. № 1. С. 187-193.

публічним, так і приватним інтересам[1]. Можна зробити висновок, що для подолання вищезазначеного виклику доцільним є вдосконалення з урахуванням світової практики правової бази шляхом перегляду та доповнення деяких нормативних актів з питань проведення контрольно-наглядових заходів, а також взаємодії між органами контролю та нагляду.

На останок, особлива актуальність в останні часи має місце в розширенні законодавчих положень щодо забезпечення ефективного судового захисту суб'єктів господарювання. Даний виклик зумовлений тим, що за рекомендаціями Ради суддів України судді мають насамперед зосередитись на вирішення невідкладних судових розглядів. Однак, як вірно зазначає Ю. Прохоренко, справи, що розглядаються у порядку господарського судочинства в своїй переважній більшості не є невідкладними[2]. Окрім цього, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» в ч. 2 ст. 26 передбачена заборона скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства[3]. Як свідчить судова практика, господарські справи, що не є невідкладними, мають тенденцію до відкладення чи знімання з розгляду судом. Звичайно, що в такому випадку спори, пов'язані із недобросовісної конкуренцією, стягнення заборгованості за договорами, визнанням недійсним рішення загальних зборів, будуть в переважній більшості розглядатись в судовому порядку після закінчення дії воєнного стану на території України, що збільшує ризик створення перешкод для здійснення суб'єктами господарювання власної економічної діяльності. З цього випливає, що існує об'єктивна необхідність внесення змін до окремих законодавчих актів та процесуального законодавства щодо запровадження більш ефективного підходу до вирішення судових справ, зокрема, шляхом встановлення обов'язкового розгляду господарських справ, які є відкладними, у письмовому провадженні.

Підсумовуючи, недоліки в сфері державного реагування на виклики господарської діяльності у воєнний період та позиції науковців-правників щодо цього доводять мою думку стосовно важливості доопрацювання законодавства України з метою забезпечення належного і безперервного функціонування діяльності суб'єктів господарювання. Незважаючи на існуючі важкі умови для ринку, держава повинна передбачати усі можливі ризики, які можуть загрожувати стимулюванню відновлення економічної активності, та намагатися їх враховувати при проведенні комплексних змін до законодавства, щоб в майбутньому унеможливлювати виникнення

[1] Гриценко Г.М., Солодченко С.В. Дінамика нагляду (контролю) регулювання господарської діяльності з боку державних органів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 1 (45). С. 41-54.
[2] Прохоренко Ю. Судовий захист в умовах воєнного стану.
URL : https://www.legalalliance.com.ua/novini/sudovij-zahist-v-umovah-voennogo-stanu/.
[3] Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

порушення прав, інтересів суб'єктів господарювання, або створення перешкод для їх реалізації чи захисту.

Савченко Микола Олександрович
здобувач вищої освіти Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АДАПТАЦІЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ПРАКТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Масштабні бойові дії на території України з 24.02.2022, спричинені прямою збройною агресією російської федерації, завдали велику кількість збитків для нашої країни, у тому числі суб'єктам господарювання. Значна частина бізнесу припинила своє існування, частина була вимушена зупинити свою діяльність, ще частина була вимушена здійснити релокацію своїх виробничих потужностей. Більшість об'єднує те, що вони зазнали збитків. Внаслідок цього, серед пересічних громадян і не тільки виникла стійка думка про те, що українську економіку разом із більшою частиною бізнесу знищено, і жодних перспектив для повернення рівня діяльності суб'єктів господарювання на довоєнний рівень не передбачається, тим більше не передбачається розвиток українського бізнесу.

Дана тема є важливою для розгляду з точки зору акцентування уваги на викликах, які постали перед суб'єктами господарювання з початку масштабних бойових дій, які практичні наслідки це мало, які правові заходи для вирішення проблем вже було здійснено, які можуть бути здійснені, до яких результатів це може призвести.

З початком бойових дій в українському суспільстві запанувала атмосфера невизначеності, паніки. Велика частина території України опинилася під окупацією або загрозою окупації, ця ж проблема торкнулася суб'єктів господарювання. Проблеми у сфері безпеки здійснення виробничої діяльності, підвищення цін на сировину, падіння попиту на окремі категорії товарів та послуг, спричинене міграційними процесами, внаслідок яких країна втратила істотну частку економічно активного населення, стали причинами скорочення активності у сфері реєстрації суб'єктів підприємництва. Це відображається у статистиці, наведеній доктором економічних наук Р. Корнилюком: за підсумками календарного 2022 року кількість нововідкритих компаній скоротилася вдвічі – з 42,1 до 20,8 тис. (-50,7%). ФОПів – з 296,4 до 201,3 тис., тобто їх зареєстрували на третину менше (-32,1%) у порівнянні з більш сприятливим 2021 роком. І хоч це найбільший спад кількості реєстрацій ФОП у відносному вимірі, в абсолютних показниках річних реєстрацій виявилось все одно більше ніж

у період 2011-2016 рр[1]. Водночас варто додати, що статистика відновлення підприємницької діяльності залишається загалом позитивною для України, враховуючи обставини, в яких знаходиться наша країна.

Зумовлено це відповідними правовими змінами, які почали втілюватися вже на початку масштабного вторгнення росії на територію України. Державна правова політика, спрямована на підтримку здійснення суб'єктами господарювання підприємницької діяльності, стала основою для виживання та адаптації українського бізнесу в умовах війни. Зокрема, 15 березня 2022 р. був прийнятий Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який передбачав кардинальну податкову реформу на період воєнного стану[2]. Цим Законом було передбачено ряд змін у сфері оподаткування для суб'єктів підприємництва, що дозволило українському бізнесу зменшити податкове навантаження, а державі, своєю чергою, не втратити ще більшу кількість платників податків.

Законом України № 2118-IX законодавець ввів мораторій на проведення всіх податкових перевірок, однак, вже у наступному Законі № 2120-IX було здійснено уточнення і дозволено контролюючим органам проводити фактичні перевірки та камеральні перевірки, у разі бюджетного відшкодування. Законом України No 2120-IX встановлено нульову ставку акцизу на пальне та зменшено ставку податку на додану вартість з 20% до 7%[3]. Втім не тільки податковою політикою єдині.

За допомогою Постанови Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства – Укрпошта в умовах воєнного стану» та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» було встановлено можливість перевезення виробничих потужностей суб'єктів господарювання, яке супроводжувалося відповідним сприянням держави з її підприємствами. Дана ініціатива держави допомогла здійснити релокацію великої кількості суб'єктів підприємництва у більш безпечні регіони країни, що сприяло їх збереженню, та зменшенню економічних збитків від війни. Активну участь

[1] Kornyliuk R. Бізнес в рік війни. URL : https://blog.youcontrol.market/biznies-v-rik-viini/

[2] Павлів І. В., Градюк Н. М. Стан вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану. Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні: Матеріали III Міжнар. науково-практ. конф. молодих вчен. і студентів, м. Львів, 2 берез. 2023 р. Львів, 2023. С. 100.
URL : http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/kafedry/Ekonomiky/2023/Problemi_ta_perspektivi_rozvitku_biznesu_v_Ukrajini_materiali_III_Mizhnarodnoji_naukovo-praktichnoji_konferenciji_molodikh_vchenikh_i_studentiv_.pdf

[3] Воронін Я. Податкові стимули в умовах воєнного стану. НААУ.
URL : https://unba.org.ua/publications/7377-podatkovi-stimuli-v-umovah-voennogo-stanu.html

у цьому також взяло Мінекономіки за підтримки Мінцифри, які розробили Єдину платформу цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу.

Ці та ряд інших нормативно-правових актів свідчать про активну роль держави у формуванні правової політики, спрямованої на хоч і тимчасове, втім поліпшення умов ведення бізнесу в Україні в умовах активних бойових дій на частині її території.

Чи можливий розвиток окремих сфер економічної діяльності в умовах війни? Так, втім це не можливо без відповідного правового регулювання, адже сучасні проблеми потребують сучасних рішень. Це ж стосується і обороноздатності держави, економічної діяльності та правового регулювання, яке об'єднує ці категорії.

Ні для кого не секрет, що сучасна війна є війною технологій, що вже не раз було доведено в російсько-українській війні. Стимулювання розвитку приватного сектору економіки у сфері забезпечення обороноздатності держави, на мою думку, має стати одним із пріоритетних для нашої держави, враховуючи нашу залежність як від економічної, так і від військової допомоги країн-союзниць. Поки що, через бойові дії та можливості випробувати в них найрізноманітніші військові технології, існують реальні перспективи для розвитку приватних оборонних підприємств. Іноземні оборонні компанії зацікавлені та готові активно інвестувати у виробництво озброєнь для України як закордоном, так і в самій Україні. Водночас існують великі перспективи для створення нових та розвитку наявних приватних оборонних компаній України.

Втім протягом усіх минулих років існували ряд юридичних перешкод, серед яких надлишкове податкове навантаження та накладення мита на ввезення товарів для виробництва озброєнь різних типів. Водночас існувала проблема встановлення низького відсотку прибутку на іноземні комплектуючі, що істотно гальмувало розвиток компаній.

На вирішення вищезазначених проблем вже було зроблено перші кроки у правовому регулюванні шляхом ухвалення двох законів для підтримки виробництва безпілотних літальних апаратів в Україні: № 9275 «Про внесення змін до підрозділу 2 розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування податком на додану вартість операцій з ввезення товарів для потреб виробництва та/або ремонту безпілотних систем» та № 9276 «Про внесення зміни до розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткуванняввізним митом товарів для потреб виробництва та/або ремонту безпілотних систем».

Також великим кроком до розвитку суб'єктів господарювання у сфері оборонної промисловості стала Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 № 256 «Про реалізацію експериментального проекту щодо здійснення оборонних закупівель безпілотних систем та

засобів радіоелектронної боротьби вітчизняного виробництва», відповідно до якого, щоб стимулювати розвиток БПЛА в Україні і залучити більше компаній до виробництва, держава підняла частку прибутку до 25%[1].

Втім не одна оборонна промисловість має перспективи до розвитку в умовах війни. Завдяки санкціям проти росії та білорусі, суб'єкти господарювання отримали нові ніші для експорту власних товарів. Втім існує і ряд перешкод у розвитку експорту товарів у провідні країни Європи та Світу загалом.

Серед основних проблем, з якими стикаються компанії при експорті, – складнощі з пошуком замовлень, фінансові і логістичні проблеми. При цьому значна частина представників бізнесу також зазначає про недостатню поінформованість про зовнішні ринки, низький рівень володіння іноземними мовами та недостатню експертизу в міжнародному маркетингу і продажах. При цьому серед топ – 5 напрямів підтримки для розвитку експорту респонденти відзначають пошук партнерів, допомога у фінансуванні та страхуванні, допомога в організації продажів за кордон, доступ досліджень зовнішніх ринків, а також допомога у забезпеченні відповідності вимогам зовнішніх ринків[2].

Держава хоч і не досить активно, втім реагує на проблеми суб'єктів господарювання і вводить у дію амбітні законопроєкти.

09.06.2023 Верховна Рада України ухвалила в першому читанні законопроєкт № 8025 щодо залучення донорських коштів міжнародних партнерів для сільського господарства та експорту агропродукції під час воєнного стану, який спрямований на покращення експортної логістики, передусім агропродукції. 29.05.2023 у першому читанні було ухвалено законопроєкт № 9015 щодо страхування інвестицій в Україні від воєнних ризиків, яким передбачається можливість покриття збитків підприємцям, які збудують переробні або експортно-орієнтовні підприємства в Україні, у випадку, якщо їм зашкодять бойові дії на території України. Тобто вбачаємо, що держава враховує виклики сучасності, які постали перед суб'єктами господарювання в Україні і поступово реалізовує відповідні політики, спрямовані на правове вирішення відповідних проблем, які постають перед суб'єктами підприємництва.

Отже, як можна помітити з вищенаведеного, гіпотеза про зруйновану українську економіку та господарство не підтвердилася. Велика частина суб'єктів господарювання вже відновили свою роботу після 24.02.2022. Водночас відбувається хоч і доволі низьке порівняно з довоєнними показниками, але збільшення кількості суб'єктів підприємництва. Також буде несправедливим не згадати те, що українська економіка значною

[1] Кознова О. Уряд покращив умови для виробників БПЛА в Україні. *Останні новини бізнесу України*. URL : https://biz.ligazakon.net/news/218399_uryad-pokrashchiv-umovi-dlya-virobnikv- bpla-v-ukran

[2] Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в листопаді 2022 року. Дія.Бізнес – Головна сторінка. URL : https://business.diia.gov.ua/en/cases/novini/stan-ta- potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-listopadi-2022-roku

мірою тримається також завдяки допомозі країн-союзниць. При цьому український бізнес показує позитивну тенденцію адаптації до суворих умов сьогодення, хоч і не без державної допомоги у сфері правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання. І попри все українські суб'єкти підприємництва знаходять і отримують різноманітні можливості для розвитку і розширення своєї діяльності завдяки відкриттю для України нових ринків збуту товарів та послуг, покращенню правового регулювання в окремих сферах здійснення господарської діяльності.

Савчук Владислав Олегович
здобувач вищої освіти Сумського державного університету

ІНІЦІАТИВИ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ ЯК НОВАЦІЇ ПОЗИТИВНИХ ЗМІН

Випробування, пов'язані з вторгненням російської федерації в Україну, особливо актуалізують питання необхідності формування, відновлення та підтримки конкурентноспроможної моделі бізнесу в умовах військового стану. Також, не слід забувати, що український бізнес знаходився в умовах кризи, що була зумовлена пандемією коронавірусу. Постає питання, які є механізми для того, щоб економіка працювала? Які інновації допоможуть бізнесу під час війни та у повоєнний період?

Падіння національної економіки за підсумками 2022 року склало 30,4%, а споживча інфляція становила 26,6 %, що означає здорожчання товарів і послуг в Україні в середньому на чверть[1]. Очевидно, що такі показники ніяк не можуть позитивно впливати на ведення бізнесу в Україні. Але наша держава ініціює активний розвиток та функціонування підприємств, незважаючи на щоденні обстріли цивільних об'єктів та цивільної інфраструктури, блокування морських портів, підривів енергетичної стабільності, розірвання безлічі договорів з країною-агресором та її союзниками.

Маємо зазначити, що є й позитивні тенденції, зокрема лібералізація оподаткування підприємств, навіть, попри негативні наслідки для дохідної частини. Одним із яскравих прикладів може слугувати надане у перші дні війни право фізичним особам що є підприємцями та юридичним особам з оборотом до 10 мільярдів гривень сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2 відсотки замість 5, як було у довоєнні часи. Скасовані митні збори, мита та податок на додану вартість (20 %) на імпортні товари, звільнення від обов'язковості сплати та подання звітності щодо єдиного соціального внеску фізичних осіб-підприємців, звільнення від оподатковування ПДВ товари знищені (втрачені) внаслідок дії обставин непереборної сили,

[1] Шварц Д. Час для роботи: як відновлювався та адаптувався український бізнес за рік війни. URL : http://surl.li/gbzvs (дата звернення: 01.11.2023 р.)

скасований акциз та зменшене ПДВ на паливо до 7% замість 20%, відсутність нарахування та звільнення від сплати загального мінімального податкового зобов'язання за 2022-2023 рр., звільнення від оподатковування ПДВ передачі (надання) товарів звільнення фізичних осіб-підприємців 1-2 групи від сплати єдиного податку тощо.

Вважаємо, що ці заходи стали вирішальними та ключовими факторами у запобіганні тотальній кризі, що неминуче призвела б до розвалу усіх секторів державної економіки та спричинило б тотальний хаос та дефіцит більшості вкрай необхідних товарів, по типу, нестачі палива, відсутності або вкрай великої ціни на імпортні товари тощо.

Слід зауважити, що сьогодні в умовах дуже сильного дефіциту державного бюджету, який за даними Міжнародного валютного фонду та Мінфіну, досягає близько 5 мільярдів доларів щомісячно, все частіше і частіше на різних рівнях державної влади почало обговорювалося питання щодо повернення оподаткування до довоєнного рівня[1]. На нашу думку, таке рішення є виправданим адже наша держава відчуває гострий дефіцит бюджетних коштів, а на позиках що дають країни-союзники неможливо триматись довгий час за таких складних умов.

На нашу думку одним із ключів до відновлення економіки та подолання гострих проблем, що заважають веденню чи відкриттю бізнесу в умовах повномасштабної війни є програми підтримки бізнесу.

Зокрема такою програмою є EU4Business – загальна ініціатива країн Європейського Союзу, що охоплює всю діяльність ЄС, яка спрямована на підтримку малих та середніх підприємств в країнах Східного партнерства. Загальною метою ініціативи є сприяння сталому економічному розвитку в Україні завдяки допомоги росту компаній, збільшенню їх можливостей для працевлаштування та регіональному процвітанню.

Завдяки EU4Business малий та середній бізнес мають потенціал для створення нових робочих місць та забезпечення економічного зростання за умови подолання перешкод, таких як: обмежений доступ до фінансування, бюрократія та труднощі на шляху до нових ринків. Ініціатива EU4Business сприяла створенню мережі з 15 центрів підтримки бізнесу по всій території нашої державі[2].

Необхідним та актуальним проектом є «Back Home UA» який пропонує підтримку біженцям і переселенцям, які повертаються в Україну. Ініціатива надає міні-гранти, юридичні та маркетингові консультації, сприяє переговорам із місцевою владою й допомагає з пошуком тимчасового житла.

---

[1] Бізнес в умовах війни: що заважає підприємцям працювати (УНІАН) (Рада бізнес-омбудсмена). URL : https://boi.org.ua/publications/press/1492-biznes-v-umovah-vijni-csho-zavazhaye-pidpriyemcyam-pracyuvati-un-an/ (дата звернення: 12.10.2022).

[2] EU4BUSINESS: програма підтримки бізнесу в Україні. URL : https://bc-club.org.ua/bc-club/eu4business-programa-pidtrymky-biznesu-v-ukrajini.html (дата звернення: 03.11.2023).

Важливими є проєкти щодо ініціатив просування бізнесу на міжнародні ринки, по типу соціального проєкту Leleka, який своєю діяльністю просуває товари українського виробництва на ринки Європи та США[1]. На нашу думку, саме такий вид ініціативи є привабливим для малого бізнесу який розвивається або постраждав внаслідок агресії, адже Лелека – це онлайн-магазин, де зібрані всі українські виробники, що вирішили доєднатися до програми. Через маркетплейс люди можуть безпосередньо замовити товар або зробити передзамовлення на нього, якщо бізнес ще не відновився та шукає базовий капітал для цього.

Вважаємо, що сьогодення є найкращим часом щоб розпочати свою власну справу, не дивлячись на очевидно вагомі мінуси: відсутність особистої безпеки; ризики втрати майна через руйнування; зовнішньо-економічні обмеження; збільшення кількості підприємств, які наразі неспроможні виконувати свої зобов'язання.

Позитив розпочати та розвивати свою справу полягає у тому, що поріг входження у бізнес є дуже низьким, разом з тим, нині держава сама зацікавлена у розвитку справи, адже це допоможе стабілізувати економіку, наповнити коштами щоб держава й надалі могла покращувати свою оборонну сферу, та у майбутньому інвестувати в інші галузі.

Підтвердженням цьому є вебпортал Дія.Бізнес на якому з початком війни з'явилась вкладка "Бізнес в умовах війни", де знаходяться державні та донорські програми, приватні ініціативи підтримки підприємців в умовах війни.

Можна резюмувати, що агресія російської федерації не аби як похитнула економіку нашої держави, починаючи з втрати ВВП і закінчуючи вимушеною еміграцією бізнесу та населення. Подолання та відновлення економіки хоча б до довоєнних показників – це тривалий період але й нині держава та люди розуміють цінність збереження та розвитку економіки, а тому створюють ініціативи такі як, EU4Business, Back Home UA, Leleka. Успішне функціонування бізнесу в умовах війни закладе фундамент до майбутнього економічного зростання та швидкого відновлення нашої держави в післявоєнний період.

[1] Leleka Support (Support Ukrainian business). URL : https://www.leleka.support/ (date of access: 23.10.2023).

Самарін Нікіта Михайлович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Економічна діяльність в умовах війни є актуальною та складною проблемою, яка вимагає ретельного розгляду. Військові конфлікти завжди створюють серйозні виклики для суб'єктів господарювання та суспільства в цілому. У цьому есе ми розглянемо основні аспекти економічної діяльності в умовах війни, зосередивши увагу на правовому регулюванні, викликах та можливостях, які виникають у цьому контексті.

Економічна діяльність в умовах війни потребує особливого правового регулювання. Військові конфлікти порушують звичайні та сталі правила господарювання, а тому призводять до серйозних збитків для підприємців та населення. У багатьох країнах існують спеціальні закони та норми, які регулюють економічну діяльність під час війни. Наприклад, сюди можна віднести обмеження на імпорт та експорт певних товарів, введення податків на оборону, а також регулювання цін на стратегічні товари.

Важливо звернути увагу й на те, що суб'єкти господарювання зіштовхуються з численними викликами під час війни. Передусім, це загроза життю, здоров'ю та безпеці працівників й керівників підприємств, також руйнуванням інфраструктури підприємництва, що в свою чергу може призвести до припинення ведення господарської діяльності, а саме: виробництва та постачання товарів і послуг. Крім того, бізнес повинен долати фінансові труднощі, пов'язані з скрутним економічним становищем в державі загалом, додатковими добровільними витратами на допомогу силам оборони та накопиченням резервів в тому числі для майбутньої відбудови, розбудови інфраструктури після війни. Слід зауважити, що зменшення попиту на товари та послуги також стає серйозним викликом для підприємств, проте це було характерно для перших місяців після початку повномасштабного вторгнення. Наразі в центральних та західних областях України підприємництво стабілізувалося, про що не скажеш за бізнеси на окупованих та прифронтових територіях, які регулярно потерпає від бойових дій та цілеспрямованих ударів з боку окупанта.

Для подолання викликів, пов'язаних з економічною діяльністю в умовах війни, суб'єкти господарювання можуть вживати ряд заходів, передбачених законодавством. Наприклад, вони можуть звертатися до органів державної влади за компенсацією за понесені внаслідок бойових дій збитків. Також бізнес може звернутися за механізмом реструктуризації боргів та отримання підтримки від фінансових установ, що також може

сприяти подоланню фінансових труднощів. Окрім цього, українські суб'єкти господарювання можуть спробувати нові можливості для розвитку бізнесу, а саме: змінити асортимент товарів та послуг або розшити ринки збуту. Звісно було б позитивним вихід українських виробників на ринок ЄС, але як показує практика, суб'єкти господарювання там не дуже полюбляють конкуренцію з товарами та послугами, які можуть надавати українські підприємці, а тому усіма можливими способами давлять на власні уряди.

Також слід наголосити на тому, що ні законодавець, ні уряд, ні держава в цілому в належних та можливих обсягах не здійснює ніяких кроків для покращення умов господарювання, таки як: вдосконалення наявного законодавства, розробка та запровадження нових механізмів фінансової підтримки бізнесів, запровадження пільг та іншого. Усе це прослідковується протягом майже двох останніх років, тому що на офіційних джерелах відсутні якісні, конкретні, ефективні, перспективні законопроєкти та рішення, які б, в разі їх прийняття, урегульовували ряд важливих та актуальних питань у сфері підприємництва. На мою думку, це спричинено некомпетентністю, халатністю, нерозумінням важливості створення сприятливих умов для економічної діяльності суб'єктів господарювання, простим небажанням та відсутністю почуття загрози від дій окупанта. При цьому кожному з нас слід розуміти, що вітчизняні підприємства є одним з декількох слонів, на яких тримається уся держава та, на жаль, розуміють це далеко не всі.

Незважаючи на всі виклики, які виникають в умовах війни, існують і певні сприятливі можливості для бізнесу. По-перше, повномасштабне вторгнення російської федерації створило попит в Україні на певні товари та послуги, які пов'язані з обороною та відновленням інфраструктури. По-друге, суб'єкти господарювання можуть звернутися до державних органів для співпраці в рамках гуманітарних проектів та програм відновлення, наприклад, наразі відомою в Україні є послуга єВідновлення.

Отже, економічна діяльність в умовах війни є складною та гострою проблемою, яка вимагає виваженого підходу та правового регулювання. Суб'єкти господарювання зіштовхуються з численними викликами, але за наявності відповідного стратегічного плану та підтримки вони можуть знаходити шляхи подолання викликів сьогоднішніх реалій та навіть розвивати свої економічні можливості в умовах війни. Важливою є співпраця між урядами, бізнесом та громадянами для забезпечення стабільності та відновлення після війни. На жаль, на сьогодні з боку законодавця, уряду та держави в цілому не прослідковується конкретних кроків для створення сприятливих умов не тільки для розвитку підприємництва за таких важких обставинах, а й хоча б для збереження продовження діяльності окремих бізнесів.

Старовойт А.В.
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

Регулювання господарської діяльності, особливо в умовах воєнного стану в Україні, має велике значення. Контроль над економічними процесами дозволяє державі забезпечити свою обороноздатність та ресурсну підтримку армії. Важливо зазначити, що умови воєнного стану можуть призвести до зростання нестабільності в країні, і регулювання господарської діяльності допомагає запобігти руйнуванню і втратам в економіці.

Регулювання допомагає забезпечити справедливі умови для бізнесу та інвесторів в умовах кризи, зберігаючи їхні права та інтереси. А це в свою чергу, допомагає врегулювати ціни на життєво важливі товари та послуги, щоб забезпечити соціальну стабільність та доступність для населення.

Особливо слід звернути увагу на публічні закупівлі в умовах воєнного стану. Вони мають свої особливості та обмеження. Воєнний стан передбачає надзвичайні заходи для забезпечення безпеки та оборони країни, і це може вплинути на процеси закупівель. Серед основних аспектів можна виділити наступні пункти. По-перше, умови воєнного стану можуть призвести до обмеження конкуренції в закупівлях. Деякі закупівлі можуть проводитися без застосування традиційних процедур конкурентного відбору через необхідність швидкого забезпечення військових потреб. По-друге, уряд може збільшити контроль за процесами закупівель, особливо у сферах, які безпосередньо стосуються оборони та безпеки. По-третє, умови воєнного стану можуть передбачати використання спеціальних процедур для закупівель, щоб забезпечити швидкість та ефективність. По-четверте, під час воєнного стану основний акцент робиться на забезпеченні пріоритетних потреб армії та безпеки країни, і це може вплинути на обсяги та пріоритети закупівель.[1]

Важливо враховувати, що умови воєнного стану тимчасові, і публічні закупівлі в цей період підлягають особливим правилам, які встановлюються відповідними законами та розпорядженнями уряду.

[1] Сайт Державної аудиторської служби України.URL : https://dasu.gov.ua/news/

Розберемо кожний із вищезазначених пунктів більш детально.

1) Обмеження конкуренції.

Обмеження конкуренції в публічних закупівлях під час воєнного стану є результатом надзвичайних обставин і термінових потреб у забезпеченні безпеки та оборони країни. Умови воєнного стану можуть передбачати використання обмежених конкурентних процедур для швидкого та ефективного забезпечення військових потреб. Наприклад, «переговорна процедура» дозволяє уряду переговорити безпосередньо з одним постачальником або обмеженим колом постачальників, обираючи найкращий пропозицію. Це може бути обґрунтованою дією в умовах війни, коли час обмежений.

Окрім цього у воєнний час уряд може використовувати прямі договори, коли обирає одного постачальника без будь-якого конкурентного відбору. Це дозволяє уникнути затримок і забезпечити необхідні товари та послуги якнайшвидше. Також умови воєнного стану можуть надавати пріоритет постачальникам, які раніше вже мали досвід співпраці з урядовими органами або важливими секторами, пов’язаними з безпекою. Це може бути обумовлене тим, що такі постачальники вже мають необхідну експертизу та ресурси для задоволення потреб уряду. У воєнний період уряд має посилити контроль за процесами закупівель з метою забезпечення якості та надійності постачання товарів і послуг. Це може включати додатковий нагляд та аудити.

І наостанок умови воєнного стану вимагають збільшеної інформаційної безпеки в процесах закупівель для захисту від можливих кіберзагроз та витоку конфіденційної інформації.[1]

2) Посилення контролю

Посилення контролю в публічних закупівлях під час воєнного стану в Україні становить важливу складову для забезпечення ефективності, відкритості та запобігання корупції. В цей час уряд може здійснювати більш активний аудит та перевірки в процесах закупівель. Це включає перевірку фінансової діяльності постачальників, дотримання умов контрактів, а також відповідність законодавству щодо публічних закупівель. Також в умовах воєнного стану антикорупційні органи повинні здійснювати більш активний нагляд за процесами закупівель та реагувати на можливі порушення швидше та ефективніше.

Крім цього, уряд може створити ефективну систему звітування для постачальників та організацій, які беруть участь в публічних закупівлях. Це допоможе збільшити прозорість та облік усіх операцій. не менш важливим пунктом є те, що певні громадські організації та громадяни можуть грати важливу роль у контролі за процесами закупівель в умовах

[1] Сайт Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL : https://ti-ukraine.org/research/pokazhchiki-koruptsijnikh-rizikiv-u-viiskovikh-zakupivliakh-v-period-viini/

воєнного стану. Вони можуть моніторити та вимагати публічного доступу до інформації про закупівлі та виявляти можливі корупційні дії.

Ми маємо не забувати про використання сучасних технологій, таких як електронні системи закупівель та цифрові платформи, які можуть полегшити контроль та нагляд за процесами закупівель, а також допомогти у виявленні недоліків та порушень.

Важливо зазначити, що посилення контролю має бути збалансованим з необхідністю забезпечити швидке та ефективне постачання необхідних товарів та послуг для армії та безпеки країни. Такі заходи повинні сприяти якості та надійності постачання, а не створювати зайві бюрократичні перешкоди. [1]

3) Використання спеціальних процедур

Використання спеціальних процедур в публічних закупівлях під час воєнного стану допомагає забезпечити швидкість та ефективність закупівель, але вимагає певних обмежень у порівнянні із стандартними конкурентними процедурами. Для початку у використанні переговорної процедури уряд може вести безпосередні переговори з одним або обмеженим кількістю постачальників для визначення найкращих умов та умов закупівлі. Це дозволяє швидко досягти угоди, коли існує термінова потреба. У воєнний час директорська закупівля може використовуватися для придбання товарів або послуг від конкретного постачальника без конкурентного відбору. Це може бути обґрунтовано необхідністю забезпечити оперативну реакцію на кризові ситуації.

Так само уряд може визначити деякі закупівлі як «виняткові випадки». Це може бути необхідно в умовах воєнного стану, коли потрібно негайно забезпечити армію та безпеку. Також треба зазначити інформацію, що до аварійних закупівель. Вони дозволяють уряду швидко придбати необхідні товари та послуги в надзвичайних обставинах без довгих процедур та конкурентного відбору.

І останній момент на який треба звернути увагу в цьому пункті – це реагування на кризові ситуації. Використання спеціальних процедур може бути обґрунтовано реакцією на кризові ситуації, які вимагають негайних дій та ресурсів для забезпечення безпеки та оборони країни.

Важливо зазначити, що використання таких спеціальних процедур повинно бути обґрунтованим, і має існувати система контролю та звітування, щоб запобігти можливим корупційним діям і зловживанням. Для цього також можуть застосовуватися механізми надзору та аудиту.[2]

---

[1] Фефелов О. Особливості здійснення публічних закупівель під час війни: на що звернути увагу. *Юридична газета. ONLINE*. 2023. 11 квітня. URL : https://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/osoblivosti-zdiysnennya-publichnih-zakupivel-pid-chas-viyni-na-shcho-zvernuti-uvagu.html

[2] Фефелов О. Особливості здійснення публічних закупівель під час війни: на що звернути увагу. *Юридична газета. ONLINE*. 2023. 11 квітня. URL : https://yur-

4) Забезпечення пріоритетних потреб

Забезпечення пріоритетних потреб в публічних закупівлях під час воєнного стану має на меті гарантувати негайне та ефективне задоволення військових, оборонних та безпекових потреб країни.

Умови воєнного стану ставлять високий пріоритет на закупівлю військової техніки, озброєння та спеціального обладнання для забезпечення безпеки та оборони країни. Це може включати танки, бронетранспортери, ракетні системи, зброю, комунікаційне обладнання та інше. Забезпечення продовольчих запасів, медичного обладнання та інших засобів існування для військових і цивільного населення в умовах воєнного стану також важливе для забезпечення життєвих потреб та відновлення функціонування країни. Розвиток та реконструкція важливих інфраструктурних об'єктів, таких як аеропорти, порти, об'єкти комунікацій та інші, є важливою частиною закупівель під час воєнного стану, оскільки ці об'єкти необхідні для функціонування оборонних структур та відновлення країни після конфлікту. Закупівля спеціалізованих послуг і експертизи, таких як консультування в галузі оборони, інженерні роботи, медична підтримка та інше, грає важливу роль у забезпеченні готовності та ефективності оборонних структур. І наостанок закупівля спеціалізованих розвідувальних та інформаційних систем є важливою частиною забезпечення безпеки та ефективності оборонних операцій під час воєнного стану.

Уряд повинен визначити конкретні пріоритети та потреби для закупівель на основі стратегічного планування та експертної оцінки, і ці рішення повинні бути обґрунтовані необхідністю забезпечення безпеки та оборони країни в умовах воєнного стану[1].

Висновок: Підводячи підсумки до вищезазначених пунктів можна сказати наступне: закупівлі в умовах воєнного стану в Україні мають свої особливості та обмеження, що базуються на необхідності забезпечити безпеку та оборону країни в критичний період. Найважливіші аспекти цих закупівель включають обмеження конкуренції, посилення контролю, використання спеціальних процедур та забезпечення пріоритетних потреб. Усі ці заходи мають служити одній основній меті: забезпечити безпеку та оборону країни під час воєнного стану.

---

gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/osoblivosti-zdiysnennya-publichnih-zakupivel-pid-chas-viyni-na-shcho-zvernuti-uvagu.html

[1] Оновлено правила публічних закупівель в умовах воєнного стану. Інформаційна платформа LIGA ZAKON. URL : https://biz.ligazakon.net/news/222102_onovleno-pravila-publchnikh-zakupvel-v-umovakh-vonnogo-stanu

Хабенюк Олександр Олегович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

24 лютого 2023 року, почалось те, чого так сильно боялась Україна, те, що сильно вдарило не тільки по волі нашого народу, але і по економіці, яка є одним із найважливіших складових незалежної держави.

Окупація територій, пошкодження виробничих потужностей та інфраструктури, масштабна внутрішня та зовнішня міграції, зростання рівня безробіття, посилення диспропорцій на ринку праці, зниження пропозиції товарів та послуг, збільшення тиску з боку витрат бізнесу, порушення логістики, збільшення ризиків та висока невизначеність, за цим всім стоїть наслідок впливу війни на економіку України.

Економічна діяльність в умовах війни не відповідає стандартам та старається працювати на допомогу своєї держави на полі бою, забуваючи про економічне зростання бізнесів та підприємств. Хоча саме бізнеси зараз забезпечують надійний тил, фінансуючи та допомагаючи розбити ворога.

Правове регулювання в умовах війни призвело до введення так званого воєнного законодавства, що надає владі широкі повноваження у сфері економіки, але нажаль направлення цього могутнього ресурсу йде на зовсім непотрібне відновлення цивільної інфраструктури, та не тільки, у місцях де цього не потрібно.

Правове регулювання змінюється та включає обмеження на бізнес-операції, контроль над валютною системою та імпортно-експортними операціями. Умови війни створюють серйозні загрози для безпеки не тільки своїх працівників, але й майна підприємства. В таких випадках потрібно вживати заходів для забезпечення безпеки свого персоналу та майна.

Виклики та можливі ризики в економічній діяльності в умовах воєнного стану показують нам, як військові дії призводять до руйнування інфраструктури, втрати життів та руйнування бізнесів. Війна в цьому випаку також призводить до зростання ризиків для бізнесу, включаючи втрату інвестицій, погіршення безпеки і проблеми з персоналом.

Виклики стосується не тільки підприємств, які розташовані безпосередньо на конфліктній території, але й тих, що працюють в інших регіонах країни або мають тісні міжнародні зв’язки.

Руйнування інфраструктури, втрати життів та травми працівників, руйнування бізнесів та втрати активів, втрати інвестицій та заборгованості, погіршення безпеки, соціальна відповідальність бізнесу, важливо розуміти те, що підприємствам та бізнесам, які діють в умовах війни, важливо бути

готовими до управління цими викликами. В удосконалення та адаптацію потрібно включати розробку планів бізнес-контингенту, укладання страхових полісів, співпрацю з правоохоронними органами та гуманітарними організаціями, а також впровадження заходів забезпечення безпеки для працівників та активів.

Щодо можливостей в економічній діяльності в умовах воєнного стану, можна сказати, що навідмінну від виклиів, війна створює можливості для певних секторів, наприклад – військовий промисловий комплекс та сектори, пов'язані із забезпеченням безпеки, можуть зазнати збільшення попиту.

Не зважаючи на значні недоліки, бізнеси можуть зіграти важливу роль у відновленні та підтримці спільноти в умовах війни. Необхідна співпраця з громадою та владою, може сприяти стабільності та відновленню регіону під час та після завершення конфлікту.

Розкриваючи питання можливостей, які відкриваються для учасників ринку в умовах війни, можна назвати декілька законодавчих норм та кодексів, на які спираються бізнеси в Україні:

– Цивільне право визначає правила щодо контрактів, власності та відшкодування збитків в умовах війни. Основним його аспектом є використанння та регулювання цивільних правовідносин між сторонами, які ведуть бізнес[1].

– Закон України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності», сприяють розвитку та підтримці виробництва оборонного обладнання та технологій. Це може включати в себе податкові пільги, фінансову підтримку, спрощення у відносинах з державними закупівлями та інші заходи, спрямовані на розвиток галузі безпеки[2].

– Законодавство про експорт та імпорт, такі як Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності»[3], Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту»[4], Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну»[5], та інші, вказують на те, що умови війни сильно впливають на правила та обмеження експорту та імпорту товарів і технологій. Деякі законодавчі зміни допомогають бізнесам у розвитку нових ринків або в обмеженні конкуренції з іншими країнами.

---

[1] Цивільний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text. (дата звернення 04.11.2023).

[2] Закон України «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1630-20#Text.

[3] Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text. (дата звернення 04.11.2023).

[4] Закон України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text. (дата звернення 04.11.2023).

[5] Закон України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14#Text. (дата звернення 04.11.2023).

– Законодавство про інфраструктуру та реконструкцію, куди входять Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності»[1], Постанова Кабінету Міністрів України від від 13.06.2023 р. № 619 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку та відновлення інфраструктури»[2], та інші, сприяють відновленню та розвитку об'єктів інфраструктури, які постраждали від війни. Це може включати в себе правила щодо залучення інвестицій та співпраці з іноземними партнерами.

Такі законодавчі заходи можуть сприяти розвитку більшості галузей бізнесу та створювати можливості для підприємств в умовах війни.

Отже, економічна діяльність в умови війни, створює серйозні виклики для бізнесу, але водночас вони можуть відкривати можливості для певних галузей і секторів економіки. Найважливішим чинником у цьому, напевно є те, щоб підприємства були готові до управління цими викликами шляхом розробки планів бізнес-контингенту, укладання страхових полісів, співпраці з правоохоронними органами та гуманітарними організаціями та використанням можливостей, які виникають у таких умовах.

Правове регулювання економічної діяльності в умовах війни є важливим і складним аспектом, який впливає на діяльність підприємств та громадян. Війна створює не тільки загрози та виклики, але і можливості для бізнесу, і правові норми визначають рамки та умови, в яких можна діяти.

Загалом, в умовах війни бізнеси мають важливу роль у підтримці стабільності та відновленні суспільства та економіки, і їхні дії можуть вплинути на подолання наслідків конфлікту та сприяти миру і стабільності.

Чухрай Дмитро Олександрович
здобувач вищої освіти Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ, ВИКЛИКИ, МОЖЛИВОСТІ

В умовах особливого правового режиму воєнного стану суб'єкти господарювання непомірно страждають. Окрім безпосередніх дій

[1] Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2254-20#Text. (дата звернення 04.11.2023).
[2] Постанова Кабінету Міністрів України від від 13.06.2023 р. № 619 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку та відновлення інфраструктури». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/619-2023-%D0%BF#Text. (дата звернення 04.11.2023).

Російської федерації, яка щодня наносить Україні економічну та, що найтяжче, демографічну шкоду, вбиваючи громадян України як і на лінії зіткнення, так і в тилу, підприємництво також страждає і від дій та бездіяльності органів державної влади, що своєю непослідовною політикою за часи незалежності, а особливо за останні 2 воєнні роки завдають шкоду суб'єктам господарювання.

Однак, ідентифікація негативних чинників та їх вирішення може змінити ситуацію на кардинально протилежну, і як наслідок, вивести Україну на абсолютно новий рівень, перетворивши виклики на можливості.

До основних негативних чинників можна віднести:

1. Корупційна складова, що пов'язана з вимаганням неправомірної вигоди посадовими особами за спрощення певних процесів, бюрократичних перепон для організації суб'єктами господарювання своєї діяльності. Отримання дозволів, ліцензій та інших необхідних документів, на мою думку, не відповідають своєму істинному призначенню і часто стають формальностями, які іноді просто неможливо здолати без вчинення протиправних дій. Корупція хоч і є вічною проблемою України, однак з початком повномасштабного вторгнення та в зв'язку з обмеженням деяких прав громадян, вона набула ще більшого розмаху.

2. Недосконаліть та непослідовність в податковій політиці. Податки є складною й надзвичайно впливовою на всі економічні явища та процеси фінансовою категорією. З одного боку, податки – фінансове підґрунтя існування держави, мірило її можливостей у світовому економічному просторі щодо розвитку науки, освіти, культури, гарантування економічної безпеки, зростання суспільного добробуту громадян. З іншого боку, податки – знаряддя перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб у державі, їх мобілізація й використання зачіпає інтереси не тільки кожного підприємця чи громадянина, а й цілих верств населення і соціальних груп.[1]

Однак, проаналізувавши законодавство у сфері податків, особливо після запровадження особливого правового режиму воєнного стану, легко дійти висновку, що абсолютна непослідовність податкової політики робить ведення господарської діяльності в Україні надскладним завданням. Точніше навіть сказати – абсолютна послідовність в відсутності послідовності податкової політики. Наприклад навесні 2022 року зміни в оподаткуванні за спрощеною системою подавали як важливу реформу. Тоді, замість ПДВ та податку на прибуток було впроваджено ставку 2% від обороту та спрощений облік. Підприємства з оборотом до 10 млрд грн (а згодом і цей ліміт прибрали) отримали можливість сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2% за правилами, встановленими для ІІІ групи

[1] Стаття на сайті Міністерства юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_11350

платників єдиного податку. Тобто, суб'єкти господарювання могли не платити податок на прибуток, ПДВ та інші платежі. Бонусом стало звільнення від перевірок податкової. На той час ці зміни критикувалися як недостатні, адже умови повномасштабної війни внесли суттєві корективи, однак такі кроки спрощували ведення підприємницької діяльності в Україні.

Проте наприкінці травня 2023 року, тобто буквально через рік після попередніх змін, Верховна Рада ухвалила за основу проект про повернення спрощеної системи на довоєнну схему (зміни діють з 1 серпня 2023 р.) Зокрема, передбачалося скасування 2% єдиного податку для ФОП III групи і повернення до 5%; повернення сплати єдиного податку для I та II групи ФОП; повернення перевірок та штрафів за порушення, зокрема за невикористання РРО (реєстратора розрахункових операцій).[1]

Не буду довго зупинятися на економічному аспекті податків, адже моя думка базується на скромних знаннях економіки та думках професійних експертів-економістів, таких різних та часто протилежних. Зазначу лише, що вважаю повернення старої системи оподаткування недоцільною і взагалі виступаю за максимальне спрощення податкового навантаження, адже в умовах війни й особливо в післявоєнний час нам потрібне якомога найшвидше зростання економіки, що можливе, на мою думку, лише з повною лібералізацією економіки, в першу чергу шляхом максимально можливого звільнення від оподаткування суб'єктів господарювання. Підкреслю, що в деяких сферах, наприклад в розбудові власного Військово-промислового комплексу, потрібне не тільки зменшення податкового навантаження, але й для початку належне законодавче врегулювання допуску до ВПК приватних суб'єктів господарювання і їх всеосяжне заохочення шляхом надання додаткових пільг. Адже саме ця сфера в найближчі десятиліття буде найважливішою та найперспективнішою з точки зору економічного розвитку.

Однак повертаючись до проблем, вбачаю важливим навіть не економічну обумовленість тих чи інших податків, а непослідовність їх впровадження, і з правової точки зору абсолютну безглуздість. Закон повинен бути сталим, стабільним та однозначним. Нестабільність же законодавства, в свою чергу, відлякує. Іноземні капітал не буде входити в державу, де правові підстави економічної діяльності постійно змінюються, і неможливо прорахувати ризики.

3. Проблеми релокації підприємств. Важливим є прийняття Верховною Радою України Закону України від 28.07.2022 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного

[1] Закон України від 30 червня 2023 року № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану»

відновлення держави".[1] Однак на практиці, суб'єкти господарювання зіткнулися з низкою проблем релокації. Серед актуальних наводять: проблеми з переміщенням обладнання; проблеми з пошуком площ для релокованих підприємств; нестача кваліфікованої робочої сили на нових місцях. Важливо розуміти, що держава в умовах війни не в силах вирішити повністю ці питання, однак ще в 2014 році було зрозуміло, що потрібно працювати в напрямку правового закріплення алгоритмів релокації. Врегулювання цього питання сприяло б економічній стійкості держави, адже чим швидше запрацюють підприємства, тим швидше «економічний фронт» буде давати результати.

4. Відсутність чіткого алгоритму переходу економіки на «військові рейки». Цей чинник автоматично випливає з попередніх трьох. Вважаю, що Україна ще й досі не перейшла не тільки до економіки, яку вимагає особливий правовий режим воєнного стану, а й продовжує старими методами боротися з новими викликами.[2] Перебування економіки в такому невизначеному стані негативно відбивається на суб'єктах господарювання, адже й досі незрозуміло, який крок від держави в сфері економічної політики може бути вчинений далі.

Ідентифікувавши негативні чинники, доцільно перейти до **викликів та можливостей**, що передбачатимуть перехід економіки на «військові рейки» та її післявоєнний розвиток. Перш за все, найважливішим постає вже згадане вище питання Військово-промислового комплексу України, адже війна показує, що скільки б у нас партнерів та союзників не було, однак, в першу чергу, треба сподіватися на самих себе. В цьому ключі архіважливим є питання законодавчого закріплення сприяння розвитку Військово-промислового комплексу України, і в першу чергу шляхом тісної співпраці з приватними суб'єктами господарювання, як з компаніями з часткою іноземного капіталу, так і з українськими. Саме це створює якнайбільшу конкуренцію та технологічний розвиток озброєння, яке необхідне для захисту незалежності та конституційного суверенітету України.

Низка заходів, таких як: 1) зміна митної політики, звільнення від розмитнення та оподаткування усього, що потрібне для Збройних сил України та вироблення озброєння, в тому числі так званих «продуктів подвійного використання» (окремі види виробів, обладнання, матеріалів, програмного забезпечення і технологій, які можуть бути використані як у цивільних, так і військових цілях); 2) у питанні зменшення рівня корупції – посилення відповідальності за корупційні злочини, пов'язані з державними закупівлями для ЗСУ та постачанням гуманітарної допомоги з інших

[1] Закон України від 28.07.2022 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави"
[2] Стаття Уніан. URL : https://www.unian.ua/economics/finance/v-sluchae-zatyazhnoy-voyny-ekonomiku-pridetsya-perevesti-na-voennye-relsy-zelenskiy-12390090.html

держав і одночасне підвищення заохочень для викривачів корупції; 3) введення особливих умов функціонування для підприємств, пов'язаних з Військово-промисловим комплекс України, призведуть до розвитку суб'єктів господарювання в частці Військово-промислового комплексу України та створять міцне економічне підґрунтя з розвитку ВПК та, що важливе, дадуть робочі місця, зумовлять загальний економічний розвиток підприємств у даній сфері. Наш ВПК це той випадок, коли виклик та можливість абсолютно збігаються. Виклик – відродження ВПК, можливість – озброєння не тільки власної армії, але й ще більший вихід на міжнародні ринки з продажу зброї, адже актуальність співпраць держав у сфері ВПК тільки росте. В свою чергу це також і можливість для суб'єктів господарювання не тільки отримати прибуток, але й бути корисними державі.

Дивлячись далі, щодо післявоєнного відновлення, найголовнішим, на мою думку, є створення вільної економічної зони, як мінімум на певній частині території України, а як максимум по всій території України на певний час, задля стимулювання бурхливого розвитку суб'єктів господарювання в усіх сферах. Саме вільна економічна зона може привести до раніше небачених економічних можливостей. На деякий час, суб'єкти господарювання не матимуть тяжких податкових обмежень, що привабить іноземний капітал, та зробить Україну економічним центром східної Європи, та ще більше інтегрує нас в західні ринки. Економічний та безпековий виклики, які я навів раніше, та їх перетворення в економічні можливості для суб'єктів господарювання, якнайкраще убезпечить нас від нових посягань збоку Російської Федерації та утвердить Україну як самостійний суб'єкт міжнародних відносин на світовій арені.

Висновок: отже, вважаю, що війна саме той час, коли виклики, що стоять перед Україною, можна перетворити в можливості для нашої держави та суб'єктів господарювання, шляхом впровадження абсолютно нових, радикальних та в чомусь експериментальних методів управління та шляхом вироблення відповідної часу системи законодавчих актів, які на офіційному рівні легалізують та конкретизують пропозиції, наведені вище. Зараз у нас є унікальний шанс не тільки повністю інтегруватися в західний світ, але й стати передовою державою в деяких сферах, наприклад в виробництві зброї. В свою чергу, створення вільної економічної зони пришвидшить процес відновлення України та ще більше відкриє нас світу.

Шевчук Дмитро Вікторович
здобувач вищої освіти Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА ПІДТРИМКА ПІДПРИЄМСТВ

На сьогоднішній день Україна продовжує переживати найважчі часи свого існування – стан війни. Важко уявити, але вже майже два роки відбувається протистояння наслідкам вторгнення: щоденні обстріли, період відключення електроенергії та логістичні проблеми – це все разом мають негативні наслідки не лише для пересічних громадян, а й для суб'єктів господарювання. Функціонування та розвиток бізнесу зазнав значного тиску, що призвело до тимчасового зупинення господарської діяльності, а в деяких випадках до її припинення, а як відомо робота бізнесу в період війни є важливим джерелом фінансування державного бюджету, а також забезпечення робочих місць. З цього можна висунути гіпотезу: чи є для України актуальним питання створення дієвої та ефективної державної політики з метою підтримки існуючого бізнесу. Що говорить статистика? А також чи є дієва комунікація між державними органами та суб'єктами господарювання?

На початку війни велика кількість суб'єктів господарювання зіткнулась з проблемою розташування своїх підприємств на окупованих територіях. Деякі з них були повністю зруйновані внаслідок чого припинили своє існування, наприклад, «Артемсіль», а деякі змогли провести релокацію та перевести свої виробничі потужності у відносно безпечні території.

Відповідно до дванадцятого дослідження бізнесу в Україні під час повномасштабної воєнної агресії за перші п'ять місяців 2023 року середньозважений обсяг робіт становить 71,6% від планового показника, тобто бізнес у середньому фактично не досягає запланованих результатів. Щодо прогнозу оборотів бізнесу дослідження показує, що 38.4% підприємств мають позитивні думки щодо зростання бізнесу у 2023 році, 24.3% вказали, що бізнес не працюватиме, або працюватиме на рівні 50% як в 2022 року, інші відмовились надати конкретну оцінку. Також як показує статистика 81% представників бізнесу хочуть долучитися до обговорення, планування та вибору проєктів відбудови на місцевому, обласному й державному рівнях. Якщо говорити про громади, то це питання фіксація збитків, контроль на етапі будівництва, контроль під час проєктних робіт. Щодо обласного рівня, то респонденти бажають долучитися до контролю закупівель у Prozorro, брати участь у плануванні та загально контролювати реалізацію проєктів відбудови.

Згідно з опитуванням однією з основних проблем є недостатній зв'язок бізнесу з представниками ОДА (ОВА), оскільки переважна більшість не обізнана про програми з підтримки підприємництва. Лише 21.3% з опитаних респондентів знають хоча б про одну державну програму та беруть в ній участь. І лише 2.9% отримали практичний результат. Найбільше виокремлюють і бажають отримувати таку допомогу від ТГ чи ОДА (ОВА): 1) додаткове фінансування (грантова допомога, ваучери) – 50,9%, 2)інформаційна підтримка – 43.4%, 3) пільги на сплату місцевих податків і зборів – 41.2%, 4) консультативну допомогу – 34.7%, 5) зниження плати за оренду комунального майна – 30.2% [1].

Згідно з даним дослідженням можна стверджувати, що значна частина бізнесу не досягає результатів, що очікувалися на 2023 рік. Тому державним органам слід проводити більш чітку комунікацію з підприємствами, оскільки понад 80% респондентів бажають залучитись до обговорень і впливу на прийняття рішень щодо відбудови як на місцевому, так і на державному рівнях за допомогою різних інструментів, зокрема е-голосувань та е-опитувань.

Проте не можна стверджувати, що держава залишила суб'ктів господарювання самих. Було прийнято низку законів для підтримки бізнесу та держави. Для того, щоб відновити платоспроможність підприємств та повернутися на довоєнний рівень розвитку необхідний такий ресурс як час, оскільки війна це виснажлива подія на економічному фронті в тому числі. У зв'язку з цим постає питання пролонгації податкових реформ щодо нарахування та сплати єдиного податку, крім того і у післявоєнний час.

Одним із найважливіших законів є закон про скасування мита на певні товарні групи, що надає можливість українським підприємствам зберегти значну частину коштів на сплаті мита, а також спрямовувати кошти на підтримку працівників та бізнеса. Також за рахунок фінансової підтримки бізнесу держава запровадила державну схему «eRobota», яка дозволяє кожному, хто виявив бажання, навички та плани, відкрити власну справу чи розширити вже існуючу. До того ж, із запровадженням воєнного стану для ФОП можна сплачувати єдиний податок у розмірі 2% від обороту та отримувати безвідсоткові кредити за державною схемою «5-7-9%»[2]. Зокрема, державна підтримка розвитку підприємницької діяльності в Україні має передбачати: 1) стратегічне бачення завдань, пріоритетів та ключових і важливих для суспільства напрямів діяльності та управлінських дій з боку органів публічної влади, 2) поетапний підхід до

[1] Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати дослідження в червні 2023 року. Портал Бізнес. 20 липня 2023. URL : https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-doslidzenna-v-cervni-2023-roku

[2] єРобота. URL : https://erobota.diia.gov.ua

стимулювання малого бізнесу на рівні держави, регіонів, територіальних громад з урахування нагальних потреб територій та секторів.

Отож, виходячи з вище наведеної інформації можна дійти наступного висновку.

По-перше, стан війни в Україні значно впливає на бізнес та економічну ситуацію в країні. Бізнес справляється з важкими умовами, і фактично не досягає запланованих результатів, що може мати негативні наслідки для фінансування державного бюджету та забезпечення робочих місць.

По-друге, існує проблема недостатньої комунікації між державними органами та суб'єктами господарювання. Багато підприємців не обізнані про існуючі програми підтримки, і лише невелика частина з них отримала практичний результат від участі в таких програмах. Це свідчить про необхідність покращити інформаційну підтримку та комунікацію між державою та бізнесом.

По-третє, законодавчі та фінансові заходи впливають на підприємницьку діяльність. Скасування мита на певні товарні групи, державна схема «eRobota», спеціальні умови для ФОП та інші законодавчі рішення спрямовані на підтримку підприємств і зменшення їх фінансового тиску. Проте також важливо розглядати питання пролонгації податкових реформ після завершення війни.

Із зазначеної інформації можна чітко відповісти, що для України є надзвичайно актуальним питання створення дієвої та ефективної державної політики. На порядку денному гостро стоїть питання підтримки та взаємодії з існуючими суб'єктами господарювання, адже вони є діючим механізмом існування економічної діяльності України, а також важливим джерелом фінансування державного бюджету.

Сучасні проблеми законодавства,
практики його застосування та юридичної науки

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Осінні юридичні читання – 2023»
(23 листопада 2023 р.)

ВИПУСК XXXIV

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Юридичний факультет
21000, м. Вінниця, вул. Грушевського, 2